

CURSU DE ARCHEOLOGIA.

ISTORIA
ARCHEOLOGIEI

STUDIU INTRODUCTIVU
LA ACÉSTA SCIINTIA

PRELEGEEI TINUTE LA FACULTATEA DE LITTEEE DIN BUCURESCI

DE

A. I. ODOBESCU.

I

ANTICITATEA. RENASCEREA.

BUCURESCI
LIBRARIA SOCECU SI CIA.

7. CALLEA MOGOSIOEII, 7.

1877

I S T O R I A
A R C H E O L O G I E I

I

ANTICITATEA. — RENASCEREA.

TYPOGRAFIA
LABORATORILOR ROMANI
19. STRADA ACADEMIEI, 19.

CURSU DE ARCHEOLOGIA.

ISTORIA
ARCHEOLOGIEI

STUDIU INTRODUCTIVU
LA ACÉSTA SCIINTIA

PRELEGERI TINUTE LA FACULTATEA DE ~~LETERE~~ DIN BUCURESCI

DE

A. I. ODOBESCU,

I

ANTICITATEA. RENASCEREA.

BUCURESCI
LIBRARIA SOCECU SI CIA.
7. CALLEA MOOSIOIEI, 7.

1877

JUNIMEI ROMANE

CARE SE DESTINA

STUDIILOR LITERARII ȘI ISTORICE

AUTOR *A. P. J. Odobescu...*
VOL *Istoria Archeologiei.*
Nr. *1988*... ANUL *1874*...

Sunt acum două ani și mai bine, în ierăna din 1874 spre 1875, d' Titu Maiorescu, fiindu pe atunci ministru alu învătăturei publice și dorind să dea instrucțiunei superioari din Bucuresci o dezvoltare ce 'i este încă de mare lipsă, a avut nimerita idee a cere de la mai mulți bărbați, cunnoscători și iubitori de sciință, ca să începă, în localul Universității, cursuri libere și gratuite asupra differitor materie sciințifice, încă necoprinsse în programmele officiali ale Facultăților.

La cea de Littere, d^l însuși întreprinsse o serie de elocuenți conferențe asupra *Logicei*; d' Hasdeu deschise atunci instructivul seă cursu de *Filologie comparativă*; și eu, autorul acestui volumu, luaău, nu fōră de sfielă, sarcina

anevoioasă de a introduce în scólele române, noțiunile de *Archeologiã*.

Trebuie să mărturisesc că propunerea onorătoare ce mi se făcuse prietenesce de către ministru, eu am primit-o cu mare mulțumire, căci ea, în parte, realiza una din cele mai vii ale mele dorințe, născută încă din anii plăcuți ai studiilor tinereței.

Dinainté unui publicu foarte îngăduitoru pentru lipsa mea de înlesnire oratoriã, am citit, într'o serie de prelegeri ebdomadarii de sérã (de la 22 Octombrie 1874 pêne la 14 Martie 1875) cuvântările pe cari le typărescu aci, cu foarte puține îndreptări și adaose. Bune sêu rele, totu ce pot să afirm este că ele au fost lucrate cu consciință, atât în privința noțiunilor istorice și specialî ce conțin, cât și sub raportul părerilor mele personalî asupra unor cestiuni de cultură locală.

Volumul de față, în ale sale cincispre-dece despărțiri, coprinde o schiță

mai multă séu mai puçinǔ desvoltată , a istoricului, vicisitudinilor și caracterelor sciinței archeologice în *Antichitate* și în timpul *Renascerei* , adică pêne pe la jumătatea secolului alǔ xviii¹⁶.

Credeamǔ — și pôte că o asemené speranța va renasce curêndǔ în mine, — credeamǔ să completezǔ subiectul, celǔ puçinǔ prin o a doua serie de çerçetări, egale în întindere și relative la immensele desvoltări ce s'aǔ mai datǔ, în *Epoca modernă*, tutulor ramurilor studiului antichităților.

Dar, neputêndǔ prevedé de o camdată nici când, nici cum acéstă intențiune își va vedé a sa îndeplinire, amǔ socotitǔ că scopul ce 'mǔ propusesemǔ, când amǔ scrisǔ și amǔ rostitǔ în publicǔ acéstă primă serie de prelegeri, va puté fi și mai bine attinsǔ, prin ne-măi-întârziata lor typărire.

Déca într'adevêrǔ nu mă voiu fi amăgitǔ, judecândǔ într'astǔ-felǔ , apoi primirea ce publicul va accorda acestǔi

volumă mă va îndemna și mă va înlesni ca să termin, sub formă de curs public s'eu numai de simplă carte, lucrarea mea într'ăgă.

Când va fi completă, în lipsă de orice alte merite, ea va posedea cel puțin pe acela de a fi una din forțele cărții, în cari annalele archeologice, cu aproape întregul lor cuprins, se vor afla prezentate într'o expunere sistematică coordonată, caria autorul se va fi silit să 'i însuși, precătu d'nsul s'a priceput, atracțiunile și folósele ce răsără din studiul variat al Archeologiei.

Ca orice scriere românească în ziua de astăzi, cea de față reclamează la cititor, o nemarginită îngaduință întru ceea ce privește limba și mai cu seamă orthografia. Într'înșă, câte erori de felul acesta, nu sânt scăpari ale tiparului s'eu ale corecturii, — și parte din aceste sânt consemnate în *Errata*, — bine-voiasca publicul să nu le arunca tóte pe s'ema

scriitorului. Nestatornicia timpului nostru, în filologieă ca și în multe altele, pörtă cea mai mare parte din vină.

Cätü ânsë despre faptele, ideile și stylul ce se vorü găsi în acestü volumü, pentru acelé, âncö odată, declarü că nu më daü câtuși de puçinü în laturï, ci din contra cutezü a 'mï însuși și a reclama cu stăruință orï-ce răspundere pentru ele.

Nu me sfiescü a ñice că o asemené încredere 'mï o da numai cugetul cu care amü lucratü la aceste prelegerï; cöcï, în partea lor narrativa, biografică, tehnică și descriptivă, amü avutü pururé grijă de a recurge la cele mai bune isvöre de informațiune, ce 'mï aü statü a-mână; ⁽¹⁾ iar, în cea critică, înfrun-

(1) Osebitü de scrierile specialï ale litterațiilor și anticarilor, citați în cursul acestor prelegerï, voiü recomanda, ca opere generale asupra archeologieï, manualele următore : *C. O. Müller*, *Handbuch der Archeologie der Kunst*. Breslau, 1848. — *Al. L. Millin*. *Introduction à l'étude de l'archéologie*, Paris, 1826. — *Ces. Cantù*. *Dei monumenti de archeologia e belle arte, trattato per l'illustrazione alla sua Storia universale*. Torino, 1858. — *Wil. Smith*. *Dictionary of Greek and Roman antiquities*. London, 1865; precum și Dictionariul de antichități, abié începutü, sub direcțin-

tându fără cruțare exagerațiunile litterarii și neîntemeiatele pretențiuni de știință, ce 'și au făcută cărrari în publicul nostru, amă cătată cu sinceritate să deșteptă în juna noastră generațiune cultă, unū spiritū mai seriosū, și să 'i pună la îndemână unū criteriū solidū, spre a judeca mai cu temeiu, cultura omenirei în genere, și, în parte, moștenirile strămoșesci ale patriei și ale naționalității noastre.

nea d-lor *Daremborg* și *Ed. Saglio*. Paris, 1874. — *J. Labarte*. Histoire des Arts industriels au Moyen-âge et à l'époque de la Renaissance. 3 vol. în 4. Paris, 1872—74. — *Fr. Kugler*. Handbuch der Kunst-Geschichte. Stuttgart, 1861. — *Dr. C. Schnaase*. Geschichte der bildenden Künste. 8 vol. Düsseldorf, 1866—74. — Pentru partea biografică relativă la anticariii din trecutū, isvó-rele principalī sūnt : *Moréri*. Grand dictionnaire historique (1674), nouv. édit 10 vol. Paris, 1759. — *Bayle*. Dictionnaire historique et critique (1727); édit. Beuchot. 16 vol. Paris, 1824. — *Niceron*. Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la république des lettres. 44 vol. Paris, 1727—45. — *Tiraboschi*. Storia della letteratura italiana. (1761), nov. ediz 16 vol. Milano, 1822—26. — *Jöcher*. Allgemeines Gelehrten-Lexicon. 4 vol. Leipzig, 1750—1751. — *Saxius*. Onomasticon literarium. 8 vol. Trajecti-ad-Rhenum, 1775—1803. — *Michaud*. Biographie universelle ancienne et moderne. 52 vol. Paris, 1811—1828; precum și numé-rosele Notiție sėu *Elogie* ale membrilor Academiei de Inscriptiuni și Belle-Littere din Paris, coprinse în vechile Memorie ale acestuī corpū de erudiți. 51 vol. Paris, 1736—1809, etc.

Scumpătatea celor ce aveamă de a-părată 'mă a impusă dreptul și datorința de a nesocoti mâniele, făcișe séu înfundate, ale celor cari, la noi, pună sciința pe căi rătăcite. Țină-mi-se dar, numai sé-mă de intențiune, și sânt încredințată că mi se voră ierta multe neajunsuri!

Aveamă de gândă să însoțescă acestă volumă cu vre o câte-va annexe, ce 'i ară fi putută da ună înduoită folosă; pe de o parte, voiamă să 'i facă ună *Indice alfabetică* ală tuturor materiilor, care ară fi înlesnită cercetarile asupra differitelor persónne și obiecte citate în cursul lecțiunilor; pe de alta, cugetamă să adaugă o *Listă bibliografică* a feluritelor publicațiuni archeologice din epocele despre cari acestă cursă tractéză, listă în care s'ară fi introdusă, ca ună resumată îndeplinitoră, multe nume de anticari secundari și multe titluri de scrieri, de cari nu s'a putută face mențiune în decursul prelegerilor.

Dar proporțiunile ce a luată volu-

mul, la typarū, chiar și fōră de aceste **adause**, m'aū speriatū pe mine însu'mī. 'Mī a fostū témă că, **exagerându-le** și mai multū, ele vorū descuragīa **cu** totul pe cititorū. Și apoi m'amū gēnditū că asemené annexe se punū mai cu sēmă ca complementū la o lucrare cu totul împlinită; ceea ce, în realitate, nu este încă acéstă primă parte din *Istoria Archeologiei*.

Décă ânsē, de pre cum sperū și dorescū, îmī va fi datū de a o completa, printr'unū alū duoilé tomū, rezervatū dezvoltărilor moderne ale sciinței archeologice, atunci, la sfērșitul aceluia, își vorū afla locul lor celū mai potrivitū, citatele două annexe, întinse asupra întreguluī coprinsū alū materiei.

Intr'astū-felū completatū cu o expunere istorică a nouelor cuceriri ale sciinței, care de sineși va fi ca și o schițā descriptivă a stărei sale actualī, și înzestratū apoi și cu amplificațiunī bibliografice, cursul preliminarū de archeo-

logia se va puté presenta ca o introducere, unŭ resummatŭ, o cǎllĕusa ~~pentru~~ ceĭ ce vorŭ voi sǎ ~~lea~~ o cunnoscinŭă generalĕ și rǎpede despre acĕstǎ sciinŭă, mai 'naĭnte de a pĕtrunde ĩn amĕnunŭimile ei.

Lipsa unei lucrǎri de felul acesta se simte acum pretutindenĭ. Nici o limbǎ nu posede unŭ manualŭ de archeologia, ĩn care sǎ fiǎ atinse, chiar și numai ĩn trĕcĕtŭ, feluritele ramure ale cunnoscinŭelor nŭstre anticarie.

Nu amŭ pretenŭiunea de a ĩmplini ĩndatǎ lipsa; dar, orĭ cǎtŭ de imperfectǎ arŭ esși cercarea mea, ea va dovedi celŭ puŭinŭ cǎ și limba romǎnǎ cata astǎđi a trage o brasdǎ cu folosŭ pe țerrina culturilor moderne.

ANTEIA LECȚIUNE

Preliminarie. Utilitatea, scopul și tendințele Archeologiei. — Dosebire între *arheologă* și *anticară*. Definițiunea Archeologiei; rolul ei științific. Împărțirea ei în două ramuri : antichitățile *etnice* și *esthetice*. — 1. Antichitățile *attingătoare de Stat, de Statu, de Societate, de Familii și Individu*. 2. Antichitățile relative la *Arhitectură, la Sculptură și Toreutică, la Picură, la Mosaică, la Small arts și Sclerăria, la Glyptică și la Pitre gravate, la Ceramica, la Numismatică, la Epigrafică, la Paleografie și Diplomatică, la Instrumente diverse*. Metodele pentru expunerea Archeologiei. Programul acestui curs.

DOMNULOR,

Când, pe la jumătatea secolului al XV-lea, magnificul duce Lorenzo de Medicis întemeiează în Florența prima catedră de arheologie, Italia intrase în secolul de aur.

În sîmul ei, sora cultura renăscuse, vîrsîndu-se peste Europa întunecată, rădă de poezie, de știință și de belle-arte.

D'asupra pămîntului ei, acoperit cu ruine, răsunnase de curînd, glasurile pline de farmec ale lui Dante și Petrarca, ca fremete și ca sussure

prevestitoare ale zilei. Ş'acum, una câte una, ca dintr'ună somnă letargică şi seculară, se treziau şi resăriau la lumină capetele de operă litterară şi artistice ale antichităţii ellene şi romane. Lumea modernă adăsta în neastempără acea deşteptare a artelor antice ca, de pre datina lor, să plămădescă colori pentru penellul lui Rafaelă şi să ascuţă o daltă, demnă de mâna lui Michel-Angelă.

În acea clocotire inviătoare a totă ce era nobilă, bună şi frumosă în mintea şi în inima societăţii europene renăscende, archeologia, sciinţa trecutului omenesc, fu aşedată, cu pompă trinufală, pe ună tronă de onóre.

Vomă vedé curéndă împreună, domnilor, cari au fostă pe aţuré, destinele acestei sciinţe, de atunci şi péné în ziua de astăzi. De o cam dată însă iată că, pentru prima oră, astă-seră, i se deschide şi ei o portiţă lătruşă spre a intra, cam pe furiş, în scólele românesci.

Departé de mine cugetul de a face, prin aceste cuvinte, vre-o imputare invécământului nostru superioră de péné acum; mărturisescă chiar că, eu unul, de aşu fi găssită dinainté acestei cathedre, o portă mai largă, mai pussă la ivelă, n'aşu fi cutezată a mă furişa printr'insa, ca să mă infăcişeză aţi domniilor-vóstre, eu puţină-sciutorul, ca representante şi respânditoră în România ală unei așa de întinse şi de falnice sciinţe.

M'așu fi temntu ca nu cum-va aci, la intrare, vre-nu jndecăloru aspru, ca orribilele Minos alu lu Dante, celu incolăcitu în stufosa'i cōdă, să mă întrebe rînjindu :

«Guarda come entri e di cui tu ti fide :
Non t'inganni l'ampiezza dell'entrare.» (1)

Ce așu fi respnsu eă, sėrmannu, la o așa cruntă amintire a slăbiciunei mele? Repurtăndu'mi cugetul numai cōtre puçinul cātū mă simțu în stare a face singuru, m'așu fi trasu negreșitu spăimēntatū și tremurāndu înapoi. . .

Dar acum, acum, domnilor, după ce, intrāndu aci, avu în norocul să încereu multa d^{vóstre} bunăvoință cōtre mine, simțu c'amu prinsu la inimă; ce dicu! simțu c'atāta m'așu îmbărbătatū, încātū cutezū a declara cum că nu m'aru mai speria nici chiar o mai largă intrare, pre-cātū așu avé dreptu căllēnsă în calle, feluritele adimeniri ale sciinței ce m'a addnsu acilē și pre-cātū iar așu avé dreptu sprijinū, nu auditoriu, — și luminatū și indulgente, — ca acela ce a venitū astă sėră să mă asculte și să mă inimese.

Așu dori, spre a fi demnu și de atāta favore și de obiectul ce tractesū, ca să sciū a vorbi totu frumosū și bine, despre totu binele și despre totu

(1) Gāndesce-te cum intri și spune cui te încereu :
Veșu să nu te amăgescă lărgimea acestei intrări.

frumosul câtă s'a produsă d'a lungul secolilor pe această lume și câtă pênă astăzi au putut aduna arheologii, din rămășițele pripășite ale trecutei culturî omenesci.

Dar știți, vai! că dorința, în cazul acesta, nu este tocmai sinonimă cu puțința, și nu tutulor nici în totu-d'a-una se potrivește acelă semețu adagiū, pe care îl totu repetă zadarnica trufiă a muritorilor : *Voiesce și vei puti!*

Nu, domnilor, cea ce eu așu voi ca să facu de pe această cathedră, știu bine că nu voiu *puti*; știu bine că nu puținelor mele cunnoscințe, nu lipsei mele de talentū oratoriu, nu aspirațiunilor mele, orî câtă de ambițioase, — va fi datū de a respândi în societatea română, acelū cultū alu frumosulu, acea spornică varietate de cugetări și de adevăruri filosofice, ce nască din studiul adūncitū alū treptatei și multiplei activități omenesci.

De aceia, cu totă umilința, declarū că m'așu simți fare mângălatū decă, prin cuvintele mele, așu isbuti numai să însufflu rarei junimî care, abătându-se din curentele generalū, vine să rătăcéscă duosū prin pustiițele salle ale învățămētulu litterariū din Universitatea noastră, să însufflu, dicū, acelor puținî copii de sufletū ai părăsitorilor nostre muse, unū gustū mai raționnatū pentru studiile classice, o dorință mai lămurită de a 'și completa instrucțiunea litterariă, prin idei clare despre cultura socială și artistică a trecutulu.

Și 6re, decă așu avé parte să faci măcar atâta, n'așu fi — spuneți, — în dreptu să 'mî simțu cuge-tul destulû de împăcatû, cu credința că amû ară-tatû, pentru prima 6ră, în sinul sc6lelor române, singura calle pe care se p6te invêța cu adevêratû folosû istoria, cea mai folosit6re dîn t6te sciințele sociali? Nu m'așu puté 6re felicita că, — celû pu-çinû într'unû cercû restrînsû, dar bine allesû, — amû datû, în țerră la noi, o justă ideă despie înseamnă-tatea unei sciințe, pe care extravagantele ignoranței și speculele cupidității au căutatû, ðci ca și pe aîuré în timpî mai depărtați, a o discredita în ochii 6me-nilor serioși?

Și într'adevêrû, domnilor, decă archeologia n'arû avé, precum credû unî, altû scopû de câtû a-cela de a mulțumi plăcerile nesăbuite și gusturile rêsfătate ale celor curioși de fapte și de obiecte cari au peritû din usû sêi cari nu mai sînt *de modă*, arû fi pecatû, arû fi rușine să i se facă r6ndû prin-tre sciințele omenesci, să i se dea unû locû în în-vêțămêntul unei sc6le de orî ce felû.

Din norocire însê archeologia sciă, prin resul-tatul cercetărilor cari o constituă, să se înalțe la regiunî mai mărețe, mai întinse, mai spornice. Ră-dicată la rangul ce i se cuvine, ea ajunge a fi unû criteriû puternicû pentru prețuirea facultăților intel-lectualî și pentru cunnoscînța cualităților morali ale omulû,

Dacă ea se servă și profită de acea minuțioasă curiositate care face pe *anticar* să scormonească și să dibuiască ori-unde rămășițele trecutului, apoi ea numai prin cumpăna și prin dreptarul *arheologului*, se suită pe trepta științelor. Unul, cu o ardere adese numai instinctivă, descopere, cullege și strânge toate rămășițele trecutului; cel-l-altă, prin o cunoscință întinsă a faptelor și a monumentelor și prin o critică sănătoasă, allege și judecă însemnătatea acelor rămășițe în raportul cu cultura din trecut a omenirii. Unul e zidarul care adună și așterne simetric straturile de piatră; cel-l-altă e artistul, priceput și prevădător, care combină și înalță edificiul.

De aci dar putem vedea că rezultatele arheologiei se obțin prin o înduioasă activitate. Fără adunarea materialelor, adică a datinelor și a monumentelor din trecut, arheologia n'ar putea exista de câtă ca un șir nerăționnat de visuri deșerte, de utopii fără temelie; precum iar, fără de compararea și de elucidarea lor printr'o critică temeinică și serioasă, munca anticarului se reduce a fi o ostentă fără de spor, fără de folos practic și fără de nici o importanță pentru luminarea omenirii.

Făcându această distincțiune între rolul omienilor cari conlucrează la descoperirea și la întemeierea cunoștințelor arheologice, — distincțiune pe care am socotit'o necesară spre a înlătura, o

dată pentru totî-d'auna, ideile greșite ce s'aû pututî strecura prin publicul nostru, asupra scopului și asupra rezultatelor științei arheologice, — făcîndu, dicu, acêstă distincțiune între activitatea *anticarului* și aceia a *arheologului*, n'ainî voitû cătuși de pușinû să declarû că aceste duoë profesiuni sînt necompatibili; că acelû ce descopere seû adunû nu este nici o dată în stare să judece; seî că celû carele sciû să aprețuîascû cu autoritate, va socoti totî-d'auna ca nedemne de sine, explorașinile și colecșionîrile de monumente antice.

Din contra, aû fostî și sînt arheologi de frunte, cari aû intrunitî cu succesî amêndonê sarcinele și este chîar lucru cunnoscûtî că însușirea âmbelor aptitudinî (a anticarului și a arheologului) produce rezultatele cele mai eficaci; coci nimenî nu pôte îndeplini cu mai multû succesî, meseria de anticarû de cătû acela care, pe lîngû timpul și rîbdarea ce sînt trebuitore exploratorelnî seû colecșionariului passionatû, possede și cunnoscînțe adûncite în arheologiû, prin care sciû să dirige lucrîrile de explorare, să consenmeze rezultatele și să clasifice totû materialul adunatû, de pre noșinî știinșifice și rașionnate.

Dar sînt și ômenî cari, lipsișî de ori ce cunnoscînțe dobêndite prin studî, își inchipușcî cu totû serioșitatea că sînt arheologi, ba arheologi serioși și erudișî, luminîtorî ai societășei, numai fiindû

că a vrut norocul ca ei să nimerescă a săpa pământul, tocmai pe acolo unde se brodiser să fie ascunse obiecte de prin vechime.

Toți câți, fiindu la Roma, au avut curiozitatea să viziteze interesanta catacombă a S^tului Callistă, în care commandatoarele de Rossi au făcutu, cu o pătrundere și cu o sagacitate admirabile, descoperiri și restituțiuni de cea mai mare importanță pentru istoria primilor timpuri ai creștinătății, toți vizitatorii acelei comori sub-pământene, ilustrată de marele arheologu romanu, au făcutu negreșitu cunoștință cu bătrânul săpătoru Pietro.

Acestu bietu unchiășu, după ce a lucratu mari de ani în acea catacombă, sub direcțiunea d^lei de Rossi, ați, pentru câți-va *paoli di buona-mano*, arată publiculu galeriile desfundate de dînsul, ba și inscripțiunile împlinite, cu o minunată erudițiune, de către stăpânul său. La fiă-care semn de mirare al vizitatorulu, Pietro dîndu din umeri, cu un zîmbet de mîndră satisfacțiune, îi dice :

«Uite, domnule, eu și d^l de Rossi am descoperitu toate acesté; noi totu împreună am lucratu! Domnialu fără de mine nu se pricepe la nimic!»

Înr'unele, bătrânul Pietro are dreptate; căci nimeni nu atinge cu casmaoa, mai ușurelă ca dînsul, tuful poros al catacombelor.

Dar ore pentru acésta, Pietro are și elu drep-

turii asupra lucrărilor erudite și ingenioase ale celui carele a scrisu capul-d'operă archeologică intitulată *La Roma sotterranea cristiana* (1)? Óre meșterul Pietro este și elu archeologu său celu puçinù anticarù?

Nu, domnilor; să nu întrebămù pe Pietro ca să ne dea elu definițiunea științei de care avemù a ne ocupa; elu și semenii lui vorù face confușiune; ei ne vorù spune că archeologia este meșteșugul de a săpa în pământù spre a scóte dintr'insul petre scrise, bănuți și ctoburi, pe care le cumpără și le plătescù grossù englezii, de câte-orì descoperitorul se va fi priceputù a le tălnui îndestulù pentru ca să nu i le ia de Rossi și să le ducă, fòră de plată, la noul museù religiosù din palatul Lateranù.

Dar cu astù-felù de definițiune, noi nu ne putemù împăca. Nici eù n'așù fi cutezatù să mă urcù acilè, nici d'óstră nu v'ați fi perdutù timpul ca să veniți a mă asculta, decă n'amù fi avutù în cugetù, și d'óstră și eù, ceva mai naltù, ceva mai

(1) Pênè acum sùnt sub acestù titlu două volume în 4°, publicate cu stampe, la Roma în anii 1864 și 1867, precum și unù volamù în folio : *Inscriptiones christianae urbis Romae vni saeculo antiquiores*. 1857—1861. — Importantele lucrări ale d'nei de Rossi asupra antichităților creștine din Roma au fostù resumatè de două învêțați englezi într'unù elegantù volumù, cu multù mai accesibile publiculù, care s'a tradusù și în limba francesă : «Rome souterraine, par I. Spencer Northcote et W. R. Brownlow, traduit par P. Allard. Paris, 1874.»

seriosă decâtă ună asemené jocă, decâtă o asemené neguțătoră.

E timpă dar să părăsimă pe bietul Pietro în întunerecul catacombelor lui și noi, esșindă la lumină, să căntămă a da o definițiune a sciinței năstre, precătă se va puté mai clară, mai demnă și mai completă.

Archeologia, domnilor, este sciința care cercetă datinele și monumentele ce ai rămasă de la ómenii din secolii trecuți și s'ai păstrată péné la noi, sėi în relațiunii scrise, sėi în tradițiunii orali sėi mai allesă în obiecte reali, plastice și grafice; ea are sarcina de a aduna și de a controla aceste rămășițe, pentru a extrage din studinl lor, speciale sėi comparativă, o cunnoscință câtă se pôte mai deplină, despre credințele, instituțiunile, practicele, usurile, industriele și artele societăților vechi, adică despre starea morală și intellectuală a ómenirei, la differitele epoce ale desvoltărei sale.

O astă-felă de sciință, spiritele cele mai înalte, cele mai adănci, cele mai filosofice, nu o potă nesocoti.

Stimulul ei principale și immediată este chiar acea *curiositate*, adese ori exagerată péné la extreme, chiar acea dorință de a sci, de a cunnósce, de a afla, de a descoperi, de a dibui, care e ună simță firescū ală omului și care, îndreptată cōtre rămășițele trecutului, furnică une ori și prin in-

telligențele cele mai mediocre. Scopul ei ănsă o strămută pe tărâmurî mai înălțate. Avëndü o înduoită tendință, elü este :

pe de o parte, de a da sémă omenirei despre tóte credințele intime, despre tótă activitatea suf-fletéscă, cari 'aü mișcatü generațiunile trecute și prin urmare aü determinatü in totü d'a-una caracterul lor moralü sêu *ethicü*;

Iar pe de altă parte, de a scóte la lumină și de a prețui creațiunile, prin care geniul omenescü 'și a manifestatü puterea sa de concepțiune și îndemánarea sa la producere, in cercul operelor de arté, in regiunile înalte ale *estheticeî*.

De aci nasce pentru archeologia o înduoită activitate; servindu-se cu tradițiunile orale și scrise, cu cărțile și monumentele vechi, ca de unü materialü comunü pentru ámbele sale scopuri, ea caută a restabili *ideile* și *traul publicü* alü societăți-lor perite sêu transformate și totü de odată ne face să prețuimü manifestările *frumosuluî* in operele omenesci din trecutü.

Amenduoë aceste serii de rezultate se repórtă la principii și la doctrine filosofice; cöci una din ele presentă materialü și fapte pentru morala socialé sêu *Ethica*; iar cea-l-altă, tractándü despre arte, este chíar bazea *Estheticeî*.

Așa dar, archeologia, in adevérata ei tendință, este pururé îndreptată cötre studiul a duoë din

cele mai înalte principii ale creațiunii, *Binele* și *Frumosul*, τὸ καλὸν, καγαθὸν ale Ellenilor. Acestor principii, știința mai realistă a timpilor moderni a adăosul unui alu treile, *Adevărul*, cu care archeologia, ca și tôte cele-l-alte științe, se servă neconținută în dioa de astădi, ca cu unui mijlocu de perpetuă controlare pentru a descoperi valôrea pozitivă a orî-cărui faptu.

Chiar de pe când cei d'ântei erudiți ai Renașcerii au începutu a se ocupa, în modu cam confusul, cu cercetări archeologice, adică s'au eercatli să extragă din studiul autorilor clasici și alii rămășițelor plastice ale antichității, noțiunii, când asupra stărei sociali, când asupra bellelor-arte ale popórelor vechi, de atunci încu s'a simțit că există o diferență destulă de bine însemnată, între aceste duoé cercuri de activitate, cu tôte că materialul care servă la ambele, este mai totli d'anna comună. De aceia, încu de multu s'a stabilitu în cărțile cari fractéză despre archeologiă și mai allesli în invetămintul universitaru alu acestei științe, o distincțiune pronunțată între studiul porțiunei ethice din archeologiă și acela alu porțiunei artistice seu esthetice. S'a numitli studiul propriu alu *Antichităților*, (antichității ellene, romane etc.) celu d'ânteu, și *Archeologiă* pură seu și *Archeografiă*, celu d'alui duosle.

Acestor denumiri însu le lipsesce precisiunea, coci

pe de o parte, *Antichitățile* sînt atîtă credințele, instituțiunile și usurile, cîtă și monumentele de tot felul ale popórelor antice; iar, pe de altă parte, în *Archeologia* și *Archeografia*, adecă în vorbirea, λόγος, și în scrierea, γραφή, despre cele vechi, ἀρχαία, se coprinde atîtă cele spuse și scrise despre monumente cátu și cele despre religiunile, întocmirile politice și sociali, moravurile și usurile din vechime. Ne lepădăm dar de distincțiunea impropriă ce s'a făcută între cuvintele *Antichități* și *Archeologia*, și le privim pe amînduoă ca sinonime, cu atîta diferență numai că în *Archeologia* recunoscem chiar știința care se ocupă de *Antichități*.

Antichitățile ânsă, precum am văzut mai sus, se pot grupa sub două rubrice: unele se referă numai la credințele, la datinele și la usurile popórelor vechi; cele-lalte sînt producțiuni ale bellelor-arte din timpii trecuți.

Recunoscem dar caracterul înduoit al științei; ânsă, căutând denumiri cari să correspundă mai bine cu natura materiilor ei de studiu, pe cele d'ânteu le vom numi antichități *ethice*, iar pe cele-lalte, antichități *esthetice*.

Astă-fel, în mod separat, s'a tractat mai adese știința archeologiei, atît în cărțile didactice cît și în prelecțiunile școlari; dar trebuie să mărturisim că astăzi, cu grămădirea și cu îmbinarea multiplă a noțiunilor ce s'au adunat asupra po-

pórelor vechi de preste mai totu globul, este totu așa de greu lucru a da invățământulni archeologicu totu întinderea complexă ce i se cuvine, câtu este de vătămătoru de a'lu trunchia, prezentându în parte numai câte una din îndnoita față a sciinței.

Adevăratul folosu alu studinlui archeologicu rezultă mai allesu din systematica presentare a tutur elementelor principalu cari o compunū, din dezvoltarea întrégă a feluritelor imagine prin cari ea reflectă totu atâtu organismul internu seú viața publică și privată, câtu și cultura industrială și artistică a societăților din trecut.

Pășindu totu d'anna alături cu istoria, ea singură o lămuresce, o explică, îi dă coloru și sufletu, o înviă, o împlinesce. Faptele națiunilor, ca și mișcările omului, suntu determinate de cause intine, suntu îndreptate de pe împrejurări locale și momentane, suntu urmate de efecte particularu, pe cari istoria politică nu le póte nici constata, nici aprețui. Rolul archeologiei este de a urmări tóte acele mărunte și felurite manifestări ale vieței socialu, tóte acele producțiuni folositoare seú fantastice ale activității omenesci, cercetându întru câtu acelu añ pntutu înriuri asupra marilor evenimente istorice, asupra destinelor omenesci.

Đice-ni-se-va óre că acestu rolū de spicuiorū de fapte accesoriu este modestu, umilitu, înjositoru ? Đice-ni-se-va că acolo unde istoria tună cu glasu'i

de aramă, concertul variat și melodic al archeologiei trebuie să tacă? . . . Dar care mai este astăzi omul cult și carele va susține, cu mintea lucidă, că dinaintea puterii armelor, ba chiar dinaintea autorității efemere a legilor omenești, credința în Dumnezeu, virtuțile neclintite ale vieții sociale, descoperirile folositoare ale științei, producțiunile de geniu ale bellei-arte câtă să se umilească, să se nimicască, să se așternă la pământ?

Dacă chiar în secolul nostru de lumină am avut durerea să vedem izbucnind printre popoarele cele mai de frunte, instincte brutale și funeste, noi nu putem face altă de câtă a deplânge acele orbiri trecătoare și să le considerăm ca triste efecte ale slăbiciunilor noastre omenești. Dacă din nenorocire, resunetul sălbatic al armelor pustietore se chiamă încă și astăzi *gloria* în limbele noastre, apoi pot-va ore cine-va să tăgăduiască că într-o *gloria* cu multă mai senină și multă mai înviătoare, lucesc pentru noi descoperirile științifice și operele de artă ale timpului prezent? Dacă ați numele unui Krupp e repetit de mai multă lume de câtă al unui Bopp, al unui Niebuhr, al unui Mommsen, al unui Rauch, al unui Kaubach, al unui Liebig, al unui Humboldt, vă întrebă ore, domnilor, care din aceste nume va ilustra mai mult în secolii viitori, actuala capitală a triumfătoarei Germanii? Urletul sinistru al tunului se va stinge

curându de pe piața de Brandenburg, dar Berlinului îi va rămâne purure onórea de a fi adunată în sinul său și de a fi stimulată pe corifeii științei și ai artelor din alú XIX° secolú!

Ca istoriá a culturéi popórelor din trecutú, adicá ca expunere a credințelor, aședémintelor și moravurilor vechimei, archeologia este dar sorú-gemená cu istoria pragmaticá sêu politica. Cátú de stérpá și de puçinú attrágetóre este înșiruirea ehronologicá a evenimentelor de Statú cari s'aú petrecutú în palatele regilor, sêu pe forul popularú, sêu chiar și pe câmpii de battáliá, decá tóte acele împrejurări ni se presentá numai în líníamente aspre și necolorate, decá nu ni se arată nici ideile, nici siuțimintele, nici applecările cari mișcaú pe actorii lor, nici măcar aspectul scenei în care ele s'aú petrecutú!

Ca o tulpiná uscatá, cu vértósele'i ramure rêsclirate și înegrite, ni se infáçisézá istoria faptelor politice ale unui poporú anticú, de câte ori noțiu-nile adunate prin cercetările multiple și variate ale archeologiei, n'aú venitú să împodobéscá bêtânul trunchú cu fragede lástare, cu frunðișú verde și luciosú, cu flori vii și parfunate, cu póme rumene și gustóse, ba chiar și cu acea pecingene rođetóre, cu acelú vescu parazitú care într'o di a cășunatú uscarea și putredirea mândrului copacú.

Iertați-mé, domnilor, decá, insistându asupra a-

cestei comparări împrumutate din regnul vegetal, voi adăogi că rolul archeologului este, — pe când istoricul cată a rădica cu anevoință de la pământ trunchiul sterpni și surpată, — rolul archeologului este de a cullege împrejurăi cu o pietosă îngrijire, toate frunțele cele veștede, toate florile cele oflitate, toate pomele cele svântate și prin nimerita lor alipire la vechia tulpină să redea copacului viață și vîrtute, foilor umbră și verdéță, florilor colorit și miros, pomelor must și dulcéță; într'ună cuvânt să reproducă ca printr'ună farmec magnetică via imagine a splendorei primitive!

Să nu mă invinovațiți, domnilor, că în enthu-siasmul meu pentru sciința pe care voiesc a vă face să o iubiți ca și mine, eu dau archeologiei mai mult de câtă ce este ală ei. Locul ce i se cade ca sciință îndeplinitore a istoriei este acela pe care 'lă ocupă *Binele* și mai cu sémă *Frumosul* pe lîngă *Adevărul*. Și óre nu este *Frumosul* cel mai gingaș, cel mai adimenitor instinct ală naturei omenesci? Fără dînsul seceta și rēcela domnesc în sufletă, inima batte mai rar, mintea nu mai simte aventuri generose, nu se mai răpede în porniri fecunde.

Ca studiul ală desvoltărei treptate a acestui nobile și spornic instinct, ca istoriă a bellelor-arte din timpii trecuți, archeologia nu merită dar mai puçină atențiune de-cătă ca sciință ajutătoare și

complinitóre a istoriei pragmatice. Ea, sub acestú nou aspectú, deşteptă în sufflete o fecundă admiraţiune pentru perfecţiunea formelor şi a ideilor şi astú-felú înaltă, nobiléză, purifică şi inima şi cugetul omenirei.

Punëndú acelaşi preţú la ámbete feţe ale sciinţei archeologice, înú propuiu a le ţine precátú se va puté mai multú în parallelú, în totú decursul studiilor ce voú avé onóre sá expunú şi sá desvoltú de pre acéstă cathedră.

Se cuvine ánsé, credú, mai nainte de tóte ca sá catú a despica şi a enumera dinainté d'vostre, celú puçină principalile obiecte de cari se occupă archeologia în fiá-care din ámbete ei ramure.

Mé temú fórte că are sá vé cam oþoséscă nomenclatura de obiecte ce sânt obligatú a înşira, pentru a face inventariul, séú tabla de materiale coprinse în sciinţa de care avemú a ne occupa. Dar n'amú ce face! Adduceţi-vé, vé rogú, aminte că aci sântemú la scólă şi că, pe orí ce tréptă, dascalul nu se póte lepáda de meseria lui, meseriá care îi impune curatú datorinţa de a se servi cu regule precise şi rigide, cu clasificaţiuni methodice şi corecte, de a nu se rěsfáţa cátuşí de puçinú în vesele şi capriciose rătăcirí, în colindări fantastice prin dominiul inchipuirei.

Sá fimú dar systematici, domnilor, cum se cuvine în scólă şi, începéndú cu materiale asupra căroră sânt

îndreptate studiile etnice sêu morali ale archeologiei, sã le împãrțimũ mai nainte de tôte în patru categorii generalã, avẽndũ rapportũ : una, la *Deitate*; a doua, la *Statũ*; a treia, la *Societate* și cea din urmã, la *Familiã* și la *Individũ*. Sub aceste patru manifestãri s'aũ exercitatũ în totũ timpul facultãțile morali ale omenirei.

Noțiunile ce se attingũ de *Deitate* sêu de religione sũnt de duoẽ specii : mai ântẽu, cunooscința ȃeilor de ori-ce trẽptã și a atributelor lor, care pentru popóarele pãgãne se chiamã *Mythologia*, adicã descrierea mythelor sêu a fabulelor religióse; apoi, descrierea *cultuluĩ* religiosũ atãtũ întru cea ce privesce *sacerdotiĩ* sêu preoțimea de ori ce felũ câtũ și practica religiósã sêu *ritul* ecclesiasticũ, *ceremoniele*, *sacrificiele* și ori ce alte acte privitoare la adorațiunea divinitãței. Pe lúngã aceste se mai adaoge și diversele *superstițiunĩ* sêu eresuri, cari în totũ-d'auna aũ legãturi mai multã sêu mai puçinũ directe cu vre unul din cultele existenți sêu dispãrute.

Trecẽndũ la faptele attingẽtore de Statũ, archeologia studiezã *constituțiunile*, *magistraturele* civili și politice, *legãuirile*, *procederile* și *usurile judiciari*, în cari se coprindũ și *pedepsele* și în fine modul de *relațiunĩ diplomatice* între statele din vechime. Unele din aceste materii aũ, mai allesũ pentru popóarele ale cãror legislațiunĩ s'aũ pãstratũ

ca bazea jurisprudenței noastre moderne, aș, și, o întindere așa de mare în-câtă ele trecă, prin multiplicitatea teoriilor și aplicațiilor lor, preste mărginile archeologiei și constituiesc de sine o ramură specială a studiilor juridice de astă-zi. Negreșit că nimeni nu se așteaptă a învăța într'un curs de archeologie, toate amărntele dreptului romană. În cerenl pură ală antichităților se eoprinde numai acele principie de dreptă și acele nsuri jndiciari cari aș avntă o înriuire mai generală și mai caracteristică asupra constituțiunei Statului romană și asupra vieții private a popórelor de sub jurisdicțiunea lui.

În domininl cunnoscințelor asupra Societății seă mai bine asupra *vieții sociali* a popórelor din ve-chime, cercetările archeologiei sânt multipli și va-riate. Ele se referre, mai întău la *impărțirea socială* a populațiilor în *clase* seă *caste*, în *trepte* seă *ranguri* și studiează însușirile fiă-cărei specii de ómenii în parte precum și relațiunile lor între sine. În acestă cercă de idei ele preste totă locul și în totă decursul secolilor, se isbescă de o gróznică lepră socială, de *sclavagiul*, pe care în timpii nostri chiar echitatea și demnitatea ómenescă se vedă încă nevoie să le combattă pe alocnre.

Considerândă apoi împărțirea societăților din punctul de vedere ală activității sale *industrială*, archeologia se ocnpă de diversele *meserii* și *profe-*

siunî, de organizarea lor specială și de practicele lor; printre acesté *agricultura* ține fără induoiélă în cele mai multe părți, unū locū de frunte; dar adese *negoțul* îi stă de o potrivă și deschide unū orizonte întinsū pentru cercetări asupra căilor de comunicațiune și asupra modurilor de schimbū practicate de pe vremi. Studiul *economiei socialî* la diferite epoce ale culturêi omenesci, este neapăratū unul din cele mai interesanți și mai folositoare pentru constatarea mersului propășitorū sêū retrogradū alū omenirei.

Într'insul se coprindū tôte noțiunile, așa de multū instructive din punctele de vedere alū istoriei și alū filosofiei, asupra averei popórelor la diferite epoce ale desvoltărei lor, precum : cercetarea *cadastrului* sêū prețuirea pământurilor, întocmirea *financiarê* și regularea *impositelor* către statū, cătirea și *valórea* feluritelor materie de *productiune* industrială, diversele *schimburi* stabilite între țerrî mai multū sêū mai puținū depărtate și, totū ca relativă mai allesū la trebuințele commerciului, *plutirea* pe riuri și pe mare, care chiamă atențiunea archeologului asupra aparatelor și asupra usurilor adoptate atâtū în *navigațiunea commerciale* câtū și în *marinele de resboiu*.

Totū daraverile comercialî tragū după sine și unū altū studiū, care mărturisimū ânsé că totū așa de bine s'arū puté înscrie și printre cele attinge-

tóre de investigaþiunile curatã sciinþifice ; acesta este studiul *Metrologiei* adicã alã sciinþei ãi alã usurilor cari presidã la systema de greutateã ãi de mãsuri, întrebuintãtã de fiã-ãi ce poporã, precum ãi la mãsurarea timpului adicã la *Cãlindare*.

O materiã de exploratã insemnatã este ãi *arta militarã*, care se prezintã sub întreitul aspectã alã *întocmirii* oãtirilor, alã *disciplinei* ce domnea intr'însele ãi alã *tacticei* de pre care ele se cõrmuiau în resbõie. La cãte mari cestuini istorice, la cãte minunate prefaceri politice, studiul artelor militari din vechime põte singurã sã dea o soluþiune!

Întorcõndu-ne privirile cõtre alte manifestãri mai pacnice ale vieþei sociali, vomã constata ãi aci unã mare numãrã de obiecte interesanþi propuse la cercetãrile archeologului. În capul lor, ni se cuvine noã, — ãi astã-felã arã trebui sã procedã nu numai scrutatoriã vechimei, dar însiã toã legiuitoriã ãi diregãtoriã naþiunilor moderne, — ni se cuvine, ñicemã, sã înscriemã studiul systemelor de *instrucþiune* întemãlate pe la diferite popõre, cu tõtã varietatea lor de *scõle*, de *exerciþii intelectuali ãi trupesci*; iar în urma scõlei, se cade sã ne purtãmã atenþiunea ãi asupra întregii *activitãþi spiritali*, asupra tutu-
lor *practicelor sciinþifice, litterariã ãi artistice*. Cu tõtã gravitatea lor acestã ne vorã mãna fõrte adesã de sineã la cercetarea *serbãrilor, jocurilor publice ãi private, spectacolelor, exerciþielor, intru-*

nirilor și petrecerilor de orî-ce felu ; aci negreșitî intră și *representațiunile teatrale* și *danțurile* și *musica*, cu theoriile ei pe cari lipsa de opere existenți nu permite a o numera, mai allesu în timpul anticu, printre producțiunile estetice se_u printre bellele-arte ; aci intră și *băile publice*, și *ospetele*, și *vênătorile* ; aci chiar și distracțiunile multu mai rari în timpul vechi de-cătû într'au noștri, cari le dau *căllătoriele* de plăcere și *collecțiunile de cărți*, de *opere de artē* precum și de *curiosități* de totu felul.

Dacă, eșșindû din viața publică, intrămû în cea privată, adică în cercetări asupra Familiei și Individulu, archeologia are a ne spune cari erau relațiunile familiarî și usurile domestice la poporele din trecutû, și aume : întru cătû se întindeau la ele legăturile între *părinți* și copii, precum și între differitele graduri de *rudenii* ; cari erau condițiunea *femeei*, ocupațiunile și rolul ei în societate ; ce caracteru avea *căsătoria* ; cum era priimitu *copillul* la nascerea sa, ce educațiune i se da mai allesu în viața domestică ; cari erau usurile în relațiunile de *amiciu* între cetățeni și iarăși care era pozițiunea stēpăuilor față cu *casnicii* și cu *servitorii* lor.

Ea încă trebuiă să se gēudescă și la *omul suferindû* și să cerceteze prin ce anume specialiști și prin ce mijloce elu 'și a căutatû, de pre timpî, *vindecarea*. În fine ochiul scrutatoru și indiscretu

alü archeologului, care a urmăritü pe omü de la nascere prin töte fazele vieței lui, trebuiă să stea față și la césul durerosü alü *mortei*, ca să constate și să însemneze cu o pietösă scrupulositate töte *usurile funerari*.

Apoi, luändü d'a rëndul diversele obiceiuri casnice ale omului, elü are să ne relateze despre *locuințele particulari*, atâtü despre casele din cetäți câtü și despre cele de pe la țerrä, attingëndü și despre *dependințele, grädinele, livezile, apele* și chiar *animalele* ce le înconjuraü; mai are să ne arate și *pörtul* säü *înveșmântarea* și *încälțarea* differitelor clase, vârste și sexe; nu pöte uita nici felul *nutri-mentelor* și *béaturilor*, nici timpul, nici modul *prân-đurilor, ospetelor* și *cinelor*.

Iată, domnilor, seria variată de cercetări prin care archeologia își lea sarcina de a completa stindul istoricü alü civilizațiunilor din trecutü. E peste putința ca la unü evenimentü öre-care de importanța politică să nu se simtä necesitate de o elucidare, care nu se pöte căpăta de câtü numai prin una säü mai multe noțiuni archeologice din vre-unul din ordinele mai susü expuse.

Cine va înțelege, bună-örä, dezvoltarea istorică a nnuï statü theocraticü, pënë nu va cunnösce religiunea ce l'a dominatü?

Revoluțiunile republicelor din Athena și din Roma nu vorü rămäné öre enigme nedescifrate pentru

celu ce n'are nici o idee precisă despre constituțiunile acelor staturi ?

Ce pôte allege din întrégă vieța Indiei celu care nu scia nimic despre împărțirea populațiunilor indiene în caste ?

Ce suntă Fenicii, pentru cine nu le a cercetată activitatea commercială ?

Cum are să'si explice nescine învingerile lui Alexandru asupra Persilor și ale Romanilor asupra lumii întregi, decât nu va avé cunnoscință despre întocmirea și mișcările falangei macedonice și ale legiunilor romane ?

Cum în fine o să pricépă pe autorii clasici, pe poetii lyrici, pe dramatici, pe oratorii și pe istorici, acela care nici că bănuia despre serbările literarii ale anticei Ellade, despre ordinea spectacolelor ei theatricali, despre usurile Agoralei și ale Forului, despre traful popórelor și alii ómenilor cari s'au arătată pe scena politică ?

Nu incape induoielă, domnilor ; studiul istoriei nu pôte fi deplin și folositor de-câtă atunci numai când i se dă tóte acele desvoltări pe cari arheologia le presentă, ocupându-se cu ethica populară, elucidându tóte materiile privitoare la religiunea, la statul, la vieța publică și privată a națiunilor din vechime. Ornată și illustrată cu colorile vii și variate ale studiului antichităților, istoria pare în totu-d'a-una mai attrăgătoare și mai plăcută ; astüfelu, ea este pururé și mai veridică.

Până acum, domnilor, v'amă prezentatū nomenclatura unei părți numai din materialele științei archeologice. Îni rămăne cea-l-altă jumătate, adică partea pe care amă numit'ō esthetică, parte în care ea se ocupă de industrii și arte.

Trebuiă să vă cerū o nouă dosă de răbdare ca să așternū dinaintē d'vōstre, acea listă de obiecte cari și ele merită a fi examinate cu atențiune de către archeologū.

Aci categoriile sūnt încă și mai numeroșe; despicându materia și nu pré fōrte, totū amă allesū de ce specii de monumente cari se potū studia și s'aū studiatū osebite unele de altele.

Tōte aceste obiecte ânsă, pe cari avemū acum a le inventoria, observați bine domnilor, că nu mai sūnt idei abstracte, credințe, convențiuni, usuri și datine de ordine intelectuală sēu morală. De aci înainte nu avemū a ne ocupa de-cătū cu obiecte reali, cari se potū pipăi, cari aū forme sēu plastice sēu grafice și astū-felū cadū d'a dreptul sub simțul vederēi, obiecte lucrate de mâna omului sēu spre a 'i servi pentru unū usū ôre-care, sēu ca producțiuni ale unei inspirări artistice, odōre închinăte instinctului estheticū alū omenirei.

Ele, în mare parte, se rōndușcū pe treptele înalte ale bellelor-arte; dar sūnt și multe cari n'aū alte drepturi de-cătū ale unor simple produse industriale. Numai studiindu-le de aproape și în parte

se p \acute{o} te însemna fi \acute{a} -c \acute{a} ru \acute{a} rangul ce i se cuvine. De o cam dat \acute{a} nu putem \acute{u} face alta de-c \acute{a} t \acute{u} a le grupa, f \acute{o} r \acute{a} distinc \acute{t} iune de val \acute{o} re esthetic \acute{a} , in \acute{d} ece categorii osebite.

In prima categori \acute{a} vom \acute{u} pune *cl \acute{a} dirile* s \acute{e} \acute{u} -*edificiile* de tot \acute{u} felul in \acute{a} l \acute{t} ate de m \acute{a} n \acute{a} de om \acute{u} , cu or \acute{i} -ce material \acute{u} , fi \acute{a} p \acute{a} n \acute{e} n \acute{t} \acute{u} s \acute{e} \acute{u} p \acute{e} tr \acute{a} , fi \acute{a} metall \acute{u} s \acute{e} \acute{u} lemn \acute{u} , precum \acute{s} i pe acele cari in loc \acute{u} de a fi r \acute{a} dic \acute{a} te d'asupra solului s \acute{u} nt din contra s \acute{a} pate in st \acute{a} nci or \acute{i} in pescer \acute{i} , s \acute{e} \acute{u} ch \acute{i} ar \acute{s} i scobite pe sub p \acute{a} n \acute{e} n \acute{t} \acute{u} . Acest \acute{e} se numesc \acute{u} t \acute{o} te, lucr \acute{a} r \acute{i} de *Architectur \acute{a}* , or \acute{i} -care ar \acute{u} fi gradul lor de imperfec \acute{t} iune \acute{s} i se impart \acute{u} in cl \acute{a} dir \acute{i} religio \acute{s} e, (temple, biserici, monastir \acute{i} \acute{s} i altare); cl \acute{a} dir \acute{i} de ap \acute{a} rare strategic \acute{a} precum cet \acute{a} \acute{t} \acute{i} , castelle, turnur \acute{i} , por \acute{t} \acute{i} , zidur \acute{i} \acute{s} i vallur \acute{i} de imprejmuire, castre \acute{s} i in \acute{t} aritur \acute{i} ; palate destinate suveranilor \acute{s} i pretorie pentru autorit \acute{a} \acute{t} ile statului; edificii publice de cultur \acute{a} , de petrecer \acute{i} , de salubritate \acute{s} i de utilitate public \acute{a} precum sc \acute{o} le, bibliotece, musee, theatre, circur \acute{i} , ippodromur \acute{i} , casarne, thesaure, ospic \acute{i} , b \acute{a} i, inchi \acute{s} or \acute{i} , podur \acute{i} , apeduce, c \acute{a} i de comunica \acute{t} iune, portur \acute{i} ; monumente commemorative precum arcur \acute{i} triumfal \acute{i} , colonne \acute{s} i piramide; locuin \acute{t} e private \acute{s} i in fine monumente funerari \acute{i} . Semnul lor distinctiv \acute{u} este imobilitatea pe care le o asigur \acute{a} \acute{s} i propor \acute{t} ionile \acute{s} i greutatea \acute{s} i soliditatea lor, cu cari ades \acute{e} ch \acute{i} ar \acute{s} i timpul s'a luptat \acute{u} in zadar \acute{u} .

Sculpturile constituie o nouă categorie; ele se fac mai cu seamă de piatră, dar s'a întrebuițat și pentru dinsele și lemnul, și metalele ordinare și alte materii mai mult sau puțin prețioase precum cornul, fildeşul, ba chiar argintul și aurul. Arta sculpturii poartă, în vocabularul arheologic, și numele elinesc de *Glyptică*, de la γλύφειν, a săpa, a scobi, iar săpătura sau mai bine *ciselarea* pe metal turnat de mai înainte în formă, pe care Latini o numeau *Coelatura*, se cheamă și *Toreutică*, de la τρυφύειν, elinesc a scobi cu dăltița. Operile de sculptură sunt mai cu seamă: statuetele, izolate sau împreunate în grupe, busturile, sau trunchiuri de statue și relievrile sau mai bine anaglyfele, cari sunt săpături pe cari artistul nu le a desprins cu totul de pe suprafața în care au fost lucrate; aceste sunt *alto-* sau *baso-relievrile* de preeminență mai mult sau puțin aparente a subiectelor săpate. Pe lângă sculptură, se cuvine să adăugăm și *Gravura*, care constă într'o săpătură fină și ușoară pe piatră, pe lemn sau pe metal, ce se execută fără de a se produce vreun relief plastic, ci numai o imagine grafică, un desen.

Trecând la principala din artele grafice, avem acum ca o nouă categorie, *Pictura* ce uneori se prezintă sub formă de ornamentare colorată a suprafețelor arhitectonice sau a modelaturilor sculp-

turali; în asemenea cazuri ea priimesce numirile de pictură parietală și de *Polychromiă*, mai ales când servă ca decorațiune multicoloră pe exteriorul monumentelor arhitectonice. Alte ori, — și acesta este aspectul ei cel mai considerat, — pictura constituie obiecte de artă de sineși stătătoare, adică tabelle lucrate cu colorii pe lemn, pe metal, pe sticlă, pe chărțiă, pe pelle seú pe pânză. De la numirea ellinésă a tabellelor, *πίνακες*, s'a formată cualificațiunea de *pinacothecă* ce se dă edificiilor seú salleur cari sânt exclusivă destinate spre a conține colecțiuni de tabelle picturale.

Un pas mai departe găsim, în clasificățiunea noastră, *Mosaicele*, cari nu sânt altă ceva de câtă picturi în cari, nu pennelul muțat în colorii produce imaginile grafice, ci aședarea armonică și alipirea măiestrită a unor mici părțicelle solide de petre, de sticle seú de smalturi colorate.

Analogia de materii ne îndemnă a alătura totu în această categorii, atâtă obiectele lucrate cu *Smalturi* adică imaginile grafice produse prin așternerrea de materii colorate și consolidate, câtă și produsele plastice de ori-ce formă, lucrate cu *Sticlă* uniformă seú multicoloră, cari tôte se presentă la studiul archeologului.

Revenind în cercul curat al artelor plastice, cată să ne oprim asupra categoriei *Petrelor gravate*, unele scobite și altele în relief; aceste din

urmă portă numele de *Camee*, iar cele-l-alte se cheamă *Intaglie*, de pre două cuvinte împrumutate din limba italiană. Aceste monumente, în genere de mici proporțiuni și cărora la noi în țerră li se dă numele usuale de *Antice* aș, — trebuiă să o mărturisim, — în ochii anticarilor, ună prețu mai mare de câtu în ai archeologilor; cu tôte aceste, multe petre gravate sânt obiecte de artă de o rară perfecțiune, multe presentă chipuri interesanți de bărbați illustri sêu reproducțiuni de pre monumente celebri în antichitate sêu și nume înscrise de artiști faimoși. Sânt apoi și petre gravate cari aș importanță pentru cultele antice, pentru usurile și costumele differitelor popóre. Ele se presentă sub diverse forme; la națiunile orientali, la Babyloneni și în Egiptu se găsescă petre gravate în forme de gindaci (scarabe), de conuri, de suluri, de cilindre; ale Ellenilor și Latinilor erau mai adese destinate spre a òrna inele și de aceia, ramura anticariă care se ocupă cu dînsele se numesce *Dactylografiă*, de la δάκτυλος, degetu; altele serveau ca sigillie și astu-felu ele intră în specialitatea archeografică numită *Sigillografiă* sêu *Sfragistică*, de pre termenul ellinescu σφραγίς, sigilliu, specialitate în care se prenumără încă și sigilliele de metallu, de cêră și de ori ce altă materiă.

Ca a șéseea categoriă de antichități din ordinea esthetică, să ne fiă ertatū a înregistra obiectele de

lutu s eu *Ceramica*, de la κεραμικς, lut ria; aci intră statnele, anaglyfele  i ornamentele de ori ce felit lucrate cu humă  i p m ntu arsă, dar mai cu s m  distingem  in ac st  categori , vasele de ori ce formă, de ori ce colore  i de ori ce ornamentare. Studiul lor, a a de insemnat  din cauza multiplicat ei  i a varietat ei de vase de lutu antice, din cauza subiectelor adese zugrăvite  i uneori modelate ce le acopere, p rt  numirea special  de *Angeiologi *, de la ἀγγεϊον, vasu,  ll .

 i mai important  însă de-c t  categoria Ceramic i, este acea a monetelor  i medallielor, *Numismatica* (de la νόμισμα monetă), care pentru geografia vechi , pentru istoria trecutului, pentru credințele religiose, pentru cunnoscința monumentelor, pentru iconografia personnagielor illustri, este fără indoielă cea mai prețioasă din ramurile arheologiei. Mul imea de monete, de medallie  i de feluriti bani  i b nu i, de aur , de argint , de bronz , de aramă  i chiar de plumb , ce s'au descoperitu  i se descoperu încă pe tot   ioa, varietatea infinită a semnelor ce ele p rt  stampate pe sine, caracterele de precisiune a celor mai multe din ele, in fine studiul ad ncitu la care au fostu suppuce, t te ac ste constitu  Numismatic i unu locu de c peteni  printre sciințele cu cari se ajut  istoria.

Dar totu pe aceiași trept , dec  nu  i mai susu, p șese  i *Epigrafica*, studiul inscripțiunilor săpate

pe pétră séu pe table și pe figure óre-care de osú, de lemnú, de céră și de metallú. Nicí o ramură a archeologiei n'a datú unú așa bogatú contingente pentru cuunoscința usurilor din vechime; nicí una n'a păstratú așa multe referențe attingétóre de cultú, de legislațiuni, de usuri publice și de relațiuni sociali și affectuóse; nicí una n'a íulesnitú așa de multú restituirea faptelor istorice și dobândirea notiunilor limbistice și litterarií, mai allesú în privința popórelor cari au adoptatú tárnicele lor inscripțiuni, ieroglyfe și cuneiforme, ca ornamentú principale alú architekturei lor.

Pentru elucidarea anticelor litteraturí și pentru desciffrarea documentelor scrise de totú felul, cunooscínța *Paleografieí*, adicá a vechilor moduri de scriere pe pergamentú, pe papyrú și pe chárțiá, este de neapáratá necesitate. Monumentele acestei categorii ne aratá formele variate ale caracterelor, abreviațiunile de cuvinte și ímpletirile stranií de littere ce se usitaú în scrisóre, mai nainte de descoperirea typarului, — iar la noi, chíar și mai pêné de unáđí. Cu Paleografia se légá de o parte, istoria fórte interesanté a *Typarului*, invențiune admirabile care în patru sute de anni, a datú culturei unú avéntú de generalisațiune pêné atuncí necunoscutú; iar pe de altá parte, Paleografia íși dá mâna cu *Diplomatica*, care nu se ocupá de forma externé a litterelor, ci de conținutul actelor offi-

ciali, scrise de mână în vechime, pentru a tracta despre afaceri publice și private.

Închiăiemă această lungă înșiruire de materie arheografică prin categoria complexă a *Instrumentelor și Uneltelor*. Aci încap: mobilierul casnic și public, religios și civile; uneltele de uz domesnic și de meserie; instrumentele artelor și ale industriilor; aparatele de cântărire și de măsurare; veșmintele și încălțămintele; stoffele, cusăturile și țesăturile de ori ce fel; ornamentele portative și ginvellele; armele și aparatele de război și de luptă; vehiculele și trăsurile de drum și vasele de plutire, precum și ori-ce alte obiecte cari nu s'ar găsi locul în cele două categorii mai lămurite specificate până aci. Museele de antichități conțin felurimi de asemenea măruntaie cari nici ele nu sânt fără de folos când se pot explica de pre date signe și fără extravagantă, de ore ce și ele contribuiesc atunci a da o mai deplină cunoștință despre viața din trecut și despre gradul de cultură ale deosebitelor epoci și ale diverselor popoare.

Dar amă ajunsă în sfârșit, domnilor, la termenul final al nomenclaturii noastre. Amă prefirată dinaintă d'ostre — și nu știu cum să vă mulțumescă pentru răbdarea cu care m'ați ascultată, — amă prefirată, dică, toate ramurile arheologiei, atată în cea-ce privesce noțiunile etnice,

câtă și monumentele plastice și grafice cu a căror elucidare ea se ocupă.

Rămâne numai să ne întrebăm ce avem acum să facem cu atâta materială grănădită colé, dinainté noastră? Ca să începem, de pe cum avem de gând, ună studiū mai amănunțită și mai precisă alți faptelor și alți obiectelor pe cari pênă acum le amă rōnduită în categorii și specii, trebniă să decidemă unū modū de procedere prin care să fimă feriți de confusiune în mijlocul acestui dedalū de ruine și de eresuri, de frânturi și de datine în care ne amă afundatū.

Cum avemă dar să facemă?

Décă vomă cerceta în ce felă pênă acum s'a tractatū materia așa de variată a archeologiei, vedemă că unii aū adoptatū methodul *analytică*, adică aū descrisū pe rōndū fiă-care categoriă de tradițiunī și de monumente, fōră ca să țină sémă nici de timpul, nici de locul în cari ele aū avntū rōndū pe lume. Alții aū îmbrățișatū systema *chronologică* și aū înșiratū faptele archeologice de prē ordinea în care timpul le a datū nascere; alții iar aū preferitū methodul *geografică* și s'aū mărginitū a clasifica datine și monumente de pre țerrile în cari ele s'aū ivitū; în fine aū fostū și unii cari n'aū găsitū altū mijlocū mai practicū de-cătū acela de a înfățișa noțiinnile archeologice sub forma *lexicografică* a unor dictionariū de antichități.

Câtă despre noi se înțelege că nu putem adopta în prelegerile ce ne propunem a ține, șirul alfabetic, care însă este fără îndoială cel mai înlesnitor pentru cercetările grabnice ale cabinetului. Apoi, de amă urma ordinea categoriilor pe cari le amă enunțată adineuri, — pentru ca de la începută să îngrădimă bine copriusul archeologiei, — mă temă că, sărindă mereă dintr'o țerră într'alta și de la o epocă la alta, vomă allege puçimă folosă pentru scopul supremă care l'amă însemnată sciinței, acela de a determina în modă precisă, caracterul ethică și esthetică ală differitelor cultură naționali din trecută. Apoi iar, totă cam la astăfelă de confusiune ne ară adduce și adoptarea exclusivă a methodulă chronologică, de pre carele amă fi nevoiți să amestecămă pe totă minutul și popórele și speciile.

Ne vomă decide dar, domnilor, — și creă că așa făcemă cum e mă bine, — ne vomă decide a urmări cultura din poporă în poporă, de pe rōndul secolilor în cari ele se presentă și la fiă-care din ele, vomă cerceta cari din materiile archeologice ce ni sunt acuma tóte cunnoscute, ară luată desvoltări mă caracteristice și mă importantă.

Timpul ce ne este iertată să'lă consacramă fiăcării cultură naționali, în rāpidele studiă ce se cuvine unui cursă mărginită în numărul annilor scolari ai Facultăței, nici că póte da acum pasă a urma într'altă modă.

Ne vom \ddot{u} sili dar a schi \mathring{t} a in imagini scurte dar pre-c \acute{a} t \ddot{u} se va put \acute{e} mai substan \mathring{t} ial \ddot{u} , elementele de cultur \acute{a} moral \acute{e} \mathring{s} i artistic \acute{a} ale pop \acute{o} relor antichit \acute{a} tei. Mai nainte \acute{a} ns \acute{e} de a ne opri in fa \mathring{c} are-unei anume na \mathring{t} ion \ddot{u} i, vom \ddot{u} arunca o r \acute{a} pide ochire asupra acelei vie \mathring{t} e primordial \acute{e} a omenirei, pe care a \ddot{u} scos'o de cur \acute{e} nd \ddot{u} de sub p \acute{a} m \acute{e} nt \ddot{u} agerii descoperitorii ai ramurei celei mai moderne din sciin \mathring{t} a antichit \acute{a} tilor, fundatorii archeologiei preistorice. De pre acele propylee ale archeologiei vom \ddot{u} privi semin \mathring{t} ia omen \acute{e} s \acute{c} \acute{a} incerc \acute{a} ndu' \mathring{s} i pentru prima \acute{o} r \acute{a} ingeniositatea \mathring{s} i indem \acute{a} narea prin trudnica confectionare a uneltelor de p \acute{e} tr \acute{a} \mathring{s} i de os \ddot{u} , pe cari exploratorii acum le culleg \ddot{u} de prin t \acute{e} rr \acute{a} muri geologice ce s'a \ddot{u} socotit \ddot{u} mult \ddot{u} timp \ddot{u} anteriori chiar \mathring{s} i crea \mathring{t} ionei omului.

L \acute{a} s \acute{a} ndu-ne apoi la valle, in locuri din ce in ce mai pu \mathring{c} ini s \acute{e} lbatic \acute{e} , vom \ddot{u} cutriera anticul Oriente, India cu indulo \mathring{s} e $\mathring{s$ e \mathring{t} ele'i ramifica \mathring{t} ionii trans-oceanice din America, Egyptul, Assyria \mathring{s} i Persia, Asia mic \acute{a} \mathring{s} i Palestina, Fenicia \mathring{s} i Cartaginea, intreband \ddot{u} in t \acute{o} te aceste t \acute{e} rr \acute{e} despre anticele lor religii, legiuri \mathring{s} i datine, despre rem \acute{a} si \mathring{t} ele vechilor monumente ale lor.

C \acute{a} nd o asemen \acute{e} treptat \acute{a} colindare ne va adduce p \acute{e} n \acute{e} in Grecia, atunci v \acute{e} voi \ddot{u} cere ca s \acute{a} ne oprim \ddot{u} ceva mai indelung \ddot{u} pe acele t \acute{e} rr \acute{m} uri predilecte ale filosofiei, ale poesiei \mathring{s} i ale bellelor-arte, pentru

ca de acolo să trecem apoi în Italia, unde tradițiunii și amintiri strămoșesci ne vorî face iarăși să mînem mai cu stîrmință.

Póte că va trece termenul întrunirilor nóstre de două anî mai nainte că să fi pututú eși din catacombele primilor creștini; dar déca cum-va sórtea destină acestei cathedre o vieță mai durabilă, apoi în periodul finale alî cursului, vomî puté să căntămîu treptatú, prin întînderea secolilor de mijlocú, cari aú fostú elementele gârbovite ale trafului și ale artelor din imperiul byzantinú; ce aú sciintú să facă în acelașú cercú de activitate Arabi, acei impetuoși cotropitori cari într'o di s'aú reslățitú cu armele și cu cultura lor de la marea Indică péné lă Oceannl Atlanticú; cum aú incolțitú și s'aú desvoltatú în Europa nordică și apusană vieța feudală și artele gothice, și cum în fine totú cam p'acolo, a resăritú în diorile lumii moderne sórele strălucitorú alú Rennascerei!

Dupé o căllătoriă așa lungă și variată prin rēstimpri și prin rāstavurile în cari s'aú semnalatú geniul și activitatea omenirei întregi, ce repaosú mai plăentú și mai întăritorú puté-vomú afla, decâtú cercetāndú în jurul nostru cu o pietósă sollicitudine acea scumpă moștenire de vechi datine și de vechi monumente pe care ne aú lāsāt'o străbunni noștri, pe pāmēntul multú-iubitú alú Patriei?

Dar bagú, cam tārđiú, de sémă, domnilor, că pe

când eă în preâmbu privirile asupra unui viitoră depărtată și nesigură, ora trece și cu dinsa răbdarea d^{voastră} se sleesce. Nu mi se cuvine a abusa mai multă de dinsa; permiteți'mă numai a vă vesti, sfârșindă, că mai nainte de a începe colindarea noastră archeologică prin timpii preistorici și pe țărurile orientali, mă voiu cerca în viitórele întruniri, a vă face cunnoscuți pe căllăusii cari mă voră îndrepta în mersul meă, vă voiu arăta cine aă fostă întemeietorii sciinței archeologice; și apoi, după ce voiu fi rememorată pe toți ómenii de geniă și de merită ale căror viețe și lucrări constituiescă istoria sciinței archeologice, cu glasă umilită și rugătoră voiu adresa fiă-căruiă din ei pe rōndă, o parafrașă a versurilor cu cari divinul poetă ală Italiei întōmpină pe maiestrul sēă Virgiliă, când cu dinsul e să pornescă pe callea cea multă spinosă :

«O tu che mi guidi,
Guarda la mia virtù, s'ella e possente,
Prima che all' alto passo tu mi fidi.»

Astă-felă voiu dice și eă cōtre fiă-care din căllăusele mele în archeologiă :

O tu ce'mă arăți callea,
Avé-voiu eă putere
Să te urmeză pre tine
În mersul tăă semeță?

A DOUA LECȚIUNE

Răspunsă la o imputare — Istoria Archeologiei. Într'însa deosebită trei perioade : *Ant' hitalea, Renascerea și Epoca modernă.* Spiritul nemigătoră la poporele antice din Oriente. — Ellenii și Latiniil nu numai că au avută anticarii specialiști, dar toți scriitorii lor sânt pentru noi prețioase isvore archeologice — împărțirea lor în patru categorii : Periegeții, Scriitorii tehnicii, E-rudiții și Sofiști.— *Erodote.* Înmormentarile regilor scythii. — Logografiil, At-thidiil și Mystagogiil. — *Polimonii.* Bieful Corcyreil.— Inscriptiuniil antice cu de-visuril de clădiril. — Descrierea Elladil de *Pausanias.* Juele Olympică ală Inl Fidiil. — Artiștiil scriitorii.— *M. T. Varrone.* Tractatul său „*Antiquitates rerum*“. — Cartea despre arhitectură a lui *Vitruviil.* Muntele Athos și archi- tectul Dinocrates. — Amintiril de archeologiă preistorică în Athena, în Roma și la noi.

DOMNILOR,

Mi s'a imputatū prin publicitate, cum că amū venitū dinaintē dvōstre spre a face *Archeologiă de pe saltē*, pe când alții, sufflecându'și mânicele scormonescū cu sudoril țerrāna și frământā amarnicū pulberea ca să scōtā din ele obiecte de artē antice și să le arate cu fală pe etagierele din cabinetele lor; s'a ȃisū că în lecȃiunea de deschidere a acestui cursū așū fi făcutū «o dyatribă în

«contra anticarilor, collectionarilor, descoperitorilor
«de antichități, direcătorilor de săpături și prin
«urmare și în contra Museelor.»

Dorindă a restabili faptele de pre cum sânt, da-
ți-mă voiă a repeți cea ce se vede că ună n'ăi
auțitū bine din glasul meū, emoționnatu pōte la
prima nōstră întrunire și de ore-ce nedibăcia mea
ca oratorū mă silesce a scrie cea ce amă a vē
spune, profitū de acēstă slăbicūne a mea spre
a reciti *întocmăi* rōndurile în cari mă de-unădi
m'amă cercatū a stabili distincțiunea între *archeo-*
logi și *anticari*. (1)

Acestē le amă dīsă eū mă de-unădi. Dar dēcă
este necesariū să adducă infimeī mele opinini sprī-
jīnūl unei autorități de primul rangū, voū tra-
duce definițiunile ilūstrnūlū Charles Lenormant sub
direcțiunea cărūa s'ăi dezvoltatū, în timpū de
trei-dēcī și doi de ană, cele mă de frunte col-
lecțiuni de antichități ale Parisulni. Marele ar-
cheologū Charles Lenormant carele, pēnē 'la 1859 a
fostū totū de-odată și unul din cei mă dibaci au-
ticari ai secolulū, se exprimă într'astū-felū : (2)

(1) Aci s'ăi recitū cele spuse spre a caracteriza diferența între
arheologū și *anticariū*, în lecțiunea ânteia, de la cuvintele : «Dēcă
ca se s'rvă și profită. . . . » (pag. 6), pēnē la frasea care se termină
cu : « de pre noțiuni sciințifice și raționnate. » (p. 8).

(2) *Charles Lenormant*. *Beaux-Arts et Voyages*. Paris, 1861
vol. I. p. 430, unde se află reproduși unū articolū întitulatū *L'ar-*
chēologie, son objet et ses conditions, care s'a publicatū mă ântēu
în «*Encyclopédie du XIXe siècle*.»

«În ziua de astăzi *arheo'ogii* se cheamă acela căruia odinioară i s'ar fi dat numele de *anticar*, decât cumva anticarii de odinioară ar fi scintu totu cea-ce sciū adevărații archeologi de astăzi. Ambele cuvinte de anticar și de archeolog sunt încă întrebunțate cam de o potrivă, însă cu ore-care delicată nuanță în înțelesul lor. *Anticar* este mai multu acela care *adună* monumentele antichității de-câtu acela care le *pricepe*; un anticar pôte avé gustu, tactu și obicinuință, fără de nici o erudițiune: d. Durand bună-ora, celu bintu cunoscutu prin avutele și frunósele colecțiuni ce își formase, era negreșitu unu anticar, fără de a avé celu mai micu dreptu la titlu de archeologu. . . . Mă explicu: spre a se rădica cine-va pêne la sciința archeologiei nu este de ajunsu ca să adune obiecte de artă antică, să le clasifice prin muzee, să cerce a le studia atributele și chiar să cate a le explica prin publicațiuni. Când aceluia îi lipsescu elementele sciințifice de comparațiune și principiile de critică, când acela e într'o nesciință absolută despre bazele istoriei artelor, ori care studiu alu său va fi infructuosu, ori care explicațiune va fi nesigură, ori care lucrare a lui va rămâne fără de folosu pentru sciință.

«Iată din ce caúsă, lucrări enorme asupra antichităților s'au pututu face în secolii trecuți, fără ca prin ele, adevărata sciință a archeologiei să fi fostu încă întemeiată. Acéstă onóre revine totă timpilor noștri. . . .»

Aceste cuvinte adunate din scrierile unu fruntașu alu sciinței, ne punu pe calloa ce ne o însemnasem pentru întrunirea noastră de astăzi.

Voiescu, domnilor, în trăsuri pre-câtu se va

puté mai răpidi, să schițeză istoria archeologiei și adică să vă prezintă fazele diverse prin cari aū trecutū studiile anticarij pēnă la momentul când archeologia a luatū aspectul sub care imi propunū mai apoi a vă o înfățișa.

Orī câtū ansă m'așū sili să economisescū timpul și să cruțū obosirea atențiunei d^{vóstre}, vėdū de mai nainte că voiu avé multe nume proprii de înșirată, cōci în acéstă istoriă a opintirilor prin cari omenirea s'a cercatū a ajunge la cunnoscința trecutului său, fiă-care faptū este legatū cu unū nume de omū mai multū sēū mai puçinū illustru. Veți recunósce în cursul studiilor nóstre că erudiți, anticarij și archeologi pe cari de la începutū voiu să vė'i prezentū în rōndul timpilor, ne vorū fi neîncetatū povățuitori, căllēuse și patroni în tóte cercetările nóstre ulterióri.

Cătū de multū vi s'arū păré aceia pe cari îi voiu numi, credeți că 'mi amū impusū datoria a allege din istoria archeologiei numai pe acei ómeni cari, într'unū modū mai precisū, caracteriză o epocă sēū o tendință.

Maī nainte de tóte amū allesū dintre antorii antichității ellene și latine, vre o căți-va din aceia pe cari archeologul trebuiă să'i rēsfoiască neîncetatū, ca nisce isvóre nesecate de fapte interesanți atâtū pentru cunnoscința ethică câtū și pentru cea artistică a popórelor din trecutū.

Astăzi ne vomă mărġini dar a face cunnosciŃă din punctul de vedere curatŃ anticariŃ, cu unŃ din bărbaŃii cari, în societatea ellenă Ńi în cea romană aŃ fostă reprezentanŃii de căpeteniă ai sciinŃei năstre.

După dinŃii voru veni, la rōndul lor, erudiŃii Ńi anticarii *Rennascerei*, cari aŃ deŃeptatŃ sciinŃa antichităŃei din lungul somnŃ în care a zăcutŃ în secolul de mijlocŃ.

În fine, după trei, patru sute de anŃi de încercări numeroŃe Ńi diverse, vomă vedă înġhite bāndu-se sciinŃa archeologiei din elemente adunate de secolŃ, dar acum mai întătu suppuŃe la o critică comparativă Ńi raŃionnată.

AstŃ-felŃ vomă face să trecă desvoltarea istorică a sciinŃei ce ne ocupă prin cele trei stadii ale ei: — *Antichitatea*, cu poeŃii Ńi prosatoriŃ cari aŃ descrisŃ, purŃ Ńi simplu, datinele Ńi obiectele de artă ale timpilor vechi; — *Rennascerea*, cu toŃi anticarii Ńi erudiŃii cari cu mai multă ardōre de-cătŃ ordine Ńi pētrundere, aŃ căutatŃ prin rēmăŃiŃele litterariŃ Ńi plastice ale antichităŃei, amintiri ale trecutului; Ńi în fine, — *Epoca modernă*, epocă în care Ńmeni cu cunnosciŃe variate, cu gustŃ încercatŃ Ńi cu vederŃ întinse aŃ înălŃatŃ archeologia la gradul de sciinŃă filosofică, aŃ îndreptatŃ cu tăriă paŃii ei cōtre principiile *Binelui* Ńi *Frumosului*, aŃ făcutŃ dintr'însa basea eticiei socialiŃ Ńi temeul estheticiei.

Acastă ochire preliminară asupra formărei și creșterei științei de care ne ocupăm, acestu studiu pregătitoru îndreptat asupra născerei și întocmirii treptate a noțiunilor archeologice nu va fi, cređu domnilor, unu ce fără de folosu; coci pe de o parte, vomu învăța printr'insul a ne feri de urmările greșite cari au ținutu în locu știința atătu mară de annă, iar pe de altă parte, elu ne va deprinde cu methodele de critică, cu procederile de analysă și de comparațiune ce sânt mai cu succesu întrebuințate pentru a ajunge la stabilirea adevărurilor archeologice.

Chiar de astădi vomu putu prețui de ce mare necesitate este pentru archeologi deplina cunoștință atătu a monumentelor plastice câtu și aceia a scriitorilor antică, spre a 'i pune mereu în prezență pe unu cu altele și dintr'o mutuă a lor controlare, a deduce elemente positive și necontestabilă pentru istoria culturii timpilor antică.

Vomu vedu totu-de-odată de câtu ajutoru ne sânt datinele ce se cullegu chiar și din acei autori vechi, cari de siguru nu au așternutu cugetele și știința lor cu gendul premeditatu de a tracta materie archeologice, ci numai au scrisu cu ideile timpulu pe când scriau și în cercul de activitate alu epocii lor.

Aci se născu întrebarea decă în societățile vechi au existatū seū nu omeni cari să facă anume pro-

fesiune de archeologi s^{ei} cel^u pu^{ci}n^ur de anticari, cari s^ă'^și petrecă timpul cercet^ând^u datinele și monumentele vechi și s^ă se ocupe a le împ^ăr^ășⁱ contemporanilor și a le transmite posterității?

Décă, pentru a da un^u r^ăsp^uns^u la o asemenea chestiune, am^u consulta numai ideile, ap^lec^ări^{le}, gusturile și mai ales^u *manierele* educa^țiunii n^ostre moderne, am^u fi neap^ărat^u condu^și a crede c^ă alⁱ duoil^e om^u n^ăscut^u pe lume a trebuit^u s^ă fi^ă anticar^u și s'^a preocupat^u îndat^ă s^ă p^ăstreze, s^ă admire, s^ă amint^esc^ă și s^ă comenteze cu mai mult^ă s^eu mai pu^{ci}n^ă isteclune ideile, faptele și operile antecesorel^u s^eu.

Într'adev^ăr^u, a doua genera^țiune de muritorⁱ a g^ăsit^u f^or^ă înduoiel^ă pre p^ăm^ênt^u, ren^ășite de la cea d'^ânt^eu. Ea, décă cumva ar^u fi fost^ă mișcat^ă de spiritul vio^u și curios^u al^u lunei civilizate, le ar^u fi privit^u negreșit^u pe ac^ele ca lucruri învechite, ca antichit^ăți bune numai spre a'ⁱ aminti despre trecut^u. Dar în societ^ățile primitive spiritul pare a fi avut^u dispozi^țiunii mai dom^ole, mai len^ose, mai st^ăr^uit^ore; min^tea concepea mai cu aⁿevoin^ță; ideile vene^ău gre^u, încet^u; ele se t^êrr^ău, nu sbur^ău și îndat^ă ce ajunge^ău a c^ăp^ăta o form^ă o^re-care, ele nu se mai transforma^u cu înlesnire; activitatea era restrins^ă în cercuri m^ărginite. Copilul nu scia și nu făcea mai mult^u de-c^ăt^u cea ce învă^țase de la p^ărin^ți; tradi^țiunea era lege. Ima-

ginațiunea rămânea staționară ; artea sta pe loc și astă-felă nimicū nu se învechia în ochii generațiunilor omenescei.

Acestū spectacolū ni'lū presentă în genere vechile societăți orientali, cari parū a fi întrebuițatū mi' de anni spre a dobēndi culturī pe cari secolii le țineaū înțepenite în locū totū aceleași și pe cari numai catastrofe gigantice le cufundaū în peire, fōră ca timpul să le fi schimbatū din starea lor primitivă.

Când astăzi ne aruncăm dar privirile asupra anticelor civilizațiuni ale Indiei, ale Egiptului, ale Assyriei, productele lor ni se arată sub formă de petrificațiuni -seculari; într'unele vedemū copii gârboviți, cari alevē n'ău avutū juniă; într'altelē moșnegi vârtoși pe cari nu 'i-ău pututū sdrobi bătrânețile.

Înrădăcinatele lor întocmiri theocratice, uriașele lor grămădiri de popōre sub domniē despotice ău păstratū unū minunatū caracterū de stabilitate în tōte datinele și în tōte monumentele ce ne ău venitū pēnē acum la cunnoscință. Neclintite și nestrămutate, ele ău înfruntatū și mulți secolii de mărire și lungi timpī de uitare.

De ele se pōte dice cea ce a disū poetul nostru despre tăria împunētore a nopței :

Tăcere este totul și nemișcare plină.

Încântecū sēu descântecū pre lume s'a lăssatū !

În acele societăți în cari nimicū nu se învechia,

nimicū nu se schimba, în cari legi, usuri și monumente vechi erau totū ele mereū noue, în acele societăți n'au pututū să fiă anticari, adică omeni speciali cari să amintescă lumii preinouite despre cele vechi. Nici o scriere de acestū felū nu ni s'a păstratū din țerrile antice ale răsăritului și suntemū în dreptū a crede că nici că a fostū acolo vre-o datū cine și ce să ne păstreze.

La Greci însē nu mai este totū așa. Unū spiritū mai viu, mai sprintenū, mai mișcătorū, mai multiplu iniméză acea națiune de eroi și de neguțătorī, de filosofi și de artiști. Ei în tōte laturile cată cārrări noue pentru activitatea omenescă; ei mereū inventă, schimbă, prefacă.

Se înțelege că într'acestū neastēpērū alū minței, geniul ellenū carele a trasū după sine pe acela alū Romei, așa dar geniile întrunite ale Ellenilor și Latinilor s'au repurtatū une-orī și cōtre cele trecute; atunci s'au ivitū omeni cari s'au preocupatū și de vechile datine și de vechile monumente. Aceia au fostū precursorii sciinței nōstre, *archeologii* sēu *anticarii* societăței antice.

Dar nu numai operele lor, adică scrierile speciali despre cele vechi, «*Antiquitates*», au adī în ochii nostrii o valōre archeologică; cei cari au descrisū traful și artele din propriul lor timpū, cei cari nu s'au preocupatū de străbuni ci numai de contemporani, aceia chiar nu offeră mai puținū interesū

pentru noi ca isvóre archeologice, cöci astăzi și din acele descrieri noi putemă extrage numeroșe noțiuni despre viața trecutului. Cea ce era *ağı* pentru dinșii a devenitã totã *uri* pentru noi.

Așa dar, modificându ore-cum și completându clasificãtiunea pe care a stabilit'o renumitul archeologñ germanñ C. Otfried Müller, în *Manualul sêu de Archeologiã a arti*, ⁽¹⁾ vomñ admite patru speciã de autori anticã, greci și latinã, ca premergãtorã ai sciinței archeologice și mai cu osebite prețioși pentru elementele anticariã ce aflãmũ în scrierile lor.

Aceștia sînt : scriitorii *periegti*, *περιηγηται*, cãlãtorã geografã și istoricã cari descriũ în opere narrative, obiectele de artã și usurile de prin localitãțile ce auã visitatã; *artiști*, sêu ömenã tehniciã cari auã scrisũ tractate și commentariã despre artele practicate de dinșii și de alții; *erudiții*, culegãtorã de fapte antice de ori-ce ordine, cari mai cu sêmã publicã scrieri sub numirea de *Antiquitates*, și în fine *sofiști*, *σοφισταì*, cari auã luatã dreptã subiecte ale compozițiunilor lor rhetorice, materie culesse în dominiul vieței sociali sêu în acela alã artelor.

(1) *K. O. Müller. Handbuch der Archacologie der Kunst. 3-te Auflage mit Zusatsen von Fr. W. Welcker. Breslau, 1848. § 35.*— Existã și o mediocrã traducțiune francesã de *P. Nicard* a acesteã însemnate cãrți. printre manualele populare ðice *Manuels-Roret*, (Paris) 1841, cu unũ atlas de figurã.

Pe lângă acești reprezentanți óre-cum mai directi ai archeologiei în vechile litteraturi, se rânduiescú toți poeții, istoricii, filosofii, lexicografii și polygrafii anticii. Nici unul nu se pôte socoti ca fõrã de folosú pentru cunnoscința culturei morali și artistice a trecutului. Fiã-care din ei sciã sã respundã cu câte o vorbã bunã, cu câte o povață folositõre, archeologului care vine sã 'i o cërã la timpú priinciosú.

Ne este peste putință a întinde aci o listã completã nici măcarú a acelor scriitori anticii pe cari 'i amú puté coprinde în cele patru clase de isvõre archeologice de cari amú vorbitú. Totú ce putemú face este de a allege d'a lungul timpilor, atátú în Grecia câtú și în Italia, pe câți-va din cei mai de frunte scriitori *periegeti*, *artiști*, *erudiți* și *sofiști*, spre a arãta în puține cuvinte, întru câtú și în ce modú ei vinú astã-ði în ajutorul sciinței nõstre archeologice.

Décã amú lua, în acéstã enumerare fãcutã pe sãrite, ordinea chronologicã și totuși ne amú feri de toți poeții, chïar de Omerú și de Esiodú, acei pictori vii și fideli ai societãților în cari aú trãitú, acei pietoși rapportori ai vechilor datine, amú întelni pe pragul litteraturei în prosã a Ellenilor, pe istoricul Erodote, celú mai perfectú și celú mai sciutorú dintre anticii *logografi* sãu povestitori de fapte vechi, de datine strãnoșesci.

Erodote născutū, precum sciți, domnilor, printre Grecii din Asia Mică cu vre o 500 de anni mai nainte de Christos, a cutrieratū lumea de pe atunci adică a pētrunsū în Asia apusană, a fostū în Egiptetū și a colindatū prin tōte aședēmintele ellinesci de pe țermurile asiaticе și europene ale mărei Mediterrane.

Pretutindenī elū a înseinnatū ce i se spunea și pe ici pe colé, cea-ce vedé cu ochii. Firea ilū înzestrase cu minunatul talentū de a da povestirilor sale unū farmecū nespūsū; ilū citește cine-va cu acea plăcere pe care o simte totū omul la orī-ce vērstă, când ascultă la basne frumosū povestite. Dar basnele lui Erodote, pe care elū le a înșiratū fōră altă ordine de-cătū cotiturele bogatei sale memorii și rēsfățările plăcutului său stylū, basnele lui, dicū, sūnt mai adesé adevēruri prețioșe despre cultura popórelor pe cari le a visitatū; sūnt și înseinnări despre monumente, pe cari descoperirile de astă-đi vinū pe tótă đioa a le întemeia. Ne bucurămū și ne minunămū de sagacitatea lui Erodote, de câte orī se adevereză prin fapte nouē, vre o spusă a lui; dar totū de o dată nu ne putemū tălnui une-orī lipsa de spiritū criticū care a domnitū în nele observări și explicări pe cari elū le dă. Adesé elū a trecutū cu vederea fapte de cele mai înseinnate, a ocolitū monumente de cele mai semețe; alte orī iar a datū cređēmēntū celor mai ab-

surde fabule cu cari îl amăgeau pe dînsul, călătoru străin, pămîntenii glumeți sîu prefăcuți; apoi în totu-d'a-una preocupat de a fi plăcut și lesne de înțellesu pentru compatrioții sîi, elu a căutat mai puçin a păstra adevărata fisionomiă a celor vedute și audite de dînsul de-cătă a presenta sub forme accesibili Ellenilor ideile și imaginile cullese de prin țerrî depărtate. Astă-fel elu a sciutu să dea descrierilor și faptelor adunate de prin zarea cea mai întunecată a orizontului ellinesc, o înfăçisare adimenitoare și prietenosă, în care Ellenii cei multu caprițioși n'aveau a se sfi de nimic străin sîu neplăcut.

Erodote însu, în nouă ale sale cărți denumite de pre cele nouă înțelepte fiçe ale Memoriei, e plin de amărunte cari astăzi încă au un vi interesu archeologic.

Să luăm îndată, domnilor, un exemplu și să îl luăm, decă nu privitoru chiar la patria noastră, dar cel puçin la o țerră vecină cu care timpul ne va dovedi pôte că avem multe înrudiri, măcar pe țerrămul archeologiei. Asemene exemple ne vor face, credu, să prețuim mai bine valoarea archeologică ce au pentru noi autorii antic.

În a patra carte, — cea care sub numele Melpomenei, musa tragică, vorbesce despre Thraci, Geti, Scythi și despre toate poporele ce se perdeau în timpii depărtați prin ceta locurilor pe «unde ae-

rul, dice Erodote, mai multe luni d'a rîndul se împlie de fulgî și unde pămîntul cărunțesce,» — în a patra carte a sa, Erodote ne spune cum se îngropaă regii Scyțhilor și ce felă de morminte li se înălțaă : (1)

«Mormintele regilor, dice elă, sînt în țerra Gerrilor, acolo unde Boristhenele începe a fi pluteță. Acolo, cînd la dînșii móre ună rege, ei sapă o grăpă mare pătrată în pămîntă și sfêrsind'o, iewă pe mortă cu trupul scăldată în cêră, îi despintecă și'i curăță pântecele, împlîndu-le cu ismă pissată, cu miresme, cu sêmințe de selină sêlbatică și de anasonă, îlă cosă la locă și îlă ducă într'o cãrruță pênê la altă poporă. Apoi aceia la cari ducă în trãsură pe mortă, facă și ei ca Scyțhiă ceî regală, adică își taiă bucățelle din urechă, își tundă pêrul jură împrejurul capului, își cresteză cu cușitul brațele, își sfășiă fruntea și nasul și își străpungă mânia stîngă cu săgeță. De aci ducă totă în cãrruță trupul regelui, la altă poporă peste care elă a domnită, iar ceî la cari a sosită mai ântêiu, îlă urmêză. Dupê ce aă purtată trupul pe la tôte popórele, în sfêrsită ajungă și la Gerri,

(1) *Herodotis IV, 71*: «Ταφαὶ δὲ τῶν βασιλέων ἐν Γεῖρροις εἰσὶ, ἐς δ' ὁ Βορυσθηνὴς ἐστὶ προσπλωτός. ἐνθαῦτα, ἐπεὰν σφί ἀποθάνῃ ὁ βασιλεὺς, ὄρυγμα γῆς μέγα ὀρύσσουσι τετράγωνον. ἐτοιμον δὲ τοῦτο ποιήσαντες, ἀναλαμβάνουσι τὸν νεκρὸν, κατακεκρωμένον μὲν τὸ σῶμα, τὴν δὲ νηδὺν ἀνασχισθεῖσαν, καὶ καθαρθεῖσαν, πλήν κνίπερου κεκομμένον καὶ θυμῆματος καὶ σελίνου σπέρματος καὶ ἀννήσου, συνεξάμμενην ὀπίσω, καὶ κομίζουσι ἐν ἀμάξῃ ἐς ἄλλο ἔθνος. οἳ δ' ἂν παραδέξωνται κομισθέντα τὸν νεκρὸν, ποιῶσι ταπερ οἱ βασιλῆῖοι σκῦθαι τοῦ ὠτός ἀπωτάνονται, τρίχας περικείρονται, βραχίονας περιτάμνοται, μέτωπον καὶ ῥίνα καταμύσσοται, διὰ τῆς τε ἀριστερῆς χειρὸς ὕδιστους διαβνέονται. ἐνθαῦτεν δὲ κομίζουσι ἐν ἀμάξῃ τὸν νεκρὸν τοῦ βασιλέως ἐς ἄλλο ἔθνος τῶν

cari sînt celŭ mai depărtatŭ din némurile supuse lor și unde îlŭ și îngropă. Acolo dar, depuindŭ trupul în grópa ce 'i a fostŭ pregătită, întinsŭ pe unŭ așternutŭ de verdéță și înfigendŭ ici și colé împrejurul mortului sulițe, eî aședă d'asupra lemne și le accopere cu ramurŭ verdŭ de richită. În locul câtŭ mai rămăne golŭ în grópă eî depunŭ pe una din țuitorile regelui sugrumată, pe pimnicerul, pe bucătarul, pe comisul, pe slujitorul, pe vestitorul lui, vre o cățŭ-va caî de aî sēi, prinóse din tóte avuțuile lui și mai multe vase de aurŭ, cōcŭ argintŭ și aramă eî nu întrebuinteză. Dupē ce aŭ făcutŭ acesté, eî înalță d'asupra o mare movilă, lucrândŭ toțŭ împreună cu mare sirguință și silindu-se a o face câtŭ se va puté mai naltă.»

Așa povesteste Erodote, căruia amŭ încercatŭ să'î păstrezi și limba lui cea bētrănescă. Părintele Huc, unŭ căllcōtorŭ francesŭ din secolul nostru, ne attestă că în Tartaria asemené obiceiurŭ barbare, pe cari și pe la anul 1247 franciscanul Plane del Carpino le constatase la curtea chanului mongolŭ Bathiŭ, încă și pēne acum se păstréză la

αρχουσὶ οἱ δὲ σφι ἔπονται, ἐς τοὺς πρότερον ἤλθον. ἐπεὰν δὲ πάντας περιέλθῳσι τὸν νέκυν κομίζοντες, ἐν Γέβροισι ἔθχατα κατοικημένοισὶ εἶσι τῶν ἐθνέων τῶν ἄρχουσι, καὶ ἐν τῆσὶ ταφῆσὶ καὶ ἔπειτα, ἐπεὰν θέωσὶ τὸν νέκυν ἐν τῆσὶ θήκησὶ ἐπὶ στιβάδος, παραπήξαντες αἰχμαῖς ἐνθεν καὶ ἐνθεν τοῦ νεκροῦ, ξύλα ὑπερτείνουσι, καὶ ἔπειτα ῥιπί καταστεγάζουσι. ἐν δὲ τῇ λοιπῇ εὐρυχωρίῃ τῆς θήκης, τῶν παλλακείων τε μίαν ἀποπνίξαντες θάψουσι, καὶ τὸν οἰνοχόον, καὶ μάγειρον, καὶ ἵπποκόμον, καὶ θιήκονον, καὶ ἀγγελιφόρον, καὶ ἵππους, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀπαρχαῖς, καὶ φιάλας χρυσῆας. ἀργύρω δὲ οὐδὲν οὐδε χαλκῷ χρέωνται· ταῦτα δὲ ποιήσαντες, χοῦσι πάντε χῶμα μέγα, ἀμιλλεώμενοι καὶ προθυμύμενοι ὡς μέγιστον ποιῆσαι.»

înmormântarea căpeteniilor; (1) dar e unu faptu și mai doveditoru despre veridicitatea și exactitudinea ȃselor istoriculuî ellenu.

Sunt abié câțu-va anu de când unu profesore de la Universitatea din Oxford, d' George Rawlinson a publicatū in patru volume, o traducțiune engleză a Istoriei lui Erodote, (2) însoțită cu o mulțime de note critice luate din cele mai buue isvóre. Meritul principale alū acestei cărți, prețioasă pentru archeologia, este că tradncătorul a cătatū prin commentariile sale, să pună in comparațiune ȃsele lui Erodote cu rezultatele cele mai noue ale sciinței, cu descoperirile etnuografice, limbistice și archeologice ale secoluluî nostru.

Povestirile despre Egiptu ale istoriculuî ionicu sunt controlate de pre scrisele ieroglyfice; cele despre Assyria și Persia, de pre inscripțiunile cunei-forme; cele despre Grecia și Asia mică sūnt prefirate prin critica archeologiei moderne; chiar și cele despre Scythia n'aū rămasū neluminate prin nonele descoperiri, ce s'aū făcutū de curēndū in țiuuturile anticei barbarii scythice.

Vē recomandū cu deosebire, domnilor, pe Erodotele englezū alū lui Rawlinson, ca o carte de mare utilitate pentru istoriă și archeologia.

(1) *D'Avezac*. Notice sur Plan du Carpin. Paris, 1839. — *Le R. P. Huc*. Souvenirs d'un voyage dans la Tartarie. Paris, 1850.

(2) *History of Herodotus, a new english version by G. Rawlinson*. London, 1862.

În paragraful despre înmormântarea regilor Scythi, pe care îl citirăm, commentatoarele reproduce în resumată toate descoperirile ce s'aun făcută la 1831 și annii următorii, în Crimeea și mai cu sēmă în prējina orașului Kerç.

Pe malul meridionale ală Bosforului Cimmericū, în Taurida thracică, înfloreă în vechime cetatea Panticapea, coloniă grēcă a Miletului, asvrlită pe țermurile neospctose ale borealului Euxinū. Acolo 'și a datū sfērșitul neîmpăcatul dușmanū ală Romanilor, regele Mithridate și numele lui a rămasū pēnē astăzi unui munte, de la care se începe un șirū de numeroșe movile. De patru-deci de annii încōce învățații ruși și străini, — printre cari se numără cu mare landă și rēposatul Moret de Blaremburg, moșul compatrioților noștri de acestū nume, — învățații, dicū, aū săpatū acele movile și în mai multe din ele, aū găssitū încă schelete de regi Scythi lungite pe așternuturi de frunđe uscate, impresurate cu sulite și cu arme, ocolite de alte schelete de femei, de servi, de cai; ba încă aū aflatū în acele morminte instrumente și vase prețioșe de lemnū, de osū, de lutū și de aurū, obiecte de artē în cari perfecțiunea și gustul Ellenilor parū a se fi mlădiatū de pre usurile, de pre placul și de pre cerințele Barbarilor.

Vomū avē ocasiune, domnilor, a reveni asupra interesanților antichități ale Bosforului Cimmericū,

cari au înavuțit așa de mult muzeul Ermitajului din St. Petersburg; vom vorbi în parte despre Kul-Oba, despre Tarskoj Kurgan, despre Certamlık și despre atâte alte movile vechi, cari au dat științei anticare bogatul lor contingent. De o cam dată ansă, să ne mărginim a constata, de pre unicul exemplu aci addus, însemnătatea ȕiselor lui Erodote în materiă de antichități.

Numind pe Erodote în fruntea scriitorilor *periegeți* ai Elladei, am avea în urma lui să cităm o mulțime de scriitori de a doua și de a treia mână, ale căror opere, adăi perdute, se referrează, de pre spusa altora, la faptele, datinele și monumentele diverselor părți ale lumii pe atunci cunoscută. O serie întregă de litterați modești au scris numai despre Athena și împrejuririle ei; aceia s'au numit *Atthidi* și cel mai vestit dintre dînșii a fost Filochor, fiul lui Cyenus, ὁ μάντις καὶ ἰερόσκοπος, proorocul și ghicitorul.

Pe lângă toate templele cele mult frecventate ale Greciei, trăia, de pre cum ne spune veselul Lucian, o clasă de oameni cari ar fi murit de fâie decât n'ar fi găsit închinători curioși și călători curioși, cărora să le arate cu o mică plată, minunile locurilor sante și să le povestescă basnele ȕeilor și ale eroilor.

Astăzi, unor asemenea oameni, palavragii și limbuții, le ȕicem *ciceroni*, batjocorind pe nedreptă mu-

mele ilustrului oratoru latinu. Grecii ii numeau *ἐξηγηταί*, explicatori, *μυσταγωγοί*, introducători la mysterii și oi *ἐπὶ θαύμασιν*, cei ce spunu despre minuni. Cicerone, neprevădendū, sĕrmannu, ponosu ce avea să'lū ajungă, vorbesce și elu despre «*mystagogi Jovis Olympiæ et Minervæ Athenis.*»

Este fôrte probabile că din spnscele acestui felu de ómenī, căllătoriī cei cu gĕndū de a scrie, adicā *periegetū* ai păstratū posteritătēi multe fable, pe cari ei inșiși nu sciau mai adese să le supnnă la vre o critică. Într'unū locū, Atheneū, scriitorū grecū din alū n^{le} secolū creștinū, plinū de anecdote asupra antichitătēi, ne rapórtă cum că Polemonū, unul din cei mai erudiți periegeți ai Greciei, spunea despre unū predecutore alū sĕu, numitū Ister, că așa de puçinū era priceputū în meseria sa în-cătū arū fi meritatū să'lū innece cineva în riul omonymul sĕu, *εἰς τὸν ὁμώνυμον κατεπόντου ποταμὸν.*

Acestū Polemonū, căruia i s'a đisu *στηλοκόπας*, adicā iscoditorū de inscripțiunii, trăia cu vre o duoē sute de anni înainte de Christos; elū era născutū în Noua Troiă — Iliou nova — și, cercetândū cu deamĕruntul antichitătēile patriei sale, elū a scrisū, se vede, o carte voluminosă despre locurile pe cari întreprindĕtorul germanū Schliemann le a săpatū mai deunăđi pĕnĕ la o adĕncime de patr-n-spre-đece metri și mai bine, cheltnindū snte de

mii de franci ca să scôtă din pământu antichitățile istorice și preistorice ale anticei Troie.

Asupra lui Polemonă, modelul periegeților elleni, a scrisă o mică și elegantă monografiă, (1) d. Emile Egger, profesore de litteratura ellenă la Facultatea din Paris, căruia, ca vechiū alū său scolarū, imi place a'ī aduce cu orī ce ocasiune și mai cu sémă de pre acéstă născendă cathedră, tribunl meu de affectuósă recnnnoscință. Urmărindū cu gëndul pe Polemonă, in tóte căllătoriele sale, d^l Egger, din adunătura fragmentelor vechiului scriitorū, ne explică unele din inscripțiunile cullese de dînsul in Athena, in Delfi, in Beoția și aīurē; ne vorbesce despre odórele ce Polemonă vėđuse in templele Acropolei și despre picturile ce elū admirase la Propylee; in fine remmemoréză multe alte amėrnnte ale căllătoriei nitatului periegetū.

«Odórele depuse in templul Minervei, đice d^l Egger, erau de totu felul, de totū prețul și din epoce felurite. Unele erau danii voluntarie, altele curiosităđi luate ca pradă in reshóie și adduse de oștirile atheniane. In fiășī-ce annū se făcea inventariul lor, pe care pázitorii templului ilū transmiteau, împreună cu chiăile comórei. In colecțiunile de inscripțiuni grece ale d^{lor} Boeckh, Rizo-Rangavi și Philippe Le Bas se găsescū lungi fragmente de asemené inventarie, in cari figuréză une orī și nume

(1) Polémon, le voyageur archéologue. Esquisse de l'antiquité, publicată in «Revue Archéologique», III annū. 1847. Paris.

de personajie istorice Numai thesaurele unor din bisericile creștine se pot asemui cu acele bogate colecțiuni depuse în Acropolea Athenei, în templul lui Apollon Pythianu din Delfi, în acela al lui Apollon Didymeu din Miletu. Din atât obiecte, foarte puține au ajuns pînă la noi, pre puține mai cu seamă din acele cărora materia le da un preț mare. . . »

Spre completarea celor raportate de d. Egger să adăogim că sallele de antichități din British Museum în Londra conțin astăzi prețioase inscripțiuni cu inventarie ale obiectelor depuse în Parthenonul din Athene; iar asupra galeriei de tabele ce Polemonu dice a fi vădută la Propyleele Acropolei, a scrisu d' Beulé, eminentele archeologu pe care mai întem luptele politice ale Franciei și apoi o rapidă mörte l'au răpită mai deunăzi științei; d' Beulé a consacratu Pinacothecii de la Propylee, unu capitolu din frumoasa d^{sale} carte, «l'Acropole d'Athènes», ⁽¹⁾ în care d^{lui} a expusu descoperirile ce făcuse în anul 1853 la pörta, la zidurile, la turnul și la scara Acropolei. O inscripțiune scrisă cu litere grece arhaice pe o placă de marmoră, rememcrăză adă, la intrarea acelei vechi cetăți, la Propylee, acestu faptu de o mare importanță pentru istoria și artele anticei Athene.

Așu mai vorbi, domnilor, despre Polemonu, «di-

(1) *Beulé. L'acropole d'Athènes*, vol. I, chap. 8. Paris, 1853.

buitorul de inscripțiuni» ală antichității, predecesorele prin urmare ală ilustrilor epigrafiști Boeckh, Philippe Le Bas, Rizo Rangavi, Beulé și alții; dar 'mi e témă că aveți să'mi aplicați mie dicțótórea grecésă despre *biciul Corcyrei*.

Dați'mi voiă celū puçinū să vă mai spuțu din ale lui Polemonū, acéstă mică istorióră :

«În templul lui Jove la Dodona sînt două stólpi vecinī și de aceiași nălțime; pe unul se află unū vasū de aramă cam de mărimea căldărilor nótore; țe celū-l-altū stă unū copillū cu unū biciū în mânia dréptă; ală douăle stólpu, celū cu vasul, este d'a drépta copilluluī. Când începe să battă vëntul, șuvițele de metallū ale biciuluī se mișcă pare-c'arū fi adevărate curelle și isbescū vasul, făcēndu'lū să rēsune pre cālū timpū ține și vëntul.»

Acéstă minune urlătóre, adaoge Strabone, ⁽¹⁾ era unū darū ală Corcyreilor și de aceia s'a aplicatū celor obositori prin a lor multă vorbă, porecla de *Biciu ală Corcyrei*.

Ferésă-vē Domnul de asemenē biciu, mai allesū când batte în vasele dogite ale anticarilor!

Pēnē aci pare că vorbirāmū, domnilor, numai despre scriitori din clasa periegeților, căllctóri geografī și istorici ai antichității ellene, și încă n'amū terminatū cu dînșii.

Dar să intrerupemū unū momentū biografia ilustrilor periegeți ca să amintimū, de pre spusele

(1) *Strabonis* lib. VII, fragm. 3. ἡ Κερκυραίων μάστιξ.

lui Pliniu, lui Vitruviu și altora, că printre artiștii Greciei au fostu mulți cari au scrisu, nni tractate tehnice despre artele lor, despre arhitectură, sculptură, toreutică, pictură și altele, iar alții, commentarii asupra operilor ce au executatū, séu, ca să vorbimū mai de pre limbagiul usuale de astăzi, *devisuri descriptive* și *explicative* ale lucrărilor lor. Ceta-ce d' Viollet le Duc, restauratoarele cathedralei Notre Dame din Paris a făcutū mai deunădi pentru admirabila sa operațiune de restaurare; ceta-ce d' Garnier, arhitectul noiei Opere de pe Bulevardul Italianilor a făcutū pentru creațiunea sa, Ictinus și Carpionū, acum vre o 2200 de anni l'au făcutū și ei pentru Parthenonul din Athena; iar Filonū, constructorele basinului din Pireū, pentru minunata sa clădire navale.

Dar operile acestora și ale altor mulți artiști scriitorī ai Elladei s'au perduto și acum, spre a ne da o scurtă dar pozitivă ideă despre partea practică a mărețelor construcțiunii antice, avemū numai fragmente de inscripțiuni parietali, păstrate în British Museum, în Luvru și în templul lui Theseū din Athena, în cari inscripțiuni staū așternute pe pétră socotelile ce s'au ținutū la clădirea unora din acele splendide monumente.

Ânsē, pentru descrierea monumentelor Greciei dintr'unū punctū de vedere mai multū pittorescū și anecdoticū, posedeniū încă unū isvorū de o imensă

insemnătate. Cu totă lipsa de critică, cu totă confuziunea de stylū ce i se impută, itinerariul său diarul de căllătoriă alū lui Pausanias, intitulatū 'Ελλάδος περιήγησις, este o scriere prețioasă.

Pausanias, carele se născuse în Cesarea Cappadociei cu vre unū secolū și jumătate în urma lui Christos, după ce căllători prin totă Grecia, prin Asia și África mediteranī, se stabili la Roma, și publică acolo, în deuce cărți, toate însemnările sale adunate pe drumū în Ellada; elū vorbi pe rōndū, despre monumentele Atticei, Corinthului, Laconiei, Messeniei, Elidei (în douē cărți), Achaiei, Arcadiei, Beoției și în fine ale Focidei.

N'amū de gēndū, vē asigurū, donnilor, să vē înșirū cu de amēruntul tōte cele ce spune Pausanias în voluminōsele și multū coprindētorele sale cărți. Cređū chiar că acēsta arū fi de prisosū.

Scopul invēțământului la care amū cutezatū a mă urca, nu este de a expune în tōte anērunchimile sale întregimea unei materii, fōră de a lăsa nimicū la ulteriōra cercetare a ascultătorilor, dori-torī de a invēța. La unū cursū de Facultate nu vine cine-va pentru ca să învețe pe deplinū unū complexū totale de materie attingētore de vre unū obiectū, ci mai multū pentru ca să învețe methodul de pre care se facū studiile în diferite materie, pentru ca să 'și formeze gustul de studiū, pentru ca să se deprindă a studia lucrurile în adūncul lor.

Așa dar, pentru Pausanias ca și pentru ceilalți corifei ai anticarilor din vechime, voiu căuta numai a 'lă caracteriza printr'o simplă citațiune.

Să deschidemū pe Pausanias la cartea v, despre Elida, capū xi, în care se coprinde descrierea statuei lui Jone Olympicul, opera de căpeteniă a marelui sculptorū Fidiās. Traducemū întocmai din Pausanias : (1)

«Șede ânsē pe tronū ȕeul, încratū de aurū și de fildeșū ; pe capū pōrtă o cunună ce imită frunȕișul de măslinī. În mâna drēptă ține o Victoriă și ȕinsa de aurū și de fildeșū, cu cordelle în mână și pe capū cu o cunună. În mâna stîngă a ȕeului se află unū sceptru, înfloratū cu totū felul de metallurī ; pe d'asupra lui stă acuilă. De aurū sūnt și încălțămintele ȕeului și mantia lui; pe acelū veșmēntū sūnt închipuite animale și florī de crinī. Însuși tronul este o împestrițare de aurū și de petre scumpe, o îmbinare de abanosū și de fildeșū. . . . »

Urmēză apoi descrierea amērunțită a ornamente-
lor artistice și allegorice ale tronului, care se sfēr-

(1) *Pausaniae Græciæ descript. lib. v. Eliacorum prior, 11 ;*

•Καθίξεται μὲν δὴ ὁ Θεὸς ἐν Θρόνῳ χρυσοῦν πεποιημένος καὶ ἐλέφαντος. στέφανος δὲ ἐπίκειται οἱ τῆ κεφαλῆ, μεμιμημένος ἐλαιᾶς κλῶνας. ἐν μὲν δὴ τῆ δεξιᾷ φέρει Νίκην ἐξ ἐλέφαντος καὶ ταίτην καὶ χρυσοῦ, ταινίαν τε ἔχουσαν, καὶ ἐπὶ τῆ κεφαλῆ στέφανον τῆ δὲ ἀριστερᾷ τοῦ Θεοῦ χάριέν ἐστὶ σκήπτρον μετάλλοις τοῖς πᾶσι ἠνθισμένον. ὁ δὲ ὄρνις ὁ ἐπὶ τῷ σκήπτρῳ καθήμενος, ἐστὶν ὁ ἄετος. χρυσοῦ δὲ καὶ τὰ ὑποδήματα τῷ Θεῷ, καὶ ἱμάτιον ὡσαύτως ἐστὶ. τῷ δὲ ἱματίῳ ζώδιά τε καὶ τῶν ἀνθρώπων τὰ κρίνα ἐστὶν ἐμπεποιημένα. ὁ δὲ Θρόνος ποικίλος μὲν χρυσοῦ καὶ λίθοις, ποικίλος δὲ καὶ ἔβενῳ τε καὶ ἐλέφαντι »

șesce cu următoarea anecdotă. După ce Fidias termină minunata sa lucrare, însuși Jove îi manifestă a sa mulțumire; se zice că atunci Zeul, din ceruri trăsni lăspedea pavimentului, chiar în fața mărețului său chipă!

Ună archeologă și eminentă critică de arte franceză, Quatremère de Quincy, care la anul 1849 a murit după o viață aproape seculară, a luat subiectul din descrierea Jouelui Olympică a lui Pausanias, spre a cerca prin studii tehnice și prin critică de erudițiune, o restituire grafică a capului de operă ală lui Fidias. Colosalele volumă ală lui Quatremère de Quincy asupra *Jouelui Olympică* ⁽¹⁾ este o lucrare archeologică de căpeteniă, căci ea attinge o mulțime de cestiuni artistice privitoare la esthetica sculpturii antice, la colorarea prin polychromiă a operilor glyptice, la statuetele chryselefantine său de aură și de fildeșă ale vechilor, în fine la numeroase procederi mecanice întrebuintate de artiștii și de meșterii antichității în lucrările lor.

Nu credă că este fără de folosă, domnilor, ca în cursul expunerii mele, să vă citeză principalele publicațiuni moderne cari aș făcută să înainteze știința archeologiei său cari prezintă rezultatele ei sub forme attrăgătoare și corectă dispuse.

(1) *Quatremère de Quincy. Le Jupiter Olympien, ou l'art de la sculpture antique. Paris, 1815.*

Este cunoscută că din cărțile cele bune se învață mai bine și ideile luminoase ale altora și direcțiunea cea mai logică și cea mai nimerită pentru a practica orî-ce artă. Acestă adevăr îl cunoscem foarte bine Ellenii, căci la dinșit vedem cum că artiști illustri n'au desprețuit condeiul; vedem că inspiratul pictor și sculptor Eufranor a scris despre *symetria* și *colori*; că un Apelle, cel mai mare pictor al Greciei, a tratat în scris despre regulele artei sale; că renumitul turnător și argintar Pasiteles, despre care Pliniu a spus, «in omnibus his summus», a redactat cinci cărți despre minunatele opere «mirabilia opera» ale torenticeii; că alți meșteri vestiți au scris despre clădirea templelor, *Νεὼ ποίησις* despre arsenale, *Ὀπλοθήκη*, despre săpătura petrelor, *περὶ λίθων γλυφῆς* și despre tot felul de generalități și de amănunțimi tehnice și estetice.

Grija artelor și a dezvoltării lor îndreptă spiri-tul activ al Ellenilor către toate mijlocele practice de a le răspândi cunoștința; de aceea și artele, cultivate cu predilecțiune și asociate cu toate actele culturii în Grecia cea veche, au răspândit o grație, o armonie, un farmec neasemuită asupra întregii vieți sociale a Ellenilor!

Dar, pare-mi-se, domnilor, că ne amintim cu totul în desfătările artelor și litterilor ellene. Trebuie să ne aducem aminte de bărbăția romană și

să ne grăbim să a trece acum și în aspra patriă a străbunilor noștri.

Ôre aci, ce felă de anticari o să găsim? Positivii fii ai lupôiceii romane credeaă ei ôre că potă să tragă vre-ună folosă din amintirile trecutului? Nu li se părea ôre că asemenea cercetări și scrieri sânt bune numai pentru dascălii greci, pentru acei *Graeculi* licniți de fôme, cari amusaă prin istețimea și procopsela lor, pe trufașii și necroplici lor stăpâni?

Nu, domnilor; lucrurile nu s'au petrecută tocmai astă-felă. Când Romanii au simțită că 'i copleșese Grecia cu credințele, cu ideile, cu artele și gusturile ei, prefirate în toți porii societăței romane, vechii latini, cetățenii de baștină strămoșescă s'au îngrijată și au începută să'si adune prin cărți, vechile datine italice. Atunci Marcu Terentiu Varrone, celă mai învățată dintre toți Romanii, neobosită la carte precum eraă concetățenii săi la arme, M. T. Varrone scrise uriașa lui carte, intitulată *Antiquitates rerum divinarum humanarumque*, în care elă coprinse totă nesecata lui sciință despre cele vechi ale lumii și mai allesă ale nemuritoareii sale patrii, ale Romei.

Se vede că acastă operă exista încă în ală XIV-lea secolă, de ôre ce poetul și eruditul italiană Petrarca a citit'ô într'ună manuscrisă, a căruă perdere ô deplânge cu amară, în acea scrisore imaginariă

ce elă adresă, la 1581, către illustrul autoră latină de odinioră.

Pre-cătă scinnă ânsă, de pre fragmentele și notițiile ce s'aă păstrată asupra acelei opere capitali, ea era împărțită în patru-deci și una de cărți, din cari o parte era consacrată antichităților divine și cea-l-altă antichităților omenesci. Amëndouă aceste divisiuni erau apoi subîmpărțite sub patru rubrice, tractându despre *persónne*, despre *locuri*, despre *timi* și despre *lucruri*, și acesté erau repărțite și ele în mai multe cărți specială fiă-care.

Antichitățile divine coprindeau mai ântetu o *introducere*, în care materia era tractată în genere; apoi, trei cărți despre persónnele sacerdotale, cari se referreau la *Pontifici*, la *Auguri* și la *Quindecemviri*; trei despre locurile sântite, cu coprire asupra *altarelor private*, asupra *templelor publice* și asupra altor *localități consântite*; âncó trei despre timp, adică despre zilele de sərbători, raportându-se la *ferii*, la *jocurile circului* și la *theatre*; în fine, trei despre lucruri, destinate mai cu sémă sacrificielor și vorbindă despre *consecrațiuni*, despre *sacrificiele private* și despre cele *publice*. Pe lângă tóte acesté se adăogea o a cincé parte, specială numai divisiunei religióse a operei, în care era exclusivă vorbă despre *Dei*. Și aci materia se afla distribuită în trei cărți: una despre *Dei certți* sêu *neschimbați*, a doua despre cei *incertți* sêu *înduoioși* și a treia despre *Dei principali* sêu *alleși*.

Trecându acum la divisiunea *Antichităților umane*, aflăm că, după o primă carte cu reflexiuni generale, veneau șese, tractându despre *persónele din timpii primitivi ai Romei*; alte șese, făcându lauda *locurilor și descrierea geografică a Italiei*; încă șese, unde erau expuși *timpii calendarului și chronologia romană*; în fine șese ultime în cari se vedeau descrise *lucrurile Romanilor*, adică instituțiunile și usurile lor, legile și magistraturile, pedepsele și răsplățile, ba chiar regulele și armele lor de răboiu, pe uscat și pe mare.

De pre întinderea acestui scheletu de planu se póte pricepe multiplicitatea de fapte și de idei ce veneau a se grămădi într'o operă așa de colosală. Publicarea ei fu unu evenimentu de o mare însemnătate în societatea romană. Cicerone adresă autorului, următorele cuvinte : (1)

«Pe noi cari, ca nisce căllători rătăciți și pribegți, eramu străini chiar în țerra noastră, cărțile tale, o Varróne, ne-au întorsu , cum amu dice , a-casă și ne-au făcutu să cunoșcemi în oră-ce timpu , cine și unde suntemu. Tu ai destăinuitu vârsta patriei noastre; tu , șirul întâmplărilor ; tu , rânduiala cultulu religiosu și alți sacerdoților; tu , usurile casnice și ale răboiului; tu , situațiunea regimilor și a locurilor ; tu în fine , tóte numirile , tóte

(1) *Ciceronis Academ. lib. I, 3* : «Nos in nostra urbe peregrinantes, orrantes que, tanquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui et ubi essemus, agnosce e. Tu aetatem patriae, tu descriptiones temporum, tu sacrorum jura, tu sacerdotum; tu domesticam, tu bellicam disciplinam; tu sedem

speciile, toate datinele și toate cauzele orî-cărui lucru divin și omenesc.»

Acestă entuziasm al lui Cicerone, antichitatea totă l'a împărtășit și l'a transmisă din generație în generație. Titlul de *Antiquitates*, adoptat de către Varrone, a rămas consacrat adunăturilor scrise de fapte și de datine vechi; istoricul ellenic Dionysiu din Alicarnasse îl dete operei sale grecesci, în care, puțină vreme în urma lui Varrone, compila cartea lui. Flaviu Iosif, un general ebraic și scriitor grec din timpul împăratului Titu, îl aplică istoriei și datinelor ebraice. Alții mulți mai făcură ca aceștia. Materialul adunat cu mai multă ordine și sistemă decât judecată critică, în vastul tratat al lui Varrone, rămase ca o comoră nesecată de fapte, pentru o droiă de scriitori greci și latini, prosatori și poeți: Macrobiu, în *Saturnale*, și Aulu Geliu, în *Noaptele Attice*, Atheneu în *Deipnosofistii* și Polybiu în *Istoriă*, Festu, în cartea sa *de verborum significatione*, Serviu, în *Commentariile* sale asupra lui Virgiliu și însuși Ovidiu, poetul Ovidiu în *Fastele* sale, aceștia toți și mulți, foarte mulți alți autori vechi, acum existenți sîu perduți, au trăit, d'a-lungul secolilor, cu fărîmiturile rămase de la ospetul îmbilșugat dar nu lesne de mistuit, al eruditului Varrone.

regionum, locorum; tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti »

Astăzi încă, multe din acele fărâmiture sînt *anaforă* pentru anticari.

Într'o altă ordine de idei, adică printre *tractatele tehnice* despre artele celor vechi, se prenumără cele zece cărți «*de Architectura*» ale meșterului și scriitorului Marcu Vitruviu Pollione, contemporanul lui Inițiu Cesare și al lui Inițiu Augustu. De și acestu autoru vorbesce despre artele sa mai multu ca omu alu meșteșugului, unindu noțiunile de artă arhitectonică cu acelea de mecanică, de hydranică, de gnomonică sîu césornicăriă antică și altele, scrierea lui Vitruviu, grea la citire din cauza stylului încalcit, ne presentă multimi de fapte foarte interesanți din punctul de vedere alu archeologiei.

S'o deschidemu de pe întemplare, și iată că picămă asupra precuvîntărei din Cartea a II^a.

Dar mai înteu, permiteți-mi, domnilor, o mică digresinne.

Pușin din dvóstre, credu, aă fostu la Sântagură, sîu mai bine pronunțată de pre slavonesce, la Sfeta-Gora. Eă nnu, — vă lasu să jndecați decă din evlaviă sîu din curiositate anticariă, — m'amă dnsu pene la acelu Sântu-Munte, pe care cei anticu ilu numeau Athosul. Amă vedutu cu ochiu acea limbă muntósă de pămêntu, care se lungesce printre arțăgósele valluri ale Archipelagului, ca uriașă cómă a unu monstru marinu, alu căru creștetu căruntu de marmoră și de zăpeși, se înalță falnicu pene

la nuorî. D'a lungul pôlelor alpestrului promontoriu staă astă-đi răsipite, cuviósele mónăstiri ale Lavrei, Ivirului, Vatopedului, Dohiarîului și altele multe, — lipitorî pênă mai deunăđi ale avuțiilor țerreî nóstre, — cari, în secolii creștinî, s'aă superpusă d'asupra ruinelor a o mulțime de cetăți antice : Dium, Cleone, Thyssos, Sane, Olofyxos, Acrothoon și altele.

O đi întregă trebuă să se suiă omul pe stancele rîpóse ale Athonului ca să ajungă la culmea lui, a căruî umbră, credeaă anticii, întunecă la solsticiul de veră, piața din Myrina, pe țermul depărtatū alū insulei Lemnos.

Într'o đi de trufașă mândriă, Xerxes, marele tyrannū alū Persiei, porunci să se desprindă de continentul Thracicū acea limbă de pămēntū, ca să trecă, prin noul canalū dăruitū de dinsul mării, nenumăratele vase ale ordiei sale.

Dar geniul semețū alū artelor Elladei a visatū și mai multū!

Să ascultămū acum pe Vitruviū : (1)

«Dinocrates architectul, încređetorū în cugetările și în dibăcia sa, pe cândū Alexandru își căștiga domnia lumei, plecă din Macedonia spre armată, doritorū de a

(1) *Vitruvii* de Architect. lib. II, prăf. : «Dinocrates architectus cogitationibus et solertia fretus, cum Alexander rerum potiretur, profectus est a Macedonia ad exercitum, regię cupidus commendationis. Is e patria a propinquis et amicis tulit ad primos ordines

se recomanda regelui. Elu, din țerra lui, luase de la rude și de la amici, scrisori către căpeteni și către cei mai de frunte, pentru ca să pôtă ajunge mai lesne; și fiindu foarte bine priinitu de aceștia, elu îi rugă ca să'lu ducă câtu mai curêndu dinaintê lui Alexandru. Dar, de și făgăduise, ei totu întârșiaș, sub cuvêntu că așteptă timpul priinciosu. De aceia și Dinocrates, creșêndu că diușii își facu unu jocu cu elu, hotărî să nu mai cêră ajutoru decâtu la sine însuși.

«Era elu de o statură mărêță, de unu chipu plăcutu, de o înfășisare câtu se pôte mêndră și denuă. Decî, încreșêndu-se în aceste darni ale naturêi, elu își lășă veșmintele la gazdă, își unse trupul cu unt-de-lemnu, își încunună capul cu frunde de plop, își acoperi umêrul stîngu cu o pelle de leu și, țîindu cu drêpta o ghîogă, intră dreptu în salla în care regele ședea, împărșîndu dreptatea. Nontatea lucrului făcêndu pe glôtă să se întorcă către diusul, îlu vêdu și Alexandru. Minunându-se, ordonnă să 'i facă locu ca să se apropie și 'lu întrebă, cine este? Iar elu : — Sînt Dinocrates, țise, arhitectu macedonianu, și îți adducă cugetări și proiecte deinne de

et purpuratos litteras, ut aditus haberet faciliores, ab eis que exceptus humane petiit, uti quam primum ad Alexandrum perduceretur. Cum polliciti essent, tardiores fuerunt, idoneum tempus expectantes. Itaque Dinocrates, ab iis se existinans ludi, ab se petiit praesidium.

Fuerat enim amplissima statura, facie grata, forma dignitateque summa. His igitur naturæ muneribus confisus vestimenta posuit in hospitio, et oleo corpus perunxit, caputque coronavit populea fronde, laevum humerum pelle leonina textit dextraque clavam tenens, inaccessit contra tribunal regis jus dicentis. Novitas populum cum advertisset, conspexit eum Alexander. Admirans jussit ei locum dari, ut accederet, interrogavitque quis esset? At ille,

a ta strălucire; căci 'mă amă închipuită să prefacă muntele Athos într'o statuă cu figură omenescă, în a cărei mână stângă amă pusă gândă să înalță zidurile unei cetăți; iar în dreapta, unu vasă care va priimi apele tuturor râurilor căte sânt pe acelu munte, pentru ca de acolo să le reverse în mare.

«Plăcându'î lui Alexandru planul acesta, elă întrebă ansă decă sânt în prăjmă, câmpăi cari s'ară puté întrebuința pentru hrăuirea acelei cetăți; dar aflându că nu este pentru acesta altă mijlocă de-cătă a adduce merinde pe mare : — Dinocrate, îă dise, pricepă frumoșa închipuire a planuluă tău și ea înă place; dar cugetă că decă ară duce cine-va o coloniă în acelu locă, s'ară puté ca judecata lui să fiă cu dreptă cuvântă defăimată. Căci, precum unu pruncă de curendă născută, fără de laptele unei mame, nică hrăni nu se pôte, nică ajunge la unu gradă măi răsărită de vârstă, totă așa și o cetate, fără de câmpăi și de ródole lor, nu pôte nică să crească pe acei ce s'ară aduna în zidurile ei, nică să'și adaoge populațiunea, nică să o păstreze, decă nu va avé îmbilșugare de ale victeî. De aceia, de și cređă că proiectul

Dinocrates, inquit, architectus Macedo, qui ad te cogitationes et formas affero dignas tua claritate : namque Athon montem formavi in statuæ virilis figuram, cujus manu læva designavi civitatis moenia, dextera pateram, quæ exciperet omnium fluminum, quæ sunt in eo monte, aquam, ut inde in mare profunderetur.

Delectatus Alexander ratione formæ, statim quæsit si essent agri circa, qui possent frumentar'a ratione eam civitatem tueri. Cum invenisset, non posse nisi transmarinis subvectionibus, Dinocrates, iuquit, attendo egregiam formæ compositionem et ea delector, sed animadverto, si quis deduxerit eo loci coloniam, fore ut iudicium ejus vituperetur. Ut enim natus infans sine nutricis lacte non potest ali, neque ad vitæ crescentis gradus

tău este demnă de laudă, âuse judecă că locul nu este bine alesă. Voiu ânsă ca tu să rămăi cu mine, cõci mă voiu servi de activitatea ta.

«De atunci, Dinocrates nu se mai depărtă de rege și îl însoți pêne în Egiptă. Acolo, observândă Alexandru ună portă sigură, ună locă plăcută de tãrgă și împrejură câmpiile roditoare ale întregului Egiptă și multele ajutãre ale marelui rîu Nilul, porunci să se clădescă, de pre numele sãu, cetatea Alexandriei.

«Astă-felă? Dinocrates, recomandată prin înfăcișarea demnă a chipului și a trupului sãu, ajunsese la unu rangu așa de însemnată.»

Ce să dicemă, domnilor, despre acestă simplă povestire? Óre nu conține ea totă geniul culturei ellene, pe care noi mai târziu ne vomă cerca a'lu studia mai cu de amãruntul din punctul de vedere archeologică, atâtă în manifestațiunile sãle morale, câtă și în concepțiunile sale artistice. Aci, Dinocrates, artistul ingeniosă și semeță, ȳea chipul mythologică ală unui deă și se înfăcișeză marelui

perduci, sic civitas sine agris et eorum fructibus in mœnibus affluentibus non potest crescere, nec sine abundantia cibi frequentiam habere populuniquę sine copia tueri. Itaque quemadmodum formationem puto probandam, sic judico locum improbandum; teque volo esse mecum, quod tua opera sum usus.

Ex eo Dinocrates ab rege non discessit, et in Ægyptum est cum persecutus. Ibi Alexander, cum animadvertisset portum naturaliter tutum, emporium egregium, campos circa totam Ægyptum frumentarios, immanis fluminis Nili magnas utilitates, jussit eum suo nomine civitatem Alexandriam constituere.

Itaque Dinocrates a facie dignitateque corporis commendatus ad eam nobilitatem pervenit.»

rege, cu o măreță fantasmagoriă esthetică; elă arată, ca prin visă, Athonnl, muntele nriașă, transformată prin pnterea artei, într'o statnă colosale. Dar, dinainté lnı, Alexandrn celă mare, răsboinicul și politicul celă intrepidă și neobosită, carele a cutrierrată în câțivă annı, totă continentele răsăriténă ală lunei antice, respândindă preste totă locul, în Persia și în Scythia, în India și în Egiptenă, cultura luminăsă și dreptă-cumpătată a Greciei, Alexandru oppune, prin raționamentă și faptă, la acele aspiraținı nemărginite ale închipuirei artistice, o ideă mai practică, mai folositóre omenirei, mai conformă moralei sociali.

Nu este óre symbolisată aci totă complexul civilisaținnei ellene? *Artea*, cu pornirile sale mărețe pe câmpii idealnı; *filosofia*, cu înțellépta'ı cumpătare, applicată la practica vieței?

Vitruviă architectnl, Vitruviă scriitornl practică, Vitruviă latinul ne a împinsă, din întemplare și póte fórá de voia lui, cõtre aceste consideraținı generalı asupra popornı care a jncată, fórá îndnoială, rolul celă mai eminente în vieța intelectuală și artistică a lunei antice.

Prin acesté ânsé noi n'amă luată o deplină cunnoscință despre cartea architectulnı, scriitornlui practică și latinulnı Vitruviă, ca isvoră pentru cercetările archeologiei.

Să urmămă dar, domnilor, mai departe cu res-

foirea și pôte că a doua oră vomă avé norocū să nimerimă mai bine.

Iată cum începe elū capitolul «despre viețuirea ómenilor primitivi, despre începuturile ómenirei, despre locuințe și desvoltările lor.»

Să nu credeți, domnilor, că vă citescū o pagină scrisă de vre unū descriitorū modernū alū culturei preistorice ; (1)

«Ómenii de pe obiceiul vechiu, se năceau ca férele, în codrii, în pesceri și în păduri, și își petreceau vieța hrănindu-sē cu mănăcări sēlbatice. Cam pe atunci, întēmplându-se ca copacii, tare îndesați, să fiă într'unu locu óre-care mișcați de vânturi și de furtuni, se aprinserē crăcile și focul se încinse. Ceii cari erau în préjma aceluī focū, spăimēntați de iuțela flacărilor, fugirē. Dar mai apoi liniștindu-se și viindū mai aprópe, simțirē câtū este de plăcută trupului căldura foculuī; mai adăogirē lemne și, păstrându-lū cu îngrijire, chiămarē pe alți ómenii și, prin semne, le arătarē și lor câtū folosū tragū ei dintr'ínsul. . . .»

(1) *Vitruvii* de Architect. lib. II, 1: «Homines veteri more, ut feræ, in silvis et speluncis et nemoribus nascebantur, ciboque agresti vescendo vitam exigebant. Interea quodam in loco ab tempestatibus et ventis densæ crebritatibus arbores agitatae et inter se torrentes ramos ignem excitaverunt: et eo, flamma vehementi perterriti qui circa eum locum fuerunt, sunt fugati. Postea requie data, propius accedentes cum animadvertissent commoditatem esse magnam corporibus ad ignis teporem, ligna adicientes et eum conservantes alios adducebant, et nutu monstrantes ostendebant quas haberent ex eo utilitates.»

Dar ce să mai lungescă, domnilor, cu citirea! Vitruviu ne spune cum, adunându-se ómenii împrejurul vetrelor începură a 'și forma o limbă și a desvolta tóte acele fericite însușiri ce firea le dase mai presusă de animalé, adică de a cunnósce ceia ce e bună și frumosă pe lume și de a lucra cu înlesnire orî-ce lucru, servindu-se cu mânele și cu degetele lor. Ei atunci se apucară a 'și face colibe cu crăci și cu frunđare séñ a 'și scobi bordete în păméntă; alții, luându-se de pe exemplul rîndurel-
lelor, își urđiră casele cu paie și cu păméntă cleiosă. Apoi întrecendu-se din ți în ți care de care în artea clădirilor, începură a înțepeni furci și a împleti între dinsele garduri de nătele, pe cari le lipiaă cu humă, ca să le facă păreți; dar fiindă-că acoperemintele de frunđă și de păméntă nu 'i apăra în-destul în contra ploilor, ei făcură învelitori povérnite de șovară și de trestia. În A-thena se arăta încă, pe timpul lui Vitruviu, ca ună lucru curiosă pentru antichitatea sa, acopereméntul Areopagului, făcută cu păméntă clisosă, și în templul Capitolului, coliba lui Romulu, în-velită cu șovară, păstra încă pênă și în timpul im-
periului, caracterul obiceielor vechimeí.

Iată-ne, domnilor, repurtați spre timpul primitiv al Romei și al Athenei. Vitruviu, carele are să spună cu deamărnutul, de pre ce procederi compli-
cate, de pre ce regule esthetice, au fostă clădite

tóte măiestritetele capete de operă ale architecturii grece și romane, Vitruviu, carele în modu systematicu are să ne expună pre-largu tóte ingenioasele theorii și tóte nimeritele practice de pre cari au fostu înălțate în localitățile ocupate de Ellenii și de Italioții, atâté neperitoare monumente, expresiune cea mai perfectă a geniului și a îndemânării omenesci, Vitruviu mai înteu de tóte ne strămută în sinul omenirii primitive.

Dar adnându și compilându totu ceia ce Grecii și Latini scriesese mai nainte de dînsul asupra tnturilor materiilor mai multu sêu mai puçini directu atingătoare de subiectul sêu, și întrebunțându chiar și cele noué cărți pe cari M. T. Varrone le compusesese asupra sciințelor și din cari una tracta în parte despre architectură, Vitruviu n'a trecutú cu vederea nici unu din punctele cari puteau interesa atâtú pe contimporanii de meseria sa, câtú și pe urmașii lui, curioși de a pètrunde în secretele tehnice ale construcțiunilor antice.

Elu a vorbitú despre scopul și utilitatea artei architectonice, și «Incrându la artea sa,» — de pre cum însuși dice, — «nu spre a'și căștiga avere, «coci mai bine îi place strimtorarea cu nume bun, «de-cátú bilșugul cu neomeniă», elu prescrie datoriile architectului și face o aspră dojană, ba și chiar propune pedepse pentru aceia cari, — în vecime ca și acum, — abuzéază fórá milă nici rușine

de punga nevoiaşilor de proprietari ce s'au încredută unor devisuri eftine şi mincinoase, iar apoi se pomenesc cu necurmăte sporuri de cheltueli; elu totu de-odată a indicatu locurile şi materialurile cele mai priincioase pentru clădirii (cap. I, II); apoi, cu o minuţioasă scrupulositate a descrisu formele, dimensiunile şi ornamentele arhitectonice ale templelor, specificându originea şi natura celor trei ordini primordialii ale arhitecturii ellene, *ionicul*, *doricul* şi *corinthicul*, cari presentaă fiă-care o dispoziţiune differită în structura şi în aşedarea columnelor (cap. III, IV). Vorbindu despre acele mēndre clădirii ale Elladei, elu ne dă noţiunea următore, pe care ne cercămii nu foră anevoinţă, a o interpreta pre romănesce : (1)

«In patru locuri se află edificie sante ale căror zidiri de marmoră sunt decorate cu aşa însemnate ornamente, în-cătu numele lor lăudate au rămasu ca denumiri typice pentru viitorime; structura lor este aşa de perfectă şi de bine combinată în-cătu ca s'a învederatū ca pe deplinū demnă de şedători ale Ńeilor. Celu d'antēiu este templul Dianei din Efesu, de ordine dorică, pusū la calle de

(1) *Vitruvii* de Architect. lib. VII, præf. : «Nam quatuor locis sunt ædium sacrarum marmoreis operibus ornatae dispositiones, e quibus proprie de his nominationes clarissima fama nominantur. Quorum excellentiæ prudentesque cogitationum apparatus suspectus habent in deorum sessimonio. Primumquo ædes Ephesi Dianæ Ionico genero a Chersiphronē Gnosio et filio ejns Metægene est

Chersifronu Gnosiotul și de fiul său Metagene, și pe care se dice că l'ară fi sfârșitū mai târziu Demetriū, preotū chiar alū Dianeī și Peoniū din Efesū. Același Peoniū, precum și unū milesianū anume Dafnis înălțară, de pre rōnduielele ionice, pre acela alū lui Apollonū în Miletū. Apoi la Elensis, în onōrea Cerereī și a Proserpineī, Ictinos clădi unū templu de o immensă mărimē, de pre usul doricū, ānsē fōră de colonne exteriōrī, spre a lăsa locū mai largū pentru sacrificiī; dar mai târziu, pe cānd Demetriū din Falere luase stēpānirea Atheneī, Filonū iācu dintr'insul unū *prostylon* (adică templu cu colonne în față), aședēndū colonne în fruntea templului, și astū-felū adăogindū-i-se o tindă, i se dete o înfățișare mai mărețā, făcēndū totū de-odatā și locū închinătorilor cari un sūnt āncō inițiați la mystere. In fine să sciā că în celatea Atheneī, Cossutiū (precum s'a scrisū mai susū) a întreprinsū a clădi cu cele mai bogate ornamente și de pre rōndniāla și proporțiunile corinthice, templul lui Jone Olympicul.»

Dar să trecemū acuma ca în sborū, domnilor, — cōci timpul ne zoresce, — pe d'asupra nenumē-

institutā, quam postea Demetrius ipsius Dianæ servus et Pæonius Ephesius dicuntur perfecisse. Miletī Apollini item Ionicis symmetriis idem Pæonius Daphnisque Milesius instituerant. Eleusine Cereris et Proserpinæ cellam immani magnitudine Ictinus Dorico more sine exterioribus columnis ad laxamentum usus sacrificiorum pertexit. Eam autem postea, cum Demetrius Phalerens Athenis rerum potiretur, Philon, ante templum in fronte columnis constitutis, prostylon fecit; ita ducto vestibulo laxamentum initiantibus operique summam adjecit auctoritatem. In asty vero Olympium amplo modulorum comparatu, Corinthiis symmetriis et proportionibus (ut supra scriptum est) architectandum Cossutius suscepisse memoratur.»

ratelor date ale lui Vitruviu despre clădirile publice și private ale celor vechi : piețe și pretorii, theatre și băi , porturi și case, și altele multe (cap. v, vi) ; despre tincuirea și zugrăvirea edificiilor (cap. vii) ; despre cercetarea și conducerea apelor (cap. viii) ; despre măsurătoarea timpului prin construcțiunile solarilor (cap. ix) ; despre felurite machine industriale și militare (cap. x), și aruncându o privire retrospectivă să ne întorcem iarăși la punctul de unde elu s'a pornit în cercetările sale asupra clădirilor omenesci, la sărăcăcioasa colibă de nuiele și de lutu a omenirei primitive. Vorbindu în mijlocul splendorilor arhitectonice ale secolului său despre acei timpuri întunecoși, Vitruviu, acum vre-o două mii de ani, se ocupa și elu cu archeologia preistorică.

Dar ce dicu ? Óre avemu noi, Români, trebuința să aflăm de la Vitruviu, de la autorii antichității, cum au fostu locuințele omenesci în epocele de barbaria ? Óre pentru noi acesta este o materie archeologică ?

Apoi n'avemu de-cătu să esșim la marginile capitalei noastre și vomu găsi nenumărate exemple reali, cari ne voru servi de comentariu veditu și pipăitu pentru totă această parte a operei lui Vitruviu, pentru totu ce ni se spune despre locuințele omenesci în timpuri primitive și preistorice.

Din nenorocire, domnilor, nu vomu puté fi totu așa de fericiți când, cu textul anticulu arhitectu

în mână, vomă avé a studia mai târziu, regulele și ordonanța clădirilor de stylă antică.

Dé celă pușină Domnul ca cuvintele mele, invită-tore la studiul producțiunilor estetice ale trecutului, să deștepte în inima și în mintea noiei genera-țiunii școlari, ună cultă ală frumosului, salutară și spornică pentru patria noastră!

N'amă isbutită, domnilor, a restringe în margi-nile timpului ce potă a cere de la dvăstre pentru astă sără, tôte ceșe ce aveamă a spune despre tôte speciile de reprezentanți ai archeologiei în societatea grăcă și în cea romană.

Împărțindu'i în patru clase osebite : *periegetii* sêu căllătorii, *artiștii* și tehnicii, *cruditii* sêu curații anticari și *sofiștii* sêu follietoniștii de artă, abié amă găsită timpă a vă vorbi despre Erodote, Polemonă și Pausanias, dintre greci, despre Var-rone și Vitruviă, dintre latini.

Amă cercată, în acéstă răpide și parcimoniôsă spicuire, a restringe pre-cătă s'a putută mai multe, mai variate și mai caracteristice noțiunii asupra scriitorilor citați; dar prin acésta chyar, pare-mi-se că n'amă insistată nicăieri îndestulă pentru ca să vă puteți face o ideă precisă și depliuă despre be-neficiile ce se potă trage din studiul attentivă ală antorilor antică, pentru cannoscința vieței morali și a operelor de artă ale trecutului.

Îmă veți permite dar, domnilor, în folosul no-

stru comunu, de a modifica ore-cum, sétu mai cu dreptu cuvântu de a desvolta pe viitoru modul de expunere ce amu inauguratu în intrunirea nóstră de astăzi; astu-felú, în lectiunile viitoare vomu completa, prin analyse mai amănunțite, examenul cător-va din isvórele de informațiuni archeologice ale antichitáței; și apoi, după ce vomu fi constatatu în trecétu o lacună, unú golú, unú noianú confusú și inutuecosú în istoria intelectualé și artistică a gintelor europene, o epocă, căria i s'a đisú *Secolul de mijlocú* și în care spiritele aú fostu pré tare preocupate sétu de grelele nevoi ale traifului presente în lipsă de echilibru sociale, sétu de aspirațiunii estaticice la o viețá extra-lunéscă, spre a 'și întórcce privirile inapoi și a se deda cu studie retrospective, după ce, đicemú, vomu fi aruncatu o privire trecétóre asupra aceluí pustiú alú anuallor archeologice care se 'ntinde pe unú spațiu de aproape una miiă de anuí, apoi vomu trece cu o netăgăduită mulțumire la studiul interesante alú acelei serie de anticari laborioși și enthușiști, care se începe cu epoca Rennascerei, spre a ajunge în fine la lucrările archeologice cu cari cu dreptu cuvântu se mëndrescú timpú noștri.

Acesté, sperú, ne vorú deschide o calle mai bine pregătită pentru prețuirea și lesnicósa pricepere a tabellelor analyticice în cari imú propunú a vă presenta mai în urmă diversele culturí na-

ționali din antichitatea orientală, ellenă și italică, precum v'amă fostă anunțiată în cuvântarea mea preliminară.

Mergându pôte mai încetă de-cătă cum îni era cugetul, cređă că vomă avé câștigul de a înainta cu pași mai siguri.

A trebuită să fiă și cam archeologă acela carele a ăisă mai ântăru :

Chi va piano, va sano ;
E chi va sano, va lontano.

A TREIA LECȚIUNE

Pliniu Naturalistul. Viața și moartea lui. — Împărțirea și copriusul operey *Historia Naturalis*; noțiuni despre industriile și artele antice. — Minerva din Partheonul a lui Fidiás. — Grupa Laocoonteluy din Vatican, de pre *Pliniu*, *Winckelmann* și *Lessing*. — Mórtea lui Laocoont în *Virgiliu*. — Descoperirea și industria sticley în antichitate. Vasul *diatretum* din museul de la Pesta și Vasul lui Portland. — Mosaice antice. Porumbiy Capitolinuy. *Asaroton aecos*. — Argintária de mósă la Roman. *Magiriscia*. Thesaurul de la Hildesheim. — Prețul și natura vaselor *murrhine*. — Negoțul Romanilor cu adúncul Oriente. — Noțiunul despre Daciy și Dunăre, cullese în *Pliniu* — Apologia Romanilor și a Italiey.

DOMNILOR,

De óre ce în ultima nóstră întrunire, lipsa de timpú m'a făcutú să rămánú în drumú, adică să intrerupú șirul notițiilor ce volescú de la începutú a vé da asupra unora din principaliy scriitoriy a vechimey cari potú fi priviți ca premergătoriy archeologiey, séú mai bine ca isvórele litterariy cele de căpeteniă ale informațiunilor nóstre asupra antichitățey; de óre ce în rúndul trecutú nu v'amú pututú vorbi, și chiar acésta cam rápide, de-cátú

despre scrierile prețioase ale călătorului istoric Erodote, despre puținele fragmente rămase de la vestitul periegetă Polemon și despre notele de călătorie în Ellada ale lui Pansanias; apoi, iar despre marea operă encyclopedică pe care o scrisese eruditul roman Varrone, sub titlul de *Antiquitates divinae humanaeque* și despre cele x cărți mai multă tehnice ale lui Vitruviu, *de Architectura*; de ore-ce, chiar spicnind, cernând și allegând dintre autorii antici, elleni și latini, și chiar sdrelind pe cei atinși, totu n'amî isbutit a coprinde într'o singură lecțiune prima fasă a istoriei archeologice; de ore-ce în fine mă văd obligat a vă mai vorbi despre antichitatea clasică, spre a caracteriza în mod complet importanța litteraturii sale în respectul archeologiei, dați 'mî voiă a mă întinde de aci înainte cu cercetări mai variî asupra duoi ómeni însemnați, cari, unul la Roma, și cel-altu în Grecia, au scrisu multu pentru plăcerea și instrucțiunea contimporanilor și nu mai puțin pentru luminarea viitorimei.

Aceștia sînt naturalistul latin Pliniu și sofistul ellenu Lucianu, cărora voiă a consacra în acestu cursu, câte unu studiu mai speciale.

Scrierile acestor duoi bărbați sînt așa multă coprindețore de fapte interesanți din ambele puncturi de vedere cari ne preocupă, adică și de relațiunî despre viața socială și intimă, și de noțiuni

asupra artelor din vechime, iar pe de altă parte felul scrierilor lor este așa de differentă, încâtă vorbindă ceva mai pre-largă despre dînsele, speră că vă voiu puté da o ideă completă și fructuósă de folosul cari 'lă pôte trage archeologul, atătă din studiul scrierilor de erudițiune ale celor vechi, câtă și din cunnoscința, mai multă sã mai puçinã elegantelor declamațiunii ale celor cari la dînșii se numeaũ *Sofiști*.

Âncă o dată ânsă vă adducă aminte, domnilor, că decă, pentru a demonstra importanța scriitorilor antici din punctul de vedere archeologică, amă osebită, — spre a vă vorbi în trecétă despre dînșii, — vre o câțai-va autori *periegeți*, *technici*, *erudiți* și *sofiști* ai antichității, totă âncă sũnt mulți, fôrte mulți alții, cari se potă socoti ca de o potrivă, decă nu superiori celor denumiți, ca isvóre prețiose pentru cunnoscința antichității.

Cu acéstă rezervă, voiu completa lista mea, vorbindu-vă mai ântăin despre scriitorul latină Pliniă și apoi, într'o viitoare întrunire, despre celă ellenă Luciană. Cursul timpilor, de la care ânsă m'amă abătută în expunerea din ultima mea lecțiune, imi prescrie acéstă ordine.

În adevără, Caiu Pliniă Secundus s'a născută cu ună secolă înainte de Luciană, pe la anul 23 ală erei creștine; elă era din provinciile nordice ale Italiei. A servită multă timpă în armatele ro-

mane, pe cari le a urmată în Africa, în Germania, în Spania, observându pretutindenî cu o neobosită curiositate, tôte fenomenele naturei și tôte îndemânările industriilor omenesci. Elă a scris mai multe cărți, acum perdute, despre strategiă, istoriă și grammatică; dar opera lui de căpeteniă fu Istorica Naturală în trei-șeci și șapte cărți, «*Naturalis Historiae libri XXXVII*» dedicată, la anul 78, împăratului Titu.

Ună annă în urmă, Pliniū avea să péră, la vârsta de cincî-șeci și șese de anni, jertfă ca mulți alți mai pușină illustri, a unui evenimentă terribile, căruia archeologia nu'î dătoresce mai pușină de-cătă principalei sale victime.

Pliniū era pe atunci commandante ală flotei romane din marea Tyrrenică; reședința lui se afla în portul de la promontoriul Misenei, tocmai la capătul nordică ală încântătorului sină de mare, pe care se înalță astăzi în amfiteatru frumósă cetate Neapoli, umbrită de creștetul fumegosă ală Vesuviului. În ultimii timpî ai republicei romane și în periodul Cesarilor, acele grașiose maluri erau semănate cu mēndre și elegante orășelle campanice, unde avușii din Roma își aveau locuințele lor de véră; tocmai împrejurul pólurilor muntelui erau aședate Retina, Herculanium, Stabiæ și Pompeia, cetăți adese încercate de cutremure, dar mereū renăscēnde din ruinele lor, sub nuoe și vesele podóbe.

Dioa ănsă de 23 augustă anul 79, era ur-sită ca să stingă în sinul acestor frumóse locnri, viéta cea dulce și desfátată, și să le înmorménteze de vii sub unú stratú ferbinte de lavă, de sгурă și de cenușă.

Acea ăi fatală, în care sórtea răpi lunei antice, cetățile vesuviano, ca să le destine a fi peste șépte-spre-đece secoli, celú mai splendidú darú offeritú archeologiei nóstre moderne, aceea ăi merită să ne opréscă unú momentú. Ea mai în urmă, va reveni adese în memoria nóstră, astú-felú precum moștenitorii omului bogatú își adducú mereú aminte cu o mângâyósă jale despre diata ce'í a înavnútitú. Pentru momentul de față ănsă noi vomú vorbi de dinsa fiindú-că în acea catastrofă a peritú, de o dată cu Herculánun și Pompei, bétránul Pliniú, și apoi iarășí fiindú-că a lui mórte și fenomenul care o produse ne súnť descrise de unú martorú mai oculárnú, de nepotul sėn de sorú, Caiu Pliniú celú ténérú. Elú a povestitú aceste fapte în duoé scrisori ce illustrul amicú și panegyristú alú lui Trafanú adresă și mai illustrului istoricú Tacitú.

Permitteți'mí dar, domnilor, a traduce celú pu-çinú nna din aceste în atáté feluri însemnate epi-stole, aceia în care, întrevédéndú starea funebreă a orașelor perdute, veți afla cu de-amėrunťul mórtea curagíósă și lină a marelui scriitorú de care avemú acum a ne occupa.

«Îmi ceri, — ȃice Pliniu ctre Tacitu, (1) — îmi ceri să 'ȃ scriu sferșitul unchiului meu, pentru ca să'lu poȃi trăda mai cu adevr viitorimei. Îȃi mulȃumesc, cci vd bine că, fiind de tine ilustrat, mrtea lui e menită unei gloriei nemuritoare. De Ńi el, perindă îi prpdierea celor mai frumoșe pmnturi, ar fi ca memoria lui, prin acst împrejurare neuitată, să rmn îi veci neștersă, împreună cu a popórelor Ńi a cetșilor; de Ńi însușii el a fcut lucrări multe Ńi neperitoare, Ńi mai mult ânc va adaoge la perpetuitatea acelora, cternitatea scrierilor tale. Ct despre mine, socotesc fericiȃi pe accia cărora deii le au druit favrea, stu de a face lucruri demne de a se scrie, său de a scrie lucruri demne de a se citi, Ńi mai fericiȃi ânc pe aceia cărora le au dată pe amnduo. Îi numărul acestora va fi Ńi unchiul meu, att prin ale sale, ct Ńi prin ale tale crȃi. De aceia, voiu îndeplini, ba char voiu stărui a face ceia ce îmi ceri.

Era îi Misena Ńi acolo ținea commandamentul flotei. Îi dioa kalendei a noua din septembrie, cam pe la ora

(1) *Plinii junioris* Epistolar. lib. vi, 16 : «Petis, ut tibi avunculi mei exitum scribam, quo verius tradere posteris possis. Gratias ago. Nam video, morti ejus, si celebretur a te, immortalem gloriam esse propositam. Quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi, ut urbes, memorabili casu, quasi semper victurus, occiderit; quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit, inultum tamen perpetuitati ejus scriptorum tuorum æternitas addet. Equidem beatos puto, quibus deorum munere datum est aut acere scribenda, aut scribera legenda; beatissimos vero, quibus utrumque. Horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit. Quo libentius suscipio, deponco etiam, quod injungis.

Erat Miseni, classemque imperio præsens regebat. Nonum Kalend. Septembres, hora fere septima, mater mea indicat ei, appa-

a șepté, mumă-mea îl în vesti că se arătase unū nuorū neobicînuitū atâtū prin mărime câtū și priu felul său. Elū, după ce stătuse la sóre și apoi luase o baie rece, gustase ceva culcatū și se pusese pe studiū. Atunci își cere încălțămintele și se suiă la unū locū de unde póte mai bine să privescă acea minune. Nuorul se înălța, dar cei cari îl vedeau de departe, nu puteau sci din ce munte; mai târziu însă se cumnoscu că era din Vesuviu. De pre apparența și forma lui nu s'arū fi pututū asemui cu nici unū altū copacū mai bine de-cătū cu unū plopū; cōci se rădica în susū ca unū trunchiū fōrte lungū, care apoi se reslăzea în mai multe ramuri. Cređū că supinsū mai întōiu de o sufflare care în susū se slăbea, său póte și învinsū de propria sa greutate, elū se răsipea lărgindu-se; une-orī albū și alte-orī mājitu și pătatū, de pre cum purta în sine țerrānă său cenușă.

Unū omū așa de învęțatū ca unchiul meū, acestū lucrū i se păru unū ce înseninatū și demnū d'a fi vęđutū de aprópe. Ordouă dar să i se pregătescă unū vasū ușorū și mie imi lasă să allgū de voiescū a'lū însoți.

rere nubem inusitata et magnitudine et specie. Usus ille sole, mox frigida, gustaverat jacens, studebatque; poscit soles, ascendit locum, ex quo maxime miraculum illud conspici poterat. Nubes (incertum procul intuentibus, ex quo monte; Vesuvium fuisse postea cognitum est) oriebatur: cujus similitudinem et formam non alia magis arbor, quam pinus expresserit. Nam longissimo velut trunco elata in altum, quibusdam ramis diffundebatur: credo quia. recentis spiritu evecta, deinde senescente eo destituta, aut etiam pondere suo victa, in latitudinem vanescebat: candida interdum interdum sordida et maculosa, prout terram cineremve sustulerat. Magnum propiusque noscendum, ut eruditissimo viro, visum. Jubet Liburnicam aptari: mihi, si venire una vellem, facit copiam. Respondi, studere me malle: et forte ipse, quod scriberem, dede-

Răspunse-iu însă că mai bine voiesc a studia, cu atât mai multă că se întemplantase să'mi dea chiar elu ceva de scrisu. Esșindū din casă, elū luă cu sine tăblițe de însemnatū. Matrozii din Retina, spăimēntați de pericolul amenințatorū, (cōci acea localitate era aședată sub munte și altă scăpare n'avea de-cătū în corăbii) ilū rugaū să'ī scape de o așa năpaste. Elū își schimbă atunci cugetul și ceia ce āmbra să facă din simplē curiositate, ilū întreprinse din bunătate de suffletū. I se adduse vasele, însuși se urcă într'însele spre a duce ajutorū nu numai Retinei ci și multor alte locuri, cari acolo sunt numerōse din cauza frumōsei pozițiunii. Elū alērgă acolo, de uude alți fugū; în mijlocul pericolului elū ține mersul și cōrina drēptă, așa depărtatū fiindū de orī-ce frică, în-cătū tōte mișcările acelei urgii, tōte figurele cāte le zăresce cu ochi, le dictēză și le însemneză. Cu cātū mai multū se apropiă, cu atâtū cenușa pică mai ferbinte și mai dēsă pe vasū, cu atâtū și petrele porōse, înegrite, arse și fērămate de focū, cu atāta marea se înflă și pe țermuri se grāmădescū munți protivnici de sdroboturi. Oprindu-se

rat. Egrediebatur domo, accipit codicillos. Retinæ classiarii imminenti periculp exterriti (nam villa ea subjacebat, nec ulla nisi navibus fuga) ut se tanto discrimini eriperet, orabant. Vertit ille consilium, et quod studioso animo inchoaverat, obit maximo. Deducit quadriremes; adscendit ipse non Retinæ modo, sed multis (erat enim frequens amœnitas oræ) laturus auxilium. Properat illuc, unde alii fugiunt; rectumque cursum, rcta gubernacula in periculum tenet, adeo solutus metu, ut omnes illius mali motus, omnes figuras, ut deprehenderat oculis, dictaret enotaretque. Jam navibus cinis inciderat, quo propius accideret, calidior et densior; jam pumices etiam, nigrique et ambusti et fracti igne lapides: jam vadum subitum, ruinaque montis litora obstantia. Cunctatus paulum, an retro flecteret, mox gubernatori ut ita faceret mo-

puțină ca să cugete deca se va întorce înapoi, elă spuse îndată cormaciului, care'lă povățui să facă într'astă-felă : — «*Pe cei tari, norocul îi ocrotesc; trage dar la Pomponianum!*» — Acesta era la Stabie, despărțitū de cetate printr'ună mică sînă de mare, cōci vallurile pe nesimțite se înfundă în acele țermuri încovoiate și scobite. Acolo, de și pericolul nu era încă apropiatū, dar fiindū în vedere, putea crescendū, să se și apropie; de aceia tōte bagagiile se încărcase în corăbiū, hotăritū să fugă, îndată ce se va fi astempăratū vântul celū împotrivorū. Acestū vântū înlesnise sosirea unchiului meū, carele îmbrățișeză cu căldură pe amicul seū Pomponianū, îlă mângăie, îlă îmbărbăteze și, ca să 'i aline frica prin securitatea sa, ordonnă să i se gătescă o baie; după scăldare se culcă și cinéză, veselū, seū — ceia-ce este totū așa de mărețū la sufletū, — prefăcendū-se că este veselū. În vremea aceste, pe inuntele Vesuviū, în mai multe locuri, străluceău flacări întinse și pîrjole a căror lucōre și lumină resăreaū și mai tare în întunericul nopței. Iar elū, ca să potolēscă pe cei îngroziți, le spunea că arde în năpustire case gōle

nenti, *Fortes*, inquit, *fortuna juvat, Pomponianum pete*. Stabie is erat, diremptus sinu medio : nam sensim circumactis curvatisque litoribus mare infunditur. Ibi, quamquam nondum periculo, appropinquante, conspicuo tamen, et, quum cresceret, proximo sarcinas contulerat in naves, certus fugæ, si contrarius ventus resedisset : quo tunc avunculus meus secundissimo in vectus complectitur trepidantem, consolatur, hortatur : utque timorem ejus sua securitate leniret, deferri se in balineum jubet ; lotus accubat, cœnat, atque hilaris, aut, quod est æque magnum, similis hilari. Interim e Vesuvic monte pluribus locis latissimæ flammæ altaque incendia relucebant, quorum fulgor et claritas tenebris noctis excitabatur. Ille, agrestium trepidatione igni relictas desertasque vilas per solitudinem ardere, in remedium formidinis dictitabat. Tum

și părăsite focului de către țerranii fugiți. Apoi se dete repansului și se odihni cu somn adevărat, căci resuflarea lui, care din cauza grăsimii trupului era tare și resunătoare, se auzea de acei cari 'lă păzcau la pragii. Ânsă curtea prin care intrai în casă, se înplea acoperindu-se așa tare cu cenușă și cu petre de totu felul, încâtă, deca mai ședé multu timpă în pată, n'arū fi mai pututu esși. Deșteptându'lū, elū se duse ca să găsească pe Pomponianū și pe ceī-l-alți cari veghiase. Cu toții înuprenă se svătuirē deca vorū rămāne sub acoperemētū seū deca vorū rătăci prin locuri deschise; căci casele erau cletenate de dese și întinse cutremure și, ca și când arū fi fostū mișcate din temeliile lor, păreaū că mergū și vinū când în cōce când în colo; apoi iar la locū deschisū aveaū a se teme de căderea petrelor, de și acelé erau ușore și arse. Admarca preferi pe acestū din urmă diintre pericole și într'acēsta, mchīul meū sē povățuesce de pre cugetare, pe când ceī-l-alți se hotărēscū numaī sub impresiunea friceī. Eī își punū pe capete perne legate cu stergare. Astū-felū se apără de ceīa-ce pică de susū.

se quieti dedit, et quievit verissimo quidem somno Nam meatus animæ, qui illi propter amplitudinem corporis gravior et sonantior erat, ab iis, qui limini obversabantur, audiebatur. Sed area, ex qua diæta adibatur, ita jam cinere, mixtisque pumicibus opleta surrexerat, ut, si longior in cubiculo mora esset, exitus negaretur. Excitatus procedit, seque Pomponiano, cæterisque, qui pervigilant, reddit. In commune consultant, intra tecta subsistant, an in aperto vagentur. Nam crebris vastisque tremoribus tecta nutabant, et quasi emota sedibus suis, nunc huc, nunc illuc abire aut referri videbantur. Sub dio rursus, quamquam levium exesorumque pumicum casus metuebatur. Quod tamen periculorum collatio elegit. Et apud illum quidem ratio rationem, apud alios timorem timor vicit. Cervicalia capitibus imposita linteis

Pe când într'alto părți se făcea ziua, acolo era încă noapte, dintre toate nopțile mai neagră și mai adâncă; abie multele torțe și alte felurite lumînări o mai răsipeau.

Elu dori să meargă la malul și să vadă de aproape decât s'arî pute pune pe mare; dar marea rămăsese turburată și protivnică. Acolo, culcându-se pe un covor așternut pe jos, cern de două orî de a rîndul apă rece și bîn. Dar atunci flăcările și un miros de puțosă prevestitorul alu focului făcure pe toți cei-l-alți ca să fugă, și pe dînsul ca să se scole de jos. Se rădică, rezimându-se pe două servitorî și îndată cădu iarăși, fiindu 'i resufflarea năbușită, de pe cum creșu, de o duhore mai îndesată și peptul înecat, de ore-ce din fire, nu 'lă avea nici sănătoș, nici largu, ci adese appăsatu. Când se făcu iarăși ziua (adică a treia di după aceia pe care o veduse elu mai în urmă), trupul luî fu găsitu totu acolo, întregu, neatinsu și acoperitu cu veșmintele, în care fusese îmbrăcatu; înfașura luî semena mai multu a unui omu adormitu de-cătu cu a unui omu mortu.»

constringunt. Id munimentum adversus decidentia fuit. Jam dies alibi, illic nox omnibus noctibus nigrior densiorque: quam tamen faces multæ variaque lumina solvebant. Placuit egredi in litus, et e proximo adspicere, ecquid jam mare admitteret; quod adhuc vastum et adversum permanebat. Ibi super abjectum lieteum recubans, semel atque iterum frigidam poposcit, hausitque. Deinde flammæ, flammarumque prænuntius odor sulfuris, alios in fugam vertunt, excitant illum. Innixus servis duobus adsurrexit, et statim concidit, ut ego conjecto, crassiore caligine spiritu obstructo, clausoque stomacho, qui illi natura invalidus et angustus et frequenter interæstnans erat. Ubi dies redditus (is ab eo, quem novissime viderat, tertius) corpus inventum est integrum, illæsum opertumque, ut fuerat indutus: habitus corporis quiescenti, quam defuncto, similior.»

Astü-felü, domnilor, Pliniü celü tēnērü, mar-torü ocularü alü gróznicei irrupțiunii din anul 79, ne descrie și aspectul naturei în acele ȃile fioróse și mórtea cea curagiósă a unchiului său, marele naturalistü latinü Pliniü.

Să lăsămü ánsē în pacea lor secularē rămășițele muritóre ale lui Pliniü; — pe ale cetăților vesu-viane le vomü răscoli mai târđiü; -- și să ne îngrijimü acum numai de rămășițele spiritului și ale sciinței lui.

De pre titlul operei lui Pliniü, *Historia Naturalis*, nu s'arü pré crede că ea își are locul printre isvórele archeologiei, de și, puindu-ne pe tērrámul cu totul modernü alü archeologiei preistorice, studie geologice și cele fisiologice aü începutü a'și da mâna cu antichitățile omenesci. Dar rezultatul la care astăđi a ajunsü sciința, scormonindü rămă-șițele străvechi prin fundul pánentului, Pliniü și cu dinsul toți naturalisti vechinei l'aü presimțitü numai prin instinctü; de aceea aü și coprinsü în scrierile lor asupra naturei, totü ceea ce sciañ, și despre urđirile nesocotite ale firei și despre lucrările cugetate ale ómenilor.

Nimeni mai multü și mai bine de-cátü Pliniü n'a indeplinitü acéstă sarcină encyclopedică. În trei-deci și șepte ale sale cărți, elü a adunatü noțiunii din mai multü de cinci sute scriitorü, pe cari îi și numesce, și pe lüngă acésta, a adaosü

totu ceia ce a pututu afla și invēța prin propriile sale observațiuni și cercetări. Elū, într'insele vorbesce mai întâiu despre lume și elemente, *de mundo et elementis*, schițându cunnoscințele astronomice, fysice și meteorologice ale epoei sale; apoi în patru cărți, face o descriere completă a pământului sciutu pe atunci, enumerându cu ore cari amērunte une ori interesanți și pentru archeologi, locurile, gintele, mările, cetățile, porturile, munții, riurile, întinderile și popórele, cari sunt séu aū fostu, *qui sunt aut fuerunt*. Cartea a șepté e destinată formărei și desvoltărei omului, precnu și invențiunei artelor; acolo dă elū idei răpidi despre anthropologiă, fisiologiă și chiar despre ethica timpului séu. Apoi de aci înainte, urineză patru cărți despre animalele pământene, acuatice și sburătore, și alte duoē-deci și una cărți în cari se întinde fórte multu asupra plautelor, studiindu-le din punctul de vedere fisiologicu, descriptivū, agricolū, industriale și mai allesū farmaceuticū. Dece lungi cărți din acesté, Pliniū le scrise numai spre a ne da cu de-amēruntul tóte rețetele de lécuri, de doctorii și de descáncece, câte s'aū ispititū vre o dată babele a plămădi cu rădēcini, cu erburī, cu lighióne și cu petre.

Ultimele cincī cărți coprindū noțiunii despre metalluri, despre petrele ordinariū și scumpe, în fine despre pictură și colorī. Aci sūnt grămădite nu-

meróse indicațiunii și fapte de cea mai mare însemnătate pentru cunoscința artelor antice. De aci vomă cullege dar, cam pe încercate, ună șiră de exemple cari ne voră face, cređă, să preęuimă sub raportul archeologiei, valórea scrierei celei multă variate și multă coprinđetóri a lui Pliniú.

Deschiděnd'o la cartea xxxvi, despre *Natura petrelor*, într'ună capitolă speciale, destinată la enumerarea bărbaților cari 'și aă făcută ună nume prin sculptură, găsimă despre Fidiás cele ce urměză.

Le vomă adaoge ca ună complementă la acele ce ni s'aă spusă în Pausanias, despre mărěța lui statuă din templul Elidei. (1)

«Nimeni nu pune la înduoială că Fidiás este celú mai renumitú printre tóte popórele cari cunoscú faíma Jouelui Olympicú ; dar pentru ca să sciă a'lú lăuda de pre meritul sěú, și cei cari n'aă vėđutú lucrările lui (și dintre aceia suntem și noi, domnilor), vomă adduce la cunoscință óre-cari micí împrejurări, cari vorú învedera geniul sěú. Nu ne vomă servi întru acésta, de frumuseęea Jouelui Olympicú, nici de mărimea Minervei, făcută de dînsul pentru Athena, care este naltă de duó-

(1) *Pliniú Secundú natur. histor. lib. xxxvi. 4* : «Phidiam clarissimum esse per omnes gentes, quæ Jovis Olympii famam intelligunt, nemo dubitat : sed ut merito laudari sciant, etiam qui opera ejus non viderunt, proferemus argumenta parva et ingenii tantum. Neque ad hoc Jovis Olympii pulchritudine utemur, non Minervæ Athenis factæ amplitudine, quoniam sit ea cubitorum viginti sex; eboris hæc et auro constat : sed in scuto ejus Amazonum prælium cælavit intumescente ambitu : in parmæ ejusdem

decî-și-șese de coți, lucrată numai de fildeș și de aur, ci vomă arăta numai că pe înflătura rotunjită a scutului ei, elă a săpată o băttăliă de Amazone, și pe partea scobită a pavezei, lupta crâncenă a deilor cu uriași; iar pe tălpile ei, pe aceia a Lapiților cu Centaurii; astă-felă în oră-ce amăruntă află elă ună prilejă de a-și desvolta arta și măiestria. . . . »

Întocmai ca pentru Jouele Olympică, archeologia modernă, nemăngăiată de a fi perdată lădatele modele ale lui Fidias, a făcută și pentru Minerva chryselefantină din Parthenonă, încercări de restituțiune; dar, în cazul acesta, nu numai Quatremère de Quincy a scrisă asupra subiectului o disertațiune specială, însoțită cu desemele detaliate ale restituțiunei, dar încă ună illustră și bogată archeologă francesă, ducele de Luynes, carele, pe lângă unul din cele mai mari nume ale Franciei și pe lângă una din cele mai mari averi ale Europei, avea și gustul artelor și cunnoscințele unui perfectă anticară, ducele de Luynes, nemulțumit de încercările lui Quatremère de Quincy, întreprinse a reface cu aură și cu fildeș o Minervă pre-cătă se va pută mai asemănată cu aceia a lui Fidias. Elă incredință acastă lucrare importantă, renumitului sculptoră franceză Simart, carele lucră optă anni

concava parte deorum et gigantum dimicationem : in soleis vero Lapitharum et Centaurorum : adeo momenta omnia capacia artis illi fuere. . . . »

la dînsa, puindă tótă sciința și artea sa, pentru a scóte la lumină o nouă Minervă chryselefantină.

La prima Expositiune universală din Paris, în anul 1854, opera lui Simart a fostă expusă publicului, carele a admiratū într'insa erudițiunea și talentul artistului modernū; dar impresiunea generală a fostă că, precum spre a da nascere unei dește a înțelepciunei, trebuia unū capū de Joue, totū așa, spre a închipui și a executa o adevărată Minervă a Parthenonului, trebuia unū geniū ca alū lui Fidias.

Acéstă fastuósă fantasiă de archeologū a costatū însē ducelui de Luynes vre-o 250,000 franci, și astăđi, după mórtea bētrânului duce, carele, credinciosū tradițiunilor aristocrației catholice, 'și a sfērșitū dīlele la 1867, în vērștă de 65 anni, pe-trecendū noptile pe bastiónele Romei, în apārarea papei, astă-đi Minerva lui Simart se află într'una din sumptuósele salle ale castellului de la Dampierre, nu departe de Paris, unde rēposatul duce sciuse a întruni neprețuite minuni ale artei antice și contimporane.

Să nu părăsimă încă, domnilor, lista de opere sculpturali dată de Pliniū, și în urma Minervei lui Fidias, cea perdată pentru noi, cu tóte încercările sumptuóse ale archeologiei moderne, să ne oprimū asupra unui altū capū de operă, pe care amū avutū fericirea de a 'lū regăsi, chīar la locul unde

Pliniū ne spune că l'a v'edutū și d'nsul. Obiectul este de o mare importanță, c'oci iată cum vorbesce Pliniū despre elū, dup' ce a enumeratū anume pe cei mai de frunte sculptori ai antichității ellene : (1)

«Renumē mare, — dice elū, — aū mai avutū și alții mulți, ale căror opere perfecte, fiindū lucrate în rommunū de unū numărū mai mare de artiști, nu le a rēmasū faimă, din causă că ea nici se putea da nunaī unūa, nici mai mulți nu o puteaū împărți de o potrivă; precum este cazul cu Laocoonte ce se află în clădirea împ'ratului Titu, operă care trebuiă pusă mai pre-susū de t'ote producciunile de artē, și ale picturei și ale sculpturei. Dintr'o singură p'etră, pe d'nsul, pe fii lui și pe minunata împleticire a șerpilor, le lucrare, într'o umire, însemnații artiști din Rhodos, Agesandru, Polydorū și Athenodorū.»

În primăv'era anului 1506, unū cetățenū din Roma, care pe atunci era proprietarū alū locului de pre muntele Esculinū unde fusese băile lui Titu, săpândū printre ruinele de sub pământū, dete într'o boltă, peste grupa de marmoră menționată

(1) *P inii Secundi* natur. histor. lib. xxxvi, 4 : «Nec multo plurium fama est, quorundam claritati in operibus eximiis obstante numero artificum, quoniam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter nuncupari possunt, sicut in Laocoonte, qui est in Titi imperatoris domo, opus omnibus et pictura, et statuariae artis praeponendum. Ex uno lapide eum et liberos draconumque mirabiles nexus de consilii sententia facere summi artifices, Agesander, et Polydorus, et Athenodorus Rhodii.»

cu laudă de Pliniū. Papa Iuliū II^{le}, mare protectorū alū artelor, dete 500 scudi de aurū descoperitorului și trāmise pe însuși Michel-Angelū ca să constate déca este chīar Laocoonte, lādatū în scrierea naturalistului latinū. Marele artistū cercetă acea minune a artei, *miracolo dell' arte*, precum și elū, și descoperi că Pliniū se înșelase numai socotind'o săpată tōtă dintr'o singură pétră; Laocoonte era compusū din trei bucăți fōrte malestritū adunate. Dar când s'a descoperitū, mai multe părți erau fērāmate și lipseaū; a trebuitū dar ca diferiți artiști să lucreze la restaurarea brațelor. Astū-felū s'a schimbatū pōte ceva din aspectul primitivū alū operei, care ađi, într'o sallă osebită a Vaticanului din Roma, ne presentă cu mēndriă, cea mai frumósă grupă sculpturală a antichității.

De 368 de anni, de când s'a descoperitū Laocoonte, s'a scrisū mai multū de câtū se pōte citi asupra lui și asupra artistilor cari l'aū executatū. S'a cređutū că unul din ei, Agesandru a fostū tatăl celor-l-alti doi, Polydorū și Athenodorū, și că ei, cu toți, trăiaū chīar pe timpul lui Titu. Dar judecātorii cei mari ai estheticei antice cu Winckelmann, întemeietorul istoriei artelor în capū, aū recunoscutū, în stylul acestei opere, o epocă încă înfloritōre a artelor grece, adică cu pușini anni în urma lui Alexandru celū mare.

Winckelmann a admiratū în acéstă grupă, mi-

nunatul simțimentu estheticu alu anticilor, care'i învêța să tăinuască sub o figură cu trăsuri liniștite, aduncele sufferințe ale trupulu și ale sufletulu.

«Precum marea, ȃice elu, stă liniștită în adun-
 «cimele ei, ori câtu de turburată 'i aru fi suprafața,
 «așa și în figurile grece, chiar în mijlocul pasiu-
 «nilor, înfățișarea lor anunță unu sufletu mare și
 «neclintitu.» (1)

În adevêrù, ce senină și cu tôte acesté ce pè-
 trundêtoare e durerea care stă respândită pe fețele
 luī Laocoonu și ale filor sêi, în admirabila grupă
 de marmoră! Duoī șerpī lungī și mlădiosī 'i au în-
 colăcitu de tôte părțile; unul strivindu sub vêtose
 împleticiri, unu picioru și unu brațu ale copillu-
 luī din stinga, carele cêrcă spăimêntatu a se
 desprinde, 'și a înfiptu colții în șoldul bêtrânuluī,
 ale căruī pântece se sumetu, formându unu deșertu
 spasmodicu pênê sub coste. Copillul din drepta,
 mușcatu sub brațu de cel-l-altu șêrpe, pare a căde
 sleitu de puteri pe altarul de pétră, unde se rezimă
 și muncitul sêu părinte. Totul forméază o piramidă
 în care musculatura cumpătată a trupurilor gôle
 și expresiunea de adunță durere a frumóselor chi-

(1) *Winckelmann's Geschichte der Kunst des Alterthum*, 1764.
 Mai multe edițiuni au urmatu. Ca traducțiuni ale acesteī însem-
 nate opere, e de notatù cea italiană a luī C. Fea. Roma, 1783—
 84. Există și duoē traducțiuni franceze: una de Huber. Leipzig,
 1781; și alta de Jansen. Paris, 1798—83,

purî resare cu unû effectû armoniosû și impu-
nătorû din pletósele și năclălósele încolăcirî ale
fórelor têrrátóre.

Firea omenéscă se vede sufferindû strașnicû, dar
sufferința n'o face să pérđă niunicû din frumusețea
formelor ei. Laocoonû și fiîi lui, cu amarnică jale
rabdă pedépsa ceréscă ce 'i a ajunsû.

Cine din dvóstre arû vedé, în marmoră, grupa
Laocoonului, nu'și arû poté opri gêndul de a se
reputa îndată cõtre admirabilele versusi din car-
tea a 11^a a Eneidei lui Virgiliû, versurile în cari
vedemû cum fiul lui Priamû, preotul lui Apollonû
celû care, în înțellépta'i prevedere se temea de
Greci și când veneaû cu daruri, — *Timeo Danaos
et dona ferentes*, — își plătesce cu o gróznică mórte
intemeiatele sale presimțirî.

Dați'nûi voiă, domnilor, a vi le rememora, ca o
plăcută și clasică amintire de cari archeologia nici
o dată nu se feresce : (1)

Hic aliud majus miseris multoque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquillæ per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt :
Pectora quorum inter fluctus adrecta, jubaeque

(1) *Virgiliû Aeneid. lib. II, v. 199 et sq.*

Sanguineae exsuperant nudas ; pars cetera pontum
 Pone legit, simnantque immensa volumine terga.
 Fit sonitus, spumante salo. Jamque arya tenebant ;
 Ardentesque ocnlos suffecti sanguine et igni,
 Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 Diffugimus visu exsanguis. Illi agmine certo
 Laocoonta petunt. Et primum parva duorum
 Corpora natorum serpens amplexus uterque
 Implicat, et miseros morsu depascitur artus :
 Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
 Corripinnt, spirisque ligant ingentibus ; et jam
 Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nodos,
 Perfusus sanie vittas atroque veneno ;
 Clamore simul horrendos ad sidera tollit ;
 Quales mugitus, fugit quum sancius aram
 Taurus, et incertam excussit cervice securim.
 At gemini lapsu delubra ad summa dracones
 Effugiunt, saevaeque petunt Tritonidis arcem ;
 Sub pedibusque deae clypeique sub orbe teguntur.

Acum pentru ca să ne servim mai cu inlesnire
 în cercetarea noastră archeologică, cu fiorosul ta-
 bellă prezentată în aceste minunate versuri, le vom
 trăda într'o pécătósă prosă románescă :

«Aci altă mai mare și mai înfiorătoare întem-
 plare se arată nenorociților Troieni și fără veste le turbură și
 mai tare mințile.

Laocoonă, addusă de sórtă a fi preotă lui Neptună, în-
 junghia cu solemnitate, ună taură uriașă, pe altarele lui.

Dar iată că diu Tenedos, pe liniștitele valluri se așternă două șerpî pe d'asupra mării ('mî e gróză a spune!) și formându cercuri uemărginite, se apropiă împreună de țermuri. Grumazurile lor se înalță priutre valluri și creștetele lor sângeróse rêsare d'asupra undelor; la spate, trupurile lor se tîrrâscú fuapoî prin mare, iar spiuările lor se fucovóia în arcuri colosalî. Eî trecú cu sgomotú priu apa spumegată; dar iată'î că ajungú la malú. Ochiî lor fuvăpăiați scapară uumaî sâuge și focú, iar diu fâlcile lor șueiáude essú limbî rêsuuuátóre. Noî fugimú toți cu fecele pâlite. Dar eî, cu mersú hotărítú pornescú cõtre Laocouú. Mai áutêiu șerpîi copriudú în verigele lor, trupurile mai plăpáude ale ámbilor sêi fîi, și mușcáudu-le, se repascú diu ticálósele lor membre. Apói, viudú chîar elú fu ajutorul lor și asvêriudú ságeți, flú copriudú și pe dîusul și flú lánțuiescú în fucoláciri uriașe; de duoé orî s'áu sucitú împrejurul mijlocului sêú, de duoé orî spinările lor cu soldî i s'áu înfășuratú împrejurul gútului, și creștetele lor înalte se rádicá d'asupra capului sêú. Dar elú, fútinđeudú când o unáú, când pe cea-l-aliá, catá a se desfășura din noduri și pe cordellele de pre fruntea lui picá sângele și negrul veniuú. Totú de o datá elú înalță cõtre cerú gróznice strigări, precum muge unú taurú, când de la altarú fuge ránitú și lépáđá de pe grumazú securea rêu îndreptată. În fíue gemenîi monstrii íși apucá callea cõtre altarul înălțatú alú templului, și se ducú în locuința asprei Pallade ca sá'și ascudá trupurile lor sub piclórele și sub scutul boltitú alú deítei.»

Confruntarea așa de firéscá, a acestuí admirabile episodú de poesiá clasicá cu capul d'operá sculputurale din Vaticanú, a deschisú, domnilor, unú

câmpii întinsă și roditoră studiilor de esthetică și de archeologie. Unul din cei mai de frunte literați ai Germaniei din secolul trecut, Lessing, cărui arta dramatică îi datorește atâta câtă și critica litterară și artistică, a luat materie din această confruntare spre a scrie un mic tractat despre *marginile picturii și poeziei*, (1) carele a rămas pentru tot-d'auna, un model de critică anticară, un breviar al estheticei, aplicată la cele două arte despre cari tracteză, și prin extensiune, la litteratură, la poezie, și la frumoasele arte în genere.

Lessing stabilește acest important principiu : că activitatea poetului se poate desvolta în domeniul *timpului* , pe când însă a artistului se află restrânsă în *marginile spațiului* ; că unul produce impresiune asupra publicului, prin o dezvoltare succesivă și cadențată de efecte variî, pe când cel-l-altă trebuie, în orî-ce operă a sa, să allégă un moment unic al timpului și să cate a'lă reprezenta sub cel mai frumos, mai viu și mai impunător al său aspect.

Aplicându aceste idei la grupa Laocoontelui și la diferențele cari există între formele ei și de-

(1) *Lessing*. Laokoon oder ueber die Graenzen der Malerei und Poesie. Leipzig, 1766. Trad. franceză de Ch. Vanderbourg. Paris, 1802.

scrierile scenei din Eneida, iată în ce mod ū se exprimă Lessing :

«Artistul a lucrat ū cu scop ū ca să ajungă la cea mai înaltă frumusețe, sub împrejurările impuse de durere trupească. Pe acesta nu putea însă să o împreune cu cealaltă, pre-căt ū el ū ar ū fi ținut ū sēmă de puterea ei desfigurătoare. A trebuit dar să o suppună celei-lalte ; a trebuit să aline strigătul în suspin ū ; nu dore pentru că strigarea dovedesce un ū suflet ū fōră tăriă, ci fiind ū-că ea discompune figura într'un ū mod respingător ū. Să'și închipuască în adevăr ū cine-va pe Laocoon ū cu gura mare căscată, și va judeca ; să'și'l ū închipuască strigându și va vedé. Mai nainte el ū s'a prezentat ū ca o imagine, care inspira compătimirea, fiind ū-că întrunea în același timp ū frumuseța și durerea ; acum a devenit ū o imagine pociță și nesufferită, de la care își întorce omul privirile, fiind ū-că aspectul durerii deșteptă neplăcere, fōră ca frumuseța ființelor sufferinde să pōtă preface acea neplăcere într'un ū simțimēt ū duos ū de compătimire.»

Așa vorbesce Lessing despre grupa Laocoonului și, într'alt ū loc ū, el ū ne dovedesce că descrierile poetilor nu sunt suppușe la aceleași condițiuni estetice. Poetul se bucură de mai multă libertate. Ast ū-fel ū, bătându'și joc ū de criticii nevoiași cari mai nainte de dinsul, arunca ū ponosul, când asupra scenei din Virgili ū, când asupra grupei din Vatican ū, Lessing ne a făcut ū să înțellegen ū că admirațiunea nōstră pōte să fiă egală pentru poetul din Mantova și pentru sculptori ū din Rhodos,

de-și dînsii ne aũ reprezentatũ, în moduri cu totul diferite, mórtea durerósã a lui Laocoonũ și a fiilor sãi. Astũ-felũ amũ rãmasũ împãcați și cu opiniunea lui Pliniũ, carele declarã cã, dintre tóte operele sculpturei și ale picturei din timpul sãu, Laocoonteles a fostũ și este bucata cea mai al-lésã, bucata cea mai de frunte.

Nu cređũ, domnilor, a fi perdutũ timpul câtũ l'amũ petrecutũ vorbindu-vẽ despre acéstã operã capitalã a artei antice. Marea stimã ce însuși Pliniũ avea cõtre dînsa ne a impusũ óre-cum acéstã digresiune, chiar în sînul aprețuirilor ce voimũ a consacra naturalistului anticarũ. Elũ, în acestũ casũ, ne va da de sigurũ approbațiunea sa. Dar totuși, nu voimũ a abusa de dînsa, și prin urmare vomũ mai cãuta, totũ prin cãrțile lui, alte subiecte de studiu și de comparațiune.

Sã allegemũ de o cam-datã o materiã în cercul industriilor vechi. Sã vedemũ bunã-órã cum s'a descoperitũ *sticla* și cum s'a priceputũ antichitatea a o întrebuiința.

Totũ Pliniũ ne spune cum-cã în țerra Feniciei, se scurge din muntele Carmelũ, unũ riu cu ape line și sãlcii, numitũ Belus, care se vërsã în mare, lîngã orașul Ptolemais, depuindũ pe ale sale maluri, unũ nãsipũ mëruntũ, nettedũ și limpeditũ de ori ce mocirlã :

«Se đice cã o corabiã cu neguțatorĩ de silitrã, fiindũ

împinsă pe acele maluri, și aceștia răspundindu-se pe țăr-
muri ca să'și gătescă mâncarea și, negăsindu petre spre
a'și așeza pe ele căldările, adduseră din corabiă, pentru
acestă scopă, bulgări de silitră. Dar silitra înferbântân-
du-se amestecată cu năsipul de pre mală, începu a se
scurge sub forma de șioțe transparente, și astă-felă se
află sticla.» (1)

Apoi, de aci înainte industria omenescă se în-
cercă în totă felul asupra acestei materii :

«Masele de sticlă, adaoge totă Pliniă se topiră în
cuptore și fură diversă colorate; une-oră li se dete for-
me prin sufflare; alte-oră se tăiară la rătă; alte-oră încă
se sculptară ca argintul, și orașul Sidonul se deosebi în
vechime prin asemenă fabrice. Acolo se născociră chiar și
oglințele de sticlă, — *siquidem etiam specula excogita-
verat.*»

Audiți, domnilor; Pliniă ne spune că la Sidonă,
într'ă adâncă vechime, s'ă născocită oglințele de
sticlă și nu la Veneția, într'ală vr^{le} secolă, pre-
cum ară pută crede cei cari n'ă citită pe Pliniă.
E neapărată dar că să cunnăscemă bine pre autorii

(1) *Plinii Secundi* natur. histor. lib. xxxvi. 66 : «Fama est, ap-
pulsă nave mercatorum nitri, quum sparsi per littus epulas para-
rent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri e
nave subdidisse. Quibus accensis permixta arena litoris, translu-
centes novi liquoris fluxisse rivos, et hauc fuisse originem vitri.»
— 66 : «Ex massis rursus funditur in officinis, tingiturque. Et a-
liud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cœlatur,
Sidone quondam iis officinis nobili : siquidem etiam specula excog-
itaverat.»

vechi, când ne ocupăm de archeologie; coci altfelu putemă căde, din nesciință, în errorii neiertate, și ajungemă să ne facemă, atâtu în privința antichităților câtu și în vocabulariele limbelor antice, theorii și exegese de fantasiă, cari ne dau îndată cu capul de ridicolă.

Déca insistă așa totu mereu, domnilor, asupra modulu de pre care trebuiesce studiată archeologia, crédă-mi-se că o facu numai cu gândul că, printre d-vóstre toți cari imi făceți ouórea de a veni să mă ascultați, se va găsi vre unul carele, din multă-pučinul ce va auđi de la mine, va prinde gustu la studiele archeologice; și pentru acela mai cu sémă mă simțu datoru, de pre acéstă cathedră, ca să'i arătă la ce felu de sorginți i se cade să alerge și ce felu de methóde se cuvine să întrebuințeze pentru ca să nu ámble zăpăcitu prin dominiul antichităților.

Archeologia, o repetă, domnilor, este o sciință cu principii ale ei, pe cari trebuiă cineva să le cunnóscă; cu regule pe cari trebuiă să le sciă și să le urmeze; cu o multiplicitate de materii pe cari nu se cade să le nesocotéscă. Nu este dar permisă unu omu seriosu a o tracta numai ca o simplă petrecere, bună pentru orele de recreațiune, ca o affacere despre care orí-cine póte, cu o ușurică spoială, să vorbescă ca din carte și să scrie în fuga condeului, fórá de nici o pregătire prin studie anteriori.

Feriți-vă, domnilor, de asemenea ispite; fugiți de astu-felū de mănăcirimī archeologice. Ele nu o să vă ducă, ȑeū, la vre unū rezultatū bunū, nici pentru numele dvōstre, nici pentru progresul sciinȑei. Vē recommandū tōte acestē cu insistenȑă, pentru ca nu cum-va vre unul din dvōstre, pornitū pe așa primejdiosă calle, să ȑea, îndată ce va esȑi de aci, penna în mână spre a scrie despre antichităȑi, socotindū c'a învăȑatū dintr'ale mele slabe cuvinte, totū ce'ī trebuiă pentru a croi din bucată articoli de archeologiă.

Citiți mai bine pe Pliniū, sēū veniți să'lū citimū une ori împreună și totū de-odată să cercețămū, prin musee, ce anume lucruri s'aū mai găsitū, despre cari pomenesce și Pliniū.

Bună-ōră, dintre vestitele sticlării ale antichităȑei, de cari elū ne vorbesce cu atāta laudă la sfērșitul cārȑei a xxxvi^a, dintre acele obiecte așa plăpānde încātū te mirī cum timpul a mai pututū păstra vre una, o să vă citezū, acum de o candidă, domnilor, numai duoē mici vase, admirabili prin delicatēȑa, prin graȑia, prin eleganȑa lor.

Unul se află în museul naȑionale din Pesta, găsitū la 1845, în ruinele vechei cetăȑi pannonice Alisca, astăȑi Szekszard, în comitatul Tolna. E de mirare cum s'a pututū transporta așa de parte de centrurile culturei antice, unū obiectū atātū de friabile; cum a pututū elū să străbattă a-

tăți secolii! E o năstrapă de sticlă albă transparentă, de o fineță minunată, căria timpul 'i a dat să reflecte multicolore și pe fundul căria, ca ornamente încrate *à-jour* și de aceia numite de anticari *diatreta* — vasa diatreta, — sînt lipiți mai mulți pescișori modelați totu de sticlă, cu aripile, cu soldii lor și cu boturile căscate; împrejurul lor a-lérgă unu cercu formatu de anelușe de sticlă, iar pe laturile vasului, pare c'arū fi unu rōndu de nișurele și delicate tōrte, se înșiră, una câte una, o mulțime de elegante littere ellene, cari întocmescū inscripțiunea următoare : *ΑΕΙΒΕ ΤΩ ΠΟΙΜΕΝΙ ΠΙΕ ΖΗΣΑΙΣ*. Pescișii allegorici precum și înțelesul inscripțiunii parū a se referre la symbolele și la formulele creștinismului primitivū; ea dice : *Vérsă în onórea Păstorului; apoi bea și să trăiesci!*

De la vasul ajuratū ori *diatretū*, sēn de la năstrapa creștină din Pesta, să trecemū la vestitul uretorășū păgānū, cunoscutū astăđi sub numele de *Vasul lui Portland*. Acestū capū d'operă alū sticlăriei antice a făcutū de la descoperirea sa în secolul XVII¹⁶, o falnică intrare în lumea anticariă; elū s'a găsitū într'unū sarcofagū de marmoră pe calea de la Roma la Tivoli și s'a cređutū că cenușa dintr'insul era chiar a împēratului Alexandru Severū. Faptul un s'a prē pututū constata istoricesce, dar vasului 'i a rēmasū valórea sa artistică; elū e de sticlă albastră netransparentă, cu mănere subțiri

de ambele laturi; dar pe fundū şi pe pânţece sînt figure albe proeminente, încrate cu o minunată fineţă, cu o artă necomparabilă. Subiectele allegorice reprezentate atît de cîtore bustul de femeie îmbrobodită de pe fundū, cîtū şi de cele două grupe, fiecare de cîte trei persoane, de pe laturi, sînt încă enigme anticarii.

Nu e locul aci de a expune toate desbaterile iscate între archeologii, asupra acestei materii; de 250 de ani şi mai bine, acestū vasū a preocupatū pe învăţaţi. Intratū mai întein în colecţiunea din palatul Barberini în Roma, elū a trecutū prin mai multe mîni, pînă cînd ducele de Portland l'a cumpăratū pe preţ de 2000 livre sterling, adică 50,000 l.n., şi apoi l'a dăruitū musenlū Britanicū din Londra.

Dar pe lumea acēsta, domnilor, invidia se lēgă de ori ce nume mare şi lăudatū. Marea reputaţiune şi faimă a acestui nrcioraşū necăji atîtū de tare pe unul din acei insulari, a căror originalitate e sorū-bună cu nebunia, în-cătū într'una din zilele anului 1845, englezul nostru intră în British-Museum cu planul premeditatū de a sparge vasul celū supăra, şi cu celū mai mare sînge rece, fără milă nici mustrare, elū îşi execută negrul proiectū. Din norocire, cioburile se putnă aduna; vasul lui Portland se lipi la locū şi originalul nostru gustă

în liniștea închisorei, plăcerile și gloria nedisputate ale triumfului său.

Dar mă veți întreba poate, domnilor, Pliniu pomenesce elă ore anume despre uretorul de sticlă albastră din Londra și despre năstrapa de sticlă albă din Pesta? Adevărul e că naturalistul, în ceea ce privesce vasurile de sticlă, se ține în generalități și nu menționează despre nici ună vasă, care să se fi păstrată, tocmai acela, până la noi. Nu este aici casul Laocoontelui; dar ună casă analogă îl vomă afla, vorbindă despre o industrie antică foarte înrudită cu a sticlăriei. E vorba de mosaică.

Noi, în clasificățiunea ce amă impnsă monumentelor estetice ale antichității, amă întrunită mosaicile cu sticlăriile și cu smalturile. Transițiunea ne este dar indicată chiar prin programma noastră.

Să facemă dar încă ună împrumută lui Pliniu, privitoră acesta la artea mosaiceii, și, fără de a eși din a xxxvi^a carte, cea plină de noțiună asupra arterelor antice : (1)

«Pavimentele, — ăice elă, (adică pardoselile de camere cu petre aședate în figură symetrice), — își au originea lor la Greci, cari le lucrau cu artă, imitându pictura, până în timpul când mosaica le înlocui. În acestă ultimă

(1) *Plinii Secundi natur. histor. lib. xxxvi, 60* : «Pavimenta originem apud Græcos habent elaborata arte, picturæ ratione, donec lithostrota explere eam. Celeberrimus fuit in hoc genera Sosus, qui Pergami s'rahit quem vocant asaroton œcon. quoniam

genū, celū mai renumitū a fostū Sosus, carele aşternu în Pergama, mosaica ce s'a numitū *Asaroton oecos*, fiindū-că elū lucră cu bucăţelle mărunte şi colorate în diverse feţe, o pardosélă, pe care părea a fi rămasū lepădăturile unui prândū, lepădăturī ce este obiceiū a se mătura. Acolo era şi o admirabilē porumbiţă bēundū, cu umbra capului ēi resfrântă în apă; pe buzele vasului se vedeaū şi altele, cingulindu'sī fulgi. »

Vē lasū să judecaţi, domnilor, ce sērbētore fu pentru lumea anticariā şi artistică din Roma, când la 1737, se descoperi în ruinele villei lui Adrianū, aprōpe de Tivoli, unū cadru de mosaică reprezentândū patru porumbī cu pennele lor frumosū variate în colorī, stândū, în felurite graţiose poziţiuni, pe buzele unei căldărnişe cu mânere. Cardinalul Furietti scrisē îndată o carte despre mosaicēle antice, în care căta să dovedéscă cum-că acestū cadru este chiar o parte din vestita pardosélă a lui Sosus, menţionnată de Pliniū; că împēratul Adrianū o adănsese de sigurū din Pergama, spre a orna cu dīnsa villa sa tiburtină; în fine elū numără chiar şi bucăţellele de sticlă colorată ale aceluī cadru, arătândū că într'unū ũolū pătratū, se aflaū nu mai puţinū de una sută şēse-deci.

Maī târziu, sub papa Clementū alū XIII°, re-

purgamenta cœnæ in pavimento, quæque everri solent, veluti relictæ, fecerat parvis e tessellis tinctisque in varios colores. Mirabilis ibi columba bibens, et aquam umbra capitis infuscans. Apri cantur aliæ scabentes sese in canthari labro. »

numita mosaică, de care multă s'a ocupată și Winkelmann, prețuind'o numai ca o copie de pre tabellul lui Sosus, fu așezată în museul Capitolin, unde ea este încă admirată sub numirea populară de *Porumbii Capitoliului*.

E, netăgăduită, plină de grație acea pictură lucrată din mii de fărâme solide și în care blândețele păsărelle se resfață, în pozițiuni mlădióse, sub veșmântul lor pestriț.

Acum vre-o patru-zeci de ani însă, o altă mosaică, cu același subiect, dar póte și mai corectă lucrată, se găsi în ruinele Pompeii.

Dar totu pe atunci, adică în anul 1833, într'o viiă de la marginile Romei, se află și altă multă mai mare mosaică, care și dinsa deșteptă în memoria archeologilor, *camera ncmăturată, ἀσάποτον οἶκος* a lui Sosus din Pergama.

Guvernul pontifical cumpără acel paviment de mosaică și'lă așternu într'o sallă a museului din palatul Lateran. Centrul lui, — póte locul vasului cu porumbii, — lipsea din cauza unei clădiri mai noue ce se făcuse d'asupra anticei pardoseli; dar juru-împrejură staă răsipite, ca fărâmituri aruncate pe jos de la un prându, tot felul de ciolane, oscióre de pu și de pesce, scoici, melci și coji de raci, cóje de mere și de nuc, ciorchine de struguri cu bóbele ciugulite, foi de lăptuci pișcate de dinte, ba chiar și un șoricel care ronțăiă într'un colțișor rămășițele acestui ospăț.

E pôte chiar același despre care Horațiū spune cã din ospețele îmbilșugate ale bogaților, trăia bucurându-se de trecătoarele bunuri ale vieții, și da amicului său câmpeni, povește de o commodă filosofă :

«Dum licet, in rebus jucundis vive beatus
Vive memor, quam sis aevi brevis!» (1)

Versurile lui Horațiū lipsesc de pre acea paradosela; dar în locul lor se citește o inscripțiune grécã, stricatã tocmai la începutul numelui propriu al artistului care a lucratã mosaica. Acela de sigurũ nu este Sosus din Pergama, ci se pare mai multã a fi unã ore-care *Eraclitũ*. Totũ ce se pôte însã citi este «... κλιτος ηργασατο », adecã «... *clitos a lucrat'o* ». În orĩ-ce casã, Pliniũ avea dreptũ a ðice cã luxul pavimentelor ajunsese la unã mare gradũ în vechime; marture ne staũ încõ rãmãșițele de mosaicã așternute pe josã, cari s'aũ gãsitũ prin ruinele de case și de bãi la Roma și la Pompei, ba chiar și prin provinciã depãrtate; mosaice interesante s'aũ gãsitũ la 1823, și în Ardélũ, la Grãdiștea din comitatul Hașegului. (1)

(1) «Cãtũ poți, trăiesce veselũ în vesle ospețe;
Trãiesce, ðeũ, cu gëndul cã traũ 'ți va fi scurtũ!»

(2) Aceste mosaice, cari reprezenta între altele : *Judecata lui Paris*, pe *Priamũ ingenuchiãtũ dinaintẽ lui Achillũ* și diverși

De pre spusele lui și de pre ce putemă încă vedea cu ochii, mai mai că amă da dreptate acelu filosofu cinicu, Diogenu sãu Aristippu, despre care spunu medicul Gallianu și istoricul Diogenu Laertiã că, fiindu postitu sã viziteze splendidele locuințe așternute peste totu cu picture și cu mosaice prețioase, ale unui bogătașu ce nuși pre vedea de curățenia trupului atãtu cãtu de a palatelor sale, scuipã dreptu pe obrazul stãpãnului și deca i se ceru sãma de o asemenã necuviința, se scuzã dicensã că, în totã casa, elu nu a aflatu altu locu care sã i se parã mai potrivitã pentru acestã trebuința firẽscã a omului.

Pliniu, care sciã a fi și moralistũ, mai allesũ candu vorbesce despre luxul celũ nebunescũ ce se introdusesese pe timpul sãu, în usurile casnice ale avușilor Romanã, Pliniu se necãjesce fãrte, se înriscãzã, se valetã și se rusinãzã când se vede silitu sã înșire zadarnicele cheltũele ale strãnepoșilor lui Fabriciũ, ai acelu vechin și aspru romanũ, carele nu da voiã unui generalũ de armatã sã aibã mai multã argintãriã de-cãtu o cupã și o solnița; Pliniu exclamã cu durere : «Heu mores! «Fabricii nos pudet!» și apoi, dupã acestũ omagiũ datũ anticei simplitãți romane, ne spune la ce prețuri

geuã, aũ fostũ publicate cu desemnã, de *Joseph Arnetz*, în *Archaeologische Analecten*. Wien, 1851. stamp. xv, xvi, xvii, xviii și xxiii.

considerabil ajunsesse vechia argintăria de măsă, încrată cu o măiestrie artistică, care deja era perdută pe vremea lui. Între alte subiecte săpate în reliefuri pe asemenea vase, elă ne pomenesce despre păhărnțele pe cari se reprezentă, cu o delicateță neimitabile, scene de bucătăria, și cari din această cansă se numeă *magiriscia*, (de pre $\mu\acute{\alpha}\gamma\epsilon\iota\rho\omicron\varsigma$, ellinesce bucătară).

Puține de aceste *magiriscie* ne aă rămasă pênă astăzi, coci obiectele antice de argintă și de aură aă fostă mai cu sēmă zdrobite și topite pentru alte usuri, în timpă de barbaria. Dar totă se mai găsescă prin musee, frumoșe remășițe de argintăria de măsă din timpă antică. Cea mai prețioșă descoperire de acestă felă este fōră îndnoiă și cea mai nonă, adică acea care s'a făcută abie de optă anul acum.

Armata prusiană, căria de la ună timpă încōce sortea 'i surrīde în tōte și pretintidenă, intrase învingtōre la 1866, în cetatea hanovreă Hildesheim. Soldații lucraă la bastione, când de o dată ei deteră peste o comōră și scōseră de sub pământă vre o șese-deci de vase, mari și mici, tōte de argintă, talere, căldărnușe, tăvițe, cupe, solnițe, castrōne de diferite dispozițiunii și forme, multe simple, dar unele ornate cu figură și cu arabesce din cele mai eleganții. S'a cređută că acesta ară fi argintăria de campania întregă a unui comman-

dante de armată romană, a unui nedemni urmaș al lui Fabriciū, tare abătut de la virtuósele lui prescrieri; póte chiar a fostă aceia a nenorocitului Varru, carele perdându'si legiunile pe câmpii de la Teutoburg, va fi părăsită, pitite sub pământă, luxuósele sale unelte de ospete.

D'arū fi așa, n'avea óre dreptate Pliniū când dicea : «Vai de moravurile de astăzi! cată să roșimă dinainté unui Fabriciū?»

Printre vasele thesaurului de la Hildesheim, cari astăzi se vǎdū în cabinetul de antichități din Berlină, se deosibescū mai cu sémă duoē, și anume : unū adūncū craterū ornatū cu hippogrifi la basă și, pe laturile lui cu plante marine de pre cari mici genii se luptă cu animale acuatică, raci, pești și languste; apoi încă o frumósă pateră, care prin forma sa, se asemuiesce cu strachina noastră de aurū de la Petróssa, dar care pórtă la mijlocul ei, o Minervă ședēndū pe o stincă, rezimată pe scutul ei, și sprijinindu'si mâna stīnga pe unū felū de ancoră. Grația acestei figuri, perfecțiunea aměruntelor, cari tóte parū a fi fostă aurite, ne confirmă în înalta ideă ce ne dă Pliniū, despre arta toreuticā și despre ciselatura în argintū a meșterilor anticī.

Unū altū subiectū de indignațiune pentru naturalistul nostru, și totū de o dată o mare bătăiă de capū pentru archeologii moderni, sūnt vasele pe

cari Romanii le numeau *murrhine*, și cari, de pre spusa lui Pliniu, veneau din aduncul Oriente și se plăteau la Roma pene la 300 talenti (adică 1,476,000 l. n.) bucata. Astu-felu celu puçinu, a cumpăratu împăratul Neronu o cupă murrhină, și Pliniu povestindu acela, se indignăza cum unu *părinte alu patriei* a pututu să bea așa de scumpu! «Memoranda res tanti imperatore pa-
«tremque patriae bibisse.»

Dar ce erau acele vase *murrhine*, pe cari le găsimu asemuite la prețu, în antichitate, cu petrele cele mai rare și mai scumpe, cu diamantul, cu smaragdul, cu mărgăritaru?

Unu archeologu modernu au crețutu că erau chiar vase de porcellanu de China, pe cari industriosa și iscusita națiune a Serilor seu Chiuesilor, le vindea neguțătorilor din appusul depărtatu, împreună cu stofele lor de mătase, ascundendu însu cu mare îngrijire secretul acestor industrii. Slabele noțiuni ce putemu cullege asupra acestu subiectu din scriitorii anticii suntu cu totul insuficienți spre a resolve cestiunea. Așa dar fără de a pune mare temeiu pe aceta atribuire a misteriozelor vase murrhine, noi însu astu-felu amu căutatū a explica cum au pututu face orientaliu ca pentru vasele și stofele lor, precum și pentru blănuri, profumuri și alte câte-va articole de luxu, să trecă pe totu annul, din imperiul romanu, în Asia cea abie cun-

noscută, acea sută de milioane de sesterție despre care menționază naturalistul nostru. ⁽¹⁾

Pliniu, cu neobosita lui stăruință de a enumera toate obiectele cunoscute pe timpul său, — calitate sa defectă pe care se cam vede că mi l'a trecut și mie, de când am început să citez noțiunile arheologice de prin scrierea naturalistului, — Pliniu ne vorbește cu de amănuntul despre toate acele articole de negoț, despre caracterul și prețul lor. Acestea sunt toate însemnări foarte interesanți, atât pentru istoria tranzacțiilor comerciale din trecut, cât și pentru cunoștința diferitelor industrii ce au înflorit în vechime, prin țările vizitate sa numai bânuite de Romani.

În acest cerc de idei, am pute, cu o legitimă curiozitate, sa mai întrebăm pe Pliniu, — el care era așa de bine informat despre așa multe și felurite lucruri, — să l'întrebăm ca să ne spună ce va fi scit el ore despre locuitorii țării noastre, pe acele vremi?

Din nenorocire, el nu pare a se fi interesat mult de străbunii nostri cei barbari; îi cam trece cu vederea, și abi decât la un loc, spune că dincolo de Dunăre, (adică aci) trăiesc, în codri muntoși, nisce Geți cărora Romani le dicit Daci; într'alte două locuri adaoge că acei Daci, bărbați

⁽¹⁾ *Plinii* lib. XII, 41. — 100 milioane sesterție fac peste o îndoită sumă de lei.

și femeii, aî sălbaticul obicei de a'și înseuna trupul cu colorii stôrse din plante și că une-orî copiii lor se nască cu semnele ce părinții 'și aî făcută la braț. Apoi încă, vorbindă despre mândra noastră Dunăre, povestese că pe acolo unde ea își are isvorul, adică în munții Abnoba din Germania, în apele ei se nasce ună felă de pesce negru care ucide îndată pe cine'lă gustă. Faptul, precum știți, nu s'a adevărită pêne acum, domnilor. Dunărea în cursul ei, nu ne aduce pesci veninoși, și ori-care 'i ară fi natura acolo unde se nasce, aci la noi, ea curge falnică și înroditore. Să nu credemă dar la tôte calomniile lui Pliniu, ci împreună cu ună poetă română, să dăcemă și noi vechiului Istru, bine-cuvântatul și multă darnicul nostru ocrotitor :

Curgă, și dăca vre-o țerră' ară face vre o vană încercare
De a te reclama cu dreptul că în ea aî fostu născutu,
Spune'î să te țină 'n lăgănu pêne când veî cresce mare,
Ș'apoi vino 'n țerra noastră, mândru, falnică și avută!

Ară fi o nedreptate, ară fi ună sacrilegiă, domnilor, să sfârșescă această cercetare a operei lui Pliniu, făcută cam pe sărite, lăsându-vă sub trista impresiune a desprețului ce elă arată către străbunii nostri cei barbari, către Dacii, locnitorii străvechi ai luncii dunărene.

Ne vomă împăca însă cu dănsul, mai înainte de

a ne despărți, citindă laudele ce elă dă poporului romană și luminelor pe cari acesta le a respândită preste lumea întrégă, lumine cari aveaă să a-jungă și pe malurile Istrului, cu puçini anni după publicarea cărței lui Pliniă.

Iată cum exprima elă această admirațiune către poporul-rege : (1)

«Neșărimităi maiestăți a păcei romanae, omenirea datoresce acelă bine universală, purtată de o potrivă preste totă locul, acelă folosă nu nunaă de a se cunnosce între sine ómenii de pretutindenă, dar áucă de a căpăta sciințe despre țerră și despre popóre, despre munți ce'să înalță frunța pêne la nuoră, despre productele simului lor, despre plantele ce crescă pe ei! Fiă ca cerul să ne păstreze în eternă acestă bine! coci elă a dărunită lumei pe Romană, întocmaă ca și ună ală duoilă sóre!»

Nimenă, domnilor, nu era maă în stare ca Pliniă, să prețuiescă în drépta sa valóre, întinsa domnire a Romanilor, coci nimenă maă bine de-cătiă dinsul nu se folosise de ea ca să adune de prin tóte locurile unde ea pėtrunsese, cunnosciute felurite pentru luminarea de veci a omenirei.

(1) *Plinii Secundi* natur. histor. lib. xxvii, 1 : «Alias præterea aliunde ultro citroque humanæ salutis in toto orbe portari, immensa romanæ pacis majestate, non homines modo diversis inter se terris gentibusque, verum etiam montes et excedentia in nubes juga, partusque eorum et herbas quæque invicem ostentante. Æternum, quæso deorum sit munus istud. Adeo Romanos, velut alterum lucem, dedisse, rebus humanis videntur.»

Perdându dar din vedere toate mărurișurile ne-numerate ale cărței lui și privind'o în măręta ei universalitate, însuși naturalistul Pliniu ni se învederază ca unul din cei mai de frunte reprezentanți ai acelei nețermurite maestăți în care lucea, ca unu alu duofle sore, poporul romanu, respândindu de o potrivă pacea și binele preste totu locul.

Prin cuvintele sale Pliniu pare însuși a fi coprinsu de acelu simțimentu, presumpțiosu dar întemeiatu, alu gloriei și alu puterei romane; pe lungă dînsul însu, elu ne arată și altul, mai blându, mai dulce, pornitu dintr'o firescă iubire către țerra care l'a născutu și pe care elu, scrutatoru alu naturei, nu o putea prețui mai pre-josu de-cătu ce i se cade acelei neasemuite grădinii a Europei.

Într'adevăr, vorbindu despre Italia, ascultați, domnilor, ce dulce elu o mângâia : (1)

«De preste totu pământul, de pre ori unde se întinde bolta cerului, țerra cea mai frumoasă și cea mai demnă de a ține întru toate, domnia naturei, este Italia, îndreptătorea și a duoa mună a lumei; țerra cea mai renumită prin bărbații, prin femeile, prin căpitanii, prin osta-

(1) *Plinii Secundi natur. hist. lib. xxxvii, 77* : «Ergo in tot orbe et quacumque cęli convexitas vergit, pulcherrima est, omnibusque rebus merito principatum naturę obtinens, Italia, retri parensque mundi altera, viris, feminis, ducibus, militibus, servitiis, artium prestantia, ingeniorum claritatibus, jam situ ac salubritate cęli atque temperie, accessu cunctarum gentium facili, littoribus portuosus, benigno ventorum afflatu (quod contigit positione procurrentis in partem utilisimam, et inter ortus occa-

și, prin muncitorii și prin artele sale, prin geniul óme-
nilor ei celor mari, și încă prin salubritatea cerului și a
timpului ei, prin înlesnirea cu care de toate părțile o poți
aborda, prin multele și bunele ei porturi, prin dulcea
sufflare a vânturilor ei, prin abundența apelor, prin ră-
córea pădurilor, prin varietatea munților, prin blândețea
fórelor, prin fertilitatea țórrinelor, prin grásimea pașumi-
lor. Orice lucru e mai trebuinciosú vieței, într'insa se
află mai frumosú : gráne, vinuri, uleńri, lânmri, inuri,
țesături, vite. La fugă, nici unú felú de cai nu întrece pe
ai ei. Pre-cátú a fostú liberú a scóte din pământú me-
talluri, nici o țérrá n'a datú mai multú aurú, argintú,
arama și ferú; și acum, când ea stă încă cu símul plinú
de atâté comori, ea totuși revérsá bęnturi felurile, ro-
duri și póme gustóse.»

Óre vă întrebú, domnilor, acestú elocente en-
thusiasmú patrioticú alú bętránului Pliniú, acéstá
via și sincerá iubire pentru pământul párintescú
nu sânt ele dovedí ale unei inime nobile și simți-
tóre, care ne facú sá'lú iubimú ca omú, atâtú câtú
l'amú admiratú ca eruditú? Spiritú înaltú și fórá
cruțare de sine devotatú și patriei și sciinței, íată
cum ni se arată Pliniú în faptele ca și în scrierile

susque median) : aquarum copia, nemorum salubritate, montium
articulis, ferorum animalium innocentia, soli fertilitate, pabuli u-
bertate. Quidquid est, quo carere vita non d'beat, nusquam est
præstantius : fruges, vinum, oleum, vellera, lana, vestes. juvenei.
Ne equos quidem in trigariis præferri ullos verniculis animadverto.
Metallis auri, argenti, æris, ferri, quamdiu licuit exercere, nullis
cessit terris : et nunc intra se gravida pro omni dote varios suc-
cos, et frugum pomorumque sapes fundit.»

sale. Îlă audiręți cum cugeta despre a lui țerră; acum vę cerů unů momentů încă spre a vę citi pietosa invocațiune prin care își sfârșesce opera sa capitală. Prin aceia vomă închiăia și noi aceste cuvinte :

«Salve, parens rerum omnium, Natura; teque nobis Quiritium solis celebratam esse numeris omnibus tuis, fave!»

«Mă închină ție, o Natură, mună a totů lucrul; păzesce-mă tu, pe mine, carele singură dintre toți Romanii, te amă lăudată întru toate ale tale!»

A PATRA LECȚIUNE

Sofiștii din antichitate. — *Lucian*ŭ. Vieța, stylul și operele lui. — Tractatul său „*Anacharsis*”. — *Scythii* și *Grecii*. — Gimnasiile și educațiunea la *Elleni*. — Subiecte sculpturale luate din Gimnasia. Fondul și forma în producțiunile artistice și litterare. — Pictorul *Zeuxis*. Tabellul său reprezentandŭ o familiă de *Centauri*. — *Centaurii* în mythologia și în artele antichității. — Mosaica lui *Marefoschi*. — *Filosirații* și *Libanio*s. — Despuierea *Greciei* de obiectele sale de artă. — *Romani* începŭ răsipirea și distrugerea lor.

DOMNILOR,

În ultima lecțiune amŭ anunțatŭ că voiu completa prin noțiuni mai detaliate asupra naturalistului latinŭ *Plini*ŭ și sofistului ellenŭ *Lucian*ŭ, lista scriitorilor vechi, pe cari 'y amŭ alesŭ spre a vă da printr'înși o idee de reprezentanții archeologiei în antichitate. După ce v'amŭ vorbitŭ despre istoricul *Erodote*, despre căllătorii *Pausanias* și *Polemon*ŭ, toți trei ca modele ale speciei de scriitori ce se numiaŭ *periegeți*; după ce v'amŭ citatŭ pe arhitectul *Vitruvi*ŭ, ca autorŭ *technic*ŭ; după ce n fine amŭ arătatŭ, vorbindu-vă despre a-totŭ sei-

torul Varrone și despre naturalistul Pliniu, ce erau *anticariii* și *erudiții* în vechime; imi rămâne acum încă să vă fac cunoscută a patra și ultima specie de scriitori antici, dintre cei pe cari 'i am recunoscut ca mai cu osebire folositori la studinl archeologiei, adică pe aceia cari la Elleni, se cheama sofistii, σοφισται.

Acestu nume de sofistu pote să deștepte astăzi în mințile dvóstre o idee nricioasă, neplăcută, o idee de desprețu, pe care mă simțu însu datoru a o răsiipi, pene la unu punctu ore-care, de pre memoria celor mai de frunte scriitori cari în vechime au purtată acestu denunire. Într'adeveru de ne vomu întreba astăzi ce este ore unu sofistu, îndată ni se va infăcișa dinaintu ochilor chipul displăcutu alu nnuia din acei ómeni pentru cari adevéru nu are o ființă pozitivă pe lume și căroru firea le a datu vătămătoru și făcarnicu talentu de a îmbrăca minciuna în velleuri amăgitoare și în urdeli sclipiciose, prin care orbescu și înșelă omenirea. Sofistu este adu avocatul carele, prin arguții sêu tertipurii judecătorești, cată să întunece mintea magistrăților și să răpescă dreptul celui care 'lă are; sofistu e filosoful care din principie greșite deduce prin viclene subtilități, doctrine striciciose pentru morala societăței; sofistu e chiar și archeologul carele, sciindú puține, își ascunde nesciința într'unu potopu de vorbe late și scamotează astu-felu cu dibăciă, admira-

țiunea celor nepricepuți. Acestora și multor altora asemeni li se asvêrlă acum în față și în toate limbile moderne, epithetul rușinos de sofistă.

Dacă ânsă ne vom repurta la alți timpî și vom schimba dicționarul, aflăm că la Greci sofistă a fostă, mai ânteu omul celă multă învățat și încercat, carele prin studiū și prin experiență, devenea celă mai înaltă și adevărată adeptă ală înțelepciunei, τῆς σοφίας. Erodote numesce sofistă pe cei șapte vestiți înțelepți ai Greciei. Mai târziu ânsă termenul perdu din caracterul său general și luă chiar une-oră o accepțiune ironică și desprețuitoare. Platon și Aristotele, întemeietorii unei noue și înalte filosofii, nesocoteau și batjocoreau pe învățații sofistă, cari cu vorbe frumoșe făceau lauda unor doctrine ce, în ochii măreților reformatori, erau false și absurde. Dar mai apoi, — și mai ales în timpul când artea oratorică se stinsese pe piața publică, împreună cu adunările populare ale republicelor cădute, — toți aceia cari sciau să expună prin cuvântări frumoșe, idei, principie și noțiuni de oră-ce felă, luare âncă odată cu laudă numirea de sofistă. În totă timpul imperiului romană auzimă vorbindu-se cu mare distincțiune și răsunetă, ba une-oră chiar și cu entusiasmi, despre învățații sofistă elleni, cari mergeau din locă în locă, prin toate centrurile populose ale cultură antice și cu elocențele lor declamațiuni asupra ce-

lor mai felurite materii, își câștigau și gloria și avere. Ei nu erau filosofi s^eu erudiți, scrutatori ai secretelor naturii, nici prețuitori ai puterilor minții omenesci; dar ei sciau multe, sciau totu ce cungetase și scrisese alții, și apoi încă sciau a le spune astu-fel^u ca tutulor să placă.

Unu scriitoru modernu a dișu despre sofistii epocii imperiale, că ei au fostu c^otre filosofii antichității, cea-ce bunii autori moderni de romanțuri istorice s^unt c^otre istoriografiu noștrii contemporani. Comparațiunea este de siguru forțe nimerită, c^oci printre sofistii anticii, aflăm^u și ómeni de talia lui Walter Scott și de acela a lui Alexandru Dumas tatăl, ba încă și zămisliitori de opere litterarii demne de a figura în călindarele și revistele noastre românesce, alături cu atâté nuvelle istorice.

Să nu 'și o yea nimeni asupră, c^oci în felul acesta, am^u păcătuitu și eu.

Printre sofistii de cari vorbim^u acum, este nețagăduitu că Lucianu ocupă unu locu din cele mai de căpeteniă.

Mulțimea și varietatea scrierilor lui, corecțiunea și simplitatea stylului s^en, care mai multu de câtu alu ori-căruu altu scriitoru ellenu din timpii imperiului romanu, se apropiă de puritatea și de eleganța limbei clasice din Athena, în fine numeroșele fapte interesanți de totu felu ce ne s^unt relatate de dinsul, în chipul celu mai attrăgătoru;

tóte acesté facú ca Lucianú sã fiã pururé unul din autorii cei mai populari ai litteraturei ellene și totú de-odatã unú prețiosú isvorú pentru cunoșcința vieței antice. Tradițiunii, usurí, practice industrialí, opere de belle-arte, elú, cu penna sa glunéțã și cochetã, le a atinsú pe tóte și în scrierile sale, atâtú de lesnicóse și de plăcute la citire, elú le a presãratú cu pumnul ca noțiunii pe cari archeologul le cullege într'insele astã-đi, cu o neasemuitã mulțumire.

Pentru a sci și a vorbi atâtú de bine despre așa multe lucrurí, adevérul este cã Lucianú era și pregãtitú cum rarú se întemplã. Studii întreprinse în ramurile cele mai oppuse, pênã sã 'și allégã o carriearã, iar pe de altã parte, o lungã viețã petrecutã tótã în fructóse cãllătorií, îlú puse în pozițiune de a sci sã vorbécã și multe și bine.

Nãscutú, de pre cum se vede, cam cu vre o douëspre-dece decimí de anni dupã Cluristos, într'o cetate din Syria, numitã Samosate, pãrinții lui, greci de originã, voirã mai ántãu sã 'lú facã sculptorú; dar meșterul la care îlú deterã ca ucenicú și care îi era unchú de mumã, luã într'o đí la bãttãi pe bietul bãietú, fiindú-cã din întemplare spãrsese o placã de marmorã și astú-felú îi tãiã de la începutú gustul de a se face artistú de meserie. Lucianú se puse atunci sã studieze legile și deveni avocatú; dar minciunile și cárcotele acestei noue

profesiunii îi pricinuiră totu efectele băttăii sculptorului. Atunci se dete cu totul litterilor și încep să studieze și să predea rhetorica, alergându din cetate în cetate, din țerră în țerră. Cu această nouă profesiune, pe care förte multu o înlesnea talentele lui naturali de a scrie și de a vorbi bine, elü își făcu unü nume mare și își dobëndi o avere însemnată. Trecu din Antiochia în Athena; de acolo în Italia, ș'apoï mai târđiü chïar și în Gallia; reveni în Asia mică, și în fine se aședă în Egyptü, unde pare a fi și muritü förte bătrânü ocupându în magistratură unü postü, pe care 'i lü încredinșase împëratul-filosofü Marcu-Aureliü. Lucianü a trăitü dar în timpul lui Traianü și alü sucesorilor sêi immediați; elü a fostü una din stellele cari au luminatü acea ultimă epocă de splendöre a litteraturei și a artelor antice.

De atunci încöce scăpătarea a fostü așa de răpide și așa de adüncă în-cätü, descriindü äntëul periodü alü istoriei archeologice, socotinü de pri-sosü a ne cobori mai la valle, și prin urmare vomü închiăia, precum amü đisü, această răpide clipire asupra studiului litteraturelor antice, din punctul de vedere archeologicü, prin câte-va exemple adduse nunaï din scrierile lui Lucianü.

Mărturisescü änsë, domuilor, că 'mï-a fostü förte cu anevoiă a allege din compunerile așa de variate și totü așa de instructive și de plăcute ale lui Lu-

ciană, materiile pe cari să .vi le potă adduce ca doveđile cele mai nimerite ale interesului ce ne presentă acestă autoră, noă cercetători ai noțiunilor de ethică și de esthetică antică, câte se potă găsi prin autorii vechime.

Amă allesă, amă allesă (speră că nu veți adaoge : pêne amă cullesă), amă allesă mai întău o scriere ală căruă nume are pentru noi o atracțiune locală, — așă dice, chiar națiională, decă ară fi ertată să ne đicemă urmași ai Dacilor, — dar ală căruă coprinsă ne strămută toemă în sîmul celei mai înflorite și mai originală epoce a culturei din Ellada antică.

Anacharsis este titlul unui mică și prețiosă opusculă ală lui Luciană; dar pe lăngă acestă nume amintitoră despre barbaria scythică, se mai adaoge și acela de *Gymnasiale*, care ne face să pătrundemă chiar în măduva educațiunei ellene.

În mai multe din scrierile sale, Luciană a vorbită despre Scythi, despre usurile și despre vieța lor. Pe timpul lui, ună regată elleno-scythică își întindea cultura sa originală și commerciul său tare activă, pe țărurile Mărei-Negre. Stabiliți în cetatea Panticapea, despre care amă mai vorbită de-ună, regii Bosforului Cimmerică dominaă preste coloniă greci din acele părți și întrețineă relațiuni de o prietenă necontentită bănuită, cu bandele rățăcitore ale Scythilor și ale Geților, vecini lor.

Lucianū, ca mulți alți scriitori greci de pre acele timpuri, pare a se fi preocupatū de acea ultimă rămășiță de independență ellenă, răsărită pe țărmuri depărtate, și revine adeseă asupra popórelor cu cari acei greci se aflău în contactū. Se sciă că tratatul său intitulatū *Toxaris*, de pre unū nume propriū scythicū, este unū lungū și elocente panygericū alū puterniculuī simțimētū de amiciă care domnea cu o virtute exemplarē printre Scythi; acei barbari se legaū frați de cruce, pe când încă crucea nu era unū semnū sântitū de frățię, amestecându'și sângele și sorbindu'l dintr'aceiași cupă, totū astū-felū precum încă se mai obicnuiesce și la poporul nostru. Se sciă iar că scurta și eleganta dedicațiune care, printre scrierile lui Lucianū se chiamă *Scythul* său *Proxenu*, nu conține altū ceva de-cōtū tradițiunea pēnē la óre-care punctū mythicā, ce se referre la acelașū *Toxaris*.

Se ȳice că odinióră acelū *Toxaris*, omū din poporū din țerra Scythilor, dar însē fruntașū cu patru boi, *δκτάπους*, și un nobilū său boiărū cu gugumanū, *πιλοφόρος*, a venitū în Athena ca să ȳea cunoșcință despre cultura Ellenilor și că acela a fostū mai târȳiū povățuitorul unū altū scythū de nēmū boiărescū, numitū *Anacharsis*, carele viindū și elū în Grecia pentru acelașū scopū, s'a lipitū pe lūngă legistatōrele athenianū *Solonū* și a invētatū de la dīnsul a cunoșce cu cōtū intru tóte măestrită

cultură a Ellenilor era superioare sëlbatëciei barbarilor sël compatrioțî.

În tractatul asupra căruia voimă a ne opri, adică în acela numitū *Anacharsis* sël *Gymnasiële*, Scythul întëmpină cu mirare pe Solonū și'lă întrebă : (1)

«De ce dóre, Solone, tiuerii de la voi facū într'asfelū : unii îi vëđū că, coprinđëndu-se în brațe, își punū pedică unul altuia; alții se strîngū, se succescū și în sfërșitū se trîntescū și se rostogolescū în noroîn, ca purceii? Mai ântëiu 'î amū vëđutū cu ochii mei, desbrăcëndu-se și ungëndu-se cu uleiū unii pe alții fôrte linistitū ; dar de odată, nu sciî ce aū pățitū de s'aū răpeditū unii asupra altora, și ca berbecii, s'aū cîocnitū în capete.. Și îatā că unul înhățā pe protivnicul sël de piciorc, îlî culcă la pământū, se pune pe dînsul ca să'lū opréscā de a se scula de josū, îlî tăvălesce priu noroîu, îi strînge pânteccele cu genuchii, îi pune cotul pe gûtlejū și p'aci p'aci l'arū fi și sugrumatū, dec' nenorocitul, puindu'î mâna pe umerū, nu l'arū fi rugatū ferbinte, de pe cum cređū, ca să nu'l

(1) *Luciani Anacharsis sive de Exercitationibus.* § 1—6 : «*Ταῦτα δὲ ἑμῖν, ὁ Σόλων, τίνος ἕνεκα οἱ νέοι πιοῦσιν; Οἱ μὲν αὐτῶν περιπλεκόμενοι ἀλλήλους ὑποσκελίζουσιν, οἱ δὲ ἄγχουσι καὶ λυγίζουσιν καὶ ἐν τῷ πηλῷ συναναφύρονται κυλινδούμενοι ὡς περὶ σῖτες. Καίτοι κατ' ἀρχῆς εὐθίως ἀποδυσάμενοι — ἐώρων γάρ — λίπα τε ἤλειψαντο καὶ κατέψηθε μάλα εἰρηνικῶς ἄτερος τὸν ἕτερον ἐν τῷ μέρει, μετὰ δὲ οὐκ οἶδ' ὅ τι παθόντες ὠθοῦσιν τε ἀλλήλους συννευκότες καὶ τὰ μέτωπα συναράττουσιν ὡς περὶ οἱ κριοί. Καὶ ἦν ἰδοῦ ἀράμενος ἐκενοσὶ τὸν ἕτερον ἐκ τοῖν σκελοῖν ἀφῆκεν εἰς τὸ ἔδαφος, εἰτ' ἐπικαταπεσὼν ἀνακύπτειν οὐκ ἔῃ συνωθῶν κάτω ἐς τὸν πηλόν, τέλος δὲ ἤδη περιπλέξας αὐτῷ τὰ σκέλη κατὰ τὴν γαστέρα τὸν πῆχυν ὑποβαλὼν τῷ λαιμῷ ἄγχει τὸν ἄθλιον, ὁ δὲ πα-*

năbușescă cu totul. Dar, de-ore-ce uleiul cu care s'aû frecatû nu'î opresce de a se mânji, ci vëdëndû din contra cum acea unsóre se împle de glodû și de sudóre, dëû mie îmî vine tare să rîdû, mai allesû când se strecorâ ca țipariî, prin mânele unîi altora.

Apoi alțiî, în partea cea descoperită a curței, faciî totû așa, cu deosebire numaî că aceștia nu se mânjescû cu noroîu, ci aû o grópă plină cu năsipû, unde mergû de rîcâiă țörrâna ca nisce cocoșî și apoi 'șî o törnă cu pumnul pe trupû unîi altora, negreșitû ca să nu pôtä scâpa așa lesne când se strîngû, fiindû-că năsipul opresce trupul de a aluneca și lăsându'lu uscatû le dă mijlocû de a'lu coprînde mai țepănû.

Mai sînt și alțiî cari stândû plinî de pulbere unîi în fața altora, se lovescû cõtû potû cu pumniî și cu picîó-rele. Uîte, bietû, unul care e p'aci să'șî scûipe josû toțî dințiî din gură, fiindû plinû de sânge și de năsipû; a fostû lovitû, precum vedî, la falcă. Dar archontele, — cöcî închipuiescû că acelû omû cu haîna de purpură este aci mai mare, — în locû să'î despartă și să spargă băttaia, îi atșîă din potrivă și laudă pe celû care a lovitû.

Mai vëdû dincolo și alțiî cari se mișcă cu iuțelă și

ραροτεϊ ἐς τὸν ὠμον, ἰκετεύων οἶμαι, ὡς μὴ τέλεον ἀποπνιγεῖη. Καὶ οὐδὲ τοῦ ἔλαιου ἔνεκα φθίδονται μὴ μολύνεσθαι, ἀλλ' ἀφανίσαντες τὸ χρι̅σμα καὶ τοῦ βορβόρου ἀναπλησθέντες ἐν ἰδρω̅τι ἄμα πολλῶ γέλωτα ἐμοὶ γοῦν παρέχουσιν ὕπερ αἱ ἐγγέλους ἐκ τῶν χειρῶν διολισθάνοντες.

"Ἐτεροι δὲ ἐν τῷ αἰθρίῳ τῆς αὐλῆς τὸ αὐτὸ τοῦτο δρω̅σιν, οὐκ ἐν πλη̅ῳ οὗτοί γε, ἀλλὰ ψάμμου ταύτην βαθεῖαν ὑποβαλλόμενοι ἐν τῷ ὀρυγμα̅τι πάττουσῖ τε ἀλλήλους καὶ αὐτοὶ ἐκόντες ἐπαμῶνται τὴν κόνιν ἀλεκτρούωνων δίκην, ὡς ἀφυκτότεροι εἶεν ἐν ταῖς συμπλοκαῖς, οἶμαι τῆς ψάμμου τὸν ὕλισθον ἀφαιρούσης καὶ βεβαιοτέρων ἐν δηρῶ παρεχούσης τὴν ἀντίληψιν.

Οἱ δὲ ὀρθοσκάδην κεκοιμένοι καὶ αὐτοὶ παίουσιν ἀλλήλους

sarū în susū, pare-c'arū alerga, dar totū în locū rămânū și asvêrlindu'sī trupul în sborū , aī crede că vorū să co-prindă spațiul cu tălpile.

Așū vrē tare să sciū la ce sūnt bune acestē, cōci mie unuīa mi se parū tōte ca unū felū de nebuniā , și cu greū așū crede că cei ce facū astū-felū de lucrurī nu sūnt cam smintiți.»

Așa vorbesce scythul Anacharsis, addusū fiindū de Solonū în mijlocul unei scōle de gymnastică, unui Gymnasiū, nnde tinerī din Athena se deprindū cu luptele cari formaū, în vechia Elladā, o parte esențialē a educațiunei junimeī.

Solonū, care regulase acele jocuri, acele lupte, prin legī specialī, privitoare mai allesū la morala care trebuiā să domnescā într'insele, Solonū, legiui-torul republicei atheniane, se însărcinēzā a expli-ca străinului barbarū și regulele și scopul acestei instituțiunii de care Grecia anticā era așa de mên-

προσπεδόντες και λακτιζουσιν' ούτοσί γούν και τους οδόντας έοικεν άποπτύσειν ό κακοδαίμων, ούτως αίματος αύτῷ και ψάμμου άναπέπλησται τὸ στόμα, πύξ, ώς ύρᾶς, παταχθέντος ές τήν γνώθον. 'Αλλ' οὐδὲ ὁ ἄρχων ούτοσί δεισθησιν αυτούς και λυει πήν μάχην — τεκμαίρομαι γάρ τῇ πορφυρίδι τῶν ἀρχόντων τινά τουτον εἶναι ὁ δὲ και έποτρύνει και τὸν πατάξαντα έπαινεῖ.

Ἄλλοι δὲ ἀλλαχόθι πάντες έγκονοῦσι και άναπηδῶσιν ὡσπερ θέοντες έπὶ τοῦ αύταῦ μένοντες και ές τὸ ἄνω συναλλόμενοι λακτιζουσι τὸν αίρα.

Ταῦτα οὖν έθέλω εἰδέναι τίνος ἄγαθου ἂν εἴη ποιεῖν· ώς έμοιγε μάνιᾳ μάλλον έοικέναι δοκεῖ τὸ πρᾶγμα, και οὐκ έστιν ὅστις ἂν έμδίως μεταπειθεῖ με ώς οὐ παραπαίουσιν οἱ ταῦτα θρωῖντες.»

dră, și care, fără îndoielă, a fostă una din trăsurile cele mai caracteristice ale culturii ei.

Dați'mi voiă, domnilor, mie, care nu sunt înțeleptă ca Solonă, să vă descriu mai pe scurtă, *vostră*, cari pôte nu sunteți așa curioși și așa răbdători ca barbarul Anacharsis, să vă descriu în câte-va cuvinte, în ce consistă acea parte însemnată din instrucțiunea junimei ellene, cari erau locul și felul acelor exerciție, și apoi, după aceste explicațiuni mai multă tehnice, voiu lăsa cuvântul legistorelui Athenoi ca să vă desvölluiască din-sul, prin péna lui Luciană, scopul înaltă și efectele moralisătoare ale acestei originale instituțiuni, pe care nu o mai găsimă aînré.

Asupra unui subiectă așa de interesante e învederată că commentatori și disertatori nu puteau lipsi. Încô din anul 1569, medicul italiană Geronimo Mercurialis a publicată disertațiunea sa *de Arte Gymnastica*. Nu vomă spune pe toți căți 'i ai călcată în urmă; vomă meuționna numai lucrările eruditului franceză Burette, carele a publicată, sânt acum aprópe 130 de anni, în memoriile Academiei de Inscriptiuni și Belle-Littere din Franța, o serie de disertațiuni asupra gymnastice și a tutulor ramurilor ei în antichitate; dar opera cea mai completă, este voluminósa carte a unui profesoră germană din Halle, d^{ru}l Krause, typărită la 1841, sub titlul «*Die Gymnastik und Agonistik der Hellenen*», în

care se coprinde totu ce aŃ dŃsŃ cei vechi Ńi cei moderni, totu ce s'a pututu cullege de pre monumentele antice, privitoru la exerciŃiile gymnice Ńi la jocurile agonistice ale Grecilor.

Din tóte acesté vomu cullege numai câte-va răpidi noŃinŃi, avėndu să revenimŃ asupra-le când vomu tracta, la rōndul sėn, despre viaŃa socialė a poporului Ellenu.

Ne va fi de ajunsu acum a spune că in vechia Elladă, educaŃiunea junimeŃ se impărŃea de pe vėrste, in trei părŃi : autėtu veneau litterele, γράμματα ; apoi musica , μουσική, Ńi in fine gymnastica , γυμναστική, care dupė ce ocupa ca unu studiu de căpeteniă pe tineri începėndu de la adolescenŃă, devenea o deprindere plăcută, o petrecere favorită a bărbaŃilor in vėrsta lor matură.

Legiutorii întărise in tóte șaturile Greciei acestu usŃ ce pare a fi fostu străvechiu. A se lupta desfășurandŃ graŃia trupulu, puterea membrilor Ńi inŃela mișcărilor a fostu pururė o desfătare predilectă a Grecilor. De aceia ei, încă din juniă, invėŃau de la anume profesori, sub priveghierea unor magistraŃi speciali Ńi in sumptuoșe locale cu dinadinsul clădite, artea complicată a luptei, care se compunea din exerciŃie de totu felul.

Fia-care cetate a Greciei își avea șola sa de gymnastică, una celŃ puŃinu decă nu mai multe. Architectul Vitruviu nu trece cu vederea edificiele

ce se înălțau cu asemené destinațiune; elū descrie, în stylū cam confusū, dispozițiunile arhitectonice ale gymnasielor grecesci, pe cari Romaniŭ le au trānsformatū mai târziu în vastele lor clădiri de băi séu Therme. Din nenorocire abié din anticele gimnasia s'au păstratū pēnē astă-zi puține și neînsemnate ruine în cetățile Efesū, Hieropolis și Alexandria Troadeŭ din Asia mică. Dar gimnasiale Atheneŭ sânt cu totul șterse de pre fața pământului. Scriitorii numai, ne spunū că ele erau în numărū de trei; mai întēiu, la appusul orașului, afōră din eleganta suburbia Κεραμικός séu Cărămidaŭia, pe malul Ilisului, lângă o pădure de platanŭ, era gimnasiul Academiei, care își luase numele de la vechiul proprietarū alū locului, unū óre-care Academos; în partea oppusă, adică sub muntele Lycabettū, cam în dosul actualeŭ Athene și alū palatului regalū de astă-zi, era gimnasiul numitū Λυκαῖος séu Lyceul, pusū sub ocrotirea lui Apollonū Lyceanul séu uccigătorul de lupi.

«Iată, dice Solonū cōtre Anacharsis, și statua ȕeului, rezimatū pe o columnă și ȕiindū în mâna stīngă unū arcū; cea drēptă e înduoită pe sub capū, ca cum arū arăta că se odihnesce dupē o lungă ostenelă.»

Alū trellé gimnasiū din Athena era Κυνόσαργες. séu alū *Cāneluŭ-albū*; acela era mai de rōndū; numai copiii străini și nelegitimŭ mergeau acolo.

Să observăm, domnilor, că osebită de acestă din urmă, apoi atât numele colectivă ală acestor aședeminte câtă și numirile locale ale celor două gimnasia de frunte din Athena, adică *Academia*, *Lyceul* și *Gymnasiul*, câte și trele aă rămasă consacrate stabilimentelor de instrucțiune ale junimei. D^{vóstre} ați nrmată la Gymnasiă, ați nrmată la Lyceu, ađi urmați la Academia, și pôte nu v'a trecută nică o dată prin minte idea de a vă întreba de unde óre vină aceste numiri primite în usul limbelor moderne, ce aă fostă óre Gymnasiile primitive, și antéul Lyceu și Academia originariă.

Cine se mai gëndesce astă-đi, când pe băncile Gymnasiilor învață latinesce, franțuzesce, istoriă, geografiă și mathematică, cine se mai gëndesce că odinióră scolarul, când intra în aședemintele astăfelă pe atunci numite, se desbrăca pêne la pelle, rămânea golă, γυμνός, se ungea cu uleiu, apoi își presăra trupul cu țerrănă și cu năsipă și, sub strașnica priveghiere a unui gymnasiarchă, purtândă mantiă de purpură, încălțăminte albe și toragă în mână, nu recita, fericitul scolară, pe de rostă grammatica lui Bădilescu sêu istoria Romanilor, care începândă de la tata Romulu se sfêrsesce cu domnia lui Caragă, urmașul directă ală împărăților Romei, ci cu agerime și cu virtoșiă, își deprindea trupul la salturi, la alergături, la trântă, la asvêrlirea discului și a săgeței, exerciție cari tôte

împrennă purtau nnnirea tehnică de *pentathlu* sėu incincita luptă, precum încă și la alte mișcări energice dar grațioase ale trupului.

În acele anticé Gynmasie erau salle spațioase, portice cu lungi colmnade, numite *xyste*, și grădinii așternute cu năsipă mernută, în cari copiii învățau artea felnrită a gymnasticeii, iar ómenii maturi își întrețineau sprintenia mușchilor prin dese exercitări; în aceleași clădiri se aflau băi de totii felni, basinnri de scăldatū, bolți cu aburū, camere rėcoróse și odăi cu temperatură ferbinte. Tóte acesté erau trebnióre pentru a restaura și a curăți trupul de ostnelile și de mánjelile care minnau așa de tare pe Anacharsis.

Apoi totii acolo, în ânghinurile vastelor peristyle, erau clădite și mari *exhedre* sėu bănci circulari, pe cari filosofi și litterații se aședau attrăgėndu împrejurul lor, prin frunósele lor cuvinte, pe junii doritori de a 'și cultiva facultățile minței de odată cu grațiile și forțele trupului.

Pe când trăia Platonū, elū în gymnasiul Academiei mergea să 'și întâlnească pe scolarii sėi și de aceia scóla lui de filosofii s'a chiiămatū *Academică*. Aristotele se ducea la gymnasii Lyceului, și preambulându-se prin porticele și prin grădinile aceluī stabilimentū, elū preda lecțiunile sale, întemeindū astii-felii scóla *Lyceană* a Peripateticilor sėi a filosofilor cari disentaū și instrnau preambulându-se.

În fine nici gimnasiul Kynosargelui, alu cănelui alb, nu rămase nefrecventat de filosofi, căci acolo își alleseră sălașul filosofi desprețuitori și egoiști cari s'au numit *cinici*, nu fiindă-că se purtau în societate ca nisce câni, ci fiindă-că profesau chiar în gimnasiul cănelui alb.

Menționându-și ansă târziile tradițiunii litterarie și științifice cari se lăgă cu anticele gimnasie, să nu uităm scopul lor primitiv. Și ca să-lu pricepeți mai bine, voiu cullege de acum înainte din scrierea lui Lucian, cuvintele lui Solon cari, într'unu mod admirabile ne facă să pricepem totu prețul ce 'lu puneau Ellenii la educațiunea gimnică a junimei lor : (1)

«Tinerii noștri, — dice el, — tinerii noștri dogoriți și pârliți de arșița sórelui, au o înfățișare bărbătescă și plină de vieță, care dovedesce focul și inima dintr'înșii, daruri ale unei bune sănătăți. Nu veți găsi printre dânșii nici unu sbfrcit orî slab ; și iar nici unu îngrăuit de grăsime. Toți au drépta măsură a unu trup potrivit. Ce a fostu fôră de folos și prisositor în cărnuri, aceia s'a topit în sudóre; iar ceia ce futocmesce virtoșia și puterea mușchilor, aceia a rămasu limpede și fôră de

(1) *Luciani Anachars.* § 25 : «Οὔτοι δὲ ἡμῖν ὑπέμυθοι ἐς τὸ μελάντερον ὑπὸ τοῦ ἡλίου κερωσμένοι καὶ ἀρρενωποὶ, πολὺ τὸ ἔμψυχον καὶ θερμὸν καὶ ἀνδρῶδες ἐπιφαίνοντες, τοσαύτης εὐεξίας ἀπολαύοντες, οὔτε ζῆκνοὶ καὶ κατεσκληρότεσι οὔτε περιπληθεῖσι ἐς βάρους, ἀλλὰ ἐς τὸ σύμμετρον περιγεγραμμένοι, τὸ μὲν ἀχρεῖον τῶν σαρκῶν καὶ περιττὸν τοῖς ἰσθμῶσιν ἐξαναλωκότες, ὃ δὲ ἰσχυρὸν καὶ

amestecū stricăciosū. Precum face vânturătorul cu grâul, așa faciū la noi exercițiile gymnastice cu trupurile tinerilor ; ele lepădă în vântū pléva și nighina , și rămâne numai grâul curatū și bunū de păstratū.»

Dupē aceste cuvinte , Solonū , arătândū cu deamărcuntul folosul fiă căruī exercițiū în parte , alū trîntei , alū asvêrlirei discului , alū saltului , alū pancrațiului séu pugilatului și cele-l-alte , elū închiăiă dicēndū : (1)

«Acesté sînt , Anacharsise , exercițiile cu cari noi deprindemū pe tineriī noștri , încredințați fiindū că astū-felū vorū deveni minunați apărătorī ai cetăței și că vomū trăi neatârnați , învingători ai inimicilor , decă cum va eī ne arū atlața , temuți de vecinī , cari ceī mai mulți de frică se vorū închina noē. În vreme de pace însē , tinerii noștri se arată și mai virtuosi ; ne avēndū applecare cōtre vicie , depărtați fiindū de îngâufarca ce nasce din nelucrare , eī sînt mereū cu gēndul la exercițiile lor și cu dînsele își petrecū timpul. Numai atunci pōte unū statū să aibă

τόνον παρείχεν, ἀμιγές τοῦ φαύλου περιλελειμμένον ἐρρωμένως φυλάττοντες· ὕπερ γάρ δὴ οἱ λικμῶντες τὸν πυρόν, τοῦτο ἡμῖν καὶ τὰ γυμνάσια ἐργάζεται ἐν τοῖς σώμασι τὴν μὲν ἄχνην καὶ τοὺς ἀθήρας ἀποφυσώντα, καθαρὸν δὲ τὸν καρπὸν διευκρινούντα καὶ προσδωριέοντα.»

(1) *Luciani Anachars. § 3) : «Ταῦτ' ἔδτεν, ὁ Ἀνάχαρσι, ἃ τοὺς νέους ἡμεῖς ἀσχοῦμεν οἰόμενοι φύλακος ἡμῖν τῆς πόλεως ἀγαθοῦς γενέσθαι καὶ ἐν ἐλευθερίᾳ βιώσεσθαι δι' αὐτοῦς, κρατοῦντες μὲν τῶν δυσμενῶν εἰ ἐπίουεν, φοβεροὶ δὲ τοῖς περιόικοις ὄντες, ὡς ὑποπτήσσειεν τε καὶ ὑποτελεῖν ἡμῖν τοὺς πλείστους αὐτῶν. Ἐν εἰρήνῃ τε αὐτὸ πολὺ ἀμείνοσιν αὐτοῖς χροῖμεθα περὶ μηδὲν τῶν αἰσχρῶν*

acelū bine generale, acea fericire a tutulor, când tinerimea atātū în rēsbōie cātū și în pace, se silesce la totū ce e bine și n'are altă dorință de-cātū a se purta frumosū.»

Într'astū-felū urmēză discussiunea între āmbiū interlocutori, și când barbarul Anacharsis își arată înduoiielele sale asupra effectelor întăritōre ale acesteī educațiunii și spune c'arū fi mai bine ca, în locū de uleū și de țērrānă, în locū de jocuri și de sărituri, tinerimea să se deprīndă a mānuī sāgēta, paloșul și praștia, Solonū, prin rēspunsul sēū, îlū face să prețulēscū deosebirea ce există între unū poporū cultū și unū nēmū de barbari : (1)

«Noī credemū, — dice elū, — cum că este lucru de prișosū de a fi pururē înarmați, și de a tīrī neīncetatū în vreme de pace, sabia la brēū. La noī sūnt chīar pedepse destinate pentru cei cari vorū purta arme prin orașū, fōră de a fi trebuință sēū cari s'arū arāta cu dīnsele în publicū.»

Asemené idei pētrundū din ce în ce mai multū de mirare pe omul trāitū în viețā nestatornică și

φιλοτιμουμένοις μηδ' ὑπ' ἀργίας ἐς ὕβριν τρεπομένοις, ἀλλὰ περὶ τὰ τοιαῦτα διατρίβουσι καὶ ἀσχόλοις οὖσιν ἐν αὐτοῖς. Καὶ ὕπερ ἔφην τὸ κοινὸν ἀγαθὸν καὶ τὴν ἄκραν πόλεως εὐδαιμονίαν, τοῦτ' ἔστιν, ὅποτε ἐξ τε εἰρήνης καὶ ἐξ πολέμου τὰ ἄριστα παρεσκευασμένη φαίνοιτο ἢ νεύτης περὶ τὰ κάλλιστα ἡμῖν ὀπουδαζόντες.»

(1) *Luciani Anachars. § 34: «Τὸ μέντοι ὀπλοφορεῖν αἰεὶ καὶ ἀκινάκην παρεζῶσθαι περιττὸν ἐν εἰρήνῃ οἰόμεθα εἶναι, καὶ πρόδοτιμὸν γ' ἔστιν ὅστις ἐν ἄστει σιδηροφοροῖη μηδὲν δέον ἢ ὄπλα ἐξενέγκοι εἰς τὸ δημόδιον.»*

mereu primejdniță a ordelor scythice ; dar cea ce 'lă pornesce pe unŭ risŭ neinvinsŭ , este când Solonŭ îi spune că spre a stimula neîncetatŭ plăcerea deprinderilor gymnice , în tótă Grecia și mai allesŭ la Olympia , la Isthmn , la Nemea , la Delfi și la Athena , se află instituite din vechime jocuri mari în cari se întrecŭ cu ardóre cei mai de frunte luptătorŭ , avëndŭ perspectiva de a câștiga , la Olympia , o cunnnă de măslini , la Isthmu , nna de plopŭ , la Nemea , nna de leușténŭ , la Delfi , fructe cullese de pre pomi consânșiți lui Apollonŭ , și în fine la Panatheneele din Athena , roduri de pre maslini Minervei .

Scythul nu se póte cătuși de puținŭ împăca cu aceste idei , pe cari elŭ le declară de visuri deșerte , de neauđite nebniŭ ; în zadarŭ Solonŭ îi vorbesce de vitejia athleților , de frumsețea trupului lor , de admirabilele lor nișcări , de mlădierea lor minunată , de puterea lor neobosită , de îndrăznela , de emulațiunea , de curagiu lor neinvinsŭ , de necurmatele lor opintiri spre isbëndă . Ce folosŭ , ăice Anacharsis , decă tóte acesté n'aŭ altă resplată de-cătŭ o cunnnă de plopŭ seŭ de leușténŭ seŭ unŭ pumnŭ de măslina ?

Dar atunci Solonŭ , ridicândŭ dinainté lui vėllul care ascunde sub zadarnicele și copillărescile sale cute , scopul supremŭ alŭ acelei curioșe educațiunii , dată în gimnasia , pronunță următórele cuvinte , în

cari se invederăză minunată tóte mărețele simțiminte ce mișcău în politică, geniul patriotic și liberale alū nobilei națiunii ellene: (1)

«In ceia ce privesce cugetul nostru asupra junilor și asupra creșterei ce le impunemū îndată ce' aū ajunsū în vērsta de a deosebi rēul de bine, de a da trupului lor o energiă virilē și de a răbda ostenelele, iți voū spune îndată totul, pentru ca să scii cu ce scopū amū instituitū noi acele exerciție și amū suppusū de timpuriū trupurile lor la ostenele, nu numai cu privire la jocurile publice și la prețurile ce arū putē să câștīge acolo, unde fórte puçinī ajungū la isbēndă; dar ca să te faci să înțelegi totū binele ce se trage dintr'acēsta, atâtū pentru țerra întrégă câtū și pentru înșiși luptătorii ei.

Este într'adevērū o altă luptă, care stă deschisă pentru toți cetățenii cei bunī: cununna aceleia nu este nici de plopu, nici de leuștēnū, nici de măslinī; dar într'insa se coprinde fericirea tutulor: aceia este libertatea fiă-cărui cetățēnū în particularū și a patriei în generalū; avuțiă, gloriă, liniștita sērbare a solemnităților statornicite de străbunīi noștri, păstrarea bunurilor ce avemū, într'unū cuvēutū, cele mai strălucite daruri pe cari le putemū

(1) *Luciani Anachars.* § 15: «*Α δὲ περὶ τῶν νέων γινώσκομεν καὶ ὅπως αὐτοῖς χρῴμεθα, ἐπειδὴν πρῶτον ἄρξονται συνιέναι τοῦ βελτιότου καὶ τῆ σώματι ἀνδρίζεσθαι καὶ ὑγιέσθαι τοὺς πόνους, ταῦτα ἤδη σοι διέξειμι, οἷς μάθοις οἴτινοι χάριν ταῖς ἀσκήσεις ταύτας προτεθείκαμεν αὐτοῖς καὶ διαπονεῖν τὸ σῶμα καταναγκάζομεν, οὐ μόνον ἐνεκα τῶν ἀγώνων, ὅπως τὰ ἄθλα δύναιντο ἀναιρεῖσθαι — ἐπ' ἐκεῖνα μὲν γὰρ ὀλίγοι πάνυ ἐξ ἀπάντων χωροῦσιν — ἀλλὰ μείζον τι ἀπάσῃ τῇ πόλει ἀγαθὸν ἐκ τούτου καὶ ἀποῖς ἐκείνοις προσκτεόμενοι· κοινὸς γὰρ τις ἀγὼν ἄλλος ἅπασι*

dori de la deï; tóte aceste bunurî sînt împletite în cunna despre care îți vorbescú și acelé nu se potú dobîndi de-cátú prin lupta de virtuosă emulațiune, la care exercițiile și ostenelele ducú d'a dreptul pe tinerii noștri.»

V'amú vorbitú îndelungú, domnilor, despre gymnasiele ellene, cari lui Anacharsis i s'aú părutú mai întéiu vrednice de risú. Amú speranță ánsé că singură acéstă ultimă citațiune din tractatul lui Lucianú, va rásipi totú uritul care l'ați simțitú în lunga digresiune, prin care m'amú socotitú datorú a pregáti înțellesul acestor mǎrețe cuvinte.

Nu sciú și nu voim eú să cercetezú péné la ce punctú ideile și simțimintele lui Solonú potú fi astáđi applicabilí la vieța nóstră socialé și la educațiunea tinerimeí din timpul nostru; dar, fiá orí cum arú fi, trebuiá să închinámú tótá a nóstră admirațiune, poporului care întemeíase instituțiunile sale cele mai practice, pe așa mǎrețe principie de libertate și de prosperitate națiionali!

Sá mulțumimú áncó și lui Lucianú carele ne a revelatú în cuvinte așa de elocinți, tótá acea splendidá fasé a cultureí Ellenilor.

τοῖς ἀγαθοῖς πολίταις πρόκειται καὶ στέφανος οὐ πίτνος οὐδὲ κοτίνου ἢ σελίνων, ἀλλ' ὅς ἐν αὐτῷ συλλαβῶν ἔχει τὴν ἀνθρώπων εἰς δαιμονίαν, οἷον ἐλευθερίαν λέγω αὐτοῦ τε ἐκάστου ἰδίᾳ καὶ κοινῇ τῆς πατρίδος καὶ πλοῦτον καὶ δόξαν καὶ ἑορτῶν πατριῶν ἀπόλαυσιν καὶ οἰκείων σωτηρίαν, καὶ συνόλως τὰ κάλλιστα ὧν ἄν τις εὖξαιτο γενέσθαι ρί παρὰ τῶν θεῶν ταῦτα πάντα τῷ στεφάνῳ, ὃν φημι, συναναπέπλεκται καὶ ἐκ τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου περιγίγνεται, ἵφ' ὃν αἱ ἀσκήσεις αὐταὶ καὶ οἱ πόνοι ἄγουσιν.»

Décă ánsé, de la o așa înaltă synthesă a principiilor de educațiune la Elleni, ne amă repurta din nou mintea cõtre exercitațiunile trupesci cari, prin cuvintele citate din Luciană, ne aũ addusũ pêně la asemené considerațiunii moralı, și decă, totũ pe urmele manifestațiunilor diverse ale geniului ellenũ, amă căuta, dreptũ recreațiune anticariă, printre rěmășițele artelor trecutului, unũ commentariũ plasticũ pentru acele cuvinte, așũ puté, domnilor, să vė citezũ o mulțime de statue áncõ existenți, de baso-relievuri și de picturi pe vase, reprezentândũ junı athletı în tóte posițiunile grațioase și energice în cari îi puteaũ admira odinióră visitorii gymnasiilor grecesci.

Unı, pregătindu-se la luptele palestreı, ținũ în mână urcõrașul de uleu, cu care își vorũ unge trupul ca să se pótã mai lesne « strecura ca țipariı «prin mánile unı altora », séũ, doritorı a se întrece la fugă, își încalță crepida impletindu'ı curellele pe piciorũ ca nojițele opinceı románescı; astũ-felũ ni se arată, de mai multe ori repetatũ în marmoră, frumosul june cu mijlocul înduoitũ dar cu capul ridicatũ în susũ ca spre vorbire, în care illustrul archeologũ Winckelmann a recunoscutũ, nu pre romanul Cincinnatu, cum se cređuse mai nainte, ci pe eroul thesaliotũ Jasone, pãrăsinđũ munca plugului și gátindu-se să mérégã la fatalele ospěțũ alũ unchiului sěũ Pelias.

Alte statue ne înfăcișează pe luptători, restaurându-se în diverse moduri de ostenelile agonistice; dintre acesté vomă menționna ansă aci numai două, de cari se potă óre-cum prinde nume de sculptori faimoși ai antichității și cari améduoé s'aă găsită în Roma : una e ađi în galeriile Vaticanului și s'a pretinsă de unii archeologi că ea ară fi chăiar o copiă de pre vestitul *Apoxycomenos* sėu *Rădăuitorul*, lucrată de marele Lysippă din Sicyona, sculptorul lui Alexandru celă mare, și despre care Pliniă đice că poporul Romei s'a turburată în contra lui Tiberiă când acesta a voită să strămute stațua din băile publice ale lui Agrippa, în secreta sa cameră de culcare; ea representă ună efebă în picioré, răđuindă sėu curăđindă de pre brațe, cu lopățica încovoiată đisă *strigillă*, țărâna sėu năsipul din xystă ce și le turnase cu pumnul pe trupă. Cea-l-altă, provenită din Villa Farnese și astăđi în British Museum din Londra, pare a fi reproducerea sėu imitațiunea renumitului *Diadumenos* ală lui Polycletă, despre care vorbescé totă Pliniă ca de ună capă de operă și care înfăcișă pe junele athletă victoriosă încingėndu'si fruntea cu o cordé sėu diademă, pe d'asupra căria se așeđă în urmă cununna căștigată «de plopă, de leuștėnă sėu de măslină».

Dar se cade, domnilor, să menționnăămă mai cu sémă despre acele opere plastice în cari artistul a

reprodusă mișcările gynnasiului în focul acțiunei lor. Să spicuimă deci din grămadă, dar să cullegemū numai culmea secerișului.

Se sciă că Myronū, rivalul lui Polycletū în secolul de aurū alū sculpturei ellene, a lucratū o minunată statuă representândū unū *discobolū* seū asvêlitorū de discū, despre care Quintilianū ne spune cu laudă câtū era de măiestritū sucită și lucrată, «tam distortum atque elaboratum quam «ille Discobolus Myronis!» Dar Lucianū, Lucianū alū nostru ne o descrie și mai cu de-amêruntul.

Dați'mi voiă a vă mai traduce unū micū fragmentū de convorbire din tractatul numitū *Filopseudul* seū *Mincinosul* : (1)

«Nu vêduși, cândū ai intratū în curte, dice Eucrate cōtre Tychiade, acea multū frumōsă statuă, lucrată de sculptorul Demetriū?» — «Nu este ore aceia a unui omū ce ține discul și care se plécă în josū pentru ca să'lū asvêle? Faça lui e întōrsă cōtre mâna în care ține discul și stândū cu genuchilul cam induoîtū, elū se arată gata a se ridica îndată ce'lū va fi răpeditū.» — «Nu este acela; discobolul despre care vorbesci este o lucrare a lui Myronū. Nu este nici acelū frumosū băietū de alături care

(1) *Luciani Philopseudes*. § 18 : «Οὐχ ἑορακας, ἔφη, εἰδῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἐδτηκῶτα πάγκαλου ἀνδριάντα, Δημητρίου ἔργον τοῦ ἀνθρωποποιού; Μῶν τὴν διδασκίοντα, ἣν δ' ἐγὼ, φῆς τὸν ἐπικεκυφύτα κατὰ τὸ σχῆμα τῆς ἀφίσεως, ἀπεδτραμμένον εἰς τὴν δισκοφόρον, ἠρέμα ὑκλάγοντα τῷ ἐτέρῳ, εἰκότα ξυνανασθησομένῳ μετὰ τῆς βολῆς;

își încinge fruntea cu cordellele diademei; acela este lucrăt^u de Polyclet^u.»

Norocul ne a favorisat^u, domnilor, în cazul de față; opera închipuită de Myron^u, ca și p^ote Diadumenul lui Polyclet^u, ni s'a păstrat^u; dar reputațiunea ei a fost^u așa de mare și de întinsă în antichitate, în-căt^u capul de operă al^u lui Myron^u a fost^u reproduș^u adese și în mai multe feluri; de aceea s'a^u regăsit^u printre ruinele antice mai multe statue de discobolⁱ, offerind^u între sine micⁱ deosebiri. Typul creat^u de marele artist^u al^u epocii clasice a rămas^u purur^e ca un^u model^u nelăturat^u. În villa împ^eratului Adrian^u de la Tibur s'a^u aflat^u douⁱ asv^erlitorⁱ de disc^u, din cari unul este ad^u în British Museum și cel-l-alt^u în Vatican^u; dar Discobolul cel^u mai perfect^u, cel^u mai asem^enat^u p^ote cu originalul lui Myron^u, fiind^u-c^u are și capul întors^u spre disc^u și genuchul cam înduoit^u ca să se p^otă lesne ridica, este acela care la 1782 s'a găsit^u pe muntele Escuilin^u și care se păstrează în palatul Massini din Roma.

Căta-vom^u acum și a^ure, af^oară din cercul operilor de art^e pomenite de Lucian^u, alte chipurⁱ

Οὐκ ἐκεῖνον, ἧ δ' ὄσ, ἐπεὶ τῶν Μύρωνος ἔργων ἐν καὶ τοῦτο ἔστιν ὁ δισκοβόλος, ὃν λέγεις· οὐδὲ τὸν παρ' αὐτόν φημι, τὸν διαδοίμενον τὴν κεφαλὴν τῆ ταιριᾶ, τὸν καλὸν, Πολυκλείτου γὰρ τοῦτο ἔργον. *

sculpturali de luptători, surprinși în exercițiile felurite ale pentathlului?

Galeria Luvrului din Paris ne va prezenta pe faimosul *Gladiatoră Borghese*, ală cărui corp de efebă atheniană, pornită în răpedirea unei lupte cu paloșul și cu scutul, întinde în linii divergenți și oblice, picioarele și brațele, și înfățișează în totu întregul său o musculatură încordată, energică, palpitândă, ca și via. Acestu capu d'operă este una din rarele producțiuni artistice ale antichității cari poartă pe sine numele autorului lor. Impinși de o discretă deferență către artă, artiștilor din vechime nu le plăcea a influența judecata privitorilor prin însemnarea unui nume, carele adese putea să atragă după sine o nesocotită părtinire. Cu toate acesté, pe unu trunchiu de copaci alături cu piciorul dreptu alu Gladiatorului Borghese, stă scrisu grecesce unu nume uitatū de istoricū anticū al artei : Agasias fiul lui Dositheū din Efesū.

Dar să ne închipuimū pentru unu momentū, domnilor, că luându-ne după străbunul nostru scythul Anacharsis, amū intratū într'unu Gymnasiū din Athena. Fiă acela pentru noi, — deca bine-voiți, — vestita Tribună din palatul *degli Uffizi* în Florența. Dreptū în mijlocul acelei salle octogone, tixită numai cu capete d'operă ale sculpturei antice și ale picturei moderne, vedemū pe unu pedestalu de structură ovală, o grupă formată de doi mândri jūni cu tru-

purile góle, și applicate 'n josú. La acea priveliște, ni se pare că auđimú pe Anacharsis șoptindú : «Și
 «iată că unul culcă pe protivnicul său la pământú,
 «se pune pe dînsul ca să'lú opréscă de a se scula
 «de josú, îlú tăvălesce prin noroíu, îl strînge pán-te-
 «cele cu genuchií, îl pune cotul pe gútlejú și p'aci,
 «p'aci l'arú fi și sugrumatú, déca nenorocitul puin-
 «du'í mânia pe unérú, nu l'arú fi rugatú ferbinte,
 «de pe cum cređú, ca să nu'lú năbușéscă cu totul.»

Acesta este în adevérú momentul în care sculporul anticú a surprinsú íu imaginea'í de marmoră, grupa junilor athlețí, una din cele mai minunate producțiunii rămase de la cei vechí. Ea a fostú descoperită în Roma, áncó pe la 1583 și cu tóte că nici ea nu deștáinuesce, nici nu i se póte curatú applica numele speciale alú vre-unuí artistú cunoscutú, perfecțiunile de totú felul ale lucrărei, corecțiunea minuțiosă a formelor anatomice, grația pozițiunilor în acea ímpletecire strînsă de membre, simțiméutul de viú interesú ce ea inspiră privitorulú pentru rezultatul decisivú alú luptei, tóte acesté sînt semne netăgăduite pe cari le au typăritú într'insa mânia unuí mare meșterú dintr'o epocă de 'naltă cultură artistică. Winckelmann a datú cu géndul că arú fi aci o *symplegmă* său o grupă îmbrăcișată de *pancratiastí* său luptători cu pumnul, ca aceia a sculporului Cefissodote, despre care vorbesce Pliniú, dar care cu tóte acesté pare

mai multă a fi fostu o compunere de unŭ caracterŭ cu totul eroticŭ.

Nu vreaŭ să inchiăiu, domnilor, acéstă răpide revisiune a operilor plastice, prin cari eŭ amŭ voitŭ să commentezŭ pe Lucianŭ, iar antichitatea a reprezentatŭ cu o naltă perfecțiune, formele virtóse și mlădióse ale petrecerilor ei agonistice, nu voiu să o inchiăiu fórá de a vă attrage atenziunea asupra unŭ micŭ, dar destulŭ de prețiosŭ monumentŭ, ce se află în Museul nostru de antichități, offeritŭ de generosul donatorŭ, răposatul generalŭ N. Mavros.

E o mică stelă, στήλη, séŭ stólpŭ funerarŭ pătratŭ, pe care stă sculptatŭ în alto-relievŭ, cu artea epocelor lăudate ale glypticei ellene, unŭ june cu trupul golŭ, făcendŭ o mișcare pare c'arŭ voi să înainteze; mâna dreptă e ridicată în susŭ în chipŭ de a turna ceva; iar în cea stingă elŭ ține unŭ obiectŭ porosŭ, carele déca arŭ fi unŭ burete, s'arŭ puté crede că anaglyfa representă unŭ efebŭ pregătindu-se pentru luptele gymnasiului și turnândŭ uleiu pe buretele cu care are să'si ungă trupul. Póte că părinții junelui, răpitŭ de mórte în vârsta plăcutelor deprinderi ale gymnasiului, aŭ voitŭ să păstreze într'acestŭ chipŭ grațiosŭ, memoria dorită a gingașului lor june atletŭ!

Ați vădŭtŭ într'adevărŭ, domnilor, ce rolŭ însemnatŭ ocupaŭ exercițiile agonistice în educațiunea junimei ellene și, atâtŭ de pre- cele spuse de

Solonu lui Anacharsis, câtu și de pre monumentele plastice pe cari m' amu cercatü a vi le descrie ați pututu prețui și nalta țintă morală și fericitele efecte esthetice ale acelor jocuri predilecte ale tiuerimeii din cetățile grecesei.

Lucianü ne a venitü intru ajutorü la dovedirea acestei induoite propunerii; elü pe de o parte ne a semnalatü insemnătatea politică a gymnasiilor; pe de alta, totü dintr'insul amü găsitü a cullege óre-cari descrierii de opere artistice inspirate de luptele palestrei. Dar însé in cea-ce privesce valórea scrierlor lui ca criticü de arte, așü socoti idea ce v'amü datü despre dñsul ca necompletă, déca m'așü multümi cu exemplele adduse pêné aci și cari in mare parte se referrü mai cu sémă la antichitățile ethice ale Elladeii.

Lucianü, precum ați și pututu întrevedé, domnilor, póte fi încă datü și ca unü modelü pentru descrierea operelor de arté ale antichităței. Spre a vé convinge și mai bine despre acésta, permiteți'mi a vé citi încă o parte, ceva cam lungă, din micul tractatü intitulatü *Zeuxis* și *Antiochu*. Ne vomü ocupa numai de cea-ce privesce pe *Zeuxis*, marele artistü ellenü, carele viindü in urma lui *Polygnotü* și mai naiute de *Apelles*, inlocmesce cu dñșii treimea gloriósă a pictorilor de frunte ai Greției. Dar operile acestor mari ómeni au peritü cu totul pentru noi. Fericiti încă suntemü când pentru vre-una

dîn ele, posedemū o descripțiune așa frumosū scrisă, cum este cea pe care o voiu traduce, — cum s'o puté — din Lucianū : (1)

«Maī deunădi, după ce vĕ rostisemū o cuvĕntare întorcĕndu-mĕ a-casă, maī multī din aceāa cari mĕ ascultase, — credū că nimicū nu mĕ opresce de a vĕ spune acĕstă voĕ, cari imī sĕntețī acum prietini, — mĕ întĕmpinarĕ cu multe felicitārī și se arĕțarĕ fōrte tare admiratorī aī meī. Eī mĕ însoțirĕ multă talle, strigĕndū și lăudĕndu-mĕ așa tare în-cĕtū mĕ roșisemū de témă ca nu cum-va laudelĕ lor să fiă cu multū maī presusū de meritele mele. Dar capul laudelor dîn partea tutulor era maī cu sĕmă că, în scrierile mele, este unū ce neobiciñuitū și că, într'insele se află multe lucrurī nouĕ. Dar maī bine āncō arū fi să reproducū chĭar unele din vorbele ce le pronunțiarĕ eī : — «Ah! ce lucru nou! Dĕū, ce originalitate! Ce omū plinū de scornirī! Nimenī n'a maī disū lucrurī așa de neașteptate!» — Astū-felū de cuvinte și multe al-

(1) *Luciani. Zeuxis et Antiochus. § 1—8* : «*Ἐναγχος ἐγὼ μὲν ὑμῖν δείξας τὸν λόγον ἀπήειν οἴκαθε, προσβιόντες δέ μοι τῶν ἀκηκοότων πολλοί — κωλύει γὰρ οὐδὲν, οἶμαι, καὶ τὰ τοιαῦτα πρὸς φίλους ἦδη ὄντας ὑμᾶς λέγειν — προσβιόντες οὖν ἐδεξιοῦντο καὶ θαυμάζουσιν ἐψέσσαν ἐπὶ πολὺ γοῦν παρομαρτοῦντες ἄλλος ἄλλοθεν ἐβίων καὶ ἐπήρουν, ἄχρη τοῦ καὶ ἐρυθριᾶν με, μὴ ἄρα πάμπλου τῆς ἀξίας τῶν ἐπαίνων ἀπολειποίμην. Τὸ δ' οὖν κεφάλαιον αὐτοῖς τοῦτο ἦν, καὶ πάντες ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἐπεσημαίνοντο, τὴν γνώμην τῶν συγγαγραμμάτων ξένην οὐδαν καὶ πολὺν ἐν αὐτῇ τὸν νεωτερισμὸν. Μᾶλλον δὲ αὐτὰ εἰπεῖν ἄμεινον, ἅπερ ἐκείνοι ἀπεφθέγγοντο· ἢ τῆς καινότητος. Ἡράκλειος, τῆς παραδοξολογίας. Εὐμήχανος ἄνθρωπος. Οὐδὲν ἂν τις εἴποι τῆς ἐπινοίας νεαρώτερον.» Οἱ μὲν τοιαῦτα πολλὰ ἔλεγον, οἷς ἐκείνηντο δηλαδὴ ὑπὸ τῆς ἀκροάσεως. ἢ τίνα γὰρ ἂν αἰτίαν εἶχον ψεύδεσθαι καὶ κολακεῖν τὰ τοιαῦτα*

tele de acestu felu spuneaŭ ei, âncõ cu totul mișcați de ceia ce auđise. Și ce cuvântu arũ fi pututu ei sã alba spre a minți, lãudãndũ intr'așa chipũ pe unũ strãinũ, de care lor nu putea altũ-felũ nicĩ intr'unũ modũ sã le pese?

Cu tóte acesté, pe mine, — trebuiã sã vë mărturisescũ — aceste laude m'aũ supëratũ fórte tare, și îndatã ce ei plecaré și remãseiu singurũ, më gëndiiu intr'astũ-felũ : — Ce dóre? Scrierile mele n'aũ altũ nimica plãcutũ de-cãtũ cã nu sũnt obicinuite și cã nu urmëzã tocmai callea cea de toți bãttutã? Dar cuvintele bine allese și mlãdiate de pre regulele celor vechĩ, dar fineța de cugetare, dar vioiciunea închipuirei, dar grația atticã, dar armonia și mãiestria întru tóte, óre acesté lipsescũ ele de la mine? De n'arũ fi ânsé așa, de n'așũ fi lipsitũ de acesté tóte, negreșitũ cã n'arũ lãuda lumea la mine numai formele neobicinuite și nuoé. Și eũ, nesocotitul, më lingușamũ cu speranța cã, de câte orĩ s'aũ rĩdicatũ auditoriĩ ca sã më applaude, nu'ĩ a fostũ îndemnatũ la acésta numai nouëtatea điselor mele, dupé cum spule și Omerũ, cã

ξένον ἄνθρωπον, οὐ πᾶν πολλῆς αὐτοῖς φροντίδος ἄξιον τὰ ἄλλα.

Πλὴν ἐμέ γε — εἰρήσεται γάρ — οὐ μετρίως ἤνεια ὁ ἔπαινος αὐτῶν, καὶ ἐπειδὴ ποτε ἀπελθόντων κατ' ἐμαῖτον ἐγενόμην, ἐκεῖνα ἐνεόουν· σὺκοῦν τοῦτο μόνον χάριεν τοῖς ἐμοῖς ἔνεστιν, ὅτι μὴ συνήθη μὲν κατὰ τὸ κοινὸν βαδίζει τοῖς ἄλλοις, ὀνομάτων δὲ ἄρα καλῶν ἐν αὐτοῖς καὶ πρὸς τὸν ἀρχαῖον κανόνα συγκειμένων ἢ τοῦ ὕψους ἢ περινοίας τινὸς ἢ χάριτος Ἀττικῆς ἢ ἀρμονίας ἢ τέχνης τῆς ἐφ' ἅπασι, τούτων δὲ πύρρω ἴσως τοῖς μόνον οὐ γὰρ ἄν παρέντες αὐτὰ ἐκεῖνα, ἐπῆρουν μόνον τὸ καινὸν τῆς προαιρέσεως καὶ ξενίζον. Ἐγὼ δὲ ὁ μάταιος ὄμην, ὅποτα ἀναπῆθ' ὄντες ἔπαινοῖεν, τάχα μὲν τι καὶ αὐτὸ τοῦτο προσάγεσθαι αὐτούς· ἀληθὲς γὰρ εἶναι τὸ τοῦ Ὀμήρου, καὶ τὴν νέαν φθὴν κεχαρισμένην ὑπάρχειν τοῖς ἀκοίουσιν, αὐτὸ μὴ κοσοῦτόν γε αὐτὸ ἐφ' ὅσον τῆς καινότητι νέμειν ἤξιον, ἀλλὰ τὴν μὲν ὥσπερ ἐκ προσθήκης μοίρει

«În vecl unŭ cânticŭ noŭ, plăcutŭ e cui l'ascultă;»

ci că, orî câtŭ de mare arŭ fi acelŭ meritŭ, puteamŭ din parte'mî să'lu socotescŭ ca unŭ ce ajutătorŭ, ca o neînsemnată podóbă, care arŭ fi adaosŭ ceva la perfecţiunea lucrărei, şi că în fine ascultătorii aŭ preţuitŭ cele-l-alte tóte calităţi pe cari le amŭ înşiratu'!» — Şi cu acésta, mă mândreamŭ şi p'aci eramŭ să cređŭ ceia-ce auđisemŭ dîcându-mi-se, anume că, dintre toţi Grecii, eŭ aşŭ fi singurŭ în felul meŭ şi alte laude de acesté. Dar, de pe cum vine vorba, comóra mea s'a făcutŭ cărbune şi nu mă simţŭ departe de a fi lăudatŭ de dînşii cam în felul unui scamatorŭ de bîlcîurî.

«În priyinta acésta, voiu să vă povestescŭ ceva şi despre unŭ pictorŭ. Vestitul Zeuxis, celŭ mai minunatŭ dintre pictori, nu zugrăvea nicî odată subiecte obicînuite şi populari, abié decă une-orî făcea eroi, dei seŭ băttălii; dar în totŭ-d'auna se silea să scótă ceva nuou, şi decă scornea ceva neobicînuitŭ şi străinŭ, într'aceia îşi arăta tótă puterea şi exactitatea talentuluî seŭ. Printre cele mai îndrăz-

συνεπικοσμεῖν τι καὶ πρὸς τὸν ἔπαινον συντελεῖν καὶ αὐτὴν, τὰ δὲ τῶ ὄντι ἐπαινούμενα καὶ ὑπὸ τῶν ἀκούοντων εὐφημούμενα ἐκείνα εἶναι. Ὡστε οὐ μετρίως ἐπήρμην καὶ ἐκινδύνευον πιστεύειν αὐτοῖς ἕνα καὶ μόνον ἐν τοῖς Ἑλλήσιν εἶναι λέγουσι καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ δὲ κατὰ τὴν παροιμίαν, ἄνθρακες ἑμῶν ὁ Θησαυρὸς ἦσαν, καὶ ὀλίγου δέω θαυματοποιοῦ τινος ἔπαινον ἐπαινεῖσθαι πρὸς αὐτῶν.

«Ἐθέλω γοῦν ἑμῖν καὶ τὸ τοῦ γραφέως διηγήσασθαι ὁ Ζεῦξις ἐκεῖνος ἄριστος γραφῶν γενόμενος τὸ δημῶδη καὶ τὰ κοινὰ ταῦτα οὐκ ἔγραφεν, ἢ ὅσα πάνυ ὀλίγα, ἤρωας ἢ θεοὺς ἢ πολέμους, αἱ δὲ καινοποιεῖν ἐπειρᾶτο καὶ τι ἀλλόκοτον αἶν καὶ ἕνον ἐπινοήσας ἐπ' ἐκείνῳ τὴν ἀκρίβειαν τῆς τέχνης ἐπεδείκνυτο· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις τολμημασι καὶ θεήλειαν Ἴπποκένταυρον ὁ Ζεῦξις αὐτὸς ἐποίησεν, ἀνατρέφουσάν γε προσέτι παιδίῳ Ἴπποκενταύρῳ διδύμῳ κομιδῆ νηπίῳ. Τῆς εἰκότος ταύτης ἀντίγραφός ἐστι νῦν Ἀθήνησι πρὸς

nețe ale lui opere se prenumără și Centaurésa femeia, pe care Zeuxis o zugrăvi, dându să sugă la două prunci Centauri, de curându nascuți. La Athena se află acum un tabellu cu acestu subiectu, forte exactu decopiatu; iar originalul, se dice că generalul romanu Sylla l'arū fi pornitū, cu alte tabelluri, către Italia, într'o corabiă; dar că, în dreptul Malei, s'arū fi înecatū corabia și arū fi peritū tôte, împreună și cu pictura acésta. Ânsē fiindū-că amū vēđutū copia acestui tabellū, vi'lū voū descrie prin cuvinte, pre-cătū voū puté, de-și nu pré sunt cumnoscōtorē la picturī; dar imī adducū bine a-minte de dīnsul, cōcī 'lū amū vēđutū nu de multū în Athena, în atelierul unui pictorū, și așa de tare m'a pētrunsū de admirațiune artea lui, în-cătū acésta imī va înlesnī forte multū descrierea ce volescū a face.

«Pe érbă stufosă e reprezentată Centaurésa, cu tótă partea eī de callū aședată pe josū și cu picīórele din apoī întinse; partea eī supēriórē, care este de femeia, stă rezimată pe cotū; picīórele eī de dinainte nu sūnt lungite

αὐτὴν ἐκείνην ἀκριβεῖ τῇ στάθμῃ μετενηνεγμένη· τὸ ἀρχέτυπον δ' αὐτὸ Σύλλας ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς ἔλεγετο μετὰ τῶν ἄλλων εἰς Ἰταλίαν πεπομφέναι, εἶτα περὶ Μαλείαν, οἶμαι, καταθύσης τῆς Ὀλύκιδος, ἀπολέσθαι ἅπαντα καὶ τὴν γραφὴν. Πλὴν ἄλλα τὴν γε εἰκόνα τῆς εἰκόνης εἶδον, καὶ αὐτὸς ἴμῃν, ὡς ἂν οἶός τε ὦ, δεῖξω τῷ λόγῳ, οὐ μὰ τὸν Δία γραφικός τις ὢν, ἀλλὰ πάνν μέμνημαι οὐ πρό πολλοῦ ἰδῶν ἐν τινος τῶν γραφῶν Ἀθήνησιν· καὶ τὸ ὑπερθανυμάδαι τότε τὴν τέχνην τάχ' ἂν μοι καὶ τῶν πρὸς τὸ σφεδστερον δηλωῶσαι δυναγωνίδατο.

Ἐπὶ χλόης εὐθαλοῦς ἡ Κένταυρος αὐτῆ πεποιήται ὄλη μὲν τῇ ἔππῃ χαμαὶ κειμένη, καὶ ἀποτέτανται εἰς τοῦπίδω οἱ πόδες, τὸ δὲ γυναικεῖον ὄσον αὐτῆς ἤρέμα ἐπεγήγγεραι καὶ ἐπ' ἀγκωνός ἐστιν, οἱ δὲ πόδες οἱ ἔμπροσθεν οὐκέτι καὶ οὗτοι ἀποτάδην, ὅσον ἐπὶ πλευρᾶν κειμένης, ἀλλ' ὁ μὲν ἀκλάζοντι ἔοικεν ὧν καμπύλος ἔπε-

ca ale unui animală ce ară sta culcată pe soldă, ci unul din picior, affectându pozițiunea încovoiată a unei persoane ce se pune în genuchă, are copita sucită în lă-întru; cel-l-altă e dreptă și proptită în pământă, de precum facă caii, când voră să se ridice de josă. Ea ține în brațe unul din copii și îi dă să sugă la sînă, ea o femeică; iar cel-l-altă sugă la ugerul mumei sale, întocmai ca ună mēnză. În partea de susă a tabellului stă, ca la pândă, ună Centaură, carele se vede a fi soțul celei ce dă să sugă pruncilor; elă se uita în josă zîmbindă și din trupul lui appare numai jumătate a părței sale de callă; cu mână drēptă arată ună puin de leă și flă ține în susă, pare c'ară voi să glumescă, sperindă cu dînsul pe copii.

«Tóte cele-l-alte frumuseți ale acestui tabellă, cari în mare parte scapă ochiului unui omă așa puçină pricepută ca mine, de și ele însușescă tóte perfecțiunile picturei, adică corecțiunea desdăvărșită a desemnului, norocita imbinare a colorilor, potrivirea meșteșugită a effectelor de

σταλμένη τῇ ὀπλῇ, ὃ δὲ ἔμπαλιν ἐπανίσταται καὶ τοῦ ἐδάφους ἀντιλαμβάνεται, οἷοι εἶδεν ἵπποι πειρώμενοι ἀναπηδᾶν. Τοῖν νεογνοῖν δὲ τὸ μὲν ἄνω ἔχει αὐτῇ ἐν ταῖς ἀγκάλαις καὶ τρέφει ἀνθρωπικῶς ἐπέχουσα τὸν γυναικεῖον μαστόν, τὸ δ' ἕτερον ἐκ τῆς ἵππου θηλαΐζει ἐς τὸν πωλικὸν τρόπον· ἄνω δὲ τῆς εἰκότος οἷον ἀπὸ τινος σκοπῆς Ἰπποκένταυρός τις, ἀνὴρ ἐκείνης δηλαδὴ τῆς τὰ βρέφη ἀμφοτέρωθεν τιθηνομένης, ἐπικύπτει γελῶν οὐχ ὕλος φαιδόμενος, ἀλλ' ἐς μέσον τὸν ἵππον, λέοντος σκύμνον ἀνέχων τῇ δεξιᾷ καὶ ὑπὲρ ἑαυτὸν αἰωρῶν, ὡς δεδιξαιτο σὺν παιδιᾷ τὰ βρέφη.

«Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τῆς γραφῆς, ἐφ' ὅσα τοῖς ἰδιώταις ἡμῖν οὐ πάντῃ ἔμφανῆ ὕντα τὴν ὕλην ὕμως ἔχει δύναμιν τῆς τέχνης, οἷον τὸ ἀποτείνειν τὰς γραμμάς ἐς τὸ εὐθύτατον καὶ τῶν χρωμάτων ἀκριβῆ τὴν κρᾶσιν καὶ εὐκαιρον τὴν ἐπιβολὴν ποιήσασθαι καὶ σκοπεῖν ἐς δέον καὶ τοῦ μεγέθους τὸν λόγον καὶ τὴν τῶν μερῶν πρῶς

proeminență și de umbre, dreapta cumpănire a părților în raportu cu totul, armonia generală, toate acesté lasu să le laude fiil de pictorū, cari aū sarcinā de a le pricepe. Cātū despre mine, amū lăudatū mai multū pe Zeuxis, unde a sciutū, într'unū singurū subiectū, să desvólte comorile variate ale geniului sēū, dāndū Centaurului o înfăcișare asprā și sēlbaticā, o cōmā asvêrlitā cu mēndriā, unū trupū sbērlitū de pērū, nu numai în porțiunea sa de callū, dar chīar și în cea omenescā. De pre largile lui spete, de pre privirea lui și zimbitorē și ferōsā, se cunōsce o ființā sēlbaticā, crescutā în munți și care nu s'arū putē domestici.

«Astū-felū este dīnsul; dar femeia sēmēnā cu acele mēndre cavalle cari trăiescū în Thesalia, nesuppuse la frētū și la zābale. Partea ei de susū e trupul unei frumoșe femeī, afōrā numai de urechile, cari se ascutū la yērfū ca ale Satyriilor; dar amestecul, îmbinarea âmbelor firī e așa de delicatū lucratā, mai allesū la locul unde trupul callului se preschimbā în trupū de femeia, în-cātū

τὸ ὅλον ἰσότητα καὶ ἀρμονίαν γραφῶν παῖδες ἐπαινούντων, οἷς ἔργον εἰδέναι τὰ τοιαῦτα· ἐγὼ δὲ τοῦ Ζευξίδου ἐκεῖνο μάλιστα ἐπῆνεσα, ὅτι ἐν μίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ ὑποθέσει ποιικίλως τὸ περιττὸν ἐπεδείξατο τῆς τέχνης, τὸν μὲν ἄνδρα ποιήσας πάντη φοβερὸν καὶ κομιδῇ ἄγριον, σοβαρὸν τῇ χαίτη, λάδιον τὰ πολλὰ οὐ κατὰ τὸν ἔππον αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕτερον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐξάρας αὐτῷ τοὺς ὤμους ἐπὶ πλεῖστον, τὸ βλέμμα, καίτοι γελῶντος, θηριῶδες ὅλον καὶ ὕρειόν τι καὶ ἀνήμερον.

«Τοιοῦτον μὲν ἐκείνον τὴν θήλειαν δὲ ἵππου γε τῆς καλλίστης, οἷαι μάλιστα αἱ Θετταλαὶ εἶδον, ἀδμητες ἔτι καὶ ἄβατοι, τὸ δ' ἄνω ἡμίτομον γυναικὸς πάγκαλον ἔξω τῶν ὤτων· ἐκεῖνα δὲ μόνον βαυρωδῆ ἐστὶν αὐτῇ· καὶ ἡ μίξις δὲ καὶ ἡ ἀρμογὴ τῶν ὀμμάτων, καθ' ὃ συνάπτεται καὶ συνδέεται τῷ γυναικείῳ τὸ ἵππικόν, ἡρέμα καὶ οὐκ ἀθρόως μεταβαίνουσα καὶ ἐκ προσαγωγῆς τρεπομένη

prefacerea nici că se pôte simți și ochiul în zadarū cată a deosebi punctul de despărțire. Cătū despre copii, în fețele lor, de-și sūnt încă prunci, se vedo ceva sēlbaticū, amestecatū cu blāndețea prunciei. Și de pre părerea mea, unū lucru fōrte minunatū este că ochiī lor copillāroși sūnt îndreptați cōtre puil de leū, fōră ca ei să lase ugerul de la gură, și fōră ca să se deslipescă cātuși de pușinū de muma lor.

«Când Zeuxis scōse în publicū acestū tabellū, elū cređu că cu dīnsul are să cāstige admirațiunea întregā a tutulor spectatorilor ; și într'adevērū toți începurē a striga : — cōci ce alta pōte face omul dinaintē unū astū-felū de capū d'operā? — Dar toți lāuda într'īnsul, numai cea ce voi ați lādatū la mine , adică formele neobicinuite , idea nouă și cīndată a unū tabellū precum nu se mai vēduse pēnē atuncī.

«De aceia și Zeuxis , bāgāndū de sēmă că numai acea noutate îi preocupă și că dīnsa îi face să privescă ca unū ce secundarū artea perfectă a execuțiunei : — Αἰδί,

λανθάνει τὴν ὄψιν ἐκ θατέρου εἰς τὸ ἕτερον ὑπαγομένη. Τὸ νεογνὸν δὲ τὸ ἐν τῇ νηπίῳ ὄμωσ ἄγριον καὶ ἐν τῷ ἀπαλῷ ἤδη φοβερόν, καὶ τοῦτο θαυμαστὸν οἷον ἔθοξί μοι, καὶ ὅτι παιδικῶς μάλα πρὸς τὸν σκύμνον τοῦ λέοντος ἀναβλέπουσι, μεταξύ τῆς θηλῆς ἐκείνησ ἐπειλημμένοι ἐν χρεῖ τῇ μητρὶ προβιδτάμενοι.

«Ταῦτα δ' οὖν ἐπιδειξάμενος ὁ Ζεῦξις αὐτὸς μὲν ψετο ἐκπλήξειν τοὺς ὄροντας ἐπὶ τῇ τέχνῃ, οἱ δὲ αὐτίκα μὲν ἐβόων· ἢ τί γάρ ἄν ἐποίουν καλλίστῳ θεάματι ἐντυγχάνοντες; ἐπήνουν δὲ μάλιστα πάντες ἅπερ καμὲ πρῶην ἐκείνοι. τῆς ἐπινοίας τὸ ξένον καὶ τὴν γνώμην τῆς γραφῆς ὡς νέαν καὶ τοῖς ἔμπροσθεν ἡγνωμένην οἶσαν. Ἔστω ὁ Ζεῦξις συνεῖς ὅτι αὐτοὺς ἀσχολεῖ ἢ ὑπόθεσις καινὴ οὐδα καὶ ἀπάγει τῆς τέχνης, ὡς ἐν παρέργῳ τίθεσθαι τὴν ἀκρίβειαν τῶν πραγμάτων, Ἄγα δὴ, ἔφη, ὁ Μικκίων, πρὸς τὸν μαθητὴν, περιβᾶλε ἤδη τὴν εἰκόνα καὶ ἀράμενοι ἀποκομίζετε οἴκαδε· οὗτοι

— ȃise lui MikkionŃ, scolarul sŃu, — strŃnge tabellul Ńi sŃ'lŃu ducemŃ a-casŃ. Ómenii aceŃtia laudŃ numai pulbera artei; iar ceia ce constituŃ esenȃa frumosului, ceia ce dŃ adevŃratul ei preȃu artei, ei nici nu le bagŃ Ńn sŃmŃ. Talentul lucrŃrei pere la vederile lor, dinaintŃ curiositŃtei subiectului tractatŃ.

«AŃa vorbi Zeuxis, supŃratŃ pÓte cam peste mŃsurŃ...»

De-Ńi lecturele de prin autorii clasicŃ, cu cari mie unuia ŃnŃ place Ńi mŃ simȃu datorŃ a presŃra lectiunile acestei cathedre, potŃ pŃrŃ cam lungŃ Ńi cam dese, unei pŃrȃi din publicul ce'mŃ face onÓrea de a se aduna acilŃ, eŃ ŃnsŃ nu creȃu cŃ arŃ fi nici bine, nici folositorŃ ca sŃ renunȃu la dŃnsele. Ńn studiul archeologiei, domnilor, cunnoscŃnȃa capetelor d'operŃ ale litteraturelor antice este o adevŃratŃ scÓlŃ de moralŃ Ńi de estheticŃ; ele ne adapŃ la fÓntŃna Ńn veci limpede Ńi inviŃtÓre a binelui Ńi a frumosului; fiŃ-care sorbiturŃ produce Ńn inimŃ Ńi Ńn minte unŃ effectŃ salutarŃ pentru cine sciŃ sŃ'i simȃŃ gustul Ńi s'o preȃnŃscŃ.

BunŃ-ÓrŃ, din pasagiul pe care vi'lŃu citiŃu, cugetaŃi numai cŃte invŃȃaturŃ de totŃ felul amŃ putŃ sŃ tragemŃ!

Timpul nu ne mai iŃrtŃ ca sŃ intrŃmŃ Ńn prŃ

γάρ ἡμῶν τὸν πηλὸν τῆς τέχνης ἐπαινοῦσι, τῶν δ', ἐφ' ὅτῳ, εἰ καλῶς ἔχει καὶ κατὰ τὴν τέχνην, οὐ πολὺν ποιοῦνται λόγον, ἀλλὰ παρευδοκίμει τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἔργων ἢ τῆς ὑποθέσεως καινοτομία.

«Ó μŃn oŃn ZeŃxis oŃτως, ÓργιλÓτερον ἴσως»

multe amărute; dar totuși, fiindu-că ținū cu totū dinadinsul, a închiăia astăđi cu primul periodū alū istoriei archeologiei, adică cu *Antichitatea*, vē cerū, domnilor, unū micū adaosū de răbdare ca să ne oprimū câte nnū momentū asupra trei idei sēu noțiunii, diferite prin natura lor, cari resarū mai cu sēmă din tōte cele ce amū tradusū chīar aci adinē-orī de pre Lucianū.

Primul punctū se attinge în adevērū numai în modū indirectū de studiul archeologiei. Elū ni se presentă ca o generalitate, applicabilē la multe împrejurări ale vieței litterarii și artistice, și pentru aceia nn se cuvine nicī o dată să'lū trecemū cu vederea. Voiñ să vorbescū de considerațiunile cu cari se începe și se termină lectura ce v'amū făcutū și cari constituă, cum amū đice, morala fabelei. Autorul precum și artistul se plāngū cum că publicul nn admiră de cōtū originalitatea și nou-tatea formei în operele lor și nn'și dă ostenelă a pōtrunde pēnē la fundul, la înțellesul, la măiestria artei lor. Aū dreptate, domnilor, și pictorul și scriitorul!

E durerosū, e mīhnitorū lucru pentru celū ce lucrōză cu consciința la o operă, de a vedē că ea este appegnītă de publicū într'nnū modū cu totul superficiale, că nimenī nn o privesce cu altū gēndū și cu altū folosū de cātū acela de a'și face dintr'nsa o plăcere trecătoare. Elū se întrōbă atunci :

«Ați dore din ceva ce am lucrat eu, nu pôte eși mai mult folos de-câtă atâta?» Și în totă-d'una acéstă induoință este o crudă încercare.

Dați'mi voiă a fi mai clar, a spune lucrul mai pe de rost, luându exemplul chiar din întrunirile noastre, în cari un public numeros, distins și felurit mi accordă a sa bine-voitóre atențiune.

Negreșit că acéstă varietate așa măgulitóre a auditoriului meu, nu pôte de-côtă să'mi adducă o viă mulțumire, să mă amăgescă chiar asupra meritelor mele; dar permiteți'mi acum să vă mărturisesc că aș crede scopul silințelor mele atins pe deplin atunci numai, când aș dobândi convingerea că printre acest public, plin de o așa bine-voitóre curiositate, se află și câți-va jini cari collegi din șisele mele, multă-puțină materiă instructivă câtă știu și pot eu a respândi într'in-sele și că aceia cel puțin nu vin la cursul meu de archeologie, numai pentru noutatea lui și pentru forma sa conferențială și încă neobicinuită în facultățile noastre.

Dar să ne întorcem curându în dominiul archeologiei, purtându acum privirile asupra descrierei acelu tabellă al lui Zeuxis despre care ne-a vorbit așa de bine Lucian.

Ară fi greu, și în oră-ce casă ară fi de prisos, să mai adaogem ceva la frumoasă și măiestrită descriere pe care o aușireți. Creșu că ară fi mai

de folosă ca să luăm dintr'însa materie spre a da un mic ocol prin mythologia ellenă și prin artele, cari se referră la subiectul tractatului de Zenxis în tabellul său.

În minunata pictură a acestui artist se vedea, precum știți, o familie de Centauri său mai bine de Ippocentanri, mama, tatăl și doi copii, cu trnpurile formate din boțuri de cai, din ale căror pepturi esșiau torsurile omenești.

Dar ce ne spune antichitatea, în operele sale scrise său figurate, despre aceste fabuloase ființe? Iată ce voim acum să cercetăm în trecăt.

Mai înteu se vede că Centaurii au fost un popor de ómeni aprigi și virtoși, cari au locnit în pădurile muntoase ale Thesaliei, cam pe acolo unde astăzi sunt așezați frații noștri, Români de la Pind. Ei își petreceau timpul vênându și uccigându cu barda, (grecesce κέντρον), taurii sălbatici, cari rătăceau prin acele păduri, și fiindu-că Thesalia a fost renumită în antichitate pentru caii săi cei frumoși, — Lucianul însuși ne a vorbit cu laudă despre neînfrânatele cavalle thesalice, — se vede că Centaurii vênau căllări, cea ce a făcut, pe de o parte, să li se adauge numele în acela de *Ippocentauri*, adică *săgetători de tauri căllări*, precum am dice astăzi, *Lănceri său Jandarmi căllări*; iar, pe de altă parte, să 'și'i închipuască lumea ca întrupați cu caii lor, pe cari erau în

veci încăllecăți. Totu asemenea, indigenii din America, peile roșii, când vedură pentru prima oră pe Spaniolii lui Fernandă Cortez, viindă asupra-le căllării și trăgândă intr'înșii cu arme de focă, ei rămaseră îngroziți, cređendă că aă in fața lor, nisce ființe supranaturali cu formă imbinată de omă și de patrupedă, nisce Ippocentauri cari posedeaă chiar deescul dară de a asvărli cu propriile lor mână trăsnete și fulgere.

Intr'astă-felă Spaniolii coprinseră lesne țerrile de curândă descoperite ale Americii, stărpindă mai cu totul pe naivii și inofensivii indigeni.

Cu Centaurii din Thesalia s'a petrecută totă cam astă-felă; ei se luară la cértă cu vecinii lor Lapiții și, voindă a sparge o nuntă a regelui lor Pirithou și a'i fura pe mirésă, pe frumoșa Ippodamia, aceia se uniră cu cei mai de frunte eroi ai Elladei, Eracle, Theseu și alții, fugărire și măcelărire pe bieții Centauri, cari fură atunci cu totul nimiciți și stărpiți.

Luptele Lapiților cu Centaurii aă devenită cu timpul ună motivă favorită ală artelor plastice și ună subiectă spornică de descrițiunii poetice.

Timpul nu mă iértă, domnilor, a vă citi minunata povestire din Metamorfozele lui Ovidiă (1) relativă la acele lupte, nici a vă descrie metopele

(1) *Ovidii Nasonis Metamorphos. lib. XII. v. 210 — 537.*

séu tăblițele sculptate de sub strășina Parthenonului din Athena, cari erau tóte ca nisce nestemate artistice, înșirate d'a lungul păreților, d'asupra columnelor aceluï templu mărețñ.

Așñ dori áneó să vă mai citezñ unele sarcofagie, unele camee, unele picturi și mosaice, reprezentândñ tóte Centauri ori Centaurese, séu isolați, séu ocupândñ, în veselul și tumultuosul cortegiu alñ lui Dionysiù séu Bacchus, unñ locù d'a rëndul cu Sileniï cei pântecoși și lăbărțați, cu Satyriiï cei cu copite și cu cornițe de țapñ, cu Bacchantele cele despletite și nebunatices.

Se vede că firea semi-bestială a Ippocentaurilor a îndemnatñ pe artiștii mai târziï ai Elladei ca să înroleze pe sëlbaticii uccigători de tauri ai Thesaliiei, printre sgomotoșiï și desmățațiï satellițiï ai ȃeului beției; 'i aũ inhămatñ la carrul în care Bacchus stă îmbrăcișândñ pe Ariadna; le aũ pusñ în mâne citare, timbale și fluïere; aũ suppusñ mên-drele lor capete la jugul tutulor desfrênărilor.

Astñ-felñ îi vedemñ, bărbați și femei, pe cele mai multe monumente plastice din vechime, cari ne aũ păstratñ imaginea lor.

Dar ánses ne aũ rēmasñ și opere reprezentândñ, ca pictura lui Zeuxis, scene de familiã ce se petrecñ între Centauri.

O faimósă mosaică de la Roma, care pórtă numele descoperitorului ei, Marefoschi, ne arată în-

tr'o pădure cu stânci, o Centaurésă uccisă la pământ și eșfiată de unghiile unui leopard, pe când Centaurul, soțul ei, cu fruntea încrețită de jale și de mâniă, combatte cu bolovanii de piatră, ferele ce'lui împresoră. Ună leă e întinsă mortă la pământ; leopardul e ameuițat de bolovanul Centaurului, iar sus pe stâncă urlă un tigru înterritat. Tóte aceste figurī sūnt minunate prin expresiunile lor, în mosaica lui Marefoschi.

Dar și mai apropiată de typul închipuit de Zeuxis este o piatră gravată, care a făcut parte din vechea colecțiune Strozzi de la Roma și pe care a descris-o vestitul Winckelmann. Acolo Centaurésa dă să sugă la sînă pruncul ei. Póte că péné la óre-care punctă, ácsta este chiar reproducerea tabellului descris de Lucian. . . .

'Mi ară plăcé să vă trecă pe sub ochi, insistându mai multă asupra amăruntelor, celă pușină monumentele de căpeteniă, cari ne presentă Centauri și Centaurese, în diferite pozițiuni: statuī, relieveri, vase de lută zugrăvite, picturi murale de la Herculanium și Pompei, camee și petre gravate, ba chiar și medallii.

Una din plăcerile cele mai atrăgătoare ale studiului auticariu este chiar de a face acestu-fel de comparațiuu, în cari acelașu typă se preface din nainté ochilor sub tóte formele sale.

Așu dori încă să vă vorbescă, domnilor, și de-

spre unii urmași ai lui Luciană în cariera lui de sofistă; mai alesă asupra ămbilor Filostrăfi, unchiul și nepotul, favoriți ai împărătesei Julia Domna, soția lui Septimiă Severă, și cari ne au lăsată amânduoă descrieri de tabelle antice, sub titlul de *ἱκόνες* și apoi încă asupra rhetorelui Libanios, carele, cu o sută de ani mai în urmă, a scrisă și elă opere de acestă felă, dar de ună merită cu multă mai inferioare.

Dar timpul ne zoresce; va să grăbină, și cu sfărșitul acestei prelungite lecțiunii să punemă capetă și istoriei archeologice din antichitate.

Totă citațiunea noastră din Luciană ne va deschide ună orizonte asupra epocii de răsipire a operilor de artă din sinul Greciei, și prin urmare a răpidei scăpătării ce a 'ncercată de atunci în cōce, cultura esthetică.

Luciană ne spune în adevără că pictura cu Centaurésa a lui Zeuxis a perită, cu alte tabelle, în naufragiul unei corăbii, pornită de Sylla din Grecia cōtre Roma, încărcată numai cu opere de artă, luate de acolo.

Incă de pe atunci se începuse despuțerea Greciei și în cursă de secolă, învingătoriă cu o mână adesă brutală și nepricepută, jăfuiră comorile artistice din templele și din cetățile grecesci, ca să le reverse în Roma.

Numele unui Mummiă, unui Lucullu, unui Sylla,

unuî Scauru, mai allesû alû unuî Verres, infruntatû pentru asemené fapte de cõtre marele Cicerone, aceste nume sînt stigmatate rêmase pe sînul sfâşiatû alû artisticei Ellade.

Intr'o scrisõre, pe care Serviû Sulpiciû o adresează amiculuî sêu Cicerone, spre a'lû mângâia de mórtea ficeî sale, elû ñice, întorcẽndu-se din Grecia, aceste memorabile şî intristátõre cuvinte :⁽¹⁾

«Voiu sã'þi împãrtãşescû şî þie o cugetare care 'mî a addusû multã mângâiere, dẽca cum-va a ta durere se põte õre-cum alina. Cãnd mẽ întorceamû din Asia, plutindû de la Egina cõtre Megara, începuiu a privi locurile ce mẽ înconjurã. Înapõi era Egina ; dinainte'mî Megara ; la drẽpta Pireul ; la stînga Corinthul ; tõte acestẽ, cetãþi cari ordinõrã aû fostû din cele mai înflorite ; iar acum zacû rẽsturnate şî sfẽrãmate dinaintẽ ochilor. Şi începuiu atunci a cugeta astû-felû în mine : Vai ! noî, nisce bõeþi õmenî a cãror vieþã este aþa de scurtã, ne mîhnimû cãnd unul din noî pere sêu este uccisû, pe cãnd, într'unû singurû

(1) *M. T. Ciceronis Epistolar. ad diversos, lib. IV, epist. 6 :*
 «Quae res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si forte eadem res tibi minuere dolorem possit. Ex Asia rediens quum ab Aeginæ Megaram versus navigarem, cœpi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Aegina, ante Megara, dextra Piræus, sinistra Corinthus; quae oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos jacent. Cœpi egomet mecum sic cogitare : Hem ! nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, quum
 uno loco tot oppidum cadavera
 projecta jaceant?»

locu, cadaverele atator vestite cetăți staă culcate la pământu, *quum uno loco tot oppidum cadavera projecta jacent!* »

Iată, domnilor, spectacolul ce presenta Grecia în timpul lui Cicerone; de atunci însă câte alte jafuri n'ău mai venită încă să o bântuiă și s'o pustieze!

Roma, îngânfata Romă, se împodobeă mereu cu acele desputeri. În traial ei falnică și desfătată, în simul ei aprigă la dobândă, veneau să se reverse comorile de pretutindenți. Asprii și lacomiș ei fiș, geloși de gloria lunei, voiaă s'o restrîngă tătă în trufașele ei ziduri.

Rămână lumea sterpă, golă și pustieă! numai Roma să se înalțe mândră, puternică și avută! să devină Cetatea fără seimenu pre lume!

Dar într'o di, pe tronul acestei universale cetăți,urgia sôrtei puse pe ună adolescentă, cu minte de nebună, cu inimă de criminală. Sătulă pêne la desgustă de tôte desfătările și de tôte mișeliile, elă înclîpui, în desșănțata'i fantasieă, să dea focă cetăței imperiali, să ardeă într'insa thesaurele adunate de preste totă pământul.

În nôptea de 19 iuliă anul 64 după Christos, Neronă puse să dea focă Romei, din mai multe părți de o-dată. Șapte zile și șapte nopți d'a rîndul, arse capitala lunei, prefăcîndu în scrumă, în vară și cenușă, temple și locuințe, marmore și bronzuri! Iar dînsul, împărătescū tîlhară, Neronă,

În costumul de actor tragic, recitându versuri despre căderea Troiei, privea cu desfătare, de pe turnul înălțat de Mecenate pe muntele Escuilin, acest spăimântător ocean, ale cărui valluri de flacări mistuia fără cruțare și coliba săracului și splendidele capete d'operă ale geniului artistic!

Astă-fel falnica și aspra Romă, purure credincioasă devisei ce cu disprețul artelor, îi rezervă pe sēma ei, numai domnirea lumii,

Excudent alii spirantia mollius aera,
 Credo equidem; vivos ducent de marmore voltus;
 Orabunt causas melius.
 Tu regere, imperio populos, Romane, memento!

aspra Romă aruncă mereu în foc, câți-va secol d'a rōndul, tōte frumōsele plāsmuirī ale poeticeī Ellade și plāmădesce cu nepăsare, în grosolana și tirannica sa mână, veninū rođătorū pentru frageda și plāpānda cultură antică.

În viitorle lecțiuni, domnilor, trecēndū rāpide preste secolul de mijlocū, voi cauta a vē face cunnoscuți pe fruntași dintre acei răbdători și curioși cercetători, cari, peste mai multū de o miă de ani, în timpul Rennascereī, începurē să scormonēscă prin cenușa giganticului incendiū, rămășițele pripășitelor opere de arte ale civilizațiunei de odiniōră.

A CINCEA LECȚIUNE

Folosele studiului pregătitoru asupra istoriei Archeologiei, mai allesu la noi. — Despuțerea Greciei de obiectelo sale de artu a fostu reprobata de scriitorii eminenți ca *Polybiu* și *Cicerone*. — Actele lui *Mummiu* și lui *Sylla*; clădirile lui *Scauru* în Roma. — Artea romanu localu sub *Augustu*. *Agrippa*. — Jăfările lui *Neronu* și *Titu*. — Epoca lui *Traianu* și a *Antoninilor*. — *Erode Atticu* și inscripțiunile *Triopseue*. — *Septimiu Severu*. — Ornarea *Constantinoplei* cu despuțerile Romei. — Surparea *Jouelu* *Olympicu*. — Causelo de ruiuare a monumentelor antice, do pre istoricul *Gibbon*. — *Barbaria* secolulu de mijlocu; *iconoclastiile*, *mahometaniile* și *creștinile*. — *Efectele* *reshoțelor* *civile* asupra monumentelor din *Roma* și *Constantinople*. — *Obiecte* antice păstrate din *nesciutu* și *superstițiuue*. — *Palimpsestele*. — *Ollele* cari cresc în pământu.

DOMNILOR,

O persónnă care a urmatu d'a rōndul și cu răbdare, seșia începēdă a prelecțiunilor acestui cursu, unu amicū 'mi a adresatu o cestiune, la care mē simțu datoru a rēspunde, cōci este probabile că nu numai unul din auditoriile mei 'și a făcutu în sine o asemenea întrebare.

Mi s'a rememmoratu că în discursul prin care amū deschisū aceste lecțiuni, amū datu mai întēru

definițiunea archeologiei, arătându totu de odată și însemnătatea ei, în raportu cu cunnoscințele istorice; apoi, amü însemnatü împărțirea ei în două ramure; una, attingătoare de viața morală și socială a omenirei, cea-l-altă tractându mai cu sémă despre operele artistice; în urmă, amü enumeratü speciile de materii diferite, în cari se subîmpartü aceste două ramure, ethica și esthetica; și în fine, semnalându inconvenientele ce se tragü pentru studiul raționnatü alü archeologiei, din expunerea materiilor de pre unü methodü exclusivü, adică strictü analyticü, séu geograficü, séu istoricü, m'amü îndatoratü a presenta, succesive și în ordinea chronologică a timpilor, tabelluri despre cultura diferitelor popóre, analysându în fiă-care din ele, datinele și monumentele ce se referrü la studiul archeologicü. Așa dar, amü promisü a vorbi pe rōndü, despre usurile și monumentele timpilor preistorici, despre cilverisatiunea antică a Indiei, a Egyptului, a Babyloniei, a Persiei, a Feniciei și altor vechi popóre din Oriente. . . .

Pënë acum änsë, — și astăzi suntemü la a cincea a nöstră întrunire, — nici unul din aceste tabelluri nu s'a ivitü dinainté auditorului, și s'arü părë dintr'acësta, — 'mi a spusü amicul meü, — că förä de a preveni, amü schimbatü methodul de expunere și m'amü abättutü din callea cea systematică și bine coordonată ce'mi propusesemü la

începută, spre a face, sub formă de desghinuri ar-
cheologice cam șerpuite, cam frânte și cam desmă-
dulate, analysea unora din scriitorii antichității
grece și latine. Și într'adevăr, trei lecțiuni, una
după alta, v'amă vorbită, domnilor, numai despre
câți-va din acei scriitori ai antichității pe cari,
din punctul de vedere ală însemnătății lor ar-
heologice, 'i amă clasatū în patru serii, sub rubri-
cele de scriitori *periegeți* sėu căllători, scriitori
tehnici, *erudiți* și *anticari* propriū-disū, în fine
sofiști sėu disertatori mai multū sėu mai puținū
elocuenți. Într'astū-felū amă cređutū că voiu putē
să vė facū a prețui prima fasē ce presentă istoria
sciinței de care ne ocupămū.

Din acestū punctū de vedere, -- și nu numai
din acesta, — socotescū, domnilor, că digresiunea
preliminariă ce amū întreprinsū a face cu d-vóstre,
mai nainte de a intra în expunerea materiei, con-
formū methodulū pe care l'amū anunțatū, adică
acéstă serie, încă nu terminată, de lecțiuni asupra
istoriei archeologice la diferitele epoce ale culturiei,
acéstă cercetare a isvórelor din cari noi ađi ne
tragemū cunnoscințele, acestū examenū alū cercări-
lor și alū silințelor ce s'aū făcutū succesive de
cótore ómeni merituoși, spre a elucida și a regula
materialul sciinței trecutului, totū acestū studiū
introdactivū, mă lingușescū a crede că va avē pen-
tru cei doritori de a se instrui, și chiar pentru a-
céstă cathedră, unū induoitū folosū.

Când grădinarul voiesce să sădască pe o țerrină încă necultivată, o nouă plantație, de la care să poți aștepta o spornică rodire, se știe că mai înainte de toate, el trebuie să plivescă acel loc, să curețe dintr'însul pământul și buruienile care l'au înțelenit, să'lă grebleze, să'lă fărâme și să'lă mărnițască, să'lă implinescă golurile și stăpînirile cu pământul roditor de răsădnică, să'lă plămădescă, să'lă năde, să'lă așterne, într'unu cuvântul să'lă facă numai bun pentru noua sădire.

Cam în poziția grădinarului, ne aflăm și noi, noi cari ne amăm înatul grădina sarcină de a sădi o știință nouă în școlă și în țerra Românilor. Și aceste le știe, domnilor, cu o deplină încredere că nu veți fi d'vostre din aceia cari ne voru împăta că adducemul

Unu măceșul ghimposul, sălbaticul
 De prin locuri depărtate,
 Nodurosul, răiosul, iernaticul,
 Smulsul de crivețe turbate,
 Spre alul pune într'o grădină
 Avuțitul, roditorul,
 Ca să prindă rădăcină
 Printre floril mirositorul.

Orice arul pute să cărtăscă îndărătnica invidiă și îngomfata nesciință, ori-cătu arul tracta niil de superfluități pretențioase, de nefolositorul declama-

țiunii, cursurile noastre supplementari, lecțiunile noastre de sêră, eũ și cu mine, toți colegii mei cari vinũ aci sã expunã, cu bunã credințã, dinaintê dvostre noțiunii străine pênê acum Universitãtei române, noi, dicũ, ne hrãnimũ cu via dorințã și cu sincera încredere cum cã, în mãrginirea mijlócelor noastre, vomũ adduce unũ adevêratũ serviciũ junimei studiose, ba pôte chiar vomũ provoca unũ ore-care avêntũ în cultura socialê din țerra nostrã.

È unũ ce tristũ, unũ ce umilitorũ pentru noi de a constata, — cum a fãcut'o de mai multe ori pênê acum d. Hãsdêu, chiar de pre acêstã cathedrà, — de a constata cum cã, în mai multe materii sciințifice, cultura nostrã se aflã încõ atãtũ de inapoiatã, în-cãtũ ómenii cari se credũ a fi corifeii erudițiunii la noi, emittũ în publicũ idei și scrieri pe cari abié le arũ fi pututũ produce secolii de multũ trecuți, prin cele mai multe din celelalte părți ale lumii civilizate.

În filologiã, se face ađi la noi, ceia ce cu patru sute de anni mai nainte producea prin alte țerrĩ, sciința nerumegatã a primilor grammatici și filologi, cari aũ cercatũ a'și da sêma despre natura limbelor moderne.

Pentru tótã Europa, ânsê, pentru tótã lumea, sciința limbelor a înaintatũ cu pași de uriașũ. Noi singurĩ amũ rãmasũ inapoi. Tóte ficele anticeĩ limbe latine 'și aũ cãștigatũ, prin sciințã, iertarea

lor de vîrstă, aŭ ajunsă a'și cunnósce și a'și exercita drepturile și pnterile lor.

Biétă limba româna singură a remasă snb o rigurosă intellă; ei i se contestă ori-ce mișcare, ori ce pornire de independență; ea trebniă să ămble ne încetată ca prnciț, reșimată pe proptele latinescī.

Și óre cine o suppnne la astă-felă de osîndă?

Să o mărturisimă. Simțimentul care dicteză acéstă înděrētniciă nejustificabilă e nnumăi nnă patriotismă orbescă și neraționnată, a cărnă fire pocită și ăngnstă nn putea să nască de-cătă în scólele nnei națiunii cu vederi mărginite, în scólele nngnrescī.

E timpă, domnilor, ca și la noi, sciința lunei culte să'și reverse adevăratele ei lumine și să nn mai pētrunđă pēnē aci, prefirată prin întnecata încóre a *gymnasielor* și nniversitășilor magyare. Latinésca de la Clușă, de la Peșta și chiar invēșătura vechă de la Beciu 'și a făcētă timpul. Trebniă să căutămă de aci înainte a ne lumina și a ne încălđi minșile la nnă sóre cu străluciri mai adevărate, mai pētrunđetőre; trebniă să ne cultivămă limba și istoria de pe principiile recunnoscute de bune și întemeiate cu tăriă în tóte acele țēri, unde adevērul și nu nnă interesă meschină și nepricepntă e singurul scopă ală sciinței.

Și cea ce amă đisă, domnilor, în trecētă despre filologiă, se applică de signră totă așa de bine și la studiul archeologiei,

Să ne temem ca nu cum-va spiritul falsificator al unui patriotism rău înțeles, să vină cu timpul a întuneca izvoarele istoriei române, precum el face astăzi pentru limba noastră; să ne ferim a admite cu ușurință explicațiuni de monumente antice, dictate numai de unele aspirațiuni fantastice, cari adă voru a ne da de strămoși pe Daci, mâne pe Celți și mai apoi pe Dunnețu mai scia cine. Să ne păzim încă și de acele naivități, vrednice de risul lumii, cari facu, de la o vreme încoco, să răsară mereu, totu în țerră la noi, când săbiu de ale lui Absalonu, când anele de ale lui Iuliu Cesare, când lulele de ale lui Decehalu.

Dar ca să scăpăm de asemenea ponoșe, ca să nu mai fim expuși la imputarea de ignoranță ce ni se aruncă în față, ca să ocupăm și noi unu colțisoru câtu de micu, în concertul erudițiunei serioșe a Europei, trebuiă neapăratu, domnilor, să ne dămu sémă și despre izvoarele la cari se adapă acea erudițiune și de differitele încercări, piin cari sciința a trecutū, în cursul timpilor, pentru a ajunge în starea ei actuală.

Acestu induoitū scopu, credū eu că'lū vomu puté atinge, domnilor, întru cea ce privesce arheologia, decă vomu da ore care atențiune istoriei acestei sciințe, și decă vomu sci să tragemu profitu din invătăturile ce unu asemenea studiū pôte, mai multu de-cătu ori-care altul, să ne presente.

Cunoscința isvórelor, modul de a le întrebuința și de a ne folosi de dînsele, ne yorű face să înțelegemű câtű de sterpű și fűrű temeű sűnt, în arheologiű, și tűtű acea sciinűű care nu se basűzű pe datine positive, adunate și controlate de timpű, și tűte acele fantasii ale anticarilor-exploratori, cari n'űű altű temeliű de-cűtű o curiositate copillűrűscű, spoitű cu o falsű erudiűiune, adunatű și aceűa numai din resfoirea vre-unű dictionarű.

Iatű, domnilor, pentru ce amű insistatű a vű aűinti atenűiunea asupra scriitorilor antichitűűei și a vű arűta prin unele exemple, în ce chipű űiselelor trebuűescű mereű puse în confruntare cu monumentele existenűi. Prin acestű methodű comparativű și adevűratű sciinűificű se înlűturűzű, pre-cűtű se pűte, errorile; printr'insul, și numai printr'insul, certitudinea cea mai pozitivű sűű celű puűinű probabilitatea cea mai apropiatű de adevűrű, ieaű locul ipoteselor fantastice; printr'insul în fine, ideile se lűmurescű astű-felű in-cűtű sű punű la calle o cunoscinűű clarű despre treptata desvűllare a inűtregei activitűűi omenesci.

Dűcű faptele ce se adunű și se statornicescű prin acestű methodű sűnt în mare parte, műruntaie cari parű a fi lucruri fűrű importanűű, mai multű curiositűűi de-cűtű noűiunii folositűre, apoi celű-ce se va gűndi mai departe va recunűosce cű imbinarea și imbucarea acelor műrunűele cercurű și verige întoc-

mescă chiar lanțul care pörtă din secolă în secolă, din țerră în țerră, civilisațiunea omenescă.

Omul carele, prin methódele întăritóre ale sciinței, sciă să oțelescă, ca să dică așa, celă pușină câte-va din acele cercuri, ș'apoí să le prindă la locul ce li se cuvine în lanțul celă mare ală culturei, acela este ună lucrătoră vrednică, ună erudită, ună archeologă, ală cărui nume va rămâne pururé lăudat.

Dar celă care, din nepricepere seú din îngómfare, voiesce cu ușurință, să acate de temeńnicul lanțú ală sciinței, câte verigute de sticlă și căți talași de rindé se incolăcescú sub lunecósa lui închipuire, acela e ună omă de care ridú cei ce sciú mai multă de-cătú dńsul, dar carele póte deveni primejdiosă, pentru cei cari, nesciindú nimicú, aú ánsé dorința de a învăța.

Ideile și noțiunile greșite pe cari le respândescú în publică asemené archeologi, acelé sńnt, domnilor, pirul și buruiana pe cari grădinarul cată să le desrădăcineze, să le lepede și să le stêrpescă de pre țerrina necultivată.

Avendú dar sarcina de a înghieba la noi sciința archeologiei în adevérata ei albiă, amă socotitú ca o primă datoriă a acestei cathedre, de a arăta *de unde* și *cum* se cullegú elementele sciinței. A trebuitú dar mai ántéiu de tóte să daú o ideă despre natura isvórelor, și acum áncó, domnilor, socotescú

că nu va fi de mai puțină folosă ca să schițeză în ce mod, aceste isvóre au fostă întrebuintate și utilizate pêne în ziua de astăzi.

Noțiunile ce amă emisă pêne acum asupra autorilor antichității și explicarea rangului ce scrierile lor ocupă ca documente archeologice, au constituită prima parte a studiului istoric ce 'mă amă propusă a face dinainté d^{vóstre} asupra dezvoltării progresive a sciinței nóstre.

Mă linguesc cu speranța că n'ană rămasă cu totul mai prejosă de scopul meu și că amă isbutită, prin numeróse exemple și confruntări, a vă face să prețuiți de ce mare valóre este cunnoscința litteraturei clasice, atâtă pentru constatarea stăreii ethice a sócietaților antice, câtă și pentru priceperea ideilor și operilor esthetice, cari s'au dezvoltat și s'au manifestat în acele societăți.

Acum ánsé, continuándă a vă face pe scurtă istoricul sciinței archeologiei, și presentându-vé o rápide desfășurare a vicisitudinilor ei în timpă mai apropiati de noi, și anume de la Renașcere pêne în zilele nóstre, cugetă a îndeplini a duoa parte din lucrarea, prin care voiescă a vă pregăti la studiul propriu ală materiei archeologice.

În adevărú veți vedé, domnilor, ce fase a luată acestă studiú în timpú de aprópe cincă sute de anni; cum s'au cercatú ómení de meritú a descurca izele invélmășite ale civilisațiunilor trecute; cum unii au

greșită callea din pușina lor sciință; cum alții aș stabilită ordine în diversitatea multiplă a noțiunilor; cum în sfârșită, ómenii de geniú aș presimțită adevărul și aș respândită asupra induoșelilor, lumina cea mai netăgăduită.

Prin cercetările de felul acesta, veți vedé cum s'aș stabilită methódele cele mai temeșnice ale sciinței și totú de odată, veți afla numele celor mai principali dintre ómenii, cari aș contribuită la progresul cunnoscințelor nóstre.

Astú-felú, când mai în urmă, vomú avé a expune systematicú și a desvolta în ordine, rezultatele cercetărilor sciințifice ale acelor ómenii, nu vé veți simți străini de dișșii și vé veți increde mai cu inlesnire unor cállcuse, pe cari de mai nainte ați invěțatú a le cunnósce și a le prețui.

Acum, domnilor, după o expunere prelungită a folóselor pe cari socotescú că le vomú trage cu toții împreună, din acestú studiú preliminaríú asupra isvórelor antice ale archeologiei și asupra progreselor ce acéstă sciință a făcutú în timpul modernii, cređú că amicul meú și toții acei cari, în modú tăcutú, aș împărtășítú îngrijarea lui, vorú puté prețui scopul și folosul digresiunei prin care amú curmatú încă de la începutú, ordinea materiilor stabilită în prima mea lectiune. Imi vine chiar a crede că dișșii mé vorú indemna acum să urmezú totú de pre aceiași systemă istoricul archeologiei,

spre a aşeza astu-felū pe temeluri mai solide, pe noţiuni mai variate asupra antichităţilor, asupra ómenilor şi a cărţilor, regulata expunere ulterioară a materiei ştiinţifice.

Pe aceste motive mă socotescū îndreptăţitū, domnilorū, a relua şirul vicisitudinilor archeologiei de unde l'amū intreruptū la ultima noastră intrunire şi fiindū-că timpul m'a silitū atunci a trece cam rapide asupra unui evenimentū de o mare însemnătate în acestū cercū de idei, -- voiu să vorbescū despre despuşerea Elladei şi despre transportarea monumentelor ei artistice în Roma, -- imi veţi da voiă, domnilor, a confirma prin câte-va fapte mai notorii, acestū actū aşa de importante în annalele archeologiei europene.

A fostū acesta unū evenimentū despre care a rămasū pênē la noi unū mare rēsunsetū, în litteraturile antice şi nu se cade să'lū trecemū iute cu vederea, decă voimū să ne dămū sēmă despre iubiirea, despre valórea ce popórele antichităţei acordău operilor de artē.

Ómeni de statū, scriitorī din cei mai gravi s'aū preocupatū de acéstă cestiune, şi ca să vă dau o dovadă fórte semnificativă despre acésta, daţi-mi voiă să vă citescū, în traducere, unū fragmentū, în care illustrul istoricū ellenū Polybiū, generalul şi politicul carele, dupē ce se formase sub ordnile lui Filopimentū, *ultimul Ellenū*, trăi într'o fră-

țescă prietenia cu marele Roman, Scipione Africanul, în care, dicu, Polybiu își emite apăreriile sale asupra acestei grave cestiuni : (1)

«Romanii, — dice el, — hotărîre de a transporta în patria lor tôte ornamentele de prețu ale Syracusei invinse și de a nu lăsa nici una dintr'însele, în cetatea suppusă domnirii lor. Ară fi materia unei lungi desbateri, de a sci acum decă ei au avută cuvântu și decă le a fostu de folosu a face într'astu-felă. Mai cu dreptu este de a crede că ei n'au făcutu bine și că încă astădu nu facu bine urmându în așa modă. Negreșitu că decă ei ară fi începutu să'și illustreze patria lor, numai prin despuierea celorlalte cetăți, atunci forțe bine ară fi făcutu de a strămuta într'însa ceia ce ară fi măritu și puterea și gloria ei; dar decă, numai prin vieța lor forțe cumpătată și printr'o alungare strășnică a luxulu și a trufielor, ei au ajunsă să'și suppusă poporele la cari au gășitu cele mai multe și cele mai frumoșe din acele ornamente, trebuiă neapărată să recunnosemă că multă au greșitu luându-le la dîșii;

(1) *Polybiu* libri IX, fragm .10, (ediț. græco-latin. Paris, 1859. p. 421): «*Ἐκριθῆ μὲν οὖν διὰ τοῦτο τοῖς Ῥωμαίοις, τὰ τῶν Συρακουσῶν πολυτελέστατα κατασκευάσματα πάντα μετὰ τὴν ἄλωσιν μετακομιζεῖν εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, καὶ μηδὲν ἀπολιπεῖν. Πότερα δὲ ὀρθῶς τοῦτο καὶ συμφερόντως αὐτοῖς ἔπραξαν, ἢ τάναντία, πολὺς ἂν εἴη λόγος· πλείων γε μὴν εἰς τὸ μὴ δεόντως σφίσι πεπραχθαι, μῆδ' ἀκμήν νῦν πράττεσθαι τοῦτο τοῦργον. Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τοιαύτων ὀρηθέντες προεβίβασαν τὴν πατρίδα, δῆλον, ὡς εἰκότως ταῦτα μετέφερον εἰς τὴν οἰκίαν, δι' ὧν ἠύξηθησαν. Εἰ δ' ἀπλουστάτοις χρώμενοι βίοις, καὶ ποῦδωτάτω τῆς ἐν τούτοις περιττότητος καὶ πολυτελείας ἀφεστῶτες, ὅμοις ἐπεκράτειν τούτων αἰεὶ παρ' οἷς ὑπῆρχε πλείστα καὶ κάλλιστα τὰ τοιαῦτα· πῶς οὐ νομιστίον, εἶναι τὸ γινόμενον ὑπ' αὐτῶν ἀμάρτημα; Τὸ γάρ, ἀπολιπόντας τὰ*

căci a părăsi obiceiurile cărora unu poporū datoresce învingerile sale, spre a'și însuși pe acelé ale învinșilor, și luându-le, a se încărca cu acea invidiă care purure însocește strălucita înfățișare a marilor avuți, — lucru de care staturile trebuiă mai multū să se ferescă, — acesta fără înduoială este o purtare neierlată; căci lumea în locū să fericescă și să vrea binele celor cari aū cotropitū avuți străine pe cari ea le invidiează, prinde milă de cei cari aū fostū despuiați, și când norocul cresce totū în partea unora, când aceștia se înavuțescū cu totū bunul celor-l-alti și și resfață avuțiile dinainté celor pe cari i a despuiatū, atunci răul se înduoiesce; căci lumea, nu se mai mărginesce a compătimi cu alții, ci totă, plângându'și de propria sa milă, se împle de invidiă, ba încă și de mâniă în contra acelor cari și aū înălțatū mărirea pe direpănarea tuturilor; fiăși-cine într'adeverū, când își adduce aminte de nenorocirile sale, nu pôte să nu urască pe celū ce i lea pricinuitū. Așa dar decă Romani, în cotropirile lor, arū fi adunatū numaī aurū și argintū, nu li s'arū puté imputa așa de multe. Negreșitū că spre a împărăși asupra lumēi,

τῶν νικούντων ἔσθῃ, τὸν τῶν ἡττωμένων ζῆλον ἀναλαμβάνειν, προσειδραττομένους ἅμα καὶ τὸν ἔξακολουθοῦντα τοῖς τοιούτοις φθόνον, ὃ πάντων ἐστὶ φοβερώτατον ταῖς ὑπεροχαῖς, ἡμολογούμενον ἂν εἶποι τις εἶναι τῶν πραττόντων παράπτωμοι. Οὐ γὰρ οὕτως ὁ θεώμενος, οὐδέποτε μακαρίζει τοῖς τ'ἀλλότρια κερτημένους, ὡς φθονεῖ ἅμα, καὶ τις ἕλιος αὐτῶν ὑποτρέχει τῶν ἐξ ἀρχῆς ἀποβαλόντων. Ἐπὶ δὲ καὶ προβαίνει τὰ τῆς εὐκαιρίας, καὶ πάντα δινάγη πρὸς αὐτὸν τὰ τῶν ἄλλων, καὶ ταῦτα θυγαλῆ τροπὸν τινὰ τοῖς ἰσπερημένους ἐπὶ θέαν, διπλάσιον γίνεται τὸ κακόν. Οὐ γὰρ ἔτι τοὺς πέλας ἕλειν συμβαίνει τοὺς θεωμένους, ἀλλὰ σφᾶσαι τοὺς, ἀναμνησθῆκαμένους τῶν οὐκ εὐτυχεῖν συμπτωμάτων. Ἐξ ὧν οὐ μόνον φθόνος, ἀλλ' οἷον ὄργη τις ἐκκαίεται πρὸς τοὺς εὐτυχοῦντας. Ἡ γὰρ τῶν ἰδίων περιπετειῶν ἀνάμνησις ὠδανεῖ προ-

trebuia ca ei să lipsescă pe popoarele ce aveau a birui, de asemenea mijloace și să și le păstreze pe séma lor; dar în privința tuturilor celor-l-alte avuții, multă mai de laudă ar fi pentru dânșii ca să le lase unde se află, împreună și cu invidia ce tragă după sine, și să'și pună fala patriei lor, nu întru mulțimea și frumusețile picturilor și statuilor, ci întru strășnicia obiceielor și întru mărinimia simțimintelor. Ureză dar ca învingătorii viitorimei să învețe, din aceste cugelări, a nu mai despuia cetățile ce'și supunū, și a nu face din nenorocirile celor-l-alte popoare, podoba patriei lor.»

Dacă aceste înțelepte cuvinte făcure pe Scipione Emiliană, scolarul lui Polybiū, să restituie cetățile grece din Sicilia toate statuile câte li se răpise de către Carthaginezi, spre a fi transportate pe țărnișurile africane, ele nu opriră cătuși de puțină pe generalul romană Mummiū, așa de vestitū prin vitejiă câtū și prin ignoranța lui, de a jăfui Corinthul de toate sculpturile și de toate picturele sale.

τροπή τις ἐστὶ πρὸς τὸ κατὰ τῶν πραξάντων μῖσος. Τὸ μὲν οὖν τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον ἀθροίζειν πρὸς αὐτοὺς, ἴσως ἔχει τινὰ λόγον· οὐ γὰρ οἶόν τε τῶν καθύλου πραγμάτων ἀντιποιήσασθαι, μὴ οὐ τοῖς μὲν ἄλλοις ἀδυναμίαν ἐνεργασαμένους, σφίσι δὲ τὴν τοιαύτην δύναμιν ἐτοιμάσαντας. Τὰ δ' ἐκτὸς ὑπάρχοντα τῆς προειρημένης δυνάμεως, ἧν, ἐν τοῖς ἐξ ἀρχῆς τόποις ἅμα τῷ φθόνῳ καταλιπόντας, ἐνδοξότεραν ποιεῖν τὴν σφετέραν πατρίδα· μὴ γραφαῖς καὶ τύποις, ἀλλὰ σεμνότητι καὶ μεγαλοψυχίᾳ κοσμοῦνται αὐτήν. Οὐ μὲν ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰρήσθω μοι χάριν τῶν μεταλαμβάνόντων αἰεὶ ταῖς ἑξουστίας· ἵνα μὴ, σκυλεύοντες ταῖς πόλεις, κόσμον ὑπολαμβάνουσιν εἶναι ταῖς ἑαυτῶν πατρίδι τῆς ἀλλοτρίας σηφορίας.»

Când Mummiū expedii tóte acele neprețuite și neimitabili capete de operă còtre Roma, elū recomandă întreprindătorilor de transporturi militari ca să i le păstreze în stare bună și îi îndatoră să facă altele la locū decât cum-va s'arū perde séu s'arū strica vre-una dintr'insele. Apoi, ajungendū și elū în Roma, în urma prețioșelor sale jafuri, mai dete dintr'insele și lui Lucullu, còci pré i se părură multe și fòră valóre pozitivă pentru intrarea sa triumfală în cetate.

Iată, domnilor, în ce chipū operile nemuritoare ale artei ellene ajunsese a fi jucăria unor mândri și grosolanți cotropitori.

Sylla, crudul și făcarnicul Sylla, împinse lăcomia și mai departe; elū despuiă templul lui Apolonū din Delfi, nnul din cele maienerate sanctuarie ale Elladei, de tóte thesaurele sale, și când în superstițiunea lor, locuitorii îngroziți de unū asemené sacrilegiū, veniră să'i povestéscă că lyra ^{de}deului răsunnase amenințătoare sub bolta templului, elū le răspunse ridendū : «Dar, mēi ómenilor, «nu pricepeți voi óre că Deul cântă de veselie, «unde a pututū să'mi facă mie unū darū așa de «plăcutū?»

Așū puté, domnilor, să înmulțescū exemplele de jafuri și de desputeri, commise de învingătorii Romanii, asupra nenorocitei Ellade; dar nici odată inventariul obiectelor de prețū cari, în timpū de

doi secoli și mai bine au trecut din cetățile grecesci în Roma, n'arū pute fi completū.

Unū singurū omū, unū particularū, Marcu Emiliū Scauru, fiul unū proconsulū hrăpitorū alū Achaiei, împodobi teatrul celū mare, ce elū clădi în Roma, cu trei miī de statue adduse tōte din Grecia. Astăđi nu e orașū în lume care să conțină unū așa mare numărū de statue, decă vomū excepta pōte cathedra la sēū domul de la Milanū, ale cărui fațade presentă aspectul unei întregi păduri de ornamente sculpturali și de chipuri de marmoră. Totū cam așa trebuiă să fi fostū și anticul teatru alū lui Scauru, despre care ne au rămasū fōrte puține noțiuni detaliate.

Acestū Scauru, renumitū prin luxul sēū, mai clădise în Roma și o casă, pe care ne a descris'o Pliniū, arătândū mare parte din avuțiile artistice ce ea coprindea. Unū architectū francezū de talentū, Franciscu Mazois, carele sub primul imperiū, începu publicațiunea unei splendide și voluminoase cărți asupra ruinelor din Pompei, a scrisū la 1819, o cărticică plină de gustū și de erudițiune, sub titlul : *Palatul lui Scauru*, «Le palais de Scaurus». Într'insa găsīmū descrierea unei fastuoase locuințe romane; autorul a profitatū într'acea folositōre și plăcută scriere, de tōte noțiunile ce se potū cullege prin scriitorii anticī și de tōte cercetările făcute de dīnsul în locuințele vechiei ce-

tăți Pompei, spre a ne face cunnoscute distribuțiunea și dispozițiunile, usitate în edificiele casnice și private ale antichității grece și romane.

Dar să închiăiemă rememorarea ce 'mî amă propusă a face despre prădarea obiectelor de artă ale cetăților grece de către Romani, totu astu-felū precum amă început'o, adică printr'o citațiune cul-lésă și acésta dintr'unū autorū anticū și nu mai puçinū gravū de-cătū istoricul Polybiū.

Iată cum Cicerone, atacăndū dinainté tribună-luluī, pe nevrednicul Verres, pretorū și spoliatorū alū Siciliē, vorbesce despre adūnca jale ce încercaū Ellenii din asemené despuierī : (1)

«Nu voū măi face vorbă despre jafurī, de cari men-țiōnăndu-se în acestū locū, ele vorū păré a fi neînsemnate, precum decă voū spune că elū, din tôte locașele sante ale Syracusei, a răpitū table delrice de marmoră, crătere de aramă din cele măi frumóse și o mulțime de vase corinthice. Astū-felū în-côtū, acei cari aū obiceiū de a duce

(1) *M. T. Ciceronis* in Verrem act. II, lib. 4, 59 : «Jam illa, quia leviora videbuntur, ideo præteribo; quod iste mensas Delphicas e marmore, crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vasorum Corinthiorum ex omnibus ædibus sacris Syracusis abstulit. Itaque, judices, hi, qui hospites ad ea, quæ visenda sunt, ducere solent et unum quidque ostendere, quos illi mystagogos vocant, conversam jam habent demonstrationem suam. Nam, ut ante demonstrabant, quid ubique esset : ita nunc, quid undique ablatum sit, ostendunt.

«Quid tum? mediocrine tandem dolore hos affectos esse arbitra-

pe vizitatori ca să le arate fiă-care obiectă și cari se nunescū la Greci mystagogi, 'și-aū schimbatū acum modul de explicare, cōci în locū de a spune, ca mai nainte, ce lucru este fiă-care obiectū, acum arată numai locul unde a fostū cutare seū cutare obiectū. Și ce? Óre, gēndiți că puçinū aū fostū mīhnite acele popóre, de tóte acesté? O nu! judecători. Mai întēu, toți ómenii în genere ținū la religiunea lor și tutulor le place a îngriji și a păstra deii părintesci, pe cari i-aū moștenitū de la străbuni; apoi mai cu deosebire Grecii se desfăteză ca tóte obiectele de artē, cu tóte lucrurile mesteșugite, precum statue și tabelluri zugrăvite. Numai din plāngerile lor putemū înțelege câtū le aū fostū de amare acele perderi, pe cari noi póte le socotimū ca neînsemnate și le desprețuimū. Credeți-mē, judecători, (și sciū că de sigurū acesté le-ați auzitū și voi) că din câte supērări și injurii aū priimitū în acești din urmă anii, alliatiī noștriī și națiunile străine, nici una n'a attinsū mai greū pe Greci, ca despuerile acesté ce s'aū făcutū în templele și în cetățile lor.»

Accusațiunile adduse de Cicerone lui Verres nu avurē în privința rapturilor ce se făceau mereū

mini? Non ita est, iudices : primum, quod omnes religione moventur, et deos patrios, quos a majoribus acceperunt, colendos sibi diligenter et retinendos esse arbitrantur : deinde hic ornatus, hæc opera atque artificia, signa, tabulæ pictæ Græcos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere possumus, hæc illis acerbissima videri, quæ forsitan nobis levia et contemnenda esse videantur. Mihi credite, iudices, (tametsi vosmetipsos hæc eodem audire certo scio,) quum multas acceperint per hosce annos socii atque exteræ nationes calamitates et injurias; nullas Græci homines gravius tulerunt, nec ferunt, quam hujusmodi spoliationes fanorum atque oppidorum.»

Greciei, unŭ effectŭ mai hotărîtorŭ de-cătŭ poveștele politice ale lui Polybiŭ, și chiar, decă în timpŭ mai târziu, unii din cei mai mari și mai înțelepți împărași ai Romei, căutară a întemeia gloria acestei cetăți, nu prin obiecte de artă adduse de aiură, ci prin creațiunŭ și lucrări artistice locale, alții din contra, și aceștia sînt cei mai numeroși, urmără vechiul și commodul obicei de jăfuire.

Se ȳice într'adevărŭ că tŭte clădirile făcute de Augustŭ în Roma, și mai alesŭ acelu ale ginere-lui său Agrippa', înfrumusețătorul Romei și clăditorul acelu templu circularŭ alŭ tutulor ȳeilor, Pantheonul, unde astăzi încă se celebrăză serviciul divinŭ în onŭrea Maicei Domnului și a tutulor Săntilor, Augustŭ și Agrippa, întrebuintără la monumentele lor, numai materialŭ noi, dăndŭ astŭ-felŭ unŭ timpŭ de repaosŭ provinciilor de peste mare, stŭrse de avușiile lor artistice.

. Augustŭ, carele avea mēndria a ȳice că, din Roma de cărămidă ce primise sub a sa domnire, elŭ a făcutŭ o Romă de marmoră, ținea totŭ așa de multŭ la gloria capitalei sale ca și la împăciuirea întreguluŭ imperiŭ. Dar nu toși urmașiŭ lui se măr-giniră într'o așa înțeleptă politică.

Neronŭ, ale cărui fapte nu sciă bine istoria decă le pŭte atribui unei inime de monstru său unei minți de nebunŭ, Neronŭ, pe de o parte arde Roma, fiindŭ-că i se părea vechiă și nu clădită

de pre gusturile lui, iar pe de altă parte întreprinde prin emancipatul său Acratus, și cu o autoritate mai puțin contestată de-câtă a lui Verres, o nouă prigonire a obiectelor de artă grecesci și înalță în Roma, pe muntele Escuilină, un palat colosale și nepomenit prin luxul său, cărui a fi dete numele bine meritată de *Casa aurită*. După incendiul Romei care consumase așa multe capete de operă adunate de pre ațur, a trebuit ca împăratul să dea din nou cu plasa ca să 'și împle noua sa locuință de alte splendori artistice, și totu biătă Grecia, plătea cu geniul ei de odinióră, acea necumpătată și stricăciósa lăcomiă de lux, care înlocuise la Romanii, nobilul simțiment esthetic, cultul frumosului ce donnise și póte domnea încă în unele cetăți ale Elladei.

S'arú poté dice, domnilor, că în vremea lui Titu, și mai allesu sub Traianu și urmașii lui din familia Antonină, Grecia, ca și totu imperiul romanu, fu mai puțin bántuită de-cálu ori când; cu tóte acesté istoria, chiar și sub cei mai buii împărați, ne vorbesce de bogatele prădi ce se aduceau în Roma, ca să serve la triumful învingătorilor. Precum odinióră marele Pompeu arátase Romei minunate, mulțimea de chipuri de auru, de argintu, de fildeșu și de chihlibarú, nenunératele vase murrhine, plóia de petre scumpe și gravate, pe cari elu le luase de la regele asiaticu Mithridate, totu aseme-

né și împăratul Titu își împodobi triumful cu despuțerile Ierusalimului și atunci esșiră la ivelă în Roma, vasele sante și vestitele candelabre de aură cu șapte brațe ale templului evreescă, obiecte a căror imagine numai, a rămasă sculptată pe arcul lui Titu din Forul romană; totă astă-felă mai târziu și Traiană, sdrobindă puterea Dacilor și descoperindă comóra lui Decebală, adduse în Roma carre pline cu vase de preț și cu arme împodobite, căștigate de la dunărenii săi inimiză. E multă probabilitate că aurul și petrele scumpe luceă în totă apparatusul de resbelă și de ospețe ală Dacilor; formele variate și bogatele ornamente ce se deosebescă pe marmora sculptată a pedestalului columnei Traiane, care representă numai asemenea trofee, ne întemeiază a crede că luxul era tare obicnuită Dacilor. Ună invățată franceză, membru ală Academieșă din Paris, și chiar membru onorară ală societăței năstre Academice, D. Ferdinand de Lasteyrie, într'ună memoriă fărte interesante, a vorbită despre scuturile dacice, pe care d^{l^{or}} le crede a fi fostă accoperite cu ornamente de aură și de petre scumpe seă de sticle colorate.

Când v'amă vorbită despre Luciană, domnilor, v'amă rememorată despre epoca de înflorire literariă și artistică care a fostă una din splendorile secolului illustrată prin adinistrațiunea dréptă și intelligentă a lui Traiană și a celor trei ai săi

urmași, Adriană, Antonină și Marcu Aureliă. Lumea romană ne prezintă atunci ună secolă întregă de liniște întrebuințată mai cu sémă la fapte mărețe : victoriă temeinice în contra barbarilor depărtați, clădiri și restaurări de edificie în Roma și în întregul imperiă, cultivare a litterilor de către bărbăți cu talente variate, creațiunii artistice cu ună caracteră ală lor propriă.

La timpul sėă, vomă reveni asupra monumentelor înălțate de Traiană și mai allesă asupra columnei pe care o putemă privi astăzi ca unicele annale păstrate ale resboiului dacică; vomă vorbi și despre arcul triumfale, ale cărei sculpturi, pline de o energică măiestriă, denotă fără contestațiune epoca înfloritore a lui Traiană, de-și împăratul Constantină își însuși cu duoă sute de anni mai târziă, acela arcă, impestrițându opera cea vechiă cu sculpturi de o artă cu totul decădută.

Voău avé asemeni a vorbi despre multele și minunatele clădiri, cari se înălțară în Roma și în mai tóte locurile ocupate de Romani, sub împărăția lui Adriană, împăratul carele căllători așa de multă și ținu ca pretutindenă să-și lase numele sėă pe ziduri, ridicate sėă restaurate de dănsul. Lui i se póte cu dreptă cuvântă applica đisa lui Virgilă : *Te saxa loquentur*, «Pe tine petrele te voră spune viitorimeă!»

Dar contimporană lui, glumeți, vėđendu-lă în

veci preocupatū de clădirī și de inscripțiunī pe pāreți, ilū botezarē *herba parietaria*, sēu cum amū dice pe romānesce, *mătrice*, érba care cresce lipitā de pāreți.

Adriaui, printre altele multe, împodobise Roma și veciuătatea ei cu duoē minunī architectonice, pe cari tōte cele-l-alte arte ale antichitāței venirē a le infrumuseța. Amēnduoē sē păstrēzā āucō; dar una, în ruiue, cea-l-altă, în fiuță, de-și fōrte schimbată de cea-ce era. Ele ne adducū amintirī diferite, cōci ruiuele villei lui Adrianū de la Tivoli, nu departe de Roma, ne repōrtă la vieța industriosului împēratū; iar Mausoleul lui, astăđi prefăcutū în castellul Sant-Angelo din vecinătatea Vaticanului, ne presentă chīar mormēntul colosalē, în care țērrāua lui a fostū depusă.

Nu putemū să ne depārtāmū de epoca Antouiniilor, care, osebitū de mulțimea monumentelor, ne a lāsātū și opere multe litterariī cātū se pōte de folositōre archeologiei, printre cari mai cu sēmă scrierile deja citate ale lui Pausanias și Lucianū, nu putemū, đicū, să ne depārtāmū de acești timpī fericiți, fōră ca să facemū aci mențiune despre vestitul rhetorū și avocatū Erodū Atticu, protectorū alū litterilor și alū artelor, carele a întrebuintatū averea sa immensă în edificie publice și private, atātū în Athena, unde se nāscurse și a locuitū multă vreme, cātū și în Roma. În cetatea Miner-

vei, ca și în alte părți ale Greciei, elă restaură theatrele, templele, gymnasiile, și redete Elladei unū momentū de înflorire, de care a profitatū Pausanias spre a face căllătoră și descrierea sa.

Nu departe de Roma, într'o localitate numită în urmă Triopeum, și care era moșia de zestre a soției sale Appia Annia Regilla, Erodū Atticu, arătândū la mórtea ei, o nemărginită și fastuoasă durere, în care chronica timpului bănuia o tainică uccidere, clădise pe lūngă frimōsa locuință de țerră ce posedea acolo, unū sanctuariū pe care îlū decorase cu inscripțiunī în emfatice versuri exametre ellene, de formă și de stylū archaicū, punēndū pe *eroina* Regilla d'a rōndul cu anticele divinități, sub pământēna Demetra, Kora, Nemenis și cu divinisata împērătēsă Faustina cea bătrână. Erodū Atticu, în a cărui consciință de soțū și de avocatū nu avemū a pētrunde mai adūncū, avea, precum vedeți, domnilor, gusturi archeologice, și elū 'și le indestula nu numai adunāndū pentru colecțiunile sale, totū ce găsea din vechile opere de artē, dar încă și imitāndū formele antice în lucrările ce elū commanda. Inscriptiunile templului său, cunnoscute sub numele de *Inscriptiunī Triopeene* se păstrēză și acum în museul Luvrului din Paris; învēțatul E. Q. Visconti le a discutatū și le a commentatū; ele sūnt cu deosebire interesanți archeologilor pentru că dau o ideă despre gusturile și cunnoscințele anti-

carii ale Romanilor din alu douăle secolu după Christos. (1)

Din puçinile câte amu pututu să spuțu asupra mișcării artistice ce se manifestă în primii timpri ai imperiului romanu, s'a vėđutu că, începėndu chiar de la Augustu și mai allesu sub domnia lui Traianu și ale urmașilor sėi, o artė nuoa, plină de valóre și de caracteru se născuse în staturile imperiali. Fostu-a aceia creată de Greci sėi de Romanii? acėsta vomu cerceta-o într'altu rėndu. Ajungă-ne acum a constata că Roma, după ce jăfuisse Grecia și în aceste jafuri răsipise o mare parte din operile artistice ale epocelor anteriori, se inavuți cu alte opere multe și prețioșe, făcute pe sėma ei și în sinul ei.

Acestu faptu trebuiă bine statornicitu acum indata, coci, urmăndu șirul istoricū, sūntemū în ajunul de a vedė peninsula ellenică resbunāndu'și asupra Romei, de vechile ei jafuri și plătindū capitali imperiului romanu cu aceiași grea monetă.

Când Constantinu celu mare ajunse la impėrăția și deveni singuru stėpānu alu lunei romane, mișcarea artistică din timpul Antoninilor era mai cu totul sleită. Printre succesorii lui Marcu-Aureliu, nu putemu semnala alți impėrați protectori ai artelor, de-cātu pe Septimiū Severu, carele clădi

(1) *W. Froehner*. Les Inscriptions grecques du musée du Louvre. Paris, 1868. p. 9.

în Roma nriaşul edificiū nnumitū *Septizonium*, astăđi dispărutū, prin care elū voia să rivaliseze cu mausoleul lui Adrianū; şi apoi încă pe Aurelianū, sub a cărui viteză domniă, se ridicarē monumentele din Palmyra, în Syria, ale căror ruine măreţe minunează şi astăđi pe căllători.

Dar şi mai minunată, pe malul Bosforului Thracicū, era să se înalţe cetatea lui Constantinū, vechinul Byzanţiū, transformatū de câţi-va anni prin voinţa împēratului, carele, Ńiindū sub mână'i de ferū lumea antică, işi deschise zarea viitorului, imbrăcişendū legea cea nouă, legea lui Christos.

Constantinū celū mare, în dorinţa'i de a răspādi de îndată asupra tinerei sale capitale, tōte splendorele vechei reşedinţe împērătesci, organisă o transferere continuă a tuturilor obiectelor de preţū şi de artē, cari se puteau duce din Roma în Byzanţiū. Cele-l-altē cetăţi ale imperiului, şi mai cu sémă ale Greciei şi Asiei-mici, nu furē mai crutate; dar Roma plăti mai tare. Ea trăgea acum păcatul vechielor sale jăfuirī.

Cei din urmaşii lui Constantinū cări avurē timpul să dea óre-care atenţiune artelor şi clădirilor capitalei celei noue, făcurē şi ei ca dīnsul; dar totū de o dată mulţi dintr'īnşii, inimaţi de unū zelū puţinū luminatū cōtre religiunea creştină, persecutarē în operele de artē, cultul Ńeilor păgāni. Pe atunci, la anul 383 alū erei creştine, împēratul

Valentinianu allu II^{le}, ordonnă surparea și desființarea Jouelur Olympicu alu lui Fidias, carele, in templul său din Elida adesé jăfuitu, infruntase in timpu de șese sute de anni și mai bine, tôte pericolile și tôte spoliațiunile.

Istoricul englezu Gibbon, negreșitu că vē este cunoscutu, celu pușinū din nume, domnilor. Elu, in secolul trecutū, pe când nimeni in Europa cultă nu se gēdea a susține originea latină a poporulu românū, pe când din contra istoricil unguri și austriaci susțineau că *Valachiil* sūnt o adunătură de barbari, vorbindū o limbă curcită și fōră caracterū naționale, Gibbon, in importanțea sa operă asupra *Scăpătărcil și Cădereil Imperiulu Romanū*, afirmă că, in totū timpul câtū barbaril petrecuse in lunca Dunăreil de josū, coloniil romanil al lui Traianū trăirē inconjurați de barbari, dar nu amestecați cu dīnșil, și că ei au fostū strămoșil Românilor de la Dunăre. (1)

Fiă dișe acestē in trecētū, ca o cădută laudă, ca unū omagiū pururē datoritū ilustrulul appărătorū alū originei nōstre latine!

In monumentul de față ānsē, eū menționnezū nu-

(1) *Edw. Gibbon. The history of the decline and fall of the Roman Empire. Vol. I. chap II: «The Wallachians still preserve many traces of the Latin language, and have boasted, in every age, of their Roman descent. They are surrounded by, but not mixed with, the barbarians.»*

mele lui Gibbon, pentru ca să vă spună în ce mod specific el a cauzat cele care au adus treptat la ruinare a cetății Rome, cauze care sunt aplicabile la toate orașele, la toate monumentele antice.

Patru cauze de distrucție recunoaște Gibbon, care au exercitat acțiunea lor dirăpătoare asupra Romei, în cursul de o mie și mai bine de ani; mai întâi injuriile naturii, precum furtune, cutremure, incendii și invecțări; apoi atacurile dușmănești ale Barbarilor care jăfuiă spre a se înavuși, și ale Creștinilor care desființau cu o pioasă ură rămășițele urgisite ale păgânismului; se adăugă încă uzul neîntrerupt care se făcea cu materialele cele vechi, adaptate mereu la trebuințele momentului, adică, metalele se prefăceau în monede, în arme și în alte obiecte de uz; pietrele serveau la noue clădiri; marmorele, și adese chiar acele care purtau stampele genului, se aruncau la cuptor spre a deveni var de zidărie. În fine, a patra cauză erau revoluțiunile interne ale cetăților, în care mai în totu-d'auna monumentele deveneau pradă dușmăniilor dintre clase sau dintre familii.

Când se gîndesc cine va la toate aceste diverse cauze de distrucție, care au fost purure acolo mai grămădite unde se află mai multe obiecte demne de a fi păstrate, se miră cum încă Grecia și Italia, cum Athena și Roma, după o succesiune de calamități așa de grele și așa de felurite, posedă

și astăzi atât rēmașițe, atât ruine în cari se potŭ recunnósce urmele artistice ale culturēi antice.

Ruinarea a mersŭ însē treptatŭ și este negreșitŭ fórte interesante lucru de a urmări, în documente din epoce succesive, starea monumentelor antice la diferite momente ale lungului rēstimpŭ, pe care sórtea l'a dăruitŭ cu totul geniului urgisitŭ alŭ destrucțiunei.

Scriitorii decadentei, poeți și prosatori, precum Procopiŭ diu Cesarea, Sidoniŭ Apollinarul, Cassiodori și alții, laudă încă multe monumente, rē-mase în ființă, după pustiirile sŏvrșite de Gothi, de Huni și de Vandali. Eraŭ însē vremi pe atunci, când nu numai barbarii stricau monumentele; apărarea în contra lor a fostŭ adese o cauză de destrucțiune mai puternică de-câtŭ a lor lăcomiă, care se attaca mai multŭ de obiectele ce aveau o mare valŏre intrinsecă, fiindŭ și lesniciose la transportare, precum aurul, argintul și petrele scumpe.

Când ostrogothul Vitiges, asedia Roma, la anul 537, generalul byzantinŭ Belisarie, trāmisŭ de Justinianŭ ca s'o apere, ne avēndŭ la îndemână alte proiectile, puse să surpe statuetele ce 'mpodobeau mausoleul lui Adrianŭ și le asvêrli prin puternice catapulte, asupra ordelor împresurătoare.

Vē întrebŭ, cari, din asediați sŏu din asediatori, se arătarē atunci mai barbari?

Dar nevoile rēboiului sŭnt fŏră de cruțare. E o crudă lege a sŏrtei ca omul să nu uŭte nici o dată

primitiva'î sêlbateciã, sã fiã pnrnré snppnsũ adevêratulnî sêũ pëcatũ originarũ.

Déca istoria archeologiei, astũ-felũ cum socotescũ cã vë póte fi d'vóstre mãi profitabilë, arũ avé a ține sémã de tóte amërnntele coprinse în annalele timpilor de destructiune, arũ trebui sã vë desfășorũ aci nesfêrșitul șirũ de prãdãcinnî, cari aũ bãntnitũ în timpul de barbariã al secolului de mijlocũ, tóte părțile lunei unde înflorise anticele civilisaținnî, cu datinele și cu monnmentele lor.

Amũ vedé atncũ Roma încă odatã spoliatã în folosul Orientelnî de cõtre împërații Justinianũ și Cosntante; apoi Orientele expnsũ la tóte furiele destructóre de obiecte de artë ale fanaticilor iconoclaști, cari ca Evreii și Mahometanii, sdrobeaũ orĩ-ce chipũ de fințã însnfflețitã; apoi proseliții lnî Mahometũ executãndũ și ei strașnice pnstiiri prin țërrile numeróse pe unde aũ trecutũ învingëtorĩ.

În Europa însë, pe lângã Barbari, sã adaogeaũ și creștinnî ca sã întetëscã stêrpirea vechielor monnmente. Istoria accusã pe nnul din cei mãi glorioși papĩ al Romei, pe S^{ta}l Grigorie celũ mare, întemeietorul calendarulnî creștinũ și alũ ordinilor nóstre de cãllugëriã, în alũ vi^{le} secolũ, de a fi contribuitũ la surparea statnelor din Roma și la arnncarea lor în apele Tibrului.

Dar apoi, când ajungemũ la secolii alũ ix^{le}, alũ x^{le}, *il secolo di ferro*, cum ilũ numesce anna-

listnl italianu Mnratori, și la cei următorii, ce gróznice pustiiri prin tótá Europa! Roma, în acei timpri, e un câmpu de battaglia; poporul cu nobilii, familiile patriciane între dinsele, susținú neîncetatu răsboiu. Monumentele antice devinú tóte fortifica-țiunii. În amfiteatrul lui Titu, care astăzi se cheamă *Coliseul*, iar pe atunci *Castellum aureum*, domina familia Frangipani; în mauseleul lui Adrianu, némul Orsinilor; în mormântul Ceciliei Metellei, Gaetanii; în theatrul lui Marcellu, Savellii; și toți aceștia, din sîmul unor cetăți improvisate, unor monumente cari 'și perduse caracterul lor artisticu, sub grosolane prefaceri și întărituri, se luptau cu o ferósă dîșmăniă, pentru a căpéta care de care, mai multe tirannice drepturi, pentru a puté mai tare să impileze poporul.

Apoi iar, când venea ora răsbumărilor plebejane, când ómenii de rîndu isbnteau a infránge pe sélbaticii castellanii, jafurile cele mai pustiétóre se purtau asupra locuințelor nobilii și atunci încă, totu pe bítele edificie antice, pe martnrele unor timpri mai glorioși, cădea tótá mânia popularé.

Castellul Sant-Angelo va purta în veci urmele răscolei lui Crescenziu din alu x^{le} secolu; Septizoniul lui Severu peri dirămatu în turburările din alu x^{le}; ca la nua sntă patru-șeci de edificie antice, temple, therme, theatre, furé snrpate de Brancalione în alu xiii^{le}; altele, de Giovanne de Arloto

în alu xiv^{le}. Urgia popornlu, mânatu de acestu căpitanu terribile, se revêrsa mai rêu de-câtù focul și potopul asupra monnmentelor antice, pe cari nniș din nobili 'și le allese dreptù locnișe și cetățî de apărare.

Décă, de la vechia capitală a imperinlu, decădntă acnm în mânile nnor papî fôră de pntere, ne vomù întôrce ochiș cõtrec reședinșa împêrașilor byzantinș, și acolo revolușinnile interne se întrecù cu asediele întreprinse de Mahometaniș, spre a împnșina din ce în ce mai multù, monnmentele înălțate și adnnate de urmașii lu Constantinu. Nimicù așse nu grăbi și nu stêrpi cultura artelor în Constantinopole, ca învingerea și cotropirea acestei cetățî de cõtrec Cruciății Franci ai lu Baldovinù din Flandra. Nicî tradișinne, nicî artea, ba nicî chîar religinnea nu aflare crnșare dinaintê lor.

S'arù đice că nu felù de beșîș destructóre, unù felù de aprigă mânia în contra ori cãrni încru vechîn încinsese minșile tntulor acelor tinere popóre, nonș închinãtori ai lu Iisus séu ai lu Mahometu, și le împingea de o potrivă a curățî de pre fașa pãmêntlu ori ce urmă antică, spre a'șî face locul mai largù pentru sêlbaticele lor instincte. Astù-felù, în cursù de mai mulșî secolî, de pre malurile Gangelu, unde pe 'la anul 1000 pêtrunserê mahometaniș Ghaznevidș, pênê în provinciile cele mai appusane, în cari Romaniș purtase industriale,

luxul și cultura lor, pretutindenți, în Asia, în Africa și în Europa, mai toate monumentele trecutului, mai toate obiectele de artă datorite civilizațiilor locale, încercare din partea barbarilor cotropitori, osânda focului și a ferului.

A trebuit ca nenumărate și neprețuite victime să cadă prada furiei orbesci care coprinsese pe reboșnicii Nordului și pe fanaticii Semiți; a trebuit să ardă mii și sute de cetăți, templuri și biblioteci, pene când adevărata lumină să se arate vederea lor turburate, chiar la lucorea flăcărilor ce ei înșiși aprindeau; așa s'au răsipit, pe rînd dar mereu, atâte thesaure adunate în bogatele municipii ale Galliei, în Roma, în Athena, în Constantinopole, în Alexandria, în Antiochia, în Ctesifon, în Persepolis, în Niniva, în Babylon și chiar pene și în cetățile brahmanice de sub pîele Himalayei.

De la răsărit pene la apus se grănădeau ruinele, înălțându din ce în ce mai mult vîlul cel negru, sterp și misterios care desparte lumea antică de cea modernă.

Pe când ansă războiele și turburările civili răsipeau într'astu-fel urmele mai veditale ale artelor antice, ignoranța și superstițiunea ataca, fără șgomot dar și fără încetare, obiectele cele mai mărunt. Statuele ȃeilor păgâni, — și cine pe acci timp de nesciință, mai deosebea ȃei dintre ori-ce

alte statue? — erau fărâmate și prefăcute în vară; manuscriptele autorilor vechi, sevă se aruncau în focă ca coprinđetőre de farmece și de solomonii, sevă se spălaă și se răđuiaă, spre a servi din nouă la transcrieri de psaltiri și de céslóve.

Astăđi, prin procederi chimice se póte une-oră descoperi, chăar și pe pergamentul spălată, vechile scrieri. Acelé se chăamă manuscripte *palimpseste*. O mare parte din tractatul lui Cicerone despre *Repubblica* e datorită unei asemené lucrării, executată cu o admirabilé răbdare de eruditul cardinală romană Angelo Mai. În 1816, istoricul germană Niebuhr a descoperită într'ună palimpsestă din Verona, *Institutele* jurisconsultului romană Gaiu.

Décă ánsé putemă învinováđi pe cállugeriá secolului de mijlocă de a fi perđută și stricată multe monumente antice, totă lor sântemă datoră și multe altele, cari fórá de ei nu s'ară fi păstrată péné la noi. Făcutu-o-aă ei óre din respectă cőtre antichitatea cea clasică? Mai adesé nu; dar ignoranța lor chăar a venită une-oră în ajutorul obăectelor de arté păgână.

Se sciă, spre exemplu, că în mai multe biserici catholice din Francia meridionalé, statue de pétră négră, de basaltă, aă fostă păstrate cu venerațiune ca chipuri făcetőre de minuni ale Mãicei Domnului, pe când acelé erau antice statue ale đeiței egyptene Isis, țindă pe fiul ei Horus în brațe.

Pe de altă parte, o summă înseuinată de petre gravate, de camee și de intaglie antice, cu subiecte mythologice și istorice a fost păstrate pe ferecătore de evangeliu, pe odore bisericesci, și făcându astă-fel, preoții și căllugării n'aũ socotitũ cã pãcãtuiescũ, fiindũ-cã pe tôte ei le botezase cu câte unũ nume luatũ din vechiul sãu din noul Testamentũ. Frumosul cameũ de agatã, din cabinetul de medallie de la Paris, carele representã apotheosea lui Augustũ și triumful lui Tiberiũ, addusũ în Occidente de Baldovinũ comitele Flandrei, s'a pãstratũ sute de anni printre odorele Sãntei-Capelle din Paris sub ocrotirea biblicã a lui Iosifũ fiul lui Isaacũ; și vasul de cristallũ cu chipul regelui persũ Chosroes, din aceeași colecțiune, a fostũ mereũ privitũ, în mãnãstirea de la St Denis, ca unũ portretũ autenticũ alũ înțeleptului Solomonũ.

Așũ putẽ cita, domnilor, multe exemple de felul acesta spre a vã lãmuri ideile asupra ignoranței în materiã de archeologiã, ce a domnitũ în totũ secolul de mijlocũ. Dar, prin nici unũ exemplu nu potũ, credũ, sã vã facũ a prețui tẽmpirea la care pôte sã ajungã mintea necultivatã a unui poporũ înderãtnicũ, de-cãtũ citindu-vẽ câte-va rãnduri din opera unui cãllãtorũ germanũ, a cãruĩ publicațiune nu conține mai puçinũ de ðece volume in-folio, cu numerose gravuri. Matthias Zeiler a scrisũ cartea sa, intitulatã *Topographia* în alũ xvii^o secolũ, dar

ceia-ce voiu extrage dintr'însa este, fără înduioală, unŭ răsunsetŭ alŭ credințelor poporului germanŭ de prin secolul de mijlocŭ, credințe cu cari scimŭ că sciința modernă a avutŭ a se lupta acolo mai multŭ de-câtŭ în ori-ce altŭ locŭ.

Iată ce rapportă Zeiler din călletoria sa prin Germania :

«În provincia Oels din Silesia, aprópe de târgul Trebnitz, și împrejurul satului Masel, este o măgură de unde se scotŭ ólle, cari crescŭ acolo firesce în pământŭ. Acea măgură, ómenii di partea locului o numescŭ *Tapelsberg* (muntele cu óllele); și dintr'însa essŭ totŭ felul de ólle și strachine de lutŭ mólle, cari se întărescŭ la aerŭ și slujescŭ ómenilor din vecinătate, pentru trebuințele lor.

«Totŭ așa se întêmplă, în aceiași țerră, la Iaben, la Sara Somerfeld; totŭ așa, lângă târgulețele Nochau și Poluze; totŭ așa în orașul Streno, în Polonia și Bohemia, unde pământul se deschide de sineși. În unele locuri se găsesce în fiă-care óllă, câte unŭ ce de mirare; altele aŭ și capace. Mai obicînitŭ aceste ólle essŭ la lumină prin luna lui maîn.»

Și pe lângă unŭ textŭ așa de interesante, autorele alătură desennul unui urciorașŭ cu țêține, sub care scriă cuvintele :

«Óllă de lutŭ care cresce de sine în pământŭ, împreună cu alte strachine!»

Ce ȳiceŃi, domnilor, despre acéŃă archeologiă medievală a NemŃilor, care asemuesce óllele Ńi strachiuele îngropate de străbuniŃi lor, cu cŃupercile, Ńi le face să răsará din pămėntŃu primăvéra, la căldura sórelui de maŃu!

Décă archeologiŃi nemŃi de acum douė sute de anni credeaŃ că anticele vase de lutŃ crescŃ de sine în pămėntŃu, apoi de ce să ne îngrijămŃ noi de narghilelele Dacilor, cari Ńi ele essŃ astă-Ńi la noi de pe sub pămėntŃu?

GermaniŃi sŃnt astă-Ńi în fruntea archeologieŃi.

Noi, să ne silimŃ ánsė, domnilor, ca să nu lăsămŃ să trecă duoė sute de anni pėnė să ajungemŃ a stėrpi dintre noi áŃa cŃudate Ńi burlesce eresuri de anticari.

A ȘESEEA LECȚIUNE

Rennascerea. — Studiul antic'ității a provocat mai cu seamă deșteptarea culturii. — Multiplicitatea și activitatea cercetătorilor. — Invierea și Rennascerea. — Amintiri confuze ale timpilor trecutii în Italia, chiar în secolul de mijloc. — O revoluțiune cu caracter anticarian. *Cola Riensi* și *Petrarca*. Arheologia în politică. — Cartea lui *Giuglielmo di Pastrengo* „de originibus rerum.“ — Căllăsterul epigrafistă *Ciriaco Pizzicoli*. — Activitatea arheologică în alii XV secolă. — Ducii de Medicis în Florența. — Academia platoniceă și *Marsiglio Ficino*. — Collegiul erudițiilor din Roma. *Flavio Biondo* și *Pomponio Leto*. — Lipsa de critică în arheologie. — „*Hypnerotómachia*“ lui *Polyphitus* — Imitațiunea anticității în belle-arte. — Collecționări și falsificări de obiecte antice. — Profocul lui *Rafaellă* pentru descoperirea monumentelor vechi. *Le Sette Selle*. — Apărarea columnăi Trafano de către Papă. — Univorsitatea și bibliotheca fundate în Buda de *Mattheașă Corvini*.

DOMNILOR,

Dăca într'adevără lecțiunile mele de pênă acum n'aă avută altă effectă de-cătă acela de a obosi publicul prin monotonia citirei mele, apoi încă și mai multă răbdare, încă și mai multă atențiune sunt silită să reclamă de la buna-voința dvăstre pentru expunerea materiilor ce urmăză.

Vorbindă despre istoria arheologiei în antichitate, m'amă nevoită, pre-cătă m'aă tertată puterile

să vă ațintescă băgarea de seamă asupra unor puține puncturi mai răsărite, și de acela v'amă semnalat mai cu deamăruntul căți-va din acei bărbați de frunte, cari în scrierile lor ne au lăsat mai multe și mai luminoase noțiuni despre traie și despre artă la popoarele cele vechi. Amă trecută răpide și asupra acelu periodă de o mie și mai bine de ani, periodă fără lumină și fără glasuri pentru știința noastră, asupra acelu lungă răstimpă *d'ogni luce muto*, cum ăice Dante despre Infernă și cum putemă ăice și noi, istorici ai archeologiei, despre secolul de mijlocă, și iată-ne acum sosiți la pragul epocii în care staă să învieze știința, litterile, artele, în care lumea, încercată ca de nisce flori de mântuire, simte o vieță nouă strecurându-i-se priu vine.

Atunci, în anurgul timpilor moderni, lumea, cu o copillărescă istețime, își clipește vederile încă turburi și ingrăuăate, asupra trecutului luminos; ea cată a 'și împropăta suflarea la isvórele limpedi și dătătoare de vieță ale antichității și astăfelă, numai astăfelă, sórbe într'însa cu tăria acea virtute înviătoare a secolului de aură, pe care toți îlă cunnósceți sub frumósa și nimerita numire de *Rennascere*.

Pentru ca ánsă în timpă așa de scurtă, în puținele decimii de ani ce întocmescă vre-o două secolă, cultura mai întregă a Europei să se fi

schimbată cu totul, pentru ca din grosolana tîmpire a secolului de mijloc, de-o-dată poesia și istoria să se fi înălțat pe aceeași treptă cu poemele lui Omeră și cu prosa lui Titu Liviū, pentru ca artele să fi născut rivali demni de Fidias și de Zeuxis, pentru ca științele să fi deschisă cămine și necunoscute antichității, a trebuit neapărată ca lucrătorii ce au îndeplinit așa vite opera de desgropare a antichității, ca dibuitorii, cullegătorii, lămuritorii rînășițelor din trecut să fi la acel moment, totu așa de numeroși, cătă și de activi; a trebuit ca o grămadă, o mulțime de litterați și de erudiți, de artiști și de imitatori, de curioși și de colecționari, într'unu cuvînt ca o spuză de anticari de totu felul să se opintescă toți cu totul, ca să scotă de sub pămîntu, ca să scuture de pulberea seculară, ca să pîtrundă și să explice tôte monumentele, tôte scrisele, tôte datinele multu admirățiilor și multu fericțiilor timpilor antichității.

La o asemenea muucă, fiă-care a addusă multu pușinul cătă a putut; iar din silințele tuturilor s'a înjghebată tăria cea mare a Renscencerei. Lumina s'a revărsată atunci pre lume din rațele îmbiate a miilor și milioane de stelle scîlpitore, unele mai mari, altele mai mărute, priure cari s'au ivitū și unii luceferi.

Cănd cugetămū la acelū timpū în care societatea

europăeană se trezesce din somnul lungă și îngrijată ală secolului de mijlocă, pentru ca peste câțiva-va anni să se răsfece în tôte desmierdările suffletesci și intellectuali cari deschidă porțile istoriei năstre moderne, gëndul ni se repórtă asupra unei vechi datine a legei și a țărrei năstre, asupra unei mă-rețe și mângăiose sərbătorii, care revine pe totă annul, în vecei scumpă și alinătore ori cărei ini-me creștine și romănesci.

Patru-deci de dille d'a rōndul creștinul a trăitū lepădatū de ori-ce plăcere, de ori ce ispită, muncindu'si trupul în strașnică cumpătare și suffletul în aspră pocăință; elū, cu inima obidită a urmă-ritū lungile chinuri și umiliri ale Mântuitorului o-menirei, pe care în sēptēmāna patimelor, preotul în biserică, le a povestitū prin îndelungi și dese citiri, prin jalnice cāntări; elū a statū față la sfășietórea agoniă a fiului lui Dumneđeū și cu tótă procesiunea funebre a unei inmormēntări, a vē-đutū în séra de Vineri epitaful pe care se arată trupul sāngeratū și sdrobitū alū lui Iisus, rein-trāndū cu pompă solemnă în tañnicul altarū, ca într'unū mormēntū tăcutū.

Sub așa negre intypăriri, a esșitū elū din biserică, cu capul plecatū, cu înima infrântă, și sântul lo-cașū 'și a închisū porțile într'o jalnică tăcere. O nópte și apoi o đi întregă aū trecutū, posomorite, fōră nici o ușurare pentru inimă, fōră nici o mân-

gălire pentru biătă firea onenescă. O negură de jale, o amortire suffletescă s'a revărsată peste lumea creștină, la amintirea îngrozitoare crime ce s'a comisă, sînt acum câte-va sutimi de anni.

A doua sēră vine, și presimțirea, așteptată dar nu încă mărturisită, a unei apropiate bucurii, face pe creștină să-și caute și alinarea și întărirea într'un somn prematur. De timpuriu cetatea e afundată în întuneric, în liniște, în nemișcare. Abie decă în fundul altarului, dinainté icónei mântuitoare, mai veghiéză lumina șovăindă a unei candelé.

Dar în tária nopței, servitorii templului pășesc dibuindă pragul celū năpustit; ei pētrundă în locașul deșert; care rēsunnă a golū sub pasurile lor sfiețe; unii aprindă scînteia de iască în aduncele candelé de argint; alții facū să vibreze din ce în ce mai tare tóca și clopotul, cari deșteptă din somn pre credincioși.

Unul câte unul sosescă acum și aceștia, strecurându-se d'a lungul părășilor întunecoși pe cari abie se resfrânge sticlirea transparentă a candelélor; o șoptă de pași umiliți, de tăcute mētăni, de cruci cuvióse, o murmură de inchinăcuni și de bine-cuvēntări începă a se înălța de pretutinden. Atunci ușele altarului se deschid; preotul, în vestininte strălucitoare de fir, apare cu făclia aprinsă; el dă semnul obștescei luminări și fiăș-ce creștină alérgă să Iea pentru sine focul de la acea

lumină; în câte-va minute miș de făclii își înalță flacăra lor lumiiătoare sub boltele templului; cădelnițele respândesc cercuri din ce în ce mai întinse de mireme; glasurile întărite tresar de căntece de bucurie. O scire mântuitoare vestescă ele toate : «Christos a înviat! Christos a înviat din morți, «cu morțe pre morțe călcându și celor din morcământuri viétă dăruindu-le!»

Inimile credincioșilor tresaltă de bucurie; mințile lor simtă porniri uimitoare către gloria și mărire cerescă. În acele valluri de lumină, de profumuri, de cântări, în acea falnică veselie a bisericei creștine, totă firea serbeză cu încântare mărețul mysteri ală Învierei, întărirea *Credinței*, înturnarea *Speranțelor*, rennascerea a totă ce e bună, frumosă și adevărată, a totă ce se pôte chiama pre lume *Amorul divină!*

Ceia ce, domnilor, prin efectele nesecatei virtuți a sântei nóstre religiuni, se petrece necontentit și se înprospetéză pe totă anul în consciința creștinului, totă aceia s'a produsă, sub proporțiuni mai întinse, în sinul societăților europene și le a făcută să intre, sânt acum vre-o trei, patru sute de anni, într'o calle de propășire, pe care astăđi încă lumea o urméză cu mëndria.

Momentul când s'a deschisă acéstă nouă carrieră a priimită numele de Rennascere, și acéstă numire însăși dovedesce cu prisosă că noua înflorire a cul-

turei europene este în mare parte datorită amintirilor antice, descoperirilor ce se făcură atunci printre rămășițele trecutului, imitațiunii mai multă s'e'u mai puçină fidelă a operilor intellectuală și plastice, pe cari le ascunsesse barbaria medievală sub negurile și nepăsarea ei. De acela se p'ote dice că p'ênă la ună punctă însemnătoră, archeologia, sciința trecutului, sub t'ôte multiplele ei înfăçișări, a fostă căllănsa omenirei în momentul de deșteptare și că cele mai numeroșe scintete de lumină ale acelei e-poce a'u fostă aprinse la focariul ei.

Dar totă de o dată trebuiă să constatămă că pe atunci lumina nu s'a produsă altă-felă, de-cătă prin minuuata mulțime de mică scintete, cari din t'ôte părțile a'u scăpărată, ca sub o impulsione electrică, spre a înțeți din ce în ce mai tare lumina-reă societăței; așa dar Rennascerea litterilor și a artelor a fostă cu totul o operă colectivă, prin care cu anevoiă amă pută noi acuma să allegemă geniă de acelé, căroră lumea să se creďă în dreptă a. le atribui t'otă acea spornică lucrare.

Iată pentru ce, domnilor, când a venită timpul să vă vorbescă despre bărbați cari a'u ilustrată epoca Rennascerei, de acei omeni, cari mai pre susă de oră-ce altă ramură de erndițiune, s'e'u pe lăngă oră-ce gradă de talentă, a'u fostă scrutatori ai vechimei, anticari și archeologi. Iată pentru ce mă vedă silită a vă prevesti că, oră-cătă așă voi

să imputineză nomenclatura numelor proprii, totu voiu avé să vă înşiră multe personaje de o celebritate mediocră, ale căror silinţe nepregetate, ale căror cercetări neobosite, a căror activitate îmbinată au întocmită acel concert din ce în ce mai sonor şi mai armonic, care ne a pusă pe callea civilisaţiunii moderne.

Închipuiţi-vă că ne aflăm dinainté uuui fagur şi că din fiă-care căsuţă, din fiă-care alveolă avemă a cullege câte o picătură de miere. Puté-vomă şpune numele a fiă-cărei albine în parte? De sigur, nu; dar celă puşin, vomă numi pe matcele stupului şi pôte că, în mersul nostru răpide şi canu rătăcitu, vomă fi une-oră opriţi în loc, pentru ună minută, de câte o albină mai laborioasă séu mai seméţă.

Astă-felă dar îni propuiu, domnilor, a străbatte adă cu d^{vóstre} primii secolă ai istoriei archeologice moderne.

Când v'amă vorbită despre scăpătarea culturei intellectuală şi despre răsipirea obiectelor de artă ale antichităţii, în timpul Mediului-Evă, vă adduceţi a-minte, domnilor, că atenţiunea ne a fostă mai cu semă aţintită asupra Italiei. În Grecia, în vechiă Elladă, antica cultură, sfâşiată mai înteu de cotropitorii Romani, ajunsese acum a se părăgiui şi mai multă sub lăngeđela byzantină şi totă

ce fusese odinioară nobile și frumosă se confundase în putrejunea unei societăți avilite.

Dar în peninsula Apennină, — căci e de prisos să ne mai arunca acum ochii și peste țerrile în cari civilizațiunea antică se revărsase numai în mod superficial, — în peninsula Apennină lovirile date vechilor datine, vechilor monumente erau de o natură mai aspră, mai sălbatică, mai neconștiințoasă; ele veneau mai cu seamă de la barbari, cari nici că bănuiau vechia ființă a unei lme mai culte, și negreșit, pe totu timpul câtu au trăit în așa neștiință, ei nici că 'i au purtat dorul. Dar acolo aunsă un spirit mai viu, mai neastempărat, mai pușin leneș și ofilită domnea în populațiunea înprospătată a Italiei și sta gata să îmbrățișeze cu infocare, cu folos și cu spor, idea unei rennasceri a culturei antice.

Țerra, cea dulce mângăiată de bătrânul Pliniu avea acum încă sinul plin de thesaure; ea aștepta o scintea înviătoare pentru ca, peste tota întinderea ei, să se aprindă miile de făclii ale culturei artistice și literari.

Un poet modern al ei, vestit atât prin suferințele cât și prin armonioasa lui limbă, a cântat în versuri dulci și entusiastice acele daruri cu cari natura și arta au înzestrat mândra lui patriă. E o plăcută și convenită datorie cui vorbește despre epoca Rennascerei, de a aminti mai na-

inte de tóte, căldurósele versurı adresate Italiei, de poetul ei Silvio Pellico :

«E il piu gentile

Terren non sei di quanti scalda il sole ?

D' ogni bell' arte non sei madre, o Italia! (1)

Și într'adevărú în Italia, în multú turburata și multú încercata Italiá, vedemú chıar prin secolul de mijlocú licurindú din vreme în vreme câte o slabá vólvóre a trecutului, câte o aspirațiune cótre cea ce a fostú. În orele de urgiá, Roma își aduce ca prin visú aminte că ea a fostú stépána lumei, centrul unei mărirı fóră de séménú și când din întémplare ea se trezesce pentru unú momentú din somnul ei durerosú, gloria unei antice republice, umbra unei libertáți poporane, numele unui Cesare séu alú unui Augustú, se audú rostite fóră șirú în șopta ei confusá.

În secolul alú xiv^{le}, în toúl acelor cráncene lupte pe cari nobiliı, casarmați și întáriți în vechi monumente romane, le susțineau în contra poporului înecatú și revoltatú de ațe lor sélbatice asuprirı, o mișcare de asemené naturá ıca de o-datá unú caracterú archeologicú. Roma face unú visú de câte-va luni; ea séu cei ce o máná își inchipuiescú

(1) *Silvio Pellico* în tragedia «*Francesca di Rimini*»: «Nu ești tu țerra cea măi gingașá, din câte scaldá sórele? A orı cărei méndre arte nu ești tu mumá, o Italiá?»

și cercă să dovedescă lumii că antica Republică s'a înturnatū tēnără și sănētósă în sīnul cetăței, că timpul s'a datū fōră veste înapoi cu vre-o duoē miī de annī, că tōte cāte s'aū petrecutū în cursū de duoē-deci de secolī aū peritū nālucă și că annul 1347 dupē Christos, annul revoluțiunei de care vorbimū, are să se lege nemijlocitū de primī lustrī ai Romei consularī.

Era pe atunci timpul când papī, supērați și spăimēnțați de neastēpērul cetăței, se retrāsese la Avignon în Franția; Roma rămāsese fōră de stēpānū; ea era prada celui ce se scula mai de diminețā sēi da mai cu putere nāvală. În asemeuē turburāri poporul, de cāte-orī îi venea la îndemānă, trāmittea solī cōtre Sāntul părintē de la Avignon, rugāndu'lū ca să se întōrcă între suppuși sēi și să le stea dreptū apērātorū; dar șēse-deci de anū de-a rōndul aceste solī furē tōte zadarnice. Printre trāmișii cari la annul 1342, merserē să felicite pe papa Clementū alū vr^{le} de a sa intronare, era și unū óre-care Nicola sēi Cola Rienzi, fiul unū omū din poporū, cārciumarū sēi sacagiū, din Roma, carele ānsē prin iubirea sa de invēțātură, își făcuse unū nume lāudatū prin fre concetățeni sēi. «Din tinerețile sale, — dice unū chronicarū alū timpului, — Cola Rienzi, hrānitū cu laptele elocuenței, fu unū bunū grammatīcū, unū și mai bunū rhetorū, unū scriitorū minunatū. O! cātū de iute și

«de bine scia să citéscă! Adesé elū avea în mână
 «pe Titu-Liviū, pe Seneca, pe Tulliū Cicerone și
 «pe Valeriū Maximū și mare îi era plăcerea cândū
 «începea să spună despre măririle lui Cesare. In
 «fiăș-ce ți elū sta și privea cu dragū la sculpturile
 «de marmoră, cari zacū răsturnate în ocolul Ro-
 «mei. Numaî dînsul scia să citéscă vechiele epita-
 «fie, să traducă tóte inscripțiunile vechi și să explice
 «îndată tóte acele chipuri de marmoră.»

De pre aceste cuvinte, nu remâne înduoiélă, dom-
 nilor, că Nicola Rienzi a fostū unū eruditū, unū
 anticarū pasionatū din secolul alū xiv^{le}; dar la
 dînsul amorul sciinței nu se mărgini în cercul lec-
 turilor de autori clasici și alū deslușirilor de mo-
 numente plastice și epigrafice. Elū vru să dea ar-
 cheologiei applicațiunii practice chiar și în politică;
 nu'î fu de ajunsū, ca altora, ca din răsfoirea ma-
 nuscriptelor și din pipăirea petrelor să cullégă unū
 îndemnū, o sufflare care să înlesnéscă noul aventū
 alū societăței; elū cređu că farmecul predilectelor
 sale studie va fi destulū de puternicū pentru ca
 în fiă-care locuitorū alū sdruncinatei Rome medie-
 vale, să deștepte unū cetățénū alū gloriosei repu-
 blice romane. Stépănitū de așa deșerte și amăgi-
 tóre visuri, vędëndū din încercare că de la papī
 poporul nu póte aștepta nimicū, Rienzi într'o ți
 proclamă de pre vârful Capitoliului restaurarea Re-
 publicei romane și pe sineși se declară de *Tribunū*

alū plebei. O constituțiune în care vechile aședē-minte romane se află interpretate cu erudițiunea confusă a timpului, era temeul închipuit al acestei reforme, care purta numirea de *Il buono Stato*. Totu de o dată ea era însoțită de totu apparatusul unei represintări theatricali a anticelor usuri, astū-felū celū puçinū cum ele puteă fi închipuite de unū anticarū de pre atunci.

Poporul uimitū de pompósele priveliști, încântatū de vorbele și de promisiunile tribunului sēū, îlū acclamă cu frenesiă; iar elū, în nemărginitul sēū enthusiasmulū dete scire lumei întregi, prin scrisori și vestitori porniți în tóte laturile, că străbuna gloria romană a esșitū iarășī la lumină, sub cărmuirea lui «*Nicola, tribunū alū libertăței, alū păcei și alū justiției, liberatorū illustru alū Sānteī Republice romane!*»

Astū-felū era titlul officiale ce'și dăruise anticarul demagogū.

N'amū a face, domnilor, unū cursū de istoriă și prin urmare n'amū să apprețuiescū aci rēscóla lui Cola Rienzi, din altū punctū de vedere de-cătū acela alū caracterului anticariū și alū enthusiasmului archeologicū ce ea deșteptă în Italia,

Unū omū care, pe acelū timpū, era unul din arbitrii sciinței și care pēnē ađī încă a remasū unul din corifeii poesiei italiene, Francesco Petrarca, aflāndū despre faptele lui Rienzi, se aprinse

și elă de o adâncă și sinceră admirațiune. Elă scrisese în grabă tribunului o epistolă cu laude și cu exortațiuni :

«Măreța ta declarațiune anunțiază restabilirea libertăței; această tare mă mângăiază, mă încântă, mă răpesc... Scrisorile tale sboră din mână în mână; toți voră să le citescă, să le decopieze;... s'ară crede că ele se coboră din ceră.... Îndată ce le adduce curierul, toți alergă ca să le auză și chiar oracolile lui Apollonă n'au primită vre o dată mai multe și mai diverse iuterpretațiuni... În tine, nu sciă lumea ce trebuiă mai multă să admire : faptele sėu scrisele tale?... Se dice că tu făptuesci ca ună Brutu și că vorbesci ca ună Cicerone.»

Apoi, încordându acea lyră italiană pe care poetul o închinase cu totul iubitei sale, frumoasa Laura de Nove, elă cântă cu o erudită infocare lauda lui Rienzi, pe care 'lă numesce *spirto gentil*, mulțumindu'ı că a spălată gloriosele ruine ale Romei de ori ce rușine. În acea vestită *canzone*, elă esclamă :

O grandi Scipioni , o fedel Bruto ,
 Quanto v'aggredda , sã gli é ancor venuto
 Romor laggiù del ben locato offizio !
 Come cre' che Fabbrizio
 Si faccia lieto udendo la novella !
 E dice : Roma mia sarà ancor bella !

«O mari Scipionî , o statornica Brute ! Câtă de multă
vă bucnrați voi , decă v'a sosită ȳ ênă acolo josă , faĳma
acelei fapte , așă de bine nimerită ! Șă cõtă de veselă cređă
că va fi Fabriciă aflândă acestă scire , despre care elă va
đice : Roma mea va fi âncă o dată mândră !»

Terminândă acele strofe pline de o sinceră cre-
dință în puterea și în isbenda eroului seă , Petrarca
vorbesce într'astă-felă cõtăre propria sa căutare :

«Sopra 'l monte Tarpeo, canzon, vedrai
Un cavalier ch' Italia totta onora,
Pensoso più d'altrui che di se stesso.
Digli : un che non ti vide ancor da pressa,
Se non come per fama uom s'innamora ,
Dice che Roma ogniora,
Con gli occhi di dolor bagnati e molli ,
Ti chier mercè da tutti sette i colli.»

«Pe muntele Tarpeă , o cântece , tu vei vedé ună ca-
valleră pe care Italia tótă ilă onoră , mai îngrijată de
alți de-cătă de sine însuși . Spune'ȳ așă : unul care âncă
nu te a vėđută de aprópe , dar carele ca omă te ĳubesce
de pre a ta faĳmă , ĳfi spune că Roma , la fiășă ce oră , cu
ochi scăldați și ofliți de durere , de la tine cere scăpare
din câte șepte ale ei colnice.»

Petrarca se pregătea să méréă la Roma să dea
sprijinul și ajutorul seă de aprópe cutezătorului seă
confrate de erudițiune , eroului seă politică , când

afă pe drumă că , după șapte luni de friguri archeologice , poporul din Roma se săturase de învățatul său liberator și că dînsul abié scăpase cu țile , ferecându-se , cu tótă familia , în castellul Sant-Angelo , anticul mausoleu ală lui Adriană.

Jalea lui Petrarca fu totă așa de adîncă precum fusese și bucuria lui : «Ce'mi mai rămăne acum de dată patriei, — țise elă , — de-cătă numai la-crimele mele ?»

În adevără , totă cursul vieței marelui poetă fusese plină de duoă mari iubiri. Gîndirea'î se repurtase cînd asupra gingașei Laure , căria *sonetele* și *canzonele* lui 'î aă păstratū o eternă frumusețe , cînd asupra falnicului trecutū ală Italiei , pe care îlă lăudă în numeroșe scrieri în prosă și în versuri. Dar pentru fiă-care din ambele sale amoruri , Petrarca adoptă o limbă differită ; pe Laura o căută în limba Italiei moderne , căria dînsul îi dete o și mai mare dulcétă. Gloriele și vicisitudinile anticei măriră romane , elă le descrișe într'o poemă latină asupra rōsbóielor punice , în numeroșe tractate și epistole , scrișe tóte într'o limbă precătū se putea mai apropiată de a clasicilor latini , pe care mereu îi aduna , îi citea și îi studia.

În timpul său , Petrarca , nu atătă pentru nemuritoarele sale *rime* , *sonete* și *canzone* , cătă pentru scrișele sale latine fu proclamatū *rege ală poșiei*. O sərbare , — și acea de caracteră archeologică , —

îi fu pregătită în Roma la anul 1341. Senatul îl invită a primii cu pompă pre înălțimile Capitoliului cununa de aură și acclamațiunile poporului, carele striga cu enthusiasmă : Trăiască Poetul ! trăiască Capitoliul !...

Pușinii mai citescă astădi măiestrita poemă latină a lui Petrarca, intitulată *Affrica* ; dar tótă lumea cultă cunnósce dulcele doine prin cari elă a desmierdată pe Laura, atâtă în vieța câtă și după mórtea ei; noi însé, trebuiă să adăogimă pe lîngă cele-l-alte merite mai cunnoscute ale poetului și eruditului Petrarca, cum că dînsul a fostă nu de sigură întemeiătoră, dar negreșită unul din cei mai puternicii investigatori în cercetările și studiile archeologice. .

Vorbindă de Roma, de monumentele ei antice, de nenumăratele statue ce se aflaă încă pe timpul său într'insa, «cum adhuc innumerabiles supersiunt statuæ», elă deplânge continua lor ruinare și jafurile, profanațiunile nesocotite și neîncetate ce se committeaă în Roma.

Însuși elă, pe când se preocupa mereă de a strînge manuscripte vechi de autori clasici latini, ba și elleni, atențiunea îi era purtată și asupra monumentelor plastice ale antichității; elă recomanda Romanilor să'si păstreze cu sânteniă columnele de marmoră, templele, monumentele și statuele vechi și totă de odată aduna antice, collectionna monete.

La 1352, voindă să deștepte în inima împăratului Germaniei Carolă ală iv^{le} o nobile ardore de a restabili antical imperiū romanū, elū îi trāmitte unū numărū de vechi medallie de aurū și argintū cu effigia vechilor Cesarī ai Romei și 'i scrie în-tr'astū-felū :

«Iată, Cesare, alū cui urmașū ești tu! Iată modelele pe cari trebuiă să le imitezī și cărora trebuiă să te conformī. Nimenuī altuīa de-cātū fie, n'așū fi datū aceste medallie, fiindū-că eū cunoscū fōrte bine usurile, titlurile și faptele acestora; iar tu ești datorū nu numai a le cunōsce, dar āncō și a te asemui lor.»

Istoria ne arată, domnilor, cum că povețele de politică anticariă ale lui Petrarca nu avurē la 1352, asupra tedescului împăratū, mai multū effectū de-cātū archeologica rēscōlă a patriotului Cola Rienzi de la 1347.

Se vede că archeologia nu este lēcnl celū mai potrivitū pentru bōlele politice; de aceia să trecemū, dnpē ce amū caracterisat'o, asupra acestei prime fase a aspiraținnilor, cōci nu cntează āncō a țice a studiilor anticariū și să cercetămū acum, totū în ajunul Rennascerei, ce felū de cercări archeologice s'aū făcutū în domininl mai puținū tmultnosū și mai puținū zadarnicū, dar negreșitū mai statornicū, alū litterilor și alū artelor.

Chiar în secolul alū xiv^{le} întâlhimū, domnilor,

câțiva pușinți anticari s'eu celu pușințu ómenı de studiũ cari s'aũ preocupatũ de a inregistra și a descrie monumente antice.

Celũ mai vechiũ, pare a fi notarul din Verona, Guilielmo di Pastrengo, carele, în Avignon, cunoscu pe Petrarca și'ı fu prietenũ. Elũ a lãsatũ în bibliotheca S^{ti}or Iónũ și Pavelũ din Veneția unũ manuscriptũ intitulatũ *De originibus rerum*, în care, printre alte multe materii clasificate de pe alfabetũ, a menționnatũ și a descrisũ mai multe antichitãți, a transcrisũ și a explicatũ mai multe inscripțiunii latine antice. Tocmai dupẽ duoẽ sute de anni, adicã la 1547 cartea lui Guilielmo di Pastrengo a fostũ typãritã.

Cu unũ secolũ în urma acestui premergẽtorũ alũ sciinței, aflãmũ unũ numẽrũ mai mare de erudiți cari simtũ folosul epigrafiei și o întrebuintẽzã pentru controlarea și completarea cunnoscințelor gramaticali și istorice, pe cari le aũ transmisũ vechii scriitori. Printre dînșii, vomũ numi mai cu sãnã pe cãllugẽrul Chiriacũ Pizzicoli, (1391—1450), mai cunnoscutũ sub numele de *Ciriaco Anconitano*, cõci era din Ancona, pe care papa Nicolae alũ v^{le} ilũ trãmise, prin mijlocul secolului alũ xv^{le}, sã cãllõtorẽscã în Oriente. Elũ visitã Dalmația, Ungaria, pãrțile Dunãrene, se scobori pẽnẽ în Grecia, prin locurile ancõ nu pe atunci ocupate de Turci, se întõrse prin Sicilia și din tóte aceste drumuri adduse

o colecțiune de transcrieri coprinzându 269 inscripțiuni ce elu putuse decopia și vedé. Manuscriptul în care Pizzicoli își descrie itinerariul stătu și acela vre o două sute de anni nepublicatū și tocmai când elū vēdu lumina, cădure bănuțelele de inpostură ce se aruncase asupra operei consciințiosului căllugēru epigrafistū.

Cu tôte acesté, în secolul alū xv^{le}, cultura litterilor, a sciințelor precum și a artelor prinde temeu în tôte părțile, iar mai cu sémă în Italia. Manuscriptele de autori clasici, adduse aci de Greci, după căderea Constantinopolei sub Turci, deștēptă acum o curiositate mai viă, mai variată, care se întinde cu ardore asupra monumentelor plastice ale antichității, atâtū cōtū și asupra operilor ei litterarij. Mai toți principii și ducii micelor staturi italiane își facū o laudă de a aduna pe lūngă dînșii ómeni invēțați și artiști, de a întocmi bibliotheci adunându manuscripte vechi, de a'și decora locuințele cu statue antice, cu colecțiuni de medallie, de petre gravate, de antichități de totū felul.

Mai cu deosebire ânsé și mai presusū de toți se ridicare gonfalonierii republicei florentine, din familia Medicis. Acéstă familiă de neguțatori avuți ajunsese, precum sciți, a domni fōră controlū în patria lor ; dar gusturile litterarij și artistice pe cari le manifestare Cosma de Medicis și apoi fiul sēu Lorenzo Magnificul, făcuré pentru unū timpū

din Florența, centrul culturii italiene, izvorul de unde se răspândire lumini pênă și în țerrile cele mai depărtate.

Medicisii, admiratorii entuziaști ai litterilor și ai artelor antice, întemeiară în Florența o societate erudită, în care filosofia lui Platonu era privită ca bazea tuturor cunnoscințelor. Ea tocmai de aceea primi și numele tradiționnale de *Academia* și serbă pre totu anul, cu o pompă pedantescă, aniversarea discipolelui lui Socrate. În Academia florentină erau întruniți cei mai de frunte erudiți, latinisți, ellenisți, anticarii și ómenii de sciință ai epocei; dar sufletul acelei societăți era vestitul Marsiglio Ficino, traducătorul operilor lui Platonu în limba latină, favoritul și la ocaziune chiar povățuitorul domnitorilor florentini. Marsiglio Ficino, fiul medicului personale alu lui Cosma de Medicis, era născutu la 1433 și a muritu în vârstă de 66 de anni. Elu póte fi privitu ca personnificarea erudițiunei secolului său, erudițiune care negreșitu nu era fórá temeiu, dar în care se vedesce mereu unu cultu naivu și lipsitu de critică, pentru tóte ideile și producțiunile antichității.

În imaginațiunile doctilor din acelu secolu, înfierbântate de farmecul prospétu alu operilor antice, adorațiunea necumpétată a culturii clasice ajunsese a se prefira și printre credințele creștinismului. Filosofi anticii ca Pythagora, Socrate și

Platonu câştigase, în ochii lor, câte unu locu de onóre în ceruri, şi de la aceştia mai cu sémă ei sperau că voru obţine revelaţiuni neţermurite pene şi pentru mysterele religiunei nóstre. În neastempărata lor ardóre de a pëtrunde secretele naturei, închipuirea şi fantasia le veneau în ajutoru, spre a completa pe vechii înţelepţi, de câte ori oracolele acestora nu erau destulu de explicite.

Ca unu exemplu alu spiritului ce domnea pe acele timpuri, chiar şi printre învăţaţi, daţi'mi voiă, domnilor, să vă povestesc în câte-va cuvinte legenda morţei lui Marsiglio Ficino.

Acestu mare-preotu alu psihologiei platonice era tare prietenu cu unu altu eruditu alu timpului, Michailu Mercati; în desele şi lungile convorbiri ce ambii amici aveau asupra nemurirei sufletului, ei se jurase ca celu carele va muri mai înteu să adducă veste confratelui său despre existenţa unei vieţi viitoare. Într'o dimineţă, despre dîori, Michailu Mercati sta aduncitu în studiū când de-o-dată aude pe stradă tropotul unui callu care se opresce sub ferestra lui şi glasul lui Marsiglio Ficino îi strigă : «Michaile, Michaile, adevăratu că există!» Mercati se scólă iute, esse la ferestră şi în amurgul dimineţei zăresce o umbră albă fugindū rapide pe unu callu albū şi răsipindu-se în zarea crepusculară. Speriatu de această fantasmă, Mercati trimite să ica sciri despre Ficino, carele şedea într'o

villă de lângă Florența, unde'lă installase favórea ducelui, protectorele său, și află că în acea nópte chiar, amicul său își dase sufletul, apucându callea nemurirei care, precum se vede, trecea pe atunci tocmai pe sub feréstra lui Mercati.

Acéstă anecdotă ne póte da astădi, domnilor, o ideă lámurită despre caracterul totú de odată scrutatorú și naivú alú preocupățiunilor și alú credințelor din epoca de cultură rennăscéndă care ne ocupă. Înșuși Marsiglio Ficino, vorbindú despre secolul său, pe care cu enthusiasmú îlú declară unú secolú de aurú, arată că «intr'insul aú fostú «iarăși adduse la lumínă tóte sciințele și tóte «artele pêně acum mai cu totul stinse : Gram-
«matica, Poesia, Elocința, Pictura, Sculptura, Ar-
«chitectura, Musica cu vechile cantece ale lyrei
«lui Orfeú.» — Observați, domnilor, că Marsiglió Ficino avea o predilecțiune pentru musică și că elú introdusese în petrecerile Academiei, cãntarea poemelor Orfice cu acompaniamentú de lyre antice. — «Și tóte acesté, adaoge elú, înflorescú mai cu sémă
«în Florența; iar totú pe vremea nóstră, în Ger-
«mania s'aú descoperitú aparatele pentru typări-
«rea cărților, precum și tabellele de pre cari, în-
«tr'o singură oră, se póte cunnósce forma cerului
«întregú în cursú de unú secolú».

Aci, elú vorbesce de lucrările făcute de cõtre mathematicul germanú Müller Regiomontanus, ca-

rele împreună cu profesorele sǎu, austriacul Purbach și cu cardinalul Nicola Krebs de Cusa, deschiserǎ callea lui Copernik și lui Galileu.

Pe cānd ānsǎ, în jurul lui Cosmo și lui Lorenzo de Medicis, cultura se desvolta prin studiul antichitǎței îndreptatǎ mai cu sǎmǎ asupra scrierilor celor vechi, asupra speculațiunilor filosofice și sciințifice ale antichitǎței, asupra părței din archeologia pe care noi amǎ numit'o ethicǎ, în Roma se forma o altǎ societate de erudiți, cu tendințe mai multǎ esthetice, institutǎ une ori ocrotitǎ, alte ori persecutatǎ de papǎ, de pre cum era și starea de culturǎ și caracterul bărbaților ce se succedeau fǎrte rǎpide pe tronul pontificale. Acei erudiți avurǎ în vedere mai āntǎu de tǎte monumentele Romei ce stau respāndite preste totǎ locul, în cetatea eternǎ. Astǎ-felǎ Flavio Biondo, secretarul papei Eugeniǎ alǎ iv^{le}, în trei scrieri succesive, intitulate *Roma instaurata*, *Roma triumphans* și *Italia illustrata*, descrie și explicǎ monumentele antice din vechia capitalǎ, precum și din alte părți ale Italiei. Altǎ eruditǎ, Pomponio Leto, bastardǎ din familia calabrezǎ San Severino, strǎbǎttu țǎrri depǎrtate, cǎuttāndǎ pretutindenǎ rǎmǎșițele gloriei romane și scrise despre *magistraturele*, despre *sacerdoțiile*, despre *legile* Latinilor, și despre totǎ felul de *antichitǎți* ale *Urbei Romane*, pentru cari elǎ manifesta unǎ cultǎ āșa de exaltatǎ, incǎttu a fostǎ accusatǎ și

persecutată ca ună detractore ală creștinismului și ca ună adeptă ală păgânismului antică.

Amânduoi acești membri ai colegiului academică din Roma, și împreună cu dînșii mulți alții, cu cari socotescă de prisosă a împovăra memoria d^vostre, vorbescă toți despre antichitate cu o emoțiune, cu o dragoste, cu ună respectă, cu o mirare, cu o idolatriă de cari noi astă-đi, ori câtă amă fi de admiratori ai lunei antice, nu ne putemă opri de a zîmbi.

Enthusiasmul lor, așa de sinceră, noi ilă cua-
lificămă de pedantescă. Credința lor în perfecți-
nea necontestabilă a ori căruă faptă, a ori căruă
restă antică, ni se pare de o naivitate copillărescă,
și celă carele astăđi are răbdarea să răsfoiescă
vre una din acele voluminoase cărți archeologice din
ală xv^{le} secolă, pline de o admirațiune fără mar-
gină, pentru totă ce e antică, ba uneori chiar de
bociră și de lacrimi de doră pentru fericirile nea-
semuite ale timpilor de odinióră, acela, đeă, nu
sciă curată pêne la ce punctă se pôte încrede în
noțiunile prezentate cu așa multă focă și jale de
cotre nisce admiratori obstinați, căroră critica nó-
stră modernă, câtă de innocente ară fi, li s'ară
păre negreșită o crimă în contra immaculatei maie-
stăți a antichității.

Ca să puteți pricepe mai bine, domnilor, spiri-
tul care iniméză acea naivă archeologiă a secolu-

lui alii xv^{le}, vă voiu arăta unii fenomenii analogii, care se petrece chiar acum în țerră la noi, în cercul unei științe foarte adese legată cu arheologia; voiu să vorbescii despre Filologia. Cultul sacro-sanctii alii latinismului care domnesce astăzii în lucrările filologice ale lexicografilor din Societatea noastră academică și care 'i face să calce cu dispreții și cu furiă în piclóre orii ce elementii care în limba romănescă nu este din sânta, din candida și din strălucita origine latină, acelii fanatismii de patriotică latinitate pôte singurii să vă dea o idee despre lipsa totală de critică, despre excentricitățile exegetice ale arheologilor italianii de acum vre o patru sute de anni.

Aceia însă, ca și lexicografii noștri, aveai meritul de a depune în operele lor, printre plėvă multă, și cății-va grăunții de grăii curatii. Ca să fimii dreptii, trebuii și unora și altora să le ținemii în sėmă acestii meritii, fără însă de a uita că morților de acum patru secolii, ómenilor cari abii esșiaii din nesciința Mediului-Evii, acelora li se pôte ierta mai multe de cătii noi, cari trăimii astăzii într'unii secolii de știință, pe care alții multii secolii l'aai înzestratii cu avutele lor moștenirii.

Vedeții, domnilor, că mă sfiiescii cătii potii de a vă înșira nume proprii multe. Nu voiu să plecații de aci cu o'nemistuită povară de biografii, mai alesii că cei despre cari v'așii putė vorbi sânt toții

din acei erudiți grăoi cari, conformu spiritului pedantescu alu secolului lor, 'și au pocitū numele cu câte o poreclă latinéscă séu le au adăogitū in cōdă câte unū *us*, cu fisionomiă arhaică.

Iertați-mă însă, spre a închiăia ciclul sapienților in *us*, din secolul alu xv^{le}, de a spune câte-va cuvinte despre unul dintr'înșii, carele a produsū o operă diu cele mai caracteristice chiar din punctul de vedere alu pedantismului ce domnea in societatea cultă din acea epocă.

Căllngăru latinu Francesco Colonna sub pseudonimul de *Polyphilus*, tipărit la anul 1499, o carte din cele mai curioase, a cărei primă edițiune este astăzi una din cele mai prețioase rarități bibliografice. Ea e scrisă într'o italianéscă *macaronică*, cum se dice in țerra transalpină, amestecată cu multă latinéscă, cu ellinesce, ba chiar și cu ebreesce. Sanscrita pe atunci nu se cunoscea. Omul a vrutū să pună într'însa totū ce scia.

Titlul însă îi este mai multu grecescu. Nu știu, deșu, decât se cuvine de pre o cathedra de facultate, să'lă rostescu; . . . dar fiindu-că sūntemū la unu cursu de séra, la unu cursu facultativu, iar mai alesu fiindu-că coprinul cărței lui Polyphilus nu correspunde întrn nimicū titlului seū cam diocriatū, să alunecămū a'lū spune. E așa de complicatū și de schimonositū in câtū nu 'mi e témă c'o să 'lū țineți minte și c'o să 'lū spuneți p'aforă. Elū e compusū

din cuvintele ellene ἕπνος visă, ἔρος, amoră, și μάχη luptă. Dar sub scandalăsa etichetă de *Hypnerotomachia*, scrierea lui Colonna n'are altă scopă de câtă acela de a presenta printr'o alegoriă pretențiosă pe omul erudită înamorată de antichitate și cătândă, ca prin visă, să răpescă de la înisteriosă lui amantă tôte desmierdările pe care i le potă da monumentele antice de arhitectură, statuele, monetele, cameele, intagliele, vasele, inscripțiunile, în fine totă ce conține sinul fecundă și iucântătoră ală eroinei romanțului sēu archeologică.

De pre câte spuseău despre opera lui Polyphilus, vi se va pără pôte, domnilor, că lectura ei n'ară fi fără de ôre-care adimeniri. Dar credeți-mă; nu vă amăgiți. Nu o căutați spre a o citi, cōci fără înduoielă de la a duoa pagină veți lapăda o câtă colo de urită. Gravurile singure voră pută să vă adducă ôre care plăcere, cōci ele sânt fôrte frumosă lucrata și atribuite unuă din cei mai vechi și mai illuștri pictori ai scōlei venețiane, vestitului Giovanni Bellini. În mare parte ele representă obiecte antice reproduse într'ună modă grațiosă; dar altele sânt închipuiră, lucrata cu gēndul de a imita antichitatea; aci ânsă se învederăă o lipsă totală de simțimēntul esthetică ală vechimeă, o falsă concepțiune a stylului antică, asupra căria găsină aci ună bună prilejă de a ne opri celă pușină pentru ună momentă.

Amă vorbită pêne acum, domnilor, de anticari erudiți sêu litterați ai primilor secolî modernî și dintre aceștia v'amă citatū, în secolul alū xiv^{le}, pe Guilielmo di Pastrengo; în alū xv^{le}, pe epigrafistul Ciriaco Anconitanul, pe dirigătorul academiei platonice din Florența, vestitul Marsiglio Ficino, pe descriitorii monumentelor romane Flavio Biondo și Pomponio Leto, în fine pe archeologul romanțiarū Francesco Colonna. Mai nainte de aceștia vō vorbisemū de anticariî politici ai Italiei, ca Petrarca și Cola Rienzi.

Dar nu numai prin reformatori utopiști de staturî și prin scriitori erudiți s'a revelatū în lumea modernă antichitatea pe timpul Rennascerei. O altă clasă de anticari a jucatū și ea unū rolū fôrte însemnatū; aceștia sînt artiștii, cari în lucrările lor de sculptură și de pictură, aū imitatū ori s'aū inspiratū din operele antichității.

Printre aceștia se pôte constata că încă de prin secolul alū xiii^{le}, marele sculptorū Nicola Pisano a ruptū cu tradițiunea artei gothice sêu byzantine și a introdusū în operele sale, mai allesū în basorelievuri, elemente pe cari invederatū le luase din sculpturile antice. Nu rămâne înduoielă că scōla pe care elū o formă, a călcatū pe aceleași urme și că pe timpul când litterații se preocupau a găsi texturi și monumente plastice din timpii vechi, artiștii se silire a da operilor ce esșiau din mânele

lor, unŭ caracterŭ cu câtŭ s'arŭ puté mai analogŭ cu acela alŭ operilor antice.

Dar artiștii, precum sciții, se deosebescŭ fórté multŭ între sine prin gradul de talentŭ și de îndemânare ce posedŭ.

Unŭ sculptorŭ ca Michel-Angelŭ, carele neîncetatŭ studia capetele de operă ale statuariatel antice, adunate pe timpul sŕŭ în palatele papilor din Roma și ale Medicisilor din Florența, a pututŭ într'o di să amăgescă pe cunnoscătorii din Roma, scoțendŭ de sub pămêntŭ statua unuŭ Cupidonŭ, pe care însuși elŭ o lucrase și o îngropase, de pre povața protectoreluŭ și amiculŭ, seŭ Lorenzo de Medicis, mândru de a dovedi într'astŭ-felŭ meritul netăgăduitŭ alŭ artistuluŭ modernŭ.

Dar, pe lângă Michel-Angelŭ, câți alți artiști mediocri, ba încă câți stricători de pétră și de pênză, s'au cercatŭ să prefacă antichitatea și n'au isbititŭ a face alta, de-câtŭ a produce opere incorrecte, ce portŭ unŭ caracterŭ speciale, în care regulele esthetice ale artei antice sânt nesocotite fórá milă și păcatŭ.

A fostŭ unŭ timpŭ, domnilor, când, prin totă Europa, s'a respânditŭ o mulțime de statue, basorelievuri, și mai allesŭ busturi de bărbați illustri ai antichității, cari, tóte acesté sub numirea usurpată de opere antice, nu erau nimicŭ mai multŭ de-câtŭ falsificări grosolane făcute în Italia prin alŭ xv¹⁶

și alū xvi^{le} secolū. Numerōse gravure pe oțelū, lucrate pe atunci fōră măiestriă, bună-ōră ca stampele archeologice și chipurile de vechi Domni romāni pe cari le publică la noi unii inchipuiți anticari, serveaū de modele la asemenē opere incorrecte și fantasiste.

Inițându pe suverani, fiă-care omū cu avere voia să aibă și elū statue și busturi antice ca să 'și decoreze cu ele bibliotheca și galeriile, apoi încă petre gravate și medallie, în fine produse de totū felul ale artei antice.

Industria modernă, — cōci aci nu mai este vorba de artē, — industria modernă se applică, sub vëlul imposturei, să indestuleze tōte acele cereri ale fanfaronadei omenesci și sūnt sutimi de anni acum de când o clasē numerōsă de amatori, cu mai multă vanitate de-cătū sciință, se mulțumescū cu acele false antichități, măgulindu-se cu stērpa credință că sūnt și cunnoscători în archeologiă și posesori de capete de opere antice.

Din nenorocire, museul nostru de antichități conține și elū unū numărū destulū de insemnatū de asemenē opere apocriefe. În dulapul din fundū alū sallei din drēpta puteți vedē, domnilor, o serie de busturi și de medallione, botezate cu totū felul de nume de zei și de bărbați illustri ai antichității, pe cari ochiul archeologului cātū de puținū deprinsū cu stylul artisticū alū vechimei, le va re-

cunoscce lesne dreptu săpăturii de foarte puçinul meritul din alu xv^{le} și alu xvi^{le} secolu.

Ele se distingū prin o lipsă foarte învederată de proporțiunii firesei, prin o musculatură uscățivă și costelivă a figurelor, prin unū caracterū de asprime, de stângăciă, de pretențiosă accentuare a trăsurrelor, care nu sūnt cătu-și de puçinū in spiritul și in procederile artei antice, nici chiar in cele mai rele opere ale ei. Unū ce îți spune curatū, când le veđi, că ele in zadarū vorū să fiă ceia-ce nu sūnt într'adeverū.

Une ori impostura a mersū cu tēmpirea pēnē a-și așterne pe opera modernă, numele vre unū artistū renumitū alū antichităței. Acum duoi anni, când in sallele otelului Herdanū, s'a făcutū o expositiune de obiecte de arte și antichități, se vedea pe unū pārete alū unūia din cabinetele ocupate de collectiunile private, unū micū baso-relievū cu unū subiectū foarte puçinū cuviinciosū pentru o expositiune publică, — unū sacrificiū deului Priapū, — pe care sculptorul, mai îndrăznețū chiar de-cătū abilū, cutezase a săpa numele lui Polycletū, unul din cei mai mari sculptori ai Greciei antice, de la care nu putemū afirma că a ajunsū vre o operă pēnē la noi. *Proh Pudor!* arū fi pututū exclama, in tōte privirile, visitorii cei mai puçinū dedațī cu cunoscinta antichităților.

Să lāsămū ānsē pe falsatori, cu rușinōsa lor

industria și pe amatorii nepricepuți cu fericita lor naivitate, și ca să terminăm schița ce am întreprinsă a vă prezenta astăzi, despre mișcarea arheologică de la începutul Rensascerei, să ne întorcem pentru un moment în Roma.

Acolo, pe la începutul secolului al XVI^{le} vom afla pe pictorul Rafael numit de papa Leon al X^{le} de Medicis, îngrijitor al monumentelor antice din Roma și prezentându-l pontifului un mare proiect pentru desgroparea și restaurarea a tot ce rămăsese în cetate din anticele ei edificii.

Preocuparea lui Rafael era tare legitimată prin prețioasele descoperiri ce se făcuseră în timpul său. Pe atunci existau la lumină ruinele Thermelor lui Tit, înălțate deasupra Casei de aur a lui Neron. Acolo se găsiseră grupul Laocoontului și, în șapte sale boltite, cărora le rămăsese numirea de *Le Sette Selle*, se vedeau picturi decorative, arabesce originale, de cari Rafael a profitat așa de mult în ornamentarea camerilor din Vatican și a casei, din Farnesina, pe care el o decoră cu picturi, pentru banșerul Chigi.

Acele șapte sale au fost în urmă, pe timpul de două secole și mai bine, până la 1775, acoperite din nou cu dirămături și calomnie atribuite cu nedreptățe această profanațiune, unui simțiment de invidie din partea lui Rafael.

Să adăoginū aci, ca unū faptū de unū interesū mai naționale pentru noi, că sub papa Paulū III^{le}, pe la 1540, fu desgropată partea de josū a columnei Traiane, care zăcuse pēnē atunci, pe jumē-tate infundată în dirāmăturile ce accoperise Forul lui Traianū. Ânsē, âncō de la anul 1162, papa Alexandru III^{le}, dase unū ordinū, prin care se o-sūndea la mōrte și la confiscarea averilor, toți aceia cari arū fi cutezatū să strice baso-relievurile de marmoră, ce singure ne aū păstratū parte din istoria antică a patriei nōstre.

Ca Români și ca iubitori de archeologiă, să mulțumimū de o cam dată, papilor Alexandru și Paul III^{le} pentru că ne aū conservatū și ne aū curățitū monumentul străbunilor nostri, pēnē când va sosi ora dorită ca să ptemū mulțumi altora pentru reproducerea și înălțarea chipului ei de bronzū pe una din plăcele capitalei nōstre, séu, ca la locul ei celū mai nimeritū, chīar în fața edificiului consacratū luminărei naționalei nōstre, în fața palatului Academiei în care ne aflămū.

Socotescū că cu toți amū lua unū asemenē faptū ca de bunū augurū.

Fōră de a exagera, unde nu se cade, patriotismul nostru retrospectivū, ca poporū cu ființă a sa propriă, avemū fōră înduoială datori de împlinitū cōtre strănoșii nostri; avemū commemoratiuni de consacratū pentru a constata printr'insele cine sūn-

temű și mai allesű pentru ca ele să ne îndemne a deveni și mai multű de ce sűntemű.

Și apoi, domnilor, nu este 6re datoria tradiționale a n6stră a Romănilor, de a aduce cultura Occidentului, pe țermii sėlbăteciți ai Dunărei?

Unű faptű ce'ľű collegű din istoria litterilor și a archeologiei, chľar pe timpul despre care ne amű ocupatű astăđi, ne dă o dovadă de acéstă datoriă a n6stră, pe care se cuvine să o păstrămű precum amű moștenit' o.

Iată faptul.

În a duoa jumėtate a secolului alű xv^{le}, tronul magyarű alű Statul Stefanű a fostű ocupatű cu gloria de unű mare rege, a cărui familiă mai toți o recunoscű a fi fostű romănescă din Hațegul Ardelului.

Mattheiași Corvinű a fostű unű rege puternicű prin sabiă, dreptű prin judecată, falnicű prin iubirea ce a arătatű c6tre t6te lucrurile civilizațiunei. Ajutatű de miniștri activi și inteligenți, printre cari mai allesű arhiepiscopul Ionű Vitezul, — p6te iar și acesta unű românű — elű a fundatű o universitate în Buda, a chiałatű de pretutindenű și mai allesű din Italia, litterați, erudiți și artiști, precum pe mathematicul germanű Regiomontanus, pe istoricul Bonfiniű din Ascoli, pe litteratul florentinű Naldi, pe pictorul Filippo Lippi și pe alți; a adunatű me-

dallie antice, petre gravate; a formată o bibliothecă, precum nu mai era alta în timpul său.

Se dice că ea se compunea de 50,000 volume, parte typărite, — și typarul abie născuse pe atunci, — iar cele mai multe scrise de mână și înfrumusețate cu splendide deseme, cu tocuri de mare preț. În localul unde elu aședă acestu thesauru alu minței, elu voi ca ochii să întâlnească priveliști nu mai puțin plăcute și, pentru decorarea sallelor bibliothecei, adduse totu din Italia trei sute de statue, dintre cari multe erau opere ale antichității. Trezeci și trei mi de galbeni ilu costa pe annu acestu mărețu aședementu, consacratu cu totul culturei intellectuali, ornatu cu monumente archeologice.

Iată, domnilor, ce scia să facă, sânt acum nu mai puțin de patru sute de anni, unu puternicu rege de sânge românesc!

A ȘEPTEA LECȚIUNE

În alți XVI secolă cercetările auticarie devină mai specialy, mai positive. — Ele au addusă ună contingente însemnată de cunoșcințe. — Importanța cărților în studiu archeologiei. — Statuele antice păstrate în Roma și transportarea lor prin alte țări. — Restaurațiunea lor; imitațiuni și falsificări. — *Cinque-centistii*. — Imaginile de ómeni illustri ai antichității, publicate de *Fulvio Orsini*. — Numismații *Aneas Vico*, *Sebastiani Erizzi* și *Hubertii Goltzius*. — Contrafactorii *padovani* de monete antice. — Lucrări considerabilly executate de Gladiatori republicei litterilor : *P. Manuciu*, *C. Sigonii*, *O. Panvinii*, *Justu Lipsiu*, *Scaligerii tata* și *filii*. — Epigrafiști. *J. Gruter*. — Inscripțiunile romane din Dacia. Ambii *Zamosii*. — Descrierea colonnei lui Traiană de *Alf. Chacon*. Importanța, istoricul și bibliografia acestui monument. — Geograful *Abr. Ortelii*. — *Conradu Peutinger* și tabella *Pentingeriană*. — Recapitulare. — Opiniunea lui *Niebuhr* despre anticariii *Rennascerei*.

DOMNILOR,

Sunteți preveniți chiar din lecțiunea trecută cum că în istoria dezvoltării ce a luată sciința archeologiei din timpul *Rennascerei* și péné aprópe de secolul acesta, adică în a doua fasă a studiului nostru preliminaru, nu putemă face alta de-câtă să menționămă d'a róndu pe fruntașii acelei nenumărate plejade de bărbați, cari 'și au ațintitū atențiunea lor asupra rămășițelor trecutului, căutându

atât în scrisesele cât și în monumentele plastice ale antichității, elemente pentru o nouă înflorire intelectuală.

Am spus și-o repet încă, voi fi nevoit, cu pericolul de a vă deveni fastidios, să pronunț nume proprii multe, foarte multe. Iar din partea d^{vostre}, — mă simț iarăși dator a o repeți — va trebui o nemărginită bună-voință, o încordare de memorie fără preget, pentru ca din puținele ce timpul îmi va permite a dice, să puteți lua aminte *întru câtă și în ce chipă* fiă-care din lucrătorii cei mai ageri și mai merițoși ai acestor trei secolii au fost părtași la apriga și inferbentata mișcare litterară, la via și juvenila clocotire artistică cărora noi datorim o bună parte din cultura noastră actuală.

Însuși caracterul distinctiv al epocii memorabile prin care se deschide era modernă este o curiositate generală, activă, nesecată, febrile, care în foarte scurt timp se respândește preste totă societatea europeană și face să răsară fără de 'ncetare într'însa o nenumărată mulțime de oameni de merit, toți applicați cu totu dinadinsul la descoperirea și la deșteptarea culturii antice, sub diferitele ei fase. Așa s'a manifestat, așa s'a petrecut periodul istoric pe care'lă numim Rensascerea, și am căutat a vă arăta, domnilor, în lecțiunea trecută, cum începând încă din alu xiv^{le} secolu și d'a

lungul totu secolului următoru , unu enthusiasmu nețermuritu , unu amoru și unu cultu fără margini pentru totu ce era anticu , ađu datu nascere , mai cu semă în prematura Italiă , la apologii și imitațiunii mai totu-d'auna puçinü raționnate , la nesocotite aventuri archeologice în litteratură , în arte , ba chiar și în politică .

Cu unu caracteru ôre-cum abăttutu de la acea primă încântare copillărescă , cercetările archeologice se prelungescü , ba încă se înmulțescü și se specifică din ce în ce mai multu , în cursul secolilor ce urmază . Astu-felü dar istoriculu îi remăne același rolü ; elü încercă numai o și mai mare grăutate întru a grupa sub rubrice generalü , acea glotă de erudiți și de artiști laborioși , cari adducü mereü noue contingentę la opera comunę a culturei .

Aci însă se póte dice că nasce cu adevărü istoria archeologiei . Aci începü a se frământa și a se plămădi mai întėtu elementele acelei sciințe cari se ocupă în speciale cu elucidarea și cu lămurirea trecutulu ; aci scopul archeologiei se învederază curatü . Remăne numai ca materialul asupra căruia ea operază să ajungă a se înavuți din ce în ce mai multü ; remăne ca timpul , experiența și mai allesü geniul unor ómenü cu totul superiori să determine și să confirme procederile și methódele ei , pentru ca dinsa să devină o sciință întăritóre pentru spi-

ritul omenesc și folositore chiar din punctul de vedere ală moralei sociali.

Considerândă lucrurile in modul acesta, lesne veți pricepe, domnilor, că nu este fără de importanță de a se da óre-care atențiune lucrărilor, multe și felurite, cari s'aă effectuată cu o așa viă ardóre, de către numeroșii anticari ai tutulor secolilor ce aă precesă immediată pe ală nostru. Ori-care ară fi meritele séu deffectele acestor ómeni, ei aă deschisă callea sciinței și, cõtă de mari ară fi progresele sówersite in vremea de față, nu este prin putință ca să nesocotimă totă ce s'a lucrată cu câte-va sute de anni mai nainte de către o așa mare cătime de cercetători laborioși. Astăđi putemă đice că lumea cultă trăiesce într'o atmosferă de noțiuni archeologice pe cari totă omul le dobendesce chiar din scólele inferiori; pușini însé se mai ingrijescă a sci *cum* și *ce felú* s'aă dobëndită acele cunnoscințe, cum s'aă respândită ele in publică. Toți le privescă ca o avere comună a societăței moderne și acelor noțiuni anonyme, cari se pară așa de simple și de usuali, nimeni nu se mai gëndesce astăđi a le applica numele modestulă anticarú din secolii trecuți, carele cu multă erudițiune și labóre le a extrasă din moștenirea rămasă incurcată și trunchiată de la cei anticí. Pare că de când lumea s'a sciută bună-óra cum-că deii mythologiei antice aă avută însușirile diverse pe

cari ori-ce versificatorii de gymnasium le cunosc, cum ca Sparthani și Latini n'au purtat veșminte de postavă și de mătase ca ale noastre și n'au serbat ca noi Dumineca sau ca Evreii Sabbatul, cum că în republicele Athenelor și Romei, poporul avea obiceiul a delibera d'a dreptul despre affacerile publice, pe piață și nu represintat prin mandatarii ai săi, cari stau adunați și închiși într'o *Cameră*, ca în epoca contemporană.

Dar toate aceste și multe altele erau lucruri uitate cu desăvârșire în timpul întunecos al secolului de mijloc și a trebuit ca erudiții, cari au scormonit antichitatea de la Rennascere încôce, să descopere toate aceste fapte, acum așa de cunoscute, și să le divulge publicului celui mare, sub nedreptă osândă de a vedea modestia lor resplătită cu uitare și cu nepăsare.

În asemenea împrejurări, nu se cuvine ôre, domnilor, ca celii puțin, în studiul speciale al archeologiei, să se facă o rapidă mențiune despre cei mai de frunte spicitori și semănători ai cunoștințelor archeologice? Expunându materia științei noastre vom avea așa desu ocaziune de a cita, fără de a numi în specie pe vechii anticari, fapte și monumente vechi, descoperite și lămurite de dînșii, în-câtă ar fi de neferit ca să'i trecem cu vederea chiar și acum, pe când răsfoim în grabă annallele archeologice.

Aci le este negreșitū locul mai multū, așū puté dice, și de câtū alū autorilor anticī, cari, curatū vorbindū, n'aū fostū întemeietorī ai sciinței archeologice, ci sūnt cu deosebire priviți ca nisce elemente prețioșe, necesari, indispensabili pentru cunoscința usurilor și monumentelor antice.

În adevărū faptele consemnate în scriitorī ceī vechī pe de o parte, iar obiectele plastice rămase din vechime pe de alta, constituiescū materialul archeologiei. Studiele nōstre ulterioarī se vorū repurta asupra acestor duoē speciī de noțiunī din cari ânsē unele, adicā cele d'ântēu nu le pntemū cullege de câtū din isvōre litterariī; pentru aceia amū și voitū a da mai nainte de tōte o ideā despre acele isvōre și le amū prezentatū ca prīna fasē a istoriei archeologice.

Este de o neapăratā trebuință de a se sci, domnilor, că studinl acestei sciințe nu consistā exclusivū din descoperirea, din vederea, din pipăirea și din aședarea și catalogarea monumentelor plastice ale vechimei. Amū mai spus'o și o repetū; cine nu sciā carte nu pōte fi archeologū și aceī cari vinū a povesti că ei sūnt archeologi fiindū-cā ânblā tōtā dīca cu anticele în mână și că nu vorū să sciā despre scrierile archeologice și despre bibliotecele ce se rōndnīescū pe rafturī, aceia imī adducū, dēū, aminte — Iertați'mī asemuirea, — pe vestitul admiralū elvețianū din nu mai sciū ce buf-

foneriă teatrale, căruia observându-i-se că Elveția n'are flottă, răspunde cu îngâmfare : «Nepricepuți-lor, eu sunt admiralu din nascere!»

Se vede că și archeologii cei multu laborioși cari lucrază fără de bibliotecă și fără de cunnoscință de carte se cred a fi și dinșiți «archeologi din nascere!» Feresce Dómnne!

Noi ansă, domnilor, cari nu ne facem spaimă de carte, scim cu toți și de pre băncile de unde d^{vóstre} 'mi accordați o bunăvoitoare ascultare, și de pre înalta cathedra unde acésta binevoință mă în-tăresce, scim, dicu, că ori ce sciință adevărată își află adăpostul și temelul său în cărți, precum scim iarăși că ele sânt vama cea mai înaltă și cea mai netăgăduită a sciinței celei adevărate.

Să dăm așa dar atențiunea noastră cărților ce s'au scris, și în secolii trecuți și într'alu nostru asupra archeologiei, și de o cam-dată să aruncăm o răpide privire asupra celor cari au esșit la lumină în cursul secolului alu xvi^{le}, acela la care ne am oprit în ultima noastră întrunire.

Dicu că ne am oprit; dar mă înșel. Am călcatu chiar într'insul, vorbindu-vă despre mărețul proiectu de explorațiuni archeologice prezentat papi Leonu alu x^{le}, de către marele pictor Rafaelu.

Graba ce am avut de a ajunge la acestu faptu, așa de caracteristicu pentru geniul semetă alu sublimulu artistu, ne silesce acum să pășim

puțină înapoi, spre a constata importanța descoperirilor arheologice ce s'aũ făcutũ în Italia pe timpul acela.

Amũ vędũtũ cã Petrarca, pe la 1354, recomandã Romanilor pãstrarea numeróselor statue ce se aflaũ încă pe timpul sęũ în cetatea eternã.

E de mirare ánsę cã cu unũ secolũ în urmã, la 1459, istoricul florentinũ Poggio Bracciolini, în scrierea sa *de Varietate fortunę*, deplângendũ vicisitudinile Romei, afirmã în modũ pozitivũ cã într'insa nu se mai vędũ de-cãtũ cincĩ statue, cincĩ și nu mai multe, printre cari trebuiescũ numęrate cele duoę statue culcate, a riului Tibru și a Nilului ce se aflã ađĩ, una în Vaticanũ și cea-l-alta în Luvrul din Paris. Cum cã faptul acesta nu póte fi tocmai exactũ, stã dovadã împrejurarea cã, cu puçinĩ anĩ în urmã, ducele Lorenzo de Medicis puse într'o nópte sã taiã capetele la statuele regilor barbarĩ cari se aflaũ pe arcul lui Constantinũ din Roma și transportã la Florença acestũ prețiosũ furtișagũ artisticũ, în care se coprindeaũ fórá in-duoielã și câte-va chipuri de capete dace, din cele cu cari Traianũ împodobise arcul sęũ triumfale.

Adevęrul e cã Roma era mereũ jãfuitã de capetele sale de operã; regiĩ Neapolului trãgeãũ în capitala lor multe monumente sculpturalĩ; totũ așa aũ făcutũ în alũ xv^{le} secolũ, regele Aragonului Alfonsũ Magnificul; totũ așa, precum amũ vę-

đutú, regele Ungariei Mattheiaşu Corvinú; apoi iarăşi nu mai puşinú Franciscu I^{na} de Valois, regele Franciei care însărcinase pe trei artiştii italianii de frunte, arhitectul Francesco Primaticcio, pictorul Andrea del Sarte şi argintarul-sculptorú Benvenuto Cellini, incredinţându-le şi summe însemnate spre a'í aduna din patria lor obiecte de arté. Optú-đeci de statue antice, printre cari şi capete de operá, furé atunci strămutate în Francia şi ornare d'a rúndul castellele de la Fontainebleau şi de la Versailles şi în fine sallele Luvrului, unde se află péné acum.

Se vede că însuşii papa Paul III^{le}, carele iubea pe Franciscú I^{na}, a înlesnitú în modú excepşionale aceste preşioşe acuişiiuni ale Franciei.

Epoca cea mai productivă în asemenea desco-periri a fostú fórá îndoiélă pentru Italia sutimea de anni care se imparte între alú XV^{le} şi alú XVI^{le} secolú. La sfêşitul acestui periodú, adică la 1556 şi 1562, unú óre-care Aldrovandi, care nu póte fi vestitul naturalistú cu acestú nume, a întocmitú liste de tóte sculpturile ce se află desgro-pate péné atunci în Roma, arătându şi numele posesorilor; în ultima listă a lui Aldrovandi súnť enumerate şése-sute-patru-đeci şi duoé de statue antice întregi şi trunchiate, osebitú de o mulşime de busturi şi de baso-relievuri.

Plăcerea acestor aflări era aşa de mare, zelul de a nu lăsa vre-unú defectú chár întemplantorú

obiectelor antice, așa de viū, în-câtū cele mai multe statue ce se găseaū trunchiate, eraū îndată supuse la restaurațiunii, cari adese nu eraū tocmai nimerite. Toți sculptorii de frunte, pêne și cei mediocri din acea epocă s'aū ocupatū cu asemene lucrări; iar mai cu sémă, printre dînșii 'și a dobânditū renume în acéstă specialitate, Fra Giovanni-Angelo Montorsoli, scolarul și conlucrătorul lui Michel-Angelū, carele, la anul 1530, implini sub ochii papii Clementū VII^{le}, lipsurile la brațele statuelor nu de multū descoperite ale Laocoontelui și Apollonului din Belvedere.

Să nu uitămū a spune că totū pe atunci împreună cu gustul colecțiunilor de monete și medalie antice despre care vomū vorbi mai la valle, se introdusese fôrte și acela alū petrelor gravate antice. Principii și ómenii avuți își formaū colecțiunii glyptice, printre cari se deosebea mai allesū aceia a lui Lorenzo de Medicis. Dar gustul nu se mărgini numai în colecționnări de opere antice săpate în petre și în metalluri scumpe; mulți artiști se applicarē a imita și a crea din nou de pre modelele vechi; ei adese cătaū să strecóre operile lor dreptū antice și chiar illuistrul Benvenuto Cellini, una din stellele artistice ale secolului alū XVI^{le}, se dedete cu asemene amăgiri, prin cari 'și aū făcutū o reputațiune, nu sciū déca trebuiă să dicū mai multū defăimată de-cătū lăudată, săpătorii de pe-

tre scumpe Francesco Visconti din Milană și Angelo Baronello. Săpătorilor celor fini în gemme și metalluri din epoca despre care vorbim li s'a dat în Italia numele originale de *Cinque-centi*, care se vede a nu avé altă etymologiă de-câtă aceea care derivă de la secolulul în care trăiau : *mille cinque cento*, o miă cinci sute. Ađi, colecțiunea cea mai bogată de săpături ale *Cinque-centistilor*, se află în Cabinetul de antice imperiale din Vienna.⁽¹⁾

Pe lângă obiectele de artă se cade ânsă, domnilor, — noi, cari nu punem cărțile archeologice la urgiă, — să numim și vre-una din acele opere cu gravuri, în cari artiștii anticari din alu xvi^{le} secolu au reproduș mai allesu chipurile ómenilor illustri ai antichității de pre statue, busturi, medallie și gemme și cari, precum am spus'o în lecțiunea precedente, au servitú fôrte multú falsificatorilor spre a desfigura stylul sculpturale alu antichității, conformú trásurilor nemăiestrite ale condeifulu unor gravori nedibaci și nepricepători de regulele adevăratei estetice. Vomú allege negreșitú pe cea mai renumită din acele cărți, pe a lui Fulvio Orsini, séu Fulvius Ursinus, copillú lepădatú alu unu commandatore din ordinul Maltei, carele de-

(1) *J. Arnetz* Die Cinque-Cento-Cameen und Arbeiten des Benvenuto Cellini und seiner Zeitgenossen. Wien, 1858, I vol. fol. unde se află reprodușă fôrte finú tótă prețioșă colecțiune de petre gravate din Vienna.

veni călugăr, erudit și bibliotecar și adună în cursul vieții sale o prețioasă colecțiune de obiecte antice. La 1579, el se servi cu una sută cincideci și una de stampe, gravate încă de mai înainte, de la 1517, de către Andrea Fulvius din Palestrina, autorul unei poeme archeologice *Antiquaria Urbis Romæ*, carele, el mai înainte luase titlul de *Anticară*, pănă atunci neusitată. Ursinus însoți aceste stampe cu un text explicativ, sub titlul de *Imagines et elogia virorum illustrium*. Cartea lui, de și tare imperfectă, a păstrat o lungă reputațiune, de ore ce ea a fost și tradusă în limba franceză, la 1770, sub numele de *Portraits d'hommes et femmes illustres de l'Antiquité*.

Un alt artist anticar care pe acel timp trăia în Veneția, a fost Æneas Vico din Parma, pe care numisnații îl privesc ca unul din părinții acestei ramure a archeologiei. După Andreas Fulvius, care gravase monete antice în *Imaginile bărbaților illustri*, stampate la 1517, se vede că Æneas Vico a tipărit, mai înainte, opere curate numisnatice, cu stampe ale împăraților romani și ale soțiilor lor. Vico fusese scolar al doi artiști, Marcu-Antonio și Rafael; gravurile lui se resimt de așa bună scolarie și texturile descriptive, cari sânt la differitele sale publicațiuni când latinesc, când în *lingua volgare*, adică italianesc, (*Discorsi sopra le medaglie delli antichi*, 1555), arată ore-care ten-

dință spre clasificarea materiei numismatice și mai ales să prezintă o parte critică, avându de scop să distingă monedele adevărate de cele false, cari chiar de pe atunci erau foarte numeroase.

Spuserem mai sus, cum omenii de merit cu totul superior ca Benvenuto Cellini, găseau plăcere de a falsifica operele de glyptică antică; dar această specialitate fu practică în vederea comerțului, însă cu o necontestabilă îndemănare și cunoștință, de către doi artiști din Padua, Ionu Cavini și Bonzagna, ale căror monede, imitate de pe cele antice, sunt foarte de temut pentru cei ce nu sunt cunosători perfecți și bine dedați cu produsele artei nummarij. Cabinetele de medallie cele mai renumite păstrează monedele false, numite *Padovane*, atât pentru a servi de criteriu, cât și pentru meritul artistic al contrafacturilor.

Știința e gazdă milosă; ea scapă uneori de poteră, chiar și pe calpuzani.

Æneas Vico avu pe timpul său un emul în numismatică chiar în Veneția, pe unul din membrii terribilei Consilii de zece, pe nobilele Sebastianu Erizzo, care tipări, la 1557, un *Discursu*, în limba italiană, *despre medalliele și monedele celor vechi, cu explicarea monedelor consulari și a medaliilor imperiali romane*. Dar publicațiunile cari determină în modul cel mai caracteristic prima fază a adolescenței științei numismatice, sunt

acelé ale gravorului olandezú Hubertú Goltzius séú Goltz, născutú la 1525. Între annií 1566 și 1576, elú tipări, cu stampe de monete, mai multe cărți în cari reproduse tóte monetele romane și grece câte erau cunnoscute pe timpul séú; dar printre ele, elú strecură, cu scire séú din nesciință, multe bucăți false; cu tóte acesté collecțiunea lui Goltzius, intitulată *Thesaurus rei antiquariæ ex antiquis numismatibus*, fu retypărită de mai multe ori, și întru cea ce privesce explicațiunile, pe cari elú le trase din monete și din alte monumente, asupra religiunei, istoriei, geografiei, chronologiei și altor ramure ale studiului antichității, cărțile lui Goltzius aú fostú totú-d'auna stimate de archeologi, chiar decă adese opiniunile sale aú fostú combătute și răsturnate.

De aceia și Goltz este privitú ca reprezentantele celú mai veditú alú numismaticei din alú xv^{le} secolú, adică pêne la óre-care punctú ca întemeietorul acestei ramure, pe care apoi alții în secolii următori aú desvoltat'o și aú îndreptat'o pre căi mai raționnate.

Intrerupú aci, domnilor, șirul anticarilor cari în secolul alú xv^{le} s'aú ocupatú speciale cu antichității artistice séú esthetice, de pre cum le amú cualificatú și adică cu opere de statuariă, de glyptică și de numismatică și, mai nainte de a trece la alte categorii de monumente de aceeași specie, credú de

folosă ca să aruncă o ochire sumnariă asupra lucrărilor, poate și mai însemnate, cari s'au făcut pe acestă timp în dominiul antichităților etice, iar mai cu seamă asupra studiilor îndreptate către statul și societatea romane.

Aci întâlnim ună rîndă întregă de ómeni eminenți, de aceia cărora știința antichităților le va rămăne purure datore, decă nu chiar pentru bazele ei, dar celă puțin pentru partea cea mai considerabilă a materialului pe care ea se află aședată. Cine într'adevăr rostese numele unui Paulă Manuciă, unui Carolă Sigoniă, unui Justă Lipsiă, unui Onufriă Panviniă, unor Scaligeri tatăl și fiul, acela numesce totă de odată pe neobosiții *Gladiatorii a republicei litterilor* din ală xvi^{le} secolă, de pre cum 'i a botezată ună critică franceză din timpul nostru, ⁽¹⁾ și deșteptă amintirile unor erudiți adunci, cărora le aă lipsită spre a fi perfecti diu tóte puncturile de vedere, nisce predecesori asemenea cu dînși. Prin aceste cuvinte voă să arătă, domnilor, că decă alți ară fi adunată totă materialul științifică pe care acești ómeni meritoși aă fostă nevoiți să'li cullégă cu o minunată răbdare și stăruință de prin tóte fântănele antice pe atunci cunoscute, ei de sigură ară fi fostă în stare să appre-

(1) *Ch. Nisard. Les Gladiateurs de la République des lettres aux xve, xvie et xviie siècles. Paris, 1860*; precum și : *Le Triumvirat littéraire au xvie siècle Paris, 1852.*

cieze viața publică și privată a popoarelor antice cu totă înălțimea de idei și de vederi, pe care au arătat-o arheologii de frunte ai epocii noastre. Dar când omul e, bietu, silitu să-și petrecă viața adunându cu propria sa spinare piatră, varu și lemne spre a-și clădi casa, mórtea îl ajunge mai înainte de a fi pusă temelia, și altora le rămâne sarcina lăudată de a înălța edificiul, pe care abie îl putuse închipui seii visa obositul muncitoru.

Totu astu-felü ni se arată erudiții arheologii despre cari voiu să vă dau scurte notiții, lăsându în umbra acestora o mulțime de alți cercetători mai puçinü luminoși.

Este unü faptü cunoscutü, domnilor, în annallele typografiei că printre cei mai însemnați typăritorü din alü xv^{le} și alü xvi^{le} secolü se socotesce familia venețiană a Manucilor. Celü mai bătränü, Alde Manuciu a lăsatü numele seü de botezü unia din cele mai faimöse typografii italiene, din care au eșitü nenumărate edițiuni *princeps* seü äncö nety pärite, de autori clasici, elleni și latini. Alde Manuciu muri în Veneția, la 1533, lăsându stabilimentul seü, încärcatü de judecäți, fiului seü Paulü Manuciu, unü pruncü care abie la vârsta de 22 anni putu să Iea sarcina anevoiösă a averei pärintesci; dar junele, mai applectü la studie anticari de-cätü la cărcote judecătorești, pärsi curëndü moștenirea și se duse în Roma, unde papii Piu iv^{le}

și Gregoriu XIII^{le} îl aședară în palatul Capitolului cu nouă téscuri, menite a întrece pe cele din Veneția. În liniștea acestor ocupațiuni predilecte, Paulu Manuciu scrisé tractatură despre *vechile legi ale republicei romane*, despre *senatū*, despre *comițiū* și despre *organizațiunea cetăței* în Roma, explorândū și commentândū mai cu sémă pe autorul său favoritū, pe Cicerone. Înconjuratū de o întinsă reputațiune de eruditū, care totuși nu'lū ajutase a scutura sărăcia, elū muri la anul 1574.

Alături cu dînsul, dar p' o tréptă și mai înaltă, se cade să punemū pe *Carlo Sigone*, séu *Sigonius* din Modena, carele în anul vieței sale, de la 1523 pênē la 1584, a ocupatū pe rîndū cu celū mai deplinū succesū cathedrele de littere în Universitățile de la Modena, de la Veneția, de la Pađova și de la Bolonia. Activitatea lui se desvoltă în diferite cercuri : pe de o parte elū mai întēu de toți, se ocupă cu descifrarea și lămurirea vechilor documente séu diplome din međinl-evū și astūfelū deveni adevăratul fundatorū alū sciinței numită *Diplomatica*, pe care alții, ca benedictinul francezū Mabillon, ca iesuitul germanū Papebroeck, și ca istoricul italianū Muratori, o desvoltară; totuși Carolū Sigoniū este privitū ca primul stōlpū alū archivelor.

În ramura antichităților romane privitoare la Statū, elū făcu tractate despre legi și despre întocmirile

politice, asupra cărora avu desbateri cu unŭ eruditŭ francezŭ născutŭ în Rouen și profesorŭ de elinesce la Bordeaux, N. de Grouchy, séŭ Gruchius, traducătorŭ în limba latină, alŭ operilor lui Aristotele; dar mai cu sémă, elŭ intră în polemică cu profesorele padovanŭ Robortello din Udine. Cérta între acești doi învęțați ajunse a fi așa de învierșunată, în câtŭ senatul Veneției socoti de cuviință a impune acestor impetuoși luptători unŭ *quos ego...* legalŭ și a'î opri prin ordinŭ de statŭ de a mai disputa. Osebitŭ de acésta, Sigoniu întocmi tabelle pentru *Fastele consularii* ale republicei romane și le corectă în mai multe rânduri, complectându-le neîncetațŭ; cu aceste lucrări elŭ adducea câștigŭ șirului chronologiei alŭ istoriei romane.

Elŭ încă era reputatŭ ca unul din scriitorii latini cei mai puriști și mai eleganți ai timpului séŭ; întemeiatŭ pe acésta credință, elŭ scóse sub numele lui Cicerone, unŭ tractatŭ *de Consolatione*, a cărui falsitate nu rămase ânsé multŭ timpŭ nedovedită. E curiosŭ lucru de a vedé în acelŭ timpŭ de fragedă incolțire a litterilor și a artelor moderne, încercări de totŭ felul spre a amăgi publicul cu inițatiuni de pre operile antice. Óre acésta rea credință din partea litteraților și a artiștilor n'a fostŭ, și pe atunci precum este și acuma, dovada unei imperfecte cunnoscințe despre adevératul spiritŭ alŭ operilor imitate? Omul carele posedé noțiuni exacte și pre-

cise despre o artă din alte timpuri și care își dă bine séma despre geniul trecutului, acela sciă totu așa de bine că acelū geniū este neimitabile, că acea artă ajunge prin studiū a fi pricepută, dar că ea în veci nu se pôte reproduce.

Dar ideile erau differite în alū xvi^{le} secolū și pe Sigoniu nimeni nu 'lū defăimă că a voitū să plagieze pe Cicerone. Din contra elū avea de prietenī pe cei mai însemnați ómeni din Italia și printre scolarii săi se prenumărau mai mulți principī indigeni și străini, cari mai apoi își căștigare nume illustri.

Să citămū mai cu sémă pe marele cancellariū alū Poloniei, vestitul Ioanū Sarius Zamoysky, acelașū care adduse în patria sa ca rege pe Henricū de Valois și care, la 1595, puse domnū la Moldova pe Ieremia Movilă, depărtându din tronū pe Rěsvanū-Vodă, vrednicul alliatū alū lui Mihaīu Vitézul. Zamoysky, carele studiase în Italia de la Sigonius, scrise și elū la 1543, sub numele latinisatū de Zamoscius, unū tractatū în limba latină despre *Senatul romanū*; acestū opusculū unii îlū attribuescū cu nedreptū profesorelui, atâtū era de bine studiatū și ca materie și ca stylū.

Pășindū cõtre unū noū athletū alū sciinței anticariī din alū xvi^{le} secolū, ni se presentă cǎllugērul veronezū Onufriū Panvinius, bibliothecarū în Vaticanū, carele trăi abié patru-đeci și unu de anni,

de la 1529 pînă la 1568, dar lăasă o sumă considerabilă de lucrări însemnate. Studiile lui arheologice se purtăre asupra *Cetăteii și Imperiului Romană*; asupra *Fastelor și triumfurilor la Romani*, asupra *jocurilor Circului*, asupra *profețiilor Sybilline*; celă puțină acesté sînt tractatele anticariî publicate de dînsul, în care domnesce o erudițiune vastă, dar cam puțină runegată; déca este ânse să dăinū credēmētū istoricului veronezū Scipione Maffei, apoi lui Panviniū îi revine onórea celei d'ântēu marî collectiunii epigrafice. Se constată că printre manuscriptele lui se afla o operă capitală, sub titlul *Antiquarum totius terrarum orbis inscriptionum liber*. Acésta s'a perdutū și se bănuia că ea, cădëndū mai apoi în mînele altora, a devenitū chîiar lucrarea cu care 'și a făcutū unū nume nemuritorū batavul Gruter, despre carele voinū vorbi în currëndū.

Dar mai înainte, să facemū locū aci eminentelū publicistū, filologū și anticarū, Justus Lipsius din Luttich, (1547 — 1606), a cărui viéță mereū turburată prin polemice religióse pe cari i le suscită întreita sa schimbare de religiune, se petrecu mai întētū în căllētórii la Roma (1569), apoi în profesoratū la Iena (1572), la Leyda (1579) și în fine în patria sa la Luttich.

Ca anticarū Justu Lipsiu scrise despre politica și monumentele Romanilor sub titlul de *Admiranda*

seu de magnitudine romana, despre jocurile amfiteatrului, despre sărbătorile Saturnale și despre alte cestiuni secundarii; dar cercetările sale arheologice s'aû purtatû mai multû asupra *artei militare* la Romani. Opera lui specialê asupra acestei materie este unû commentariû perpetuû alû tractatului istoricului Polybiû, în care elû expune și discutâ pentru prima ôrâ, în modû completû, miliția, armele, ordinea de bättaiâ și legile de rêsboiu; apoi elû adauge, într'unû osebitû tractatû, numitû *Polyorctica*, descrierea machinelor de resboiu și a armelor săgetâtore, pe cari le însoçesce chiar cu desемne închipuite de dînsul.

Printre poligrafii epocel sale Justu Lipsiu este celû carele a sciutû mai bine sâ dea sciințel celei mai adûnci, o înfăçisare plăcutâ și adimentóre, în-trebuințândû unû methodû de expunere simplu și systematicû, care pênê atunci nu pré fusese usitatû de cõtre învêțatû; elû a isbutitû mai totû d'a-una sâ presente cercetările sale cele mai docte, sub forma unor convorbiri spirituóse, cari, atâtû prin claritatea ideilor câtû și prin corecțiunea cu care elû mânuia limba latinâ, pëtrundeau lesne mintea fîcârui și respândeau astû-felû în publicû gustul cunnoscințelor serióse, atâtû de ușorû dobêndite.

Erudițiunea, eleganța de stylû și spiritul superioare ale acestui bãrbatû îi crearê o pozițiune cu totul însemnatâ în Europa din Nord, astû-felû în-

câtă elă juca în țerrile cisalpine rolul pe care, în acelașă timpă, îlă avea Sigoniu în Italia.

Dar iată că vine timpul, domnilor, să vă vorbescă și despre două bărbăți, tatăl și fiul, cari în cursul secolului ală XVI^{le}, aă ațțatū în sînul republicei litterarie, și cele mai entusiastice admiraț_iuni și cele mai nerușinate certuri. Aă fostū ómenī plini de sciință și de inteligență amēnduoi Scaligeri, dar firea le a fostū din cele mai ciudate. Tatăl, Iuliū Cesare Scaliger era, se vede, născutū în Verona la 1484, dintr'unū omū fôrte de rōndū numitū Benedictū Bordon; dar elū tăgăduia acēstă origine și, îngōmfatū peste mēsură de o închipuită nobleță, se pretindea coborîtū din illustra familiă a principilor dela Scala; de unde își și dase numele de *Scaliger*. Elū fu pe rōndū ostașū, medicū și apoi lipindu-se pre lūngă episcopul din Agen în Francia, se dete cu totul filologiei, dobēndindu'și unū nume lăudatū prin sciința sa, dar ne-sufferitū prin arroganța și pretenț_iunile sale. Elū muri la 1558.

Fiul sēu Iosifū-Justus Scaliger îi semēnă în tótecele rele; dar îlū întrecu în erudițiune și în spiritū de critică. Se vede, domnilor, că s'a întēplatū une-orī junī să fiă mai invēțați de câtū cei cari s'aū devotatū sciințelor pēnē ancō aceia să nu fiă născuți. Așa trebuiă să și fiă ca să se producă progresū în lume și cei cari la noi, susț_inū con-

trarinul daŭ dovadă că nu vorŭ sŭu nu pricepŭ adevărata înaintare a științei. Ori și cum, acesta a fostŭ cașul cu junele Scaliger, născutŭ în Agen, la 1540, alŭ decelŭ din cinci-spre-dece copii la părinții sŭi. Elŭ căllători foarte multŭ prin Franția, Germania, Italia și Scoția. Schimbându'si religiunea spre a deveni protestantŭ, elŭ nu mai putu rămâne în Franția și se aședă în Leyda, luându cu fală, la 1593, cathedra pe care o părăsise modestul Justu Lipsius. Dar nu numai cestiunile religioșe furŭ pentru dŭnsul cauze de înviersnate polemice; o carte ce elŭ scrisese despre vechimea familiei Scaliger, pe care o scobora d'a dreptul dintr'unŭ vechiu rege Alanŭ, fundatore alŭ Veneției, și pe care o preâmbla pe tronurile Bavariei, Illyriei, Dalmației, Ungariei și chiar alŭ Moldovei, în personna veneticului Eraclitŭ-Despotŭ-Vodă, pretinsŭ rnda a lui, îi snscită unŭ pamfletŭ defăimătorŭ inspiratŭ de ura Yesniților și snbcrisŭ de unŭ învŭțatŭ germanŭ, numitŭ Gaspar Schioppins. Când se ispitesce cine-va să citescă vre-o pagină din polemica străbălată și trivială ce se făcea pre timpii aceia în regiunile idealŭ și liniștite ale litterilor, mai mai că'i vine a crede cum că suffletele înveninate ale anticarilor de pre atunci aŭ scăpătatŭ, prin metempsychosă, pene în trupul unor gazetari anonimi din țerră de la noi.

Iosifŭ Scaliger muri la 1609 în Leyda și mor-

mântul lui, înălțat în biserica reformată, poartă armele sale de familie și menționează originea lui princiară. Fiă-i dar pe plac; el a fost cu adevărat *principe* priure filologi și anticari, și a introdus în școlile batave un spirit de critică, pe care până atunci nu-l avusesse nici chiar școlile italiene cele mai bine reputeate; el fu cel d'ânteu carele întemeie istoria pe stâlpii solizi ai unei critice methodice, pe ai numismatice și ai epigrafice. Lucrările sale asupra chronologiei, în cari se copriindu cyclele tutlor popórelor pe atunci cunnoscute, sânt din punctul de vedere istoric, opere capitali; într'insele, adică în vestita lui carte *de Emendatione temporum*, publicată la 1583, după ce supune toate datele până atunci admise, la o critică victoriosă, el se ingeniază a inventa o nouă systemă chronologică, căria îi dă numele de *periodă Juliană*, de pre numele tatălui său, systemă prin care el vóiesce să doboré și să înlocuiescă reforma gregoriană a calendarului, ce se introdusese în anul precedente, de către papa Grigorie xii^o în toate țările catholice.

Apoi iar, ca un fapt însemnat de activitatea lui Scaliger în ramul archeologic, să mai arătăm că el a dat tot ajutorul său la opera epigrafică a lui Ianns Gruter, care de sigur n'ar fi intrunit atâte merite, decât n'ar fi attins-o mână mălestră a marelui erudit, înavunțindu o și cu felurite

indicie seû tabelle, auxiliare nepreţuite la colecţiunii de felul acesta.

În privinţa acestei opere intitulată *Corpus Inscriptionum antiquum totius orbis Romani* şi publicată mai întâiu în anul 1603 la Heidelberg, unde Ianns Gruter, originarû din Anvers, a fostû profesorû, amû mai spusû că este ôre-care bănuială cum că editorul s'arû fi servitû cu manuscriptul lui Onufriû Pauvinin, emendatû încă şi prin o altă publicaţiune epigrafică a lui Martinû Smetius din Bruggen (1588).

Amû arătatû, în lecţiunea trecută, domnilor, cum arta epigrafiei s'a născutû prin dibuirile unui Guilielmo di Pastrengo în alû XIV^{le} secolû şi mai allesû prin tentativele mai raţiounate ale lui Ciriaco Anconitanul din alû XV^{le} secolû. În alû XVI^{le}, găsimû ca reprezentanţi ai acestei ramure archeologice pe nedreptăţitul Onufriû Pauvinin, pe germanul Bienewitz, supranumitû *Apian*, care, la 1534, typări o colecţiune de inscripţiunii; pe ollandezul Martinû Smetius, carele fu uccisû de unû soldatû jăfnitorû ce'i răpi totû-de-odată şi manuscriptul, şi'lû vându apoi unui altû epigrafistû George Duza; pe însuşî, acestû Duza carele căllători în Constantinopole şi addnse de acolo o colecţiune de inscripţiunii grece; în fine şi mai allesû pe Ianns Gruter, omul carele a intrunilû şi a resnuminatû în opera sa, tôte lucrările şi tôte meritele predecesorilor sêr,

adăogindu-le în modu foarte simțitoru. Cea ce este în acestu secolu, Goltzius pentru numismatică, Paulu Manuciu, C. Sigoniu și Iustu Lipsiu pentru legisla-tura și Statul romanu, Iosifü Scaliger pentru chro-nologiă, totu aceia este și Gruter pentru epigrafică. Rămâne să constatămü în secolii viitori, simțitörele progrese ce sciința a făcutü, de la dinsul încöce.

Să nu uitămü änsë, -domnilor, a face chiar aci mențiune despre câțu-va bărbați de sciința cari äncö din aceste vremuri depärtate, äü făcutü să intre și unele rămășițe de epigrafică romană din Dacia, în cercul cunnoscințelor lunei culte. Wolfgang Lazius, istoriografü alü împëratului germanü Ferdinandü I^u și bibliothecarul sëü în Vienna, fu celü d'ântëxu carele coprinse câte-va inscripțiunü la-tine din Dacia în *Commentariile* sale istorice și ar-cheologice asupra provinciilor imperiului romanü și în opera sa geografică asupra Pannoniei, Daciei etc., publicată pe la 1572. Medicul și botanistul fran-cezü Carolü Clusius, mortü la 1609 în Francfortü, căpätă și elü în Vienna copie de pre inscripțiunü din Ardélü, cari äjunserë în mânele și în collec-țiunea lui Gruter. Dar mai speciale asupra epigra-ficei romane din Dacia a scrisü transylvänënu Stefanü Szamoskösi, în opera sa intitulată *Analecta lapidum vetustorum et nonnullorum in Dacia an-tiquitatum*, în care elü transcrise iuscripțiunü vë-đute și studiate de dinsul chiar la fața locului.

Să observăm, domnilor, că acestă adevărată părinte ală epigraficeī năstre daciane a purtată pe latiniă, mai același nume cu cancellarul Poloniei Zamoysky, și de aceia trebuiă să se ferescă cineva de a confunde pe polonul Ionă Sarius Zamoscius, cu ardelénul Stephanus Zamosius, carele studiă în Universitatea de la Padova la anul 1597 și deveni mai târziu istoriografal principelui Botskai. Acesta a deschisă în ală xvi^{le} secolă, callea epigrafistilor locali, despre cari vomă avă ocasiune a vorbi mai târziu.

Destulă vė va fi de o cam dată să recunosceti, domnilor, din câte vė spusei pēnē acum despre epigrafistii secolului ală xvi^{le}, că o viă mișcare se producea în tōtă Europa, în sinul acesteī ramure importanteī a archeologieī. Interesul ce ea inspira începuse a fi așa de mare în-cătă, aci ca și în tōte cele-l-alte rămășițe ale antichităței, contrafactori, mai multă seū mai puțină dibaci, printre cari se deosebi mai cu sēmă italianul Pirru Ligorio, compuserē inscripțiunī imitate și mai adese inventate de pre regulile nu încă bine studiate ale epigraficeī antice.

În orī ce casă, de la malurile dacice ale Dunărei, unde monumentele lapidariī fusese adduse de Traiană, interesul cōtre aceste prețioase rămășițe ale trecutului era acum respândită pēnē pe țermurile iberice cari dase nascere gloriosului împărată. Acolo

în Spania, sub domnia strălucită a lui Filippū alū II^{le}, artele, litterile și sciințele se aflaū pe atunci în flórea lor; istoriografu regale Ambrogio Morales din Cordova adună, pe la 1575, inscripțiuni antice din tótă Spania și câtă să dea regule pentru sciința epigrafică.

Dar unū altū eruditū spaniolū, căllugêrul dominicanū Alfonso Chacon, séu Ciaconins, din acele timpuri (1540 — 1599), deșteptă pentru noi unū interesū mai locale. Mai întêtu ânsê să statuămū unū faptū biograficū, care să ne ferescă și aci de confusiune; totū în secolul alū XVI^{le} a trăitū și unū altū eruditū spaniolū P. Chacon, carele s'a distinsū așa de multū în chronologiă, în numismatică și în alte ramure ale archeologiei, în-câtū i s'a datū supra-numele de Varronele Spaniei. Acesta nu este Alfonso Chacon căllugêrul, care la 1576 a publicatū mai întêtu unū textū explicativū alū sculpturilor de pre colmna lui Traianū din Roma, sub titlul *Historia utriusque belli dacici a Trajano Cæsari gesti, ex simulachris quæ in Columna ejusdem Romæ visuntur collecta*.

Acestū textū însoțea unū volunū de 130 stampe, de formatū în 4° mare, în care pictorul Ieronimū Muziano decopiase totū șirul baso-relievurilor de pre vestitul monumentū.

De și mai târziu imi propunū, domnilor, a consacra în cursul cercetărilor nóstre, unū studiū amê-

nunțitū columnei celei multū importanței pentru istoria patriei române, permițeți'mi însă chiar de astăzi a vă da o rapide idee și despre aspectul aceluși monumentū și despre lucrările archeologice și artistice cărora elū a datū nascere.

Cum că columna lui Traianū a fostū înălțată pe Forul acestui împăratū de către arhitectul său Apollodorū din Damascū, ca să serve de mormēntū învingătorului Dacilor, Germanilor și Parților, cum că țărâna lui, depusă la temelia columnei într'unū vasū de aurū a fostū răsipită în timpul de jafurī, acestō sūnt fapte ale istoriei. Să adăogimū numai, ca noțiunii artistice, că diusa se compunea din patru părți: unū fundamentū subterranū, unū pedestalū pătratū, unū stōlpū cu capitelū de ordinū doricū și o statuă a împăratului Traianū. Duoș-deci și nouē enorme bucăți de marmoră de Paros, aședate una peste alta, întocmescū acestū monumentū; ele pe din lă-între sūnt scobite spre a forma unū golū, în care se suiă o scară spiralē, cea ce se și confirmă prin numele tehnicū de *columna cochleata* (κόχλις, melcū) alū monumentului; iar pe din afōră, marmora e pretutindenī sculptată cu baso-relievurī adūnci. Pedestalul pătratū representă numai trofee de arme, victorii, și pōrtă d'asupra ușei de intrare, o inscripțiune care constată cum că tōtă columnă are aceiași înălțime cu muntele ce s'a săpatū, spre a se clădi în locul lui, Forul lui Traianū, adică

ea cu totul este naltă de una sută piciore romane, séu aprópe trei-deci de metri.

Pe stólpă se incolăcesce ună brău, *volumen*, de sculpturi, formândă duoă-deci și trei de spirale, cari, în una sută duoă-deci și patru de tabelluri, representă amēnduoē rēsbóiele lui Traiană cu Daciă. Chipul unei victorii aripate, scriindă pe ună scută rotundă, desparte pe la mijlocul spiralei, istoria figurată a ámbelor campanii.

Dar cu pericolul de a repeți multe din aceste amēnunte descriptive, permiteți'mi, domnilor, a vă citi o pagină scrisă, în lauda columnei Traiane, de ună renumită omă de sciință și de arte contimporană, carele este totă de odată și ună scriitoră fórté meritosă. O traducă din interesanțele și instructivele «Convorbiri asupra architecturei» de d' Viollet-le-Duc : (1)

* Când Romanul voiesce să fiă artistă, — ăice eruditul architectă franceză, — la timpul și de pe placul sēu, apoi cu azevoiă i se potă asemui alții. Avemă despre acestă faptă, ună exemplu fórté însemnată într'ună monumentă cunoscută de tótă lumea, pe care toți ilă admiră prin tradițiune, fórá de a sci pentru ce, și carele în genere a fostă cam rău appréțuită din punctul de vedere ală artei; acesta este columna Traiană. Nu sciă decă cum-va Ellenii ată concepută la dînșii ceva de felul a-

(1) *Viollet-le-Duc. Entretiens sur l'architecture*, vol. I, p. 117. Paris, 1863.

cesta, dar nu'mi vine a crede, căci în acea concepțiune se simte unu ce cu totul romanu ; într'înșă se regădescu ideile de ordine, de methodu, acelu simțimentu pe care poporul dominatoru l'a ridicatū pêne la sublimu. În idea de a scrie istoria unei cuceriri pe o spirală de marmoră, avëndu statua cuceritorulu d'asupra, se află ceva cu totul străinū spiritulu grecescu. Athenianii erau pré tare invidioși spre a face o asemené onóre unu singuru omū și ei n'aveau în politică acelu simțimentu de ordine care se învederéză în modū așa de puternicu pre columna din Forul lui Traianū.

«De la temelia pêne la culmea acestu monumentu, se póte recunnósce, ca să dicemū așa, typarul geniulu politicu și administrativu alu Romanilor. Baza pătrată séu stylobata este accoperită pe câte-și-patru ale ei fețe, cu săpături óble în cari sânt reprezentate grămeđi de arme de ale poporulu cuceritū. D'asupra ușei care dă intrare la scara încovoiată ce pe din lă-întru se înalță pêne la masa de d'asupra capitelulu, se află o inscripțiune purtată de duoé Victorií aripate. La ânghiurile acelei stylobate, d'asupra, patru acule ținū în ghíarele lor cunune de laurū. Însă-și tórta de la basé e o lată cununnă. La urmă, d'a lungul trunchiulu se încolăcesce, ca o cordea, unū felū de frisă séu chenarū, pe care staū minunatū sculptate tóte împrejurările primei campanii a lui Traianū. Pe la mijlocul columnei, o victoriă, produsă în baso-relievū, însemnéză pe unū scutu faptele învingătorulu. Apoi se începe șirul anaglyfelor cari representă a duoa campaniă, și care se oprescu sub unū capitelu, alu căruí profilu, cam aseménatū cu celū doricu alu Ellenilor, este ornatū cu ove. Totul se termină cu unū pedestalu circularu pe care era aședată statua lui Traianū.

«Dacă concepțiunea e frumósă, apoi și construcțiunea

nu este mai prejosă. Ea se compune de enorme bucăți de marmoră albă, în miezul cărora e scobită scara. Capitelul este din o singură bucată, și pedestalul se compune de opt plăci de marmoră. Columna Traiană ne învederează adânc deosebire ce desparte pe Romanii de Grecii în operele lor artistice. Curiósele descrieri ce ne a lăsat Pausanias despre Grecia, ne arată în tot momentul, pe piețele publice, în acropolele cetăților, statue, monumente votive, anaglyfe, sculptate de cutare artistă și commandate de cutare personagiū spre a consacra, unū faptū. De acela ne și vine a crede că acele cetăți grecesci trebuia să semene cu muzee deschise, cu colecțiunī de opere de artă, dispuse în jurul și în interiorul monumentelor principale. Acest fel de lucruri părea jucării Romanilor. Când ei voiesc să facă o operă de artă, ceru mai nainte de tóte ca ea să fiă bine ordonnată, ca ea să represente unū complexū întregū și perfectū, ca ea să însușescă însemnătatea unei legi, unū actū politicū seu administrativū, ca ea să aibă aceeași claritate, același spiritū methodicū. Artistul se nimicesce, coci monumentul este ca și unū *Senatus-consultū*. Astū-felū totul e ȕisū.

«Atunci când, întemeindu-se pe idei atât de largi și de înălțate, se întemplă ca rezultatul să fiă așa de nemeritū ca în columna Traiană, câtū despre mine măr-turisescū că artea ellenă mi se pare învinsă, deca nu în forma sa, dar celū pučinū în alū ei spiritū.»

Acéstă frumósă și dréptă apologiă a artei Romanilor mi se pare, domnilor, a fi mai cu deosebire la locul seu, când este vorba despre monumentele înălțate de marele Traianū, de acelū rarū împératū a cărui preocupățiune statornică a fostū, nu trufia

și plăcerile sale personale, ci mărirea și folósele poporului roman.

Și 'n adevăr, în mijlocul Forului pe care elă îl înzestrase și'lu împodobise cu bibliotecă, cu templu, cu basilică, cu theatru, cu gymnasiu, cu arcă de triumfă și cu statue ecuestri, în mijlocul aceluî armoniosă și mărețu complexu de edificie sumptuóse cari, cu o înțellépta ordonnantă, întrunea în acelașu ocolu totă activitatea intelectuală a poporului, acolo, d'asupra columnei consacrată res-bótelor prin cari pământul Daciei a fostu datu moștenire de veci seminției latine, acolo, ca unu demnú coronamentu alu întregel opere, sta în ve-chine statua de bronză a lui Traianu, aurită póte, dar în orí-ce casă, în costumu militaru, cu o lance în mâna stíngă, cu o Victoriă aripată pe cea dréptă. Așa celú puçinú se vede statua figurată pe nume-rósele medallie ale timpului, cari representă monu-mentul. Statua a peritú de multú de la locul ei și la anul 1587, papa Sixtu v^{le} aședă în locu' golú, pe acela a S^tului Petru.

Amú mai spusú, în lecțiunea trecută, câtú de multú aú fostu papi îngrijați de conservarea ace-stui monumentu. Traianu a avutú pururé o mare trecere la sânti' pontifici și se dice că în alú vii^{le} secolú, papa S^tul Grigorie celú mare a făcutú ru-găciuní, posturí și dení, ca să scape din yadú suf-fletul marelui împératu; favóre excepționnalé ce i

s'a și acordată, însă sub condiținnea expresă că altă-dată nu va mai aduce astă-felū de supărare raîn-lui pentru vre nū altū sufletū de păgânū.

Acéstă minune a ilustrulni pontifice a povestit'o pre largū chīar Alfonsū Chacon intr'nū volumū in folio typăritū în Roma, la 1576 ; dar încă mai din nainte însuși Dante attestase minnatul faptū in trecētū :

Quiv'era storiata l'alta gloria
 Del roman principe, la cui gran valore
 Mosse Gregorio alla sua gran vittoria ;
 Io dico di Traiano imperadore.

«Acolo era înfăcișată înalta gloriă a principelui romanū , a căruī mare vrednicia împinse pe Grigorie la marea sa isbëndă : eū voīu să dicū despro Traianū împēratul.»

În adevērū Traianū a avntū norocul să fiă multora plăcutū și acéstă predilecținno s'a repurtatū și asupra monumentului său funerarid. Încō de prin secolul alū xvi^{le}, regele Francier Franciscu I^{ru} de Valois ceru de la vestitul architectū Iacobū Vignole ca să'i facă o decopiere de gypsū a colunnei din Roma ; lucrarea însă nu se putn effectua cu totul din lipsă de banī. Ea fu reīncepută sub Ludovicū alū xiv^{le} și de astă-dată se execută pe d'întregū ; dar nnumerósele typare nu furē tóte transportate în Paris ; multe aū rămasū la Roma, în Villa Medicis, unde este stabilită scóla franceză

de arte și de archeologie. În timpul victoriilor Republicii franceze în Italia se propuse ca întregă columna să fiă addusă pe apă la Paris și să se așeze pe o piață, puindu-i-se d'asupra o statuă a libertății. Acestă semețu proiectu nu fu pus în lucrare, dar pe timpul ultimului imperiu, la 1861 și 1862, Napoleonul al III-lea, carele n'a rămasu indiferente la nici o idee măreță a trecutului, a pusă să se decopieze din nou totă columna, și toate bucățile ei, turnate în aramă galvanoplastică în fabrica lui Oudry de la Auteuil, stau și ađi depuse în museul gallo-romanu de la St Germain-en-Laye.

De pre typarele făcute din ordinul împăratului, căruia România îi datoresce așa de multu, amu puté, cu neînsemnate sacrificie să căpătăm o reproducere în bronzu a întregii colonne Traiane, care s'arú înălța cu fală chiar în fața acestui edificiu, unde ne place și se cuvine ca să amintim pururé despre mărețele fapte ale marelui Traianu.

Pênă când însé veți puté să vedeți cu ochii columna lui Traianu turnată în bronzu, mă simțu datoru, domnilor, a vă arăta în ce anume cărți acestu interesante monumentu merită a fi studiatu de către archeologii și de către istoricii patriei noastre.

Amu vorbitu despre publicațiunea spaniolului Alfonso Chacon, însoțită cu stampele lui Ieronimu Muzianu; appărută mai înteu la 1576, ea a fostu

reprodusă de vre-o două ori, pînă când, la 1672, desemele cele vechi s'aŭ completatŭ în modŭ mai multŭ sŕu mai puçinŭ imperfectŭ, de cŕtre gravorul Pietro-Sante Bartoli, pe timpul cŕnd se scoteaŭ ty-pare de pre columnă pentru Ludovicŭ alŭ XIV^{le}. Archeologul Bellori traduse italiennesce ŝi implini pe ici pe colé textul explicativŭ alŭ lui Chacon.

Dar totŭ pe acelu timpŭ unŭ mare archeologŭ italianŭ, lucéfŕul Italiei anticarie din alŭ XVII^{le} se-colŭ, Rafaelŭ Fabretti scrise în contra lui Bellori ŝi despre columnă, o mare carte plină de erudiçione. Voŭu vorbi ănsŕ la locul sŕu mai pre largŭ, despre opera intitulată *Syntagma de columna Traiani*, ty-părită la 1683.

În secolul următorŭ, la 1752, se publicarŕ în Amsterdamŭ, totŭ asupra columnei, nisce deseme reduse, de cŕtre elveçianul Morell, cŕrora le adaose explicaçionŭ, archeologul italianŭ Gori. Ca comentariŭ ŝi ca deseme, acéstă publicaçione are o mică valŕe; çu multŭ mai notabili sŭnt splendidele ŝi atlanticele stampe, în cari vestitul gravorŭ italianŭ Piranesi din secolul trecutŭ (1720—1778), neobositul pictorŭ alŭ ruinelor, precum i s'a çisŭ, a ilustratŭ, printre alte nenumŕate monumente ŝi dirămăturŭ ale Romei, mărŕta columnă din Forul lui Traianŭ.

În fine, în çilele nŕstre ŝi în urma sumptuŕse-lor lucrări executate din ordinul lui Napoleon alŭ III^{le},

se începu opera cea mai capitală asupra acestui monument, pe care a publicat-o la Paris, în acești patru din urmă anii dⁱ Wilhelm Frœhner; d^{ist} nu s'a descurajat nici după căderea imperiului și a stăruit să pună capăt colosalei publicațiuni ce întreprinsese sub auspiciile guvernului imperial. Așa opera d^{ist} Frœhner, compusă din 220 stampe fotolithografiate, formată în folio mare, este terminată. Textul care o însoțește desvîltă totu se se scie pînă acum despre vechii Daci, despre împăratul Traian și mai ales despre războiele ce s'au petrecut între poporul invins și suveranul victorios. Această operă de cea mai mare însemnătate pentru noi, și ca iubitorii de archeologie, și ca Români, se află acum, în mai multe exemplare în Bucuresci, și nu pot de-cît să recomandăm celor ce se interesează de obiecte artistice și anticari, ca s'o studieze cu atențiune.

Dⁱ W. Frœhner, cu carele amî mulțumirea de a întreține plăcute relațiuni științifice, publicase încă de la 1865, un mic volum asupra Columnei lui Traian, din care eî unul, amî extras pentru d^{vostre}, principalele noțiuni ce vă prezeatău despre columnă. Dⁱ V. A. Urechia începuse în fîla *Buletinul Instrucțiunii Publice* din anii 1866 și 1867, traducerea acestui foarte interesante opusculi; din neorocire ea a fost întreruptă, ca multe lucruri bune la noi. Ca însemnare

de bibliografiă locală, să adăogă încă, pentru amintirea seú scirea dvóstre, că părintele canonicú din Blajú, Thimotheú Cipariú a publicatú în *Archivul seú pentru filologiă și istoriú* din anul 1867, o notiúă asupra columnei, în urma căria a typăritú în textú originale și traducere română, descrierea lui Ciacone, precum și o epistolă a istoricului Engel, despre columna lui Traianú.

Ne a mánatú departe de subiectul nostru speciale, domnilor, atenúiunea care voiamú s'o accordaú notelor lui Alfonso Chacon asupra sculpturilor istorice de pre columna lui Traianú. Dar să nu ne plângemú; pre cótú amú statú la sinul părintescú alú fondatorelui coloniilor romane din Dacia, totú a-casă amú fostú. Elú, din Spania, a venitú pêne aici; noi, totú în Spania, la curtea lui Filipú alú II^{le}, amú găsitú pe primul comentatorú alú monumentului nostru tradiúionale.

Totú acolo vomú întélui și pre unú altú eruditú alú secolului alú XVI^{le}, pe vestitul geografú Abrahamú Oertel seú Ortelius, născutú în Anvers la 1527 și căruia regele Filippú alú II^{le}, stépănú alú úerrilor batave, îi dete titlul de istoriografú alú seú. Ortelius a fostú o mare autoritate în epoca sa; elú se pregătise prin studie adúnci și prin căllătorii numeróse, pentru operile de geografii ce publică la 1570 și 1595; cea d'ântéru este cea numită *Theatrum orbis terrarum*, funda-

mentul geografiei moderne și primul *atlante* geografic carele a părut vre-o dată în lume. Cea d'a doua dovedesce erudițiunea de anticarū a autorului; ea se referre numai la geografia cea vechiă, pe care Orteliū mai întēu a osebit'o cu totul de geografia modernă.

Permiteți'mi, domnilor, a vē observa că Abrahamū Ortelius geograful nu trebuiă confundatū cu unū Ieronimū Ortelius, posteriorū acestuia, carele a scris istoria rēsbóielor orientali și a datū, în cartea sa, portrete ale multor ómeni de statū și rēsboinici din acea epocă; acolo se găsescū și portrete de Domni romāni, printre cari se numēră și alū lui Michașu Vitézul. (1)

Dar să nu ne oprimū la acēstă nouă abattere, ci să inchiăiāmū nomenclatura prescurtată a anticarilor din alū xvi^{le} secolū, printr'unū germanū de la Augsburgū, senatorū în patria sa și însărcinatū cu misiuni diplomatice pre lūngă marele împēratū Carolū alū v^{le}. Couradū Peutinger a fostū și elū pe timpul sēu, de la 1465 pēnc la 1547, unū omū fórte consideratū, atâtū prin pozițiunea

(1) Multū preșuitul nostru istoricū N. Bălcescu a vorbitū despre acēstū portretū în vol. IV, p. 212, No. 1 din Magazinul istoricū (1847); în vol. II (1846) p. 371, vorbise despre dīnsul învēțatul A. Kurz din Brașovū; iar noi l'amū reproduș în copii, în Revista Romānă, Vol 1, 1861. — In exerga gravurei se citește: *Michali Voivoda de Valachia. MDCL.*

câtă și prin știința lui; operele sale arheologice au tractat mai cu seamă despre inscripțiunile și alte antichități romane ce se aflase în Germania; ele nu sînt fără de preț; dar încă și mai prețioasă era colecțiunea sa de antichități de tot felul, din care *cimeliul* său gîuvelul arheologic cel mai însemnat a fost, fără îndoială, *tabella geografică* sau itinerariă, prin care numele lui Peutinger a rămas pentru tot d'auna în memoria arheologilor.

Tabella Peutingeriană, căria fără de nici un cuvînt plausibil i s'a dîs și *Itinerariul Theodosiană*, este un sul compus din un spre-zece piei de pergament, — se dîce că au fost mai înainte două spre-zece, — pe cari stă zugrăvită cu șese culori, astăzi cam trecute, o configurațiune iuchipuită a întregii lumi cunoscute de antichitatea romană în timpul imperiului, și, de pre totă probabilitatea în epoca lui Constantin cel mare. Forma lumii este însă reproducă printr'o fîșă îngustă, care se teșese de la N. spre S. și din contra se lungese în mod neproporționat în sensul ecuatorului. Apele, mări și riuri, sînt însemnate cu o coloră verde, cetățile și stațiunile postale, prin nise mici clădiri de forme diferite, de pre importanța localităților; orașele capitali, Roma, Constantinopole și Antiochia, trei la număr, sînt marcate cu câte un rotocol mare în care șede pe tron o figură coronată. Tote punctele denumite sînt legate prin

linie cari arată căile, și distanțele sînt însemnate pretutiudenî cu cifre romane.

Se sciă că, încă din timpul lui Augustū și pôte mai nainte, se obicînuia la Roma a se face, pentru nsurile administrațiunei și ale armatei, atătū itinerrarie scrise, *itineră adnotata*, cătū și tabelle zugrăvite sėū *itineră picta*, cum amū đice acum *charte postală* sėū *marg-rute*. Se pôte dar ca una din acele tabelle, cari negreșitū se prefăceaū cu timpul, să fi servitū de modelū *tabellei Peutingeriane*. Cătū despre exemplarul existente, se sciă pozitivū că elū este o copiă făcută la anul 1265, de cōtre unū căllugērū din Colmar în Alsația, de pre unū originalū perdutū. Bibliothecarul imperiale Conradū Meissel, altū-felū numitū Celtis Protucius, o descoperi la 1507 în Worms și, prin testamentū, o lāsă lui Peutinger, cu condițiunea ca să o dea la lumină. Moștenitorul însă nu isbuti să îndepliněscă voința testatorelui și după mai multe reproducțiuni reduse și deffective, făcute în cursul secolilor alū xvi^{le} și alū xvii^{le}, abié la 1753, guvernul austriacū, în stēpânirea căruia ajunsese acum sulul de pergamentū alū lui Peutinger, făcu să se publice cu mare luxū, nnū felū de facsimile alū tabellei însoțitū cu órecari note fōră valóre, scrise de Scheyb. De atunci în cōce se mai cercarē și alții a reproduce charta Peutingeriană de pre acéstă carte; dar tocmai la 1824 esși, sub auspiciile Academiei din Municū, o

nouă edițiune a stampelor lui Scheyb óre-cum corectate și însoțite cu o disertațiune fórte detaliată, scrisă de geograful Mannert, căruia datorină și ună memoriū asupra faptelor sǒvērșite de Traianū la Dunăre, *Res Traiani Imperatoris ad Danubium gestæ*, 1793.

În tóte aceste edițiuni succesive, errorile erau numeróse; figura părților de pământū și de apă, orthografia numelor de localități, transcrise în litere de formă gothică de cǒtre căllugěrul din Colmar în alū xiv^{le} secolū, colorarea uniformē a stampelor, tóte acestē lăsaū multū de doritū. Guvernul imperiale alū Franciei, aci ca și în privința columnei lui Traianū, luă inițiativa unei nouē reproductiunii stampate a tabellei lui Peutinger. D^l Ernest Desjardins, carele a căllėtoritū la 1867 pe tóte malurile Dunării de josū și a scrisū asupra unū memoriū epigraficū, în care se coprinde și cea mai mare parte din inscripțiunile museului nostru de antichități, memoriū, care și acesta a fostū reprodușū, în traducțiune românăescă, în *Archivul* părintelui Cipariū, d^l Desjardius a fostū însărcinatū cu noua publicare a chartei itinerarie din bibliotheca Curței de la Vienna. Opera sa, executată cu o exactitudine și cu unū luxū de erudițiune și de typărire, cari facū onóre și sciinței și artelor franceze, a ajunsū pēnē acum la a 13ª fascióră din 20 câte aū să fiă. Facsimiliile multicolori ale tabellei,

în numărul de XI segmente, sînt tóte în ființă. Multe greșeli ce se strecurase în edițiunile anteriori, aũ fostũ aici îndreptate. Ca sã semnalãmũ în trecetũ numai una singurã, privitóre la țerra nóstrã, vomũ arãta cã gurile Dunãrei, *Hostia fluvii Danubii*, cari chĩar în edițiunea lui Mannert se vëdũ reprezentate printr'o deltã cu patru brațe, sînt restituite de pre originalũ, în numărul de șese, de cõtre d^l E. Desjardins.

Acẽsta se vede pe chartã; dar cõmentariile editorelui n'aũ coprinsũ ancõ porțiunea în care se aflã figuratã provincia Daciei.

Suntemũ în dreptũ a aștepta multe lumini asupra geografiei antice a țerrei nóstre de la acelũ comentariũ, fãcutũ de unũ omũ, carele a cercetatũ monumentele și isvórele de informațiunii, chĩar la fața locurilor. Pẽnẽ atunci ansẽ, drẽpta nerãbdare a lunei culte de a vedẽ mai elucidatũ acestũ punctũ alũ sciinței anticare, a fãcutũ sã se propunã printre cestiuile congresului geograficũ ce se va ține în primãvera viitóre la Paris (1875), o discusiune asupra numirilor geografice cari se vëdũ scrise în ținutul Daciei pe tabella Peutingerianã, precum și în cele-l-alte documente geografice ale autichitãței. (1)

(1) Trebuiã sã constatãmũ cu pãrere de rëũ cã concursul deschisũ în acẽstã privință de Societatea Academicã Romãnã, în sesiunea sa din 1874, nu a datũ unũ rezultatũ pe deplinũ satisfãcãtorũ; unũ singurũ concurrente a prezentatũ o lucrare asupra Da-

Ară fi de doritū, domnilor, ca scótele nóstre sn-
periori să fiă întemeiate pe așa base, în-cătū juní-
mea studiósă de la Facultățile nóstre de littere să
simțā dorința și pnterea de a se încerca, dinsa mai
ântēu, la asemené nobile și folositóre lupte.

Dumnezei e bună! Elū vė va ajuta, mai allestū
déca veți voi, domnilor, să vė ajutați și înși-vė,
applicādu-vė la studie asidue și serióse.

Mė temū acnm, domnilor, că din *pomelnicul* ce
m'amū vėđutū nevoitū a vė face astă-đi, vė va
rēmāné fórtē puçinū în memoriā; de aceia dați'mi
voiā, mai nainte de a termina, ca să recapitnezū
óre-cum noțiunile despre desvoltarea sciinței archeo-
logice în secolul alū xvi^{le}, adică în adevėrata tă-
riā a Rennascerei.

Amū vėđutū că într'insul sciința anticariā, mărgi-
nitā pēnē acum mai cu totul în hotarele Italiei,
s'a revėrsatū cu puternice rađe preste Europa
centrale, ba chiar a pėtrunsū pēnē în extremitățile
ei. În Germania, în Ollanda, în Francia, în Spania
s'aū născutū și aū lucratū anticari de frunte; amū
puté să adăogimū și alte țėrri mai depărtate, ca
Anglia, Scandinavia, Polonia, Ungaria și Ardélul,
cari nici ele n'aū rēmasū cu totul înstrăinate de
la acéstā mișcare.

cilor, care nu coprindea nici unū faptū séu o apprețuire nouă. Să
nu se descurageze ānsē junimea nóstră, ci din contra să se si-
lėscă a approfunda mai bine cestiunile de sciință, la cari corpul
nostru academicū o stimuleză neîncetatū.

Maî înainte, în cercul antichităților ethice, subiectul preferit în acestă periodă, a fostă, ca și în celă precedente, totă antichitatea romană cu legile, cu statul, cu usurile ei; italieni P. Manuciū, C. Sigoniū și O. Panviniū, ollandezul Justus Lipsiū, francezul Grouchy, polonul Zamoisky, cospolitul Iosifū Scaliger și mulți alții maî puțin arătoși aū tractatū asemené materii.

Ca archeologi ai părței esthetice găsimă, osebită de artiștii cari aū imitatū și aū falsificatū une-orī cu succesū operele plastice ale antichităței, pe anticarul italianū Fulviū Orsini, pe ambi anticari spanioli P. și Alf. Chacon, pe numismații din Italia, Ollauda și Germania, Æneas Vico, Erizzi și Goltzius; pe epigrafisti ollandezi Martinū Smetius, George Douza și maî allesū Ianus Gruter; pe geograful totă ollandezū Ortelius; încă odată pe eruditul chronologistū Scaliger, pe anticarul germanū Peutinger, și încă pe mulți alții, nenumiți seū numai citați în modū accesoriū.

Tôte aceste nume sūut astădī rēsunnete secī, din cari vulgul nu sciă să distingă de-cătū unū tonū uniformū de pedantismū; dar pentru omul carele se ocupă seriosū cu sciința archeologiei, ele aū tôte unū caracterū bine determinatū, o valóre pozitivă, pe care nu o pôte tăgădui orī ce omū luminatū. Despre acésta, nu cerū a vē da altă dovadă de-cătū aprețuirea uuui bărbatū eminentē alū secolului no-

stru, carele, fiindă însuși ună mare innovatoră în știința trecutului, nu pôte fi privitū ca ună sfițū adulatorū alū erudițiunei anteriori lui; acela e istoricul germanū Niebuhr, carele a răsturnatū cu o perspicacitate genială, tôte ideile stereotypate de secolū asupra istoriei Romanilor; iată cum se exprime dînsul în privința erudițiilor din alū xvi^{le} secolū :

«Omenī, cu capacități strălucite și cu cunnoscînțele cele mai întiuse, sciurē a se mărgini în limite înguste; printr'înșii se întocmi dîi nenumērate amēnunțimī rāsipite, aceia ce litteratura păstrată pēnē la noi din vechime nu presenta în coprinsul unei singure lucrări, adică cunnoscînța antichităților romane. Căia-ce dînșii au făcutū în acestū sensū este ceva minunatū și aceia numai arū fi de ajunsū ca să le asigure o gloriă neperitōre.»

A OPTA LECȚIUNE

Juriscunzulț anticarț in secolul XVI — *Iacobu Cujas*. — *Hugo Grotius*. — *Guido Pancirolli*, comentatore alu documentulu „*Notitia Dignitatum*”. — Noțiunul asupra Noțiiei. — Lucrările archoologice din periodul copinsu între 1600 și 1750; multiplicitatea și varietatea lor. — Caracterisarea anticarilor din acestă epocă de *C. O. Muller*. — Antichitățile romane. — Anticaru *I. P. Bellori* și pictorul *P. S. Bartoli*; lucrările acestuia. — Nunțile Aldobrandine. — Momentul Nasonilor. — Mistrețul din Calydon. — Din *Metamorfosole* lu *Ovidiu*. — „*Codex Vaticanus*” alu lu *Virgiliu*. — Mortea *Enrydicei* din *Georgice*. — Scrofa cu purcei a lu *Enea*. — Simțimentul de demnitate in artele antice.

DOMNILOR,

Cu temerea de a prelungi peste măsură lecțiunea din rōndul trecutū, in care m'amū silitū să condensezū pre-cătū s'a pututū mai multe din numele de anticarț meritoși, cari aū illustratū secolul alu XVI°, — și acésta pōte amū făcut'o cam in paguba interesulu ce v'arū fi prezentatū subiectul, mai pre largū expusū, — cu temerea, dicū, de a vē obosi și mai multū atențiunea de cum amū făcutū, m'amū vēdutū nevoitū a nu da locul ce li

se cuvine, printre reînviătorii antichităţii, unor jurisconsulti vestiţi, cari pe atunci au deşteptat în ştiinţa *Dreptului*, ună nouă şi puternică avântă, şi cu acestă scopă s'au applicat la cercetarea raţionată şi critică a vechilor isvóre juridice, mai cu sêmă a celor rămase de la poporul romană.

Astă-felă dar, printre laborioşii şi învăţaţii iniţiatori ai lunei moderne la viaţa publică şi privată a trecutului, printre exploratorii monumentelor arhitectonice şi epigrafice, ai operilor de glyptică şi de numismatică, printre acei mulţi anticari erudiţi pe cari vi 'i amă arătată dedată toţi cu totul la scrupuloasă răsfoire a vechilor documente scrise şi la pacientea înregistrare a remăşiţelor antice, attingătoare mai cu osebite de starea socială şi de cultura Romanilor, eu, cu dreptă seă cu nedreptă, amă omisă de a prenumera şi pe bărbaţii eminenti, a căror fructuoasă activitate o potă reclama exclusivă legişti în cercul ştiinţei lor şi pe cari ei încă şi pêne acum, îi privescă ca adevăraţii fundatori ai scolei moderne de jurisprudenţă.

Precum amă spusă de la începutul acestui cursă, domnilor, studiul amănunţită ală legislaţiunilor romane, care studiă a devenită chîar bazea învăţămîntului nostru juridic, nu potă face parte din materia archeologiei, de câtă în modă accesoriă seă mai bine dicendă, prin trăsurile sale caracteristice şi generală; de aceia nu potă face mai multă de-

câtă să adaugă aci, ca o noțiune prin care se complinesce tabellul ce'mi amă propusă să vă presentă despre mișcarea archeologică a secolului ală XVI^{le}, că totă pe atunci ună mare jurisconsultă franceză, vestitul Jacob Cujas, născută în Tulusa, pe lă anul 1520, deveni arbitriul și oracolul specialității sale, maă cu sémă prin lunatele commentarie cu care elă elucidă vechile documente juridice ale antichității romane.

Cujas, pentru prima óră în secolă modernă, profesă sciința dreptului cu aceeași autoritate pe care odinórá antichitatea o recunoscea unui Papiniană sêu unui Ulpiană și attrase după sine ună numără însemnată de scolară, pretntindenă unde 'și strămută cathedra, în Cahors, în Valence, în Paris, în Turină și în fine în Bourges, unde și muri la 1590.

Secolul următoră, celă cărăna avemă a consacra atențiunea nóstră de acum înainte, avă ca urmașă ală Ină Cujas, dar într'o sferă maă independentă de doctrinele scólei, pe ună omă de ună spirită și maă novatoră în sciințele politice; acesta fu renumitul diplomată ollandeză Hugo Grotius sêu van Groot, carele cultivândă cu predilecțiune studiile clasice ale trecutnă, întemeiă totă de o-dată pe principie ecuitabilă și solide, pe regulă bine cunpănite, sciința cea nouă a dreptului gintelor. Legată prin communitate de idei cu marele pensionnară ală Ollandei Ionă Olden Barneveldt, appărătorul li-

bertăților patriei sale, Grotius fu persecutat de către violentele Stathuder Mauriciu de Nassa și osândit de dînsul la închisoare pe viață; dar scăpîndu prin devotamentul soției sale, care 'lă ascunse într'o ladă cu cărți, — vedeți, domnilor, la câte sînt bune cărțile! — elu trăi de atunci înainte mai multu în Franța, unde fu iubit și considerat de toți. Regina Svediei Christina îl allese ca ambasador și reprezentante al ei pe lîngă Iudovic alu XIII^{le}. Retrăgîndu-se din această sarcină la 1645, cînd era în vîrstă de 63 de ani, Hugo Grotius muri pe țărmurile prusiane ale Baltice, din nrmele unei furtuni pe mare.

Fîindu-că așse ne aiă abătutu ore-cum pe țărmuri megiașe cu archeologia, să ne grăbim a ne înturna în sinul ei, adducîndu aminte totu din secolul alu XVI^{le}, despre jurisconsultul italianu Guido Pancirolli, rennumit profesoru de dreptu la Padova și la Turinu, carele pe noi ne atrage mai pușin prin doctele sale scrieri asupra legilor antice și moderne, de-cătă prin eruditele comentarie cu cari elu, chiar la finele secolulu, inzestră și lămuru un prețiosu documentu alu antichității.

Nu va fi, credu, o desplăcere pentru dvăstre, domnilor, ca în decursul acestei răpidei răsfoiri a annalelor archeologiei, să aflați prilejă de a face cunoștință cu câte se va puté mai multe din isvorele

de noțiunii archeologice și din monumentele cele mai repute ale antichității.

Acelé vorū fi mai târziu prietenī vechī cari o sǎ vǎ netedescǎ și o sǎ vǎ ușureze callea, când vǎ veți întelni iarăși cu dinsele la locul propriū ce le este destinatū în expunerea systematicǎ a noțiunilor de archeologiǎ. Așa dar nu mă veți ține de rău decât une-orī mă voū abatte cū digresiuni, de la faptele istorice și biografice; câtū de cutezătore vi s'arū păré acele abatterī, fiți siguri că voū purta mereū grijǎ ca ele sǎ nu vǎ mâne nici o datǎ pe tǎrrāmuri străine sciinței de care amū întreprinsū a ne ocupa.

Sǎ ne întorcemū dar nunaī de-câtū la comentariile lui Pancirolli asupra documentului anticū care se numesce *Notitia dignitatum et administrationum tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis*.

Titlul acestei opere spune pe deplinū ceia-ce ea este și ceia-ce coprinde. Guvernul Romanilor a ținutū pururē unū felū de cărțuliț, în forma lungărețǎ a unei cărămiđi, care pentru aceia se și numeai *lateralcula*, și în cari se înscriai veniturile Statului, numărul armatelor, rōndul diregătorilor. Împēratul Augustū și urmașii lui ai avutū tablette specialī, cărora li se ȃicea *Commentarie ale Principelui*. Când ānsē, sub domniele lui Dioclețianū și apoi lui Constantinū celū mare, se dete imperiului o nouǎ orga-

nisațiune, mai în raportă cu întinderea lui colosală, toate acele însemnări se înscrieră oficială în registre, sub felurite rubrică privitoare la administrațiunile civili și militari, la rânduie la casei și cancellariei împărătesci, la distribuie armatelor și flottelor, la mecanismul perceperilor finanțari, la fabricarea de monete, de arme și de alte munițiuni necesarii Statului.

Aceste registre formaă neapărată ca ună *Almanachă oficiale ală Imperiului*, care se preschimba de câte ori se simțea trebuință, seă prin dislocarea oștirilor, seă prin modificațiunile adduse în împărțirea provinciilor și în diregători.

Pene la noi aă rămasă manuscripte mai multă seă mai puțină complete, cari conțină, sub numirea citată de *Notitia dignitatum* etc., ună asemené almanachă de pre la începutul secolului ală v^{le}, adică de pre când imperiul abié se împărțise între ambi fi ai lui Theodosiă celă mare, Honoriă și Arcadiă. Repetițele manuscripte se află astăzi în bibliotecele din Roma, Paris, Vienna și Muncă; încă din anul 1529, ună învățatū anume Alciatus, publică *Notitia*, de pre unele manuscripte; dar șese-deci și patru ani în urmă, Guido Pancirolli dete o edițiune completă, căria voluminosele și eruditele sale note îi adaoșe ună prețū considerabile. Aceste commentarie, de mai multe ori rețypărite, aă fostū în fine intrupate în edițiunea modernă a No-

titiei, publicată la Bonna, de d^{toarele} Eduardă Bœcking, în anii 1839 pînă la 1853.

Este de o neasemuită importanță pentru istoria și geografia timpilor respectivi, cea bogată intruire de însemnări asupra organizațiunii Imperiului, în care figurează, pre lungă arătarea pe scurtă a autorității fiă-cărui dregătoru, și semnul emblematicu său distinctivă ală funcțiunii sale. Într'insa se vede cum pe atunci fiă-care din lotturile fiilor lui Theodosiū era împărțitū în câte trei mari *prefecturi* ale Pretoriului. La răsăritū, prefectura Orientelui, a Illyricului și a Cetăței Constantinople; la appusū, a Italiei, a Gallielor și a Cetăței Roma. Fiă-care prefectură coprindea unū micū numărū de *diocese*, împărțite și acestē în *provincie*, în capul cărora se aflău dregători cu putere administrativă și judiciară, gradați de pre titlurile de *proconsulii*, *vicarii* și *presidiū*. Unul din diocesele prefecturei Illyricului este încă numitū ală *Daciei*, și conținea cinci provincii, sub numirile de *Dacia mediterranea*, *Dacia ripense* său riurenă, *Mæsia prima*, *Dardania* și *Prevalitana*. Dar tôte acestē își aveaū coprinsul lor pe malul dreptū alū Dunărei și abiē decă printre dregătoriele militari găsimū puterea *magistrilor* de armate căllări și pedestre și a *ducilor* său *commandanților* de oștiri, întinsă asupra uuor cetăți de pre malul stingū, care pe atunci se afla ocupatū de barbarii de semințiă gothică. Astū-felū

bună-óră vedemŭ pe illustrul bărbatŭ magistru alŭ armatelor din Thracia, *vir illustris magister militum per Thraciam*, avëndŭ sub dinsul, în legiunea XXI^a, ostași *balistarii* (cum amŭ ȃice astăđi, artileristi) din cetatea Dafne, clădită de Constantinŭ celŭ mare, pe țěrmul românescŭ alŭ Dunărei; vedemŭ iar pe ducele Daciei ripense, țiindŭ cantonnate în mai multe forturi de pe malul nostru, precum Drobeta sėu Turnul Severinului (?), Zernes sėu Cernețiș și altele, pólcuri de căllăreți, *cunei equitum*, și garnizóne de legionarii din a V^a legiune Macedonică și din a XIII^a Gemină, cari amėndouė aŭ lăsatŭ așa multe urme despre lunga lor staționare prin lunca oltenescă a Dunărei de josŭ.

Notitia dignitatum este fórte interesantė și pré neapărată de consultatŭ întru cea ce privesce întinderea imperiului și împărțirea provinciilor; dar ea totŭ de odată ne dă și o nomenclatură curiósă a sarcinilor celor înalte ale Curței împěratesci. Afłămŭ într'insa cum erau compuse ministeriul și consiliul, cari înconjuraŭ pe capul Statului; în *Prepositul la Sacrul cubiculă* ni se pare a recunósce unŭ felŭ de Mareșalŭ alŭ Palatului, decă nu cum-va va fi unŭ vătafŭ alŭ Saramului, unŭ *Kızlar-Aga* orientale; în *Magistrul oficielor*, vedemŭ pe ministrul de interne, șefŭ alŭ poliției și directore superioare alŭ fabricelor Statului; în *Questorul*, pe ministrul justiției, secretarŭ de Statŭ și oratorŭ im-

periale; în *Comitele Sacrelor largiți*, pe vistierul primitor și distribuitor darnic al banilor publici; în *Comitele affacerilor private*, pe ministrul intendente generale al averilor împărătești; în *Comiții domesticilor căllări și pedestri*, pe comandantul gardei și al statului-major imperial; în *Magistrii Scriniorum*, pe postelnicii cu însărcinări diplomatice, pe grămmăticii și pe condicarii, redactori și păstrători, în scrinii, de *memorii*, de *epistole*, de *libelle* și de *scrisori grecesci*.

În deșertul însă căutăm în *Notitia demnităților*, pe aceia a ministrului de instrucțiune publică. *Primiceriul Notarilor*, despre care se dice că *trac-tat etiam scholas*, nu avea autoritate de-câtă asupra corporațiunilor său brăselelor, cunnoscute în antichitate sub numirea de *Scholæ*. În vremile vechi, domnilor, învățătura nu a fostă nici o-dată redusă ca să dispute pentru sine un colțișor oficial printre sarcinile Statului; ea, în timpul măreții de înflorire a antichității, a stată mai presus de toate, și când această predominare a ei ajunse a declina și a se stinge, desordinea, slăbiciunea și barbaria coprinseră totu imperiul și-lu porniră spre ruinare.

În urma celor ce vă spuselu despre unii jurisconsulti anticari ce s'aun distinsu în alu xvi^{le} secolu și aun addusă unu notabile contingente la desvoltarea cunnoscințelor archeologice, și anume despre francezul Jacobu Cujas și despre italianul

Guido Pancirolli, cõtre cari amũ adausũ chiar, din secolul urmãtorũ, pe ollandezul Hngo Grotius, mẽ simțũ, domnilor, mai împãcatũ cu idea de a mãrgini intru cele spuse pẽnẽ acum, noțiunile asupra epocei curatũ disã a Rennascerei, asupra aceluĩ periodũ în care archeologia a jucatũ unũ rolũ de cãpeteniã. Mẽ bucurũ mai allesũ cã, pe lũngã menționnarea tabellei itinerariĩ a lui Pentinger, despre care v'anũ vorbitũ pe scurtũ în lecțiunea trecutã, amũ pututũ astãđi sã vẽ semnalezũ, în *Notitia dignitatum*, unũ altũ documentũ vechin de o egalẽ importanțã pentru cunnõscerea imperiului romanũ, la unũ momentũ când puterea lui scia ancõ sã ținã peptũ fațã cu barbaria ce a cotropitũ Europa în secolii urmãtorĩ.

Aceste dnoẽ isvõre de noțiunii archeologice, cari ambele s'aũ întorsũ mai antẽin la lumina publicitãței în a xvi^a sutime dnpẽ Christos, aũ neasemniatul meritũ de a ne lãmuri, ele singure, multe puncturi attingetõre de istoria anticã a patriei nõstre, pe cari nu le aflãmũ aĩurẽ, și pentru aceia chiar, trebniã sã recunnõscemũ intr'ĩnsele o valõre capitalẽ, intru cea ce privesce investigațiunile de archeologia naționalã.

Nu mai puçinũ importanți, în acelașũ cercũ, sũnt faptele ce ni se prezentã pe documentul plasticũ alũ columnei Traiane din Roma și astũ-felũ, în trei opere de naturã fõrte variatã, pe cari ãnsẽ

numai archeologia are sarcina a le explica, într'unu catalogu scrisu de dregătorii, precum e *Notitia dignitatum*, într'o chartă figurată de drumuri cum e *Tabella Peutingeriana*, și într'unu capu-d'operă de artă sculpturală cum este spirala de baso-relievuri a *Columnei lui Traianu*, aflăm cele trei mai complete și mai de frunte documente ale trecutului țării noastre, scóse cote și trele pentru prima óră la ivélă, prin lucrări din alu xvi^{le} secolu.

Décă celu puçinu prin acestu ultimú faptu, amú reușitu a vé da o ideă lámurită despre reala însemnătate a erudițiunei din acelu secolu, căria i se aruncă așa desu imputarea de pedantismu, décă, de pre câte spuseu, amú pututu să restituu ómenilor de meritú din acelu timpú partea de recunoscința ce li se cuvine de la noi toți, atanci m'așu crede în dreptu a purcede înainte cu cercetările noastre asupra istoriei archeologice, avéndu credința că n'amú făcutu nedreptate anticarilor Renascerei și n'amú datu numai asupră-le, o pré stérpă și pré pripită enumerare de nume proprii și de titluri de cărți ale lor.

Ajungéndu la timpul cari urméză imediatu dupé aceștia, adică la spaçiu de unu secolu și jumătate, — de pe la anul 1600 péné pe la 1750, — prin care 'mí amú propusu a închiăia periodul alú duóile din istoria archeologiei; ajungéndu, dicu, la acea epocă în care, sub domnirea falnică a primilor

Burboni pe tronul Franciei, Europa a simțit influența atât politică cât și literară a acelei puteri, vă mărturisesc, domnilor, că cu pericolul de a prelungi mai mult de-câtă aveam de gând, seria acestor studii preliminare, voi insista a vă da în fiă-care lecțiune, nu mai multe nume proprii de-câtă fapte de interes anticariu.

Astă-fel creș că ori care din anticarii de frunte, pe cari îi voi cita, va rămâne întipărit în memoria d^{voastră} cu o anume creștătură, adânc săpată pe răbojul arheologiei.

Am socotit de cuviință, domnilor, a cercui într'un spațiu de una sută cinci decii de ani cercetările prin cari voiesc a completa periodul ce, de la început, l'am numit ală Rennascerei, și acēsta am făcut'o pentru cuvēntul că în acēst răstimp, lucrările arheologice, de și îndreptate în direcțiuni mai multipli de-câtă în cei trei secolii precedenți, nu schimbă însă caracterul lor general, în decursul întreg al acestor 150 de ani, pe când din contra, a doua jumătate a secolului ală XVIII^{le} este semnalată prin evenimente capitale, cari prefac cu totul știința arheologiei. Acolo dar, de odată cu descoperirea ruinelor Herculanelui și ale Pompeii, cu desgroparea de numeroșe vase zugrăvite în necropolele Etruriei, ale Latiumului și ale Campaniei, cu transferrerea în Europa occidentală a unor însemnate capete d'operă de artă ellenă încă ră-

mase în Oriente, în fine de odată cu publicarea scrierilor archeologice ale ilustrului Winckelmann, vomă recunnósce unú spiritú noú, o puternică afirmațiune a periodului modernú.

Acum ánsé, pêné să ajungemú acolo, voiu să vă notezú faptele de importanță, cari s'aú petrecutú în istoria archeologiei, de la începutul secolului xviiie pêné la mijlocul secolului alú xviiie. Ele, precum amú mai spusú, sânt de natură multú mai variată de-cátú acele pre cari amú avutú a le în registra pêné acum.

Anticarií din sutimile a xiv^a, a xv^a și a xvi^a, n'a-veaú altă grijă de-cátú a descoperi, a admira și apoi a lámuri antichitățile poporului Romanú; cei cari le urmařé, fóřá de a părăsi acéstă grijă, căria ei deteré o tendință și mai minuțiosă, și mai scrupulosă, și mai îndreptată spre aménunțimí ale traifului și ale artelor la Romani, aceia, dicú, își întinseré vederile și asupra mai multor alte cercuri de activitate archeologică. Observámú într'adevărú la dinșii o multiplicitate de cercetări, în dominiuri mai cu totul necunnoscute séú desprețuite de predecesorii lor. Astú-felú, spre exemplu, antichitățile El-ladei începú a se studia cu atențiune, atâtú de cõtre erudiți lucrândú în liniștea cabinetului cu ajutorul cărților trecutului, câtú și de cõtre căllători cu curiositate și cu cunnoscințe archeologice; numismatica atuncí devine o specialitate care se în-

tinde cu pași răpiți și mai bine întemeiați, preste cea mai mare parte a domeniului culturilor ellenă și romană; pe de altă parte instituțiunile și monumentele popórelor orientali deșteptă atențiunea unor ómeni cari, cu multă neîndemânare în adevărú, se cercú a dibui câte ceva în acelú chaos întunecosú alú străvechilor civilizațiunii.

Dar, precum faptele anteriori clădirei Romei și a Athenei, asemené și acelé cari aú caracterisatú anevoiósá și multú persecutata întemeiere a credințelor creștine, aú fostú în acéstá epocá unú subiectú bogatú și preferitú de studie anticarií. Ele s'aú repurtatú încó și asupra unor fapte mai noue de-cátú antichitatea catacumbelor creștine, și, prin sciința diplomaticiei, s'aú întinsú asupra documentelor secolului de mijlocú.

Iată, dar, domnilor, o mulțime de specialități diferite : antichități *romane*, moștenire a epocel anteriori, cari și ele luare dezvoltare de pre o direcțiune specialé; antichități *ellene*; studiú largitú alú *monetelor* antice; monumente și datine ale *Orientelú*; rămășițe ale *creștinismului* primitivú; diplome ale *mediului-evú*; tóte acesté fure studiate în concurență d'a lungul epocel în care avemú a intra; și pe lângá aceste tóte, se mai adaogemú, totú în timpul de care vorbimú, o minunată tendință de a collectionna, de a aduna, de a intrupa în opere colective, în *Thesauré* și *Corpurí*, cum s'aú numitú

âncă de pre atunci, cărțile în cari, sub formă de dicționar în sîu de bogate cullegeri de tractate diverse, se retypărea, în extenso sîu în desvolate extracte, totu ce se dîsesse pînă atunci asupra tuturor ramurilor archeologiei.

Mă voiu sili, domnilor, a vă adduce succesiv la cunnoscința cele mai principalî lucrări ce s'au făcutu în fiă-care din aceste specialități, urmându pentru tôte d'a rîndul, șirul chronologicu al publicățiunilor și al descoperirilor, prin cari s'a ilustratū fiă-care din ele.

Vomū da precădere antichităților romane, cu atātu mai multū că, tractându mai întēu despre ele, nu facemū alta de-cātu a continua expunerea materiei cu care amū avutū mai exclusivū a ne ocupa pînă acum; dar, împreună cu eminentele archeologū germanū Otfried Müller, care dă timpului coprinsū între anni 1600 și 1750, numirea de *periodū alū anticarilor*, vomū recunnósce că «anticarul, «carele de la începutū era mai multū întrebuintatū «ca unū nomenclatore alū statuelor ce staū așe- «date prin palate, dobēndi puçinū câte puçinū o «mai mare însemnătate, fōră ca în vremea acēsta, «cei mai de frunte cunnoscători ai antichității să «pōrte mare grijă despre artē în sineși. Silințele «făcute spre a elucida obiectele de artē, de-și nu «sînt fōră de meritū, aū totuși în genere o ten- «dență prē multū îndreptatū cōtre înfăçșarea exte-

«rioré și către amănunțimî meschine, iar ne fiindă
 «intemeiate pe nici o cunnoscință exactă despre
 «viéța ellenă, ele sînt tóte pornite pe o calle er-
 «ronată. În acéstă epocă se manifestă și preocupa-
 «rea de a se da publicității cu o îngrijire din ce
 «în ce mai mare, colecțiunile de antichități pla-
 «stice cari pênă atunci fusese fórté rěu interpre-
 «tate.» (1)

Acéstă caracterizare a epocei de care vorbim, tradusă de pre *Manualul de Archeologiă a Artei*, alu lui Otfried Müller, ne dă prilejū de a intra îndată în materiă, prin applicarea celor țise, la operile pictorului și gravorului Pietro-Sante Bartoli, ale cărui stampe aū appărutū mai adese însoțite cu texturi explicative, redactate de anticarul italianū J. P. Bellori. Âmbele aceste nume vė sînt cunnoscute, domnilor, din lecțiunea precedentă, în care amū făcutū mențiune despre cartea asupra *Columnei lui Traianū*, pe care aū typărit'o, în Roma la annul 1672, acești doni bărbați, pe timpul când se scoteaū typare de gypsū de pre columnă pentru regele Franciei Ludovicū alū xiv¹⁶. Cartea lor e chiar dedicată acestui rege.

Contimporanī și ajutându-se fiă-care prin artea sa la lucrări comnune, anticarul romanū Bellori era născutū la 1615 și servi ca bibliothecarū alū reginei Christina de Svedia, în timpul lungei petre-

(1) *K. Ot Müller*. Handbuch der Archæologie der Kunst. § 87.

ceri a acestei renunite femei în Roma; iar gravornl Pietro-Sante Bartoli, scolaru și amicū alū marelnl pictorū francezū Nicolas Ponsin, era născutū în Perugia la 1635. Acesta muri la 1700; cel-l-altū, cu patru anni mai înainte.

Meritele lui Bellori sânt fără induoielă de ordine cam secundarē; ele nici o dată nu s'aū întinsū mai departe de-cât la scurte notiții descriptive. Vomū avē mai târziu ocasiune a vedē cum le înjosesce, mai multū pōte chiar de-câtū se cade, unū mare anticarū italianū din acelașu timpū, reverendul Rafaelū Fabretti, despre care m'amū legatū de-nnădi a vē vorbi mai pre largū.

Câtū despre dalta artistului Bartoli, sēu cum așu dice mai bine instrumentului ascuțitū de gravorū, pe care francezii îl nunescū *burin*? . . . despre *celul* lui, (terta-ți'mi, rogu-vē, domnilor, unū actū de apostasiă filologică, decă eū însunū viu a imprunnta, din Dictionnariul nostru academicū, acestū neologismū, spre a denumi cu dīnsul acelu «instrumentu de taiare, sapare, sculptare, asiă n-«mit'a *dalta*, vorbindu mai vertosn de instrumentulu «*celatoriloru* sau sculptoriloru addevaratu artisti,») — așa dar, câtū despre *celul* lui Bartoli, pntemū în deplină consciință să ne alunecămū a'i applica chiar și exemplul citatū în dīsul Dicționnarū, — e greū omului pēnē ce apucă o dată de pēcătnesce! — «d'în *celulu* acestui artefice au essita multe si

«formose celature.» Vedeți pentru conformitate la pagina 574 a Proiectului de Dictionariu ală Societăței Academice.

Otfried Müller nu pare a fi pe deplină mulțumitū de aqua-fortele sēū gravurile cu apă-tare ale lui Bartoli; ele negreșitū aū unū caracterū de corecțiune multū mai mare de-cătū totū ce s'a lucratū pēnē atunci ca decopiare a operelor de artē anticā; ele învederatū facū epocā în artea desemnului și a gravurei de pre anticū, dar în ele se învederēzā o tendență de a amplifica trāsurile daltei sēū ale pannelului anticū, de a da picturelor unū relievă mai plasticū, iar sculpturilor o musculatură mai pronunțiată, cari erāū și una și alta, însușiri ale artei din timpul Rennascerei.

Cu asemenē calitățī și cu asemenē deffecte, Pietro-Sante Bartoli scōse la lumină cărți numerōse cu gravuri și *aqua-forte*, de pre totū felul de monumente antice aflate în Roma : morminte și mausolee romane și etrusce (1697), arcuri de triumfū (1690), colonne conunemorative, adicā a lui Traianū și a lui Antoninū, baso-relievuri și alte rēmășițe ale vechei sculpturi romane, demne de a fi admirate (1693), candelē sēū lucerne sepulcrali (1691), petre gravate din museul nobilei familii Odescalchi (1751), picturi murali de prin morminte (1680), băi publice și alte clădiri vechi; în fine și ilustrațiuni din manuscripte de autori anticī. Elū, pre

lângă altele, formă și unii album cu asemenea picturi, decopiate în colorii, carele, trecându prin posesiunea renumitului archeolog francez comitele de Caylus din secolul trecut, rămase la Bibliotheca centrală din Paris. Publicarea acestui album în stampe colorate, făcută în Paris la 1757, este o carte de unii prețu foarte înălțat.

Dintre picturele antice reproduse de Bartoli voii allege, domnilor, câte-va subiecte spre a vee da o idee despre importanța archeologică a obiectelor de artee, pe cari le a ilustratuu și le a vulgarisatuu acestu meritosu pictoru și gravoruu.

În albumul seeu intitulatuu : *Admiranda romanarum antiquitatum ac veteris sculpturæ vestigia*, vedemuu reprodusă cea mai vestită din tôte picturele antichităței descoperite pene astădi; ea s'a găsituu, la anul 1606, pe păretele unei antice case rui-nate de pre muutele Escuilinuu, în prėjma arcului de triumfuu aluu lui Gallianuu; lucrată a fresco pe tencuiala ziduluu, cardinalul Cintio Aldobrandini puse să desprindă cu ferestreul tencuiala de pre ziduu și transportă tabellul, fōră de a 'lū strica, la villa sa de pre Quirinal, unde eluu stătu pene la anul 1818, când papa Piu vii o cumpără cu 10,000 de scudii și o mută în Vaticanuu, rămāindu'i ānsē numele, cunnoscutuu de tōți archeologii și artiștiu, *Nunțile Aldobrandine*.

În adevēru, subiectul representă, în desfășurarea

lui longitudinală, scene intime ale unui măritişu anticu, și fiă-care amănuntă dintr'nsul se pôte explica și commenta prin citațiuni din autorii clasici greci și latini. De-și cele dece personnagie, fôrte variatū grupate în tabellū, se află tôte pe primul planū, pärelele cu duoī stôlpi séu pilastrii care compune fundul, pare a desemna perspectiva a trei camere osebite; în centru este scena principală ocupată de eroii micei drame familiari; în drépta și în stînga, câte unū episodū accesoriū. Patul de nuntă, cu picîorele de fildeșū, cu bogatul [lui așternutū,

«O cubile, quot omnibus
Candido pede lectulis!...»

patul stă la mijlocū. Mirésa, cu capul pleca'tū, cu fruntea gënditóre, cu fața întristată, îngânnată pôte între temere și dorințe,

«Conjugis cupidam novi,
Mentem amore revinciens»,

infășurată și împodobită în largi veșminte albe, șéde pe dinsul, și alături cu ea, o mângâiă și o descântă cu blânde cuvinte, nunna séu călțunărésa cea multū ispitită; întocmai de pre cum đice și Catullū, poetul deja citatū, în frumosul epithalamū alū Juliei și alū lui Malliū : (1)

(1) *Catulli Julis et Mallii Epithalamium.*

«Vos bonæ senibus viris
Cognitæ bene fœminæ,
Collocate puellulam.»

«Voï, vrednicelor mătușe, cari de multu v'ați dedatū
cu tôte casnicele virtuți, așterneți voi copiliței.»

În fața patului, grațiosu rezimată pe unū trunchiu
de columnă și vërsându balsanū dintr'unū tainicū
urciorașū, stă o altă mëndră femeică; unii credū
că aceia este chiar Vinerea, gingașa și divina mu-
mă a geniului iubirei, carele duce pe tēnēra femeică
la soțul ei,

«Qui rapis teneram ad virum
Virginem,» —

deita amorosă ce alergă veselū la nuntă, cu căl-
țuni de aurū în albele'i picțore

«Lætus huc;
Huc veni, niveo gerens
Luteum pede soccum.»

Dar pe o trēptă înalțată, în dosul patului, șede
coprinsū de o învederată nerăbdare, mirele încunun-
natū cu viță, rezimatū pe palma sa stingă și țiin-
du'și genunchiul cu cea drēptă.

«Uită-te colo, — va fi șoptindū miresei înduplecătorea

matronă, — uită-te colo cu ce nerăbdare te aşteptă soţul teă, rezimată pe patul de purpură.»

«Adspice intus ut accubans
Vir tuus tyrio in toro,
Totus immineat tibi.»

În tindă, adică în porţiunea tabellului din stînga privitorului, o altă matrónă îmbrobodită, pôte chiar preotésa seă soţia Flaminului care la Romanî pre-sida la cununnî, încercă cu mâna stîngă apa din-tr'unŭ vasŭ şi ţine în cea-l-altă, o apërătore; douë figurî, o servitóre şi unŭ copillŭ, parŭ a o ajuta la pregătirile de scăldare; iar pe partea oppusă adică dincolo de colţul unde aşteptă nerăbdătorŭ mirele, trei alte femei, frumosŭ drapate în lungî veşminte, încununnate cu podóbe variate, staŭ în jurul unŭ bogatŭ tripodŭ,

«Tripodumque Ministri»,

cum dice poetul Staţiŭ; (1) una vérsă pe dinsul dintr'o pateră seă strachină, profumurile sacrificiului; alta, întórsă cu spatele, se încovóia mlădiosŭ spre a attinge córdele unei lyre,

«cat euthea vittis
Atque heredis redimita cohors, ut pollet ovantis
Quisque Lyra;»

(1) *Statii Silvar* lib. I, carm. II. Epithalam'on Stellæ et Violantillæ.

cea d'a treia cântă póte din gură strofele veselului hymeneu, cari se stingú treptatú ca și versurile poetului Catullú :

«Claudite ostia, virgines :
Lusimus satis. At boni
Conjuges, bene vivite, et
Munere assiduo valentem
Exercete juventam.
Io, Hymen Hymenæe, io,
Io, Hymen Hymenæe!»

«Inchideți ușile, fecióre ; destulú amú cântatú. Iar voi, soți buní, trăiți bine și, în plăceri înmulțite, petreceți iușile vóstre tinereți !»

Despre tabellul Nunților Aldobrandine aú scrisú fórte mnlți archeologi, séu spre a'í aráta cualitățile esthetice, séu spre a descrie procederile tehnice conformú cărora aú fostú zugrăvitú, séu în fine spre a'í da o exegesă sciințifică.

Celebrul Winckelmann a cređutú că elú representă măritișul mythologicú alú regelui thesaliotú Peleú cu deita marină Thetis, mnma lui Achillú ; Böttiger, nú altú anticarú și mythologú vestitú, a cređutú că mai bine s'arú potrivi subiectul cu nunțile deului Bacchus și ale Ariadnei, venerați de Romaní sub nimirile de Liber și Libera ; alții aú đisú că e representarea cununiilor lui Paris cu Elena ; în fine, admițându-se de toți că pictura

acésta, care póte că este și ea o reproducere de pre unū capū-d'operă alū artei grecescī, — și nu s'aū făcutū uitate đisele luī Pliniū bătrānul (lib. xxxv, 36, 16) despre unū pictorū grecū Echionū din a cvu^a olympiadă, care zugrăvise o mirésă minunată prin rușinarea ei, *nova nupta verecundia notabilis*, — admitēndu-se, đicū, că tabellul murale de pre Escuilinū a fostū o lucrare făcută în Roma, nu mai târđiū de-cătū în timpul luī Augustū, unī aū cređutū că ea infăcișeză o simplē scenă de moravurī localī, cu cari staū fórte de aprópe în legătură epithalamele luī Malliū și Iuliei de Catullū și acela alū luī Stella și Violantillei de Stađiū, din cari 'mī anū permisū a extrage mai multe poetice explicađiuni ale scenei zugrăvite.

Meritele picturei aū fostū tare discutate. Unī s'aū entusiasmātū peste mēsură de perfecđiunile acestuī tabellū și l'aū pusū alăturī cu capetele de operă ale artei moderne; comitele Caylus a spusū că, decă nu arū fi lucru sigurū că Rafaelū n'a vėđutū nici odată Nunđile Aldobrandine, s'arū fi cređutū că elū le a luatū de modelū pentru picturele sale *a fresco*. În orī ce casū, fiă sėu nu lipsitā de mișcare, de cunnoscința regulelor perspectivei, de artē în gruparea persónnelor, de exactitudine în amēnuntele anatomice, de expresiune potrivitā în fisionomiī, pictura despre care atātē s'aū scrisū și s'aū vorbitū, este o operă care dă o ideă cātū se

póte de avantajóasă despre armonia linielor și a colorilor în arta antică; în ea domnesce acelú farmecú de cumpétare, acelú instinctú alú perfecțiunii estetice, semne distinctive și nediscutabilí ale operilor artistice din antichitate.

De óre-ce vorbirémú de picturele antice, să mai allegemú și altele, totú din publicațiunile lui Bartoli. Pictura este una din artele vechimei care, de-și ajunsese, în Grecia și Italia, la unú înaltú gradú de perfecțiune, ni s'a păstratú ánsé nóé, nu prin capetele ei de operá, perite cu totul, ci numai prin lucrári, de ordinú celú multú secundariú; și cu tóte acesté, mai tóte acele rare și imperfecte rămășițe învederéză acea correctá sobrietate de linie, acea minunatá armoniá de colorí, acea grațiá seniná, ce púnré caracterisézá arta anticá.

O sallá funerariá întregá, zugrăvitá preste totú, dete subiectú lui Bartoli de a typári opera sa intitulatá *Le pitture del sepolcro de' Nasoni*, la care Bellori făcu, de pre obiceiú, unú textú explicativú. În acelú morméntú, aflatú în anul 1674 la óre-care 'depártare spre nord de Roma, de cótre lucrătorií cari curățau callea Flaminia, se găsi pe josú o pétrá purtándú o inscripțiune, care aráta că Quintus Nasonius Ambrosius clădise acéstá sallá pentru sine și pentru liberațií și liberatele sale, pentru Nasonia Urbica soția sa, pentru conliberațií ei și pentru urmașii lor.

Iată, de pre Bellori, chiar și textul inscripțiunei :

D. M.

Q. NASONIUS AMBRO
SIUS SIBI ET SUIS FECIT LI
BERTIS LIBERTABUSQUE
NASONIAE URBICAE
CONJUGI SUAE ET COL
LIBERTIS SUIS ET
POSTERISQUE EORUM.

Se știă că familiile romane își făceau morminte collective numite *Columbarii*, (coci păreții le erau dispuși pentru óllele cinerarii, ca cuiburile de porumb), în cari se depuneaă rămășițele membrilor familiei și ale sclavilor ce se înălțase pênă la un grad de înrudire cu patronii lor, prin liberarea din robia seú *libertarea*, din care apoi limba nóstră a formată cuvântul, așa usitată la noi, de *iertare*.

Dar să lăsămă cui se cuvine asemené exercitațiunii etymologice și să ne întorcemă la mormântul Nasonilor. Bellori, asemuindă numele din inscripțiune cu ală poetului Ovidiú, recunoscú pe cei din epitafiú ca urmași de ai lui, din timpul Antoninilor, iar într'una din picturele boltei, vėdu chiar pe cãntãreșul Ponticelor, declamãndă versuri lui Mercuriú, pe când o musă îi însoșesce glasul cu lyra.

Nimicú nu este mai puçinú sigurú de-cãtú acéstă atribuire a citatei picturii la nenorocitul poetú, carele a muritú exilatú pe țermurile sėlbatice ale

Mărei Negre, fără ca mâna'î, dibace pe strunele lyrei latine, să se fi pututŭ vre o dată deprinde a încorda arcul sarmaticŭ :

«Moris an oblitus patrii, contendere discam
Sarmaticos arcus, et trahar arte loci?» (1)

Astădî, domnilor, nu mai posedemŭ picturile din mormântul Nasonilor de-cătŭ numai în gravurile lui Bartoli; timpul a distrusŭ originalele; dar în reproducțiunile artistului din alŭ xvii^{le} secolŭ vedemŭ încă cu mare plăcere reprezentarea acelor felurite scene din lumea infernală sŭu din vieța usuală antică, ȑei și eroi, figure allegorice și chîpurî omenescî.

Dintre scenele mythologice, vă voiŭ semnala ca pe cea mai grațiosă și mai caracteristică pentru arta antică, acea în care se vede Pegazŭ, fugarul aripatŭ alŭ lui Apollonŭ, îngrijitŭ și adăpatŭ pe malul unei ape cu stufŭ, de trei nimfe marine sŭu pŭte de trei din acele ȑeițe ușŭre la picŭorŭ, *μαλακαῖποδες*, în cari Grecii personificaŭ *Orele*, în veci înfloritŭre, *αιθαλέαι*.

Dar din cercul usurilor omenescî cele mai curioase ale antichităței, vă voiŭ atrage lăuarea aniinte asupra celor patru scene de vŭnățŭre pe cari, avŭndŭ ocasiune a le descrie nu de multŭ, într'o

(1) *Ovidii Nasonis Ponticar. I. 5. v. 49.*

cărticică, ⁽¹⁾ unde archeologia s'a camă fostă vîrită fîră scirea lui Dumneșu, îmi veți permite a le rememora aci, ca la unu locu unde ele ne voru procura o nimerită ocasiune de a prețui frumosul talentu alu lui Bartoli, pusă la serviciul unor interesanți subiecte de artă antică.

«Acele patru picturi de vîntătoare ocupaū fiăcăre câte unu compartimentu pătratū pe tavanul boltei de pre via Flaminia, și correspundeaū cu câte o grupă de două figure allegorice, symbolisându cele patru timpuri ale annulu. Cu primă-véra se imbina vîntătoarea de cerbi; cu véra cea de lei; cu tómnă cea de panthere, și în fine compartimentul ȳernei era ocupatū de o vîntătoare de mistreți. Acestu alu patrulé compartimentu s'a dirămatū însē îndată dupē deschiderea boltei și desemnul publicatū de Bellori este dintr'o altă descoperire făcută la 1672, în grădinele Sertoriane din Roma, sub muntele Celius.

«Cele două d'ânteyu, adică vîntătoarea de cerbi și de lei, se petrecū în păduri îngrădite cu zăbrele. Unu căne gonesce unu cerbū și o ciută, urmăriți de unu vîntătorū pe josū, carele opresce de sgarda numită *copula*, pe unu alu douăle copoū. Altū vîntătorū cu sulița pāndesce animalele la marginea țarculu.

(1) În volumul întitulatū *Ψευδο-κυνηγετικός*. București 1874.

«Vânătorii de lei sînt mai numeroși; ei aŭ toți paveze mari rotunde, din dosul cărora se ascundă, lipiți unii de alții. Una din fere se răpede înterritată asupra acelor mișcatori păreți de metallă; dar cea-l-altă a isbutit a doborî josă pe ună vânătoră și'lă strivesce sub propriul lui scută, pe care ea calcă cu o ferósă mândriă.

«Totă cu paveze și cu țepóte, *venabula*, sînt înarmați și vânătorii de panthere, cari închidă și rostogolescă pe animală într'ună cercă de scuturi late și solide; dar ei și mai multă se bizuiă, spre a prinde și a uccide fera, pe o cursă în formă de ladă pătrată, în fundul căria aŭ pusă o oglindă. *Panthera* turbată de mânia, își zăresce de o dată chipul răsfrântă pe fața luciosă a sticlei; ea stă și se miră, și de pre cum dice poetul *Claudiană* (1)

«fremít illa marito

Mobilior Zephyro, totamque virentibus iram

Dispergit maculis, jamjamque hausura profundo

Ore virum, vitreæ tardatur imagine formæ.»

«Ală patrulé tabellă antică, celă din grădinele *Sertoriane*, representă vânătoarea de mistreți. Ună vieră uriașă fuge urmărită de ună căllăreță cu

(1) *Claudiană* de raptu *Proserpinæ*, III, v. 265 : «Ea tresare de câtă soțul ei zefyrul mai răpide; mânia ei, pe tóte strălucitórele ei pete se răsfră și, gata a înghiți în adînca ei gură, pe vânătoră, ea se opresce dinainté chipulă ei, răsfrântă în oglindă.»

duoë lungi sulite, *contus*, în mâni, de alți patru vânători cu țepoie și cu săgeți, de câni, unul liber și altul oprit de sgardă; în fața vânatului se presentă doi junii, unul cu arcul încordat, cel-l-altu cu sulița îndreptată spre fără. Toți alergă, toți strigă, toți sânt coprinși de cea mai ferôsă tnrbare. De nu s'arü deosebi, pe sub acéstă mișcare, sobrietatea de linie a artelor antice și órecari imperfectinnii de forme, cari denotă o epocă de scădere, s'arü pnté crede că acestü episodü a fostü schițatü de pennelul energicü alü lui Rubens séu alü tovaröșnului sëu, ollandezul Snyders, vestitul pictorü de vânători.

«Tóte calitățile acestei pictnrü și póte chiar mai multă mișcare, mai multü focü și în orü-ce casü mai multă corecțiune, se găsescü într'unü basorelievü anticü din museul Capitolinü din Roma (salla împëraților), care și acela a fostü desemnatü de Bartoli, în publicațiunea sa despre anaglyfele romane demne de admiratü.

«Și pe dinsul se vede unü vierü uriașü impresuratü și atacatü, într'o pădure, de șese vânători și de trei câni. Duoii junii, din care unul cu coifü împennatü, își infigü lăncile în șelele lui; unü călărețü, cu forme femetesci, îl ü isbesce și elü cu sulița; altü vânătorü a căđutü sub dobitocü, oprindü de sgardă unü copoïu; cel-l-altü doi câni, din cari unul e molosü, saltă ca să'lü appuce de

rită. Dar la spatele fetei, o jună femeie, cu scurtă tunică fâlfâindă, s'a oprită spre a'i răpedi cu arcul o săgeată în cômă; iar în fața'i, un bărbat mai în vârstă ridică baltagul ca să'lă lovască în creștet.»

Așa se prezintă scena de vânătoare viă și înfocată, pre acea vestită anaglyfă, căria cu dreptul i s'a dat numele de «Mistrețul din Calydon».

Pare-că arta sculpturală a încremenit aci — ca să dică așa — unul din momentele cele mai dramatice ale frumosului episod, în care Ovidiu povestesc, în *Metamorfosele* sale, ⁽¹⁾ vânătoarea gróznicei fete mistrețe, pe care vindicativa Diană o trâmise în Calydon ca să pedepsască uitarea nesocotitului părinte al eroului Meleagru. Cu versurile poetului vom întocmi, unui comentariu complet al operei artistului, o luptă de întrecere, în care numai absența aceștia de aci, va da lyrei precădere asupra daltei.

Și'n adevăr, iată, drept loc de petrecere al scenei, acelă plașu de codru neattins de om și de secure, în care s'a adunat eroii Elladei, chemați la vânătoare de mândrul Meleagru, în care ei și a' au întins lațuri, a' și împărechiat în sgarde câni, și luându-se de pre urmele fetei, o adunecă, doritor a înfrunța primejdia :

(1) *Ovidii Nasonis Metamorphos. VIII, 4.*

«Silva frequens trahibus, quam nulla ceciderat ætas,
 Incipit a plano, devexaque prospicit arva :
 Quo postquam venere viri, pars retia tendunt,
 Vincula pars adimunt canibus, pars pressa sequuntur
 Signa pedum, cupiuntque suum reperire periculum.»

Mistrețul s'a răpedită, a spartă hața cânilor, a răsturnată pe cei mai dârji și a răsipită cu colții, în latură, turma lătrătorilor :

«Ille ruit, spargitque canes, ut quisque ruenti
 Obstat, et obliquo latrantes dissipat ictu.»

Juniți viteji s'ațină ansă după dinsul și fiă-care cată a'lă isbi; dar Diana, deita vicleună, tutulor pe rîndu le înfrînge sulite și darde. În zadară Echionă și Jasonă, în zadară Mopsu și Enesimă, în zadară Nestoră și Telamonă se 'ncercă a'lă lovi; acesta chiar cade josă, împedecându-se de tulpina unui copaci.

Atunci se arată Atalanta, podoba Tegeei și a pădurilor Lyceene, cu veșmântul apucată numai susă într'o copcă lucitoare, cu pîrul adunată sub ună simplu nodă, cu tolba de fildeșă a săgeților, atîrnată și rîsunnîndă pe umărul stîngă, și țînîndă în mîna'î stîngă ună arcă ușoră; astă-felă îi este podoba. La față, ai fi disă, deă, că e fecioră cu chipă de june, seă că e june cu chipă de fecioră. De cum o zări Meleagru, eroul Calydonului, îndată

elü dori de dinsa și într'insul, föră de voia ȃeilor, se 'ncinse unü focü ascunsü : « Ah ! ferice de acela — ȃise elü, — carele se va învrednici soȃul ei sä fiä ! » Mai multü n'avu nici timpü nici cutezare a spune, cöci alte mai mari grije pe toȃi îi chiäma la luptä :

«nemorisque decus Tegeæa Lycei.

Basilis huic summam mordebat fibula vestem ;
 Crinis erat simplex , nodum collectus in unum ;
 Ex humero pendens resonabat eburnea lævo
 Telorum custos ; arcum quoque læva tenebat.
 Talis erat cultus ; facies , quam dicere vere
 Virgineam in puero , puerilem in virginis possis.
 Hanc pariter videt , pariter Calydonius heros
 Optavit , renuente Deo , flammasque latentes
 Hausit , et : “ O felix , si quem dignabitur , inquit ,
 “ Ista virum ! , nec plura sinunt tempusque , pudorque
 Dicere : majus opus magni certaminis urget. »

Așa dar , pe când Peleü ridică de josü pe Telamonü , feclöra din Tegea pune pe cördă o uşöră sägëtä și o räpede de pre arcul sëü încovoiatü. Darda , sdrelindü spinarea férei , se înfige țépänü sub urechïa ei , și câte-va stropiturï de sânge îi roșescü cóma. Nici chiar Atalanta nu se simȃi așa de fericitä de isbenda lovirei sale , pre-cätü fu Meleagru ; elü mai äntëiu vëduse sângele , elü mai äntëiu îl aratä tovaröșilor sëi și elü îi spune că dinsa singurä a cäștigatü tötä onórea virtutei. Bärbäșii se roșirë ; ei se 'ndemnaü unii pe alȃii și , imbiindu-

se cu larmă, ei asvêrlă cu grămada săgețile ; ânsê imbuldêla mai rău îi incurcă și lovirile lor se împedecă una pe alta. Dar iată că Aneș Arcadianul, alergândū infuriatū spre peirea sa, cu induoitul sêū baltagū în mânî : «Copii! ȃice elū, invêțați de la «mine că lovirile bărbătesci sînt mai virtuose de «câtū ale femeilor. Ia, făceți'mî locū ! Chiar dēca «cu inșeși armele sale l'arū apăra acum Diana, totū «nu va avé încotro să'lū scape fiica Latonei din mă- «nele mele !» Rostindū îngōmfatū așa semete cuvinte și ridicândū cu amēduoē mânile securea scobită pe âmbele laturî, elū se înalță în vêrful degetelor, încordându'sî tōte puterile în susū. Pe când ânsē voinicul se gâtesce a lovi, fēra îi înfige amēduoi colții în vintre, tocmai unde callea morței este mai apropiată, și Aneș cade la pământū :

«Dum levat hunc Peleus, celerem Tegeæa sagittam
Imposuit nervo, sinuatoque expulit arcu.
Fixa sub aure feri summum destringit arundo
Corpus, et exiguo rubefecit sanguine setas.
Nec tam illa sui successu lætior ictus,
Quam Meleagros erat : primus vidisse putatur,
Et primus sociis visum ostendisse cruorem,
Et, meritum, dixisse, feres virtutis honorem.
Erubere viri, seque exhortantur, et addunt
Cum clamore animos, jaciuntque sine ordine tela :
Turba nocet jactis, et, quos petit, impedit ictus,
Ecce furens contra sua fata bipennifer Arcas,
«Discite, femineis quid tela virilia præsent,

«O juvenes, operi meo concedite, dixit.

«Ipsa suis licet hunc Latonia protegat armis,

«Hunc tamen invita perimet mea dextra Diana.»

Talia magniloquo tumidus memoraverat ore ;

Ancipitemque manu tollens utraque securim,

Institerat digitis, primos suspensos in artus.

Occupat audacem, quaque est via proxima leto,

Summa ferus geminos direxit in inguina dentes ,

Concidit Ancæus ; . . . »

Cu o clipă numai, în povestirea așa de viă a poetului, amă trecutū peste momentul allesū de artistū în sculptura capitolină, cea plină de animaținne, pe care amă commentat'o, çu Metamorfosele lui Ovidiū dinainté ochilor ; și cu tóte acesté vé mărturisescū, domnilor, că nu mă îndurū încă a părăsi subiectul, fōră de a pune unū capétū fericitū la voïnicescile isbēndī și la dulcile simțirī ale junelui erōū Maleagru.

Vēdēndū pe Anceū necisū, elū asvêrlă cu furiă amēnduoē ale sale darde ; una cade în pământū ; dar cea-l-altă pētrunde adâncū în șelele monstrului, carele mugindū și spumegândū, se rostogolesce în pulberea roșită de alū lui sânge. Atunci toți vênătorii facū să rēsune aerul de ale lor strigăte de veselie ; toți înconjōră și felicită pe învingătorū ; iar elū, puindū piciorul pe acea căpățină urgisită și strivind'o : «Primesce, o tu fiică a Arcadieī, a-
«céstă despuțere care este dreptul meū, și se, cōci

«și partea mea de gloriă voiu s'o împarțu cu
«tine!»

«Ipe pede imposito, caput exitiabile pressit ;
Atque ita. «Sume mei spolium , Nonacria , juris ,
Dixit ; et in partem veniat mihi gloria tecum !» (1)

Speru , domnilor , că nu mă veți ține de rău
pentru ajutorul care'lă ceru așa desu de la scriito-
rii și mai allesu de la poeții antichității , spre a
vă da idei mai lămurite despre lucrările artistice ale
trecutului , pe cari anticarii din epoce mai appro-
piate le au admiratū , le au lăudatū , le au desem-
natū și le au publicatū.

(1) Fiindū-că ânsē ne amū întinsū aci asupra subiectelor de vâ-
nătore , reprezentate în antichitate , fiă-ne permisū a mai adaoge
și următorul extrasū din publicațiunea noastră citată mai susū , cu
atâtū mai multū că următoarele rînduri se referū la obiecte din
Musenl nostru de antichități :

«Scenele de vînătoare au fostū fôrte multū întrebuintate ca su-
biecte decorative de cōtre sculptorii antichității. Chiar și în Mu-
seul nostru , unde nu ne pré putemū lănda pēne acum cu multe
sculpturi antice , totū ânsē se vĕdū duoē scene vînătorești. Una
e pe unū fragmentū de pĕtră (0,^m 19 nălțime ; 0,^m 24 lărgime)
purțândū josū inscripțiunea ellenă *ΑΥΦΛΑΙΟΣ ΔΙΟΓΕΝΗΣ*. Pe
acéstă lespede trunchială se mai vĕdū picîórele unū căllărețū cu
partea de josū a callului alergândū ; sub dînsul , rîtul și copitele
unū mistrețū , asupra căruia se asvĕrlă unū căne cu botul căscatū
și cu cōda în susū. Săpătura e cam grosolană , dar desemnul e
plinū de mișcare. (Se vede că acéstă bucată provine de la d. C.
Bolliac).

«Cea-l-altă scenă de vînătoare e în adevĕrū mai dezvoltată , dar
din nenorocire mai puçinū distinctă. Ea se află pe unū brĕu ân-

Din nenorocire, în întrunirile noastre nu'mi stă prin putință a vă pune sub ochi operele de artă despre cari voiescū a vă vorbi; dar, mi se pare că celū puçinū vă potū inlesni reflectarea lor, adese ori fidelē, în camera-lucidă a închipuirei, adducēndu-vē la auđū și la memoria descripțiunile clasice ale acelorași scene. Urmāndū astū-felū, îndeplinescū totū de o datā și scopul care 'și lū propuneaū anticarii din trecutū, când publicaū în deseme, monumentele antice. Ei nu uitaū nici o datā, în explicările lor, de a se referre la autorii vechi cei mai renumiți.

Acēsta voiu a vă o dovedi și prin alte exemple allese dintr'o altā publicațiune a lui Pietro-Sante

gustū care încinge buza de susū a unū sarcofagū, ale cărui laturī externe sūnt accoperite cu sculpturī. Acestū interesante monumentū a fostū addusū de peste Oltū (de la Reșca seū de la Celei, de pre totā probabilitatea) de către rēposatul banū Michalache Ghica, din curțile cărui amū insistatū a se transporta la Museū. Acum se venimū la brēul superiorū pe care jurū împrejurū se zărescū, sub ștersura rođetőre a timpuluī, vre o duoē decī și patru animale, vre o treī seū patru bărbați, toți în pozițiunī fōrte animate, și pōte āncō și căți-va copaci. Animalele parū a fi lei, mistreți, cerbi și tauri sēlbatici, atacați cu furiā de cāni colosalī și pāndiți seū isbiți de către vēnători. La unū locū, între altele, se vede lāmuritū, cum unū vēnătorū, rezimatū într'unū genuchiu, își îndreptēzā sulita către unū taurū, carele cu cōrnele plecate se răpede asupr'ī. Ore nu vomū fi avēndū aicē representarea unia din acele scene vēnătorești, cari negreșitū se petreceaū adese în pădurile Daciei, între coloniș romanī și bourii uricși (bos urus), ce aū lāsātū și pēnē ađi creștetul lor fiorosū în stemma Daciei rēsăritene ?

Bartoli, care presentă pictura celor vechi, într'unu stagiū alū ei mai degradatū de-cătū cum amū vĕdūt'o în mormĕntul Nasonilor; ânsĕ chiar și aci vomū recunnósce că ea pórta sigillul frumosului și demnităței antice.

În bibliotheca Vaticanului se afla de pre atunci, dăruitū fiindū de anticarul Fulvio Orsini, și se află âncō pĕnĕ ađi, unū manuscriptū pe pergamentū, de formatū in-quarto micū, care conține cincĭ-đeci de picturĭ colorate, representândū scene din poemele lui Virgiliū și însoțite cu extracte din autorū, relative la acele picturĭ. Toți anticarii și paleografii cari s'aū ocupatū de acestū manuscriptū, și printre dĭnșii se prenumĕră numele cele mai illustri ale sciinței, Mabillon, Winckelmann și alții, aū declaratū că stylul picturelor, precum și forma litterilor scrisórei, nu potū să fiă posteriori secolului alū iv^{le} din era creștină.

Acesta arū fi dar celū mai vechiū manuscriptū ilustratū ce posedemū și, cu tóte imperfecțiunile ce presentă picturele, atâtū sub rapportul proporțiunilor, câtū și sub alū perspectivei, formelor și coloritului, nu e mai puçinū adeveratū că într'insele se simte âncō nu sciū ce din aceli caracterū placidū și mărețū alū artei antice. Se vede că multe din micile ilustrațiuni ale acestui manuscriptū s'aū stersū cu totul séu în parte; nici timpul, nici valórea obiectului nu ne permite să analysămū d'a

rîndul pe tóte cele ce se vëdú în gravurile lui Bartoli, care le aú pututú desemna pre tóte, ba âncó le a și datú, — de pre cumú dicú unií, — mai multă perfectiune plastică de-cátú ce aú în realitate. Voú arunca numai câte-va cuvinte asupra picturii care representă pe Euridicea zăcëndú mórtă într'o pescere de stânci, pustiă, înconjurată numai de șerpií cari aú uccis'o.

În acea pictură de unú aspectú așa de simplu, așa de devastatú, se simte domnindú unú adúncú simțimëntú de jale, de întristare. Ea este o naivă refractare a nemuritórelor versurí, prin care poetul a descrisú nealinata durere a bardului Orfeú.

«Septem illum totos perhibent ex ordine menses
 Rupe sub æria, deserti ad Strymonis undam
 Flevisse, et gelidis hæc evolvisse sub antris,
 Mutcentum tigres, et agentem carmine quercus.
 Qualis populea mœrens Philomela sub umbra
 Amissos queritur fetus, quos durus orator
 Observans nido implumes detraxit : at illa
 Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 Integrat, et mœstis late loca questibus implet.
 Nulla Venus, non ulli animum flexere hymenæi.
 Solus Hyperboreas glacies, Tanaïmque nivalem,
 Arvaque Rhipæis nunquam viduata pruinis,
 Lustrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
 Dona querens : sprete Ciconum quo munere matres
 Inter sacra deum, nocturnique orgia Bacchi,
 Discerptum latos juvenem sparsere per agros.

Tum quoque, marmorea caput a cervice revulsum
 Gurgite quum medio portans Æagrius Hebrus.
 Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua
 Ah! miseram Eurydicen! anima fugiente, vocabat :
 Eurydicen toto referebant flumine ripæ.» (1)

Nu vă cerū scuze, domnilor, de a vă mai fi ci-
 titū încă două-deci și unul exametre de ale lui
 Virgiliū. Aci se cade ca toți să pricepemū, în lim-
 ba sa, pe divinul poetū; dar vă cerū iertăciune de-
 că voŕu cuteza acum, pentru vre unul mai uitătorū
 de studiele clasice, să traducă acele suave versuri
 într'o stângace prosă românească :

«Șapte luni întregi d'ă rōndul, sub o stâncă stērpă pe
 malul pustiu alū Strymonului, elū plânse, făcēndū să ră-
 sunne înghiăcatele pesceri, îmblândindū tigrii și mișcândū
 chiar și stejarii, prin cântările sale. Precum filomela, la
 umbra plopilor, suspină văietându-se după pușorii ei, pe
 cari cruntul plugarū, zărindū cuibul, 'i a răpitū pēnē ce nu
 aveaū încă tulleie; iar dînsa plânge nōptea și, stândū pe o
 ramură, își spune mereū cânticul de durere și împlē pēnē
 în depărtare locul de ale sale durerōse plângerī; totū așa
 nici plăcerile iubirei, nici ale însoțirei nu mai înduplecă
 sufletul lui Orfeū. Singurū, elū cutreeră ghîăcurile hy-
 perboree și zăpeșile Tanaisului și câmpiile Rhipee, unde
 în veci nu se topescū poleiul și bruma, și pretutindenī
 elū cere pe a sa Eurydice răpită și acele daruri cu cari
 deii l'aū amăgitū. Pēnē în sfērșitū ânsē, femeile thrace
 desprețuite de dînsul, în timpul sērbătorilor dēului și în
 orgiele nocturne ale lui Bacchus, răsipirē pre câmpuri mem-

(1) *Virgili* Georgic. IV. v. 507—527.

brele sfâșiate ale junelui amantă. Dar și atunci, pe când capul lui, ruptă de pe albu'i grumază, se prăvălea în mijlocul prăpastiilor Ebrului infernale, glasul lui încă, și limba'i înghițată: "Eurydice!, — strigaă și atunci, lipsite de sufletă, — "Ah! nenorocită Eurydice!, Și "Eurydice!, răspundeaă de pretutindenă cósțele rîpóse ale rîului.»

Ună echo ală acestei immense dureră a răsunnată de sigură cu putere la auđul pictorului care a ilustrată manuscriptul din Vaticană, cândă a zugrăvită scena de mórte a Euridicei. Totă așa amă puté đice și despre multe alte scene din anticul pergamentă virgiliană; *lupta taurilor*, din Georgice, *ospěțul Didonei*, din cartea I^a a Eneidei, chiar și scena *mórței lui Laocoonă*, în care pictorul s'a ținută multă mai aprópe de textul poetului de-cătă sculptorii greci ai grupei de marmoră din thermele lui Titu; apoi încă *somnul și visiunea lui Eneă*, din cartea a IV^a, *mórtea Didonei* pe rugul înflăcărătă, din aceiași carte acesté, și multe altele sânt subiecte tractate de pictorul antică cu o mare sobrietate de aměnunte, cari servă și ele ca cea mai adevěrată dovadă la cele ce đice Lessing, despre deosebirea ce există între artificiele poesiei și ale picturei, deosebire pe care cei vechi au pretuit'o și au sciut'o applica în tóte operile lor.

Voîn ánsă, domnilor, péné a nu termina și vorbirea mea despre numerósele și ínsemnatele opere gravate de pre antică, ale lui Bartoli, și aceia de-

spre pictură la cei vechi, să vă mai atragă atențiunea asupra unui subiectu diu Eueida, în care pictorul, pus în primejdiă de a scăpeta pe alunecușul ridicolelui, a știut să dea tabellului său, un aspectu de demuitate, ce nu lasă nimic de dorit în comparațiune cu scena descrisă de poetu.

Suntemu la cartea a VIII^a din Eneidă și, ca să nu lungescu, voiu cita, numai pe românesce, pasagiul care urmăză după versul :

«Dixit; deinde lacu fluvius se condidit alto,
Ima petens. » (1)

«Și noptea și somnul părăsescu pe Enea. Se scólă și cătându la lumina sórelui care se înălța de la răsăritu pre ceruri, elu, de pre datină, luă din riu apă în pumni și îndreptă cõre ceruri aceste cuvinte : «Nimfe, o Nimfe ale Laurentiei, născetore ale ori cãrei ape ce curge, și tu, o Tibre, pãrinte alu acestui riu sântitu, primiți pre Enea și feriți'lu de ori ce nevoiã. Ori care aru fi locul de unde tu îți tragı isvorul, tu care ai milã de ale nostre rãstriști; ori care aru fi pãmentu din care tu esși așa de mëndru, eu în totu-d'una te voiu onora pre tine, în totu

(1) *Virgilio Eneid. VI, I, v. 67 :*

«.....Nox Ænean somnusque reliquit.

Surgit, et, aetherii spectans orientia soles

Lumina, rite cavis undam de flumine palmis

Sustulit, ac tales effundit ad æthera voces :

„Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est;

Tuque, o Tibri tuo genitor cum flumine sancto,

Adcipite Ænean, et tandem arcete periclis.

Quo te cunque lacus, miserantem incommoda nostra,

Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis;

d'auna te voiu sërba cu daruri, rîu purtătoru de cornu și stëpânü alü tutulor apelor din țerra Esperidelor. Vino-ne întru ajutorü și întăresce câtü mai curëndü spusele oracolelor tale!»,

«Așa îi adduce aminte făgăduielele sale, și din floăta sa, își allege două vase cu înduoitü rîndü de vësle, le gătesce cu lopătari și le împle cu soçi de arme. Dar iată, föră veste, o minune neauđită se arată de odată ochilor sëi. In pădure și pe verdele malü, se zăresce culcată o scrófă albă cu turma ei de purcei, toți la felü cu dînsa, pitulați împrejurü'i. Ție, o măreță Juno, ție și in onórea ta, îi uccide pre toți pietosul Enea, adducëndu'ti astü-felü sacrificiü, după ce a pornitü cu turma tótă împrejurul altarului tëu!»

Usurile antice, domnilor, își au originalitățile lor. Vëdurëinü că Enea adresändu-se cötre Tibru, ilü numesce *purtătorü de cornü*; nu dörë că riul avea vre unü cornü in frunte, precum amü auđitü eü insumi mai de-unăđi explicändu-se de cötre însuși profesorul, într'o clasë de lyceü de aci, de la noi.

Acësta — fiă đisü in trecëtü — m'a făcutü chîar

Semper honore meo, semper ccelebrare donis

Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.

Adsis o tantum, et propius tua numina firmes."

Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,

Remigioque aptat; socios simul instruit armis.

Ecce autem, subitum atque oculis mirabile monstrum,

Candida per sylvam cum fetu concolor albo

Procubuit, viridique in littore conspicitur sus :

Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno,

Mactat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram.»

să prețuiesc și mai multă marea necesitate ce se simte în școlile noastre, despre răspândirea noțiunilor arheologice. Când însuși învățătorul, — câtă de bună grammatică și filologă să fie, — se află totuși lipsit de cunoștințele etice și estetice, neapărată trebuitoră spre a pricepe în mod rațional textul autorilor antici, apoi cum va pute el să explice acel text cu succes școlarilor, și să le insuffle acel vii interes, acea fîrscă plăcere ce în tot d'auna inspiră, mai ales juneilor imaginației, ideile generose, ușurile originale și simbolurile ingenioase ale antichității? Mai adese — cum este cazul în exemplul ce ne a venit acum a-mână, — cele mai naturale și mai grațioase concepțiuni ale esteticii clasice, se transformă, din cauza necunoștinței în materie de arheologie, în imagini pocite și enigmatice.

Încă odată o repetă, pe băncile modeste ale școlilor inferioare, ca și în cercurile înalte ale erudiției, și filologia, și istoria, adică și grafiile, și faptele politice ale oricărui popor, sînt ca nise schelete sterpe și fără viață, când ele se prezintă despuțate de ornamentele înviătoare cu cari le împodobesc, în oră ce timp și în oră ce loc, enigma morală și geniul artistic ale omenirii.

Dați să revenim, spre a sfârși, la râul Tibralui, și să vedem dacă cu adevăr el a purtat vre o dată un corn în frunte.

Nu, domnilor; arta antică reprezintă diferitele riuri, personificate sub chipul unui bătrân pletos, cu cunună de salciă pe cap, culcat pe un așternut de plante acvatice, d'ă lungul căruia curg vălurile apei. Într-o mână el ține în genere o vâslă; cea-l-altă e rezimată pe un corn de abundență, plin pînă la vîrf cu toate rodurile și cu toate pomele cari cresc pe malurile lui. Astă-fel este făinoasa statnă a Tiburului, una din cele șese cari se află în Roma pe timpul istoricului Poggio Bracciolini și care apoi, sub Franciscu I^u de Valois, trecu în Franca, și astăzi se află în Luvru.

În acea măreță operă de sculptură, sub umărul stîng al unchiușului *cornigeru*, purtătoru de corn, — de abundență, se înțelege, — e culcată lupoica romană, la ugerul căruia sugă memorabilii prunci Romulu și Remu.

Totă astă-fel, în pictura manuscriptului Virgilianu din bibliotheca Vaticanului, la ugerul scrofeii sugă gligănașii ei, albișori ca și dînsa; ei sînt nemnumerați; din câți se vedu, amă putut socoti pînă la vre-o trei-zeci și cinci. Toți stau înghesuți de două laturi, împrejurul mamei, care și dînsa e culcată la rîcoare, sub doi frumoși copaci. Enea, în veșminte de pace, adică în togă și nu armat, face libașinnile de pre datină, scurgîndu apă din palmele sale, pre malul rîului. În fundu se destinde o veselă priveliște câmpenească.

Precum v'amă mai spusă, domnilor, nu sciă cum se face, dar o liniște demnă, ună ce solemnă și sacramentale pare a domni în acea naivă scenă, ale cărei elemente s'ară crede așa de puțină apte a deștepta în minte idei grave și impunătoare.

Acelă *nu sciă ce*, credeți-mă, este chiar esența, secretul artelor antice, o însușire a lor propriă, care nu se desințe nici chiar în opere din cele mai mediocri, precum omul cu fire nobilă și virtuosă se recunósce sub cele mai modeste veșminte.

Acelă farmecă nămitoră și tainică, ală artei antice, aă cătată în zadară a'lă prinde marii artiști moderni, și illustri archeologi s'aă cercată fără de folosă să'lă explice și să'lă definăscă.

Este dar ună merită însemnată când omeni de talentă, cum a fostă, în a'lă xvii^{le} secolă, Pietro-Sante Bartoli, căruia amă consacrată cea mai mare parte din acăstă lecțiune, aă isbită a reproduce, a imita cu inteligență, decă nu și cu o scrupulosă exactitate, operele de artă ale antichităței.

Ora fiindă pré înaintată, rezervă, domnilor, pentru rōndul viitoră cele ce aveamă a vă spune despre anticarul Rafaelă Fabretti și despre alții, cari în răstimpul de una sută cincă decă de anni, pe care ilă studiemă de o cam-dată, s'aă ocupată și ei mai speciale cu antichitățile poporului romană.

A NOUA LECȚIUNE

Continuarea studiului asupra anticarilor din alți XVII secolă. — Spirită minuțiosă alți acestor anticar. — *R. Fabretti*. Viță, caracterul și încrișile lui. — Utilisarea epigrafice și numismaticel pentru istoriă. — "Syntagma de columna Traiani". — Thesaurelu lui Decebală. — Podul lui Traiană pe Dunăre. — Descripținea lui de pre *Dionă Cassiu* și *Chacon*. — Cercetări făcute de *Comitele de Marsigli*. — Poziținea podului la Tarnu-Severină. — Constatări moderne. — Lucrări de lemnă la podă. — Destrucținea lui. — Studiela omerice în antichitate. — Tabla iliacă. Descrierea ei. — *L. Beger*. — Apothoosa lui Omeră. — *Părintela Athanasii Kircher*. — Știința, invențiunile și originalitățile lui. — Egyp.omania. — Descrierea baso-relievului omeric. — *Gisbertă Cuper*. — Resumată.

DOMNILOR ,

Vă adduceți pôte aminte că în âmbele ultime lecțiuni amă menționnată cu laudă numele unui anticară italiană, în care toți s'au învoită a recunosce spiritul celă mai erndită, celă mai lumninată și celă mai pătrundătoră ală epoei sale. Acela e. *Rafaellă Fabretti*, carele, născută fiindă la 1680 în Urbino, și înălțată la gradul universitară de doctoră la vârsta de 18 anni, muri în Roma, ca pre-

fectă ală archivelor pontificali din castellul Sant-Angelo, tocmai la anul 1700, și astă-felū implu mai totū secolul alū xvii^{le} cu a sa respectată personalitate. Se pôte într'adevărū dice că, intru ceta-ce privesce studiile anticarie asupra monumentelor din Italia, Fabretti resumă pe deplinū și cu o necontestabilă superioritate, tótă sciința archeologică și chîar modul de a o tracta din acestū răstimpū.

Exaltațiunei dithyrambice a anticarilor de cu două sute de anni mai nainte, precum și investi-gațiunilor largi și complexe ale erudiților din se-colul alū xvi^{le}, urmase în a șapte-spre-decea sutime, unū spiritū mai scepticū și mai puçinū diffusū, unū gustū mai scrupulosū și mai criticū, o apple-care mai multū pornită spre cercetări minuțioase, amănunțite, intime, migăloase, anū puté dice, asu-pra usurilor și monumentelor vechimei. În acestū nouă periodū, erudițiunea se frământă, se dospesce și se mărunțesce în creeri de adevărați anticari specialiști, și cu câtū comparațiunile, explicările și e-xegesele lor sînt mai fine și mai subtili, cu atătū meritul archeologicū alū autorilor se consideră ca mai mare și este mai bine prețuitū.

Să nu nesocotimū însă acéstă tendență, domni-lor; ea a servitū pe de o parte, a lămuri fôrte multe puncturi înduoioase ale sciinței antichităților; pe de alta, a scôte din întunericul pămēntului și alū museelor, o mulțime de mici rămășițe secunda-

rie ale vieței usuali s'eu artistice din trecut, m'arunțisurî curiöse, prin a căror cunnoscință s'a putut p'etrunde, în urmă mai lesne, în înțellesul intim ală culturelor antice.

Cu principalii ómeni cari, pe t'errámul antichit'at'ilor romane, au lucrat în acestú sensú, d'a lungul secolului alú xvii^o, ba și chiar p'êné la jun'etatea secolului alú xviii^o, imi pr. punú a vé occupa astá-dí, și nu credú s'á potú face mai bine de-cátú a'í grupa în jurul celui mai renumitú dintre dínșii, imprejurul lui Fabretti.

Acum când Fabretti se aflá de multí anni lipsitú de graul și de p'enna lui, nimeni nu ne va opri ca s'á 'i facemú unú cortegiu allesú de anticari, contimporani ai s'ei; dar se vede cá pe când abbatele Rafaelú Urbinatul era cu díle, nu totú așa de lesne s'arú fi apropiatú de d'nsul collegii s'eu rivalii s'ei de sciință. Era aspru la fire archeologul nostru; însuși nu o t'ag'aduía; dovadá cá 'și luase dreptú embleuá, unú gróznicú aricú cu țepile sb'erlite, insoțitú de legenda ellinésca : φίλοις χάρισασθαι ἔχθρὸν ἀμύσασθαι. «Pe amici a îndátora; de vrájmași «a 'și r'ebuna!» Vai de aceștia, când aricú de la archivele pontificali își înásprea ghimpii! Germanul Gronovius, într'o discusiune asupra lui Titu-Liviu, și nefericitul Bellori, în privința sculpturelor de pre columna lui Traianú, le-au încercatú cu amarú ascuțisul.

Dacă ansă Fabretti se împăca rău cu ómenii de meseria sa, elú, în singurătatea cabinetului și în mijlocul ruinelor antice, se arăta neobositú la lucru; timpul îi era împărțitú între redactarea scrierilor sale de erudițiune și colindarea locurilor pustii, pe unde putea să descopere antichități; nici arșița sórelui, nici plóia, nici gerul, nici ostenéla drumurilor, ba nici chiar bóla nu 'lú opreaú, când era vre o cercetare archeologică de făcutú pe câmpiele romane. Poporul din Roma, când îlú vedea trecéndú căllare pe vestitul său callú Marco-Polo, scia că aménduoi, callú și căllérețú, au plecatú la vână-tóre de anticú; coci trebúia să scií, domnilor, că Fabretti învățase pe Marco-Polo, singurul său amicú și confidentú, să stea locului îndată ce mirosea a ruină, precum prepelicarul se opresce când siute vénatul. Elú însuși márturisea că datoresce multe descoperiri inteligentelú său tovarășú, anticarului cu patru picíore.

Dar, lásándú acum în laturí partea de onóre ce revine callului în lucrările lui Fabretti, vomú enumera, înainte de a despica unele puncturi din ele, principalile titluri pe cari se întemeiază marea lui reputáțiune de anticarú. Fabretti a typăritú la 1680, trei disertațiuni asupra vechilor apeducte romane și, totú în cercul studiilor de hydrografiá anticá, a descrisú mai târđiú canalul care odiniórá unea lacul Fucinú cu riul Leris sém Garigliano. Tocmai

pe la sfârșitul vieții sale, la 1699, a publicat o mare operă epigrafică, în care, el a mai întâi, a expurgat și a clasificat inscripțiunile Romanilor în așa mod, în-cât ele să prezente o lăncuire logică și să pōtă înlesni cercetările istorice; prin această, el a pus temelie cea mai solidă la știința epigrafice și, unind aplicațiunea cu teoria, a știut mai bine de-cât toți anticarii predecesorii săi, a se folosi de inscripțiuni și de monete, ca să explice fapte istorice și monumente archeologice. Multiplicitatea și varietatea cunoștințelor sale, precum și subtilitatea geniului său investigator, le a dovedit încă și în elucidarea unui renumit basoreliev din muzeul Capitolin, cunoscut sub numele de *Tabla iliacă*, iar mai ales în volumul în folio pe care l'a scris, mai mult în contra lui Bellori, sub titlul : *de Columna Traiani Syntagma*. Roma, 1683.

Maș întâi, precum v'amă prevestit de mai deună-zi, domnilor, vă voi opri puțin asupra acestei ultime și foarte interesanți publicațiuni. Nu dōrē că aș voi să vă fac aci o analiză completă a acestei cărți; ea, în nouă ale ei capitole, conține o așa enormă profuziune de discuțiuni și de notițe asupra miș și sute de cestiuni înrunte, în-cât, de ar voi cine-va să o resumme, ar trebui mai-mai să o recapituleze în întregul ei. În prima parte, autorul, vērșându'și focul asupra bțetului Bellori, căruia nu'i

dice altă-felă de-câtă *Neotericus*, servindu-se cu ună termină ellinescă ce se pôte lua în risă, și ca *Innovatoră*, și ca neîndemânică, seă, cum amă dice, *agemiă*, autorul despică, critică și restituă, cu o erudițiune netăgăduită, dar totă-d'auna agresivă, tôte puncturile pe cari commentatoarele gravurilor lui Bartoli, seă că le trecuse cu vederea, seă că le tractase cu erroră, seă că le modificase fără cuvântă de pre cum erau expuse de Chacon, seă în fine că le inchipuisse dînsul fără de nici ună temeiu. Apoi, de aci înainte, elă tracteză, într'ună capitolă speciale, despre artea navală la Romană și, în acestă studiū, cercetările sale sînt primele investigațiuni seriose asupra materiei; în altul, se ocupă de ôrecari rituri religiöse și superstițiuni antice; de aci apoi examină felurite cestinni de artă militară, și în fine, după ce, în cartea a viii^a, a vorbită de inscripțiunile privitoare la răsboiele dacice, elă consacra pe cea din urmă la examinarea monețelor ce s'au băttută în timpul acestor expedițiuni și astă-felă, prin elemente epigrafice și numismatice, se cercă a restitui șirul chronologică ală întregului răsboiu reprezentă pre columna lui Traiană.

Întră acésta, Fabretti a aședată adevărata basă a istoriei evenimentelor din timpul învingătorului Dacilor. Se scie într'adevără, că mai nimică nu s'a păstrată de la numeroșii scriitori, cari în vechime au tractată pre-largă despre faptele lui Traiană și în

parte despre răsbóiele lui de la Dunăre. Lista comentată de autori perduți pe care, cu o sagacitate din cele mai lăudabile, o publică acum d' Pappadopolu-Callimachū, în revista d' Hasdeu, *Columna lui Traianū*, vè póte da, domnilor, noțiuni precise despre câte s'au scris și despre câte au perit din cele scrise asupra vechilor locuitorii ai țării noastre.

În lipsa acelor nenumărate și prețioase documente, istoricii moderni au venit să cêră ajutorū de la archeologia, și dînsa, ca soră bună și îndatoritoare, a vèrsatū, prin Fabretti și prin mulți, fòrte mulți urmași ai lui, unū imbilșugatū thesaurū de noțiuni, cullese de pre inscripțiunii și monete, prin cari s'au restituitū, și chronologia și istoria domniei marelui împèratū. Astū-felū s'a pututū constata că Traianū a fostū allesū de șese ori *consul*, la anni 91, 98, 100, 101, 104 și 112; că de duoè-spre-șce ori a priimitū titlul de *Imperator*; că de duoè-șce de ori a ocupatū *puterea tribuniciū*; că cualificativul onorificū de *Germanicus* i s'a datū încă din șilele lui Nerva; că la anul 103 a fostū numitū *Dacicus* și la 110, *Parthicus*; iar titlul de *Optimus princeps*, celū mai bunū dintre principi, pe care nimeni mai bine nu l'a meritatū și pe care dînsul mai întètu de toți l'a primitū, 'i a fostū accordatū de Senatū și de poporū la anul 104. Totū din isvóre archeologice, și numai dintr'acesté, domnilor, s'a pututū allege timpul exactū alii faptelor și

alū clădirilor sale celor mari; astū-felū, cu alū v^{le} și alū v^{le} consulatū correspondū adducerea apelor în Roma, mărirea Circului, clădirea portului Centum-Cellæ, înălțarea unui templu și așternerea podului pe Dunăre. . . .

Dar nu este aci local de a ne întinde mai multă asupra acestor amărunte biografice și chronologice; destulū ne este acum a fi însemnatū folosul ce pōte trage istoria fondărei coloaniei romane în Dacia, din monumentele archeologice și apoi încă de a fi semnalatū pe Fabretti ca principalele inițiatorū alū acestei încuscrii a archeologiei cu istoria, pe tērrāmul originelor nōstre naționalī.

Mē tenū ānsē că numai din câte amū spusū, nu veți fi pututū prețui îndestulū, nici methodul criticū, nici cunnoscințele anticării ale eruditului de care ne ocupamū. Așū dori să vă lănurescū mai bine, și asupra meritelor lui, și asupra interesului ce noē mai allesū ne presentă cartea sa. Déca ānsē nu'mī stă prin putință a vă șpune totū ce se ȃice într'insa, apoi celū puținū dați'mī voiă să allegū pe ici și pe colé, trāsuri mai caracteristice ale procederilor sale, cari totū de odată să offere și vre o atracțiune mai specialē pentru noi.

V'amū spusū, pare-mi-se, cu ce scrupulositate și cu ce circumspecțiune Fabretti a cernutū și a rōnduitū inscripțiunile antice, pe cari predecesorii lui le primeaū și le înregistraū tōte de bune, fōră de

critică și foră de control. Astăzi, ajunsese a se prefira prin colecțiunile epigrafice o sumedenie de monumente lapidare spurie și croite de pe închipuirea, mai multă se mai puțină cultivată, a istoricilor falsificatori.

Iată un exemplu pe care îl cullegă din capitoul lui Fabretti, despre inscripțiunile privitoare la răsbóiele dacice.

Chacon, la una din scenele columnei unde se vedă caî încărcăți cu adânci panere pline de vase măiestrite, pe cari le adducă dinainté lui Traiană, a reprodușă povestirea din fragmentul lui Dionă Cassiă, care đice : (1)

«Și s'aă găsită thesaurele lui Decebală, de-și fusese ascunse sub rîul Sargeția, care trecea pe la palatele acestuia; în adevără, elă abăttuse rîul prin nisce robă și îi scobise fundul; apoi, depuindă acolo multă argintă, multă aură și cele-l-alte nestemmate, cari n'aveau a se teme de

(1) *Dionis Cassi hit r. roman. lib. LXXIII, 14* : «*Εὐρέθησαν δὲ καὶ οἱ τοῦ Δεακεβάλου θησαυροὶ, καί-τοι ἐπὶ τῶν ποταμῶν τῶν Σαργετίας, τῶν παρὰ τοῖς βασιλείοις αὐτοῦ, κεκρυμμένοι. Διὰ γάρ ἀιχμαλωτῶν τινῶν τῶν τε ποταμῶν ἐξέτρεψε, καὶ τὸ ἔδαφος αὐτοῦ ἄρξε· καὶ ἐς αὐτὸ πολὺν μὲν ἄργυρον, πολὺν δὲ χρυσόν, τὰ τε ἄλλα τὰ τιμιώτατα καὶ ὑγρότητα τινα ἐνεγκεῖν δυναίμενα, ἐμβαλοῖν, λίθους τε ἐπ' αὐτοῖς ἐπέθηκε, καὶ χοῦν ἐπεφόρησε· καὶ μετὰ τοῦτο τῶν ποταμῶν ἐπανήγαγε· καὶ τὰ σπήλαια διὰ τῶν αὐτῶν ἐκείνων τὰ τε ἱμάτια καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὁμοιότροπα κατέθετο· Ποιήσας δὲ τούτα, διεφθέρην αὐτούς, ἵνα μηδὲν ἐκλαλήσωσι. Βίβλις δὲ τις ἐπιπίρος, αὐτοῦ, τὸ γεγονός εἰδώς, εἶλω τε καὶ κατεμήνησε ταύτας.*»

umedelă, aședase d'asupra lor petre și grămădise pământu; apoi după acésta, dase drumu rîului pe la locul sêu; iar în pesceri, depusese, totu prin acei ómeni, veșmintele și cele-l-alte obiecte de acestu felu. Isprăvindu acesté, îi uccisese, ca nu cum-va vre-unul să destăinuiască. Dar Bicilis, unu soțu alu lui, carele cunoscea totu ce făcuse, fu prinsu și le spuse tóte.»

Pe temelul acestor cuvinte, învățații din Secolul alu xvi^{le} visañ mereñ a comori de ale lui Decebalu. Unu, ca istoriograful austriacu Wolfgang Lazius, pe care l'amu citatu mai de-unăđi ca celu mai vechu epigrafistu alu Daciei, neținendu sémã do trãdarea lui Bicilis, povesti că, pe timpul sêu, nisce pescari romãni, plutindu cu luntrea din Mureșu în Istriga sêu Streia, care este vechia Sargeția, a isbitu vasul lor sub apă de o buturugă și scormonindu ei acolo, au descoperitu o tãniță din care au scosu peste 40,000 bani de aur, toți cu efigia lui Lysimachu regele Thraciei; din acestia, cardinalul Martinuzzi, vestitu în istoria de pre atunci a Ardélului, a pututu căpãta abie vre o miiã, de óre-ce pescarii trecuse în Moldova, cu mai multe carre încãrcate de avuții. Acesté se credeañ a fi fostu chiar comorile lui Decebalu.

Dar alții, cu gendũ mai istețu, scornire o inscripțiune latinã, pe care Fabretti o respinge cu desprețu, ca o falsificare inchipuitã numai de pre spusele lui Dionu, și ca o nedibace imitațiune a

altor epigrafe cunoscute. Aceia ară voi să rememoreze ună sacrificiū pe care l'ară fi făcutū angustul Cesarū Nerva Traianū, părintelui Jone aflătorului de avnțiū și deitei mume a pământului, pentru descoperirea thesanrelor dacice :

IOVI. INVENTORI
DITI. PATRI
TERRAE MATRI
DETECTIS. DAC.
THESAURIS
CAESAR. NER
VA. TRAIANVS
AVG
SAC. F.

Dar Fabretti, citându toate isvorele de unde scornitorul modernū storsese elementele plastografiei sale archeologice, îi spune curatū că n'a isbutitū a'î fnra vederile, *fuci faciendi*.

În altū locū, la capitolul alū IIIe, elū se răpede încă și cu mai multă mânia asupra lui Bellori, carele a socotitū de cuviință să corecteze și să împlinescă pe Chacon.

Cestiunea este despre podul pe Dunăre alū lui Traianū.

În desemele cari aū servitū primului comentatorū alū columnei pentru descrierea sa, la stampa n° 86, se vede în fundū, o parte din acelu podū cu șapte din stôlpii lui, împreunați prin bolte

pline, cari se pară a fi de zidă, iar d'asupra se întinde podela cu âmbele sale balustrate ornate în răsuciri. În explicațiune, autorul spaniolă, minunându-se de acastă gigantecă operă a lui Traiană, descrie podul astă-felă precum flă aflase descrisă în fragmentele lui Dionă Cassiă, păstrate de chronicarul byzantină Xifilină, unde se đice că «stălpă-piă lui de pētră pătrată erăă duoă-đeci la numără, «inalți de câte una sută cincă-đeci de picăore, a-«fără de temelă, largă de câte șapte-đeci, și că ei «erăă depărtați unul de altul cu câte una sută «șapte-đeci picăore, fiindă împreunați prin bolte.» Apoi totă autorul grecă se miră cu câtă cheltuială și cu ce greutăți s'ăă putută clădi acești stălpă, într'ună riă așa de mare, într'o apă așa de prăpăstiósă și pe o albiă așa de tinósă, de unde nică că se putea abatte cursul apelor. (1)

Într'acestă ultimă punctă, fiă đisă în trecētă, scriitorul ellenă pare a nu fi de aceiași părere cu Pliniă celă tēnēră, carele, aprobândă proiectul poetului Caniniă de a cânta rēsbăile dacice, îi aduce

(1) *Dioni Cassiă*, histor. roman. lib. LXVIII, 13 : «Ὡς γάρ κρηπίδες εἶσι λίθου τετραπέδου εἴκοσι, τὸ μὲν ὕψος πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ποδῶν, πλὴν τῶν θεμελίων, τὸ δὲ πλάτος ἐξήκοντα. καὶ αὐταὶ ἐβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν ἀπ' ἀλλήλων πόδας ἀπέχουσαι ἀψῖδι συνφοδόμενται. Πῶς οὐκ ἂν τις τὸ ἀνάλωμα, τὸ ἐς αὐτὰς δαπανηθὲν, θαυμάσει; Πῶς δ' οὐκ ἂν τὸν τρόπον, ὃν ἕκαστα αἰτῶν ἐν τε πηλαμῶ πολλῶ καὶ ἐν ἕδατι δεινῶσει, διαπέδω τε ἰλυοῖσει, ἐγένετο; οἱ γάρ τοι καὶ παρατρέψαι πρὸς τὸ ῥεῖμα ἠδυνήθη.»

aminte că va avea a spune despre riuri strămutate de curându prin țerrine și despre poduri de curându aruncate preste riuri, «Dices immissa terris nova
«flumina, novos pontes fluminibus injectos.»

Dar să ne întorcem la cele dișe de Dionu și re-
pețite de Chacon. Spre a învedera și mai tare greu-
tățile învinse cu lucrarea podului, ei spunu că era
făcutu tocmai acolo unde matca riuului este, în par-
tea locului, mai îngustă, dar totu de o dată și
mai adâncă, iar apele lui mai răpiți. La acesté,
anticarul modernu, luându-se de pre unu descriitoru
de pe atunci alu Austriei, carele nu pare nici
măcaru a'și fi datu bine sémă de pozițiunea lo-
cului, adaoge că podul, din care nu se mai vedu
nici stôlpi, nici bolțile, a fostu aședatü în Pannonia
inferiöré, nu departe de locul cetăței Canizza, unde
în apropiere se află și o fântână minunată care își
schimbă apele în sânge, de câte ori vre-unu pericolu
amenință regatul Ungariei.

Orașul Canița, odiniöră bine întăritu, se află pe
riul Tisa, tocmai în nordul Banatului Timișórei;
cätü despre fântána cea minunată, pricepeți, dom-
nilor, că o asemené indicațiune de topografiă thau-
maturgică nu ne póte fi de mare folosü pentru a
precisa localitatea unde Traianu a înălțatü vestitul
sëu podü. Scriitorii cei vechi nu sânt nici ei mai
expliciți; dar noë ni s'au păstratü urme cu multu
mai positive, despre cari, osebitu de archeologii mo-

derni, ne potu încredința pe totu momentul Mehedinteni nostri din Severinü.

Ei, in fiã-care ãi de la Dunnedeu, vedu colo josu la póelele orașului, pe țernul nãsiposu alu Dunãrei, acea surpãturã de zidü cu masivele'i cãrãmiði inegrite și ciuruite de timpü, róse și mãcinate de umedelã și de muschiu, stréjã secularã, care, de optü-spre-dece sute de anni aprópe, stã cu ochii țintiți la soția ei de decindé riului, și pare-cã amẽnduoẽ împreunã ducü dorul altor optü-spre-dece ca din-sele, pe cari le aũ inghițitü treptatü apele sub luciul lor limpediü, din momentul când s'a ruptü lanțul de zidü seü de lemnü ce le uneaũ odiniórã tóte intr'o singurã și urieșã clãdire.

Dar ce altü a pututü óre sã fi fostü acea minunatã clãdire, déca nu chiar podul celü maĩ presusü-de-tóte-lãudatü de întregã antichitatea, pe care ilü așternuse peste Istru, marele architectü Apollodorü din Damascü, ca sã implinescã cugetarea mãrétã și voința neînfrãntã a gloriosului împëratü carele, urcãndu-se pe tronul Romei, nu se maĩ jura altü-felü de-cãtü cu aceste cuvinte : «Sã n'amü par-te de a vedé Dacia redusã in provinciã romanã «și de a trece pe poduri, Dunãrea și Eufratele!» ?⁽¹⁾

⁽¹⁾ *Ammiani Marcellini rerum gestar. lib. xxiv, 3* : «Traianus fertur aliquoties jurando dicta consuesse firmare : Sic in provinciarum species reductam videam Daciam ; sic pontibus Histrum et Euphratem superam !»

Că într'adevăr cele ruine de la Turnu-Severinului sînt chiar ale podului clădit de Traianu pe timpul resbóielor sale cu Dacii, faptul a fostu mai înteu recunoscutu și doveditu de unu bărbatu eminentu diu secolul alu xvii^{le}, căruia sciința îi datoresce o frunósă lucrare asupra riului nostru moștensescú, asupra Dunărei. Comitele italianu L. F. Marsigli, născutu în Bolonia la 1658, a ajunsu prin activitatea, prin cunnoscințele și prin capacitatea sa, la graduri înalte în armata austriacă. Pe la 1689, când Austria, purtându resboiul cu Turcii, isbutise a lua Nișul și apoi Vidinul, Marsigli, însărcinatú ca colonelú de geniú să așede unu podú de vase pe Dunăre, ca să póta trece oștirea íu iernaticú pe páméntul țerei Romănesce, studiá cu atențiune tóte localitățile ímprejmuitoare și 'și aținti mai cu sémá luarea aminte asupra ruinelor de la Turnu-Severinului. Elú mészurá, desemná și descrise cu deaméruntul tóte rămășițele áncó existenței ale podului, precum și ori-ce alte antichități ale Dunărei, și íntocmi din ele alú duoilé volumú alú colosalei publicațiunii typăritá de dînsul la 1726, în șepte mari volume in-folio, sub titlul : *Danubius Pannonico-mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, phisicis perlustratus.*

Totú íu acelu volumú, printre alte multe monumente antice și curiosități, veți recunnósce pe ta-

bella 54, unŃ pilastru funeraridŃ sŃu cippŃ, *cippus*, purtŃndŃ aceste cuvinte, pe ici pe colŃ trunchiate :

D. M. }
 ANTON }
 CALLIST }
 VIXIT }
 ANN. LX }
 DIOGE }
 MOSC }
 CONIVGI }
 B. M. }

adicŃ : «Ţeilor ManŃ ai Antoniei Calliste, care a trŃitŃ annŃ Ńese-deci, DiogenŃ Moscu, a ridicatŃ acestŃ monumentŃ soŃiei sale, celei plinŃ de me-rite.»

Marsigli ne spune cŃ elŃ a descoperitŃ acestŃ inscripŃiune Ńn curtea bisericeŃ de la CerneŃi, Ńn iŃrna annului 1689, cŃnd Markgraful LudovicŃ de Baden Ńi generalul HŃusler, puindŃ temeu pe ingŃduintŃa fŃrte induoiŃsŃ a lui ConstantinŃ VodŃ BrŃncovenul, venise sŃ 'Ńi aŃede cuartierele de iŃrnŃ Ńn judeŃele de preste OltŃ. AstŃ-Ńi n'aveŃi, domnilor, de-cŃtŃ sŃ vŃ coboriŃi aci josŃ, Ńn salla nnde staŃ grŃmŃdite monumentele lapidarii ale muzeului nostru, Ńi veŃi putŃ constata ŃnŃi-vŃ exactitatea transcrierei anticarului italianŃ. RŃposatul Michalache Ghica, de pre cum ne spune d^l Laurianu, a trans-

portatū mai nainte de 1843, acestū monumentū în Bucuresci, unde, celū puçinū în ochii d^vostre, elū trebuia să câştige mai multū preţū de-câtū în a^r grămmaticilor şi cārturarilor romāni de pre timpul voivodului Brāncovēnu.

Sūnt mulţumitū că amū pututū îndeplini, de-şi cam în modū incidentale, o datorie cōtre invēţatul comite de Marsigli, pe carele nu se cade ca noi, dunārenii, să 'lū trecemū cu vederea printre erudiţii din secolul alū xvii^{le}; voiu mārghini ānsē cele ce amū spusū despre dīnsul, adaogēndū numai că, dupē ce elū a lucratū la delimitarea hotarelor nōstre despre Banatul Timişōrei, apoi în anul 1703, a fostū pe nedreptū disgraciātū şi chiar degradatū de împēratul Austriei, în urma nenorocitei predāri a cetātei Brisach din Alsaçia, şi retrāgēndu-se la Marsiglia şi în fine în patria sa, la Bolonia, a trāitū, numai în ocupaţiuni sciinţifice, atātū istorice şi geografice, câtū mathematice şi fysice, pēnē la anul 1730, lāsāndū dupē sine unū nume lāudatū şi o întinsā correspondēnţā cu invēţatūi de prin differite țērrī.

Lui îi datorimū dar prima constatare seriōsā a localitātei unde a fostū construitū podul pe Dunāre alū lui Apollodorū; doveđile produse de dīnsul sūnt destulū de teneñnice spre a nu lāsa īnduoțeli; cu tōte acestē invēţatul germanū d^r H. Francke din Wismar, carele acum vre-o trei-đeci şi mai bine de

anii a tipărită o prețuită istoriă a lui Traiană,⁽¹⁾ basându-se pe calcule greșite de Sulzer în măsurătorea lărgimei Dunărei la locul podului, a susținută că ală lui Traiană, aședată, precum se sciă, pe stôlpi de pētră, a fostă clădită la Celeu, și că celă dintre Cladova și Severină este podul de lemnă ală lui Constantină celă mare. Nu sciū cum s'a făcută de și d' Cogălnicēnu, în istoria țērrei Romănesci, scrisă de d^{sa} în limba franceză, a alunecată pe priporul acestei errori. Rēul este că astūfelă, mai allesū pe chezășia unei autorități locali, neintemeiatele presupunerē ale lui Sulzer 'și aū făcută pārtiă în publicū, și alți istorici străini, totū cu așa slabe cuvinte ca și ale lui Francke, aū căutată, nu numai să așede podul celă cu stôlpi de lemnă acolo unde ruinele din apă sūnt invederatū de zidăriă, ci chiar să facă locū trecătorei lui Traiană, cu câte-va kilometre mai în susū de Rușava, în dreptul Ogradinei, unde pe malul sērbescū este o mare și frumōsă inscripțiune antică, constatāndū că Traiană, de trei ori consulă, adică la anul 100 dupē Chr., a surpată stāncele și a instrumată pērațele, ca să deschidă o calle pe malul dreptă ală Dunărei, — montibus excisis, annibus superatis, viam fecit; — iar nu de locū, ca să facă pe acolo podū stătătorū peste apă.

(1) *Dr. H. Francke. Zur Geschichte Trajan's und seiner Zeitgenossen. 2-te Ausgabe. Leipzig, 1840.*

Podul lui Traiană rămâne dar fără îndoielă acela ale cărui ruine se vedă sub Turnu-Severinului, și care în vechime se pornea din cetatea Egeta, de pre malul dreptă, ca să răspundă dincolo, la o altă localitate între Zernes și Drobetis, a cărui numire nu se pôte încă determina cu precisiune. Este de prisosă a se mai împotrivi cine-va evidenței, sub zadarnicul cuvântă că la acelă locă matca rîului nu este prăpăstiosă și așternută cu pământă tinosă, cum pretinde Dionă Cassiă. Cătă despre măsurătorea distanței de la ună mală la altul, dată de acestă istorică, adică de două-șeci și una de oră 150 picioră, cea-ce face cu totul 3570 picioră, acăsta a fostă constatată, cu forțe neînsemnate diferențe, și de comitele Marsigli și de alți exploratori multă mai noui.

Și 'n adevără, fiindă-că vorbirēmă așa multă despre starea actuală a ruinelor, să nu uită a face mențiune despre ună faptă de cea mai mare importanță, privitoră la rămășițele antice din fața Severinului.

Din totă inima așă fi dorită, domnilor, ca acestă faptă să fiă săpăturile făcute în mai multe rînduri cu antorisațiunea și spesele ministeriului nostru; dar, trebuiă să mărturisescă, că citindă și recitindă raporturile cari s'aă scrisă și s'aă typărită prin diare asupra explorațiinnilor executate pēnă acum fără șiră nici systemă, la Severină, amă rămasă

numai cu întrebarea, încă nedeslegată : «La ce vorî
«fi bune cercetările arheologice, făcute în mod
«aşa de empiric şi aşa de fantacist?» Păcat de
parale! şi mai allesu păcat de bietele ruine, scormonite fără de nici un spor pentru sciinţă!

Fără de nici o cheltuială ansă, întemplantarea a addusă rezultate cu multă mai fructuöse. Acum şese-spre-dece anni, în luna lui Ianuarii 1858, apele Dunărei au scăduţu în modu cu totul excepţionale; în dioa de 15 ale lunei, ele fiindu cu 1', 4" mai prejosu de 0 la nivellul din Ruşava, lăsară să se vadă în albia riului, şese-spre-dece stôlpi de zidăria, pe cari cercetându'i, se găsiră construiţi, ca şi capetele podului de la maluri, cu petroşe şi cu mocirlă de cimentu romanu, şi căptuşii cu cărămidă mare pătrată; ei erau spaţiaţi într'astu-felū d'a latul riului, încâtu locul unde lipseau dintr'inşii patru, spre a se face duoă-deci cu totul, era acoperitu de o insulă care pe-semne podmolise pe acela.

Unu ingineru militaru din Ruşava şi unu conductoru de clădiri alu companiei vapórelor din Turnu-Severinulu făcură măsuratori şi exploraţiuni minuţioşe. Ei dovediră în interiorul zidăriei, nu numai găuri regulate dispuse, în cari fusese aşedate bérne încruciate, dar încă aflară şi câte-va crâmpete de lemnu de stejaru; cărămidile cari accopereau stôlpii, purtau mărcile a trei diferite cohorte auxiliariu din a XIII^a legiune *Gemenă*, cari negreşitu au fostu

întrebuințate la lucrarea podului. Din acele cărămiși avem și noi în museul nostru național.

Pe temeiul constatărilor făcute la fața locului în iarna anului 1850, profesorele Aschbach a publicat în Vienna o monografie foarte interesantă și detaliată asupra podului de piatră al lui Traian de pre Dunăre, ⁽¹⁾ în care el a desbătut toate cestiunile istorice, topografice și tehnice, attingătoare de această însemnată construcție.

Dar socotesc că e timpul să ne întorcem la Fabretti; sunteți în drept, domnilor, a mă accuza că am colindat secolii și țerrile cu cercetări asupra podului lui Traian și am lăsat cu totul în latură pe autorul *Syntagmei* despre columna Traiană. Dinsul, cu toate acestea, ne a addus la podul de pre Dunăre; se cuvine dar să'i facem loc ca să'și dea și el părerile asupra lui.

Mai întâu însă, câtă se vedem în ce mod Belleri, în notițiile sale, a amplificat pe Chacon. Iată dar cum el se exprime la § 259, având dinainté ochilor desemele cu multă perfecționare ale lui P. S. Bartoli și neputându prin urmare tăgădui, de pre structura învederată a podului, la stampana 74, că arcurile bolților cari unea stâlpii sunt formate de nise întreite cercuri de lemn, legate între sine cu stinghi, bătute cu piatră la

(1) *Prof. Dr. Aschbach. Ueber Trajan steinerne Donaubrücke. Wien, 1858.*

închiiașturi și proptite, în capul stôlpilor, pe nisce căpriori împărechiate, asemenea de lemn. Bellori ȃdice ănsă cele ce urmăză :

«Dionă descrie acestă podă ca o clădire minunată, cu 20 stôlpi de marmoră pătrată, nalți de 150 picăore, osebită de temelii, largi de 60 și depărtați între sine de 170 picăore, cari stôlpi erau uniți prin arcuri; lucrare de necredută, coci din cauza adăncimeii și a iușelei lor, apele nu iertaă acolo nici o clădire, nici se puteaă abatte. Podul înălțată aci de Traiană a fostă cu totul de marmoră, împreună cu arcurile lui; iar celă pe care ilă vedemă e făcută cu bérne de lemnă și numai cu stôlpii de pétră, póte pentru necesitatea grabnică de a trece pe dănsul.»

Aci Fabretti se face Dunăre de mânia, fiindă că *agemiul explicatoră*, «novitius interpres», a cutezată a ȃdice că podul a fostă cu totul de pétră, împreună și cu arcurile lui. «Chiar de l'ășă fi vē-ȃdută de pétră, ȃdice elă, eă totă de lemuă l'ășă «fi credută; dar arătându-se invederată că era de «lemnă, a trebuită ca printr'o minune să'lă pre-ȃfacă în pétră.» Apoi, luândă în cercetare cu deamăruntul structura stôlpilor de zidăriă, elă arată că aă trebuită să aibă o formă exagonală, ale cărei ăngھیuri ascuțite, puse în lungul apeii, despicăă mai cu înlesnire vallurile și lăsaă de la muchia extremă a unui stôlpă péné la a celui următoră, o distanță de 170 picăore, pe cândă între pă-

reții laterali ai pilastrilor, rămănea unū spațiu numai de 110 pictoare. Spre a întemeia și mai tare măsurătorile sale, și spre a explica modul de construcțiune alū acestor zidării, făcute în apă, elū adduce mărturia însemnată a unū vestitū mecanicū și constructorū hydraulicū grecū din alū XII⁶ secolū, patriciul Theofilū, a căruī scriere asupra podului înălțatū pe Dunăre de Apollodorū s'a păstratū în annalele versificate ale chronicarului byzantinū Tzetzes, intitulate *Chiliadele*. Theofilū luase indicațiunile tehnice și dimensiunile, chīar din descrierea compusă de însuși Apollodorū, făcătorul podului, γεφυροεργαστής, descriere despre care face mențiune și Procopiū din Cesarea, istoricul împăratului Justinianū, în opera sa *de Edificii*, unde vorbesce de năruirea în apă a podului de pétră din vecinătatea castellelor dunărene Zanes și Pontes.

Fabretti, completândū prin așa puternice documente, însemnările mai puțin lămurite ale lui Dionū Cassiū, constată că numai stōlpiī erau făcuți de zidării, și că, spre a 'i construi, s'aū întrebuițatū nisce mari cutii de tălpōie, κιβώτιον, înțepenite pe din lă-între cu bërne încrucișate, în cari s'aū turnatū bolovanī de pétră și de acelū cimentū nestructibile, pe care Romaniī sciaū așa de bine a'lū plămădi. Astū-felū stōlpiī s'aū înălțatū d'asupra apei mai presusū de orī ce creșcere a rīului, înfrunțândū tōtă volbura lui impetuōsă; iar d'asupra lor,

peste spațiul ce'i despărțea, s'a'ă dezvoltată bolți construite cu grindă, dispuse în întreite arcuri teșite. Dovada acestui fapt, Fabretti o găsește nu numai în posibilitatea rațională a unei asemenea construcțiuni, nu numai în desenul foarte clar și deslușit ală baso-reliefului de pre columnă, dar încă și în typul unei medallie a lui Traian, pe care el o văduse în colecțiunea reginei Christina de Svedia și în care el recunoscuse podul de pre Dunăre, reprezentat, pentru înlesnirea gravorului, printr'o singură din ale sale bolți, sprijinită pe două pilastri monumentali, la ambele căpătii.

Acea medaliă mare de bronz merită să ne oprască un moment. Museul nostru o posedă, într'o mare și frumoasă colecțiune de două-sute-cinzeci și cinci bucăți de aur, argint și bronz, toate relative la domnia lui Traian, care la anul 1870 s'a cumpărat de la d' C. Bolliac și care conține o serie aproape completă pentru istoria monetară a marelui împărat. Multe din aceste prețioase documente nummari sunt adunate din Dacia, și câte-va sunt, pare-ni-se, încă inedite.

Bronzul de care vorbim acum mai în speciale, poartă, pe o față, bustul lui Traian încununat cu lauri, și împrejurul legenda următoare: IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P.; pe revers este figurat întreitul arc de lemn, care reprezintă podul pe Dunăre și care de ambele

părți se rezimă pe câte ună stâlpă cu turnă și poartă, avându d'asupra câte trei statue. Sub podul este o luntre plutindă pe valluri. În jurul acestora se citește : S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. S. C. (1)

Aci găsimă chiar data clădirei podului; e ală v¹⁶ consulată ală lui Traiană, adică annul 857 de la clădirea Romei, 104 de la Chr., în fine annul care desparte antăul resboiu dacicū de ală duoilé. Traiană utilizase intervallul de pace spre a construi acea minune.

Acum să mai dămă încă o-dată cuvântul lui Dionă Cassiū, carele, să nu uitați, domnilor, a scrisă întinsa sa istoriă a Romanilor, cam pe la annul 200 după Chr. : (2)

«Din astă-felū de lucrări se dovedescă înaltele cugetări ale lui Traiană; iar noă podul lui nu ne mai este de nică unū folosū, cōci nu mai sūnt de-cătū nisce stâlpă, ne mai avēndū trecētōre d'asupra lor, pare că n'arū fi fostū făcuți cu altū scopū, de-cătū numai spre a dovedi că nu este nimicū pre lume care să nu pōtă fi îndepli-

(1) «Impăratulăi Cesarelui Nerva Traiană, Augustului, Germanicului, Dacicului, Pontificelui-Maximă, însărcinatului cu a Tribunilor putere, consulului pentru a v oră. Părintelui Patriei. — Senatul și Poporul Romană, optimului Principe prin Senatus-Consultă.»

(2) *Dioni Cassii* histor. roman. lib. LXVIII, 13 : « Ἡ μὲν οὖν μεγαλόνοια τοῦ Τραϊανοῦ καὶ ἐκ τούτων δείκνυται· οὐ μέντοι καὶ ἀφέλειάν τινα ἡμῖν ἢ γέφυρα παρέχεται, ἀλλ' ἐστᾶσιν αἱ κρηπίδες ἄλλως, δίοδον οὐκ ἔχουσαι, καθάπερ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ μόνον γενόμεναι, ἢ ἐπιδείξουσι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν οὐδὲν ὅ τι οὐ δυνα-

nită de firea omenescă. În adevărul Traiană, bănuindă că pe când Dunărea ară fi înghiăcată, s'ară puté ca Romanii de dincolo să fiă atacați în resboiu, făcu acelă podă ca să pótă trece maī lesne pe dīnsul oștirile sale. Dar din contra Adriană, temēdu-se ca nu cum-va barbarii, dupē ce voră înfrānge strejile podului, să găsescă pe dīnsul o trecētóre lesnicōsă în Mesia, puse să 'i scōtă construcțiunea de pe d'asupra.»

Fabretti crede că acea construcțiune egretie nu pōte să fi fostă altă-ceva de-cătă bolțile și podéla de lemnă, pe cari Adriană puse să le ridice, lă-sāndă în prelargul riului numai stōlpii de zidăria, expuși la vēnturi, la valluri și la ploii, osēndiți a se surpa cu timpul din înălțimile lor. Astū-felū, peste câte-va sute de anni, abié aū maī rēmasă, ca martori neīnlăturați ai mărimēi lui Traiană și ca chezași ai legāmētului eternă, ce unesce pāmētul Daciei cu coloniile romanē veniți de decindé, aū rēmasă, dīcemū, la lumina cerului, acele duoē căpētite ruinate ale podului, pe āmbele maluri oppuse, iar, tălnuite sub ape, crāmpetele celor-l-alti optăspre-dece pilastri, de multă innecați în adūncă!

Sciința așa de variată a lui Fabretti a provo-

μένην εξεργάσασθαι Ὁ μὲν γὰρ Τραϊανὸς, δεῖσας μὴ ποτε, παγέντος τοῦ Ἰστροῦ, πόλεμος τοῖς πέραν Ῥωμαίοις γένηται, ἐποίησε τὴν γέφυραν, ἵνα αἱ ἐπιβοήθειαι ἑσθίως δὲ αὐτῆς διεξιῶσιν Ἀδριανὸς δὲ τούναντίον φοβηθεῖς, μὴ καὶ τοῖς βυρβάροις τοὺς φρουροὺς αὐτῆς βιαζομένους ἑσθία διαβάσας τὴν Μοισίαν ἤ, ἀφείλε τὴν ἐπιπολῆς κατασκευήν.»

catu, domnilor, pe nesimțite, desvoltările- cu cari n'amă întinsu aci asupra unui punctu de archeologia națională, atinsu de anticarul nostru cu o perfectă intuițiune a faptelor, pe cari cercetări posterioři le aū adeviritu la fața locului. Așu poté să grămădescu, în lauda lui, numeroșe alte exemple de acelașu felu; dar v'amă promisū că în jurul sēu voiu face astădi locu celor mai fiuntași dintre anticariu, contimporaniu lui; de aceia, dreptu mijlocu de tranșițiune și pentru ca să nu ne luămū dioabună pré fōră veste de la supărăciosul Fabretti, dați'mi voiă a vē adduce a-minte că, printre scrierile lui de erudițiune, amū prenumăratu și o disertațiune asupra baso-relievulu anticu numitu *Tablă iliacă*, lucrare pe care elū a anexat'o la volumu *Syntagmei*, ca unū corollariu desvoltătorū alū mar multor locuri din acea carte, în cari elū explicase scenele sculptate pe columna Trafană, prin scene de pre citata tablă.

Denumirea acestei vestite anaglyfe v'a și făcutu să înțelegeți că ea este relativă la cetatea Ilion sēu Troia, și póte că veți fi și bănuitu că dinsa representă întemplările epice ale acelei perdate cetăți, căria nemuritorul Omeru 'i a asiguratū o gloriósă și eternă amintire.

În acestu casu nu v'ați amăgitu, titlul disertațiunei lui Fabretti confirma acēsta; elū este : *Explicatio veteris tabellæ anaglyphæ Homeri Iliadenu*

atque ex Stesichoro, Arctino et Lesche Ilii excidium continens.

Nu este nici locul aci, nici necesitate de a v[er]bi d[um]v[ost]re despre iusemn[ă]tatea litterari[ă] și despre marea înrîn[er]ire ce a[un] avut[ă] asupra litterilor antice, ba și chiar asupra celor moderne, poemele omerice. D[um]v[ost]re sci[ti]ți neap[ă]rat[ă] cu c[ă]t[ă] îngrijire Ellen[ic]ă, din t[ot]e epocele și din t[ot]e p[ar]țile, s'au ocupat[ă] de a aduna, de a controla, de a transcrie, de a studia și de a explica versurile atribuite nemuritorului p[ar]inte al[ă] poesiei și chiar ale altor mulți, cari, pe trepte mai inferio[re], au povestit[ă], în poeme epice, faptele eroilor primitivi ai Elladei, și au completat[ă] acea adunare de fabule poetice și de întem[pl]ări reali, cari întocmeau seria de opere, numit[ă] *Cyclul epic[ă]*. Sci[ti]ți negreșit[ă] cum, sub tirannia inteligent[ă] a lui Pisistrat[ă] în Athena, au lucrat[ă] *diascevasti[ă]*, spre a allege, a r[on]d[ui] și a redacta cele mai veridice tradițiuni orale ale rhapsodilor s[ă]u c[ă]nt[ă]reșilor omeriș[ti]; cum anticele cet[ă]ți grecesci se întreceau care de care s[ă] aib[ă] o edițiune mai complet[ă] și mai corect[ă] a operilor lui Omer[ă], edițiuni cari se numeau[ă] *politice*, adic[ă] propriet[ă]ți municipale ale orașelor; cum însuși filosoful Aristotele s'a ocupat[ă] a face o recensiu[n]e a divinului poet[ă], pe care Alexandru-cel[ă]-mare o purta pretutinden[ă] cu sine, închis[ă] într'o prețio[să] lădișă, luat[ă] din thesaurul persic[ă] al[ă] lui Darius, și

din care cauză acea recenziune s'a și ȑisū, ἡ ἐκ τοῦ νάρθηκος; cum apoi erudiȑii din Alexandria Egiptului, dintre cari rēsare mai presusū de toȑi, illustrul Aristarchū, modelul criticilor, aū fācutū compunerilor omerice, și in genere întregului cyclu epicū, felurite îndreptāri sēū *diorthose*, și le aū explicatū, le aū interpretatū, le aū completatū și le aū commentatū in totū felul; cum iarāși cārturarii mai noui ai Byzanȑului, meditāndū asupra acelor poeme seculari, le aū inzestratū cu voluminōse note sēi *scholi*, printre cari mai cu sēinā ne sūnt și nouē aȑi de mare ajntorū ale episcopului creștinū Eusthatiū Thesalonicul din alū xii^{le} secolū; cum in fine tōtā antichitatea ellenā și romanā s'a adāpatū, d'a lungul secolilor, cu versurile lui Omerū și, putemū ȑice, s'a inchinatū in numele lui.

Dar ce sā mai ȑicū? Studiul lui Omerū era in vechime o porȑiune esenȑialē a invēȑāmētului publicū, o necesitate neînlăturatā a educaȑinnei orī cāruī omū cultū; elū era consideratū ca mijlocul celū mai nimeritū spre a forma și a desvolta spiritul, gustul și inima tinerimei; de aceia și Platonū, cānd, in visurile sale politice, se cērcā a inchipui o societate de ómenī fōrā de patimi, fōrā pe slābiciumi, pe ale cāror sufflete nimicū sā nu vinā a le inmuia, elū nu cutēzā sā depārteze dintr'insa pe sānȑitul, pe minunatul, pe rāpitorul Omerū, ἱερὸν, καὶ θαυμαστὸν καὶ ἡδὺν ἄνδρα, — atātū

era de mare respectul ce inspira anticul rhapsodă! — de-câtă respândindă profumuri și depuindă cununne pe capul său veneratū, *μύρον κατὰ τῆς κεφαλῆς καταχέαντες καὶ ἐρίω στέψαντες.* (1)

În genere toți scriitorii anticii attestă marele rolă ce se da poemelor omerice în instrucțiunea junimeii; filosofii, grammaticii, oratorii și sofistiți vorbeau necontenit de dinsele și, din ele scoteau învățăminte de tot felul. În toate localitățile unde trăiau Grecii, și mai târziu chiar și în Italia antică, în Gallia și airé, au existat școlile omerice, unde, prin felurimi de metode, se studia și coprinsul și esența nenumăratelor epopee ale lui Omeru. Totu astu-felu la epoce mai apropiate de noi, cetățile italiene înființară cathedre speciali pentru citirea și comentarea *Divinei Comedii* a lui Dante; mai mulți artiști din timpul Rennascerei se cercară să reprezente, prin tabelluri picturali, dispozițiunile generali și scenele episodice ale nenumăratelor regiuni și cercuri, prin cari poetul florentinu se strecurase, colindându pe rându, în întreita sa visiune profetică, Infernul, Purgatoriul și Paradisul.

De o idee analogă cu a pictorilor dantesci, pare a fi fostu inspiratū sculptorul omericu, carele a lucratu la *Tabla iliacă*, descrisă și explicată de Fabretti. Ai dice că ea a fostu o tabellă mnemonică

(1) *Platonis de Republica lib. III, § 398.*

destinată a se aşterne pe pereţii unei clase omerică, pentru ca scolarii să 'şi întipărescă în memoriă ordonanţa şi faptele poetice coprinse, nu numai în Iliada lui Omeru, ci şi în alte poeme, cari complectează ciclul epicu alu Troiei.

Acéstă presupunere pare mai cu sémă a fi confirmată printr'o iuscripţiune, trunchiată la începutu, care străbatte d'a curmedişul tótă tabla; ea dice :
 « învăţă frumósa întocmire a lui Omeru,
 «pentru-ca, instruindu-te, să capeţi măsura întregel
 «înţellepciunii.»

.... ΩΡΗΘΝ ΜΑΘΕ ΤΑΞΙΝ ΟΜΗΡΟΥ ΟΦΡΑ ΔΑΕΙΣ ΠΑΣΗΣ
 ΜΕΤΡΟΝ ΕΧΗΣ ΣΟΦΙΑΣ

Dar, să vă spuî, domnilor, câtu se va puté mai pre-scurtu, în ce consistă acea tabellă sculpturală. Proporţiunile îi sânt mici (12 degite nălţime, 14 lărgime); ea nu pare a fi de pétră, ci de o migmă fórte tare şi solidă, despre care Vitruviu spune că era întrebuiţată la tencuîelile ce aveaû a se ornamenta cu relievrî. Din ea ne lipsesce tótă latura dreptă. Tabellul din centru, mai latu de-câtu părţile lăturaşe, representă cetatea Troiei cu zidurile ei de împrejmuire, şi, într'însa, pe trei planurî superpuse, se vedû luptele ce aû determinatû învingerea Troienilor; susû e callul de lemnû alu Ellenilor, δούρηος Ἴππος, şi scenele de măcellû, cari aû însoçitû imediatû norocita stratagemă a Gre-

cilor; mai jos, uciderea lui Priam în porticele palatului său de lângă templul Afroditei; iar dedesubt, reprezentarea faptelor lui Eueu și, mai ales la mijloc, ca un obiect principal al întregii compuneri, se vede eroul strămoș al nemului roman, esșind pe porța cetății, cu tatăl său Anchise, purtător al ȧeilor Penați pe umeri, cu fiul său Ascaniu de mână, câte și trei călăușiți de ȧeul Hermes său Mercur.

Acastă ultimă scenă, pusă ȧre-cum mai în evidență, a făcut pe Fabretti să presupună că monumentul, fiind lucrat cu specială intențiune pentru Romani, a avut în vedere și poema latină a lui Virgiliu; cu toate aceste, dedesubtul menționatului tabellu, sta scris numai cuvintele: Ἰλίου πέρις κατὰ Στησίχορον. Se vede dar că artistul infățișase aci ruinarea Ilionului, astu-felu cum o descriesese poetul ellenu Stesichoru, în epopea sa acum perdută.

Pote că această reprezentare plină de animațiune a fost și ea o reminiscență, mai multă sau mai puțin fidelă, a vre-unui din tabellele picturale lucrate de marii artiști Polygnotu, seu Cleantu, seu Theodoru, cari toți au ilustratu cu penna lor aceleași scene de destructiune.

Mai jos însă de titlul prădării Ilionului, dar totu în spațiul mijlociu al Tablei iliace, sunt alte patru sceue, privitoare la evenimente troiane, relatate

în următoarele poeme, cari acolo stău indicate anume : *Iliada* de Omerū, *Æthiopida* de pre Arctīnu din Miletū, și *Iliada* numită *cea mică* de pre Lesches din Pyrrea.

Acea parte centrală era coprinsă între două stâlpi figurați, pe cari s'a înscrisū unū istoricū prescurtatū alū întemplerilor înfățișate în totū tabellul ; apoi d'asupra, mai este o bandă îngustă de micī sculpture, și de dedesubtū, alte două bande superpuse ; iar de două părți, din colo de columnele scrise, erau câte două-spre-zece bande mai scurte, dispuse una peste alta, înfățișându fiă-care câte una seū mai multe scene din poemele cyclice. Amū mai spusū că totă partea din dreapta, împreună și cu stâlpul ei, lipsesce ; se vede că acea conținea reprezentarea plastică a unū-spre-zece din primele cânturī ale Iliadei, cōci pe partea stîngă încă existente, se vedū, aședate de josū în susū și însemnate prin litterile ellene cari erau affectate differitelor rhapsodie ale poemei, scenele principalī din cânturile alū XIII^{is}, N, pēnē la alū XXIV^{le}, Ω. Titlurile rhapsodiilor și numele proprii ale indivișilor și ale monumentelor figurate, sūnt gravate de dedesubtū, la fiă-care scenă ; astū-felū, bună-ōră, luându în cercetare banda cea de d'asupra compartimentulū centrale, găsimū intr'insa scenele primului cântū alū Iliadei : templul lui Apollonū Smintheū, ἱερὸν Ἀπολλῶνος Σμινθεύς, și pe preotul seū Chryses,

Χρῦσες sacrificându'î victime; ómenii și cãniî murindũ de cĩumã, λοιμὸς; Calchas, Κάλχας, invocãndũ pre ðei; Agamemnonũ, Ἀγαμέμνων, certãndu-se cu Achillũ, Ἀχιλλεύς, dinainté lui Nestorũ, Νέστωρ, și a altor cãpeteniî; ðeiþa Minerva, Ἀθήνα, oprindũ pe agerul Achillũ de a lovi cu paloșul pe regele Acheilor; Ulysũ ducẽndũ ecatomba, ðeului, Ὀδυσσεὺς τὴν ἑκατόμβην τῷ θεῷ ἄγων și inapoidũ pe Chryseida, Χρυσείς tatãlui sãũ; in fine ðeiþa Thetis, Θέτις, in genuchindũ dinainté lui Joue.

Iatã dar, pe o îngustã bandã de vre-o 20 centimetre, ornatã cu duoẽ temple și altare, și cu duoẽ-ðeci și una de figurî in diferite poziþiuni, osebitũ de vitele sacrificielor și de cãniî cĩumaþi, iatã unũ resummatũ aprópe completũ alũ primului cãntũ alũ Iiadei, incepẽndũ de la învocaþiunea amãritnului preotũ și pãrinte Chryses :

Κλυθή μιν, Ἄργυρότοξ, ὅς Χρῦσῆν ἀμφιβέβηκας,
Κίλλαν τε ζαθέην, Τενέδοιό δ'εἰσι ἀνάσσεις,
Σμινθεῦ!

(v. 37)

«Ascultã-mẽ tu, care ai arcũ de argintũ, care ocrotesci Chrysa și sãnþita Killa și care domnesci cu putere in Tenedos, Apollone Smintheule! . . . »

și pẽnẽ la momentul supremũ când, induplecatũ de rugãmintele și de plãnsorile galeșei Thetide, prẽ puternicul Joue, grãmãditorul de nuori,

«vorbi, și totu de odată fiul Timpului clipi spre approbare din negrele'i sprincene, și pletele profumate ale deului folfăiră pe nemuritorul său creștetu; iar întinsul Olympu se cutremură cu totul.»

Ἡ, καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσιν νεῦσε Κρονίων.
ἀμβρόσια δ' ἄρα χᾶται ἐπεβρώσαντο ἀνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο μέγαν δ' ἔλελιξεν Ὀλυμπον. (v, 530)

Déca vă citezū veîsurī din Omerū, domnilor, eū nu facū alta de-cātu să urmezū methodul de explicațiune, pe care Fabretti l'a întinsū asupra întregului monumentū. Eū ansē mă voiu mulțumi de o-cam-dată cu cea ce amū dîsū pre-scurtū despre cântul și banda antēra, lāsândū ca d'vóstr^a să completați, déca veți voi, studiul numeróselor scene și inscripțiunii de pre Tabla iliacă.

Cea-ce amū încă a vă mai spune despre dînsă este că, în nrma lui Fabretti și profitândū de ale lui elucidări, unū anticarū și numismatū germanū, din aceeași epocă, Laurentū Beger (născutū în Heidelbergū la 1653 și răposatū în Berlinū la 1705), merituosul bibliothecarū și officiosul curténū alū e-lectorelui palatinū de Brandenburgū, Carolū Ludovicū, a restituitū, de pre acéstă tabellă sculptată, într'o scriere archeologică, istoria rēsbóielor și a căderei Troiei.⁽¹⁾ Acestui bărbatū, — fiă constatatū cam

(1) Bellum et excidium Troianum, ex antiquitatum reliquiis tabulam quam R. Fabretti edidit Iliaca delineatum Berlin, 1699.

în trecătū, — îi datoresce Berlinul, atunci încă foarte instrăinatū de archeologiă, întocmirea și descrierea primelor sale colecțiuni anticarie și bibliografice. Știința, încă foarte italiană a antichităților, începea de pre atunci a 'și face culburī statornice prin țerrile Nordului.

Dar să nu ne depărtămū încă cu totul de Tabla iliacă a lui Fabretti. Altele aualoge, cu scene din Odysea și din cyclul lui Ercule sēu Eracle, s'aū mai găsitū în urmă, și aū inavuțitū museele cu asemenea tabelle epice, căroră li se dīcea, pōte, în vechime πίνακες κυκλικοί. În orī-ce casū, cea mai întēlu cunnoscută și cea mai importantē din ele, adică Tabla iliacă, relativă la cyclul Troianū sēu Τρωικός, de pre cum stă scrisū pe dīnsa, aceia care astă-đī face parte din colecțiunile Capitoliului, a fostū descoperitā, de pre spusa lui Fabretti, nu departe de Albano, pe callea Appia, la locul numitū Bovillae (iar astă-đī alle Frattochie), unde se sciă că împēratul Claudiū, mare admiratorū alū lui Omerū, avea o casă de țerrā, *in agro Ferentino*.

Dar totū acolo se aflase și unū altū monumentū sculpturale, cu caracterū omericū, pe care, pentru mai multe cuvinte, se cade să 'lū alăturāmū pe lūngă faimōsa Tablă iliacă din museul Capitolinū.

E și acesta unū baso-relievū pe stucū sēu tencuială de marmoră, care din palatul principilor romani Colonus a trecutū în prețiosa colecțiune a

englezului Towneley, cu care la 1819 s'a învâțit foarte multă muzeul Britannică din Londra.

Dar încă din ală xvii¹⁶ secolă această curioasă tablă, interesantă atât prin subiectul ce reprezintă, câtă și prin meritul artistică ală sculpturelor sale, a atrasă asupra 'i atențiunea ună foarte mare numără de anticari și de archeologi. Însăși numirea de *Apotheosea lui Omeră*, ce, cu dreptă cuvântă i s'a dată, ară explica de ajunsă viul interesă ce ea a inspirată tutulor, încă de la descoperirea ei; și în adevără, a numi pe toți căți ară tractată despre dănsa, ară fi ca și a face nomenclatura aprăpe completă a autorilor cari s'ară ocupată cu descrierea și interpretarea antichităților greco-romane în cei din urmă trei secolă.

Vomă allege dar, nunaă pe cei măi de frunte, și, fără chiar de a menționa pe archeologii modernă, vomă numi, din epoca de care ne ocupămă, măi întău pe celă măi vechă dintră toți, pe vestitul călugără iesuită, părintele Athanasă Kircher, una din fisionomiile cele măi originală dintre învățatăi secolului; apoi pe cunoscutul nostru Fabretti, carele a explicată și a lămurită măi multe amănunte anticariă din *Apotheosea lui Omeră*, în disertațiunea sa despre *Tabla iliacă*; în fine pe învățatul ollandeză Gisbertă Cuper, carele, sub titlul de *Apotheosis vel Consecratio Homeri, sive lapis antiquissimus in quo poetarum principis Homeri consecratio*

sculpta est, a tipărită la 1683, cartea cea mai întinsă și mai dezvoltată asupra acestei materii.

Lăsăm de o cam dată la o parte pe numismatul Ezechiel Spanheim și pe criticul Gronovius, despre cari vom avea a vă vorbi cu alte ocazii, precum și pe alții mai puțin arătoși; dar cred că ar fi o nedreptate să trecem cu totul cu vederea numele lui Schott, consiliarul, bibliothecarul și anticarul regelui Frederic cel mare al Prusiei, carele și dînsul, la 1714, a dat o nouă explicațiunea Apotheozei lui Omer, resummandu pe ale tuturor predecesorilor săi.

Stăm la îndoielă, în această grămădire de notiție bibliografice și biografice, decă vă vom vorbi acum îndată mai pe larg despre minunatul Iesuit pater A. Kircher, căci acestu curios personaj, într'o viață de aproape 80 de ani, a dezvoltat o activitate așa de necurmată, așa de multiformă, așa de stranie, încât mai în toate ramurile de știință explorate sîu descoperite pe timpul său, el s'a semnalat prin cercetări, prin scrieri și prin invențiuni, decă nu totu-d'aua folosite, celu puțin în totu-d'aua originale. Anticăr și mathematic, theolog și fizic, orientalist și mechanic, filolog și chimic, medic și astrolog, magnetisor și nu mai știu ce, el a elucubrat, a redactat și a publicat în viața lui atâtea, încât altul cu greu ar pute să le citească toate

d'a rîndul, fîră de a încerca óre-care ameteală s'eu confusiune în intellectul s'eu. Numai enunțierea titlurilor ce el a pus pe pórta cărților sale, e unŭ kaleidoscopŭ în care se ivescŭ, sub formele cele mai straniŭ și mai sclipitóre, tóte cunnoscințele reali și hypothetice ale omenirei. E minune a vedé cîte a sciutŭ iscusitul Kircher, cîte a presimțitŭ, cîte a înventatŭ; dar totŭ de o dată e curiosŭ lucru a constata cum acéstă vastă și neastempérată intelligență era pururé gata a aluneca pe lucrul nesigurŭ alŭ închipuirilor deșerte.

În cercul sciințelor de calculŭ și ale naturei, elŭ căută neîncetatŭ procederi mecanice de dovedire și inventă totŭ felul de instrumente sciințifice; când nisce oglinde s'eu *specula*, destinate a resolve problemele sferei, ale calendarului, ale astrologiei și chiar ale cabalei; când unŭ *pantometru*, carele a și rămasŭ în usul practicŭ alŭ geometrilor; când o altă machină, numită *organum mathematicum*, prin care să se execute de sine tóte operațiunile de calculŭ. Totuși, pe d'asupra acestora și destinată la usuri mai puçinŭ transcendentali, adîncul nostru eruditŭ, scorni și acea jucăriă de luminŭ și de umbre, ce se chiamă *lanterna magică* s'eu comedia pe părete, care de sigurŭ v'a veselitŭ adesé în copillăriă, fîră ca nici unul din d'vóstre să fi sciutŭ că are a mulțumi de petrecere, doctului pater Kircher din alŭ xvii^{le} secolŭ.

În arheologieă, invătătnl nostru fu ânsă elū însuși strașnicū amăgitū de umbre pe păreți.

Întēmplarea îlū addusese în Roma.

Dar amū nitatū să vē spunū, domnilor, că Athanasii Kircher era născutū la Giessen în Saxonia, la annul 1602, că studiasc în collegiul iesniților din Fulda, intrasc în compania lor și, pēnē la annul 1635, profesasc sciințele și literile în diferite orașe ale Germaniei rhenane; atunci, chiămatū fiindū în Vienna, elū se imbarcase pe la Marsilia, din causa rēsbōielor lnī Gustavū Adolfū. O furtună aruncasc vasul în portul Civita-Vecchia; firesce, nantfragatul se dusc să cantc adăpostū și repaosū în Roma; îi prinse bine, se vede, cōcī elū acolo rē-masc pēnē la sfērșitul ȝilelor sale (1680), commodū installatū în Collegiul Romanū alū iesniților, unde numele lui e și pēnē acum însemnatū pe una din cele mai interesanți collecțiuni de antichități și de instrumente de precisinne, pe cari elū începusc a le adnna.

În Roma, în holda bogată a antichităȝilor, neadormitul investigatorū nu pntea să nu devii anticarū; dar dintre tōte rēmășiteles antice ale univcrsalei cetăȝi, spiritul cîndatū croitū alū lnī Kircher trebni să se acăȝe de cele mai puȝinū explorate, de cele mai enigmatice. Ieroglyfele de pre obeliscul lnī Callignla, pe care papa Sixtu alū v^{le} îlū restabilisc pe mărēȝa piaȝă a S^{tnlur} Petru, îlū preoccn-

pau de de-multu; elu isi improspeta memoria cu totu cea-ce autorii elleni si latini spusese despre istoria, stiintele, religiunea si limba vechilor Egypteni; studia si compara multu-pucinele monumente egyptene ce se afla pe atunci pripasite in Roma, si, cu pucinu de la altii, iar cu pre multu de la sine, injghieba o exegesa fantastica a ieroglyfelor, o stiinta universală a Egyptului, pe care o expuse in mai multe opere si mai cu semă in voluminosul tractatu ce porta emfaticul titlu de *Œdipus aegyptiacus, hoc est universalis doctrinae hieroglyphicæ instauratio*. Roma, 1652—1655.

Dupe o asa pomposa afirmare a omniscientei sale ieroglyfice, mai este ore trebuinta sa adaogemu, ca corollarie ale operei principalei, cartea despre *Obelisci* din 1650, si cea numita *Sphinx mystagoga* din 1676? Kircher se declarase in fața lumii, Edipul tutulor sfinxilor ieroglyfici; obeliscii, cu tainuitele lor semne si chipuri scripturale, nu mai aveau mistere pentru inchipuirea lui; elu ajunsese a se incredinta insusi ca citeste pe ele, ca 'ntr'unu celslovu. Ba si mai multu! isbutise a descoperi greseli in orthografia ieroglyfica a obeliscului Pamfiliandu de pre piata Navona.

Acum, ca sa ve dau o idea lamurita despre natura, cu totul illusoria, a cunnoscintelor egyptologice ale infocatului anticaru, ve voiu spune numai unu aptu; intr'o grupa ieroglyfica de pre acelașu obe-

liscă Pamfiliană, grupă în care știința modernă a recunoscută, în mod necontestabil, unicul cuvânt egiptean ce corespunde cu elinesul *αὐτοκράτωρ*, Kircher, de pre systema sa de interpretare, citise următoarea frază, cu toate dezvoltările ei metafizice : «Uneltitorul îmbilșugărei și ală rodirei este «Osiris, a cărui putere fecundătoare e addusă din ceruri în locul domniei sale, prin mijlocirea divinității lui Moftha.»

Aușindă cum sună această ultimă denumire a unei misterioase ființe egiptene, vă rogă să nu credeți, domnilor, ca imi permittă a glumi. Eă aci traducă pe Kircher, carele de sigură, cu totă puterea viei sale imaginațiunii, nu bănuie, sormanul, acum vre o două sute de ani, ce casă și ce hază ară pută să facă mai târziu Românii, de egipticul său *Mofthu*.

Ca să vorbimă însă seriosă, deca se pôte, credă că, dinaintă acestei năprasnice și multă înflorate imaginațiunii anticarie, d'vostre v'ați și formată îndată o diagnostică sigură a bôlei de egyptomania de care era attinsă bietul Kircher, și prin urmare nu vă veți mai mira nici aușindă că elă declarase decurate și autentice ieroglyfe, ba și tradusesese pe latinesce, nisce mășgălituri fantastice pe cari ună glumeță ală timpului i le trămisese, ca să încercutezătórea lui știință, ce nu se da în latură dinaintă nici unei dificultăți.

Și cu toate acestea, sinceritatea lui Kircher nu poate fi bănuită; el cu bună credință se învățase a vedea în toate și pretutindeni, tradițiunii, usuri, embleme și formule egyptene; astă-felū, bună-ora, în cartea sa despre antichitățile Latiniului, ⁽¹⁾ dându, el mai înainte, descrițiunea anaglyfei ce representă Apotheosea lui Omerū, elū, și în aceea, vrea cu totū dinadinsul să afe numai rituri și symboluri archaice din țerra Nilului.

Nu potū încă a vă specifica cari anume sūnt acele, de ore ce pēnă acum nu v'amū spusū cum e înfățișarea generală a baso-relievului în cestinne.

Să procedemū dar îndată la această descriere, pe care mă voiū sili a o scurta pre-cătū se va putē. Sciū cātū este de greū a urmări cu gēndul imaginea rostită a unui monumentū plasticū, pe care ochiul aru coprinde o și aru judeca o dintr'o clipire, astă-felū cum nici odată nu pōte nici graul, nici pēna să o arate, prin lungi și anevoiose perifrasede.

Tabellul Apotheosei este împărțitū în trei regiuni sēu planuri superpuse. Susū de totū, ca pe unū munte, Olympul sēu Parnasul, șēde culcatū pe stāncă, cu unū lungū totagū sēu sceptru în māna drēptă, unū bărbatū maturū, alū cărui capū e încinsū cu cordelle. Acuila de la pictōre ilū vēdesce că este chiar deul Joue. Șēse din Muse staū

(1) Latium, id est nova et parallela. Latii, tum veteris tum novi, descriptio. Romæ, 1669.

ceva mai jos de dinsul, grațios rîndnitate pe trepte, la diferite înălțimi; acolo e mai întîn, Calliopa ședîndu jos și citîndu pe tăblițele'î epice; Clio în picîore, cu manuscriptul istoric, *volumen*, în mînă; Thalia, a cărei mască comică e înlocinită printr'o mică citheră seî lyră; Enterpe cîntăreța, răzimată de pîtră și ridicîndu în susu îndnoitul seî flîteru; Melpomena înălțîndu-se, cu o statură tragică, mîpresusu de tôte; în sfîrșitu Terpsichora care face unu saltu grațiosu, spre a se cobori pînă la nivelulu aceluî întîn planu alu tabelluluî.

În a duoa reginne urmăză mai întîn cele-l-alte trei din Mnse, și adică Erato ședîndu josu, gata să atîngă cîrdele amorose'î sale lyre; Urania arătîndu cu mîna sfera universuluî, și în fine, Polymnia, inspirata musă a elocutenței, mîndru înfășurată în a ei mantiă și cu pletele fîlfîindu în vîntu. Apoi se deschide ca o boltă în stînci, negreșitu pescerea profetică de la Delfi, cîci într'însa se arată deul Apollonu Mnsagetul, purtîndu pe dinsul lunga tunică talariă a ceremoniilor religiose și sunîndu din a sa lyră; Pythia îi aduce bîutura sîntită într'o mică pateră; între dînsu se vede movilița consacrată a templuluî din Delfi, acelu veneratu *ὄμφαλός*, centru alu pămîntuluî, ornatu cu arcu și cu tolba de săgeți ale deuluî. Mai departe, pe unu postamentu pătrat, stă altu bărbatu în vîrstă, cu unu sulu de chîrtiu în mînă,

Iar din dosul lui se vede tripodul fatidicū sēu proorocescū. Fi-va acesta, străvechiul aedū Olenū, întemeietorul templului din Delfi? Fi-va unū preotū? Fi-va însuși Omerū? Fi-va altul? Anticarii sînt încă în dispută.

Cele ce, în acestū monumentū complicatū, se află cu multū mai puçinū supuse la înduofeli, acelē sînt figurele de pre planul inferiore, cari tōte aî, scrise sub ele, numele lor. Fundul e decoratū cu o cortină, care ascunde stōlpil de cari ea este animatā; dinainte'i și la mijlocul scenei, se află unū altarū circularū și împodobitū cu cununne de flori; unū taurū, pregătitū pentru sacrificiū, stă alăturī; dar în faça altarului, la drēpta tabellului, pe unū jețū înălțatū și cu scăunelū pătratū sub piciorē, șede, cu o solemnē gravitate, gloriosul poetū, *Ὅμηρος*, țîindū falnicū în mână'i drēptă, unū lungū toîagū, iar în cea stângă unū sulū de scrieri; ingenuchiate de ambele laturī ale jețului, se vėdū duoē june copille; una, *Ἰλιάς*, pōrtă unū paloșū de formă antică; cea-l-altă, *Ὀδύσσεια* înalță în susū una din acele aplustre sēu ramure despicate, cu cari Grecii împodobeau capētul vaselor de plutire; duoī șori-cei, fōră nume, — dar li s'a dīsū ca sînt chipul allegoricū alū *Batrachomyomachiei* — staū pitiți sub scăunelul de sub piciorēle poetului.

În dosul jețului duoē mēndre figure, din cari una aripatā, e *Timpul*, *Χρόνος*, iar cea-l-altă, purtāndū

pe capî unŭ felŭ de columnă, emblemă a pămîntului, și nunită 'Οικουμένη, seŭ întinderea locuită, depunŭ o cunună pe creștetul îndeitului rhapsodă.

În fața lui, Fabula, Μύθος, sub forma unui copillŭ încununatŭ cu flori, pŕtă vasele sacrificiului; din colo de altarŭ, Istoria, Ἱστορία, vĕrsă mirisme pe jaratecul lui; apoi Poesia, Ποίησις, înalță cu amenduoë brațele, torțe aprinse; Tragedia, Τραγωδία, și Comedia, Κομωδία, în veșmintele lor sacramentali, urmĕză, și, în dosul lor, ca să închăiă scena, vine o grupă de cinci figure, june copille și prunci, ale căror nume sŭnt : Natura, Φύσις, Virtutea, Ἀρετῆ, Memoria, Μνήμη, Credința, Πίστις, și Înțelepciunea, Σοφία.

Iată, domnilor, tŕte elementele acestui monumentŭ glypticŭ care, prin allegoriŭ destulŭ de lucide și prin duoë-șeci și optŭ de figure fŕrte finŭ și frumosŭ lucrate, ne dă fŕră înduoielă priveliștea solemnă a unei canonisări mythologice, a unei adevĕrate consecrațiunii seŭ apotheose a nemuritorului Omerŭ. Sculptorul acestei meritorie opere nu 'și a ascunsŭ numele; sub chipul lui Jone stă săpatŭ acestŭ nume : Ἀρχέλαος Ἀπολλωνίου ἐποίησε Πριηνεὺς, «Lucrată de Archelaŭ, fiul lui Apolloniŭ din Priena.»

De v'ășŭ spune acum, domnilor, cu de-amĕruntul ce anume atribuirŭ s'ău datŭ fiă-cării din acele duoë-șeci și optŭ de chipuri, precum și emblemelor

accesorii, de către succesivii explicatori ai monumentului, au trece negreit cu multă prest limitele scopului me şi ale rbdreii dvstre de astdi. Dar, cu duotrei cuvinte sper să le iupac şi pe unul şi pe alta.

Egyptomanul Kircher a vrut ca sacrificiul pe altar să fiă fcut de pre modul egyptn; ca tripodul fatidic de la Delfi să fiă un symbol tautic şi o cruce cu trte, *cruce ansata*, usitate în riturile din Egypt; chiar şi şoriceii erau pentru dnsul, nu sci pentru ce, addui din grânarele Faraonilor; apoi Musele erau cetile cari ii disputa pe Omer; aplustra marin a Odyseei era un bicu de şerpi, *flagellum ôπιομόρφον*, destinat a pedepsi rntile tyrannilor Curmez şi lasă lui Fabretti grija şi onrea de a vă edifica asupra acestor eresii archeologice, cnd vei voi a'l consulta.

Pe de altă parte ns v recomand şi disertațiunea lui Cuper. În ea vei ved că eruditul olandez a presuppus că cele trei regiuni ale anaglyfei presenta pe Omer în trei diferite graduri ale consecraiunii. Jos, el e pe tron, incununat cu lauri terestri, şi i se sacrific victime pmntesci; la mijloc, el se inal pe pedestalul profetic al Pythiei, dec nu cum-va gravul personaj, adpostit sub acea misterioasă emblemă, pe care şi Cuper, induplecat de Kircher, o concede

Egyptului, nu va fi tatal poetului, pe carele unii l'au crezut a fi fost un magistrat, *antistes*, sau un profet, *προφήτης*, din Theba; in fine, susu, sub infăcișarea divină a lui Jone, elă domnesce in Olympu, inconjurat de nemuritoarele nouă surori, fiice ale Mnemosynei, cari, cu versu dulce, cantă foră de incetare laudele eterne ale ăeilor. Aci ansă, de pre idea lui Cuper, alte duoă muse vinu să mărescă, in acestu casu speciale, chornul seu cortegiul noului indeitu; acelu sunt Iliada și Odysea, propriile sale fiice, precum cele-l-alte nouă sunt fiice ale lui Jone.

Luandă apoi, pe fiă-care din figurele planului inferiore in deamăruntă analysă, autorul cercetază și explică, cu o minunată erudițiune, intru câtu și in ce modu, tôte allegoricele ființe și concepte cari întâmpină acolo pe Omeru, au contribuită la glorificarea lui. Se înșelă ansă, mai întem, asupra celor duoă figure ce representă *Timpul* și *Pământul locuitu*, ale căror nume, imprenă cu Kircher, le citește *Εὐμέλια*, adică talentul armonic și prosodicu, *apta modulatio seu aptus numerus*, și *Κήρυκος*, in locu de *Χρόνος*; câtu despre cele următoare, fabula, istoria și poesia sub diversele ei forme, natura, virtutea și memoria, credința și înțelepciunea, elu, prin numeroase citațiuni din scriitorii antici, și une-oru chiar prin monumente nummariu, epigrafice și sculpturali, dovedesce îndreptățita lor

prezență în acea imagine simbolică a geniului universal al nemuritorului poetă.

După ce a despiciat într'astă-felă toate scenele și toate punctele tabellului, Cuper, repurtându'și vederile asupra înaltului caracteră ală poesiei omerică, susține că principalu'i farmecă constă în acea putere a imaginațiunei, care strămută mereu evenimentele reali în regiunile minunate ale ficțiunei. Astă-felă, de pe părerea măiestrețului anticarū și criticū, a sciutū Omerū să'și asigure pentru veciă acea nevestejită aureolă, care îndemna pe artiști a'lă representa în apotheose, iar pe poeți, urmașii lui, a cânta gloria divină a în-veci înfloritului Omerū, «semper florentis Homeri».

Întru acēsta nu s'aū amăgită nici vechiī artiști, nici vechiī scriitori de acum vre o două-deci de secolī, cōci, precum a spusū unū poetū modernū francezū, (1)

Trei mii auū aū trecutū p'a lui Omerū cenușă,
Și de trei mii de anī, cinstitū d'orī ce poporū,
Omerū stă mereū june, gloriosū, nemuritorū!

Dar să ne mai oprimū unū momentū! Nu se cade ca viēta de veci a lui Omerū, care nu este

(1) «Trois mille ans ont passé sur la cendre d'Homère
Et depuis trois mille ans. Homère respecté
Est encore jeune de gloire et d'immortalité.» *J. Chénier.*

alū nostru, alū archeologilor, să ne facă să desprețnim pe modeștii noștrii anticari. Așa, spre exemplu, vorbindu-vă de Gisbertū Cuper, eñ nu v'amū spusñ nicī când, nicī nnde elū a trăitū. Adevėrul este cā viėța nnuī simplū eruditū, nāscutñ în Gheldra, la 1644, carele în timpū de 62 de anni a trăitū în patria sa ca profesorū și ca magistratū la Deventer, o asemeuē viėță nu face mare sgomotū în lume. De dnoē orī ferice ānsē de acela pe care, dupē o viėță așa laboriōsă și liniștită, ilū pōte āncō pomeni cu laudă posteritatea, peste o sută și cincī-deci de anni!

Amū spusñ mai multe, în bine și în rēū, despre Athanasiū Kircher; dar totū imī mai rămāne a vė vorbi despre principalul obiectū care 'i a păstratū în Roma, dēca nu faima sa sgomotōsă de eruditū, dar celū puçinū o meritōsă amintire de anticariū collectionnarū.

Doreamū să vė cerū ca să mă insoçiți chiar acum, — cu gēndul, bine înțellesū, — pēnē în micul, dar multū interesantele museū din Roma, căruia a rămasū numele părintelni sēu, Kircher; dar mă temū cā, intrāndū cu dvōstre în elū, mă voiñ simți pré tare aplecātū a vė opri acolo mai îndelungū decâtū timpul imī permite, spre a vė face să prețniți, prin descrierea mai desvoltată a nora măcarū din curiōsele sale specimene de antichități, totū interesul practicū și artisticū ce meritā nnele asemeuē colecțiunii de

mărunțisuri ale vieții usuali din trecut, pe cari întempleră le readduce une-orî la lumină și din cari eruditul Iesnit, interpretu fidele și priceputu alu spiritulu anticariu din epoca sa, a avutu ni-merită ideă de a întocmi unu museu speciale.

Negreșitū că asemené collectiuni correspundeau pe deplin și se imbinău minunatū cu acele tendențe minuțioase ale anticarilor din alu xvii^{le} secolu, despre cari v'amū vorbitū la începutul cuvântărei mele; de aceia chiar, nu mă 'ndurū a trece cu pripa nerăbdărei asupra lor. Mai bine preferū a trunchia aci subiectul ce'mî propusesemū a desvolta în întregul sēu, în intrunirea noastră de astăđi, și a reserva pentru cea viitoare cea ce'mî mai rămāne de spusū asupra anticarilor cari, în țerrina anti-chităților italice, asupra căria domnea pe atunci ca despotū Rafaelū Fabretti, aū sciutū a plivi, a neteđi și a înrodi vre o brazdă mai măruntă, dar și aceia attrăgătoare.

Așa dar, deca astăđi vorbindu-vē mai în speciale despre lucrările meritorii ale lui Fabretti, amū at-tinsū, cu dînsul împreună, câte-va cestiuni archeo-logice, precum istoria epigrafică și numismatică a lui Traianū, basnele despre comorile lui Decebalū, topografia și structura podulu pe Dunăre; apoi forma și înțellesul ămbelor anaglyfe omerice, numite Tabla iliacă și Apotheosea lui Omerū; decă pe de laturī, amū găsitū ocasiune a menționna despre unī

anticari respectabili din acele epoce, precum italianul Comite de Marsigli, germanul Laurentiu Berger, olandezul Gisbertu Cuper, și în fine originalul polyhistoru, pater Kircher; apoi, în rëndul viitoru, spicuindü de prin museul acestuia și de prin alte colecțiuni ale timpului, sperü cã veți găsi plăcere și folosü a face cunnoscința și cu alți anticari contemporani, și cu alte antichități italice, puse la ivélã în decursul de una sutã cincideci de ani pe care studiul nostru ilü strãbatte încetinelü.

Sã facemü și noi ca omul cu minte și cu gustü carele, deca nu póte mânca dintr'o datã o pómã pré tare mustuósã, nu lepãdã jumëtatea ce 'i a rëmasü, ci o păstrézã pe a doua-di.

Cãtã despre mine, vë promitü, domnilor, cã më voü sili sã nu o lasü sã se trezescã.

A DECEA LECȚIUNE

Museul lui Kircher din Collegiul Roman. — Numismatica primitivă a Italiei. — *Jcc. Perizonius și Lud. Kuster.* — *Æs rude, æs signatum și æs grave.* — Noțiunile metrologice și artistice asupra asșilor romanți. — *Marchezul A. G. Capponi.* — Iconițele rusești din Vatican. — „Căllăusa zugravilor“ a lui *Dionysii din Agrafa.* — Ictura bisericescă la Români — *Ficoroni.* — Cista Prenestină — Argonauții în țerra Bebrycilor. — Artele ellene la Latini în alu V secolu. — Mascele antice. — Larvele și mascele funerari de metalu. — Galeră și personne în teatrul Romanilor. — Nomenclatura mascelor scenice dată de *Iulii Pollux.* — „*Andriana*“ lui *Terențiu.* — Baso-relieful Farnesin. — Codicele ilustrat din Vatican. — Cupa Ptolemeilor.

DOMNILOR,

Este la Roma, chiar în centrul orașului, între biserica Santa Maria-sopra-Minerva, unde Maica Domnului a luat locul anticei deite a înțelepciunii, instalată acolo de Pompeu, și biserica cu mult mai modernă, care la 1626, s'a înălțat în numele multu pre vestitului Sântu Ignațiu de Loyola, este, dicu, o casă mare și întinsă, dar de o înfăcișare posomorită și tăcută. Aceia e *Collegiul Romanu* alu părinților Iesuiți, a căror mănastire se răse-

dințã principalã, mysterioasa casã profesã, numitã *Gesù*, se aflã în apropiere.

În Collegiul Romanù vinù pe totù annul, fõrã de nici o platã, mai multù de una miã duoe-sute de tineri catholici, de ori ce treptã și de ori ce națiune, spre a invęta pe bãncile acestei fõrte bine întocmite scõle, sã inchine, fõrã rësghëndire și fõrã mustrare, atâtù sciința câtù și consciința lor, planului monstruosù de dominațiune occultã și de stõrcere a omenirei printr'o fãcãrnicã religiositate, planù pe care l'a conceputù și l'a inauguratù, acum vre-o trei sute cincî-đeci de anni, aprigul și neobositul cãllugërù spaniolù Ignatiù de Loyola.

Noi, fiã ai bisericei ortodoxe, cari din norocire amù sciutù sã pãstrãmù cu mai multã sãntëniã și cu mai multã sinceritate, dogmele blãnde și simple ale primitivelor credințe creștinesci, noi ne simțimù în totù-d'auna dispuși a ocoli cuiburile întunecate ale fãcãrniciei iesuitice. La noi taïnele consciinței își gãsescù mai d'a dreptul callea cõtre judele cerescù; cõci mijlocitoriã cari i le transmittã, în candida lor simplitate, nici cã se prë pricepù a le vãmui, în folosul lor propriù.

Ce sã cãutãmù dar noi în sacristiele catholice și mai allesù în scõlele iesuiților?

Cu tôte acestë, în casul de fãcã, adicã acum când ne aflãmù porniți în cercetarea monumentelor antice, scõse la luminã în alù xvii^{le} secolù, o viã și

neînvinșă curiozitate ne va împinge pe noi, (ce să'i faci dorului de bine, de frumos și de adevăr alii archeologului, care'lă îndemnă să înfrunte voiosă ori ce întunecime?) ne va împinge, dică, să battemă cu discrețiune la pörtă innegrită a Collegiului Romană.

Ni se deschide, și dorindă a fi bine primiți, modulămă fratelui portară, pe tonul celă mai curiosă, umilita cerere de a visita, întru cea mai mare gloriă a pré-fericitului Ignațiū, colecțiunea de antichități, museul Kircheriană. Apoi, urcândă la scări drepte și gőle, străbătândă la gallerie pustii și resunnătore, abié ajungemă, după o lungă rătăcire care ne inspăimântă prin singurătatea și taína acelor immense clădiri, la o mică uscăoră, pe care citimă numele vestitului nostru egyptomană de mai dăunădi.

Aci ne vine inima la locă, mai allesă când, în cincă săllițe főrte simple ca ornamentare, ochii ni se resfață asupra unei necredute sumedeni de obiecte antice, cele mai multe de ună aspectă cu totul straniă și neobiciuită. Nu mai sânt înșirate aci, ca în cele-l-alte musee din Roma și de airé, acele colosuri, statue, busturi, relievruri, sarcofagie, altare și candelabre de marmoră și de porfyră, nici acele eleganți dulapuri pline cu vase din cele numite etrusce, nici mară monumente epigrafice incastrate pe păreți, nici chiar numeröse vitrine smăl-

țuite cu strălucitorè medallie de aurù și de argintù, cu camee multicolori, cu petre scumpe măiestrețù scobite.

Din tôte acesté, e într'adevărù câte ceva aci; dar principalele interesù alù collecțiunei stă în miile de obiecte mărunte de lutù, de pétră și de bronzù, unelte casnice și instrumente de meserii și de tortură, amintindù despre sufferințele marturilor; candele și mosóre; cărămiđi și petróie cu inscripțiuni și chipuri săpate, séu *graffiti* de acelé sgîriate cu vârful sulei pe tencuială; figurine de forme stranie, adevărate caricaturì antice, găsite în Sardinia și cari se credù a fi de originè feniciană; în fine bani de aramă ai vechimei, așa de mari și așa de grei, încâtù cu o sută de bucăți ai încărca cu prisosù pe celù mai țépănu catirù.

Iată, domnilor, în câte-va trăsuri generalì, felul de curiosități anticarie cari dau museului Kircherianù, unù caracterù cu totul particularù; dar totù ele îi și constituiescù o mare valóre archeologică, unù felù de monopolù alù vieței private și intime a Italianilor din timpì fórte depărtați.

Vè spuneanù, în rëndul din urmă, că spiritul anticarilor din epoca de care ne ocupămù era pornitù, întru cea ce privesce antichitățile din Italia, cõtre cercetarea scrupulósă a mărunțisurilor din trecutù. Nimicù nu póte da o ideă mai precisă despre acéstă tendență, de-câtù adunătura de rămășițe italice,

păgâne și creștine, cari se văd în cîndata colecție a Collegiului Roman.

Voiu găsi pôte chiar ați ocaziune de a vă spune că, pe același timp, ați mai fost în Italia și alți collectionarii de curiosități antice, osebittu de părintele Kircher; apoi iar să nu credeți că totu ce se află astă-ți în muzeul Kircherianu a fostu depus și lăsatu acolo numai de întemeietorul lui. Prin numeroase daruri, prin explorațiunii și cumpărători, muzeul Collegiului s'a înavunțitu totu mereu, fără așse de a perde nici fisionomia sa cea originală, nici caracterul său speciale.

Dintre donatoriil lui cei mai de căpeteniă din alu xvii^{le} secol, vomu prenumera aci pe unu cardinalu Zelada, carele, cu medallierul său, a adaosu forte multu colecțiunea de monete primitive ale Italiei; apoi încă pe duoi archeologi din același timp, marchezul Alexandru Capponi și distinsul anticaru Francesco Ficoroni.

Acești duoi merită să revenim în parte asupra lor; de o cam dată așse, ca să nu ni se impute a fi făcutu numai o vizită superficială și fără folosu practicū muzeului Kircherianu, dați'mi voiă a vă descrie și a vă explica câte-va din multele obiecte interesanți, coprinse în acastă colecție.

Fiindu-că așse ne amu propusu, în examinarea primului cercu de activitate archeologică alu studiului nostru actualu, de a ne mărgini, pre-cătū se

va puté în rămășițele antice ale poporului roman, ce altă materie își póte găsi mai bine locul aci, de câtú descrierea acelor străvechi monete italiice despre cari făcurémú chiar acum mențiune?

Și 'n adevărú, de câte orí în cercurile archeologice vine vorba despre banii primitivi ai Italiei, despre *asși* ei de bronzú, mintea tutulor se repórtá asupra museului Kircherianú, ca asupra celei mai bogate și mai complete comori de asemené curioase specimene ale schimburilor commerciali în străvechile societăți italiote.

Duoi erudiți din sacra companiá *di Gesù*, — în care, trebuiá să o mărturisimú, erudițiunea nu este rará, — părinții G. Marchi și P. Tessieri, au publicatú la 1839, o carte fórté însemnatá asupra thesaurului numismaticú alú museului lor, în care s'au ocupatú exclusivú de monetele primitive ale popórelor Italiei međie, ⁽¹⁾ avéndú în vedere, osebitú de fondul celú mai din nainte adunatú, duoé descoperiri moderne fórté importanți, de asemené naturá.

La anulul 1828, în ruinele anticei cetáți etrusce Vulci, de de-multú perdute prin bálțișurile insalubri ale Maremmelor din câmpia romaná, se găsise într'unú borcanú de lutú grosolanú, o mare cátime de bani anticí de bronzú și de araná de trei spe-

(1) *L'æs grave del Museo Kircheriano, ovvero le monete primitive de' popoli dell' Italia media, ordinate e descritte, aggiuntovi un ragionamento per tentarne l'illostrazione. Roma, 1839.*

cii diferite. Cei mai vechi erau de unŭ metallŭ compusŭ, în care arama intra cu 93, ⁷⁰/₁₀₀ părți, iar cositorul cu 6, ⁸⁰/₁₀₀, adică erau de unŭ bronzŭ cu totul primitivŭ. Aceștia se presentaŭ sub forma de bucăți turnate în typare cubice, fără de nici unŭ semnŭ, și cu toate că s'aŭ găsitŭ tare stricați, grăutatea le era de la o libră pênă la o uncia. Alții erau mari patruletere de câte două, trei și cinci libre, purtându stampate pe ambele fețe, seŭ câte unŭ boŭ, seŭ câte o furcă cu trei dinți, seŭ câte o vâslă cu două puŭ de găină în dosŭ; din aceștia erau unii tăiați în jumătăți și sferturi. În fine, a treia specie de monete din vasul de la Vulci consta în mari bucăți de metallŭ rotunde, ale căror corpuri, în formă de ellipse teșite, purtau felurite chipuri și aveaŭ o grăutate în genere inferioară acelei a cuburilor de aramă.

O mare parte din aceste curioase monete intrară în museul lui Kircher. Apoi iar mai veniŭ acolo și alte bucăți multe și mari de aramă, fără semne, dar de o grăutate determinată, cari se găsiŭ la 1838, sub muntele Falterona din Apennini, chiar la obârșia riului Arno.

Totŭ aci se cuvine să constatămŭ că cea mai importantă dintre descoperirile de acestŭ felŭ a fostŭ aceia pe care, la 1852, aŭ făcut' o căllgării Iesuiți în anticul basinŭ alŭ isvorului sulfurosŭ de la Vicarello, pe malurile lacului Bracciano. Acolo fusese

âncă din vechime o stațiune thermală, numită Aquæ Apollinares, și se vede că, de pre unii eresii tradiționale alii popórelor italice, pătimașii, dreptii semnii de recunosciniță seii de imblândire, aruncase totii mereii bani și obiecte de preții, în isvorul care le dase seii le făgăduia sănctatea. Astii-felii se indeplinea usul religiosii alii *banului aruncatii lui Apollonii*, «Apolloni stipem jacere», pe care și Titu-Liviii ilii constatase la Romanii, ca unii mijlocii de a'sii atrage îndurarea deului, în urma învingerei de la Canne.

Straturii, straturii se aflare, în fundul fontanei Apollinarie, pietosele daniii din totii timpii; chronologia numismaticii a Italiei era acolo așternutii în nenumerate specimene, de la grăii drugii și țigle de aramă ale epocelor mythice, pêne la bănuții cei calpii ai imperiului mufuzitii.

Acéstii nestematii comórá archeologicii trecu neapăratii d'a dreptul în museul Collegiului Romanii. Cu ce s'a allesii diutr'insa și din cele mai de nainte căpătate, să'mii permitteții a schița aci câte-va notiunii summariii despre baniii primitivii ai Romei.

Dar, făcëndii astii-felii, mă veții întreba, n'avemii óre să essimii din istoria archeologiei în alii xvii^{le} secolii? — Răspundii : da și nu.

Da, fiindii-că voii avé a vé presenta fapte ce s'aú constatati și s'aú confirmati numai de sciința contimporanii, basatii pe nouile descoperiri. Nu,

fiindă-că și în primul an al secolului al XVIII^{le}, au fost anticarii foarte însemnați, cari s'au ocupat de banii primitivi ai Romei, ba încă s'a și petrecut pe atunci o discuțiune faimăasă asupra acestui subiect, discuțiune pe care o provocase un erudit german foarte arțăgos la fire, Gro-novins, — pe care l'amăi mai întălnită odată certându-se cu Fabretti, — dar care s'a petrecut mai cu sémă între doi amabili și blândi anticari, accoperiți, în lupta lor științifică, sub scutul pedantesc al unor nume ellenisate.

Olandezul Iacob Voo-brœck, profesor din Leyda, născut la 1651 (mort la 1715) și germanul Ludolf Kuster, născut în Westfalia la 1670 (mort în Paris la 1747), au fost amândoi bărbați de știință și de omenie pe timpul lor. Cel d'ântău, pe care Beyle, în dictionariul său filosofic, îl denu-mesc *Errata* al istoricilor și al criticilor, — așa de tare era dedat cu scrupuloasă îndreptare a tuturor greșelilor prefrate prin scrierile de știință, — Voo-brœck își tradusese pe grecesce rău-sunuătorul său nume neerlandez print'acela de *Perizonius*, adică cingătoare său chimir. Kuster, carele deși german, trăi mai mult în Anglia și în Franca, deși născut în religiunea protestantă, se botezase catholic, Kuster, despre carele se spune că așa de mult își iubea cărțile în-câtă într'o noapte, de trăsnea și fulgera grăznic

afără, elū culcă în patū cu sine manuscriptul adnotațiunilor sale la lexicul lui Suidas ca să'li ferescă de primejdiă, Küster se poreclise *Neocorus*, fiindū că păzitorii bisericilor, cum amū dice, țercovnicii se numescū *Küster* pe nemțesce, iar păzitorii templelor ellene se numeauñ *Νεωκόροι*.

Acești duoī stimabili învățați, onórea Universităților și Academiilor cari îi primise în sinul lor, aū avutū, precum v'auñ spusū, neînțelegeri asupra vechilor banii ai Romei. Ca să prețuiți însē mai bine causele disputei, voiu traduce mai întēu câteva rōnduri din acelu nesecatū isvorū de noțiuni anticarie alū lui Pliniū.

Ita cum vestitul naturalistū prevestesce istoria monetei de aramă la Romanii : (1)

«Poporul romanū nu s'a servitū cu monetă de argintū, mai nainte de a fi învinsū pe regele Pyrrhu (adică pēnē la anul Romei 479). *Assul* (sēu banul de aramă) cāntărea tocmai o libră, de unde vinū numirile monetelor di se *libella* și *dupondius*. De aceia și globirile în bani se numescū a fi de grea aramă, *æris gravis*; iar în se-

(1) *Plinii Secundi histor. natur. lib. xxxiii, 13* : «*Populus romanus ne argento quidem signato, ante Pyrrhum regem devinctum usus est Libralis (unde etiam nunc libella dicitur, et dupondius) appendebatur assis. Quare æris gravis pœna dicta. Et adhuc expensa in rationibus dicuntur; item impendia, et dependere. Quin et militum stipendia; hoc est, stipis pondera, dispensatores, libripendis dicuntur; qua consuetudine in his emtionibus, quæ mancipii sunt, etiam nunc libra interponitur. Servius rex primus*

mile bănesci, aŭ rămasă cuvintele *expensa, impendia, dependere*, cu înțelesul de cheltuieți și a cheltui; totu de aceea, plata militarilor s'a numit *stipendia*, adică cântărirea banilor, *stipis pondera*, iar plătitorilor li s'a dăsu *dispensatores* și *libripendes*. Totu din acelu obicei provine că și acum se întrebunțază cântarul, în tôte acele tocmeli cari se faci cu predare seŭ mancipațiune. Regele Serviŭ a fostu celŭ d'ânteu carele a typăritŭ semne pe banii de aramă, *signavit æs*. Mai nainte de dînsul, Timeŭ spune că Romanii se serveau cu aramă simplă, *rudi*. Cea însemnată purta chipuri de vite, *pecudum*; de aceea s'a și chiămatŭ *pecunia*..... Bani de argintŭ s'aŭ băttutu mai anteu în anul 485 alŭ cetăței, sub consulatele lui Q. Ogulniu și C. Fabiu, cu cinci ani mai nainte de primul rășboiu punicŭ. Le plăcu atunci a da dinarulŭ (de argintŭ) o valöre de dece libre de aramă; quinariuluŭ, de cinci; sesterției de duoă și jumătate. Grăntatea librei de aramă fu ânsă scăduță pe timpul primulu rășboiu punicŭ, fiindŭ-că republica nu putea da de căpătiiu cheltuielilor; se decise atunci că se vorŭ batte asși cu grăntate numai de duoă uncii. Astŭ-felŭ se făcu câștigŭ cu cinci părți din șese și scăpară de nevoia banilor străini. Acei noui bani de aramă purtau pe o parte chipul înduoitu alŭ lui Janus, iar pe cea-l-altă, unŭ ciocŭ seŭ rostru de corabiă; pe moneta *triens* (a treia parte dintr'unŭ assŭ)

signavit æs. Antea rudi usos Romæ Timeŭs tradit. Signatum est nota pecudum : unde et pecunia appellata... Argentum signatum est anno Urbis cccclxxxv, Q. Ogulnio, C. Fabio coss. quinque annis aute primum bellum Punicum. Et placuit denarium pro decem libris æris valere, quinarium pro quinque, sertertium pro dupondio ac semisse. Librale autem pondus æris imminutum bello Punico primo, quum impensis respublica non sufficeret : constitutumque ut asses sextantario pondere ferirentur. Ita quinque

și pe *quadrans* (a patra parte) era câte unu vasu de plutare. Quadrantele se numea mai nainte *Teruncius*, fi îndu-că era de trei uncie. Mai târziu, pe când Annibale ne strîngea de aprópe, iar Q. Fabiu Maximu era dictatoru, se făcuré assî de o uncia și se hotărî că dinariul va fi de șése-spre deuce assî, quinariul de optu și sesterția de patru. Cu acestu mijlocu thesaurul publicu a fostu câștigatu cu jumétate. Cu tóte acesté, la plata oștirilor, dinariul fu prețuitu totu-d'a-una dreptu deuce assî.»

Pêně aci din Pliniu! Voiu reveni îndatá, în modu mai lámuritu asupra valórei și împărțirilor succesive ale assuluí. De o cam datá să nu uitámú a spune în ce consta desbatterea anticariá între Voorbrœck-Perizonius și Küster-Neocorus.

Acesta, întrándú la 1713 ca membru asociatú în Academia de Inscriptiuni și Belle-Litere din Paris, tractase dreptu thesú inauguralé, cestiunea banilor romaní de aramă, diși *æs grave*. Perizonius nu admise de bună opiniunea lui și, de pre tóte constatările posteriori, se vede că Perizonius avea mai multá dreptate; elú susțineá că prin *æs grave*, autorií latiní înțelegeáú totu-d'a-una arama în bu-

partes factæ lucri, dissolutumque æs alienum Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum navis : in triente vero et quadrante, rates. Quadrans antea teruncius vocatus a tribus unciis. Postea Hannibale urgente, Q. Fabio Maximo dictatore, asses unciales facti; placuitque denarium sedecim assibus permutteri, quinarium octonis, sestertium quaternis. Ita respublica dinidium lucrata est. In militari tamen stipendio semper denarius pro decem assibus datus.»

căți și nu în monedă, se și mai bine acei bani primitivi din timpul republicei, cari se numeau *asses*, și cari la început cântăreau o libră, dar pe cari nevoile statului îi reduse treptat la grăutăți cu mult mai mici. Küster din contra, dispese că *æs grave* se numea ori ce monedă de aramă, ori care 'i ară fi fostă grăutatea și forma, și se afla în opozițiune cu simplul cuvânt *æs*, carele neînsoțit fiind de calificativul *grave*, însemna totu felul de monedă curgătoare, de ori ce metală, chiar și de aură, precum bună-ora noi adă în limba usuală ne servim cu termenul generic de *bană* se și de *parale*.

E timpă ansă, domnilor, să resummăm, și, din cele dispese de către Pliniu, Küster și Perizonius, precum și mai allesă de către alți scriitori mai noni, să allegem în câte-va cuvinte, curatul adevără asupra *assilor* romani și asupra banilor vechi ce s'au numit, în limba latină, *æs rude*, *æs signatum*, *æs grave* și *as libralis*, *as trientalis*, *as uncialis* și c. l.

Cel mai vechi mijloc de schimb prin metalluri în Italia a fostă fără îndoială acela cu drugă pătrați de grosolană aramă, anestecată cu pușină cositoră, cari nu purtau nici un semn, dar cari aveau o grăutate de la două libre romane pănă la două uncie.

Libra romană, — fiă dispă spre sciință, domni-

lor, — cântărea 325 de gramme; ea se împărțea în două-spre-șapte uncie și fiă-care uncia în două-șapte și patru de scrupule. Acei drugii s'au numiți *æs rude*, fiindă-că erau de metallă necoplită, dar respectul Romanilor către nsurile tradiționnalli a făcută ca ei să fiă întrebuintați pêne și în timpți forte târđii, deca nu ca monetă, dar celă pușină ca arvuna ce se da la tocmeli, sub numirea înrudită de *raudus* și *raudusculum*.

De pe cum pretinde Pliniū, regele Serviū, învătându negreșitū pe Grecii din Italia meridională, puse să typărescă semne pe amēnduoș fețele vechelor monete de aramă și le dete forma uor pătrate cu multă mai lungi de-cătū late și grōse. Iată dar banul devenitū aramă însemnată, *æs signatum*. Semnele primitive au fostū bou, berbecele și porcū, adică vitele, *pecudes*, de la cari a rămasū numirea de *pecunia* și cari, la tōte popōrele de seminția ariană seū indo-europeană, au servitū pentru schimburi, mai nainte de ori ce metallă. Apoi, de pre împrejurările religiōse seū politice, a începutū a se typări pe plăcile băuescī și alte seune, cari mai adesē sūnt chīar indicațiinnī chronologice; pe ele se găsescū : trāsnetul fulgurale alū lui Joue; caii semi-șeilor Castorū și Pollux, răpeđiți în fugă la batallia de la lacul Regillū; delfinī și tridintți, embleme navali ale rēsbōielor punice; puī de găiuă consacrați superstițiinnilor angurali; elefanți de ai

regelui epirotu Pyrrhu, și în fine chiar și numele Romanilor, sub forma arhaică de ROMANOM.

Asemene monete, din cari cele mai multe trăgeau pînă la cinci libre, adică unu chilogrammu și trei sferturi, erau negreșitu de unu usă pușină commodă și numai cu carrele, ne spune Titu-Liviu, se aduceau ele la erariu, «*plaustris ad ærarium convehentes.*»

Cu tôte acesté, tocmai pe la anul patru-sute-trei-deci înainte de Chr., atunci când în Grecia artele plastice ajunsese în cea mai învöltă a lor înflorire, pe atunci legea Papiria, înlocuindă definitivă în daraverile commerciali, prețuirea pe capete de vite, prin banii de aramă, determină o modificare în forma acestor monete. Învițându atunci banii de argintu său *nummi*, νομίσματα, din Syracuse, Romanii, împreună cu vecinii lor din Lațiu, din Etruria și din Campania, bătturē monete rotunde, dar mai înflute la mijlocu de-cătu pe muchi, monete în forma unu bobu de linte uriașu.

Acesté priinire numirea generică de *as*, și cu tôte că grăutatea lor nu mai era aceia a unei libre romane depline, ci se redusese la a unei litre, λίτρα, syracusane ($\frac{1}{16}$ din libra), divisiunile assului cele mai usuali furē jumătatea de assu său *semis*, sfertul său *quadrans*, a treia parte său *triens*, a șesé parte său *sextans*, a dua-spre-dece parte său *uncia*. *Semiuncia* care era a două-deci și patra parte

din assū și *quincuncle*, care era cinci din douăspre-zece părți, n'aū fostū bătlute nici o-dată în Roma, ci numai în alte cetăți italiote.

Assul așa dar rămase a fi cea mai mare unitate monetariă, iar uncia cea mai mică; de aceea, în însemnările grafice, vedemū assul reprezentatū printr'o dungă verticală | și uncia printr'unū punctū .; iar divisiunile assului, prin atâté puncte câte uncie ele conținū; așa, bună-óră, sextantele se însemneză cu două puncte . ., fiindū-că valoréză două uncie; quadrantele cu trei puncte . . ., fiindū-că valoréză trei; trientele cu patru puncte, fiindū-că valoréză patru. Semisul se însemneză printr'unū S latinū și semiuncia printr'unū Σ ellinescū.

Dupē o așa costelivă explicațiune metrologică, mă grăbescū, domnilor a vă presenta monetele systemei de asși librali, într'unū punctū de vedere ceva mai artisticū.

Fă-care din aceste diferite monete purta pe dinsa câte două typuri specialī, repărțite pe ambele fețe; popórele italiote din jurul Romei le schimbare pe ale lor totū mereū, imitându varietatea și adese grația emblemelor monetariū ale Ellenilor. În Roma însă typurile rămaserē mai statornice și pare că cu dinadinsul stylul se păstra mai grosolanū. Vechia republică a Quiriților se temea de desințerdările artelor, ca de o slăbire a energiei rēșboinice; și cu tóte acesté, sub acea asprime a figurelor de pre

monetele lor de aramă, se simtă încă appucăturile unei epoci de cultură esthetică; de pre totă probabilitatea, typurile fusese date de Greci.

Effigiile cele mai usuali pe grăii bani, *æs grave*, ai Romei sânt induoitul profilă ală lui Janns, typărită pe asşii deplină, iar capul lui Jone, pe moneta *semis*, de nude şi vine dicătórea lui Varrone : «penes Ianum prima, penes Iovem summa» pe care amă puté-o traduce : «cu Janus se începe, dar Jone «ilă întrece!» Apoi pe quadrantă se punea capul lui Hercule, protectorul avuţiilor din Esperida; pe sextantă, ală lui Mercură, deul negoçului; pe trientă, ală Minervei, scornitórea numerelor, şi pe simplele uncie, aspra figură de femeia încófată care symbolisa cetatea Roma.

Toţi acesti bani, de şi scăduţi din archaica ponderositate a drugilor şi a țiglelor dişe *æs rude* şi *æs signatum*, toţi acesti bani erau încă bani grăi, *æs grave*; dar cu timpul, cu nevoile politice, şi cu înmulțirea daraverilor, cari reclamaă o moneta mai purtăreță, asşii se reduseră mereu din grăutatea lor; de unde mai înteu trăgeau la cântară ca şi o libră, séu o litră de aramă şi de acela se şi numeau asşi librali, apoi se făceră asşi trientali de o treime de libră, pe urmă asşi sextentali, pênă ajunseră a fi numai nciali, adică de o unică uncie; de aci înainte se mărnițiră din ce în ce mai multă, scăpătându la o jnmătate de uncia, la o trei-

me, la o cincime, la a opta, ba și chiar la a douăspre-decea parte dintr'o uncia. Astu-felū, sub împărații din alū nr^{le} secolū dupē Chr., aflămū assul de aramă cântărindū abié duoē scrupule, atâtū câtū o lăscaiă séū o vechiă para turcescă.

Ce departe suntemū de anticul *æs signatum* de cincī libre, care trăgea la cântarū de șese-sute-două-deci de orī mai multū!

Dar, vai! nu óre totū cu atăta scăpătase pe atunci și virtutea romană?

Terminând, domnilor, acéstă cam lungă excursiune în dominiul anticei numisuatice romane, să aruncămū și noi unū banū de recunoscință în salutariile ape Apollinarie, cari ne-aū păstratū în stare perfectă numeróse atestate despre ponderósa simplitate a Romei primitive, și museului Kircherianū să'ī mulțumimū că a pusū la dispozițiunea scrutatorilor antichității, o așa completă colecțiune de prețioase documente numimariī ale Italiei antice.

Fórá de a essi din salla cu bronzurile a acestui museū și dóre întorcēndu-ne numai ochiī, amū afla unū altū obiectū anticū cu totul demnū de a nóstră scrupulósă atențiune, ca o nouă și pipăitā dovadă de contactul ce pururé a existatū între artele perfecționnate ale Elladei și aspra stângăciā a Romei primitive. Voū să vorbescū despre vestitul panerū séū cutie de bronzū, cunnoscută sub numirea de cista, *κίστη*, Prenestinā a lui Ficoroni.

Pronunțându-și însuși numele anticarului Ficoroni, îmi adducă aminte că, printre donatorii muzeului Kircheriană, eu 'l amă fostă asociatū cu acela alū marchezului Alexandru Greg. Capponi, și fiindă-că vechinul proprietarū și dăruitorū alū cisteri Prene-stine, are să ne oprăscă pēnē la sfârșitul acestei întruniri, îmi veți permite ca, cu prilejul principalului titlu de celebritate alū lui Capponi, să deschidū o parenthesă archeologică consacrată exclusivă artelor religioase din țerrile orthodoxe ale Europei răsăritene.

Marchezul Capponi, dintr'o famillă considerată în Roma, era născutū la 1683. Posițiunea, gusturile și averea sa îi inlesniră adunarea a unei însemnate colecțiuni de antichități, de curiosități și de cărți, pe cari la mōrte, în anul 1746, le împărți între muzeul Collegiului Romanū și biblioteca Vaticanului; încrederea ce cu dreptū cuvēntū avea papa Clementă alū xii⁶ în cunnoscințele sale archeologice, făcu ca dīnsul să fiă însărcinatū cu installarea, clasificarea și descrierea prețioșelor monumente antice, cari pe acelū timpū se aședară într'unul din cele trei eleganți palate, cu cari Michel-Angelū, în secolul trecutū, decorase murchia Capitolinului; în fine relațiunile sale diplomatice, însușite naltelor funcțiuni ce occupa în Italia, îi făcură să capete din Rusia, curioșele iconițe lăsate de dīnsul în Vaticanū printre obiectele de pictură

byzantică și cari portă pînă ađi numirea de tăblițe Capponiane.

Iată cu ce ocasiune acele prețioase specimene de artă picturală moscovită, cari aű exercitatű fôrte multű sagacitatea și imaginațiunea rătăcită a erudițiilor occidentalı, ajunserė în posesiunea sa.

Pe la anulul 1712, țarul Petru-celű-mare, voindű cu totű dinadinsul să attragă daraveri neguțătorescű în portul nouei sale capitale, improvisată pe țermurile sinului Finlandei, însărcină pe agentul sėű, Comitele Caretti, să tracteze cu republica Genoveză pentru ca să trămittă pěnă acolo vase de commercii. Negociațiunile acestui tractatű isbutirė prin intervenirea puternică a marchezului Capponi; iar Petru-celű-mare voindű să'ľű mulțumescă și aflăndű că este mare amatorű de obiecte curioase, îi trămise unű capű d'operă alű măiestriei zugravilor din Moscva.

E una din acelle icóne cu porțițe sėű oblóne, cari se resfrăngű de patru laturı spre a forma o cruce; cáte și cinci tăbliile de lemnű de cedru, în mărime ca de 40 centimetri în pătratű fiă-care, conține, în miniaturı de o fineță minunată, atătė chipuri de sánți și atătė scene religioase, cáte ăile și serbătorı sűnt în cursul unui anű. E deci unű călindarű ilustratű, purtăndű la fiă-care chipű și scenă, numirea praznicului, scrisă cu lițtere slavone microscopice.

Numeroșii erudiți din Occidente, cari au descrisă iconițele Capponiane, le au atribuită când o origină byzantină, când ruthenică, când sârbescă s'au bulgărescă, și le au preâmblată prin toți secolii, începând de la ală xr^{le} în cóce. Cu tóte acesté, de ară fi cititú ei pe dinsele numele lui Andrei Ilinú, Serghie Vasilief și Nichita Ivanof, și de ară fi compulsatú annallele breslei de zugraví ai țarului din Moscva, ară fi aflatú fórá greșală că icónele lui Capponi au fostú lucrate în vechia capitală a Rusiei, cam pe la anul 1659, sub țarul Alexie Mihailovici Romanof.

Cu acéstă ocasiune și cu scopul de a v'ă sem-nala curioșele rătăcirí în care lipsa de noțiunii lămurite asupra artelor și industrielor din Orientele creștină, au indusú adese și inducú încă pe mai toți anticarií appusului, v'ă voiu cere, domnilor, să urmăriți unú minutú pașii răpiđi cu cari imí propuiu a străbatte istoria picturei religioșe din ultimii optú secolí, în părțile nóstre orthodoxe, în Grecia, în Moscovia și chiar în țerră la noi.

Ceța ce se sciă despre zugravii bisericesci în imperiul byzantinú și apoi în Turcia creștină, se compune mai cu sémă din tradițiunea vestitului zugravú Panselinos, carele se crede că trăia prin secolul ală xr^{le} și carele a lăsatú câte-va chipuri colosali, de unú stýlú cu totul magistrale, pe zidurile innegrite ale monastirilor de la muntele Athos și

totă de o dată a întemeiată scôla de pictură religiôsă a călugărilor athoniți, aghioriți sêu sfetagoriți. Învățăturile acestei scôle au fostă adunate și scrise de ună monachă Dionysie din skitul Furna de lângă Agrafa, cam prin ală xvi^o secolă și prețnitul manuscriptă numită η 'Ερμηνεία τῆς Ζωγραφείας sêu »Căllăusa picturei«, recopiată mereu în nenumărate exemplare de zugrăviți greci, a fostă găsită acumă vre-o trei-șeci de ani, la Sântul-Munte, de ună entusiastă și meritosă anticariă franceză d' Didron, și apoi tradusă în limba franceză⁽¹⁾ și în alte limbi europene.

Acolo sunt însemnate cu deamăruntul tôte rețetele și procederile pentru fabricarea colorilor și a poleielelor, pentru tencuirea păreților și pregătirea tăbliilor; apoi descrierea formelor, costumelor și dispozițiunilor ce se dau tutulor personajitelor și tutulor scenelor din vechitul și noul Testament, tutulor figurilor și minunilor sântilor, tutulor fericirilor din raîn, tutulor muncilor din Iadă, cu însemnare despre locul ce fiă-care din acestă trebuia să ocupe în decorarea unei biserică și cu arătare de cuvintele ce trebuiesc să însoțescă fiă-care icônă.

Cele ce sunteți obicnuiți din copilăria a vedé

(1) Manuel d'icographie chrétienne grecque et latine avec une introduction et des notes par Mr. *Didron*, traduit du manuscrit byzantin, Le guide de la Peinture, par le *Dr Paul Durand* Paris, 1845.

pe părății templelor noastre, acélé tóte sânt trecute în typicalul lui Dionysie din Agrafa, și anul s'añ străcuratñ cu sutele, fõrã ca nimicñ să fiã schimbatñ în ele. Numai limba în care sânt scrise epigrafele consacrate, numai forma litterilor și orthografia cuvintelor dau óre-cari indicie chronologice mai sigure; și apoi încă, dar numai la ochii omului bine deprinsñ cu vederea și compararea picturilor ecclesiastice din Oriente, resarñ și óre-cari nuanțe în stylul și în coloritul acelor zugrãveli.

Astñ-felñ, archeologii ruși au pututñ stabili, în annallele picturali ale patriei lor, o gradațiune succesivã a activitãței artistice, începñdñ cu vechile picturi, mai cu totul byzantine, ale scõlei din Korsun sñu Chersonñ, de prin alñ x^{le} secolñ; trecñdñ apoi la icõnele unui vestitñ zugravñ, Andrei Rublef, din alñ xiv^{le} secolñ; memorãndñ mai târziu o nouã scõlã națiõnale, disñ a lui Strogonof și alta mai multñ occidentalã, numitã Friaikiñ sñu a Frãncilor, și în fine, în ajunul reformelor cu totul appusane ale lui Petru-cel-mare, constatãndñ existența în Moscva a unui numerosñ corpñ de zugravi ai țarului, cari erau în stare a executa minuni de rãbdare și definetã, precum sânt miniaturile așa de îngrijite de pre iconițele Capponiane.

Zugravii ruși din Korsun, din Kiev, din Moscva și de airé au avutñ și ei typicele lor, cari se numeau *Podliniki*, și cari reproduceau, cu mici diffe-

rențe, formele tradiționnall ale artei byzantine; ei ânsă de de-multă âncă își aveaă procederi ale lor particularii, pe cari le citează și 'Ερμηνεία τῆς Ζωγραφίας, și despre cari mai târziu a vorbită cu laudă scriitorul grecă Ioană Comnenul, unul din medicii lui Constantină Vodă Brâncovenul, carele a typărită, la 1701, în tēscurile lui Anthină Ivirenul din mōnăstirea Znagovului, o interesantă descriere a chinovielor de la muntele Athos, intitulată Προσκυνητάριον τοῦ ἁγίου ὄρους τοῦ Ἁθωνος.⁽¹⁾ Acolo, printre nenumărate clădiri și odøre cu cari domnii Românesci aă inzestrată Sântul-Munte, Comnenă pomenesce și despre minunatele icōne rusesci cele împodobite cu argintă aurită, εἰκονίσματα μοσχοβικὰ ἀργυροχρυσομένα.

Amă lăsată, pentru închiăiărea largei nōstre parenthese, câte-va noțiunī ce voiescă să adaogă asupra vechilor picturī religiōse din țērrile românesci. Nu e nici timpă, nici locă ca să facă aci ună istoricū mai completă ală acestor manifestări artistice din trecută; voiu numai cu duoē trei florī necunoscute, pe cari le voiu cullege pe rēzōrele desvoltărei nōstre naționali, să precumpănescă marea reputățiune universală a tăblițelor Capponiane.

N'aină să vē citeză, domnilor, vre o 'Ερμηνεία,

(1) Proskynitariul lui Comnenă a fostă retypărită, cu o traducțiune latină, în Paleographia Græca a lui *Montfaucon*, în Paris, la 1708.

séu vre ună *Podlinică* ală zugravilor români; nu dică că nu va fi existând; dar încă noi n'amă dată peste dînsul.⁽¹⁾ Sînt ânsă în țerră la noi, ba și în bibliotecele și în skevofilactele séu comorile bisericesci din străinătate, vechi icône românesci, cari dovedescă că, pe timpul lui Stefană celă mare, lui Négoe-Vodă, lui Vasilie Lupu, lui Mattheu Basarabă, lui Cantemiră și lui Brâncovénul, Rouânia a avută zugrăvii sét bisericesci, egală în merite și cu cei de la Sântul Munte și cu cei de prin Moscovia.

Acum câți-va anni, d^l Hasdeu a addusă de la Munică și de la Vienna, și a cedată museului nostru, nisce frumóse fac-simile de pre chipurile de Evangeliști și de pre ornamentele picturali ale unor Evangeliarie, scrise și illustrate în Moldova, în dîlele lui Stefană celă mare. Însu'mi anul vėđută la mōnăstirea Ivirului din muntele Athos, ună liturgiariu slavonă de aceeași origină, scrisă pe ună sulă de chărtiă, ângustă câtă latul mănei, dar lungă de mai mulți coți, o adevărată minune de decorațiunii caligrafice și picturali, ună gîuvellă de gñstă bună și de coloritū armoniosă.

Dar, fōră de a merge așa departe, n'avemă noi óre încă pe păreții frumósei nōstre biserice din

(1) D^l Maioră Papazoglu posedea într'ună timpă ună vechiu terfe-logă cu schițe de picture bisericesci, carele, de-și nu era ună ce completă, ânsă totă presenta ună mare interesă.

mănăstirea Curței de Argeșu, o mare parte din picturele originale, pe cari, în anul de la facerea lumei 7035, adică la 1526 de la Chr., le a lucrată cu mâna sa, Dobromiră zugravul, din porunca lui Radu-Vodă de la Afumați și a dómnei sale Roxanda, îndemnați la acésta de către dómna mumă, Despina, văduva lui Négoe Basarabă?

În ele, sub incorrecțiunea formelor și sub numeroase alterațiuni moderne, se simtă încă trăsuri magistrali de ale scólei lui Panselinos. Nicăiri ânsé, domnilor, meritele impunétore ale vechilor iconari români din alú xvi^{le} secolú nu mi s'aú învederatú sub mai pëtrundétore forme, de-cátú într'o iconă ce se păstréză și adî în bisericuța skitului Ostrovul, ocolitú de apele Oltului, sub stâncele Coziei, între veselele sate Călimănescii și Jiblé. Acea smerită capellă se vede a fi fostú clădită de dómna Despina, ca unú asylú alú lacrimilor sale de văduvă și de mumă. Iconele tēmplei, rămase acolo ca prin minune, tocmai din timpul ei, spunú încă tóte despre speranțele și despre durerile nenorocitei dómne; una ânsé mai cu sémă pórtă typărită în subiectul și în ordonnața ei, destăinuirea celei mai adúnci și mai înfrânte mihniri.

Pe dinsa, Maica Domnului îmbrăcișeză pe fiul sēu coborítú de pe cruce; alături, Sⁿⁱ Iónú Botezătorul plânge cu mâna la ochi; Maria Magdalena ingenuchiată, sărută piciórele sângerate ale martyrului

divin. Dar, de cea-l-altă parte, figurată în proporțiunii mai mici, de pre obiceiul convenționale alu timpului, stă dōmna Despina, mărețu accoperită cu largi veșminte și marame de doliu, și pe brațele ei înălțate, ține mortu pe domnescul ei fecioru, Theodosie Voevodu, în podobe de purpură și de aur. D'asupra acestei grupe, impuuctore prin jalea maestrosă ce stă respândită într'insa, se vede, scrisă în în limba slavonă, această cuviōsă rugă, esșită din inima zdrobită a mumei : «Dōmne, primesce pe «rēposatul tēu șerbū Ioanū Theodosie Voevodū și «strămută'lū în locașele tale ceresci!»

Amū vēdūtū, domnilor, și amū admiratū multe picturī perfecte, în cari marii maestri ai Italiei au reprezentatū adese, sub titlul consacratū de *Picta*, coborirea de pre cruce a Mântuitorulu nostru ; nici una ânsē nu 'uī a destăinuitū, ca icōna cea incorrectă și părăsită de 350 de anni, în umilitul skitulețu de la Ostrovu, unū așa viu și fragedū simțimētū alū patheticulu exprimatū prin pennelū.

De-și amū avē și alte doveđi de datū, ea singurā ne arū autorisa să affirmămū cu tăriă că artele grafice au avutū la noi în trecutū interpreți de o mare valōre esthetică.

Unū altū exemplu ; și pe acesta ilū allegemū contimporauū cu iconițele Capponiane. Bibliotheca seminariulu centrale din Bucuresci posedē unū prețiosū manuscrisțu, ce 'i a fostū dăruitū de actua-

lele episcopu de la Argeşu, p. S. S. părintele Genadie. E *Slujbelnicul* sêu liturgiarul, care s'a scrisu românescu şi slavonescu şi s'a ilustratü cu chipuri, cu iconiţe şi cu iniţiale ornamentate pe chârţiä, pentru mitropolitul Ungro-Vlachiei Stefanü, acela sub care, în timpul lui Mattheiu Basarabü, s'a tradusü şi s'a typăritü *Îndreptarea Legei* şi alte cărţi bisericesci în limba românescă. Stefanü a păstoritü de la 1648 pênë la 1668; în acestü rês-timpü s'a lucratü şi curiösa carte, în care se recunnösce tendenţe şi procederi artistice cu multü mai migălöse, mai complicate, mai sclipitöre, decâtü în ornamentele cumpătate ale manuscriptelor din timpul lui Stefanü celü Mare şi de-cätü în chipurile şi în ordonnanţele magistrali de pre monumentele grafice ale familiei lui Négoe Basarabü.

V'aşü mai puté vorbi şi despre picturile äucö şi mai prelinse, mai mörnuţite, mai rotunjite şi mai crude la vëpsé, cu cari Constantinü Vodă Brâncovenul a pusü, la 1694. să decoreze totü interiorul bisericei sale de la Horezü. Zugravii «Constantinü, Ioanü, Andrei, Stanü, Négoe şi Ioachimü» 'şi äü înscrisü numele lor, töte românesci, pe epigraful sêu pisania de pre uşa advonului; dar, mai modesti de-cätü «Mané meşterul de zidăria,» de-cätü «Istrate lemnarul» şi de-cätü «Vucaşinü Caragé petrarul», ei nu 'şi äü lăsatü, ca aceştia, chipurile lor pe păreţi. În ori ce casü, stylul picturii lor dove-

desce că, pe atunci, artele religioase începuse, și în România, a se răsfăța mai voiosu în deșertăciunile lumesci ale unor contururi mai pline și ale unui coloritu mai viu.

Din toate acesté, domnilor, vedeți că cu multu-pușinul ce șcimă și cunnôscemă, chiar și despre vechile picture bisericesti ale Românilor, totu li se pôte applica și lor netăgăduite atribuirii chronologice. Asemene studie ne facu, pe noi orientaliș, să prețuimă mai cu siguranță, de cătu anticariii și criticii Occidentelui, epoca și valoarea lucrărilor de stylu byzantină. Noi vedemă și simțimă mai lesne diferitele înriuriri ale epocelor și ale țerrilor, acolo unde appusaniii se perdă mai adese în cele mai extravaganti anachronisme și confusiuni.

Dar mă oprescu ! Mă temă că digresiunea Capponiană a trecutū cu multu preste marginile subiectului nostru. Ca să 'mă o ertați, vă adducū însé aminte, domnilor, că ea are rēvașū de drumū visatū cu crucea archeologiei naționale și că pēnē 'n cele din urmă ea nu ne a mănatu airé, de-cătu în dominiul nostru, adică totū în cercul activității artistice din alū XVII° secolū.

Să ne 'ntôrcemū darē fôră muștrare la anticarul Francesco Ficoroni și la cista lui Prenestină.

Mai ântêtu, dînsul, romanū din Lugnano de nascere, a trăitū de la 1664 pēnē la 1747, și a scrisū o mulțime de mici tractate despre totū fe-

lul de antichităţi mari şi mărunte, precum clădiri, inscripţiuni, monete, gemme, plumburi, masce şi bulle aurite s'au băşicuţe pe cari le purtau Romanii, ca să se ferescă de deochiu. Plăcerea ce avea pentru obiectele antice îl făcea să'şi adune asemenea lucruri, şi însuşi ne spune cum, la 1745, cumpărase de la nisce lucrători din Palestrina, vechia Preneste, frumosul vasu de bronză, cu o oglindă de acelaşi metallu, ce tocmai atunci se găsisse pe acolo împreună. «Fără de a mă lăuda, — «dice elu, — unu cavalleru englezu, Frederik, voi «să'mi dea pe dinsele, şi'mi puse chiar pe măsă «unū punnū de galbeni, dar în deşertu; şi ca să «fiă în veci păstrate, eu de bună voia mea le amu «dăruitu vestitei galerii Kircheriane.»

Acolo în adevăr şi este acea mare cutie circulară de metallu, naltă de 2 palme $1\frac{1}{2}$ toli romani, avându unu diametru de 1 palmă $7\frac{1}{2}$ toli; precum şi o mică oglindă rotundă cu mâneru, una din acele obiecte în formă de tigăle fără buze, căroro li se dicea mai nainte patere etrusce, necunoscându-se încă usul lor, dar cari s'au doveditu a fi oglinde, lustruite de o parte şi ornate în dosu cu figure. Amânduoă aceste bucăţi sânt decorate pe fecele lor cu deseme lineare (căroro în limba franceză li se dice, *dessins au trait*), foarte finu săpate cu sula. Ca stylu însă distanţa este enormă

de la corecțiunea și eleganța cistei, pînă la stîngăcia grosolană a oglindei.

Pe acésta sînt numai trei figure; două bărbătesci cu trupurile góle și cu pumnii accoperiți cu de acele mînuși de curelle împletite și bătute cu ținte de plumb, ce se numeau *cæsti* și *μύρμηκες*, și cari serveau athleților în luptele pugilatului; una din figurî e în picîore și alături cu dînsa stă scrisă, cu littere latine archaice, cuvîntul *POLOCES*, formă străvechiă a numelui semi-deului Pollux; cealaltă șede jos și, pe un stîlp învecinat, se cîtesce în prescurtare numele regelui Amycus, *AMVC*. Din dosul acestuia, în picîore, cu o mînă în șold și alta ornată de un lung toîag, e o femeie; numele ei, *LOSNA*, e scrisă lîngă dînsa. Aceia este fîră îndoieală deîța Luna, cu denumirea ei în cea mai vechiă limbă a Latinilor.

Dar să trecem la descrierea desemnelor de precistă, cari ne vor lămuri îndată asupra subiectelor reprezentate pe ambele unelte. Mai întîi, să spunem că în jurul pîntecelor ei circulari, ornamentele gravate sînt distribuite pe trei diferite zone, din cari cea mijlocie e cu mult mai lată și mai importantă; pe cea de jos sînt numai Sfinxi și decorațiuni de frunze; pe cea de sus, foi simetrici dispuse în jurul unui șir de masce juvenili.

Zona intermediară prezintă însă o serie neîn-

trernptă de duoă-deci și unu de personaje, în postură variată și grațioasă, cari ne dau priveliștea foarte animată a sosirei Argonauților în țerra puçină ospătoșilor Bebryci.

Istoria plutirei și a izbendei Argonauților, deși a fostă una din fabulele predilecte ale poesiei și ale artelor ellinesci, ni s'a păstratū însă în foarte puține scrieri de o valoare clasică și în foarte rari monumente plastice. Poema târziă a poetului alexandrinū Apolloniū din Rhodos nu se află coprinsă în materiile de studiū scolarū. Paguba în sine nu este mare, dar acēsta mă va sili să memorezū aci că o vechiă poveste mythologică a Grecilor spunea că odinioră, în timpul cei mai nebuloși, tinerimea vitejescă a Elladei, Eracle și Orfeū, Castorū și Pollux, Zetes, Calais și mulți alții, s'aū urcatū pe corabia Argo, sub commanda junelui eroū thesaliotū Jasone, și aū plutitū preste Ellespontū și preste Pontele Enxinū, ca să descopere și să răpescă din depărtata Colchidă, avuțiile regelui Aetes, și mai cu sēmă lâna daurită a unui berbec sântitū. Atuncē pe-semne Grecii aū încercatū mai întēu vallurile artăgose ale Mărei-Negre. Printre întēplările acestei primejdiöse plutiri, se numără și poposirea voinicilor noștri pe țermurile neospētose ale sēlbaticilor și pēroșilor Bebryci, *κομόωντες Βέβρυκες*.

Dar pentru unū minutū să dămū cuvēntul poetului ellenū Theocritū, carele într'una din idyllele

sale, ne spune, în plăcute versuri, parte din cea ce pre cista Prenestină, vedem în grațioase imagine : (1)

«Abié.vasul Argo scăpase de stâncele cari'i veneau asupra și intrase în sînul primejdiosu alu Pontului bătutu de zăpedi, cându elu se opri, ducêndu pe feciorii iubiți ai deilor, la țermurile Bebrycilor ; acolo rezimându scara de păreții corabiei, voinicii lui Jasone se coborîre josu dintr'insa de tôte părțile și respândindu-se pe o rîpă adîncă și sub o muchiă ferită de vînturi, ei își așternurê de repaosu și cu mînile puserê la focu merindele. Dar Castorû celû cu cai dereși și Pollux celû ôchiesu, depărtându-se de soții lor, înaintarê rătăcindu amênduoî. Pe când ei cătau de tôte părțile cu mirare la acele sêlbaticе pădurî de pre munți, sub o stană de pêtră, îată că descoperu unû isvorû imbilugatû, care 'și vêrsă foră încetare apele sale limpedi și, cădêndu de susû cu șoptă, se afundă într'o gură de cristallû sêu de argintû ; împrejuru'i crescuse brađi înalți, plopî alburii, platanî și chiparoși cu lungi plete ; totû a-

(1) *Theocriti Idyll. XXII. v. 27 :*

« Ἡ μὲν ἄρα προφυγοῦσα πέτρας εἰς ἐν ξυνοῦσας
 Ἄργω, καὶ νιφύεντος ἄταρτηρὸν στόμα Πύντου,
 Βέβρυκας εἰσαφίκανε, θεῶν φίλα τέκνα φέροισα·
 ἔνθα μίᾳ πολλοὶ κατὰ κλίμακος ἀμφοτέρων ἐξ
 τοίχων ἄνδρες ἔβαιων Ἰησονίης ἀπὸ νηὸς·
 ἐκβάντες δ' ἐπὶ θίνα βαθὺν καὶ ὑπήμενον ἀκτὴν,
 εὐνάς τ' ἰστύροντο, πυρεῖά τε χερσὶν ἐνοίμων.
 Κάστρω δ' αἰολόπῳλος ὅ τ' οἰνωπὸς Πολυδευκῆς
 ἄμφω ἐρημάζεσκον, ἀποπλαγχθέντες ἑταίρων.
 παντοίην δ' ἐν ὄρει θηκόμενοι ἄγριον ἔλην
 εὖρον ἀένναον κραναν ὑπὸ λιθάδι πέτρῃ
 ὕδατι πεπληθυῖαν ἀκηράτῳ αἰ δ' ἰπένιϋθεν
 λάλλαι κρυστάλλῳ ἢ δ' ἀργύρῳ ἰνδάλλοντο

colo răsărise și florī miroșitoare, secerișū plăcutū alū muncitōrelor albine, atâte cāte la curmarea primăverei spuzescū preste cāmpī »

Și iată în adevărū, pe vasul Prenestinū, corabia Argo oprită la malū; unī din junī vitejī se odihnescū intr'insa; dar scara e proptită de pārețīi vasului și unul din voīnici cobōră cu unū panerū și unū fedeleșū în mână; altul pare că s'a aședatū josū să facă focul; cei mai mulți ānsē staū adunatī în jurul fōntānei ce curge din stānca umbrită de copaci și vinū acolo, sēu ca să se rēcorēscă, sēu ca să bea, sēu ca să imple cu apă burdușele și largile lor amfore. Theocritū ānsē a nītatū să vorbēscă de Silenul pāntecosū, bārbosū, cārnū și pleșuvū, carele pāzesce rinjindū isvorul, și, cu unū gestū glumețū, se gātesce să 'lū apere în contra mēndrilor feciorī.

Elī asemenē, povestindū mai nainte, cum Amycos, sēlbaticul rege alū acelor locuri, a imbiatū cu asprime și desprețū la lupta palestreī pe semi-deul Pollux, și apoi cum acela a fostū biruitū, după o crāncenă luptă de vitēzul Dioscurū, fitu alū lui Joue și alū Ledei, nu ne spune că învingētorul a legatū țepānū cu ștrēngurī de unū copacū pe ple-

*ἐκ βυθοῦ ὑψηλαὶ δ' ἐπεφύκεισαν ἀγχόθι πύλαι,
λειυκαὶ τε, πλατάνοι τε, καὶ ἀκρόκομοι κυπάρισσοι,
ἄρθρα τ' εὐώδη, λαβίαις φίλα ἔργα μελίσσαις,
ἄσ' ἕαρος λήγοντος ἐπιβύβει ἄν λειμῶνας »*

tosul Amicus, primindă diu ceruri o cunună de la o Victoriă aripată, pe când deșta Minerva, eroul Jasone, deul cu lungi aripi, ce'i ocrotise plutirea și chiar duoi păroși Bebryci staă marturi la această scenă de dreptă pedepsă. Tote aceste lacune ale poetului, sula dibace a săpătorului carele a decorat pânțelele cistei, a sciută a le implini cu o vioiciune și cu o grație ce se luptă, putemă dice, victoriosă cu condeul de sigură forte măiestrețu și elegante ală lui Theocritu.

Nu mai pușină perfecte sînt scenele de vână-tore săpate pe capacul boltit ală cutiei; nouă bărbați, în diferite costume antice, véneză cu câni și cu arme felurite, duoi mistreți, ună cerbă și o căprioră; în centrul acestei reprezentări circulare sînt duoi lei și duoi griffoni seă zmei aripați.

Fără induoielă, tote aceste chipuri portă caracterul usurilor eroice și ală perfecțiunii artistice din timpul cel mai lăndați al dezvoltării Ellenilor; și cu tote acestă se pare că, în uele amănunte ale veșmii-telor și ale decorațiunii, s'aă străcurat sub mână artistului, trăsuri de stylă etruscă, adică doveđi că obiectul a fostă lucrată în Italia.

Aceste bănuiele se adevereză cu totul când cercetěză cine-va de aproape unicul picioră existente din cele trei ce a avută vasul, precum și mai allesă figurele de pre vârful capacului.

Piciorul e o curiosă compozițiune, în care, pe o basă

pătrată stă o brăscă strivită sub o labă de leu; iar d'asupra trei mici statuette îmbinate, cari reprezintă trei junți; celū din stînga este negreșitū Ercole; pôte că celū din drépta va fi Iolas, nepotul și soțul lui de izbîndi; alū treilé, din mijlocū, copillandru aripatū, trebuia să fiă deul Eros sēu Amorul, unul din deii protectori ai luptelor gyinnice.

Să trecem acum la capacū. D'asupra lui, ca în chipū de țetînă saū mînerū, se află o altă grupă formată de trei mai mari statuette bărbătesci. La mijlocū e unū tēnērū pe jumătate învelitū cu o mantiă înstellată, încălțatū cu pantofi tuscani și purtândū, atērnată de gîtū, bēșicuța sēu amuletta de dēochi a Italoților; acesta e pôte tēnērul deū Bacchus, cărnța Latiniū îi dīceaū și *Liber*. De amēndonē părțile ilū ținū de subțiori, câte unū Satyrū cu nasul cărnū, cu urechile lungi și cu o pelle de leopardū pe spinare, dreptū unicū accoperemētū. Buna cuviință impusă adnărilor nōstre moderne ne opresce de a completa descrierea acestor dnoi vīrtoși și ardoi sateliți ai deului desfrēnărilor, cari mai ținū și în mâna lor liberă câte unū pāhāruțū. Litteraturile și artele antice n'aveau așa multe scrupule, mai allesi în reprezentarea desfrēnatelor sēr-bători bacchice.

E cu neputință de a nu recunnósce în aceste differite chipuri, stylul și felul de lucrare alū statuettelor de bronzū etrusce. Dar ce este și mai do-

veditoru pentru originea italică a cistei din museul Kircherianu, e chiar inscripțiunea ce, pe donă linie, se află scrisă la pictorele figurelor de pre capacu.

Litterile sânt din cele mai arhaice ale poporelor italiote; limba e cea latină din timpri cu multu anteriori producpțiunilor litterariu și pote chiar cu ore-caru inflexiuni luate de la locuitorii osci ai provinciei mai meridionale a Campaniei. Ea sunnă așu :

NOVIOS. PLAVTIOS. MED. ROMAI. FECID.

DINDIA. MACOLNIA. FILEA DEDIT.

și ca s'o traduceam fidelu numai pe romănesce, vomu dice: «Novius Plautius m'a lucratu în Roma. «Dindia Macolnia fitca m'a datu.»

Déca vomu întreba acum pe numeroșii archeologi moderni cari s'aũ ocupatũ cu cista lui Ficoroni, spre a explica scenele mythice și inscripțiunea de pre dũsa, sœu spre a determina destinațiunea acestui vasu, apoi, în privința ultimului punctu, îi vomu găsi împărțiți între trei opiniuni diverse. Unu dice cã cistele de bronzu, cari, sub acéstã formã, s'aũ găsitũ numai în teritoriul vechei Preneste, alũ acelu orașu ellinescu, aruncatũ sub Apennini în ținutul Latinilor, sânt de caracteru cu totul *mysticũ* și irlocuiau, în acéstã unicã localitate, coșurile de richitã de aceiași formã, în cari, prin alte locuri, se purtau, în sãrbãtorile mysterelor dionysiace, uneltele sãnțite ale cultulu, și din cari se vedũ

adesé, pe monumente grafice și plastice ale anti-
chității, esșindú șerpil misterioșil, genil ocrotitoril al
vetreil, ca șerpil de casă al țerranilor noștri. (1)

Pentru alții, cistele Prenestine, — sânt acum
cunoscute vre o țece, — in cari s'aũ aflatũ une-
ori oglinde, ulcelușe de profumuri, ace de pãrũ,
scobitori sãu strigille, pepteni și alte mãrunțișuri
femeescil, sânt simple cutil in cari mușerile iși țĩ-
neãu podóbele și cari se dau fetelor de zestre la
mãritișũ; iar la cele cari mureãu nemãritate, se pu-
neãu in morminte, de unde acum le scotũ anticariil
modernil. Astũ-felũ dar, cista lui Ficoroni arũ fi
lãdița de nuntã, — tronul miresei, — fãcutã la Roma
de meșterul Novius Plautius pentru fiica Dindiel
Macolniet din Preneste.

În fine sânt și archeologi cari, puindũ temeu
numãl pe reprezentațiunile agonistice și bacchice ale
cistei nóstre, aũ cređutũ cã ea a fostũ unũ darũ
sãu unũ premiũ cãștigatũ de invingãtorul jocurilor
publice, in sãrbãtorile junimei, ãise Liberalia.

Catũ despre stylul și originea vasului, iatã cum
eminentele archeologũ francezũ Raoul Rochette,
luãndu-se de pre urmele illustrului sãu collegũ din

(1) Despre șerpil de casã, precum și despre alte datine ale po-
porului romãnũ se gãsecũ noțiuni interesantil in încercãrile ju-
nelũ nostru scriitorũ *G. Dem. Theodorescu*, a cãrui cãrticã a-
supra credințelor, datinelor și moravurilor poporului nostru, (Bu-
cureșci, 1874) dovedesce unũ spiritũ studiosũ, criticũ și ingeniosũ,
de la care se póte aștepta și mai multũ pe viitorũ.

Germania, Otto Jahn, resumă cele mai bine întemefate ipothese : (1)

«Cista lui Ficoroni pare a fi fostă lucrată de ună artistă grecă din Campania, Novius Plautius, ce'și exercita «arta seii meseria în Roma, pe la ală v^{le} secolă, multă «pe la începutul secolului ală vi^{le} de la clădirea cetăței; «acesta, lucrându de pre usurile și modelele ellinesci, a «adoptatū ânsă în lucrarea sa, ore cari amênunte luate «diu stylul artistică ală Etruscilor, care se sciă că a avutū «destulă influență asupra Campaniei, și care, mai allesū «în Roma, a fostū pururē usitată și plăcută.»

Observă tocmai acum, domnilor, și pôte cam târziū, că partea ce amū făcută anticarilor în câte v'amū spusă astădi, pênă acum, este fôrte neînsemnată și că, vorbindu-vă exclusivū despre colecțiunī de antichități și despre obiecte antice, — nu fôră interesū ânsă, sperū, — m'amū servitū cu numele unor anticari meritoși din ală xvii^{le} și ală xviii^{le} secolū, numai ca de firma unor vechilī seii comisionari, spre a vă lăuda și a vă cântări mai multă marfă străină; astū-felū, descriindu-vă cu ore-cari amênunte muscul lui Kircher, *œs grave*-le erudiților ellenisați Perizonius și Neocorus, iconițele muscălesci ale lui Capponi și cista Prenestină a lui Ficoroni, abié deca amū menționnatū despre lucrări archeologice ale acestor lăudați bărbați, cari

(1) *Raoul Rochette. La ciste de Ficoroni, în Journal des Savants. Paris, 1852.*

toți au avut o activitate destulă de însemnată în litteratura anticariă a timpului lor.

Adevărul e că greu se poate caracteriza altă-mintrelă de-câtă printr'ună punctă óre-care din ele, operile unor ómeni de sciință, când acele se compun din adunătura cea mai variată de cercetări mărunte. Acesta, precum v'amă spusă, e mai în totă d'auna cazul anticarilor din epoca ce ne ocupă; așa dar, nu mi se poate face o vină seriósă că n'amă dată aci o mare atențiune produțiunilor specială ale fiă-căruia din citații erudiți, și în ori-ce casă, spre a mă limpeși de ori ce imputare, voi termina atrăgându mai cu dinadinsul privirile dvóstre, asupra uneia din cărțile principală ale lui Ficoroni, asupra tractatului său despre mascele antice, publicatã italianesce la 1736, sub titlul *Le maschere sceniche e le figure comiche d'antichi Romani*, și tradusă latinesce la 1754, sub acela *de larvis scenicis antiquorum dissertatio*.

În introduțiunea acestei cărți, autorul, după ce arată cum s'au născutã la Elleni, representațiunile theatricală din jocurile și măscările, — scuzați'mi termenul, carele însă aci este fórte bine aplicatã, — ce câmpeni grosolană făceau, în sərbătorile sgotóse ale lui Dionysiù, măsgălinduși obrazul cu tescovină și ascundēndu'lă sub pocitură scobite în cójă de copact, apoi spune, pe temeiul mai multor scriitori antică, că Romanii la începută nu se ser-

veaŃ, în petrecerile lor scenice, cu masce de lută s eu de pelle ca Grecii, ci numai cu un  fel  de mari peruce negre, b alane, ro cate s eu c arunte, c arora li se  icea *galeră*  i cari daŃ fisionomieii a torului, expresiunii mai mult  s eu mai pu in  grave s eu comice. După ce junii patricii ai Romei p ar sir  histrionilor de profesiune jocurile lor Atellane, împrunutate din cetatea osc  Atella, ace tia, ca să p t  mai bine simula personnagie grotesce ca Maccus, Bucco, Pappus  i Manducus, str mo ii ai actualilor Pulcinella, Arlechino, Pantalone  i Scaramucia din comedia popular  italian ,  is  *Comedia dell'arte*, nu se sfir  a îmbrăca costume  i masce ridicule, travestindu' i capul  i fa a sub acopereminte ce se numeau *personn *, «caput et os cooperimento personn  tectum».

Dar nu numai la theatru erau usitate mascele în vechia societate roman ; Ficoroni cit z  pe r nd  pre autorii anticii cari vorbesc  despre ospe ele mascate ce se daŃ în palatele împ ra ilor; despre stratagemele militare în cari s'au  utilisat  mascele; despre s rb torile religioșe în cari era obicei  a se face travestiri; despre mascele s eu larvele, luate cu humă, cu aluat   i chiar cu foi de metall , de pre figura morților  i cari ades , pentru expia iunea păcatelor răposatului, se at rna  în temple  i în dumbrăvi s n  ite,  i de aceia purta  numele de *oscilla* s eu figurii cletin to e; apoi în fine,  i despre

mascele grotesce și adesea foarte necuviințose, cari însoțeau armatele învingătoare la intrarea lor triumfală în Roma și cântându, în hohotele și applandele plebei, versuri fescennine, de acelu cari nrechii rușinoase nu trebuia să le audă, făceau și diceau în calle toate necuviințele ce s'aun păstratu la noi în jocul poporanu alii Brezai și alii desfrânatului seii Unchiășu, două tipuri pe cari le regăsim, cu puține schimbări, în picturi pe vase de lutu, în sculpturi de gemme și în statnette antice, unele chiar, reproduse de Ficoroni.

În această rapide nomenclatură, permiteți'mi a mă opri nuu momentu asupra categoriei de masce funerarii, numite larve, din cari s'aun aflatu mai multe prin morminte antice din Italia, dar cari au căpătatu o importanță cu multu mai însemnată, când, în câte-va din bogatele sepulcre ascunse sub movilile greco-scythice ale Rusiei meridionale, s'aun găsitu fețele morților accoperite cu masce de foi de aur, lipite pe ele. Negreșitu că acelu au fostu lucrate în pripă la înmormântarea răposatului și de aceea, reproducându trăsurile fisionomiei lui, sânt ansă puținii îngrijite ca execuțiune. Dar aci la noi, pe malul Oltului seii la Celeu, de pre cum spune d^l maioru Papazoglu, d^l a descoperitu, la 1863, o mască femească de bronzu, de celu mai nobilu stylu anticu; proporțiunile îi sânt ale nuu obrazu de 235 millimetri nalțime, 21 cen-

timetri lărgime și 12 centimetri adâncime; fôia de metallă, de-și nu pré grósă, este resistantă. Ochii, nările și buzele sânt crăpate ca să pôta fi purtată, și, de duoë părți ale obrazului, se află micî găuri spre a se puté lega; părul de pe frunte e frumosă aședatū sub o cununnă de foi de stejarū, și, de âmbele lături, atárnă pe față ca nisce gra-çiôse ânele de părū. Litteri fôrte ușorū însemnate cu micî puncturi (au pointillé), atâtū pe față, câtū și pe dosul mascei, ne daū unū nume propriū latinū, alū artistului seū alū stêpânului, în orî-ce casū alū lui Titu Piu Priscu, T. PII. PRISCI.

Acestū fôrte prețiosū obiectū de artă antică, în locū de a intra în museul nostru naționale, unde abié posedemū câte-va micî masce de lutū, a trecutū de curêndū prin vêndare în cabinetul de antice imperiale din Vienna. În zadară m'amū silitū timpū îndelungū a face ca guvernul nostru să'lū cumpere; celū austriacū ne a luatū înainte și ne a lipsitū de unū documentū artisticū interesante pentru antica cultură a provinciei dacice. D' profes. O. Benndorf din Praga, mijlocitorul acelei transacțiunii, arată că, în museul din Belgradū, a vêdūtū o altă mască de felul acesta, dar chipul acelia e cu barbă. Câte-va alte musee din Appusū aū și ele masce de metallă; dintre tôte, cea din România se deosebesce prin frumosul ei typū și prin lucrarea sa îngrijită.

Să nu răsipim^ă ănsă timpul nostru, devenit^ă acum fôrte scump^ă, și să ne întôrcem^ă îndată, împreună cu Ficoroni, la examinarea mai atentivă a mascelor theatricali sêu scenice, asupra cărora ne a^ă rămas^ă din vechime, și mai multe no^ățiunii scrise, și mai multe reprezenta^ățiunii sculpturali, și chiar mai multe deseme în color^ă.

A duoa din aceste categorii de documente, adică statuetele și relievrile de pētră și de bronză, gemmele gravate, cameele și figurinele de lut^ă și de metall^ă, formănd^ă mai cu sēmă obiectul de studii al^ă anticarului nostru din al^ă xvii^o secol^ă, vom^ă spune mai ăntēu, drept^ă pregătire lămurit^ăre, câte-va cuvinte despre forma și natura mascelor theatricali, pe cari Ellenii le a^ă întrebui^ățat^ă pe scenă în tot^ă timpul și fôră restric^ăținne, iar Romanii cu mult^ă mai pu^ăcină rig^ăre.

Am^ă dis^ă, pare-mi-se, că mascele se lucra^ă de lut^ă, de pelle, de lemn^ă și chiar de metall^ă, lă-sându-li-se găur^ă pentru luminele ochilor, pentru rēsufflarea nărilor și mai alles^ă pentru emitt^ărea voci. La mascele femeesc^ă crăpătura buzelor era mai ăngustă; rolurile de feme^ă, fiind^ă ămplinite în antichitate de cōtre bărba^ăți, cea dungă sub^ățire ăndulcea asprimea glasului și'ı preschimba sunnetul, precum se 'ntēplă și 'n ballurile mascate de acum. Dar gurele mascelor bărbătesc^ă era^ă une-or^ă, și mai alles^ă în rolurile comice, fôrte tare căscate, rînjite

și rotunjite; semănau cu buzele unei pilni și ale unei scoice cu creștături. Dispozițiunea perucei era iarăși de o mare importanță, căci trebuia să știți că masca antică accoperea capul întreg al actorului. Coloroa părului, desimea lui, modul de a-lu aședa, podobele ce i se adăgeau, toate aceste constituau o artă foarte complicată, care determina, totu atâtu câtu și trăsurile figurei, caracterul fiăcărui rol. Se punea un mare prețu, mai cu seamă în mascele destinate personajelor tragice de sexu bărbătescu, la o înaltă podobă de păr, numită grecesce ὄγκος, ce se purta d'asupra frunței și căria noi 'i amu putē dice *moțu*, precum francezii îi dicu *toupet*.

Unu rhetoru grecu din alu 11^{le} secolu după Chr., Iuliu Pollux și Polydeuces (născutu la Naucratis în Egiptu la 130, mortu la 188), foarte iubit u împăratu Commodu, ne a lăsată, în interesantea sa carte lexicografică numită *Onomasticon*, o lungă și curioasă descriere a mascelor scenice, cu divisinea și nomenclatura lor, distribuită de pre cele trei specii teatrale ale vechei litteraturii ellene, tragedia, comedia și drama satyrică, șiu acea buffoneriă jucată de personajie eroice, secundate de unu choru glumețu de Satyri, cu o înfățișare și o purtare mai multu șiu mai puçinu decentu. Iuliu Pollux, în despărțire a vi^a a *Onomasticonului*, enuneră, denumesce și descrie mai multu de șapte-deci feluri

diferite de προσώπεια s.e.u. figure scenice, cari indicaũ fiã-care câte unũ caracterũ de rolũ speciale. Duoã-deci și șese din acesté sũnt rezervate tragediei și se impartũ in șese masce pentru bãrbații bãtrãni, șapte pentru cei tineri, trei pentru sclavi, cinci pentru femeile libere și alte cinci pentru femeile sclave. La comediã, nomenclatura e cu multũ mai bogatã; aci sũnt nouẽ bãrbați bãtrãni, dece tineri, șapte sclavi, trei femei bãtrãne și patru-spre-dece tinere.

Sã vi le numescũ pe tóte, e de prisosũ; cu tóte acesté, neputẽndũ a vẽ arãta aci straniile typurĩ ale acelor numeroase masce, nu cređũ a abuza de rãbdarea dvóstru, semnalãndũ câte-va din numirile lor cele mai caracteristice; astũ-felũ, printre bãtrãniĩ comediei, gãsimũ pe moșul, πάππος și pe unchiãșul, πρεσβύτης; apoi ancõ pe ἡγεμῶν, carele pare a fi cea ce in dramaturgica modernã se numesce, rolũ principale; in urmã vinũ și alții de unũ caracterũ mai deochiatũ, bunã-órã σφρηνοπῶγων, celũ cu barba ascuțitã, λυκομήδειος, celũ ce se utã crucișũ, și in fine, unũ personagiũ, inlesnitorũ la multe, dar fórté puçinũ onorabile, pe care Greciĩ ilũ numeãũ πορνοβοσκός. Printre tineriĩ, totũ de pre scena comicã, aflãmũ masca actorului bunũ la tóte, πάγχρηστος, s.e.u cum se đice acum in culise, *utilitate*; alții sũnt, tẽnẽrul ócheșũ, νεανίσκος μέλας, celũ crețũ, οὐλος, amabilul, ἀπαλός, dichisitul, εικονικός, mojicul, ă-

γροῖκος. Celii smédii séii palidii, ὠχρός, celii desperatii séii sbêrlitii, πάρουλος, și celii desgustatii séii neîngrijitii, πιναρός, facii parte din rolurile tragice; dar la comediă mai găsimii încă pe militarul cu pèrul pe ochii, ἐπίσειστος στρατιώτης, pe lingșitorul, κόλαξ, și pe parazitul, παράσιτος, aceli lingșii nelipsitii, carele trăiesce pe socotéla tinerilor eleganșii și răsipitori.

În seria sclavilor, alii căror rolii e așa de importante în comediele antice, prin isteșimea și pățelile lor, denumirile spinnii multii mai pușinii decâtii comicele și sgășitele chipurii ce li se vèdii date pre monumentele figurate. Să constatămii însș în trecètii, că sclavul bucătarii pòrtă denumirea curiosă de greere, Φεράπων τέτιξ. Nu sciui de ce acèstă fantastică cualificare îmi addnce aminte pripita clăntănitură de clește, adevèratii cânticii de greere, cu care vâtrărașii de la cărciumii chiamă la grătarii pe mușterii de fleici fripte.

Dar așa, și baba cea uscată și sfrășjită, γραιδίον ισχνόν, pare a fi din néimul caliceii nóstre de la Vicleimii; iar παχειά γραυς, e mătnșă cea grasă și οἰκουρόν, jupănesă chiiălărăsă. În fine, printre femeile cele tinere aflămii tóte varietățile frumosului sexii; aci intră și muferea de trébă, γυνή λεκτική, și fetișă nevinovată, κόρη, și alta nu tocmai, ψευδοκόρη, și apoi încă fòrte multe de acele femei libere căroră Ellenii le diceaii *Etere*, ἑταίραι, și cari pe

scena comică se prezintă ca etere perfecte, τέλειον έταιρικόν, sėu mai naive, έταιρίδιον, sėu ornate cu conciu, διάμιτρος, sėu linse și prelinse, παραψηφιστόν, sėu în fine, muțate numai în aur, διάχρυσος. Duoă roluri femeesci, cu cari vomă pune capătă acestui lungă repertoriu ală personalului de theatre antică, pórta numără de o grațιά cu totul nebulosă, adică unul e felinărașul, λαμπάδιον și celălaltă, adierea vėntului, αὔρα.

Cređu, domnilor, că, încăpuiți cu acestă bagagiū de cunnoscințe tehnice ale scenei, putemă să re-deschidemă cartea lui Ficoroni și de îndată să'i ceremă explicațiunea unui baso-relievă pe marmoră din colecțiunea palatului Farnese, trecută acum în museul regală Burbonică din Neapoli, relievă ce ne prezintă cinci personaje, din cari numai trei pórta masce comice, de sigură ună πάππος, ună ήγεμών și ună sclavă θεράπων din cei mai pociți.

Scena se petrece dinaintė unei arhitectură, elegantă ornamentată și a unei cortine care ascunde o usșă. În mijlocul grupei stă o fetiță főră mască, sufflândă, pe câtă o țină bucele, în duoă flaute împărechiate; aceia e *Tibicina*, αὔλητρις, care, în chipă de orchestră, însocea în totă-d'auna declamațiunile histrionilor cu sunnetele flautelor sėu tibiilor sale, modulate de pre plăcerea și talentul autorilor comici. Să facemă dar abstracțiune de acestă personagiū, străină acțiunei teatrale, și să vedemă pen-

tru ce unul din bătrânii opresce pe cel-l-altă de a se răpeđi infuriatū și cu bâta sa, numită pe scena comică *pedum*, în mână, asupra sclavului carele se pituleză speriatū sub umărul unūi altū personnagiū june și fără mască, dar cu mâna ridicată în susū și ținđū unū amenințătorū gōrbacu de curelle.

Iată enigma sculpturală ce este de deslegatū.

Când Scipione Africanul se întorse invingătorū din Carthaginea, pentrn a dnoa oră sdrobită, printre glōta de robi ce țerra după sine, elū adduse în Roma și unū bietū copillū de Africanū, pe care îlū cumpără senatorul Terențiu Lucanns. Junele sclavū, prin grațiile și intelligența sa, câștigă iubi-rea blândului său stăpânū, carele îi dete o creștere îngrijită, îlū învță să cunnōscă și să guste pe scriitorū ellenī, îlū dărui cu numele său și'ī accordă chiar și libertatea. Era încă tēnerū africanul Publin Terențiu când, ispitindu-se a compune, în versuri latinesci, o comediă imitată de pre alte duoē ale vestitului autorū comicū athenianū Menandru, cern de la edili ca să 'ī o primescă pe scenă. I se răspunse ca să mērgă să o citescă bătrânului și illustrului poetū Cecilin.

«Acesta era la cină și vėđendū imbrăcăminteā sārăcăciosă a tēnerului africanū, îlū puse să ședă pe unū scaunelū în laturī de patul pe care elū era ținđitū dinaintē mesei; dar după ce auđi abie câte-va versuri, îlū chiamă

aprópe de sine, îl pofți să cizeze cu elū și apoi îl puse să'î citéscă opera íntregă, arătându'î neíncetatū marea sa admiratiune.» (1)

Astū-felū povesteste Suetoniū prima lectură a comediei nnumită *Andriana*.

Autorul ei primordiale fusese, precum amū mai spusū, ellenul Menandru, gloriosul renovatorū alū comediei atheniane, din alū m^{le} secolū înainte de Chr., de la care nu ne a rămasū nimicū mai multū decâtū laudele entusiastice ale íntregei antichități, câte-va crâmpete de versuri și chipul său celū genial, păstratū ínr'una din cele mai frumoase statue ale Vaticanului, unde poetul, lenosū și distractū din fire, se vede răsturnatū cu neingrijire pe unū jetū cu rēzimátore.

Din *Andriana* și din alte comedii ale lui Menandru, Terențiū íncropi pe a sa, dar o făcu astū-felū ca íntrega, dialogurile și limba lui să ne fiă astădī totū așa de plăcute precum fusese publicului Romei de acum două mii de ani.

Descrierea unei íntregi teatrale e totū d'a-una

(1) *Suetonii Tranquilli vita P. Terentii Afri*, II: «Scripsit comedias sex: ex quibus primam Andriam quum ædilibus daret, jussus ante Cæcilio recitare, ad cœnantem quum venisset, dictus est, initium quidem lectulum residens legisse; post paucos vero versus invitatus, ut accumberat, cœnasse una, deinde cetera percussisse, non sine magna Cæciliæ admiratione. Et hanc autem, et quinque reliquos æqualiter populo probavit.»

ceva fastidiosă; dar, fiindă-că nu potă să vă scutesc de acăstă pedepsă, o voiu rednce pre-cătă se va pnté.

Bătrânnl Simon, cetățénă din Athena, are nnă fiă Pamfilă, a cărnă pntare se arată a fi din cele mai înțelepte și mai conviinciose. Tatăl sėn vrea să'lă însore cu jnna fiică a nnă vecină, anume Chremes. Pamfilă însă într'ascmsă, iubesce pe o copillă ce se crede a fi orfană, gingașă Glyceră, pe care o addusese cu sine în Athena, răposata Chrysis, eteră venită din insula Andros și nașă nevădntă și neandită a întregel comedit. Sclavul Davus.
 . . Observați, domnilor, acestă nume fărte adesé dată sclavilor în comediele antice și care dovedesce originea dacică a celor mai mulți servitori din Athena. Pirații de pre atncă făceă pe-senne pe țerrnurile Mărei-Negre ună negoț analogă cu mărșava speculă a negrilor care, spre rușinea omenirei, se execută pēnă acum pe malnurile africane. În oră-ce castă, curiosă coincidență! În vechime, Ellenii numeă *Daci* sėn *Davi* pe sclavii lor, și Grecii de acum daă ómenilor grosolanii de la țerră numirea de *Vlachii*. Se vede că în totă timpul, iscusitii fi ai lui Danaă aă tractată cu óre-care despreț și blândetea de inimă și simplitatea de cugetă ale omenoșilor Dunăreni!

Sclavul Davus, diceamă, este confidentele lui Pamfilă astă-felă, încătă acesta, aflăndă că tatăl

său a decisă să'lu însore îndată, alérgă la dînsul ca să nascocéscă vre unŭ mijlocŭ de a nu se despărți de iubita sa Glyceră, mai allesŭ în momentul când ea este să devină nună. Apoi de aci înainte, sclavul, mereŭ bănnitŭ de cicălitorul Simon, încureă din ce în ce mai multă ițele intrigei ca să ajungă a strica nunta. Între altele, voindŭ să facă pe Chremes, tatăl miresei, să pricépă că ginerele are unŭ copillŭ cu amanta sa, pune pe servitorea ei, Mysis, ca să arunce în grabă copillul abtė născutŭ la usșă lui Simon. Dar acesta află tóte vicleniile lui Davu, și ne mai putėndu-se stėpăni, chĭar dinaintė viitorului sėu cuscru, se răpede cu bāta asupra lui și chĭamă în gura mare pe servitorul însărcinatŭ cu pedepsirea sclavilor, pe celŭ ce purta la Romanŭ numirea de *lorarius*, din cauza bicțului sėu de currelle, *lora*.

Dar iată cum se încinge rāpidele dialogŭ din Terențĭu : (1)

S MON.		Hem,
	Dromo! Dromo!	
DAVUS.	Quid est?	
SIM.	Dromo!	
DAV.	Audi.	
SIM.	Verbum si addideris .. Dromo!	
DAV.	Audi, obsecro.	
DROMO.	Quid vis?	
SIM.	Sublimem hanc intro rape, quantum potes.	

(1) *P. Terentii Andriæ Act. IV. Scen. II.*

DROM. Quem ?

SIM. Davum.

DAV. Quamobrem ?

SIM. Quia Inbet. Rape, inquam.

DAV. Quid feci ?

SIM. Rape.

DAV. Si quidquam invenies me mentitum, occidito.

SIM. Nihil audio.

Ego jam te commotum reddam.

DAV. Tamen et si hoc verum est ?

SIM. Tamen.

Cura adservandum vinctum : atque, audin' ? quadrupedem con-
Age, nunc jam ego pol hodie, si vivo, tibi [stringito.
Ostendam, quid herum sit pericli fallere, et
Illi patrem.

CHREMES. Ah ! Ne sævi tautoperc „

Vă inchipuiți, domnilor, comicul scenei : de o parte Simon furiosă, strigându cată pôte, cu bâta în mână, și oprită în locă de Chremes ; de altă parte, bietul Davu, făcându-se mititelă și, pe când vrea să se scuseze cu vorba, mângăindă cu mâna pe Dromo, care l'a și inhățată de cefă.

SIMON, chiâmându în gura mare. Hei, Dromo ! Dromo !

DAVU, cu mirare și speriată. Ce face ?

SIM., strigându mai tare. Dromo !

DAV., vrându să 'lă imblândescă. Ascultă-mă.

SIM., răstiudu-se la dînsul. De 'i mai spune o vorbă.
Chiâmându cu nerăbdare. Dromo !

DAV., cu insistență desperată. Ascultă-mă, te rogă.

DROMO, esșîndă de sub perdă, cu gôrbaciul în mână. Ce potescă ?

SIM., innecată de mâniă. Ridică 'mi 'lă pe susă și mi 'lă du 'n lă-întru, numai de-cătă.

DROM., uîtându-se cu mirare la Chremes, carele se luptă cu Simon ca să 'lă opréscă în locū. Pe cine?

SIM., arătându infuriatū pe Davu. Pe Davu.

DAV., cu glasū jalnicū. Dar pentru ce?

SIM., cu autori'ate. Ia! fiindū-că așa îmi place mie! Către Dromo. Ia 'lū, îți dîcū!

DAV., stăruindū cu glasū milosū. Dar ce amū făcutū?

SIM., și mai supératū. Ia 'lū!

DAV., cu gesturī persuasive și rugătore. Déca vei dovedi că amū mințitū întru ceva, să mă uccidī.

SIM., cu tonū hotărîtū și cu gestū amenințatorū. Nu andū nimica. O să te frecū eū pe tine cum ți se convine.

DAV., cu glasū innecatū de frică. Dar déca ce 'ți spuîn, se va adevéri?

SIM., răpide și răstitū la dînsul. Măcarū și atunci! Cōtre Dromo, cu tonū poruncitorū. Veđi de mi 'lū ține bine legatū, și, . . . aī auditū? . . . să mi 'lū fereci de câte și patru picîorele, ca o vită. . Haidī! Amenințandū pe Davu. Mi 'ți oîm arăta eū, dēū, ție ađi, innecatū de mânia, de nu 'mī-o ești suffletul, ce pate acela care înșelă pe stēpânū; întorcēndu-se cōtre casa Glycereī unde scia că se află Pamfilu, și luī, pe tată-sēū.

CHREMES, cu tonū induplicătorū. Eī, ci numai fii așa tare supératū! »

Acesta e, domnilor, pre-cătū se pōte, sensul dialogulū comicū și animatū din Terențiu, prin care Ficoroni a explicatū scena, nu mai puçinū viă și grotescă, din vestitul relievū farnesinū, una din cele mai îngrijite sculpturī antice, relative la vechiul theatru clasicū. Anticarul italianū adaoge de la sine

că liniștitul Chremes se silește a potoli mânia lui Simon, ca nu cum-va și acesta să păță în urmă cea ce a pățit unu gentilomū vecinū alū lui, carele într'o ȃi, după ce a datū o bastonnată bună servitorului sēū, pe când elū venea în casă cu unū brațū de lemne, acesta răbdă băttaia, și se duse liniștitū afōră, dar, întorcēndu-se îndată înapoi cu o bătă mare în mână, sili pe stēpānū ca, dreptū pedepsă, să carre și elū unū altū brațū de lemne, însoțitū cu aceleași dulci mângâferi.

Îmi mai rămāne acum, domnilor, a vē vorbi și despre picturele cu personnagie theatricali mascate, cari s'aū păstratū prin manuscriptele de anticī autorī. Totū Terențiu ne va servi și aci, dreptū textū alū commentarielor artistice. În adevērū, faīmōsa bibliothecă din Vaticanū, cea Ambrosiană din Milanū, cea din Paris și āncō altele, posedē fiă-care câte unū vechiū codice ilustratū alū acestui autorū. Mai multe din ele aū fostū publicate āncō de prin alū xvii^l secolū. Osebitū de numerōsele scene allese de prin comedii, se vēdū reprezentate, în acele curiose ilustraționī, diferite serie de masce comice dispuse în încadramente ornamentate, ca o expozițiune prealabilē a materialului scenicū, ce servea la reprezentațiunea operilor coprinse în volumū.

Dar, ca să vē daū unū resummatū mai rāpide, despre natura, epoca și caracterele acelor picturi pe pergamentū, voū traduce aci partea cea mai

esențială din notiția ce le a consacrată Séroux d'Agincourt, ună distinsă anticară franceză, carele a publicatū o parte din desemele codicelū Vati-canū :

«Acestū manuscriptū, dice elū, pōrtă n° 3868. Eă flū credū executatū pe la sfērșitul secolulū alū VIII^{le} sēu în alū IX^{le} pe la începutū. Figurele, cari în genere sūnt pré scurte, nu dovedescū cătușī de puçină sciințā ; contur-nele grosolane, însemnate cu linie drepte, nu facū să se simțā pe unde se aflā închiăăturile inembrelor ; formele trupulū nu se destăinuiescū sub veșminte ; acestē tōte sūnt deffecte însușite copiilor. Iată acun ceā ce'mī dovedesce că aceste deffecte nu se aflā în originalele mai vchī cari aū servitū de modele ; pozițiunea capetelor e totū d'ama conformē cu intențiunea actorulū, și mișcarea mânălor fiindū și dīnsa în accordū cu a capetelor, din acestē rē-sare unū înțellesū așa de lămuritū ca și alū cuvântulū ; așa dar spiritul dialogulū nu lipsesce nicī o datā ; diffe-rența între acțiunea celū ce vorbesce și repaosul celū ce ascultā, e în totū-d'ama bine însemnatā ; luarea a mințe a acestuīa și chīar intențiunea mai multū sēu mai puçinū apropiatā ce elū are de a se îndupleca la cuvintele co-lulū-l-altū, sūnt și ele învederate. Pe de altā parte, mas-cele, alū căror effectū teatrale ne este cu totul necun-noscutū noē, și pe cari teatrul anticū le modifica de pre sexurile, de pre vârstele și de pre pozițiunea personnagie-lor, posedū și ele unū caracterū minnatū de adevērū, de-și aū forme, pentrn noī așa de neobicinuite ; acelu ca-racterū de realitate ne face să trecemū cu vederea mon-struositatea proporțiunilor, și elū adange multū la ener-gia acțiunū, prin talentul cu care pictorul a sciutū

a'lă însuși textului poemei. În scena din *Andriana*, în care sclavul Davu dă servitorei Mysis, copillul ca să'lă arunce la ușa lui Simon, se învederează foarte bine graba și insistența cu care îi dăce :

«Accipe a me hunc ocus
Atque ante nostram januam adpone.»

«În altă locă iar, când aceeași Mysis aude din gura lui Pamfiliu că tatăl său amblă să'lă însore, numai vedendă gestul ei, se pricepe a sa exclamațiune :

«Miseram me! quod verbum audio?»

«Așa dar, cu totă stângăcia linielor, cu totă asprimea pannelului și cu totă incorrecțiunea obicnuită a copistului, marele merită ală originalului totă nu este perdată. Se simte că a existată o compunere primitivă, admirabilă prin nimerita ei imitațiune a naturei.

«Apoi aceste picturi ne facă încă să cunnoscemă veșmintele epoei și feluritele moduri de a le aședa pe trupă; asemeu vedemă în ele cu ce coloră se înbrăcau diferitele personuagie. Adevărul e că acele coloră sânt așternute de copistă fără nici o dibăciă; dar trebuiă să credemă că celă puçină le a păstrată fiă-care pe la locul său. Cele mai obicnuite sânt verdele, albastrul, roșul amestecată cu galbenă și cu ore-care umbre cenușii; părul la bărbați e mai în totă d'a-una negru; la feuei, din contra, bėlană. Se mai găsesă totă acolo și urme ale mai multor vechi obiceiuri, din cari unele s'añ păstrată pēnă acum, precum acela ală stergarului de gătă, *sudarium*, pe care servitorii și ómenii de rōndă îlă pōrtă la Roma.

«De pre tóte aceste observațiuni, nu este óre permisă a crede că manuscriptul originale și autografă ală lui Te-

rențiū, de pre care s'aū făcutū așa numeroase copie, a fostū și dînsul ornatū cu figurī, din ordinul lui Caiu Terențiū, frate cu stēpânul poetului? De pre spusa lui Pliniū, acela romanū a pusū, pe la anul 180 înainte de Chr. să i se lucreze multe opere de pictură.» (1)

Amū făcutū, domnilor, o pré multū întinsă și desvoltată expunere a materiei archeologice attingătoare de mascele antice, prezentându-le sub felurite fase ale lor, ca să nu o și completămū prin o ultimă noțiune esthetică.

Acēsta ne va servi totū de odată și de perorațiune pentru a esși, în fine astăzi, din primul cercū de studie, ce ne amū circumscrisū în istoria archeologică a secolilor alū xvii^{le} și alū xviii^{le}, și, fiindū că de aci îndată avemū să intrămū în cercetarea explorațiunilor ce aū începutū a se face pe atunci în ținuturile antichităților curată ellenice, să întindemū, de astăzi și sfērșindū, o nouă trāsură de unire între artele Italiei și ale Greciei.

În amēnduoē țerrile, în adevērū, dar în cea din urmă mai cu sēmă, mascele aū fostū întrebuintate ca unū motivū preferitū de decorațiune, mai allesū în acele monumente, de orī-ce mărime și de orī-ce importanță, cari se refereau la cultul deului Dionysos sēu Bacchus. Sciți negreșitū că sub a lui ocrotire erau pusē theatrele, și că în Athena re-

(1) *Séroux d'Agincourt. Histoire de l'Art par les monuments. Paris, 1827. T. II.*

prezentațiunile annuali de trilogie dramatice se făceau numai la sărbătorile lui.

În arhitectură ca și în uneltele casnice, pe mosaice ca și pe gemme, mascele se ivesc cu o profusiune extraordinară, astu-felū încātu, spre a vē presenta acum unū unicū exemplu de asemenē ornamentațiune, mă aflu în plăcuta pozițiune de a vē vorbi despre celū mai frumosū și celū mai scumpū vasū ce ne a rămasū din artele antice, acela care se păstréză în cabinetul de medallie din Paris, sub numirea de *cupa Ptolemeilor*.

È unū *cantharus* sēū o cupă adūncă cu scaunū și cu duoē tōrte, săpatū cu totul într'o singură bucată de splendidū sardonyce orientale, avēndū 12 centimetri în nălțime și 50 în circumferență. Pe āmbele fețe sūnt săpate în reliefū, cu o finețā și o corecțiune admirabilī, cari trebuiā să fi constatū artistului numeroși anni de muncă, totū felul de attribute ale cultului dionysiacū, precum mese sântite sēū *trapezofore*, vase de totū felul, sēū *canthare*, *œnochoe*, *fiale* și *rhytone*, afumători sēū *thymiaterie*, cutii și coșuri mystice sēū *pyxide* și *ciste*, desagi, *pera*, și bāte păstoresci, *pedum*, clopoței, *tintinabula*, națuri, *syringes*, și dairale, *cymbala*, figurine ale lui Priapū și ale Cererei, țapi și panthere, dar mai cu sēmă masce, masce tragice, masce comice, masce satyrice și masce atērnate de copaci, de cele ce se numeā *oscilla*, cu

totul duoă-spre-dece masce de totu felul. Tórtele inchipuiescú lujere de viță cu foile și cu strugurii lor. Nicı o dată dalta măiéstră a vre unni sculptorü nu s'a rěsfăcatü cu mai multă răbdare, nicı cu mai multă delicateță, într'o mai désă încurcătură de perfectiunii sculpturali mărute, într'o mai armoniósă îmbinare de nuanțe firesci ale bogatei materie în care elü a lucratü.

Acestü micü capü d'operă, care nu pórtă pe diusul vre nuü nume de artistü, s'a cređutü că va fi fostü rămasü din thesanrul de vase prețiose ale regelui Mythridate, pe cari Pompeiu le a addusü în Roma; dar acéstă presupnnere n'are nicı măcarü slabul temeu alü unei alte atribuirı, de pre care frumósă cupă de agată arü fi aparținutü regelui egypténu Ptolemeü Dionysiü, séu moșului séu Ptolemeü Filadelfü, carele a serbatü pe patronul séu divinü, în Alexandria, printr'o vestită procesinne, în care s'aü arătatü sute și miı de statne și vase de metalluri și de petre scumpe.

Dar nuü faptü mai sigurü și chíar mai curiosü e că cupa închinată, în orı ce casü, ȑeului păgăuü Dionysiü, ajungéndü nu se sciă cum péné în Franca, pe timpul regilor Carlovingienı, unul din aceștia a pusü să 'ı facă nuü picıorü de aurü, ca s'o transforme în potirü de grijanie, și a dărui'to mőnăstirei S^{tuin} Dionysiü, (St Denys), de lúngă Paris. Sórtea nu a voitü să ínstrăineze frumósă cupă de

numele, deca nu și de personagiul cui de la început ea a fost dedicată.

Descripțiunea și istoricul acestui vasu faimosu le au scrisu mai multu anticari francezi, și mai cu de-amăruntul unu originale și băttărosu numismatu din alu XVII^{le} secolu, messire Jean de Tristan, senioru de Saint-Amand, gentilomnu ordinaru alu camerei regelui Ludovicu alu XIII^{le} (1595—1656). Acestu anticaru, de o reputatiune destulu de insemnata pe timpul seuu, din cauza operei lui numismatice asupra impetraților romanu, îi consacranu aci numai o simplu mentiune. Succesorii lui imediati pre terramul medallielor, — despre cari vomu vorbi mai tarziu, — l'au pusu de multu la unbra, lasandu'i numai meritu de a fi scrisu in limba franceza, adica pentru cei din amatorii de monete antice, cari nu se pricepu a citi latinesce, opere posteriori cu multu mai importantu. In cadrul ce mi amu impusu și in care adesé me simtu strimtoratu, imi este peste putinta a da oricarei mediocritati dintre invetati trecutulu, o atentiune speciala. De sema lui Tristan, buna-ora, sunt și alti anticari pe cari nici spatiul, nici timpul, precum vedeți, nu mi mai permittu acum nici macaru a'i numi.

Să revenim dar iute la cupa Ptolemeilor, ca să'i completăm istoricul.

Reservata fiindu mai anteu numai pentru im-

părtașirea reginelor Franciei, la încoronarea lor, ea a avută a se strecura prin mari primejdii. Lasă că regele Henrică ală III^{le} de Valois o pusese o dată amanetă la evreiă din Metz, pentru ună milionă de livre turneze; dar apoi, la 1790, adunarea națională din Francia, luându o de la mănăstirea St Denys, o degradă din sacrele și regalele ei atribuțiunii și o mută ca o simplă curiositate anticariă, în cabinetul de medallie.

De aci ea dispăru, împreună cu alte obiecte antice, în noptea de 16 februarie 1804, și când, peste câtă-va timpă, o descoperiră în Olanda, furii îi topiseră pictorul de aură cu inscripțiunea regelui Carolă ală III^{le}. Din norocire ânsă, ei lăsase nevătămată porțiunea cea mai adevărată prețioasă, cupa dionysiacă sculptată în sardonyce de ună mare artistă anomymă. Ca și cupa vestitului sculptoră Mys, cântată de Marțială, nu aurul, ci artea face totă gloria ei.

Quamvis Callaica rubeam generosa metallo,
Glorior arte magis; nam Mys iste labor.

A UN-SPRE-DECEA LECȚIUNE

Justificarea lecțiilor precedentă. — Cercetarea antichităților ellenice.—*Joanu Meursius*. Opusculile sale despre *Athens*.—“*Turco-Græcia*”, lui *Martinu Crusius*. — Caracterile mișcării anticare din Franca, sub Ludovică ală XIV. — Ambasadă marchezului de *Nointel* la Constantinopole. — Partheonul la 1674. — Marmorele lui *Nointel*. — *Iacobu Spon*. Căllătoria sa în Oriente.—Dirămarea Partheonului de Venețienă. — Leul Pireului și runele scandinave. — Epigrafică ellenă. — Inscripținea *bustrofedonă* de la *Sigea*. — Marmorele Arundeliane și *Chronica* din *Paros*. — *John Selden*. — Inscripționi comminatorie, păgâne și creștine. — *Puciaudi*.—Măsura critică în sciința epigrafică. — *Scipione Maffei* - Scepticismul, falsificațiunile și ignoranța.

DOMNILOR,

Mă simțu datoru astădu, mai nainte de tôte, să vă dau óre-cum séma despre procederile de expunere, pe cari le amu întrebuintătu în cele trei din urmă ale nóstre întruniri și cari, precum ați observatú póte, fórté puçinú, séu mai bine fórté încetú, ne au făcutú să înaintămú în cursul timpilor, cu istoria anticelor și a anticarilor; orí mai bine disú, cu annalele archeologiei.

Îmi propusesemú a împărți principalele împrejurări, agoniseli și progrese ale acestei sciințe, din

răstimpul de un secol și jumătate, adică de la anul 1600 până la 1750, sub diferite rubrici, reprezentându-se încă-care câte o materie anticară osebă, câte un câmp mai speciale de investigații. Cel d'ânteu din acestă, carele de sineși ni s'a prezentat dinainte, ca și o urmare a subiectului ce preocupase mai exclusiv și mai cu predilecție secolul precedent al Renscării, a fostă examinarea cercetărilor făcute în sinul Italiei, asupra antichităților ce se află în ea, seși cari, în mare parte, se referă la Romani și la alte popore italiene.

Aci însă, cam pe negândite, m'amă simțit și eu coprins de spiritul ce domnea pe atunci printre anticarii italieni, spirit mințios, stringător de fărane vechi, curios de singularități ale trecutului, pornit cu ardore și cu istețime către amănunța scormonire a tot felul de antichități secundare, de cestiuni cu totul speciale, ce se potă numi cestiuni curate *anticarie*. Astă-felă, lăsându frul în voia unei închipuite călăuse, — părechă, negreșit, cu vestitul call și colaborator în archeologia ală lui R. Fabretti, lucrăful acelei epoci, — trei seră d'a rōndul, cu d'vōstre împreună, amă dată mereu ocōle împrejurul unei mulțimi de mici descoperiri și de mici monumente din Italia și de airă, cari amă deșteptată atențiunea celor mai însemnați erudiți de pre acei timp, precum pictorul P. S. Bartoli,

anticarii Fabretti, Bellori, Ficoroni, conitele de Marsigli, marchezul Capponi, părintele Athanasiu Kircher, Laurentu Beger, Gisbertu Cuper, Iacobu Perizonius și Ludolfu Küster. Prefirându-vă sub ochi, când sculpturi de marmoră și de stucă, când picturi pe pereți și pe pergamente, când monete antice, vase de bronză ori de petre scumpe, masce și alte mărunțisuri, când apoi iar monumente colosali ca podul lui Traianu de pre Dunăre și chiar icone măiestrite din timpul creștinii, eu am făcutu, în proporționi restrinse, cea-ce știința și talentele numiților anticarii făceau, acum vre-o două sute de ani, în largul lor; căci mă grăbescu, domnilor, a reaminti că, urmându într'astu-felū, n'am putu însu attinge de-cătu o forțe neînsemnată porțiune din materiale, tractate în cărțile și în disertațiunile lor; iar, pe de altă parte, trebuiă să mărturisescu că nu m'auu opritu numai la cele ce au știutu și au spusu dinșii, asupra cestiunilor allese de mine din grămadă, ci, pentru ca în ori-ce casu să vă fiă d^{vóstre} de unu folosu mai practicū, le amu completatū prin noțiuni, dobendite din cercetările și din descoperirile archeologilor moderni.

Face-mi-se-va o vină din acea că, în cursul acestor lecțiuni, mai multu pregătitoare la studiul systematicū alū archeologiei, eu amu schimbatu adesé modul de expunere? Dice-mi-se-va că, din neștiință seú celū puçinū din lipsa de deprindere,

înainteză pe pipăite, învățându'mi meseria de profesoră pe capetele d'vóstre ?

La asemené imputări, pe cari mi le adduce răsunnetele de afóră, voiu răspunde cu cea mai sinceră și deplină umilință, că n'amău cătuși de puçină pretensiunea de a posede talentele unui profesoră perfectă și elocvente, ba nici chiar meritele și încercarea unui instructoră emerită, clară și metodică; dar Iarăși,... (nu voiu să mă încumeteză ună minută măcară a cugeta că nu eăi singură, cu tóte lipsurile mele, așă face la noi o pată în sóre) dar Iarăși vă potă încredința, domnilor, că urcându-mă pe acéstă cathedră, oră-cătă de egretă 'I ară fi sórtea, eă 'I amă prețuită indetul valórea spre a căuta purură să vântură, să cernă și să allegă din multă-puçinul cătă voiu fi sciindă, atătă natura materiilor, cătă și chipurile de a vi le presenta, cari mi s'aă părută, în fiă-care çi, mai nemerite spre a însuffla scólelor nóstre, și chiar societăței române în genere, ună interesă mai viă, o prețuire mai dréptă, o considerațiune mai înaltă pentru sciința pe care mă cercă a vă o preda.

Déca, socotindă să facă bine prin variațiunea și digresiunile ce 'mi impune séu imă înlesnesce subiectul, eă din contra mergă ațurindă, acéstă 'mi ară puté o dovedi număi lipsa totală de folosă cu care s'ară allega bine-voitorii mei auditori, după o asiduă și pacientă urmare a întregii mele serii de lec-

țiunii de estimpă. Permiteți'mi a spera, domnilor, că o decepțiune, tocmai așa de crudă, nu ne așteptă nici pe dv^{ostre}, nici pe mine. Dreptul chezașiă ansă, nu potū să vă dau de o cam dată, de-cătū via dorință ce amū de a vă fi pre-cătū se va puté mai multū folositorū și grija ce portū neîncetatū de a nu perde, nici unū momentū, din vedere unitatea firéscă și legăturile neapărate, cari dau unei materii sciințifice, tractată seriosū, acea cuvenită și dreptă cumpănire în desvoltările ei cele mai necesari.

De vă puteți mulțumi acum cu atâtă, păstrați'mi, vă rogū, încrederea cu care m'ați onoratū, și nu vă mirați déca astădī chiar, spre a vă descrie mișcarea ce a începutū a se face în alū xvii^{le} secolū pe tērrāmul antichităților din Ellada, voiți reveni la o expunere mai multū narrativă a subiectului, la o descriere făcută în trāsuri mai răpidi, mai puçinū deluróse.

Și cum așū face altū-felū, când ceia ce caracterisă mișcarea de care amū a vă vorbi, nu mai este de locū, ca pentru monumentele Italiei, o examinare ticnită și scrupulósă a mērunțișurilor antice adunate prin musee, nici o desbattere litterariă a cestiunilor archeologice, frămētate de învățați în liniștea cabinetului lor de studie? Nouile cunoșcințe despre țērra anticilor Elleni vinū, pe acei timpī, prin căi mai anevoióse, mai tulburate, prin mijlóce cari abié dau pasū unor grabuice observa-

țiuni făcute cam pe furiș și în trecăt, necum unor meditațiuni și cercetări amănunțite. Căllători diplomați, misionari religioși și războinici, plini de o legitiună curiositate și adese chiar luminați de progresele științei occidentale, începă a străbatte pênă pe țermurile ellenice și, primejdnuindu'și vieța și libertatea, isbutescă a lua, a răpi cu sfielă de sub ochii bănnitori și geloși ai sëlbatricimei turcesci, notiție, desemne, ba une-ori chiar și specimene mai multă séu mai puçină importantă, de mommentele vechi rămase în năpustire și în despreț pe pământul clasică ală artelor antice.

Iată sub ce infăçisare epică avemă astădi a semnala începuturile archeologiei ellenice, și fiindă-că, precum știți, întâmplările ori cărei epopee se petrecă simultană în duoă regiuni diferite, pe duoă scene de aspectă neasemănată, — una cu acțiunile eroilor, cu luptele lor sângerose, cu patime și cu dureri; iar cea-l-altă, liniștită și măreță, empyreă gloriosă de unde puterea supremă aruncă sortiți și împinge pe fiă-care spre norocul séu răstriștea sa, — apoi și noi, osebită de nobilele silințe ale anticarilor ce aă colindată Răsăritul cu felurite succese, vomă avé să constatămă, în Occidente, o însemnată ocrotire și o puternică impulsinne accordată cercetărilor anticarie de către guvernul fastuosă ală Burbonilor, cari, în totă periodul ce ne ocupă, aă căutată să întemeieze și să mântină supremația

Franciei asupra întregii Europe, în toate ramurile culturii omenesci.

Astăzi felul vorbii de îndată, într-un câtu cer-
cul științei arheologice s'a lărgit, atât în pri-
vința materiilor de cari ea se ocupă, cât și a
țerrilor europene în cari ea devine un subiect
permanente de investigații sistematice și respec-
tate. De unde până atunci Italia singură fusese
țerra arheologiei, s'întă cel puțin unicul centru
din care se porneau în jurul rațele acestei științe
precum și ale artelor, acum învățații și artiștii de
pretutindeni, din Germania, din Olanda, din Au-
glia, și chiar din Italia, găsesc în Franța un
focar activ pentru toate îndeletnicirile științifice și
esthetice, și primesc, la curtea sumptuoasă a regilor
ei, o ospetare generoasă, de și uneori cam asupri-
tore și cam înfumurată. Nu este de tăgăduit, se-
colul al XVIII° este secolul Bourbonilor.

Va trebui dar ca, în câte-va cuvinte, să descriem,
cu bunurile și cu relele sale, caracterul speciale
ce se dă culturii arheologice în societatea fran-
ceză din al XVIII° secol; iar deca, în cursul ex-
punerii îmbinate a îndoitului nostru subiect de
astăzi, se va ivi vre un fapt anticarian, carele
deși accesoriu, mi se va părea demn de interesul
dvostru, declară de acum că nu-l voi da în latură.
Când secerătorul găsește printre spicuri, o floare
bună de lăcu, el nu o calcă în picioare, ci o pune

la păstrare, căci poate și acela într'o zi să'i prindă bine.

Ară fi, domnilor, o mare erróre de a crede că pêne la anul 1600, nici unul din anticarii secolilor alü xv^{le} și alü xvi^{le} nu s'a ocupatü cu cestiuni relative la instituțiunile séu la monumentele vechei Ellade. Doveđile contrarii ne arü deveni chiar împovărátóre, déca n'amü recunnósce de îndată că studiile asupra archeologiei grecesci aü avutü pe atunci, numai unü rolü secundarü pe lângă ale antichităților romane și că primul eruditü de unü meritü superioare carele 'și a consacratü mai cu totul cunnoscințele sale adünci și talentul séu de scriitorü, instituțiunilor Elladei și mai în specialü anticei Athene, a fostü olandezul Ioanü Meursius (séu Meurs), născutü la Haga în anul 1579.

De copillü încă, acestü omü eminent scria cu o mare eleganță limba latină, compunea versuri ellinesci și comenta poema mythologică *Alexandra* séu *Cassandra* a celui mai confusü și mai obscurü poetü din scóla Alexandrină, a lui Lycronü. Abié esșitü din universitatea de la Leyda și în calitate de institutorü alü copiilor nenorocitulü Ioanü Barneveldt, marele pensionnarü alü Olandei, elü căllători cu scolarii séi prin diferite țerrü, luă doctoratul la Orleans și se puse în relațiuni cu erudiții de pretutindenü. Dupě ce însě patronul séu fu arestatü și executatü föră de nici o drep-

tate, Meursins, carele câștigase în patria sa o poziție însemnată, fiind și profesor la Universitatea din Leyda, și istoriograf al Statului, se desgustă de atacurile la cari era mereu expus și primi cu mulțumire o condiție analogă ce i se offerea în Danemarca; acolo, după patru-spre-dece ani de instrăinare, elă muri, la 1639, în vârstă de șesedece de ani, lăsându-și posterității mai multe ediții comentate de autori anticși, și mai multe tractate anticarie, de-câtă trăise ani în viața sa cea multă activă.

O perfectă și minuțioasă cunoștință a vechilor scriitorș, pe cari îi compilase, cu o minunată răbdare, întrn toate cele ce priveau mai ales Ellada antică, îlă puse în poziție de a tracta, pe rându și în parte, despre totă feln de subiecte anticarie ellinescș. Athena însă, precum amă mai spusă, Athena a fostă obiectul predilecțiilor sale; din istoria tradițională seă politică a acestei cetăți, din nsurile și monumentele ei religioșe, din instituțiunile, legăturile, srbătorile și petrecerile sale litterariș, din localitățile și edificiele ei, din faptele bărbaților ei de stată și din operile scriitorilor ei, Meursius înă materie pentru o mulțime de disertațiunș, nici o dată pré întinse, dar foarte systematică împărțite în mici capitole, între cari elă despica cu methodă elementele felurite ale subiectului și le întemeia pe numeroșe citațiuni, dându totă-d'a-

una celor duse de alții, unu locu mai însemnatu de-cătu proprielor sale apreciațiuni; de aceea, și cu tôte că cercetările consciințioase ale lui Meursius au fostu, în cursu de aproape duoi secolu, isvorul de căpeteniă pentru antichitățile ellenice, trebuia să recunoscem în intrînsele mai multă erudițiune, ordine, claritate și bunu gustu, de-cătu putere critică și spiritu pătrunzătoru.

O altă calitate secundariă a eruditulu nostru, care însă nici aceea nu trebuia nesocotită, este puritatea și corecțiunea stylulu său, prin care atticul Meursius a obținutu unu locu de onore printre latinistii moderni, alături cu ciceroniani C. Sigoniū și Justu Lipsiū.

Numerosele scrieri ale ellenistulu olandezu au fostu adunate, pe la finele secolulu trecut, într'o edițiune completă, unde se coprindu tôte acele mici opusculu, pe cari typografia renumită a Elzevirilor din Lyon le a reprodusu la începutul secolulu alu xvii¹⁶, în elegante volumiore de formatu în 4°. Astăzi încă, iubitori de antichități răsfoiescu cu plăcere și adese cu folos, acele grațioase plachette sêu filade ale lui Meursius, în cari se presentă, sub o formă, atrăgătoare prin claritatea expunerii și a stylulu, noțiuni din cele mai diverse, precum *Fortuna Attica*, sêu originea, crescerea, mărirea, starea variabilă, scăpătarea și căderea Atheneilor, *Lectiones Atticæ*, sêu diferite puncturi relative la

archeologia Atticeî, *Athenæ Atticæ* sêu principalele antichităţi ale Athenei, *Cecropia* sêu cetăţuia Athenei, *Theseus* sêu faptele acestui vechîn rege athenian, *Solon* sêu leguirile sale, *Pisistratus* sêu a lui tiranniă, *Areopagus* sêu senatul Athenei, *Archontes* sêu magistraţi ei, *Ceramicus geminus* sêu două din suburbiile cetăţei, *Piræus* sêu portul ei, *Panathenæa* sêu sărbătorile ei în onôrea Minervei, precum şi o summă de alte cestiuni relative la Athena, apoi şi altele attingătoare de *Laconia*, de *Creta*, de *Cypru*, de *Rhodos*, iar mai allesă tractatele sale despre sărbătorile religiôse şi mysteriele Greciei, intitulat *Græcia feriata* şi *Eleusinia*.

Acesté tôte, astû-felû precum vi le înşirû aci, domnilor, sînt cu adevêrû, numai titluri de cărţi; dar, déca vre o dată veţi avê timpû şi prilejû să le citiţi în bêtrânicîosa lor elegantă, vă veţi incredinţa că ele sînt şi titluri de onôre pentru eruditul Meursius. În orî-ce casû, spre a le scrie şi a tracta într'insele despre aşa felurite antichităţi ale Elladei, învăţatul profesorû de la Leyda şi de la Sora în Danemarca, nu 'şi părăsise nici cathedrele, nici bibliotheca; cdecî tôte câte elû puse în cărţile sale, elû totû din cărţi, şi numai din cărţi antice, le adunase.

Pe atunci, nici că se bănuia în ce stare se vorû mai fi aflândû ţerrile, în cari odinióră înflorise atâté nobile instituţiuni, atâté splendide monumente. Abié

décă, cu vre-o câte-va decimii de anii mai nainte, unŭ altŭ renumitŭ profesorŭ din Tübingen, germanul Martinŭ Krauss, mai bine cunoscutŭ sub numele de Crusius (1526—1607), obținuse, după multă insistență, ceva relațiuni asupra stărei politice, religioase, morale, litterarie și chiar materiale a locuitorilor creștini ai Greciei, de sub domnia Turcilor. Punându-se în corespondență cu differiți cărturari din orașele grecesci, dar mai cu sémă cu protonotariul patriarhicŭ din Constantinopole, numitŭ Theodosie Zygomalas, elŭ adună, într'unŭ timpŭ îndelungatŭ de anii, o colecțiune curioasă de notiție și de epistole, pe care, la 1584, o publică la Basilea, într'unŭ volumŭ foliante, în optŭ cărți, intitulatŭ *Turco-Græcia*. Printre indicațiunile felurite ale acestei scrieri, unde nu lipsescŭ nici chiar ôre-cari amănunte interesanți asupra evenimentelor contemporani din țerrile românesci, se găsescŭ și câte-va fôrte scurte și fôrte greșite însemnări de arheologiă locală, cum spre exemplu, ciudata descriere a ruinelor din Athena, prin care Zygomalas răspunde la cestiunea ce'i adresase Crusius, că adică : «Athena va mai fi existândŭ ea ôre? coci istoricii noștri germani spunŭ că pe locul ei n'a mai rămasŭ nimicŭ de-câtŭ nisce colibe de pescari.»

Athena însă totŭ exista, avându pe atunci, ca la vre-o două-spre-șapte mii locuitori, și monumentele ei, câte mai rămăsese din vechime, ignoranța

acestora le păstrase pînă pe atunci, deca nu cu mai multă îngrijire, dar celă puçini cu mai multă nepăsare, de-cătū urgia evenimentelor politice ce aveau să urmeze, și de-cătū lăcomia archeologică a colecționarilor din Occidente.

În vechia cetățniă a Athenei, în Acropole, în Propyleele seū palatele de la intrarea ei, și chiar în ale ei temple, în Erechtionū și în Parthenonul lui Ictinus și lui Fidias, carele fusese pe rōndū locașū de închinare alū Minervei, biserică creștină și acum gîamiă mahometană, Turcii, stēpanii locului, își aședase domnirea lor, apărați de anticele ziduri ale Pelasgilor, ale lui Themistoclu și ale lui Cimonū, și de solidele clădiri interioari, cari, de precum se sciă, păstrau încă pe atunci, urme mărețe și veghiate ale splendorei lor primitive.

La anul 1656 însă, trăsnetul cade pe Propylee, unde garnizona turcescă își ținea prăfăria, și anticele porți ale Acropolei, cu galeriele și cu scările lor de marmoră, se spulberă în vîntū. Vomū vedē mai tārđiū ce sōrtē aștepta, peste trei-đeci de anni, chiar și pe mēndrul Parthenonū.

Să ne mutămū acumū privirile la cea-l-altă margine a Europei, unde, ca o nouă Athenă, Parisul, capitala Franciei suppusū plecată la gusturile luxuōse și la setea de ori-ce mărire a regelui seū Ludovicū alū xiv^{le}, Parisul incepuse a se împodobi cu monumente sumptuōse, și a se înavuți cu institute

menite a improspăta în sînul Franciei, tóte ramurile culturêi litterare și artistice ale antichității. Ministrîi sêi, și mai cu sémă Colbert, omú fórtetubitorú de istoriá și de arte, secundaú cu intelligență și cu activitate voințele și plăcerile marelui rege, și decă sciința antichitășilor, luată pe atunci ca unú dreptarú alú litterilor și alú artelor, pri-mea adesé sub influența ceremonialului pomposú alú Curței și sub censura rigoristă a bisericei, o înfă-țișare fórtet multú abătută de la ideile ethice și de la formele esthetice ale lunei antice, apoi to-tuș razele ei, orî și câtú de impestrițate, răspân-deaú unú lucrú minunatú preste totú traful socie-tăței franceze din acelu timpú.

Negreșitú, nu se póte dice că Francia, care cu pușinú mai nainte avusese filologi și erudiți ca Scali-geriú, Casaubon și Estienniú, artiști inspirați de antichitate ca sculptorul Jean Goujon și pictorul Nicolas Poussin, poeți chiar, nebuni de ellenismú ca Ronsard, strănepotul presuppusulú nostru com-patriotú banul Mărăcine, nu se póte dice că Fran-cia rămăsese pêné atunci înstrăinată de orî ce mișcare anticariă. Acum însé, în alú xvii¹⁶ secolú. acéstă mișcare se organizéază în modú mai systematicú; ea se disciplinéază sub autoritatea supremé a totú-pu-ternicului rege; ea devine *clasică*, și, sub acestu nou aspectú trufașú, ea cutéză a pune producțiunile sale în rivalitate cu capetele d'operă ale antichi-

tăţei. De aci nasce acea faimósă luptă seü cêrtă (querelle) între partisanii Ellenilor şi Latinilor, şi preţuitorii culturii moderne, cêrtă care în Francia a preocupatü d'a lungul secolului alü xvii^{le}, pe toţi litteraţiü şi pe toţi artiştii.

Cu tôte acesté, studinl antichităţei, de-şi luase unü caracterü mai superficiale, mai lumescü, mai pretenţiosü, nu perdu nimicü din ardórea sa; dar filologiü se preocupau acum mai multü de a scóte la lumină eleganţele litterarii ale scriitorilor antici, de-câtü de a le urmări cu atenţiune şi de a le controla texturile.

«Ómenii extraordinarii din alü xvi^{le} secolü, — a «disü Gœthe, — erau ei înşişi nisce academiü întregi, «precum este Humboldt în ðilele nóstre; dar când «sciinţa luá desvoltári mai întinse, învêţaţiü se a- «dunaré spre a face împreunü ceia-ce nu se mai «puté face prin indiviđi isolaţi.»

Împinsü póte de o cugetare analogă, Ludovicü alü xiv^{le}, pe lüngă Academia franceză, pe care o crease la 1633 tatál seü, seü mai bine cardinalul de Richelieu, institui o secţiune academică, avëndü dreptü sarcină de a inchipui şi de a redacta, de pre modelele antice, monumente, sêrbări, inscripţiuni şi medallie, cari să satisfacă deseles şi pom-póseles petreceri regalí, şi să relateze totü de odată viitorinei despre tôte gloriele domnirii sale. Acesta a fostü misiunea primitivă dată Academiei de In-

scriptiunii și Belle-Littere, pe care, în cursul de o sută de ani, o vedem luându un caracter din ce în ce mai serios și atrăgându în sinu'i pe învățații de frunte, nu numai ai Franciei ci ai lumii întregi.

În privința artelor antice, totu guvernul marelui Ludovic, care puse să'i scotă în Roma typare de pre columna Traiană și chiamă în Paris pe vestitul artistu italianu cavallerul Bernini, ca să propună o restaurațiune a Luvrului de pre principiile artei antice, totu elu trâmise în Italia, la anul 1674, pe architectul Antoine Desgodets (1653-1728), carele desemnă de pre originale și publică cu spesele casei regali, marea sa operă asupra «Edificielor antice din Roma», adevăratu monumentu artisticu alu architecturei Romanilor.

Dar mai allesu în politică, atâtu pe câmpurile de resboin, câtu și în relațiunile diplomatice, superbia Burbonică a regelui Franciei își depusese toate stăruințele ca să înfrângă ori ce cutezare de rezistență, ori ce nesocotire a măririlor sale. Pe când toate statele Europei occidentale ajunseser, care de frică, care cu sila, să recunoscă egemonia, celu puçinșu moralu, a monarcului din Versallia, departe, pe țermurile orientali ale Bosforului, sêlbaticul ministru alu unui despotu păgân, Mehmetu Kiupruli, vizirul padișahului turcescu, îndrăznea să pună pe seidi'i lui ca să dea brânci pe scări ambadorului

francezū , strigându'î în gura mare : «Esși aforă , câne, ghîaur!»

Ludovicū alū xiv^{le} voi îndată să'și capete răs-bunarea prin arme ; dar , după o lungă , crâncenă și deservită apărare a Cretei său Candiei , republica venețiană abie isbutise la 1669 să închiăiă o pace de multū dorită cu primejdioasa Turciă ; prudența lui Colbert îndemnă pe regele Franciei a se mulțumi de o-cam-dată cu o reparațiune diplomatică. O nouă ambasadă , de o pompă pênă atunci nepomenită , fu pregătită spre a se trimite la Constanti-nopole. Marchezul Olier de Nointel , omū cu in-strucțiune solidă , cu mândriă de caracterū și cu gusturî forte luxose , fu însărcinatū a merge să tracteze cu Pôrta o prenoire a capitulațiunilor dintre Solimanū și Franciscū r^{tu} de Valois , pe ba-sea unor folose excepționali pentru Francia , atătū în commerciul schelelor din Mediterrana , câtū și în paza Sântelor Locurî din Palestina.

Nointel ducea cu sine unū cortegiu numerosū , printre care se prenumăra renumitul orientalistū Gal-land și mai mulți pictorî de talentū. La intrarea sa în Bosforū , pe cele mai mēdre corăbii regali , tunurile Saraifului împărătescū , cari nici odată nu rēsunnase în onórea unei puterî creștine , refuzarē de a'lū saluta ; atuncî , și elū îndată opri orî ce demonstrațiune onorifică din partea flotei sale. A-cēstă îndrăznēță infracțiune la ceremonialul pretinsū

de Pórtă, infuriă pe Turci; turbarea lor era la culme ca și obstinațiunea demnă și curagiosă a reprezentantului marelui Ludovic. O luptă inegală era p'aci p'aci să isbucnescă, când, printr'o fericită inspirațiune, Sultana Valide, în lipsa Padișahului carele era la Adrianopole, ceru grațiosul salutarea pentru sine, ca femeia. Curtenia franceză rupse ghița și în câte-va minute, pe toate catartele corăbiilor, fâlfiaș elegante bandiere, iar bateriele lor buchiaș veselă la aușul Haremului încântat.

N'amă a vă vorbi, domnilor, despre succesul politic al misiunii lui Nointel, înlesnită cu două ani mai în urmă de marele sgomot al victoriilor lui Ludovic al xiv^{le} pe Rhin; voșu aminti numai că în toamna anului 1673, după ce tractatul cu Pórtă fusese subsemnat, ambasadorul, cu o pompósă escortă, întreprinse a visita toate schelele Orientului și făcu pe țărmurile Mediteranei o călătoria care avu cel mai mare răsunet în tot continentul. El cercetă mai întâi cóstele Asiei-Mici și insulele Archipelagului, trecu la Mitilenă, la Smyrna, la Chios, la Pathmos, la Delos, și, printr'una din acele idei de fastuósă originalitate, se installă, cu o populațiune de aproape cincisute de inși, spre a petrece sêrbătorile Crăciunului, în pescerea din mica insula Antipares, faimosă prin minunatele ei stalactite, în mijlocul cărora el puse să cîoplască un altar pentru officul divin al

Nascerei, care se celebră acolo, la lumina a câtorva sute de facle și de candelă, și în sunetele trâmbițelor și ale armelor. În anul următor el trecu în Syria, merse la Ierusalim, la muntele Sinai și, după ce înaintă pînă la Tripoli și la Alger, se întorse în Oriente și petrecu mai mult de cinci-spre-zece zile în Athena.

D'a-lungul căiei sale, ca și în Constantinople, învățatul și cheltuitorul ambasadurii cumpăra manuscrise, medallie și petre antice, ba chiar și costume, mobile și curiozități orientale; pictorii ce-lu însoțeau desemnau vederile, monumentele și typurile de oameni; meșterii petrară desprindeau inscripțiuni și fragmente de sculpturi antice; iar din toate acestea, Nointel își constituia prețioase colecțiuni, a căror sîrtă o voi spune îndată. Mai înainte însă, permiteți-mi a traduce din raportul său către Colbert, adresat din Athena, la 17 decembrie 1674, câte-va rînduri, cari pot să vă dea o idee și despre starea de atunci a principalului monument antic din Athena, și despre lucrările făcute acolo prin îndemnul lui Nointel, și în fine despre impresiunea extraordinară ce producea vederea atîtor capete de operă necunoscute, asupra unui om instruit și dedat cu antichitățile cari pînă atunci fusese revelate Europei appusane.

Monumentul de care e vorba, ați înțeles că este Parthenonul, carele pe atunci po-

sedea încă, osebițu de păreții și colonnele sale, mai toate sculpturile lui exteriori, și anume, *frisa* cu cortegiul panathenaicū din sărbătorile Minervei, adică cu acelū lungū brēn de anaglyse cari încingea clădirea; *metopele* dintre căpătătele columnelor, reprezentândi luptele Centaurilor cu Lapițū, și în fine ambele *frontone*, pre cari, de-și trunchiate fôrte, se recunoscEAU, la răsăritū, o mică parte din statuetele ce odinioră înfățișau nascerea Minervei din creștetul lui Jone, iar la appusū, mai toate acele cari, grupate împrennă, figuraū disputa dintre Athena, deitā înțelepciunei, și Posidonū, deul mărilor, pentru dreptul de patronare a cetăței.

Iată acum în ce felū descrie Nointel intrarea sa în acelū edificiu, carele păstra încă pe sine atât minuni, esșite de sub daltele scōlei lui Fidias, rămășițe splendide, pe cari numai pictorul Jacques Carrey a avutū fericirea a le desemna pe atunci. Elū indeplini acēstă lucrare cu multă îndemănare, reproducēndū cu creionul, în câte-va ȕile, douē-deci și șēpte figurī ce mai existaū pe ambele frontone, nouē-deci și douē tăblii ale metōpelor și o lungime de trei sute pictōre din frisă.

«Cu pompă și în sgomotul tunurilor, amū intratū pentru prima ôră în thesaurul unde s'au păstratū atât minuni; dar m'amū mai dusū încă de vre-o patru, cincī orī acolo incognito, ca să potū mai lesne admira și recunnosce frumôsels: desemne pe cari le a scosū fôrte bine

pictorul meu, și cari coprindă mai multă de două sute de figuri, unele ca natura și altele mai mari, unele în alto-relievă și altele mai óble, unele întregi și altele fê-râmate. Sînt printre ele bărbați, femei, centauri, luptele și isbîndile acestora, triumfuri, sacrificie, și decă 'mî ară sta prin putință să expună chîiar acum bogata confusiune pe care o rînduială așa de frumoasă, o întocmire așa de viă și expresiunea atător simțiri felurite aș lăsat'o în spiritalul meu, apoi așî întreprinde o cu plăcere; dar, avîndă încă multu de meditată asupra lor, îmi vei permite, domnul meu, a lăsa această lucrare pentru mai târziu.

«Atăta numai potă dice de o cam-dată că nimeni pînă acum n'a avută așa mare înlesnire ca noi spre a cerceta aceste comori ale artei, și că se pôte spune, despre cele ce se vîdă în cetățuia (Acropole), că ele întrecă cu multă totă ce s'a vîdntă pînă acum în cele mai frumoase relieuri și statue din Roma.

«Ceia ce potă încă adaoge, spre mai mare lauda lor, este că asemenea originale ară merita să fiă aședate în cabinetele și în galeriele Maiestății Sale, unde ele s'ară bucura de protecțiunea ce marele nostru monarchă accordă artelor și sciințelor cari le aș produsă; acolo ele ară fi fêrite de injuriile și de înfruntările ce încercă din partea Turcilor, cari spre a se lepăda de orî-ce închipuită idolatriă, credă că sôvîrșescă fapte de laudă, când le spargă nasurile seă orî-ce alte părți din ele.»

Nointel exprimă aci o dorință pe care, cu 175 de anni mai în urmă, ună altă ambasadură străină ca dînsul, lord Elgin, a realizat'o, dar nu în favórea Luvrului, ci în a museului Britannic, unde astă-dî se vîdă mai tóte rîmășițele sculpturali ale

Parthenonului. Câtă despre trâmisiul lui Ludovică ală xiv¹⁶, elă ridică din Athena numai câte-va fragmente și inscripțiuni, pe cari le transportă în Franția. Dar necumpătatele cheltuiel ce dînsul făcuse în Oriente ca să susțină în fața trufiei musulmane, fala guvernului franceză, îi attraseră reprobarea și disgrăția regelui; rechiămată în Franția, Nointel muri la 1685 în părăsire și colecțiunile lui se împrăștiară. Parte din prețioșele deseme ale lui Carrey, unice dovedă sigure ale înfășișărei încă mărețe a Parthenonului, aă intrată în bibliotheca regală din Paris; dar petrele lui, masivele inscripțiuni elenice, abié aă fostă scăpate de ruinare de către academicul Baudelot de Dairval, avocată ală parlamentului, carele din întemplantare deveni anticară într'o căllătorie ce făcu din Paris numai pêne la Dijon și apoi scrise, la 1686, o carte plină de erudițiune archeologică, sub titlul originală de «Folosul căllătoriilor seă despre căștigul ce potă avé ómenii învățați din cercetarea antichităților». ⁽¹⁾ Acestă bună prețuitoră ală sciinței de care se înamorasă, adună marmorele lui Nointel de prin becuri și le lăsă musenului de antichități din Paris.

Printre ele se deosebescă mai cu sémă cele două faimóșe table de marmoră din Pentelică de ună me-

(1) *Utilité des voyages et de l'avantage que la recherche des antiquités procure aux savants.* — *Baudelot de Dairval* a trăitū de la 1648 pêne la 1723.

tru 40 cent. naltime, cari conțin liste de nuuele ostașilor din brasla séu $\phi\acute{o}\lambda\eta$ Erechtheidă, morți la anul 457 înainte de Chr. și mai târziu, în războiul Cypriotică, începută sub comanda lui Cimonă și continuată apoi, cu triste rezultate, în Egiptă, în Fenicia, la Egina și la Megara. Aceste vestite table, cele mai vechi prin data lor, dintre toate inscripțiunile ellenice din museul Luvrului, au fostă desprinse, din ordinul lui Nointel, la 20 novembre 1674, de pe păretele bisericei $\tau\acute{o}\upsilon$ $\Sigma\tau\alpha\upsilon\rho\omega\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\upsilon$ din Athena. Principalul lor interesă constă în caracterele lor, foarte interesanți pentru paleografia și epigrafica atheniane din epoca depărtată, în care au fostă săpate, și care nu pôte fi pusă la înduolă. Într'insele lipsescă vocallele lungi η și ω , cari s'au introdusă în alfabetul attică sub archontele Euclide, în anul ală 2^{le} din Olympiada 94 (402 în. de Chr.); spiritul aspru e încă reprezentat, ca în limba latină, prin littera aspirată H ; mai multe din consunne au forme archaice; în fine dispozițiunea epigrafei este aceia numită $\sigma\tau\omicron\iota\chi\eta\delta\delta\upsilon$, adică cu litterile fiă-cărui rōndă superpuse în linie verticală.

Pe când însă cele mai multe din thesaurele artistice adunate de ambassadorul Nointel, și mai alesă notițiile scrise în excursiunile sale, se răsipeau, lăsândă puțină folosă pentru sciința archeologiei, la Lyon apărea, în anul 1678, relațiunea unei

căllătorii în Oriente, care avea să producă o adevărată revoluțiune în cercul antichităților ellenice.

Unu june medicu protestantu din acelu orașu, Iacobu Spon, carele de studentu încă fura câtu putea mai multe din orele destinate lui Esculapū, spre a le consacra studiilor archeologice, citindū și typărindū cu prețioase adnotațiuni de la sine, o relațiune despre cetatea Athenei, scrisă cu câțiva ani mai nainte, de unu căllugăru misionaru, părintele Babin, se aprinsese de unu doru neînvinșu de a vedé însuși cu ochii, acele locuri sante ale culturei antice. Filologu și anticaru, elu pênă atunci se ocupase mai multu cu numeroasele și însemnatele rămășițe vechi ale patriei sale și publicase asupra lor o carte meritosă, în care desvolta atata erudițiune câtu și spiritu systematicu. Elu, mai întăru, se cercă a impune o clasificatiune diverselor ramure ale sciinței antichităților, și când, în prima noastră întrunire, v'amū citatū, domnilor, cuvântul de *Archeografiă*, ca o denumire ce s'a aplicatū descrierei antichităților materialu, pe cari noi le amū numitū *esthetice*, în opozițiune cu aceea de *Archeologiă*, păstrată pentru cele *ethice*, eu nu v'amū spusū atunci, ci amū rezervatū a vē spune acuma, că o asemenea împărțire a sciinței este datorită eminentelui archeologu francezū Iacobu Spon, din alu xvii¹⁶ secolu.

«Focul meu, pasiunea mea, dicea elu, sânt in-

scriptiunile antice ! » Și , neîndestulat cu câte adunase din părțile centrali și meridionali ale Franței , el , la 1675 , părăsesce Lyonul , colindă Italia și țărmurile răsăritene ale Adriaticei ; iar la 20 iunie se imbarcă în Veneția , ca să meargă dreptu în Oriente . Dintre trei ai săi tovaroși de callătoriă , toți englezi , numai botanistul Wheler îl însoți pretutindeni . Mai înteu ei se duseră la Constantinople , unde marchezul de Nointel le arată toate comorile anticariii ce adunase ; de acolo , purtându pentru înlesnirea drumului îmbrăcăminte armenesci , ei străbatură Asia-Mică și , în primă-véra anului 1676 , sosiră în Athena .

E minunat lucrul a constata cu câtă erudițiune și cu ce critică sănătoasă , Spon a sciut să descurce multe din enigmele și din errorile ce presentaă mai toate atribuirile moderne ale vechilor monumente rămase în Athena . Negreșit că descrierile lui nu sânt cu totul lipsite de rătăciră , unele chiar neferitate ; dreptu exemplu , și ca să apucăm îndată boul de corne , v'așu puté cita încurcătura ce elă committe , privind , ca orientare primitivă a Parthenonului , pe acela ce o dedese creștini anticului templu , când , spre a'lă preface în biserică a cultului lor , îi mutase intrarea principală de la răsăritu la apus , și aședase altarul în partea , oppusă cu *cella* unde se înalțase odinioară statua Minervei ; apoi iar , confusiunea care'lă făcu să credă că minunatele sculp-

tnre, ridicate de Pericles pe frontónele aceluiași templu, erau îngrate în timpul împératnului Adrian, alú cărui chipú i se párnse a'lú recunnósce într'una din figure.

Dar cu tóte errorile lor, nne-ori, precum vedeți, fórte grave, cele trei mici volume în 12° ale căllétoriei lui Spon, ⁽¹⁾ aú remasú, în cele mai multe ale lor puncte, ca o basé temeinică în archeologia; în celú d'ântén elú a descrisú monumente din Italia, Dalmația, Constantinopole, Smyrna și Asia-mică; alú duóllé e relativú la Grecia și la întórcerea sa în Francia; alú trellé coprinde totú avntul său epigraficú, adică o comóră de inscripțiunii, decopiate și explicate de dínsul. În calle, elú nu cullesese mai puçinú de-cátú trei mií epigrafe latine inedite, și alte șése snte ellene. Osebitú de acesté, elú aducea cu sine cincí-șeci manuscrite grecesci și mai multú de șése snte medallie.

«Acéstă căllétoriă, — dice comitele de Laborde, în cartea sa despre istoria modernă a Athenei, ⁽²⁾ — acéstă căllétoriă a întemeiatú gloria lui Spon și va rămâne pururé ca o onóre pentru Francia, cöcú în acele trei mici volume, se coprinde o parte din acea inițiativă, pe care patria noastră o pórtă în depártare și în orí-ce lucru. Aci e ini-

(1) Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676, par *Jacob Spon* et *George Wheler*. Lyon, 1678.

(2) *Comte de Laborde*. Athènes aux xv, xvi et xvii siècles. Paris, 1854. Tom. II. p. 21.

țiativa curagîului în călătorii și a criticei erudite aplicată la studiul anticităților. Spon a făcutu mai multu de-câtu se putea aștepta de la unu omu singuru ; cu o mână virtosă, elu a spulberatū o mulțime de rătăcirī, și deca însuși n'a pututu să vedă totū-d'auna dreptū, apoi celū puçinū elū a învățatū pe călătorii, urmașii lui, să cunnoscă methodul celū mai sănētosū de a vedē și de a descrie.»

Negreșitū cartea lui Spon făcu mare sgomotū în Europa, și nici criticele neîntemeiate ale unor inchipniți anticari, nici însușirea lucrărilor sale de către tovaroșul lui, Wheler, într'o prefacere engleză a operei, nu adducū ađi nmbra, în consideraținea posterității, adevăratului ei autorū; dar dînsul, sērmanul Spon, întorcēndu-se în Lyon, unde-și perduse clientela sa de medicū, și nnde cu arheologia nu putea să 'și câștige, bieteū, viața, apoi și persecutatū ca protestantū în urma revocării edictului de la Nantes, acelni actū de intoleranță religioasă care desonoră domnirea îmbētrānitului Ludovicū alū xiv^o, Spon, la vērștā abie de 38 de anni, mōre singuru și părăsitū, la 28 decembre 1685, în spitalul din Geneva în Elveția, unde elū își cătase scāparea. Tristē sōrte pentru unū bārbatū carele, atātū de june, dovedise prin numeroșele sale lucrări, că sciința arheologiei pntea să aștepte de la dînsul servicie āncō și mai mari.

Acelașū annū, 1685, seceră dar, în jalnice con-

dițiunii, pe ambii ómení cari aũ admiratũ și ne aũ păstratũ amintirea Parthenonului, în ultimele sale dĩle de splendóre, pe Spon și pe Nointel. Aceste duoẽ triste morți parũ a fi fostũ cobeã sãu pãda-rea a capului de operã alũ architecturei ellene.

Și 'n adevãrũ, abiẽ duoĩ anũ trecurẽ și, în mijlocul unũ secolũ de luminĩ, pe cãnd tótã societatea europeanã se preocupa cu interesũ de totũ felul de cestiunii anticarie, pe cãnd filosofia, litterile, artele, ba chiar și petrecerile cele mai lumesci, cãtaũ a se modula de pre cultura anticã a Romanilor și mai allesũ a Grecilor, ora cea din urmã sunnã pentru monumentul care păstrase pẽnẽ atuncĩ, în flórea lor cea mai invóltã, în manifestațiunea lor cea mai mãrẽtã, artele din Athena.

Cu trei anũ mai nainte, la 1684, Austria, în unire cu Polonia de o parte, iar Veneția de alta, sub îndemnul și bine-cuvẽntarea papei, declararẽ rãsboiul Turciei. O armatã se gãtesce în Adriatica; în capul ei se aflã pusũ vestitul admiralũ Franciscu Morozini, neobositul luptãtorũ alũ crestinãtãței în Oriente; iar sub dînsul, se rãnduiescũ pólcuri împestrițate de ostași cãllãri și pedestri, nãimiți atãtũ în Italia, cãtũ și în țerrile Nordului. Lefegii florentini, milanezi, sclavoni, maltezi, hanovrezi, bavarezi și sași, compunũ o armatã curcitã, ca de ȃce miĩ de ómenĩ, cari, commandați de cãpitani din tóte némurile Europei, coprindũ rãpide tótã Morea sãu

Peloponnesul și dobândescă lesne bătrânului admirală venețiană, titlul de Peloponnesiacul.

Spre tómma anulul 1687, după strălucita învingere de la Patras, generalul suedeză, comite Otto Wilhelmă de Kœnigsmark, șefă cu tocmelă ală puterilor de uscată, propune lui Morozini ca să coprinďă portul Pireului și orașul Athenel, spre a puté să păzescă mai lesne trecătórea de la Corinthă. Admiralul consimte, și la 21 septembrie pornesce cu vasele sale în apele Atticeel, chiămată fiindă acolo și de creștiniel locului, ca ună adevărată mântuitoră ală lor. Dar Turcī din Athena, îngrijați fórte, își ducă armele, munițiunile și averile în Acropolă, și, spre a le feri mai bine, le depună, împreună cu provisiunile de prafă și de castrană destinate apărăreel, în traînicele ziduri ale Parthenonului.

Oștirea lui Morozini sosescce, și la sommațiunile el, Turcī refusă de a preda cetatea. Atunci asediul începe cu bombardarea zidurilor de două și de trei orī millennariel; Kœnigsmark aședă o batteriă de optă tunuri pe movila Pnyxului, de unde odinióră se auďea numai glasul oratorilor, și care acum asvêrlă cu urletă, bombe în ruinele Propyleelor; pe délul Museului e altă batteriă de cincispre-dece tunuri, și la pólele Areopagului, sânt patru mortare, cari tóte împreună cīruiescă vechile ziduri întărite de Cimonă și de Themistocle. Cetă-

tuia seculară stă ânsă mândră și neapropiată; dar la 25 septembrie, o bombă aprinde o mică erbărie de la Propylee. Focul tuurilor continuă a doua și necurmată, și țelul proiectilelor devine acum chiar Parthenonul, unde se aflase că sunt grămădite toate mijlocele de apărare.

Pe la mezul nopții o izbucnire formidabilă, urmata de vîlvorea întunecată a flăcărilor, sguduia din temelii cetatea întregă și vestesce tutulor că țelul a fost nimerit.

A doua zi, la lumina soarelui, Parthenonul, după două-mii ani de glorioasă existență, se arată surpat în două; pereții lui masivi, columnele și cele elegante, grelele și architrave, învelitoarea de marmură, mai totă frisa, mai toate metopele, stau răsturnate la pământ; numai ambele peristyle, despărțite acum unul de altul printr'un morman de ruine, își înalță frontoanele lor triumfale cari, trunchiate, dar totu mărețe, înfruntase brutalitatea momentană a războiului, ca și stricăciunile necurmate ale timpului.

Parthenonul lui Pericles, cu ordonanța lui fără sémănă pre lume, nu mai exista. Turcii cei barbari, cari de sigură nici că bănuiau cătu de mult elu prețuisă, îi părăsiră ruinele, fără de a le mai atinge; dar reprezentanții civilizațiunii occidentale se grăbiră a da rămășițelor lui o nouă și crudă lovire.

Luarea Athenei, care fusese așa de fatală artelor, nu prezenta, din punctul de vedere strategic, de-câtă numai anevoințe. Trebui dar ca oștirea creștină, bântuită de epidemie și zădărită de bandele rătăcitoare ale Turcilor, să o părăsască, în primă-veră următoare, ruinată și pustiită. Morozin însă, gelos de gloria strămoșului său, carele, la anul 1204, răpise din Constantinople și înălțase pe fațada Statuilor Marcu din Veneția, cei patru vestiți cai de bronză aurit, podoba odinioră a Romei, Morozini vru și el să desprindă de pre frontonul occidentale, care era încă în stare destul de bună, spre a le duce dară patriei sale, carrul cu două telegari de marmoră ală Victoriei fără aripi, precum și statua colosală a lui Posidon, din centrul grupei. Meșterii însărcinați cu această anevoioasă lucrare, nu se îngrijiră bine, și totă acea splendidă porțiune a frontonului, toate acele uriașe nestemmate de marmoră scintilietore, toate acele figuri de o frumusețe sublimă, de o conservațiune admirabilă, deul Posidon în postura sa măreț, cei două armăsari aprinși de un foc ceresc, statua Victoriei plină de o grațioasă demnitate, toate acele capete d'operă neimitabil, surpându-se de-o-dată de la o așa mare înălțime, se făcură praf și fărâme pe pământ.

Iasma periclenei își înfigea din ce în ce mai adâncu ghiarele în acele minuni ale geniului artistic, pripășite acum pe câmpurile de război.

Morozini, părăsindū cetatea Athenei, în care elū nu sciuse a face alta decâtū să'și attragă drépta urgiă a anticei deite a înțelepciunei, Morozini câtă a se mângâla de pagubele sale, luândū dreptū trofee pentru cetatea leului Stalor Marcu, o întrégă turmă de lei de marmoră; unul era unū chipū anticū, carele sta în vecinătatea templului lui Theseū; altul o leică fōră capū totū din coprinsul Athenei, și în fine alū treilē era chiar leul colosale care, în secolul de mijlocū, dase numele sēū portului din Pireū, numitū pe atunci Porto-Leone. Aceste trei despuieri ale nenorocitei campanii din 1687, staū și acum aședate dinaintē porților la arsenalul din Venetia.

Leul din Pireū merită ansē, doamnilor, o mențiune specialē; sculptatū de pre stylul archaicū, anteriore epocēi lui Pericles, într'unū blocū de marmoră pentelică ca de dece picīore înălțime, elū, de duoē-deci de secolī pōte și mai bine, sta acolo mēndru rezimatū pe picīorele'ī de dinapoi. Câte mari fapte de rēsboiū, câte vesele sērbători, câte sēlbattice cuceriri, câte specule mērunte vorū fi trecutū pe sub fruntea lui cea încrețită de o grijă secularē, pe sub ochii lui ațintiți în eternū! Elū a fostū pōte marturū la gloriōsa învingere a lui Themistoclu de la Salamina; elū a vēdntū adese porningu-se și sosindū cu pompă galerele împodobite cu daruri pentru deul de la Delos; elū a asistatū

la toate importanțele daraverei neguțătoresci ce se făceau în învecinatul Emporion; elă a stată neclintită pe când spartanul Lysandru, și mai târziu romanul Sylla răsturnău împrejurul cu mânia toate clădirile Pireului. Dar nimicū din toate acesté, ci numai unū singurū faptū, cu multū mai neînsemnatū și mai târziu, o nșoră isbândă sōvērșită de barbari ai Nordului asupra poporimei din acele locuri, o silnică împilare a oștirilor simbricate de despoții byzantină, a lăsatū urme neșterse pe trunplul lui de marmoră.

Pe nmerii și pe șoldurile sale, de ambele părți, staū gravate, în bande séu șuvițe înguste și incurcate ca încolăciturile unor șerpi uriași, nisce littere, pe cari nici străbunii, nici urmașii lui Pericles nu le aū cunoscutū și nu le aū întrebnițatū. Acelé, de pre cum a doveditū acum câți-va ani, unū învêțatū danezū, răposatul C. C. Rafn, sânt fōră îndoielă, rne scandinave séu scrisore vechiă de a popórelor Nordului.

Iată-ne fōră veste, domnilor, dinainté unei ramure cu totul nouă a epigraficeii și a paleografiei. Lepăda-ne-vomū ore de dinsa, când ea ne a esșitū de sineși în calle?

Nu! să nu refusămū chiar astădii o fērămă de ospitalitate între noi, anticelor rne, cu atâtū mai multū că, de-și elucidarea lor mai lămurită aparține de dreptū timpilor contimporană, dar încă

și în secolii alii XVII^{le} și alii XVIII^{le}, găsim unii erudiți de merit, cari 'și au depus silințele spre a descifra și a interpreta, cu mai multă sevă mai puțină succes, vechile monumente epigrafice ale țărilor Nordului. Putem cita îndată trei nume, cari ocupă un rang onorabil printre antecesorii runografilor moderni, și fiă-care din aceste trei nume reprezintă una din țările ce conțin mai numeroase monumente vechi scandinave. În Danemarca, aflăm pe medicul și anticarul Olaus Worm, carele a trăit de la 1588 până la 1654, și a lăsat, osebitt de foarte importantă descoperiri anatomice, mai multe scrieri despre litteratura runică. În Suedia, dăm, între anii 1618 și 1682, de istoricul Olaus Verelius, autorul unei opere intitulată *Runographia scandica*. În fine, Anglittera a numărat printre învățații ei theologi și filologi, de la 1642 până la 1715, pe George Hickes, carele, printre altele multe, a scris și grammatice ale limbilor anglo-saxonice, mæso-gothică și islandică, în cari el a tractat și despre runele cele vechi. Astă-fel, născă încă de pe atunci archeologia națională a popórelor nordului, împreună și cu sciința exegesei runelor.

Să spunem însă acum ce sânt acele rune.

Istoricul Tacit, în cartea sa despre moravurile Germanilor, pe cari rigurosul moralist latin le laudă așa mult în dauna corupțiunei romane, Ta-

cită constată, la acele popóre barbare, usul următor : (1)

«Mijlocul lor de a consulta sorții este simplu. Ei taiă o ramură dintr'ună pomă roditoră, o împartă în bețișore, *surculos*, și creștându pe ele ore-cari semne diferite, le răsipescă, de pe cum se întemplă, pe o pânză albă; apoi preotul cetății, decă consultațiunea se face pentru binele publică, seă însuși părintele familiei, decă ea este privată, după ce s'aă rugatū la deī cu ochii spre cerū, ridică în susū de câte trei ori fiă-care din ele și le explică pe tôte, de pre creșătura măi din nainte însemnată.»

Bețișorele, surcellele, cu semnele creștate pe ele, aveaă dar o limbă a lor, pe care numai preoții și căpeteniile o înțelegeaă. Acestă explică cele șise într'altū locū totū de Tacitū, că adică «taīnele <litterilor, nici bărbații, nici femeile nu le cunoscū.»

În orī-ce casū, litterile existaă la vechii Germani; ele aveaă unū caracterū fatidicū, pe care îlū attestă, nu numai Tacitū, dar încă și nisce poeme sentențioșe, compuse în limbele Nordului, pe cari

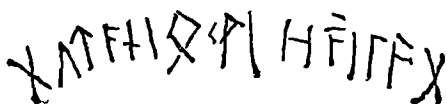
(1) *Taciti de morib. Germanor. x*: «Sortium consuetudo simplex: virgam, frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant cosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temere ac fortuito spargunt: mox, si publice consulatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse paterfamilie, precatus deos cœlumque suspiciens, ter singulos tollit, sublato secundum impressam ante, notam interpretatur.» — *xix*: «Literarum secreta viri pariter ac femine ignorant.»

le au publicat mai înainte Olavs Worm și George Hickes, și în cari fășii-ce litteră reprezintă totu de o dată unu obiectu reale și o idee morală. Acele littere, însemnate pe surcelle, și avându ele însele forme de bețișore felnritu îmbinate, purtau numirea de *rune*. Unu poetu latinu din alu vr⁶ secolu, Venanțiu Fortunatu, episcopu în Poitiers, ne spune acésta în versurile următore, unde elu pomenesce despre tablitele de frasinu, pre cari barbarii scriau runele lor :

Barbara fraxineis pingatur runa tabellis
Quodque papyrus agit virgula plana valet.

În limbele germanice, domnilor, frasinul se dice *Buche*, și totu în acele limbe, litterile de scrisu au purtatu pe rōndu numirile de *Runastafas*, *Runenstæbe* și *Buchstaben*, adică bețișore runice și surcelle de frasinu.

Sub cele mai archaice ale lor forme, ni se presentă runele gohice, pe una din verigele de auru din thesanrul nostru de la Petrósa, unde se vedu semnele următore :

Transcrisă în caractere runice mai correctu formate, inscripțiunea $\chi \Lambda \Gamma \mathbb{F} \mathbb{H} \mathbb{I} \mathbb{D} \mathbb{S} \mathbb{P} \mathbb{I} \mathbb{H} \mathbb{F} \mathbb{I} \mathbb{F} \mathbb{F} \mathbb{X}$ se citește *Guthani ocwi hailag*, și pare a fi o invocațiune

prin care vechii Goþhi, veniþi din Scandia, *consecra*u þeulni lor Odin senu *Guthan*, noua lor patriã, Scythia, sub numirea ei gothicã de *Ovim*.

Aceiaþi Goþhi coprinseru, in alu 11^{le} secolu dupu Chr., inca Dunare, si aci, in Dacia, unul din ei, Ulfila, le aduse din Byzantiu, legea crestinuã si Santa Scriptura scrisa in limba lor, cu nise litere, pe cari elu le formase dintr'o combinatie a runelor germanice cu alfabetul ellinescu; acele litere se numire la ei *bokos*, totu de pre traditiunea surcellelor de frasinu; mai tarziu, totu asa disere si Slavonii, semnelor de scriere, *БСКВЫ*; astu-felu incatu, pene mai de-nnadi, noi ne amu servitu, pentru denumirea litterilor cyrilice, cu termenul de *buch*i, carele nu mai avea nici o legaturu cu frasinul, precum nu mai are nici vorba germana *Buch*, carte. Iata cum surcellele, pomenite de Tacitu, sunt strabnele buchilor germane si slavone.

Dar pe cand Goþhi crestinati din Dacia si din Mesia adoptase alfabetul lui Ulfila, semintiile germanice despre Nord, Saxonii si Scandinavii, nrmare a scrie cu rune de cele vechi, lasandu, pe ori unde treceau, urmele lor epigrafice, sapate pre totu felul de monumente. In timpul de decadenta al imperiului Byzantin, pe cand antocratori greci din Constantinopole isi recrtau oþtirile lor numai printre simbrisi strani, cnezatori Varégi, resboinici raticitori din Dania si din Norvegia, strabteau pu-

stiele Rusiei, ca să'și cerce norocul pe bogatele țărniuri ale Răsăritului, numitū de ei Ostrogard.

Se vede că o cētă de acei voinicī cutrierători de țărri și de mări a înseminatū pe cōstele leului din Pireū, isbēnda lor, când, la anulul 1040, aū fostū trāniși in Grecia ca să sdrobescă rēscōla poporului, desperatū de jăfuirile sameșilor împērātesci ai lui Michailū Paflagonitul.

Iată ce a cititū Rafn pe fāșiile intortochiate de pre șoldurile leului.

Convinsū că veți fi puçinū simțitorī la armonia limbei norrice sēū vechia danezā, cari acum s'a păstratū numai in Islanda, vē traducū pe romānesce inscriptiunea, care dice așa : pe partea stingă

«Hakon, împreună cu Ulf, cu Asmund și cu Cern au coprinsū acestū portū. Acești bărbați și Harald-lungul impuserē birni grele, din pricina rēscōlei Grecilor. Dark rēmasē robitū in țărri depārtate. Egill plecase la rēșoīu cu Ragnar, in Rumania și in Armenia.»

iar in partea dreptă s'a adaosū :

«Asmund a săpatū aceste rune in unire cu Asgeir, cu Thorleif, cu Thord și cu Ivar, de pre cererea lui Harald-lungul, cu tōte că Grecii rēū-voitorī se împotriveaū.» (1)

(1) Håkon vann, their Ulfr ok Asmundr ok Aurn, hafn thessá, their menn lagthu á, ok Haraldr háfi, of fjebóta uppreistar vegna Grikkjathy this. Varth Dálkr nauthugr i fjarri landum; Egill var i faru meðh Ragnaritil Rúmaníu. . . . ok Armeníu. — Asmundr hjó rúnar thessar, their Asgeir ok Thorleifr, thóthtr ok Ivar, at bön Haralds háfa, thóat Grikkjar of hugsathu ok bannathu.»

Iscusitul runolog, carele a descifrată aceste epigrafe și carele, prin curioasa denumire locală de *Rumania*, a înțelesă partea septentrională a Asiei-mici, — cea ce pôte să fiă o erróre, când acelașu nume îl găsimă applicatū, totū pe atunci, țerrilor dunărene, — Rafn a restabilitū, de pre documente byzantine și scandinave, biografia persónnelor numite în acéstă inscripțiune runică, dintre cari ânsă, voiu allege numai pe căpetenia principală.

Harald-lungul, ȃice elū, a fostū fiul lui Sigurd și cumnatul regelui danezū St^{ul} Olaf; la vĕrstă de optū-spre-dece anni, dupĕ o bătăliă în care regele fusese uccisū, elū s'a dusū în Gardarika, adică în Rusia, dar, neputĕndū obține de la Iaroslavū, knĕzul Novgorodului, mâna fiicei sale Elisif, elū se porni mihnitū cĕtre mĕȃa-ȃi, cĕtre vestitul Țari-gradū alū Slavilor și Miklegard alū Scandinavilor, intră în serviciul împĕratului, și petrecu ȃece anni, rĕsboindū când în Asia, când în Sicilia, când în Grecia; apoi, pe la anul 1043, plutindū pe marea Nĕgră ca să se întĕrcă în Gardarika, unde'lū chiăma păsul inimei sale, și adducĕndu'și aminte de isbĕndile ce făcuse în cetatea de la mĕȃa-ȃi, în *burgul* Athenei, și chiăr pôte de epigrafa comemorativă ce lăsase în portul Pireului, elū compuse unū cĕntecū de dorū și de vitejiă, în care junele voinicū își exprina cam astū-felū amintirile și temerile sale :

Nu e fecióră, nu e femeică,
 Care să spună că noi n'amă fostă,
 Pên' la cetatea unde scînteică
 Arșița veriî fôr' d'adăpostă.
 Că-ală nostru paloșă, luciosă la sóre,
 Ne-amă croitū callea și-amă răsboitū
 Acolo unde leul celū mare
 Va spune lumeî c'amă biruitū.

Dar asté tóte nu parū nimica
 Fecióreî mëndre din Gardarika!

Țău, nu pré sciū acum, domnilor, pêně la ce punctū mi se mai póte ierta acéstă nouă digresiune, făcută astă-dată prin dominiul nebulosū alū tradițiunilor boreali, prin anticele legende seū *saga* ale Norduluî, scrise odinióră cu mysteriose rune, de cōtre înțelepțiî *scaldă* ai Scandinavilor.

Curēndū, curēndū să ne grăbimū a reintra cu smereniă în sînul studiilor clasice, căroră singure, secolul alū xvii⁶ le reserva tóte onorile capitali și, fiindū-că abatterea nóstră prin regiuni barbăre, explorate mai multū de romantismul modernū, a fostū provocată de o curiositate epigrafică, apoi totū pe callea inscripțiunilor, să reintrămū în cercul descoperirilor și cercetărilor de antichități ellenice ce s'aū făcutū pe atunci.

Voindū să vė vorbescū acum despre câte-va monumente epigrafice ellene, cari aū fostū semnalate

lumei culte într'ală xvii⁶ și în prima jumătate a secolului ală xviii⁶, adică mai nainte, în timpul și în urma călătoriilor lui Nointel și Spon, voiu procede, nu tocmai de pre ordinea de prioritate a descoperirilor, ci de pre șirul chronologi-ă ală inșeși monumentelor. Acestă procedere ne va înlesni lămurirea cător-va noțiunii interesanți despre paleografia sculpturală a Ellenilor.

La anul 1721, ună meritosă anticară engleză, Edmund Chishull, (1670—1733) carele, în calitate de pastoră, deservea capella anglicană a factoriei neguțătoresci din Smyrna, typări o disertațiune forțe erudită asupra unei curioșe inscripțiunii pe care, cu câți-va anni mai nainte, o semnalase ună compatriotă ală său, ca aflată la promontoriul Sigeei, în vecinătatea anticei Troie. (1) Acestă monumentă, stălpă de pătră pătrată d'asupra căruia se cunnosce încă locul unde fusese înfiptă o statuă, ună bustă său ună chipă ore-care, e săpată, pe una din laturile sale, cu duoă inscripțiuni superpuse, cari repeșescă mai aceleași cuvinte, cu puține diferențe. S'ară dice că scriitorul celă de josă a voită să corecteze errorile și să împlinescă lipsele predecesorelui său de mai sensă. Amânduoă însă aă scrisă într'ună dialectă ionică primitivă, cu caractere de formă arhaică și de pre o dispozițiune o-

(1) Inscriptio Sigæe antiquissima *βουστροφηδόν* exarata, commentario historico-grammatico-critico illustrata.

riginală care face că rîndurile succesive trebuiesc citite, unul de la stînga spre dreapta și celălalt de sus în jos, în sens invers.

În sine inscripțiunile nu spun mare lucru; ele rememorează despre un cetățean din Proconesă, carele, dăruind casei comunale a Sigeenilor diferite vase, se roagă de aceștia ca să-i caute de suflet, după moarte.

Iată-le, în textul lor celălalt bătrănesc; prima, pe ună-spre-zece rînduri, cu direcțiune alternată, ȳice :

• ΦΑΝΟΔΙΚΟ ΕΜΙ ΤΟΡΜΟΚΡΑΤΕΟΣ ΤΟ ΠΡΟΚΟΝΝΗΣΙΟ ΚΡΗΤΗΡΑ ΔΕ ΚΑΙ ΥΠΟΚΡΗΤΗΡΙΟΝ : ΚΑΙ ΗΘΟΜΟΝ : ΕΣ ΠΡΥΤΑΝΗΙΟΝ ΕΔΩΚΕΝ : ΣΥΚΕΕΥΣΙΝ. •

Iar cea de jos, pe alte un-spre-zece rînduri, scrise mai mărunt și mai iudeșat :

• ΦΑΝΟΔΙΚΟ : ΕΙΜΙ : ΤΟ ΕΡΜΟΚΡΑΤΟΣ : ΤΟ ΠΡΟΚΟΝΝΗΣΙΟ : ΚΑΙ Ο : ΚΡΑΤΕΡΑ : ΚΑΠΙΣΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΗΘΟΜΟΝ : ΕΣ ΠΡΥΤΑΝΕΙΟΝ : ΕΔΩΚΑ : ΜΝΕΜΑ : ΣΙΓΕΥΕΣΙ : ΕΑΝ ΔΕ ΤΙ ΠΑΣΧΟ ΜΕΛΕΔΑΙΝΕΝ : ΜΕ Ο ΣΙΓΕΙΕΣ : ΚΑΙ ΜΕ ΠΟΕΙΣΕΝ : ΗΛΙΣΟΠΟΣ : ΚΑΙ : ΗΛΕΔΕΦΟΙ. •

Și apoi iată acum și a lor traducțiune pe românește :

«A lui Fanodicu sunt, fiul lui Ermocrată din Proconesă; și un crater (său o căldare) cu pirostrii și cu căpisterie a dată la Prytaueul Sigeenilor.»

Iar a doua :

«A lui Fanodiu sunt, fiul lui Ermocratū din Proconesū ; și eū , o căldare cu pirostrii și cu căpisterie amū datū Prytaenului ca să mă pomenescă Sigeenii ; iar déca voiu păți ceva , îngrijiți de mine , voi Sigeenilor . Și m'a lucratū Hesopū și frații lui.»

Auțiți , domnilor ! pare-că citimū pisania unei smerite daniī de vase pentru trapeza unei chinoviī , făcută mai de-ună-đi de unū bietū creștinū , îngropatū la bolniță.

Interesul monumentului anticū constă mai cu sémă în natura arhaică a inscripțiunei , în dialectul și orthografia ei inculte , în forma scälîmbată a litterilor , în ordinea cum staū ele rînduite . Dar sūnt óre aceste caractere de vetustate , sincere séu numai imprumutate ?

Chishull , carele nu se bucura încă de tóte descoperirile posteriori ale epigraficei ellene , s'a pronunțatū curatū pentru prima opiniune . Noi însă vomū spune acum intru câtū dinsul a fostū greșitū , emmițendū acéstă opiniune .

Se sciă că Grecii , cari nu parū a fi avutū mai nainte , semne ieroglyfice séu idiografice spre a'și exprime prin imagine de obiecte , ideile lor , aū primitū litterile alfabetului foneticū de la Fenici , și fórte pușinū le aū modificatū formele la începutū . Cadmu a fostū , de pre legendă , introductorele acestei

prețioase noutăți; de aceea, scrisoarea cea mai vechiă a Ellenilor s'a ținut cadmeană.

Erodotu' resumă în câte-va cuvinte, istoria primitivă a sciierii la Elleni, și iată cum : (1)

«Fenicii veniți în Athena împreună cu Cadmu, printre cari erau și Gefyreii, locuind în această țară, adduseră Ellenilor felurite învățături și înseși chiar litterile. Precătă știu, eu, Ellenii pînă atunci nu le cunoscău. Mai întem, ei le întrebuițară întocmai astă-fel ca și toți Fenicii; dar apoi, trecendă timpă la mijlocă, împreună cu sunnetele, ei schimbare și formele litterilor. Pe acelă timpă, prin tôte țerrile din jurul Ellenilor, locuiau Ioni; aceștia adoptare litterile învățate de la Fenici și se servire cu ele, prefăcendă-le puțin; dar servindu-se cu dînsele, ei mărturisire, precum era și dreptă, de ore-ce Fenicii le adduseră în Ellada, că ele se numescă feniciene.»

Din cele țise de părintele istoriei rezultă dar că, în urma litterilor lui Cadmu, venire ale Ioni-

(1) *Herodoti lib v, 58* : «Οἱ δὲ Φοίνικες οἱτοὶ οἱ δὴν Κάδμῳ ἀποκόμοιοι, τῶν ἦσαν οἱ Γεφυραῖοι, ἄλλα τε πολλὰ, οἱ ἦσαντες ταύτην τὴν χώραν, ἐδήγαγον διδασκάλια ἐς τοὺς Ἕλληνας, καὶ δὴ καὶ γράμματα· οὐκ ἔοντα πρὶν Ἕλλησι, ὡς ἐμοὶ δοκέειν· πρῶτα μὲν, τοῖοι καὶ ἅπαντες χρέωνται Φοίνικες· μετὰ δε, χρόνου προβαίνοντος, ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλον καὶ τὸν ἔνθρον τῶν γραμμάτων. Περιόικειον δὲ σφας τὰ πολλὰ τῶν χώρων τοῦτον τὸν χρόνον Ἕλλήνων Ἴονες· οὐ παραλαβόντες διδασχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τα γράμματα, μεταρῆνθμίδαντες σφρων ὀλίγα· χρωόμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὅσπερ καὶ τὸ δίκαιοι ἐφερε, ἐσαγαρόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα Φοινικῆα κεκλήσθαι.»

lor, cari representă, cum amă dice, ală duoilă stadiū ală paleografiei ellene ; de aci apoi, descuscândū confusinnea numerōselor varietăți de alfabetnri locali ale secolilor următorī, epigrafiștii modernī aū stabilitū câte-va typuri mai caracteristice, cari diferū între sine prin nmărul semnelor și prin valoarea attribuită unora din ele. Unul e typul eolodoricū, cu duoă-deci și cincī semne, întrebnițate mai nainte de ală iv^{le} secolū creștinū, în părțile nordice și appusane ale Elladei, în Peloponnesū, la Argos și Corinthū, în Sicilia și în Grecia-mare ; ală duoilă e typul atticū, cu duoă-deci și una de littere, rezervatū numai territoriului athenianū, și despre care amă citatū chiar ađi unū specimenū, vorbindū despre marmorele lui Nointel ; unū ală treilă typū, încă și mai multū variatū de-cătū cele precedentī, cōci posedă pēnē la duoă-deci și șapte de semne, este ală insulelor din Archipelagū ; în fine, typul ionicū, Ἰωνικὰ γράμματα, carele, nsitatū fiindū mai întēu numai în Asia-nică și copriūdendū duoă-deci și cincī de littere, primi, pe la mijlocul secolului ală iv^{le} înainte de Chr., nltimale sale modificaținnri și deveni, de aci înainte, alfabetul genericū ală tutulor Grecilor.

Inscripțiunea lui Fanodicū aparține negreșitū unei forme mai vechi a typului ionicū și se pōte considera ca scrisă într'ală v^{le}, multū ală vi^{le} secolū înainte de era nōstră. O particularitate obser-

vată nu așa de multă, scade foarte valoarea adevărată arhaică a acestei inscripțiuni și o reduce a fi privită ca o imitațiune, nu tocmai nimerită, a primitivelor usuri scripturale din epoca quasi-feniciană a scrierei ionice.

În adevăr, Fenicii, ca toate popoarele de origine semitică, au scrisă așezându-litterile lor de la dreapta spre stînga; astă-fel au scrisă mai înteu și Ellenii, imitatorii lor; dar pe săpăturile în pîtră și mai ales pe picturele parietale și ceramice, numele personagiilor reprezentate și alte indicațiuni stylisate, s'au scrisă, la ei, în linie șovăite, cari apoi, restrîngându-se în spație mai înguste, au luat dispozițiunea șerpuită a brazdei ce tragă boii arîndu o țerrină cu plugul; acea dispozițiune s'a numit dar de Greci βουστροφηδόν, *bustrofedon*, și astă-fel s'a scrisă ellinesce câtă-va timp, mergîndu rîndul înteu de la dreapta spre stînga, al duolé de la stînga spre dreapta, și așa mai înainte. Pînă la sfîrșit însă, direcțiunea de la stînga spre dreapta, adică cea oppusă usului fenician, a rămasă la Ellenii predominantă.

Examînîndu acum inscripțiunea din Sigea, ce vedem? Rîndul înteu, în loc de a se porni de la dreapta, ca toate epigrafele ellenice, prospăt scrisă după introducerea litterilor feniciene, își are din contra, începutul la stînga, de pre modul adoptat mai tîrziu de Greci, și tocmai rîndul al duolé

urméază callea semitică. Din acésta rezultă neapărată că scriitorul séu scriitoriî au vrută să se facă mai vechi de-cătă ce erau și n'au nimerită îndestulă de bine vicleșugul lor, ca să isbutéscă a amăgi chiar și critica cea veghiată și neînduplecată a archeologiei nóstre moderne.

De la inscripțiunea *bustrofedonă* a lui Fanodică din Sigea, care acum se păstrează în British museum, să trecemă la alta mai târziă prin data sa, cu multă mai importantă și mai vestită prin coprinsul ei, și anterioră celei-l-alte numai prin epoca descoperirei sale.

Acésta este tabella chronologică din Paros, pe care ună franceză, carele o descoperise la 1627, a scăpat' o din mână în Smyrna, pentru ca ea să ajungă îndată în posesiunea Englezilor. Ámbele națiuni rivali, de pre atunci încă, se luptău crâncenă în Oriente, pe tărâmul archeologiei ca și pe celă politică.

Francezul carele, printr'ună agentă ală séu, plătise 500 ludovică de aură prețioasa placă de marmoră, era învățatul Fabri de Peiresc, ună omă ce, pe timpul séu (1580—1637), prin feluritele'î colecțiuni, prin bogata sa bibliothecă, prin doctele sale povețe, prin binevoitorul séu îndemnă și prin nepregetata sa ardóre pentru cultură, înlesni dezvoltarea sciințelor istorice și naturali, mai tare decâtă mulți alți prin meditațiunile și scrierile lor ;

dar și antagonistul său, al cărui trâmisiu isbuti să iea pe sênă'i tabla din Paros, era și el nu mai-puțină lăudatul comite Thomas Howard de Arundel, mare admiralu alu Engliterrei (1550—1646), bărbatu foarte zelosu pentru înaintarea sciinței anticarie și încuragiarea bellelor-arte. Numele eruditulu francezū a cam rămasu astăđi în umbră, pe cându din contra Englezii, totu d'auna mëndri de a onora întru tôte, ori ce meritū răsăritū în patria lor, au consacratū numele lui Arundel, pe de o parte, păstrându'lū neprețuitei colecțiunii de marmore vechi ce fiul admiralulu dăruie la 1667, Universității din Oxford; iar pe de alta, instituindū, sub patronagiu sēu onomasticū, vestita societate artistică, *Arundel-Society*, care astăđi înlesnesce așa de multu reproducerea și popularizarea producțiunilor de artē ale trecutulu.

Pe când era încă în viēță, comitele Arundel adunase în palatul și în grădinele sale de pre Tamisă, trei-zeci și șapte de statue, o sută două-zeci și optu de busturi, două sute cinci-zeci de inscripțiuni, osebitū de multe sarcofagie, altare și alte fragmente antice. În revoluțiunea de la 1642, bētrānul lord, partisanū alu Stuarđilor, fiindū silitū a se expatria în Italia, multe din obiectele sale de artē furē suppușe stricăctunei; dar o bună parte din ele întocmescū și astăđi secțiunea marmorelor Arundeliane din Oxford.

Printre acesté se deosebesce, ca o bncată capitalé, placa de marmură pe care este scrisă chronica din Paros, adică o enumerare chronologică de șapte-șeci și optu epoce din istoria anticei Ellade, coprinse într'unu spațiu de 1319 annī, de la domnirea lui Cecrops, 1583 in. de Chr., péné la archonții, Astyanax în Paros, și Diognetu în Athena, la annul 263 in. de Chr., când se și crede că a fostu săpată inscripțiunea; faptele relatate, cu însemnarea annilor în cifre ellenice, sânt attingétore și de istoria politică și de cea litterariă; dar ele sânt amestecate astu-felū în-cătū s'a cređntū că chronica Pariană a fostu făcută, nn atâtū cu scopū de a păstra annallele politice, câtū de a servi ca nnū memento pentrn cunnoscința evenimentelor principali în desvoltarea poesiei, a artei dramatice și a muziciei la Elleni.

Îndată după sosirea lor în Europa, la an. 1627, cele 95 rōnduri gravate pe chronica din Paros au fostu descifrate, typărite și commentate de nnū vestitū publicistū englezū, John Selden (1584—1654), una din cele mai respectabili fisionomie din Lungu-Parlamentul de la 1640, în sînnl căruia elū representa Universitatea de la Oxford, ilustrată prin lecțiunile sale. Advocatū fōrte dibacîn alū dreptnurilor illusorii ce Engliterra *pretindea că posedea asupra plntirei mărilor, în contra principiilor de libertate a navigaținnei emmise de ollandezul Hugo

Grotius, în vestitul său tractat *de mare liberum*; orientalist distins, carele desbătu cu multă erudiție despre legile civile și despre usurile căsătoriei la Ebrei; theolog, scriitor politic, orator și jurisconsult, Selden a fost reputat, pe timpul său, ca omul cel mai instruit, mai activ, mai drept și mai affabile dintre Englezi; el a fost un patriot și un erudit cu care și țerra lui și știința secolului al XVII^{le} au drept a se mândri.

Cu un colecționar zelos și luminat protector al artelor, ca comitele Arundel, și cu un erudit de merit ca Selden, am văzut, domnilor, Anglterra intrată în concertul primitiv al exploziunilor Elladei; să ne aruncăm acum privirile asupra dezvoltării aceiași sfere de preocupăți archeologice în sinul Italiei, unde totuși, precum știți, activitatea anticarilor pământeni și străini afla cu prisos materie locală de investigați.

Și cu toate acestea, Italienii, mai alse prin darurile negătorești și prin luptele ce republica Venetiei întreținea mereu cu Orientele, aveau adese ocaziune de a visita locurile pe unde se află încă rămășițe prețioase ale vechei culturii ellenice. Dar am constatat în ce mod ostășii lui San-Marcu sciau să se pörte cu monnmentele antice, și de signru n'avem a ne aștepta la o altă-felă de purtare din partea cămătarilor din Procurati. Drept e a dice că Venetianii, pe unde găseau la inde-

mână vre o vechitură de preț, bună de luat, ei o ridică, o duceau a-casă și împodobeau cu dînsa sîu părății cathedralei și ai palatului lor ducale, sîu sumptuósele lor locuințe particulari de pre Canalul-Grande. Astú-felú se formaré în Veneția mai multe collectiuni de autichități, printre cari, în alú XVII^{le} secolú, se deosebea a nobilului istoriografú Gian-Battista Nani, prin mulțimea de fragmente sculpturali și de inscripțiuni ellene, adunate din Peloponnesú.

Unú invēțatú cállugérú piemontezú, părăntele Paciaudi, carele născutú fiindú la 1710 și rēposatú în Parma la 1785, ocupă unú locú însemnatú în annallele archeologice din întregul secolú alú XVIII^{le}, a descrisú și a commentatú acele monumente cu o critică fină și seriósă, cu o sagacitate rară, cu unú methodú luminosú și cu multă vioicîune în raționnamentele și conjecturele sale. Cartea sa, intitulată *Monumenta Peloponnesia* (Roma, 1761) e una din produțiunile vechi cele mai stimate, asupra antichităților glyptice și epigrafice ale Elladei. Vomú menționna dintr'însa o singură stelé, sîu placă funerariă, pe care, osebitú de duoi soți ținēndu-se de mână cu o copillă alături, se vedú figurate d'asupra descrisei grupe, duoé palme de mână deschise și înălțate în susú.

Monumentele de felul acesta attrăsese încă cu câți-va anni mai nainte (1571), atențiunea judi-

ciosului Paciaudi și, într'o mică dar interesantă disertațiune, elă intrunise unū numărū destulū de însemnatū de petre funerariī cu inscripțiuni ellene și latine, însoțite tôte cu acele duoē palme deschise. Duoē din acestē fusese descoperite, cu vre o douăzeci de anni mai nainte, de Ficoroni, într'o cameră sepulcrală de lūngă pōrta Appia din Roma, unde, sub o frumōsă pictură parietală representāndū pe Apollonū cu capul ornatū de rațe, stāndū în picōre pe carrul sēū și mănāndū patru mēndri telegarī negri, erāū încastrate trei plăci de marmorā; pe câte și trele se vedeaū sculptate acele două māni ridicate în susū, pare c'arū invoca pre ȕeul sōrelui și alū luminei. Sub ele, pe una sta scrisū :

D. M.		ȕeilor Māni
TIMOTHEAE		āi Timotheei.
M. VLPIVS		Marcu Ulpiu
NICANOR	(adicā)	Nicanor
VERNAE		pentru sclava-de-casā
SVAE. F.		a sa a făcutū <i>acēstā pētrā</i>
SOL. TIBI COMMENDO		O sōre! ție îți denunțū
QVI MANVS INTVLIT EI		pre celū carele a ridicatū māna asupra ei.

Pre cele-l-alte duoē :

D. M. S.		QVISQVIS EI LARSIT
CALLISTO FILIO		AVT NOCVIT SEVERAE
PARENTES		IMMERENTI DOMINE
		SOL TIBI COMMENDO
		TVINDICES EIVS MORTEM

adică :

Consacratū Deilor Manī
aī fiūluī lor Callistū
de cōtre părinții lui.

Orī cine'lū va fi vătămātū
sēū greū ilū va fi attinsū
pe dīnsul nevinovatul, dōmne
deule Sōre, ție țī'lū dennunțū
ca să rēsbunī mōrtea lui.

În fine, printre alte mai multe monumente latine de același natură, găsite în Italia, mai cităm, de pre Paciaudi, și pe celū următorū, de multū cunnoscūtū în Roma :

PRO	COPE. MA	NUS		Procope.
LE	BO. CON	TRA		Mānele ridicū
DE	VM	QVI		cōtre Țeul carele
ME	INNO	CEN	<i>mână</i>	fōră vină m'a
TEM	SVSTV	LIT	<i>mână</i>	luatū <i>pre mine</i>
QV	AE. VIXI	T		care amū trăitū
AN	N. XX			<i>numai</i> 20 de anni.
POS.	PROC	LVS		<i>Pētra</i> a pus'o Proclu.

Aceste texturi epigrafice, cari înțocescū și explică semnificațiunea mânilor ridicate în susū, v'aū și făcutū, creșū, să pricepeți obiceiul funerarū alū celor vechi de a sculpta pe mormēntul orī cārui june omoritū de uccigași necunnoscūți, duoē palme înălțate spre rugăciune și de a scrie alături o invocațiune cōtre Țeul Sōrelui, carele tōte le vede, ca să'i pīrască lui pre culpabilū și să cēră de la dīnsul rēsbunare.

Consecuența ce Paciaudi trage din dovețile mai susū enunțiate, este că și acele monumente lapidarie, grece sēū latine, unde se ȳdū palmele deschise și ridicate în susū, fōră de a se afla scrisă vre o rugăciune cōtre ȳei, sūnt și ele epitafe cominatorii, adică amenințări despre vindicta divină ce atrage după sine o mōrte silnică și prematură. Astū-felū era cu stela peloponnesiacă din colecțiunea lui Nani; astū-felū cu alta, reprodusă totū de Paciaudi, unde unū bărbatū ședēndū pe scaunū ține de mână pe o tēneră fată, și josū stă scrisū :

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΤΗΤΟΥ
ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ

(adică)

Demetriū
alū lui Tetu.
Scumpul meū, Salutare!

Astū-felū este încă și cu numeroase alte stele funebre, grecesci și latine, de cari invēțatul profesorū Ludolfū Stephani din St Petersburgū nume-
rase, pēnē la 1849, vre o trei-spre-ȳece, prin diferite mase ale Europei. Alți archeologi moderni, precum rennumitul Otto Jahn, profes. Wachsmuth din Bonn și alții au reȳăritū și au commentatū aceste diverse monumente, alăturându-le încă și cu alte specii de inscripțiuni objuratorie, sēū de afurisanii, ce une-orī, în antichitate, se săpau pe petrele mormentali, și alte-orī, sgiriate cu litere cursive pe plăci de plumb și alte metalle, se puneau chiar în siciele morților, ca să attragă pe-

dépsa Țeilor asupra celor ce le au voitú orí le au făcutú vre nnú rěú. Numěrul acestor curióse monu-mente epigrafice, íntre cari se găsescse chíar: și o inscripȚiune scrisă ín limba oscă, este acumú destulú de ínsemnatú, spre a necesita unú studiú maí completú asupra lor.

Printre cele publicate pěné acnm lipsesce totuși o inscripȚiune care pe noi ne intereséază maí cu deosebire, coci ea se află ín museul nostru de antichitáți, unde a depns'o, acnm vre o Țece anní, bine-cnvěntatul donatorú generalú N. Mavros.

O mică digresiune neapărată ne va readduce, cu maí multe ínminí, la subiectul nostru.

Pe la ínceputul acestui secolú, nnú architectú francezú, Blouet, explorándú monnmentele Elladei, a datú, la Myconi, peste o mică stelă funerariă (0^m,56 nălȚime, 0^m,33 lărgime), purtándú pe dinsa o inscripȚinne, ín multe locnri știrbită, care se cunoscea ánsé a fi dintr'o epocă creștină; Ța prove-nea din insula Rhenea, vechiú cimiteriú alú ínvecinatei Delos.

O inscripȚiune cu aceíeası coprindere, dar. completă și repetită pe ámbete fețe ale petrei, o găsimú pe și maí-mica nóstră stelă din Bucuresci (0^m,45 nălȚime 0^m,30 lărgime), ánsé cu adaosul ámbelor palme deschise și ridicate ín susú, cari staú sáparate d'asupra inscripȚiunei și sânt acnm fránțe la extremitatea lor snperióré.

Iată, în facsimile, această inscripțiune : (1)

Și iată apoi și traducerea ei pe românește :

«Chiămă întru ajutoră și imploră pre Dumnezeu celă înaltă, pre stăpănul spiritelor și ală oră căruă trupă, în contră uccigașilor seă otrăvitorilor nenorocitei tinereă Era-
clei, cari aă vărsatū ală ei sânge nevinovatū cu ne-
dreptate, pentru ca totū așa să se întēple uccigașilor

(1) O transcriemă aci în litere mai citețe, păstrându'î ortho-
grafia originală : «'Επικαλοῦμαι καὶ ἀξιῶ τὸν θεὸν τὸν ὑψίστον
τὸν κίριον τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς ἐπὶ τοὺς δόλωφονεῖ-
σαντας ἢ φαρμακεύσαντας τὴν ταλαίπωρον ἄωρον Ἡράκλειαν ἐχ-
χεάντα αὐτῆς τὸ ἀνάιτιον αἷμα ἀδίκως ἵνα οὕτως γένηται τοῖς

ei seü otrăvitorilor și copiilor lor. Dómnne, carele tóte le veđi și ángerii lui Dumneđeü la cari orí-ce suffletü în dioa de astă-đi cu suppunere se închină, *vě chiiamu* ca să căutați a rěsbna sângele celü nevinovatü și câtü mai curěndü.»

Nu mă voü opri, domnilor, asupra simțimentului de neîmpăcată jale și de resbunătore nră care este prefirată printre pietósa devoțiune exprimată în stylul încurcătü alü acestüi epitafü. Elü este ca și o antică invocațiune comminatoriă, în care ánsă Dumneđeul și ángerii creștinilor áu luatü unü locü de curěndü părăsitü de cötre divinitățile păgăne, de đenl Sóre a totü vėđătorul și de neîmblânditele Eri-nii. Chiar și mánele înălțate în susü spre rugă áu păstratü pe monumentü, pozițiunea lor tradiționnală. Deosebirea consistă numai în unele formule creștinesci, pe cari le regăsimü în alte epigrafe creștine de prin alü vi¹⁶ secolü; acésta este, pentru monumentul nostru, unü felü de indicațiune chronologică, pe care nu parü a o desminți nici forma litterilor, nici orthografia, nici expresiunile, nici stylul ei puținü correctü.

Amü auditü puněndu-se în suspiciune autentici-

φορειδαβιν αιτην η φαρμακειδαβιν και τοις τεκνοις αυτων. κυριε, υ παντα εφορουν και οι αγγελοι θεοι ε πασα ψυχη εν τη σημερον ημεραι ταπεινοθηται μεθ' ικετείας ινα εγδικηθης το αιμα το αναίτιον ζητησεις και την ταχίστην.» — La partea de sus a manilor pétra este ruptă.

tatea acestui monument. Nu știu să fiu pentru această ună altă argument de invocat, de-câtă marea lui asemuire, în styl și coprinsă, cu stela din insula Rhenea; dar pornind pe așa cale, mă tem că ar trebui să dărnim pe falsari cu mai multă de jumătate din monumentele epigrafice existenți adă prin mușee, și totu de o dată să inchipuim că stylul lapidar al antichității, compus mai cu totul din formule foarte puțin variabil, a fost cu multă mai capricios de cum ni 'lă dovedesc monumentele ce sînt sîu se dau de vechi.

Acastă systemă de lesnicioșe denegațiuni, pe care a inaugurat-o chiar din alu xvii¹⁶ secolu, marchezul Scipione Maffei din Verona (1675 — 1755), unul din cei mai illuștri litterați și istorici ai Italiei, spiritu universale carele a datu scenei tragice unu capu d'operă ca *Meropa*, orașului sîu natalu unu mușeu și o istoriă, diplomaticele studie asupra mediului evu italianu, și archeologiele cercetări felurite și critice epigrafice pline de bănușeli, acestu scepticismu exageratū își are, șicem, în materie epigrafică, neajunsurile sale. Negreșitu că se cuvine a applica studinului inscripțiunilor o critică foarte attentivă, mai allesu cîndu aflăm fapte neșertate ale unor omeni invēțați, cum a fostu bună-ora academicul francezu Michel Fourmont (1690—1746), carele 'și a permis a strecura, printre mulțimea de o miuă și mai multe inscripțiuni el-

lene pe cari elî le decopiasc în căllătoriele sale în Grecia, și unî numărî destulî de însemnatî de epigrafe spurîi sîu închipuite de dînsul, pentru întemeierea teoriilor sale personali asupra paleografiei și a istoriei. Apoi iar cu o egală circumspecțiune trebniî să fimî, când monumentele depărtate ne sînt descrise de căllători fără instrucțiune solidă, de preocupî de antice, de panglicari și rîvîșari archeologici, cum, bună-ôră, a fostî unî ôrecare Paul Lucas din Rouen (1664 — 1737), omî îndrîsnețî și dibacî, carele, după mai multe raste prin Egiptî, prin Asia și prin Turcia, cu scopî de a pescni pe acolo marfă archeologică, a isbutitî a dobîndi în Francia, titlul de anticariî alî regelui Ludovicî alî xiv^{le} și a publicatî, cu ajutorul altora, explorațiunile sale, în cari a povestitî și câte a vîdîtî și câte i s'a pîrîntî cî vîdîse.

Asemene ômenî sînt pecinginea sciinței; dar deca spusele, relatările, transcriptiunile și teoriile lor trebuiescî totî-d'a-una puse sub cea mai strașnică și aspră carautină, apoi din aceia un rezultă cî în archeologiă, prepusul, neîncrederea, sfiela, temerile și tîgîdnirea în tôte trebuiescî luate de normă absolută. Abusul unor așa negative procederi și alî unor așa dispîcute simțiri arî rîci, arî seca și arî slei cîrîndî acea viă curiositate firîscă, stimulul celî mai viî și mai puternicî alî studiilor archeologice. Mîsura în tôte, iatî care este cum-

păna cea dréptă a artelor și a sciințelor ce se atingă de ele.

Mésura? . . . măsura imi impune, domnilor, de a mă opri astă-đi, mai nainte de a fi completatú tabellul ce voiamú să vă facú despre studiul antichitáților ellenice și despre mișcarea archeologică în Francia, péné la mijlocul secolului alú XVIII^{lé}; mai nainte de a vă fi vorbitú despre lucrările numismaților principali ai acestui periolú; mai nainte de a fi aruncatú o privire asupra activitáței institutu-lui academicú din Paris, desvoltatá în cercul my-thologiei și alú artelor antice.

Voú face din aceste rămășițe, introducerea vii-tórei mele cuvântári și, spre a da o legăturá finalé atátor ramuri diverse de cercetári făcute în rěstim-pul de 150 de ani ce ne ocupă, pe těrrámurile vechilor civilisațiunii ellená și romaná, ca o sym-bolisare typicá séú ca unú resummatú syntheticú alú tutulor studiilor din acea epocá, asupra anti-chitáților ethice ale ámbelor popóre, vă voú pre-senta pe unul din cele mai vaste, ma' erudite și mai active spirite ale Franciei, pe illustrul Nicolas Fréret, a cărui neiertatá modestiá l'a opritú de a fi, în ochii lumii întregi, marele bărbatú de geniú ce elú a fostú și este în cugetul tutulor ómenilor studioși.

A DUO-SPRE-DECEA LECȚIUNE

Desvoltarea numismaticelor în secolii ai XVII și XVIII. — *Ezechielă Spanheim*. *Juliană Apostatul* și reversul medaliilor lui Traian. — Numismații francezi. — *Ambii Vaillant*. Căllătoriele tatălui. — *Patin, de Boze, Banduri* și alții. — Lucrări diverse asupra antichității în Academia de Inscricțiuni și Belle-Littere din Paris. — Evhomerism. — *N. Freret*. Geniul său universal. — Caracterul studiilor asupra antichităților orientale. — Egiptul. *Pignoria* și tabla Isiacă. — „Biblia polyglotta”, publicată de orientaliștii englezi. — Ebraistul francez *Sam. Bochart*. — *Th. Hyde* și religiunea Perșilor. — Deul Mithra în Dacia. — Căllătorii în Asia centrală. — Misionarii Iesuiți în China. — Noțiuni despre porcellana chineză. — Sinologii din Europa. — *Et. Fourmont* și manuscrisele tibetane. — Mormântul mongolic de la Conțesci. — Principele *Dimitrie Cantemir*. Vięta și scrierile lui. — Vechete cetăți din Moldova și inscripțiunea de la Ghertina.

DOMNILOR,

În rëndul trecutü amü făcutü partea ce li se cuvine, explorațiunilor Elladei din alü xvii^{le} și din începutul alü xviii^{le} secolü. Amü arätatü ce slabe informațiunii locali a pututü dobëndi profesorul germanü Martinü Crusius, asupra monumentelor antice din Grecia; cu ce succesü eruditul Ioanü Meursius a adunatü de prin scrierile celor vechi, noțiunii de-

spre antica cultură ellenă, și cum mai târziu călătorie fructuoasă, ca a ambasadornilor francezilor de Nointel și a medicului lyonezului Iacob Spon, au adăugat de la fața locului, indicațiunile mai precise despre monumentele Greciei. Amintim rememoratul actului de vandalism care, la 1687, a dat lovirea de moarte celui mai însemnat și mai bine păstrat din aceste monumente, Parthenonul din Athena, și apoi, schițându în câte-va trăsuri, imaginea strălucită a fastuoșei curții a lui Ludovic al IV-lea, în care antichitatea, înată dreptul modelul în toate, primi interpretațiunile mai adese scâlciate, au trecut rapid în revisiunile colecțiunilor și lucrările de epigrafică ellenă ce s'au făcut, pe același timp, în Anglterra, în Franca și în Italia, de bărbați eminenți ca lordul Arundel, meritosul Peiresc și patriciul venețian Nani, ca erudiții Chishull și Selden, Paciandi și Maffei. Printre vizitatorii mai târzi ai Orientului amintim citatul, cu mențiunile diferite, pe călătorul speculant și incult Paul Lucas și pe învățatul, dar puțin conștiințiosul epigrafist, abatele Michel Fourmont.

M'amintim în momentul când voiam să adăug pe lângă lista epigrafistilor, pe aceia a numismatilor și să vă fac cunoscuți pe bărbații cari, mai ales în Germania și Franca, au conlucrat, în acestă perioadă, la înaintarea științei medaliilor. Și 'n adevăr este de observat că, decât înainte de

epoca modernă, studinl și interpetarea inscripțiunilor și mai cu sēmă ale celor latine, a fostă o sciință mai multă italiană, adică cultivată mai cu predilecțiune dincolo de Alpi, apoi din contra, cercetările numismatice aū preocupatū mai cu osebite pe anticariil din țerrile Nordului. Lucrul este uşorū de înțellesū, când cugetă cineva că monetele se transportă mai lesne de-cătū ori-ce alte monumente antice, că numărul lor a fostū totū d'anna neasemnită mai mare de-cătū alū ori căror altele, și că prin urmare, asupra lor s'aū purtatū și curiositatea amatorilor de obiecte vechi și sagacitatea anticarilor de prin țerrile unde antichitățile greco-romane, singurele prețnite pe atunci de lumea cultă, erau încă obiecte de importatiune.

Pe când cetățile Italiei începeau a forma mărețe musee de monumente glyptice și epigrafice, ca bună-ōră celū din Capitoliū, capitalele Europei centrali și nordice, pe lūngă puține sculpturī antice, numărau mai cu sēmă bogate cabinete de medallie. Nu numai monarhiil și principil, dar încă și simplil erudiți și amatori de prin Anglittera, Olanda, Germania, Scandinavia și Francia posedeau collectiunil numismatice însemnate. A regelui Ludovicū alū XIV^{le} ajunsese însă a fi cea mai avntă și mai splendidă din totă Europa, grațiă număróselor explorațiunil și cumpărătoril ce se făceau cu cheltuiala regelui, de către bărbați specialiști, trāmiși adese prin Italia

și prin totu Orientele. De acela vedemū pe cei mai reputați dintre anticarii străini mergendū pe atunci în Paris, ca să'si satisfacă legitima curiositate și să'si compliněscă acolo, cercetările lor asupra monetelor antice.

Anū citatū, cu alte ocasiuni, pre mai mulți dintre aceștia, precum Meursins, Perizonins, Cuper, Kuster și alții; inī mai rămāne ānsē a vē atrage atențiunea asupra āmbilor elvețian, Ezechielū Spauheim și Andrei Morell, cari, în ramura numismatice, potū fi priviți ca corifeii din timpul lor. De-și ei erau contemporanī și amici, destinele acestor doi bărbați aū fostū totū așa de diferite ca și sōrtea scrierilor lor. Unul, înălțatū în cea mai consideratā pozițiune socialē la care putea să ajungā în curțile regali, unū fiū alī republicei geneviane, respāndi cu profusiune elegantele sale cărți de sciință, atātū prin gravele chilia ale învățaților, câtū și prin sburdalnicele salōne ale lumēi celei mari. Celū-l-altū, modestū eruditū, datatū cu totul sciinței și nedeprinsū cu limbagīnū și cu purtările lingușitoare ale curtenilor, nu sciū să cāștīge în Paris, unde fusese chiāmatū ca să redacteze catalognū monetelor din cabinetul regale, de-cātū o închisōre de patru anni la Bastilia, și apoi, retrasū în patria sa, muri la 1703, în vērștā de 67 de anni, fōrā ca să fi putntū dobēndi mijlōce spre a typāri opera vieței sale, neprețuitul sēū thesaurū numis-

matică. Acesta este Andrei Morell din Berna, dintr'ale cărui voluminoase manuscripte, abie s'añ publicatã, cu 30 și 50 de ani după mórtea sa, numai două porțiuni, relative la familiile romane și la cei două-spre-dece primii Cesari.

Compatriotul sãu Ezechieli Spanheim, nãscutã la 1629 în Geneva, își terminã studiile în Leyda, învãțându chiar și limbele ebraicã și arabã; curându după aceea, electorele palatinã Carolã Ludovicã îi încredințã educațiunea fiului sãu, și avându prilej sã prețuiescã instrucțiunea, talentele și istețimea lui de spiritã, îl înșarcinã cu o misiune diplomaticã la Roma. Acolo Spanheim cultivã multã aplecãrile sale cõtre erudițiune și, în anul 1664, tipãri prima edițiune a marelui sale opere *de Præstantia et Usu Numismatum antiquorum*, în care pentru prima órã, noțiunile împrãștiate ale sciinței numismatice se aflã întrunite într'o singurã scriere și coordonate de pre systema care fu adoptatã și urmatã de toți, pênã când, în ultima jumãtate a secolului alã xvii^{le}, invãțatul Eckhel veni sã așede pe none base, sciința monetelor.

Opera lui Spanheim, pe care elã apoi o completã succesivũ în edițiunile de la 1671 și de la 1706, este compusã de trei-spre-dece disertațiuni de diverse întinderi, și fiã-care din ele e distribuitã, de pre importanța subiectului, în mai multe subdivisiuni secundare. În prima disertațiune elã tractezã în ge-

nerede despre însemnătatea monetelor vechi; în a doua despre litterile întrebuințate în epigrafele monetarii; în a treia arată caracterele civili și morali ale științei; cele trei următoare se raportă la figurile de animale, adevărate sau fabuloase, și la cele de plante, cari se văd pe monete; în disertațiunile a șaptea și a opta cercetază numismatica regatelor vechi din Europa, din Asia și din Africa, cu exclusiunea republicelor ellinesci și a statului roman; a noua este consacrată originilor, privilegiilor și magistraturelor din cetățile grecesi; Roma ocupă pe cele trei următoare, însă una este despre monetele consulari și celelalte două despre ale Cesarilor. Disertațiunea a XIII^a, cea complementară, se atinge, atât de felurite particularități ale monetelor romane, cât și de alte chestiuni accesorii ale științei numismatice.

Amă creșutul necesariu de a schița această nomenclatură, ca să puteți căpăta dintr'însa o idee despre systema adoptată de Spanheim în clasificățiunea sa, în care se simte toate șovăirile neînlatrate de la oră ce materie științifică, încă nu pe deplină explorată în toate ramificațiunile ei. Negreșitul însă că o operă capitală ca acesta, compusă cu o deplină cunoscință despre tot ce se scrisese până atunci asupra monetelor antice, și semănată preste totu locu cu apreciațiuni critice și descoperiri personali ale autorului, a trebuit să ocupe

timpă îndelungă pe eruditul diplomată; cu tóte acesté, biografii lui ne asigură că însărcinările sale politice n'au avută nici o dată să suffere din preocupățiunile'î științifice și că elă a sciută pururé să asocieze studiile sale anticarij, cu regulata tractare a affacerilor politice și cu numeroșele îndatoriri și distracțiunii lumesci ce 'î impunea pozițiunea sa de ambasadoră pe lîngă differitele curți, în cari a fostă trămisă. Elă servi în acéstă calitate pe electorele palatină, la Roma, în Ollanda și la Londra; apoi, trecëndă în serviciul electorelui de Brandenburgă, la 1680 fu trămisă de acesta ca ambasadoră la curtea Versalliei, unde petrecu anni îndelungați; când noul sēu stēpănă luă titlul de rege ală Prusiei, elă fu dăruită cu acela de baronă și apoi, strămutată fiindă la Londra, elă muri acolo la annul 1710.

Dintre lucrările prin cari Spanheim s'a illustrată, osebită de opera sa cea mare asupra însemnătăței și usului monetelor antice, vomă semnala importantea sa traducere a operei satyricé, scrisă elliesce de împēratul Juliană Apostatul, sub titlul de *Cesarii*. Spanheim însoți acéstă traducere cu note și commentarij cari întrecă cu multă întinderea și chiar valórea originalului tradusă, și o illustră cu mai multă de trei sute imagine de medalie și de alte monumente antice, pe cari elă întemeia mare parte din observațiunile sale.

«Amă cređutū, — ȃice elū în precuvēntarea cīrței, — cā aceste ilustrațiini nu vorū fi de prisosū, spre a face pe fiā-care ca sā vēđlā și sā pipāiā cu degetul, de potū ȃice așā, folosul medalliei, spre a'lū arāta celor ce nu'lū cinnoscū și a convinge pre cei ce se înduoiescū de dīn-sul. Spmēndū acēsta, nu amū cātuși de puținū gēndul de a intra aci în întinsul cāmpū de lande alū medalliei, despre care amū vorbitū îndestulū în cartea mea cea mare asupra acestei materie ; ci mē voū mārghini a ȃice cā mi s'a pārutū cum cā o cārticicā ca acēsta pe care o publicū acun, va însinni cititorilor, mai lesne decātū o voluminosā carte specialē asupra medallielor, idea despre folosul lor Mulți se spāimēntā de asemenē lucrāri cu totul consacrate medallielor și trebniā sā mār-turisescū cā și cam aū drep'ate, mai allesū cānd cei ce aū tractatū despre ele nu sūnt ōmenī invēțați, ci simpli prețuitorī de medallie Nenorocirea a fostū cā pēnē acun bārbațiī cei mai erudiți și criticiī cei mai bunī aū nesocotitū medalliele, iar cei mai mulți dintre ōmenīi cari se numescū medallisti și dintre anticari n'aū avutū instrucțiune Abiē în timpul nostru erudițiī începū a deveni medallisti, și medallistiī erndiți.»

Mi s'a pārutū interesantū, domnilor, de a vē cita aceste extracte din considerațiunile multū mai desvoltate ale lui Spanheim, cari fōrte bine caracterizā starea cunnoscințelor numismatice din timpul sōū, atātū în sīnul cercurilor de invēțați, cātū și în întregā societatea cultā. Interesul va fi pōte și mai mare pentru d^{vōstre} decā voū allege, spre a vi'lū citi, unū fragmentū ōre-care din gluma litterariā și po-

litică a împăratului Juliană, comenta tăde eminențele numismatului alii secolului alii xvii^{le}. Când dicită unii fragmentă ore-care, nu pré este tocmai cea ce amii de gândii a face; coci amii să cullegii bucății din cari să ne putemii allege cu ceva folosii istoricii, chiar și déca acelé ne vorii arăta într'o lumină cam turbure pe veneratul nostru patronii, chiar déca ele ne vorii înfățișa reversul medalliei, — iertatii'mi expresiunea tehnică, coci acum vorbimii despre numismatică — séii, cum amii dicită va da de golii dosul aramei marelui Traianii.

Dar mai întem se cade ca, prin câte-va cuvinte să vé spunii în ce constă satyra *Cesarilor*, scrisă de împăratul Julianii, operă despre care mai adese și istoria și litteratura clasică facii cu totul abstracțiune. Bietul Julianii, unicul împăratii carele, în urma lui Constantinii-celii-mare, a cutezatii să se lepede de legea creștină, bietul Julianii Apostatul pórtă în ochii dreptii-credincioșilor așa de multe ponose, în-cătii arare-oiii își adduce aminte vre-unii criticii litterarii séii vre unii archeologii, despre talentele sale ca scriitorii și oratorii în ambele limbe, ellena și latina, séii despre infocata lui iubire pentru credințele, usurile, artele, pentru întregii cultura antică, pe care elii în zadarii s'a cercatii a le reinvia, când amorféla morții le și coprinsese. Crescutii și trăitii la Antiochia și la Athena, în societatea lui Libanios și a ultimilor sofistii lăstă-

riți pe tulpina putredită a filosofiei și a litteraturii alexandrine, în ochii săi legea cea nouă a lui Christos se înfățișa numai ca o prigonire a dulcelor sale petreceri filosofice, ca o răsturnare sălbatică a prețuitelor monumente ale artei păgâne, ca o neleguită călcare și nesocotire a anticelor tradițiuni strămoșești. Firea lui de anticar se spăimânta de toate inovațiunile, cari loveau d'a dreptul în ideile și în gusturile sale predilecte, și, — trebuiă să o mărturisim, — numai de dorul antichităților, el, așa blând și curat la suflet, se vedu nevoit să persecute pe creștinii, cari, drept să spunem, nu voiau cătuși de puțin să cruțe aplecările sale de archeolog.

Iată o nouă dovadă, domnilor, despre incompatibilitatea preocupărilor archeologice cu viața activă a politicei. Unu bietu om blând, cumpătat în toate, învățat și plin de talente, cum a fostu Julianu, a rămasu inferat, în memoria posterității, cu numele urgisite de monstru și de apostat, fiindu că el se încumătase a face politică archeologică.

Biserica și lumea îl învinovățesc unde a înbitu pre tare trecutul și antichitățile; noi nu putem să-i găsim altă vină de-câtă aceia de a fi primitu moștenirea împărătească a verilor săi, fii lui Constantin, și de a nu se fi consacratu cu totul studiilor litterarilor și archeologice, în cari spi-

ritul său ingenios și cultivat pare a se fi desfășurat cu o învederată mulțumire.

Iată, bună-ora, în ce chipă fantasia lui satyrică, îl făcu să judece pe cei mai însemnați din Cesari, cari-lu preceseră pe tronul imperiale. Elă închipușce că întemeietorul Cetății, Romulu Quirinul a întrunitu la ună ospățu pre toți dei din Olymp și cu dinșii, pre Cesari Romei, pentru ca aceștia, mărturisindu fiă-care purtările sale în vieță, să se allégă dintre ei, acela carele pe toți îi întrece în merite. Erculă reclamă ansă ca să fiă chiiămatu la concursu și protegiatul său macedonul Alexandru-celū-mare. Atunci, pe rōndu, intră unul câte unul, Iuliū Cesare, Augustū, Tiberiū cu ai lui urmași, și asupra fiă-căruia din ei, istețul Silenū, lungitū la mēsă alături cu iubitul său scolarū deul Bacchus, gășesce de spusū câte o glumă de care face hazū totū Olympul. Abié trecuse la locul său Domițianū, batjocoritū de malițiosul Silenū :

«Și se arătă unū frumosū bătrānū, cōci une-orī chīar și bătrānețile sīnt frumōse; dar acela era āncō și dreptū în a sa purtare, blāndū și omenosū, astū-felū în-cātū la vederea lui, Silenū, pētrunsū de respectū, nu cutezā să deschidā gura. De aceia ilū și întrebā Mercurū, dēca nu mai are nimica de dișū? — «Ba da, respunse elū; amū să vē accuzū pe d^{voastră}, deilor, c'ați făcutū o mare nedreptate. Cūn se pōte să dați domnia cincī-spre-dece anū d'a rōndul acelei fēre sāngerōse de Domițianū, cānd urmașulū său, acestū Nerva, 'i ați lāsāt'o numai unū annū?» — «Nu

te pré grăbi a ne face vină, și se atuncî Jone, cōcî de acum înainte amū să adducū pe mai mulți ómenî, demni de a împărăți.» Atuncî intră și Traianū, purtându pe umeri sēi trofee ce câștigase în victoriile sale asupra Geților și Parțhilor. Cătū îl zări Silenū, elū șopti încetinelū, dar îndestulū de tare ca să pōtă fi audītū : «Vedī. acum să'și păzescă bine stēpānul nostru Jone, pe favoritul lui Ganymedū».

Apoi pe cānd Neptunū turna apă în clepsidră scīă în orariul carele regula cuvēntarea oratorilor : «Bagă de sēmă, îi spuse rīdēndū Silenū, ca nu cum-va Alexandru și Traianū să credă că apa este nectarū și să o dé tōtă de o dată pe gītū.» — «Nu'ți fiă témă, răspunse Neptunū ; acești duoī voinicī nu ai pré băgatū în sēmă apa mea, ci mai multū bēntura vōstră ; de aceia mai în primejdie sīnt cu dīnșii ale vōstre vii de-cătū fōntānele mele.» Silenū înghiți în secū și deschise urechile ca să asculte. . . .

Se dete atuncî voiă lui Traianū ca să vorbescă, și cu tōte că din fire nu'ī lipsea darul vorbeī, elū, din lenevire numai, se învățase a lăsa lui Liciniū Sura grija de a'ī pregăti cuvēntările sale. Așa dar, declamāndū mai multū de cātū vorbindū, φεγγόμενος μᾶλλον ἢ λέγων, elū începu a desfășura dinaintē deilor trofee ce înălțase după învingerea Geților și a Parțhilor, și totū de o dată se plāngea că bătrānețile nu'ī ai lăsatū timpul de a sfērși rēboiul ce elū întreprinsese în contra acestor din urmă. Dar Silenū de colo : «O nesocotitul ! îi și se ; dar n'ai domnitū tu duoē-deci de annī, pe cāndū Alexandru celū de colē a stēpānitū numai duoī-spre-dece ? De ce nu lași vina pe sēma mollicīmeī tale, și o attribui lipsei de timpū?» Traianū se simți fōrte attinsū de acēstă glumă și, nefindū lipsitū de măiestria vorbeī, ci numai óre-cum tēmpitū de

necumpătarea sa la bēntură, începū a grăi într'astū-felū : «O Joue și voi ȃeilor! sciți că dupē ce amū primitū imperiul lāngedū și slăbitū în tōte părțile sale, prin tirania care ilū muncea în-lă-întru și prin desele nāvāliri din afōră ale Geților, eū noul amū cutezatū a înfrunta pe acele popōre, cari locuiau dincolo de Dunăre. Amū suppusū pe acei Geți, cea mai rēsboinică națiune din cāte aū fostū pre lume, nu numai prin vīrtoșia trupulū ōmenilor, dar āncō și prin acele învățături pe cari Zamolxis, celū multū veneratū de dīnșii, le a întypăritū adūncū în sufletele lor; cōci ei nu credū că morū, ci numai că'și schimbā locașul, și prin urmare se răpedū la mōrte ca aceiași veseliā cu care s'arū porni la unū drumū ōre-care.

Și tōte acestē le amū făcutū în mai pușinā de cincī anni. Mai puneți āncō aceia că toți suppușii mei m'aū recunoscutū ca celū mai dreptū și mai blāndū, dintre toți împērații cāți aū fostū mai nainte de mine; negreșitū că nici Cesare, nici orī-care altul nu va putē sā mē intrēcā în privința bunătăței. Iar întru ceia ce privesce pe Parthi, apoi eū n'amū socotitū că trebniā sā ridicū armele în contra lor, pēnē ce dīnșii mai āntēin nu m'aū atacatū; dar îndatā ce ei 'mī aū datū pricinā, apoi nici bētrānețile, nici legile cari mē scuteau de rēsboin, nu m'aū opritū de a merge īnsunī în persōnnā ca sā respingū atacul lor. De pre tōte acestē, n'așū merita eū ōre sā fiū rēsplătitū mai bine de-cātū toți cei-l-alti, de ōre ce amū fostū celū mai blāndū cōtre suppuși și atātū de înfricoșatū cu inimici? Apoi iarāși în totū timpul amū arātatū celū mai mare respectū cōtre fiica vōstrā iubitā, Filosofia.»— Dupē ce Traianū vorbi într'astū-felū, ȃeii furē de părere că lui se cuvenea prețul blāndeței și alū dreptăței, și astū-felū deterē sā întellégā cātū de plācūte le sūnt aceste virtuți.

Jone dete ordinu lui Mercuru ca să pronunțe sentența. . . . lăsându fiă-cărniă din judecați a'și allege printre deii, unu stăpănu și unu protectoii. . . . Atunci Alexandru alergă către Ercul; Augustu către Apollon; iar Marcu-Aureliu se ținu mândru alături cu Jone și cu Sitturnu. Cesare, după ce rătăci câtă-va, se opri lângă marele Marte și lângă Vinerea, cari prinseră milă de dînsul; Traianu își căută unu locu în prēja lui Alexandru; iar Constantinu, carele în viața sa n'avusese nici unu modelu printre deii, găsiudu în vecinătate'i pe Mollicine, dete năvală la diusa.»

Aci vorbesce chiar ura personală a autorului.

Amu prelungitu foarte multu această citațiune, în care, precum v'amu prevestitu, se arată ambele fețe ale medalliei lui Traianu; de o parte, gloria sa vitejescă în răsbóie, dreptatea și blândețea sa în pace; de alta, óre cari daruri cam deochiate, de acelu căroro li se țice pe românesce cusururi; amu prelungit'o, dicu, așa de multu în-cătú nu mai cntețu a mă întinde și la bogatele commentarie ale lui Spanheim. Elu a completatu prin extracte din alți autori anticii și prin typuri de medallie, elegantu reproduse de unul din cei mai vestiți gravori de medallie ai timpului, — de francezul E. Picart, supranunitu Romanul, din cauza lungei sale petreceri în Roma, — tóte faptele și tóte allusiunile coprinse în textul, a cărui originalitate amu ținutu mai cu sémă a vé o semnala.

Dar nu e dreptu și nu voiu lăsa ca Spanheim

și lucrările lui să ne ocupe totu timpul de astă séră; sînt și alții cari merită aprópe cãtũ și dînsul, și amũ încõ a vë presenta o numerósã glótã de numismați francezi, cari totu pe acelũ timpũ, aũ lucratũ toți imprenã, la cultivarea țerrinei nde resãreaũ mereũ pe atunci noțiunii Inminóse asupra medallielor antice. Academia de Inscriptiunii și Medallie, — așa se chiãma la începutũ, — 'i a intrunitũ mai pe toți in sinul ei; astũ-felũ in-cãtũ activitatea lor multiplẽ s'arũ putẽ considera ca o colaborare la una din sarcinile principalĩ ale acestu corpũ de erudiți; en tóte acesté nn mẽ potũ dispensa de a numi in parte pre cei mai de cãpeteniã dintre numismați francezi din alũ xvii^{le} și alũ xviii^{le} secolĩ.

Prin vërstã, prin celebritate și chiar prin importanța publicațiunilor sale, ne esse mai întẽin inainte bẽtrãnul Vaillant (1632—1706), carele in nenumãrate cãllãtorie prin tóte țãrile cunnoscute, adunã, pentru cabinetul regelui, unũ numãrũ insemnatũ de monete antice, și inzestrã sciința cu primele lucrãri complete asupra seriilor de regi din dynastia Seleuciđilor in Syria, din a Achemeniđilor la Perși, din a Arsaciđilor la Parthi și, in parte, din a Ptolemeilor in Egiptũ; osebitũ de acẽsta, elũ se ocupã cu monetele grecesci bãttute sub împãrațiĩ Romanĩ, precum și cu acelẽ ale coloniilor, municipielor și cetãților dãruite en dreptul latinũ.

Contingentele addusă sciinței de Vaillant este considerabile și se adaoage încă prin aceea că fiul său, născut la Roma, în timpul alergăturilor exploratorii ale părintelui, a fost și dînsul un foarte bun numismat, de-și a murit încă tînăr.

Călătoriele lui Vaillant amintesc o curioasă anecdotă, care, prin natura'i nu pré de totă academică, vă va face să prețuiți la ce fel de primejdii erau expuși, pe acei timp, erudiții cari cutrierau țerrile și mările, ca să adune elemente pentru lărgirea cunnoscințelor archeologice. Anecdota a fost povestită mai înteu de Iacob Spon; dar noi o culagem chiar din annallele Academiei din Paris și prin uruare ne lepădăm asupra acestui grav institut, de ori-ce răspundere.

La 1674, Vaillant se imbarcase în Marsillia ca să mérgă la Roma, când pe mare corabia fu prinsă de pirați barbaresci și totă echipagiul dus în robie la Alger. Abie după patru luni de grele nevoi, numismatul nostru fu răscumpărat și liberat, și după multe rugăciuni și bacșișuri, i se deteră chiar înapoi câte-va prețioase monete antice de aur ce avea cu sine. Se reînbarcă îndată ca să se întorcă a-casă; dar, în mijlocul mărei, iată lă amenințat de o nouă primejdie. Un alt vas de corsari înainta răpide către corabia în care el se afla. În desperarea sa, la ce ore credeți că s'a gândit mai înteu anticarul? El căută să și scape

pentru a doua oră medalliele, și nu află la 'ndemână altă ascunzătoare mai tănuită și mai sigură decât stomachul său; în grabă le și înghiți. Din norocire o vijeliă despărți corăbiile și Vaillant cu soțul lui, după mai pericole, ajunse la mal și desbarcă în Marsillia. Acum grija nu mai era de pirăți, ci de efectele neobișnuitei mănării de aur. Medicii fură consultați; dar toți rămaseră la îndoielă, căci nici Hippocratul, nici Galenul nu prevăduse cazul. Numismatul nostru se și credea osândit a muri de grăznica pedepsă a sgărcitului Midas, când natura, medicul cel mare îi adduse de sineși scaparea, și câte-va zile d'a rëndul, fericitul Vaillant jucă însuși rolul cocoșului din poveste, pentru carele «s'a întindă zăblaiele și se batte cu maiele».

Cu fața curată însă, să trecem, domnilor, la altă numismată franceză. Unul din cei mai renumiți, pe care patria sa l'a alungat din sinul ei, a fost nedreptățitul Carol Patin (1633—1693), fiu al aceluși vestit medic Guy Patin carele, la începutul secolului al XVII^{is}, s'a semnalat în Franca prin gusturile'i studiose și prin vioiciunea sarcastică a stylului său familiar și epistolar, acela carele, printre sute și mi de aprețuiră judiciose și originale, dicea despre Pliniul naturalistul că «este o mare întinsă, în care e bine de pescuit.»

Țineți pôte minte, domnilor, câtă ne amă folo-

sitū și noi de acéstă povață când amū vorbitū despre opera lui cea nesecatā în isvōre chiar și pentru archeologiā.

Alū duoilé firū alū aceluī bărbatū, de tēnērū āncō, își făcuse o bună reputațiune de medicū și de numismatū, când de-o-datā și fōrā scire, îlū ajunsse o persecuțiune neîmpăcatā a ministrului Colbert; amenințatū de osūndā la mōrte, pentru o vinā nimenuī cunnoscūtā, tēnērul Patin fu silitū să fugā în Elveția și apoi în Padova, unde ocupā cu mare laudā diferite cathedre, și publicā cele mai multe din ale sale lucrări asupra collecțiunilor de monete din Italia.

Să reintrāmū ānsē în sīnul Academiei din Paris, și vomū mai afla acolo o spuzā de numismați, dintre cari vomū cita numai pe cei mai arătoși, atātū prin influența ce āū exercitatū în aceluī corpū, cātū și prin originalitatea cercetărilor lor.

Unul va fi Gros de Boze (1680 — 1713), secretarū alū acestei adunări de învățați, în timpū de trei-șeci și șese de anni, și mereū ocupatū, și cu cestiunī de numismaticā romanā, și cu alcătuirea marelui opere officiali de care se iuteresā așa de multū însuși regele Ludovicū alū xiv^{le}, adică de *Istoria metallică* sēū representarea faptelor domnirii sale, în medallie commemorative.

Altul e Mahudel (1673 — 1747) carele, elū mai āutēu, revērsā óreși-cari luminī asupra unū felū de medallie de aramā, ale căror typuri fōrte

variate, se vedî ocolite cu unû cercîl sêîl conturnû de metallû golî, și de acea aî și fostû numite medallie *contorniate*; elî dovedi că, orî-cari arî fi chipurile și figurele de pre ele, tôte contorniatele sînt nisce fise, turnate la Constantinopole, numai în primîl annî al creștinismului.

Apoi încă vomî numi pe profesorul din Strasburg Schœpflin (1694—1771), căruîa Alsația îl datoresce unû prețiosû monumentû litterarû de archeologiă locală, *Alsatia illustrata*, și carele, în calitate de corespondente alî Academiei din Paris, 'i a împărtășitû o erudită lucrare asupra speciei de monete de aurû, numite *bracteate*, și cari sînt nisce medallie bătute în secolii medinlî evû (xi^{le}—xiv^{le}) pe foî subțiri de metallû, typărite mai adese numai pe o parte, cu câte o effigie fôrte grosolanî lucrată și neposedândû în genere niçi grentate, niçi titlu, niçi valôre monetariă.

În fine să numimû și pe căllngêul raguzanû Banduri (1671—1743), carele, addusû fiindû în Franca de illustrul anticarû Bernardû de Montfaucon, își purtă mai cu sémă atențiunea asupra monumentelor byzantine și typări, cu gravurî, cartea pênê atunci cea mai completă asupra numismaticiei împăraților Orientelî, cu începere de la Traianû Deciû și pênê la ultimul dintre dînșî, Constantinû Dragoșû Paleologul.

Vom închiîia acéstă nomenclatură puçinî attra-

gătore a numismaților din alu xvii^{le} și alu xviii^{le} secolu, prin numele unu omu carele, ocupându postulu de secretaru intinut alu ministrilor lui Ludovicu alu xv^{le}, n'a ajunsu însu nici-o-dată a fi din Academiă, de-și elu a trăitū o sută fōră duoi anni (1684—1782), de-și a lucratū cu multū methodū la clasificarea monetelor, de-și a adunatū în vieța sa o colecțiune ca de 40,000 bucăți, care, la 1776, a fostū cumpărată pentru cabinetul naționalū din Paris, pe prețū de 300,000 franci. Numele lui era Pellerin.

Dacă, domnilor, amū datū numismaticei o așa largă parte în ocupațiunile Academiei de Inscricțiunii și Belle-Littere, să nu se cređă că de la creațiunea ei și pēnē la 1750, ea n'a tractatū și alte cestiuni anticariu. N'avemū a intra în examinarea cercetărilor și aprețuirilor litterariu cari prindeau o parte insemnată din intrunirile erndiților francezi; dar au fostū și cestiuni archeologice la ordinea diley printre dînșii. În genere însu spiritul carele a domnitū pēnē la unū timpū în acelu corpū, se reducea la unū felū de positivismū lipsitū de critică; astū-felū, bnnă-ōră, atestațiunile scriitorilor vechi în istoriă, în ethnografiă, în mythologiă, se primeau tōte de bune, fōră de nici unū controlū; ori ce fabulă era privitā ca unū faptū pozitivū, ori ce mythū, ca o realitate, căroru academicii se sileau, cu totū seriosul, a le face locū în chrono-

logiă. Chiar și deitățile păgânilor, conformă systemei de interpretațiune inventată cu patru secol înainte de Chr. de filosoful ellenă Evhemerū, erau privite ca regi, războinici și personajie înseunate din timpii primitivi, pe cari urmașii lor îi înțeise prin puterea imaginațiunii și a respectului. Astūfelū se explica în sînul Academiei, și istoria primitivă a vechelor popóre, și diversele lor credințe religioase.

În privința obiectelor de artă, critica anticarilor francezi n'a fostū, pênă pe la 1750, mai pētrundătoare de-câtū apreciațiunile lor asupra materiilor ethice ale antichității; cei dintr'insii cari s'au ocupatū cu produsele sculpturei și ale ceramicei, nu posedeau cātūși de puținū acea educațiune anticariă pe care o dă de-a vedere și neîncetata pipăire a multor și feluritor monumente vechi. De aceea, ei se mănțineau mai multū în câte-va cestinți theoretice, pe cari socoteau că le vorū putē resolve numai de pre texturī și fōră de a cere luminī de la inșeși monnmentele. Pe când în Italia, erndiții 'și formaū practicā archeologică prin mușee și în fața ruinelor, cei francezi erau reduși a disenta mai adese de pre mărturiī străine, și astūfelū erau reîncetatū expuși a se înșela.

Să nu mi se impute că sîntū prē aspru cōtre academiciī francezi de pênă la mijlocul secolulnī alū xviii^{le}, și că'i deprețiezū mai prejosū de ce

merită; căci, pe de o parte, ultimele apreciațiuni ce eu mișelul sînt împrumutate chiar de la unii academici francezi contemporani, iar pe de alta, omul despre carele am a mai vorbi acum, spre a închiia cercul studiilor clasicității pînă la 1750, rîscumpără singurul prin geniul său intuitiv, prin erudițiunea și soliditatea științei sale, și chiar prin marea sa modestia, ori ce defecte ale antecesorilor și ale contemporanilor săi din Academia parisiiană.

Acela este Nicolas Fréret; născuții în Paris la anul 1688, și primit în Academia, cu titlul de elev, la vîrsta de 26 de ani, el pe atunci era dedat cu matematicile, cu fizica, cu astronomia, cu jurisprudența, cu filosofia, cu istoria și geografia tuturilor timpilor și ale tuturilor popórelor, și cunoscea, nu numai limbile europene vechi și moderne, dar încă și o mulțime din dialectele asiatiche. Spirită drept și luminos, descurecînd în tóte adevărul și nesciind a'li ascunde chiar și cînd îi putea fi vătămător, de la primul său pas printre collegii, dar nu și semenii săi, el avu prilej de a recunósce folosul ce putea trage o fire ca a sa dintr'o viață de studiu cu totul retrasă din lume.

Allegîndu'și drept subiect de disertațiune inaugurală istoria primitivă a Francilor, el lovi fóra cruțare în prejudețele ridicole și vanitóse ale timpului său, și cuteză să tracteze de basne fóra

teine, originile Troiane ale primilor regi merovingiani ai Franciei; acestu faptu se cualifică dreptu lipsă de respectu și atacu la maiestatea tronulu și, pîritu fiindu ministrulu de cõtre unu istoricū rivalu, abbatele Vertot, junele Fréret stătu arestatu vre o șese luni în Bastilia, unde, prin noui studie, se deslipi din ce în ce mai multu de contactul ideilor și alu omenilor din timpul său. De acela, cu tôte că vre-o câțu-va anni, elu a fostu și secretaru alu Academiei, acțiunea lui s'a simțitu în acelu corpū numai prin numeroșele lucrări, cu cari elu neîncetatu revêrsa lumina asupra disputelor întinse ale confratilor săi. În materi de filologiă europeană și orientală, de chronologiă, de geografică antică, de istoriă vechiă și modernă, de mythologiă grécă și romană, și chiar în cestinu specialu de archeologiă, Fréret a împlatū scrierile Academiei cu așa numeroșe, lungi și erudite memoriu, în-cătu nici pêne astădu n'au fostū tôte publicate, de-și cele mai multe coprindū măcarū câte o scintea de geniū filologicū sêu istoricū.

Acele memoriu sîntu chiar viața acestu neobositu lucrătoru alu intelligenței și «dêca într'adeverū», precum a spusu panegyristul sêu din Academiă, «a trăi este a cugeta, apoi nimeni pe lume n'a «trăitū atătu câtū Fréret.» Cu viața lui, — Fréret a muritū la 1749, — cu viața lui se închiia și periodul de 150 de anni pe care vi'lū descriū, ca o

epocă de tranziție între studiile arheologice ale timpilor moderni, și cele cari aparțină curată Rennascerei. Și într'adevăr, ideile emmise de Fréret în mai toate ramurile științei trecutului, sânt rațe luminose revărsate în callea succesorilor săi.

În chronologiă, însoțind cunnoscințele sale astronomice, cu aceia a tuturor documentelor scrise ale antichității, elu eșși învingătoru din desbatterea ce susținu în contra marelui astronomu Newton, și dovedi că nu trebuiă nesocotită nici chiar știința, une-orî rătăcită, a celor vechi.

«Dăca cei moderni, ȝice elu, sânt cu ceva mai presu de cei vechi, acăsta provine din aceia că dînșii, au venitū în urma celor-l-alți și potū călca pre căi băttute; apoi iarăși fiindū-că ei se potū lumina, nu numai din descoperirile aciora, ci încă și din ale lor rătăcirī. Cei din moderni cari nesocotescū așa multū cunnoscința antichității, se lipsescū ei înșii de aceste folose; vederile lor se mărginescū în cercul generațiunei prezēti; totul pentru dînșii este nou și ceia ce ei vėdū pentru prima oră, li se pare că ei mai întėiu l'au descoperitū.»

Apoi, când se află pe tērrāmul științelor istorice și voiesce a stabili o cumpănă drēptă între cei pré-lesne-credători în ori ce fabule antice, și cei cari din contra tăgăduiescū cu ușurință realitatea multor fapte istorice necontestabilī, iată cum elu statornicesce regulele adevăratei critice în materiă

istorică, și cum semnalază defectele principale ale contemporanilor și ale compatrioților săi :

«Adevărata critică mi este altă-ceva de-câltă spiritul filosofic aplicat la discușiunea faptelor ; în examinarea lor, ea urmărește aceleași procederi, pe cari le întrebuintează și filosofia în cercetarea și d'vărnurilor naturei. Dreptatea în raționamentu se aplică la oră ce felu de fapte ; ea mi se mărginește numai în fenomenele firei.

«Partitul nesciunței carele nesocotesce aceste regule, este din nenorocire încă foarte tare într'unu secolu și într'o națiune, ca a noastră, care 'și pune gloria într'u a da precădere zburdălniciilor plăcute și gingășiei fireci, asupra meritulu temeinic, pe carele numai studiu și ocupațiunile seriose îlă potă da spiritulu.»

În cestimile speciali cari se frământă pe atunci între erudiți, verdictele sale sânt totu așa de sănătoșe, de caracteristice și de claru exprimate, ca și apărările' generală asupra methodelor de procedere critică spre a descoperi adevărurile sciintifice. În discusșiunea asupra mythologiilor ellenă și romană, de-și elă se afla lipsitu de totu contingentele addusă în urmă acestor noțiuni, prin cunoștința mai adâncită a limbilor și a monumentelor antice, totuși elă sciu să deosebescă isvórele allegorice, mythurile poetice, desvoltările succesive, distincțiunile ethnice și prefacerile locali ale divinităților ellene și italice, și prin urmăre combăttu cu o minunată putere logică, excesele sistemei evhemerice,

care domnea pe atunci, cu exclusiunea orî cărei altia, în sciința mythologiilor.

Sub unŭ punctŭ ânsă, elŭ, ca printr'unŭ darŭ profeticŭ, se înalță cu totul mai presusŭ de secolul sãu. Pe cînd filologia bîltăcea într'o mocirlă turbure și confusă de etymologiŭ stravaganți și de asimilări de cuvinte fõră de șirŭ și fõră de raționamântŭ; pe cînd sciința ethnologică era unŭ ghemŭ incurcatŭ, pe care învęțațiŭ îlŭ impleteceau și mai rãu de cîte ori se ispıteaŭ a'lŭ attinge, Fréret, ca printr'unŭ felŭ de intuițiune genială, descoperi afinitatea de origină a semințiilor indo-europene, și, în mai multe din lucrările sale ethnografice, elŭ întrevădu o clasificatiune și o înrudire originariă a limbilor acestor semințiŭ. În memoriul sãu asupra *Cimmerianilor*, mai cu sémă . scrisŭ la anul 1745, elŭ înseamnă chiar și callea ce aŭ urmatŭ migrațiunile primitive ale popõrelor asiatice, cînd, de pre țermurile Pontelŭ-Euxinŭ, ele s'aŭ respânditŭ, unele în vallea de pre malul stingŭ alŭ Dunărei, altele pe cõstele meridionali ale Balticeŭ.

Fréret, enunuciândŭ asemenea presuppunerŭ, a călcatŭ cu trei pãtrare de secolŭ mai nainte, pe adevãrata calle a sciinței filologice și ethnografice. Elŭ a gãsitŭ prima scinteiă a luminei, pe care aveaŭ a o înteți, cu șapte-șeci și cincŭ de anul mai târziu, ómeni ca Schlegel, Bopp, Burnouf și alți mari filologi moderni. Întru cea ce privesce patria nó-

stră, domnilor, elū mai întēu, a recunoscutū marele rolū de receptacolū comunū, de locū generale de popasū, ce 'i a fostū impusū de situațiunea și de configurațiunea ei, în istoria împopulării primitive a Europei cu ómenī din seminția a-riană, veniți din centrul Asiei.

Mē oprescū; cōci de-și numai în trāsuri generalī amū pututū schița însemnătatea sciințifică a geniului lui Fréret, credū însē, că amū isbutitū a'lū aședa în opiniunea d^{vōstre} pe o tréptă nu mai prejosū de ce i se cade. Chronologistū, geografū, filosofū, mythologistū, filologū, elū preste tóte sciințele morali și pragmatice cari ajutā archeologiei sēu sūnt ajutate de dinsa, a răspāditū căldura spiritului sēu dreptū, consciințiosū și prevēdătorū. Într'insul, nu numai că se aflā resummată tótă sciința trecutului, dar elū încă, prin îndrāznețe avēnturi de logică, a descoperitū și zarea viitorului. Óre asemenē cualității de spiritū nu sūnt ele, vē întrebū, domnilor, chiar și însușirile caracteristice ale geniului?

Nu putemū dar contesta că ne aflāmū în ajunul unei prefacerī radicalī a sciințelor istorice, printre cari se prenumără și archeologia. Perspective noue și luminóse se deschidū în amurgul trecutului, și, sub rađele sciinței moderne, tóte elementele anticariī, adunate de duoē trei sute de anni, aū de acum înainte să tea o înfățișare mai clară, aū să

se rînduiesc de pre ordinea timpilor, a sã se grupeze de pre originea lor naționalã, a sã se elucideze, nu numai unele prin altele, ci încă și printr'unã puternicã contingente de nouã descoperiri, astũ-felã în-cãtũ tãte împreunã vorũ constitui în curẽndũ o adevãratã sciințã a *Binelui* și a *Frumosului* din trecutũ, unũ codice alũ desvoltãrilor morale și esthetice, la tãte epocele și la tãte popãrele lumii.

Iatã punctul mãrginașũ la care amũ sositũ cu studiul nostru, prefirãndũ pre-cãtũ s'a pututũ mai cu de-amẽruntul cercetãrile fãcute pẽnã la 1750 pe tãrrãmul antichitãților clasice, adicã spre elucidarea anticelor instituțiunii și monumente ce aũ aparținutũ culturei ellene și latine. Amũ putã acum sã purcedemũ înainte în cursul timpilor și sã pãtrundemũ de îndatã în a duoa jumãtate a secolului alũ XVIII^{le}, în care studiul antichitãților clasice, secundatũ de mai multe împrejurãri fericite, a luatũ unũ avẽntũ extraordinarũ ; dar 'mã e tẽniã cã fãcẽndũ astũ-felũ, amũ lãsa în urma nãstrã, neatinse de noi, cãte-va bogate comori archeologice, pe cari ãnsã secolii precedenți aũ începutũ, cu felurite succese, a le explora. O asemenã lipsã amũ simți o cu neplãcere mai târziũ, cãnd, în analysea lucrãrilor fãcute de archeologia modernã asupra acelorãși materii, n'amũ gãsi în memoria nãstrã, temeliiile mai multũ seũ mai puçinũ solide, aședate une-orũ pe tãrrãmurile cele mai diverse ale sciinței,

cu o netăgăduită autoritate, de unii vechi precursori ai erudițiilor din epoca modernă !

Să stăpănim dar încă nerăbdarea ce putem avea de a intra cât mai curând în cercul luminos și imbilșugat al științei contemporane, și să ne mărginim încă pentru câtă-va timp în cercetarea activității exercitate de anticarii dintre 1600 și 1750, în ramure privity pe atunci ca mai multă seă mai puçină secundari. Acestă, precum vi le amă semnalat de mai înainte, sânt antichitățile orientali, cele primitive creștine și cele medievali. Le vomă trece pe rōndă în revisiune și speră că chiar și rezultatele mărunte, adesele rătăciră, ba une-oră și extravagantele ce amă să ni se presente în studiul lor, nu voră rămâne nici acelă foră de folosă pentru drăpta prețuire a dezvoltărilor treptate prin cari a trecută știința archeologiei.

Astăzi, în timpul câtă mai avemă disponibile, mă volă cerca a schița ună tabellă resumată despre explorațiunile ce s'au făcută pe acei timpă, în largul dominiū ală culturilor orientali. Dintr'insul vă veți pută convinge că, pre-cătă este de nemărginită întinderea acestei materii, pre atăta de restrinse și de neînsemnate sânt și rezultatele cele seriōse, obținute într'insa de erudiții acelei e-poce. Ca să mă servă cu o comparațiune familiară, inchipuiți-vă, domnilor, nise pescari dându'si cele mai mari și mai zadarnice osteneți ca să pescuiască

în câte-va mici ochturi tăiate pe lucrul înghîțat al unei bălți fără margine. De câte-ori vre unul a nimerit să prindă câte ună bietă vîrlănașă, apoi aceea neînsemnată plevușcă avea proporțiunile fantastice ale unui béllaură monstruos în închipuirea flămîndită a pescarului.

Cam asta a fost și sôrtea orientaliștilor din secolii trecuți; dar, deca produsele silinței lor sînt mici, nu trebuia însă să nesocotim multă muncă de spirită ce 'și au dat acești ómeni laborioși, învêțați, dar rîu secundați de împrejurări. Pe cînd interiorul Asiei și ală Egyptului se află mai cu totul închise Europeanilor, și mai allesă ómenilor de sciință, pe cînd documentele scrise în vechile limbe ale Răsăritului erau rarități enigmătice, pe cînd colosalele clădiri și ruine din văile Nilului, Eufratului și Gangelui se pomeneau numai prin basne, cu greú ară fi fostă erudiților de la Appusă ca să le descrie exactă, să le explice cu temein și să tragă dintr'însele însemnatele destăinuiră istorice, netăgădnitele mărturii archeologice, cu cari ele, de la ună timpă încóce, înzestrăză mereú sciința trecutului.

Cu tóte aceste lipsuri însă, și chiar pntemă dice din cauza lor, erudiții din secolul ală xvii^{le} n'au cruțat închipuirei lor nici o ostenelă, spre a reconstitui, cu fapte puține și mai adesă rîu înțellose, cele mai multe din anticele civilisațiuni orientali;

a Ebreilor, a Egyptului, a Persilor, a Carthaginei, a Indiei, toate au fost încercate și, mai pretutindeni, immensele clădiri fantastice ale învățaților orientaliști, anteriori secolului nostru, s'au răsipit în noianul absurdului, îndată ce Orientele s'a deschis, și s'au putut face explorațiunii și elucidării locale asupra monumentelor existenței.

În privința Egyptului, am avut ocaziune a vă spune cum a lucrat, în alu xvii^{le} secol, un om de o mare erudițiune, dar de o ingeniositate prou multă cutezătoare. E vorba despre originalul egyptomanu, părintele Athanasiu Kircher. Ca să nu facă ansă nedreptate unui altu anticaru cu mare și cu meritată reputațiune de pre același timp, voiu numi și pe Iesuitul padovanu Laurențiu Pignoria (1571—1634), carele, ocupându-se și dînsul de religiunea egyptenă, a avută ansă bunul simțu a da, de pre texturile scriitorilor elleni și latini, o interpretațiune destul de bine nimerită, a figurilor de deități egyptene, săpate cu linie aurite, pe o antică tablă de bronză. Acea tablă fusese descoperită în Roma la anul 1527 și apoi, după mai multe peregrinațiunii și rătăcirii, a fostu depusă în prețiosul museu de antichități egyptene din Turinu; ea este numită *Tabla isiacă*, fiindu-că reprezintă scene ale cultulu deitei Isis senu Natura, și a fostu suppusă la totu felul de interpretațiunii; cea dată de Pignoria, în disertațiunea sa *de Mensa Isiaca*,

(1669) 'și a păstratū 'óre-cum valórea, chiar în urma desciffrării Ieroglyfelor de pre dinsa; și acésta se explică prin aceia că, în locū de a fi, precum credea Pignoria, unū monumentū originarū din Egyptū, strămutatū în Roma, dinsa este o simplē imitațiune a sculpturelor egyptene, lucrată în Roma pe timpul Antoninilor, când cultul deitei Isis se introdusesse cu 'óre-care favóre în Italia; și astū-felū ceia ce se vede pe tabla pseudo-egypténă se putea explica prin ceia ce se găsesse în mytografii anticī.

Iesuitul padovanū a fostū, precum vedeți, mai prudente și mai modestū, dar a avutū și mâna mai norocósă, de-cătū collegul său, germanul Kircher, în allegerea monumentelor asupra căroră 'și a exercitatū sagacitatea sa egyptologică.

Să trecemū acum la altū obiectū. Era lucrū firescū ca antichitățile biblice ale anticei Palestine și ale poporului Ebreū să devinā unū subiectū de studii favoritū, mai allesū atunci când réformele religióse ale protestantismului readdusesse în mare venerațiune texturile originalī ale Vechiului Testamentū. Și 'n adevărū, pretutindenī, în Germania, în Elveția, în Francia, în Anglia, în Scaudinavia, proselyții lui Luther și ai lui Calvin cătau în Bibliā, nu numai principie morali pe cari să întemezeze doctrinele lor, dar încă și totū felul de amănunte privitoare la viața socialē, la legile, la obiceiurile, la obiectele de artē și de nsū casnicū

ale popornului În Dumneșeș, precum și la produsele naturali ale pământului făgăduinței.

Spiritul de venerație religioasă cu care se făceaș asemenea cercetări, nu se pré supunea în totș d'anna la cerințele unei critice riguroșe, și de aceea putemș afirma că logica științifică nu a fostș mai la onóre în exegesele erndiților protestanți, decâtș în ale învățașilor catholici, când era vorba de Sântele-Scripturi și chiar de datinele Vechiului-Testamentș.

Să constatămș însē o mare activitate de erudiție biblică în alș XVII^{le} secolș. Englittera mai allesș, numēra pe atunci unș numărș însemnatș de orientaliști, cunnoscētori de multe limbe ale Răsăritului, precum ebraica, chaldaica, syriaca, araba, persiana, ethiopica și altele; acolo se făcn publicarea renumitei *Biblie polyglotte*, tipărită în Londra, de la 1654 pēnē la 1657, în nouē limbe, coprinsă în șese volume și însoțită cu numeroșe commentarie, cu disertașiuni asupra unor subiecte de archeologie ebraică și cu unș dicționarș eptaglottș orientale. Acēștă mare publicașiune, pe care nici turbnrările politice n'o întrernpșe, de ore-ce, începnță fiindș sub patronnagiul regelui Carolș Stuart, ea s'a terminatș cu ajutorul stărnitōrș alș lui Cromwell, a fostș executată sub direcșiunea vestitului orientalistș Bryan Walton (1600-1661) și prin concursul a unui mare numărș de eminentș profesori și

theologî englezî, dintre cari vomă cita numai pe cei mai renumiți, precum eruditul călătoru Edward Pocke (1604-1691), lexicografu Edmond Castell (1606-1685), archi-typografu Samuel Clarke (1623-1669), bibliografu și persianistu Thomas Hyde (1636-1703), editoru *Pidalionulu* sêu actelor sinodiale Beveridge (1638-1708) și alți, cari, ca însuși illustru John Selden, au contribuit, într'unu modu mai multu sêu mai puçinu directu, la acêstă mare întreprindere sciințifică și propagandistă.

Pe când ansê limbele orientali și archeologia biblică erau cultivate cu așa multă ardore dincolo de strîntorea Mănicei, în catholica Franciă și chiar într'o provinciă învecinată, în Normandia, trăia unu ministru protestantu, Samuilu Bochart, născutu în Rouen la 1595 și răposatu în Caen la 1667, carele exercită preste totu continentele, o mare influență, prin autoritatea saologică și prin aduncele'i cunoștințe în limbele orientali. Perspicacitatea lui de filologu era așa de cutezătoare, în-cătu elu cercă a se folosi de varietatea noțiunilor sale asupra limbelor Orientelu, spre a da o interpretare a lungulu monologu de șapte-spre-șapte versuri și a tuturor fraselor în limba vechiă a Carthagesilor, pe cari Plantu le a introdusu în actul alu v^{le} din comedia sa *Pœnulus*. Acea interpretare a fostu de atunci încôce adoptată ca o substituțiune bine potrivită cu subiectul, deca nu și ca o traducere

positivă s'eu celū puçinū probabilū de pre o limbă, alū cărui înțellesū s'a perdutū cu totul. Invitatū și primitū cu onóre prin tóte curțile și țerrile protestante, lăudatū, respectatū și consultatū de toți invęțații epocii sale, Bochart a fostū sprijinul de căpeteniă alū acelei systeme, care cănta originea tuturor cunnoscintelor omenesci și mai allesū a limbelor, în principiele, în textul și în expresiunile Bibliiei; dar cu tóte exagerațiunile sale, archeologia, în unire cu sciințele fysice și naturalī îi datoarescū duoē lucrări de o fórte mare valóre; una e *Geografia sacră*, s'eu descrierea pământului de pre Bibliă, pe care a lăudat'o, în secolul nostru, illustrul Humboldt; cea-l-altă e zoologia biblică s'eu *Hierozoicon*, pe care a admirat'o marele Cuvier, și care a fostū completată, puçinū în urmă, printr'o botanică biblică s'eu *Hierobotanicon*, lucrată de eruditul naturalistū și orientalistū suedezū Olaus Celsius (1670-1756), profesorū și protectorū alū vestitului Linneū.

Printre colaboratoriī la *Biblia polyglotta* lui Walton, găsimū erudiți cari nu 'și aū mărginitū cercetările lor asupra vechielor religiuni orientali, numai în cercul tradițiunilor ebraice; mai întōru, cunoscutul nostru John Selden a compusū unū opusculū despre ȕeiī syrianī, *de diis Syris*, idolī de o fire mysteriósă, printre cari celū mai de căpeteniă este faīmósa ȕeiță Astartea s'eu Afrodita asiatică, alū

căruî cultū straniū și desfrēnatū a fostū descrișū de Lucianū. Acēstā materie, care astăzi încă se află fōrte puçinū elucidatā, de-și unū invēțatū academicū francezū, Felix Lajard (mortū la 1858) a consacratū lungī studie specialī cultului multiplu alū Vinerē, ⁽¹⁾ acēstā materie n'a fostū, în lucrarea lui Selden, de-cătū subiectul unei consciințioșe compilări de prin autorii anticī.

Unū altū eruditū englezū, totū dintre editorii Bibliēi din Londra, Thomas Hyde a întreprinsū o lucrare de acelaș felū, dar cu mai multā întindere și mai multū amestecū de idei personali, asupra anticeī religiuni a Perșilor. Pe lūngā ce aflase de la scriitorii ellenī și latinī, Hyde, bunū cunnoscētorū alū limbei moderne persiane, a adaosū și noțiuuī cullese de prin scrieri cu multū mai noue în acēstā limbā, și astū-felū a întocmitū o carte, pe care elū și contimporanii lui aū cređut'o a fi cea mai credincioșā imagine a religiunei instituitā odiniōrā de Zoroastru. Illusiunile create de Hyde, carele accorda anticilor magī o primitivā theodicee monotheistā, amestecatā în urmă cu adorațiunea astrelor, și o moralā sub multe privințe înruditā cu a creștinismului, se rāsipirē atunci numai când, în a doua jumētate a secolului alū xviii^o, junele căllē-

(1) *Félix Lajard*. Recherches sur le culte, les symboles, les attributs et les monuments figurés de Vénus, en Orient et en Occident, avec un atlas de 30 planches. Paris, 1837,

torū Anquetil Duperron adduse în Europa parte din cărțile lui Zoroastru, păstrate sub numirea de Zend-Avesta în limbile pehvi și zendă, de către secta Ghebrilor, ultimii închinători ai focului. De atunci încôce, ideile s'aũ schimbatũ cu totul asupra vechii religiunii persane, și totũ lui Felix Lajard îi datorimũ cea mai însemnatã lucrare, — din nenorocire rãmasã incompletã, — asupra cultului persicũ alũ deului Mithra, despre care s'aũ gãsitũ în Dacia așa multe monumente plastice, baso-relievuri mithriaco doveditoare cã acelũ cultũ a fostũ introdusũ acilẽ de legiunile lui Traianũ, cari rãsboise și cantonase în provinciile Asiei centrale. (1)

Orĩ-care ȃnsẽ arũ fi fostũ meritul lucrãrilor fãcute de orientaliștii secolului alũ xvii^{le}, în liniștea cabinetului lor de studiũ, ne amũ pututũ convinge,

(1) *Felix Lajard*. Recherches sur le culte public et les mystères de Mithra. en Orient et en Occident. Ouvr. posthume. Paris, 1867. — Osebitũ de acẽstã mare scriere necompletã și insoțitã cu unũ album de 110 stampe, autorul scrisese unũ mare numẽrũ de memorie asupra aceluiașii subiectũ, dintre cari vomũ cita, ca mai interesanți pentru noi, pe celc douẽ urmãtore : *Mémoire sur deux bas-reliefs mythriaques*, qui ont été découverts en Transylvanie, (1830) și *Additions à ce même mémoire* (1838), tratãndũ despre baso-relievurile mithriace descoperite la 1837, într'o pescere consacratã sãũ Mithræum de pre malul Oltului, la Slãveni (județul Oltului). Accste baso-relievuri, acum frãnte, se aflã în muzeul din București. Ele aũ fostũ descrise de rãposatul Wlad. Blaremburg într'unũ articolũ din ȃiarul *Muzeul naționalũ*, no. 8; novem. 1837. București, II^{le} annũ.

domnilor, că ele mai nici o-dată n'aũ pututã sã reziste dinaintã unor informațiuni mai positive venite de la fața locului. Cea ce plãsimea închipuirea appusanilor, întemeiatã pe o sciințã care le presenta ori-ce idee ethicã și estheticã sub o înfãțișare cu totul strãinã culturilor rãsãritene, cea ce esșea, în astũ-felũ de condițiuni, de sub penna orientaliștilor europeni, n'avea în sine nici celũ mai mърuntũ caracterũ de veracitate.

Pe de altã parte ânsã, trebuiã sã spunemũ cã nici rariĩ europeni, cari cu scopuri politice, religiöse sãu neguțãtoresci, putuse pãnã atunci sã pãtrundã în adũncul Asiei, nu fusese în stare sã adducã, de pre acolo, informațiuni clare și luminöse, cari sã punã pe invãțați în callea adevărului. Mințile lor erau așa tare preocupate de strãinãtatea naturei, a ómenilor și a lucrurilor ce veduse cu ochii prin acele locuri depãrtate, în-cãtũ, în descrierile prin cari se cercaũ sã arate compatrioților întypãririle lor, tóte obiectele se învederaũ sub o formã minunatã și fabulosã. Cu greũ póte sã allégã cineva, acum în zilele nóstre, necum pe timpul lor, porțiunea de datine archeologice ce se aflã rãsipite în curiösele relațiuni ale cãllãtorilor, cari, în mediul-evũ, aũ strãbãttutũ pãnã în međul Asiei. Aceștia sũnt mai cu sãmã, cãllugãrul franciscanũ Plane del Carpino, trãmisũ la 1246 de papa Innocențiu alũ iv^{le} cã sã cerce a potoli furia cotropitóre a înfricoșatului khanũ tã-

tărescū Bathi; apoi urmaşul său, flamandul Roysbroeck său Rnbriquis, misionnarū alū regelni Franței Ludovicū alū ix^{le}, în aceleși locuri, pe la 1253, și, mai presnsū de toți, vestitul venețianū Marco Polo (1256—1323), carele a statū la curtea mongolă a lui Kubilai-Khanū, anni îndelungăți și a visitatū tōtă Asia, de la țerrimrile Mediteranei pēnē în mările Japoniei și ale Indo-Chinei.

Cu trei secolī în urma acestor cntezători drumeți, de la cari nici că putemū cere preocupățiunii anticării, o altă serie de curioși din Enropa, misionnarī, comercianți și simpli turisți, întreprindū căllătorie în centrul Asiei și mai toți pētrundū celū pncinū pēnē în Persia, ai cării șahi parū a fi fostū pe atunci mai lesne-primitori de străini enropeni de-cătū cum erau în de obște domnitorii asiatici. Mai toți acei căllători aū datū sēmă publicnli, la întōrcere, despre ceea ce vėduse; dar informațiunile lor, mai adese superficiali, se rappōrtă mai multū la starea contimporană a țerrilor visitate, de-cătū la monumentele și institnținnile antice; acestū caracterū ni'lu presentă o sumedeniă de relaținnī de căllătorie de prin alū xvii^{le} secolū, și anume a italianului Pietro della Valle (1614—1626), rennmitū prin viēța sa multū turburată și carele ȃice că a vėdūtū în trecētū rinele Babylonuli; a neguțatorului francezū Tavernier (1605—1687), carele, reintorcēndu-se din Persia și din India, vėndn lni Ludovicū alū xiv^{le}

diamante pe prețul de trei milioane și apoi, abuzându în Paris de luxul sên orientale, sărăci și muri fôrte bêtănũ la Berlin; a instruitului Ioanũ Thevenot (1633—1667), ale cãruĩ informațiunii sũnt încă fôrte prețioase, mai alesũ pentru sciințele naturale; a pãrintelui iesuitũ Philippe d'Avril (1685), carele mergẽndũ în Asia centralã, a trecutũ prin Moldova și a datũ asupra'ĩ o relațiune, pe care meritosul d' Papiu-Ilarianu a reprodus'o în *Thesaurul sêu de monumente istorice* ⁽¹⁾; în fine, și mai cu sêmã, a lui Chardin (1643—1713), gũvellerũ protestantũ din Paris, carele a petrecutũ mai mulți anũ în Persia, stãndũ în mare favóre la șahul Abbas alũ II^{le}, și reintorcẽndu-se în Europa, a publicatũ din Londra, unde se stabilise, cãllãtoriile sale, prețioase din fôrte multe puncturi de vedere.

Într'insele gãsiniũ pentru prima órã, o lungã și amêrnãtitã descrițiune a mãreșelor ruine din Persepolis, cunnoscute în partea locului sub numirea de *Cehel-minar* sêu patru-șeci-de stólpi, precum și a sculpturelor parthice de pre stãncele numite Nakși-Rustem. Chardin, avẽndũ cu dînsul pe artistul Grelot, a pututũ sã insoșescã descrierile sale cu numeroase stampe, desemnate de pre naturã, în cari se vêdurẽ reproduse, mai întẽtu, dar sub forme fôrte alterate, auticele ruine și sculpturi ale pala-

(1) Tomul III, p. 183—192.

telor și ale mormintelor regilor Achemeniți și Sasanidi. Cunnoscătorii alii limbilor moderne din Asia centrală, elii în zadară căută într'insele chiăia enigmatică a inscripțiunilor cuneiforme, séu, precum le dice elii, cludeiforme, pe cari le a decopiatii. Cu tôte aceste imperfecțiunii, domnilor, aci putemă constata primul pasă, pasă foarte sficlosă și șovăindă, ce face curiositatea europeană pe adevăratul tărâmă alii antichităților din centrul Asiei.

Pe acelașă timpă însă, o altă grupă de neobosiți și statornici exploratori, străbăttea oceanele ca să ducă pe depărtatele țermuri resăritene ale Asiei, legea lui Christos și, de acolo, să împărtășescă Europei minunate, sciri despre antica și curiōsa cultură a Chinezilor. Urmândă unei prime cercări făcută cu unii succesii îndnoșosii, printr'alii xvii^{le} secolă, de căllugeri portughezi, o numerosă misiune de Iesuiți francezi isbuti, în secolul alii xviii^{le}, să pătrundă în Cerescul-Imperiū-alii-Mijlocului, și printr'o correspondență asidnă cu collegiil lor și cu învățații din Europa, adduse acestora unii puternică contingente de cunnoscințe cu totul none. Descripțiunea imperiului Chinei, publicată la 1735, de părintele Duhalde, a datii unii resummată alii prețioșelor informațiunii căpătate pենă atunci de misionnariil francezi, informațiunii cari sūnt expuse mai pre largă în immensa colecțiune de scrisori ale misiunilor religiōse din Oriente, numită *Lettres édifiantes et*

curieuses, unde se găsesc multe noțiuni foarte prețioase pentru arheologie.

Nu cred că ar fi drept ca dintr'un material așa de voluminos să nu extrag pentru d^vostre măcar câteva răpide noțiuni asupra unei cestiuni de industrie artistică a Chinezilor, de care m'am atins, în mod incidentale și poate chiar cam fără temei, când v'am vorbit despre multă prețuitele vase murrhine ale Romanilor.

Ce au fost acele vase, noi pozitiv nu putem ști; dar iată câteva informațiuni ce coligăm din relatările asupra istoriei și fabricațiunii porcellanei chinezesci, date de părintele D'Entrecolles, misionarul Iesuită născută în Lyon la 1664 și răposată în Pekin la 1741.

Acest amabil și iustrit sinolog, carele scrisese și cărți de religie creștină în limba chineză, se făcuse bun prieten cu un mandarin, dregător mai mare peste cele cinci-deci și șese manufacturi, cu trei mii de cuptore, din cetatea Kintecin, unde, în timpul de 800 de ani, a fost centrul principale ale fabricațiunii de porcellană. Iesuitul descrie cu de-amănuntul acest pacinic oraș, al caror numeroși locuitori erau toți cu totul lucrători și neguțatori de porcellană.

Invențiunea unei arte așa de răspândită se pare a fi fostă anterioară dynastiei numită Han, care a ocupat tronul Chinei de la anul 185 în. de Chr.

până la 88 după Chr.; dar dezvoltările ei fură rapide și felurite.

Aceste noțiuni, confirmate prin toate cercetările ce s'au făcut mai de curând în cărțile chinezești, pînă la cea mai mare îndoielă, deca nu autenticitatea, dar în ori-ce casă, epoca de depunere a unor mici vase și sigile cu inscripții chineze, cari s'au găsit prin ipogee funerarii din Egiptu, prin ruinele Ninivei de la Khorsabad, prin movile celtice din Irlanda și chiar prin straturile subpământene, pe cari le a desgroptat mai anii trecuți d' Schliemann, pe locul vechei Troie. Acelă trebuia să fiă obiecte introduse mai de curând în așa antice monumente. Se știe că pe timpul lui Marco Polo, usul porcellanei era foarte răspândit în totu imperiul chinezesc și mongolic; că de multu, în porturile din sinul Persiei, la Ofir, veneau pe totu anul ca la patru sute corăbii încărcate cu marfă de China, aur, aramă, mătăsură, moscă, porcellană, petre scumpe și altele; că încă din alu xvi^{le} secolu, Portughezii aduseră în Europa produse de ceramică chineză, cărora, ei mai înainte, le dădă numirea de *porcellana*; și în fine că însuși Chinezii ajunseseră a fabrica vase de exportu, pentru acei curioși Europeni, cari veneau la dinșii pe corăbii, și cărora ei le dădă *Dracii mării*.

În alu xvi^{le} secolu anticarul Guido Pancirolli, despre care amu vorbitu cu ocazia commenta-

rielor sale asupra Notiției demnităților Imperiului, de pre informațiunii primite de la neguțătorii cari fusese în China, spune că :

«În vechime porcellana nu se cunoscea; ea numai acun e cunoscută. Ea se compune dintr'o amestecătură de gypsū, cu cōje de ou pisate, cu cōje de raci și alte materii, cari, după ce se plămădesc bine împreună, se aședă sub pământ într'un loc tămuit pe care tatăl îl arată numai copiilor, și de unde abie strănepoții o scote după trecere de 80 de anni. Apoi, după ce o înmōiă bine cu apă și o storce, se face cu dinsa vase de preț, forte frumoșe la vedere, transparentă, de oră ce formă și de oră ce culore, de pre plăcere. Aceste vase aū darul de a se sparge îndată ce se tōrnă într'insele vre o materie veninosă. Celū carele face migma nu o scote nici odată elū însuși, ci o lasă copiilor să ca o mare avuție, de care aū a se folosi. O astū-felū de comōră e mai prețuită chīar de-cătū anul.»

Constatările mai positive ale părintelui D'Entrecolles ne aū învățatū a nu pune temeu nici pe cualitatea destāmuitōre de veninū ce Pancirolli, împreună cu Turcii, o accordă porcellanei de China, nici modului de seculară pregătire a migmei, pe care 'lū descrie anticarul padovanū; dar ele ne dau lāmuriri asupra differitelor fase prin cari a trecutū acēstă interesentă industriă; ne spunū, spre exemplu, că încă din epoca sa primitivă, a existatū o cualitate superiōre de porcellană, numită *Ciaï*, care se

fabrica numai pe séma împéraților, și că aceea, de pre spusa vechilor poeți ai locului, era «albastră ca cerul, lucioasă ca oglinda, subțire ca chârta, «rësunnătoare ca cimballele, minunată prin vinele și crestăturile ei și asemănată la infățișare cu «petrele nestemate.» Și observați că pentru usul palatelor împératești fabricațiunea anuală de asemené vase se urca pênă la cifra enormă de 76,650 bucati felurite. Alte specii prețioase de porcellană antică purtau, din cauza dispozițiunei coloritului lor, cualificațiunii originali, precum «pellea șerpelui, «spinarea pëstrovului, icrele de pesce, laba racului, «dungile aurite, rețéoa de crestături», și altele nu mai puțin cîudate, cari adducú aminte numirile consacrate de babele nóstre pentru incondeietura ouelor de Pasci. Ca artiști în artea porcellanei, vechile cărți chineze pomenescú cu mare laudă despre un «venerabilú Șu și despre fiica lui, frumoasa Șu».

Sub dynastia Ming, între 1368 și 1649, industria artistică a porcellanei a luatú o și mai întinsă dezvoltare; atunci artea ceramicéi chineze ajunsé la apogeul séu prin fabricarea de porcellane nettede «ca untura sleită» și «ca cója onului», séu grăunțóse și aspre «ca cója racului, ca pellea găinei și ca cója de portocală». Totú pe atunci, unul din subiectele favorite ce se representaú pe vase era băttăliile de greeri, devenite petrecerea favorită a aceluí cîudatú poporú. Dar desemnele, marcele și

de visele scrise pe obiecte de porcellană, erau așa de felnrite, de caprițioase și de fantastice, ca și formele de vase, de mobile casnice și de figurine ce esșau din numeroasele ateliere ale Cerescului-Imperiū. Părintele D'Entrecolles vorbește cu admirațiune despre unū minnatū chipū de pisică, alū cărui capū servea nóptea de candelă, și totă lunea cunnósce acele comice statnette chineze, representându nū bătrânū smédū, pleșnū și bondocū, care ține mânele ridicate în snsū și clétină mereū din capū; acelē, trebuiă să sciți că infățișeză chiar pe deul protectorū alū industriei ceramice, pe martyrul Pnsa, Incrătorū din Kin-te-cin carele, de pre legenda localē, s'a devotatū artei, asvêrlindu-se însuși într'unū cuptorū aprinsū, ca să asigne isbntirea unei inovațiunii ce, după numeroase încercări, nu voia să éssă la căpētēn. Vedeți, domnilor, că grotescul Pnsa chinezescū e nū felū de confrate alū blāndeii soșii zidită în pārete de meșterul Manole, ca să întārēscă temeliea bisericeii de la Argeșū.

Dar, fiindū-că vorbimū de produsele variate ale ceramiceii chineze, nu trebuiă să uitămū plăcile seū cărămidele smălțuite ce se numescū *licu-li*, și cu cari e clăditū famosul turnū de porcellană din Nankin. Se dice că acestū curiosū monnmentū a fostū înălțatū mai ântēn, în condițiunii mai modeste, la anul 883 în. de Chr.; apoi a fostū prefăcutū la 371 alū erei nōstre, și în fine, tocmai la an-

nul 1431, după șapte-spre-zece ani de lucrare, a fost terminat astă-fel cum există și astăzi, adică înalt de 330 picioare, compus din nouă caturi și clădit cu plăci de porcellană smălțuită albă, roșu, albastru, verde și cafeniū. Elū a constat ca la două milioane de lei.

Chinezii sūnt, domnilor, mari amatori de antichități; porcellanele cele vechi, cele numite *Ciaă*, se plătesc de dinșii, când sūnt autentice, cu prețuri fabuloase; chiar un mic vas veritabile, «ca spinarea pēstrovului» se urcă la valoarea de șapte și opt mii de lei. O căutare așa de extraordinară a antichităților ceramice a făcut să nască de multă încă la dinșii contrafactori, și tradițiunile locale citēză cu laudă pe cel mai dibactu dintre aceștia, pe un ōre-care Ciu, carele a trăit de la 1567 pēnē la 1619, și a făcut falsificări și imitațiuni, cari și ele astăzi sūnt foarte mult căutate. Era privit ca un mare merit pentru un artist de a sci să lucreze de pre stylul arhaicū, și totū părintele D'Entrecolles ne povestescă că amicul său, mandarinul din Kin-te-cin își făcea o plăcută petrecere din fabricarea unor mici vase, imitate de pre cele antice, pe cari le dăruia de anul nou, casnicilor săi.

Tōte aceste noțiuni, cu o mulțime de altele asupra întregii culturii chinezesci, și împreună cu ele, vase de porcellană, săpături pe fildeșū, pe

Iesmă și pe lemn, picturi pe chârtia de orez, de bumbac și de mătase, și miî de alte obiecte de o înfățișare cu totul neobiceiuită și originală, viind în Europa, deșteptău cea mai entusiastă curiozitate, cel mai viu interesu de modă, în societatea franceză, așa multu setosă de noutăți luxoase. Pe de altă parte manuscriptele chineze ce se aduceau în Franca preocupau foarte tare pe învățații de la Academia Bellelor-Littere și, osebitu de ilustrul Fréret, carele și elu fu unul din părinții sinologiei europene, unu colegu alu său, Etienne Fourmont (1683 — 1745), frate mai mare alu epigrafistului Michel Fourmont, își făcu pe atunci, fără voia lui Dumnezeu și a științei, o mare reputațiune de sinologu. Sub a lui direcțiune fură lucrate în Franca, cu mare cheltuală, toate semenele de scriere chineză pentru tipărirea în această limbă; apoi elu compuse și o grammatică chinezescă, pe care, cu mare pompă, o presentă regelui Ludovicu alu xv^{le}. În toate acesté ansé, era mai multă laudă și trufiă de-cătu adevărată știință; printre nesciutori, Fourmont, căruia numai îndrăznela nu'i lipsea, se prefăcea că citește și pricepe în perfecțiune ori-ce documente scrise într'o limbă, pe care numai cu ajutorul modeștilor misionnari iesuiți isbutea a o înțelege. Astu-felu fiindu, totă ignoranța și fantasia sinologică a lui Fourmont se dete de golu cându părintele Premare, sositu din

China, publică conștiințioasă sa lucrare grammaticeală, intitulată «Notitia linguæ sinicæ».

Dar n'a fostu acesta unicul casu în care laborioasă și infumurata erudițiune a lui Fourmont se dovedi a fi fără de temei solidu. La anulul 1717, țarul Russiei, Petru - celū - mare visitase Academia din Paris și promisese a se pune în relațiuni mai directe cu dînsa. Nu trecu multu pînă să se presente ocasiunea. Peste patru anni de atunci, la 1721, soldații ruși găsise în nisce bolți clădite pe sub pământu în țerra Kalmucilor, mai multe cărți scrise cu littere albe și aurite, pe lungi fășii de chărtiă de bumbacū înegrită ; cele mai multe fură stricate și răsipite ; dar câte-va foi ajunseră pînă în St Petersburg, unde nimeni din învățații Academiei improvisată de Petru nu sciu a le descifra. Atunci elū le trămise la Paris și, după o examinare atentivă, Fréret împreună cu Fourmont, descoperiră că ele erau scrise cu littere thibetane. Celū din urmă nu se mulțumi cu atâta, ci din puține cuvinte ale limbei thibetane cari ajunseseră pe atunci în Europa, elū închipui o traducere a manuscrisului, celū puțină așa de illusoriă ca și interpretațiunea versurilor carthagineze din Plautū, făcută, cu unū secolū mai nainte, de ebraistul Bochart.

Permiteți'mi, domnilor, a mă folosi de citarea acestui faptu spre a vă spune câte-va cuvinte despre o descoperire, mai în tôte analogă cu aceia a

soldatilor lui Petru-celü-mare, care s'a făcutü in țerrä la noi, sânt acum mai multü de șese-șeci de anni. Ați auđitü póte vorbindu-se despre comóra care, pe timpul ocupațiunei rusesci dintre 1806 și 1812, s'a descoperitü pe malul Prutului, la satul Conțescii din ținutul Dorohoü. Insu'mi, acum vre-o patru anni, amü resummatü intr'unü rapportü archeologicü, ceta-ce sciamü pe atunci despre acea descoperire. (1) Controländü duoë relațiuni târđit ce s'aü făcutü despre cele gäsitate la Conțesci, amü allesü dintr'insele că, in malul përiului Podriga, s'a aflatü o boltä ziditä, in care era unü scheletü bärbätescü, purtändü pe elü arme și podóbe aurite; aläturi erau osemintele unui callü cu hamaturi poleite și mai multe vase de argintü auritü, dintre cari guvernatoarele rusescü de pre atunci, admiralul Cicégov a transportatü la St Petersburg, o tavä rotundä, o amforä sëü urciorü cu duoë tórtë și capacü, și o micä gălétä, câte-și trele de argintü și ornate cu figurü in reliefü, representändü subiecte de mythologiä ellenä, precum luptele Centaurilor cu Lapițiü, ale Amazónelor cu Elleniü, vënătorie scythice de cerbi, și in fine scenele erotice și fabuloșe a Ledei cu lebäda, a lui Apollonü cu Dafne și a junelui Hylas răpitü de nymfele fântänelor. Aceste

(1) In n° 152 din 18/28 iuliü 1871 alü *Monitorului Oficiale* alü României : «Notiție despre localitățile insemnate prin rămășițe antice in districtul Dorohoü.»

vase, păstrate adî în musenl Ermitagiului, sînt fîră înduoîelă lucrări din epoca de decadență a artelor romane, pôte de prin alu u^{le} sîu alu m^{le} secolu după Christos.

De pre aceste unice rîmășițe cunnoscute ale mormîntului din Conțesci, eū nu 'lă puteamū crede de altă originē de-cătū romană sîu elleno-scythică, precum sînt alte atătē bogate morminte descoperite în movilele sîu *kurganele* Rusiei meridionali.

Dar se vede că m'amū înșelatū. Vasele din Ermitagiū sînt negreșitū romane ori grece; ānsē ele, luate fiindū pôte ca pradă de rēsboiū, aū fācutū parte, în bolta de la Conțesci, din podōbele unuī mormîntū mongolicū sîu tătārēscū din alu xii^{le} secolū. Și iatā cum.

Rēposatul vornicū Alexandru Sturđa Miclăușanul, pārintele invēțatului nostru numismatū d' Dimitrie Sturđa, a păstratū din acelu curiosū mormîntū o mică foiță lungārēță de chārtiā de bumbacū, (0^m,20 lung., 0^m,7 nālț.) vēpsitā negru și scrisā pe patru rōndurī cu liitere albe. Examināndū aceste liitere, m'amū putatū incredința că sînt caractere curatū thibetane, de cele cari adducū fōrte multū cu liitterile *davanagari*, scrisōrea clasică a liitteraturei sanscrite.

Mārturisescū că eū unul nu cunnoscū limba Thibethului, nici mācarū atătū cātū Fourmont, dar, cu ajutorul publicațiunilor moderne, amū fostū destul de

norocită spre a regăsi textul de pre foița d^{lui} Sturda, chiar în capul unui tractat liturgic al religiunii buddhiste, scris în acea limbă.

Se știe că legea quasi-monotheistă a lui Buddha, care a fost, în India, către brahmanismul cea-ce creștinismul a fost în Occidente către legea lui Moise, s'a răspândit preste mai totă Asia, începând de acum vre-o două mii de ani. De la alu VII^{le} secolu în cõce, ea își are centrul ei oficiale în Thibet, unde marele pontifice buddhist, Dalai-Lama, ocupă o pozițiune cam analogă cu a papei din Roma. Cărțile religioase ale Buddhiștilor, compuse mai înteu în limba sanscrită, au fost traduse în cea thibetană și scrise cu nisce litere imitate, precum am spus, de pre cele davanagari. Poporele Nordului asiatic, cari par a fi trăit fără de a urma o anume religiune, pene în timpul când Gengiskhan le a intrunit spre a constitui cu ele, gróznica putere a imperiului mongol, au adoptat succesiv credințele buddhiste, pe cari Kubilai-Khan, protectorul lui Marco-Polo, le a decretat ca religiune de stat, adducându din Thibet preoți seú lama pentru instruirea poporului și, cu dinși împreună, cărțile liturgice thibetane, din cari parte mai apoi s'a tradus și în limba mongolă. Thibetana însă, rămase multu timp ca limbă consacrată a cultului buddhist la Mongoli, precum e cea latină la catholici și cea ellenă la Grecii moderni.

Timpul nu mă iertă a mă întinde aci asupra doctrinelor metafysice ale religiunii lui Buddha, care reduce sciința supremă la o anihilare completă a individului și la o întregă absorbire a sa în marea divinitate a Universului; pentru explicarea textului nostru ânsă, vă voi spune numai că această doctrină, numită pe sanscrita *Pragîma-paramita*, adică complexul cunnoscințelor și practicelor religiöse ce conducă la perfecțiunea absolută și constituă pre omul ajunsă mai presusă de totă sciința, se coprinde în cuvântul sanscrită *Yana*, ce însemneză «mijlocul de a ajunge». În inmensa litteratură liturgică a buddhistilor există trei feluri de *Yana*, cea mică, cea mijlociă și cea mare, numită *Mahayana*. Întreaga doctrină buddhistă, disă *Pragîma-paramita*, e pe deplină coprinsă numai într'acesta din nrâmă, care și este adevărata Sântă-Scriptură a acelei religiuni. Dar acea carte multiplă se compune ea însăși dintr'ună foarte mare numără de foarte voluminoase *sutra* sêu tractate metafysice special; cea mai de căpeteniă dintre sutralele Mahayanei e scrisă tocmai în una-sută-de-mii de *sloka* sêu versuri gemene, de pre cum se obiçnuiesce în poetica indiană; ea se numesce pre limba thibetană *Iim*; dintr'insa s'au făcută două prescurtări, una de 25000 *sloka*, și cea-l-altă de 8000. Dar, spre a scurta și a se feri de așa multe și lungi desvoltări abstracte, pe cari nu le putea prețui obștea credincio-

șilor, s'a făcută ună resumnată ală doctrinei Pragîma-Paramita, într'ună felă de breviariū séu céslovū, ună felă de mică *Iim* séu *Iim-cïung*, carele pörtă în Thibetū și numirea semnificativă de *Dorge-cïodpa* séu tăiătorul de diamante, prin care se caracteriséză și prețul, și difficultatea învățăturilor și practicelor, atâtū suffletesci câtū și trupesci, ce se dobëndescū din studiul acelei multū-venerate cărți.

Titlul aměrruțitū, în limba sanscrită, cu traducțiunea sa în cea thibetană și cu invocațiunea inițială a acestui micū tractatū liturgicū, compunū chiar inscripțiunea noastră, ală cărui înțellesū se reduce cam la frazele următóre :

«Veneratul tractatū liturgicū din care se mvață doctrina biruitorulnī desôvêșitū séu a tăiătorulnī de diamante, carele a ajunsū mai presusū de sciința supremă.

Înalți cu respectū rugăciunile mele cōtre tōte manifestatiunile lui Buddha și cōtre toți sântii buddhiști.»

Déca documentul de la Conțesci nu ne arū spune de câtū ce este scrisū pe dînsul, apoi importanța lui arū fi minimă; dar mai multū de-câtū coprinsul séu, e importantă a lui provenință.

Chronicele secolului de mijlocū vorbescū cu gróză despre năvălirea ordielor tătărăesci, conduse de Bathi-Khan, căpetenia Mongolilor din Kapciak, în Rusia, în Polonia, în Ungaria și în țerrile nōstre,

la anul 1240. Pustiirile lor în timpul de două ani
 au amenințat Europa întreagă, când de o dată ordie-
 le s'au trasu înapoi, mărginindu-se în părțile cuce-
 rite ale Rusiei. Iată ce aflăm despre trecerea lor pe
 la noi, în annallele scrise persienesce, la anul 702
 alu Egirei (1303 după Chr.), pentru sultanul Mah-
 mud-Gazan-Khan, de medicul din Hamadanu Fa-
 zel-ullah-Rașid, carele a consultat toate chronicele
 mongolice, redactate de învățații chinezi, indienți,
 uțguri, kipciaki și alții.

La viața împăratului mongolă Ogotai, găsim
 într'un capitol intitulat «despre principii din
 Deșt-Kipctak seü din câmpiele Rusiei», cele urmă-
 toare, în care descoperim lesne, sub alterările pro-
 nunciațiunei orientali, numiri geografice și ethnice
 din părțile românesce :

«Pe la mijlocul primăverei (anul 1240), principele
 Bathu, cu frații săi, și principii Cadan, Buri și Bugiek,
 (după ce cucerise țerra celor trei fii ai lui Vladimiru),
 trecu munții spre a intra în țerra Bularilor (Bulgarilor ?)
 și a Bașghirdilor (Secuilor ?). Orda, carele înainta pe
 dreapta, trecându în țerra Ilantului (Oltului), vedu viindu
 în contră pe Bezerenban (Banul Basarabă) cu oștile sale;
 acesta fu biruit. Cadan și Buri, cari se îndreptase împo-
 triva Sasanilor (Sașilor), îi învinsu în trei bătălii. Bu-
 giek străbătu munții aceste țerru ca să intre în Cara-
 Ulag (Țerra Românescă), sdrobi poporele Ulag (Vlachi,
 Români), trecu munții Babak-berk (?) și intră în țerra lui
 Micislav (?), unde birui pe inimicul care îl aștepta. Așa

dar, principii, âmbându de o dată pe cinci căi diferite, coprinseră tótă țerra Bașghirdilor, a Maghărilor și a Sasanilor, alu căror rege Kelor (kiraly pe unguresce) o luă la fugă. Apoi ei petrecură véra pe malurile Tisei și ale Tunhei (Dunărei).»

Nu rămâne înduoielă, domnilor, că pe timpul când se întemplaă aceste răpîdi și spăimîntătoare cuceriri, vre o căpeteniă mongolă va fi murit pe malul Prutului și, cu tóte că chronicele locali spună că Tătarii de atunci își strămutară la întórcere, morții în ținuturile lor asiaticе, apoi totu e probabile că, în malul de la Conțesci, a fostu înmormîntat, de pre nsurile tradiționnali ale popórelor scythice și ale buddhismului, kaganul său mîrzacul, căruia i s'aă pusă în bolta'i funerariă, callul cu hamutul său, armele și podóbele'i cele prețiose, vasele adunate de dînsul în pradă, și în fine sentențe și texturi liturgice, scrise în limba religiunei, cu littere albe pe fășii de chărtiă négră, cum eraă acelé găsite la 1721 în țerra Kalmucilor și cum sînt încă cele dovedite, la popórele Asiei nordice și centrali, de către mai multî exploratori moderni.

Acéstă lungă digresiune ne a addusă, domnilor, pe nău câmpu de cercetări în filologiă și archeologiă asiaticе, cari, precum vedeți, nu aă fostu cu totul înlăturate din stndiele învățaților occidentali din alu xviii^{le} secolu; mai uultî erudiți aă ince-

pută pe atunci a se ocupa de istoria și usurile popórelor asiatice ale mediului-evă, și cea mai importantă publicațiune în acestă cercă de investigațiuni, este colecțiunea cea mare de documente asiatice de totă felul, formată în ală xvii^{le} secolă de orientalistul franceză d'Herbelot (1625—1695), sub titlul de «Bibliothèque orientale» séu Dictionnară universale coprinđendă totă ceia se privesce popórele Orientelă. Acéstă mare întreprindere a fostă terminată de renumitul Galland (1646—1715), dragomanul lui Nointel în ambasada sa, și introducătorul în Europa a frumóselor basne arăbesci, cari pórtă numirea de «O miiă și una de nopti», iar la noi, de pre turcesce, de Halina.

Galland a jucată ună rolă destulă de importantă sub Ludovică ală xiv^{le}, fiindă și anticară oficială ală curței, și profesoră de limbele orientali la Collegiul Franciei, și membru tare activă ală Academiei, și în fine ună litteratoră fórte populară. Se povestescă că, pe când elă typărea, unul după altul, numeroșele volume ale elegantei sale traduceră de pre basnele arăbesci, publicul se interesa așa tare de povestile lui, în-cătă adesé se aduna sub ferestrele cabinetului în care elă lucra și 'i striga în gura mare : «Ei ! domnule Galland, când ne mai dai o nouă carte de bașne?»

Publicul lui Galland avea póte dreptate a nu se obosi cu frumósele basne din Halima ; dar în ace-

lașu casu nu sînteți și d^{vóstre}, domnilor, publicu binevoitoru alu conferențelor mele; coci de siguru imi lipsesce cu totul darul sultanei Șeherazade spre a vè face să uitați orele, ascultându ceia ce vè spuū despre anticariū trecutulu. Mai multu pôte de-catu ori cānd veți fi constatatu acēstā lipsā, astā-đi, cānd amū luatū asuprā'mi anevoioasa sarcinā de a coprinde intr'o singurā cuvēntare, duoē subiecte diferite și bogate prin sineși : istoria numismaticēi și aceia a studiilor de archeologiā orientālē, de la începutul secolulu al xvii^{le} pēnē la jumētatea alu xviii^{lnta}. Și cu tōte acēstē, mē vėdū silitū a vè cere āncō unū momentū de atențiune; pôte cā mi'lū veți accorda mai bucurosū, cānd vė voū spune cā 'lū reclanū in favōrea nnuī mare orientalistū și anticarū romānū din acea epocā.

Nn vè mirați de ceia ce vè spuū; coci amū să numescū pe ilustrul și eruditul nostru istoricū, principele Dimitrie Cantemirū.

Sciți negreșitū cā fiū, frate de Domnū, și însuși Domnū alū Moldovei, Dimitrie Cantemirū s'a nāscutū in Constantinopole, in đioa de 26 octombre 1673. Educațiunea 'și a făcut'o parte in capitala Orientelii și parte in Moldova, nnde tatāl sēū, Constantinū Voevodū, addusese pentru instruirea fiilor sēi, pe eruditul dascālū grecū Ieremia Cacavelas, din Creta, ebraistū, ellenistū și latinistū totū de o-datā. Prima operā a junei beyzadele, cartea intitulatā

«Divanul lumii, s^{eu} g^{alc}eva ⁱⁿțellectului cu lumea, «s^{eu} g^{ude}țul sufletului cu trupul», scrisă grecesce și românește, și tipărită la 1698 în Iași, se re-simte de învățăturile theologice și filosofice ale dascălului, precum iar tractatul s^{eu} despre musica turc^{esc}ă și compunerile sale musical, lucrate în Constantinopole, dau dovadă despre sciința și gusturile artistice ale amabilului june, tr^{an}isă la P^{or}tă, ca în fel^u de z^{alog}u.

Dup^e ce ^{ans}e gravele evenimente politice, ce s'au petrecut^u la 1711, în scurta lui domni^ă, și dup^e ce, instr^{ain}at^u cu toți ai s^{ei} din ț^{er}ra p^{ar}int^{esc}ă, ajuns^e a fi unul din cei mai considerați consilierⁱ ai lui Petru-cel^u-mare, spiritul s^{eu} devenind^u și mai copt^u prin seri^{ose} studie istorice și prin propriile sale observațiuni, el^u consacr^ă orⁱ ce moment^u de repaos^u casnic^u la compunerea numeroșelor scrierⁱ istorice și filosofice, cu cari îl^u vedem^u inavuțind^u litterura și sciința, între anii 1714 și 1721. Ad^{un}c^u cunnosc^{et}or^u al^u limbelor orientali, c^{oc}i oseb^{it}u de limba gr^{ec}ă, scia turcesce, ar^{ab}esce și persienesce, el^u scris^e pentru Petru, în limba rusă, un^u tractat^u despre religiunea mahometană, o istoriă a originelor Mahometanilor, perdută la 1722, într'o corabiă care se in^{ne}că pe marea Caspică, pe când el^u urma pe Petru în expedițiunea sa în contra Persiei; în fine scris^e și Istoria imperiului otoman^u, publicată p^{en}ă acum^u în trei limbe (engleză, ger-

mană și franceză) și în curëndü și în cea română, thesaurü nesecatü de indicațiuni prețioșe asupra istoriei tutulor popórelor din ținuturile Turciei.

Totü așa de bunü cunnoscătorü alü celor maî multe limbî europene, elü scrise latinesce unü tratatü theologo-fysicü asupra creațiunei, o istoriă antică și modernă a Daciei, perdută și aceia în naufragiul de pre Caspica, și în fine neprețuita Descriere a Moldovei, pe care elü a compus'o de pre cererea Academiei din Berlinü, ce îlü allesese de membru alü ei. Acéstă ultimă operă, typărită pentru prima óră în textul ei originale, în annii trecuți, de Societatea Academică Română, *Descriptio Moldaviæ*, și de altă parte, *Chronicul româno-moldo-Vlahilor*, publicată la 1835 în Iasși și pe care autorul îlü tradusese de pre opera latină cea perdută, sânt duoë lucrări capitali, în cari se învedereză și întinsa erudițiune, și adüncul patriotismü ale acestui mare bărbatü.

Așü dori să vă arëtü cu deamëruntil, în aceste duoë scrieri, interesul nepregetatü ce prințul Cantemirü purta studiilor archeologice; așü dori, decât arü fi timpü, să vă arätü cum, preste totü locul, în țerra Moldovei, elü se informa despre ruinele vechielor cetăți; cum cerca a dovedi epoca derimăturilor de pre procederile tehnice ale zidirilor și de pre pozițiunile lor topografice; cum în fine purta pururé grija sciinței trecutului, totü așa de multü

ca și a destinelor viitoare ale patriei sale. Răsfoiți, domnilor, capitolul din *Descrierea Moldovei*, «asupra ținuturilor și cetăților de acum ale Moldovei», și veți constata că, la fiă-ce pasă, elă se opresce spre a vorbi de ruinele istorice ale patriei; la Romană, elă află pe malul răsăritenă ală Seretului, urmele cetăței *Smedorova*; în josă de Bêrladă, menționneză despre o *Cetate de pământă*; în ținutul Putnei, constată ruinele cetăței vrâncene *Crăciuna*; la Fălci, neputendă să afle însuși urmele cetăței *Taifalilor*, trimitte omeni cunnoscători ai locurilor ca să le cerceteze prin pădurile de pre malul Prutului; apoi elă spune legenda populară a movilei *Răbaia* de lângă Huși; la Banderă, crede a găsi urmele *Zargidavei*; la Orhei, ale *Petridavei*; la Suceva, ale *Sandavei*; apoi, nu departe de Chișenă, elă relateză că a vădută șirul de petroie aședate în liniă dreptă, ca cum ară fi puse acolo de mână de omă, căroră li se dăce *Chițile Bicului*; în fine, după ce numesce și descrie cetatea *Nemțului*, a *Chilieș* și multe altele, după ce vorbesce despre vechile stemme sculptate pe pētră în cetatea Sucevei, după ce discută asupra pozițiunei locului unde a fostă exilată poetul Ovidiă, apoi elă se întinde cu de amăruntul asupra *Vallului împēratului Traiană*, pe care dăce că l'a vădută însuși compusă din duoș șanțuri avendă încă pe atunci o adâncime de duoșpre-dece coți, și'lă urmăresce de la Petrovaradină,

prin munții Porților de feră, d'a lungul României și a Moldovei, peste Prutū la satul Traianul, peste Botnă la tērgul Caușani, și prin țerra Tătarilor pēnē în malul Donului.

Acestē, domnilor, sūnt amērunte cari dovedescū că principele, preocupatū de explorațiunii anticariī, a făcutū cercetări seriose, pe cari nimenī mai nainte de dīnsul, și pōte chiar nimenī în urmă'ī, nu le a mai făcutū cu așa multū zelū și cu așa multă sciință.

O împrejurare fericită a venitū, chiar pe timpul sēu, să respălătēscă lăudatele sale silințe de anticarū :

«În apropiere de Galați, dice elū, la gurile Seretului despre rēsăritū, sūnt dērāmăturile unei cetăți, căria óme-nii dīn partea locului īī dīcū acum *Ghertina*. Iar cum că acesta cetate a fostū întemeiată de pre vremea lui Traianū, despre acesta ne încredințēzā banii vechi cari s'aū aflatū acolo la létul 7211 (1703), precum și o pé-tră pre care și noi singuri, precum amū pututū, amū citit'o, în care cu slove vechi lătinescī, scrie așa :

IMP. CÆSARI. DIV. FILIO. NERVÆ. TRAIANO.

AVGVSTO. GERM. DACICO. PONT. MAX. FEL. P. DICT.

XVI. IMP. VI. CONS. VII. P. P. CAL

PVRNIO. PVBLIO. MARCO. C. AVRELIO. RVFO.

carile așē socotinū să se înțellēgă : «*Împēratului, Chesariului, DumneȚeescului, fiului Nervii, lui Traianū Augustului, Germanicului, Dăȇianului, Preutului celū mai mare, fericitului Domnū, Învețdătorul alū șēse-spre-*

Țecele, Împăratului alu șesele, Sfătniculuț alu șeptele, Părinteluț Patriei, luț Calpurnie, Marco Aurelio Ruf.»

«Cötre acesta mai scrie Neculaï Costinü logofëtul, precum sä mai fiä vëdütü o pëtră, cari s'aü aflatü la cetățuța năruiță la Galați, ce'ï dicitü Ghertina, și sä fiä cetitü singurü într'insa : *Severü împăratulü Römuluț*. Ce noi această pëtră și în domnia fratelü Antiochü, și pe vremea nöstră, trecëndü pe la Galați, într'adinsü amü cercat'o; ce nu s'aü aflatü, förä câtü într'unü rëndü 'mï aü addusü Theodori pürcălabul de Galați unü banü de argintü, în carile scria : *«Const. Vict. Aug. Imp.....»*

Dar förä d'a mai prelungi aceste citațiuni, pline de interesü, ^{d'vöstre} sciți acunü câtü de multü dătoresce archeologia nöstră națiönalë, erudituluț principe Dimitrie Cantemirü. În traful neconținütü turburatü ce elü a avutü în patria sa, și apoi ständü annï îndelungați depărtatü de dinsa, elü totuși a studiat'o în presentele și în trecutul ei, astü-felü în câtü ne mirămü și de stăruința și de memoria acestei minunate intelligence. Dëca în grele împrejurări în cari elü a viețuitü a pututü lucra atâtü pentru patria sa, ne inchipuimü ce neasemuită strălucire arü fi fostü datü elü culturei națiönali, d'arü fi fostü sörtea mai favorabilë aspirațiunilor sale patriotice ?

Dimitrie Cantemirü e mëndria trecutuluț nostru în töte ramurile sciințelor istorice, și prin urmare și în archeologiä.

Cu câți-va anni înainte de a muri, în vârstă de cinci-zeci de anni (14 Ianuarie, 1723), sufferindă de o grea bătă, căpătată în expedițiunea Persiei, cea din urmă a lui preocupățiune litterară, a fostă de a lăsa națiunei române, în limba țerrei, monumentul istoricū ce elū înălțase spre a ei mărire. Iată cu ce mēdre cuvinte, graful său bătrānescū rostese acēstă nobilē dorință, însoțită de nu mai puçinū admirabile povețe :

«Acēste tôte, fiindū de noi în limba lătinēscă scrise și alcătuite, socotit'amū că cu strāmbătate, āncō și cu pēcatū va fi, de lucrurile nōstre, deciē înainte mai multū strāiniū, de-cātū ai noștrii să scie. De care lucru, acum de is-nōvā ostenință luāndū, din limba lătinēscă iarășī pre cé a nōstră romānēscă le prifacemū. Slujēscă-se dară cu ostenințele nōstre nēmul *Romānescū*, și, ca într'o ogliundă curată, chipul și statul, bătrānēțele și cinstea nēmulū său privindu'sī, ilū sfătuescū, ca nu în trudele și sângele moșilor strāmoșilor sēi, să se mēndrēscă ; ce, în ce aū scādutū din callea vredniciei, chīar înțellegēndū, urma și bărbăția lor rīvniindū, lipsele să'sī plinēscă și să'sī adducă aminte că, precum odată, așē acum, totū aciūa bărbați sūnt, cari cu multul mai cu fericire aū țēnutū cinste'sī a muri, de cātū cu chipū de cinstea și de bărbăția lor nevrednici a trăi!»

Iată ce invēțase Cantemirū din studiul istoricū și archeologicū alū patriei. Noi toți, Romāni de ađi și ai viitorului, să nu uītămū invēțăturile aceluī gloriosū Romānū alū secolului trecutū !

A TREI-SPRE-DECEA LECȚIUNE

Studiile asupra anticlrităților creștine și asupra secolului de mijloc, de la Renuascere încôce. — Primele cimiterie creștine din Roma. — Catacumbe și arenarie. — Pozițiunea și numirile catacumbelor. — Desvoltarea și rolul lor în periodul persecuțiunilor religioase. — "Apologetical" lui *Tertullianu* și martiriilor creștinilor. — Decorarea catacumbelor după pacea bisericeii. — Papa *Damasu I.* — Prădările Barbarilor. — Traslățiunea mōgtelor. — Papa *Pascalu I.* — Catacumbele în mediul-evū și în timpul Renuascerei. — Reafllarea lor în secolul alū X\I. — *I. Macarius.* — Petrele Abraxas. — *Antoniu Bosio*, fondatorū alū archeologiei creștine. — Studiul catacumbelor, de pre methodul topograficū. — Descrierea catacumbelor. — *Săntul Ieronymu* și poetul *Prudențiu*. — Cubicula, loculi, arcosolia, lucernaria, etc. — Epigrafica, symbolica, pictura și sculptura din catacumbe. — Vasele de sânge. — Legenda Săntei Cecilia. — Statua ei de Maderuo.

DOMNILOR,

Âncō o-dată sūntemū astă-dī nevoiți să luămū callea timpului înapoi și să ne întorcemū la hotarul secolului alū xvi^{le}, pentru ca, iarăși de acolo plecândū, să urmărimū, pre căi pēnē acunū cu totul necunoscute noē, lucrările archeologice, executate, în timpū ca de una sută cinc-șeci de anni, de cōtre exploratoriū anticlrităților creștine și ai cultu-rei europene din mediul-evū.

În studiul, óre-cum mai amórunțitú, ce amú so-cotitú de trebuință sã consacru periodului, care desparte adevérata epocã a Rennascerei, adicã se-colul alú xvi⁶, de momentul în care sciința archeo-logiei a schimbatú a sa față, sub impulsunile virtóse ce ea a primitú acunú vre-o cincí pãtrare de secolú, în acea expunere a activitãței anticarie dintre anii 1600 și 1750, a trebuitú, chíar din cauza aspectului multiformú alú acestei activitãți, sã cautú a o rãspica în mai multe ramure, diversú ca-racterisate, pe cari 'mí amú propusú a le attinge și a le desvolta pe rúndú, gradatú și fiã-care în deosebí, spre a produce câtú se va puté mai pu-çinã confusiune în mulțimea și în varietatea fap-telor ce aveamú a relata.

Astú-felú, fórá de a sacrifica șirul chronologicú alú annalelor archeologiei, 'mí amú permisú nu-mai a deschide, prin ímbilșugata holdã ce aveamú de visitatú, mai multe cãrrãri directe, pe cari strã-bãttédu-le succesivú, ne vomú afla, cređú, și mai puçinú în pericolú de rãtãcire, și mai siguri cã, ámblãndú cu luare-aminte, vomú cãpéta bunã cun-noscință despre totú avutul sciințificú alú íntre-gulú tórrãmú de care acunú ne íngrijimú.

Printre aceste differite cãrrãri a fostú și o calle mai largã, pe care amú intratú áncó de la ince-putú, fiindú-cã dinsa era chíar prelungirea vastei carriere, deschisã de cótre anticarií din secolii pre-

cedenți; aceea era croită d'a dreptul prin dominiul mai apropiat al antichităților romane s'eu italiene. Țineți minte, domnilor, că abie după trei lungi conferențe d'a rîndul, ne amî pututî abatte dintr'însa, fîră totuși de a'î fi sleitî interesul. Apoi, în laturile ei, și nu departe, amî găsitî răzorul, pînă atunci puçinî exploratî, al antichităților ellenice, care însă d'aci înainte are să mîrgă totî lățindu-se, pînă va deveni, în timpî de aproape unî secolî, centrul predilectî al studiilor arheologice. A trebuitî iar să căutămî a ne strecura cu ôreși-care atențiune mai specială, prin desisurările, în cari s'au fostî grămăditî lucrările epigrafice și numismatice, ce de altmîntrelă facî și ele parte din coprînsul imbinatî al antichităților grece și romane. În fine, ne amî făcutî potecă chiar și prin hățîșul confusî și spinosî al întunecatelor tradițiunî din antîcul Oriente, de-și trebuiă să mărturisimî, că pe acela numai epoca modernă a sciutî a'lî curățî de erbă rea.

D'a lungul acestor felurite căi, amî pututî vedă și prețui ce anume lucrări s'au effectuatî, pînă pe la jumătatea secolului alî xviii^{le}, pentru desgroparea și elucidarea culturilor antice, cari în Europa meridională și chiar în unele părți ale Asiei și ale Africeî, s'au dezvoltatî, s'eu mai înainte, s'eu înlăturate de credințele și de faptele societăților creștinescî. Amî pută dar dice că pînă acum, amî

cercetată, pre urmele anticarilor de pênă la 1750, mai tóte ținuturile lumii antice, explorate de dinșii. Déca, prin silințele mele, amă isbutită a vė descri cu óre-care fidelitate, progresele și lipsele sciinței archeologice, în acele coprinsurii, apoi negreșitū dvóstre acuin cunnósceți, celū pușinū în modū generale, elementele din cari se compunea materialul archeologicū, adunatū de pre terrámurile antichităței, pênă la momēntul când sciința trecutului avea să intre într'o fasē nouē, și, dintr'o simplē adunătură de fapte anticarii și curioșe, avea să devină o lănțuire raționnată de producțiunii, basate tóte pe theorii morali, și deduse din nestrămutate principie de esthetică.

Dar, nu numai culturele antice, cu viéța lor socialē și cu artele lor, aū avutū prerogativa de a presenta materialū pentru constituirea adevăratei sciințe archeologice; de-și putemū dice că antichitatea ellenă și romană a fostū ca și simburul principale, din sinul căruia a lăstăritū mai întēru acéstă sciință, totuși ea n'a pututū a se întemeia cu tăria, de-cătū atunci numai, când alte multe ramure ale culturei omenesci, din felurite părți ale lumii și din felurite epoce ale timpului, aū venitū să'i adducă contingentele lor variatū.

Déca Roma, și apoi Athena, aū uñmitū mai întēru de tóte, vederile și mințile primilor anticarii și le-aū absorbitū mai tótă activitatea, apoi a tre-

buită, ca, după aceea, faptele și dezvoltările etice și artistice, seî anteriori, seî posteriori, seî cu totul străine existenței acestor două mari centruri de cultură, să vină a lărgi cerul cunoștințelor omenești cu noțiuni pozitive, culesse atât de prin străvechile civilizațiuni răsăritene și transatlantice, cât și de prin barbaria preistorică a seminiilor nordice, ba chiar și de prin clocotirea desordinată a mediului evă, pentru ca, printr'ună așa largă, așa variată și așa întregă complexă de datine și de monumente, să se pótă constitui o adevărată știință specială a culturii trecutului, adică ceea ce este în realitate arheologia modernă.

O astă-felă de știință, anticarii secolilor trecuți negreșit că nici n'au visat'o, în totă măréța ei întregime; dar, împinși de acel nobil și pietosă instinctă, carele face pe omă să cullégă cu îngrijire amintirile și rămășițele strămoșesci, ei au muncit fără pregetă ca să adune mereu, pétră cu pétră, o fórte mare parte din materialul edificării.

Pênă acum, amă cântată, precum amă mai quisă, să vă daă séma despre ceea-ce au făcută ei în dominiul exclusivă ală timpilor antică; dar, spre a cunoșce totă întinderea coprinsului lor arheologică, imă rămâne a vă mai informa și despre modul cu care ei au explorată originile lumii moderne, adică, pe de o parte, antichitățile primitive ale creștinismului, iar pe de alta, actele sociali și pro-

ducțiunile artistice ale populațiunilor europene din secolul de mijloc.

Cu aceste două serii de studii, cari prin epocile la cari se referă, se află excluse din cercul propriu al așa numitei antichități clasice, vom completa tabellul activității din ală douăle periodă ală istoriei archeologice, pe care l'amă coprinsă sub numirea generică de *Rennascere*.

Și 'n adevăr, în ală xvi^{le} și ală xvii^{le} secol, ideile sociali și concepțiunile artistice ce domnise și se produsese în sînul nouelor societăți europene, de la căderea imperiului roman ală Occidentelul încôce, adică spiritul și usurile mediului-evă, erau destulă de învechite ca să pôta deștepta, pênă la ôre-care punct, interesul unei epoce, stăpânită de cea mai viă curiositate pentru faptele trecutului; dar totă de-o-dată, față cu perfecțiunea productelor intellectuală și artistice ale antichității clasice, cari acumă fermecase cu totul spiritele, acele vechituri, de abié câte-va sute de anni, păreau lucruri executate numai de pre fantasii barbare și inculte, urmări strani și neraționnate, născociri lipsite de ordonnanță, de logică și de gust, în douăle cuvinte, acte desmădulate ale unei nesociabili barbarii și produse incorrecte ale unei arte grosolane.

Pe unele ânsă, necesitățile vieții practice impuneau modernilor datoria de a le păstra și de a le înregistra, ca titluri ale drepturilor politice, civili

și religioase; acelé sânt vechile documente legali, vechile chrysóve, vechile scripturî, materie a studiului Diplomaticei și alü Paleografiei.

Pe altele, tradițiunea și usul, paznicî mai în totü-d'a-*nna* credincioși ai moștenirilor părintesci, isbutirë une-orî a le apăra în contra urei, desprețului și ridicolului ce lumea nouă, înamorată de geniul antichității clasice, arunca mereü asupra producțiunilor de artë și de industriă medievali, esșite pe atunci cu totul din modă. Añ trecutü încă de atunci încóce, multe decimî de añi la mijlocü, pënë când să sñne și ora rennascerei pentru studiul și prețnirea originalei culturî a artelor neoromane, byzantine și gothice. Acestü studiü, acéstă prețuire aparținü cu totul secolului nostru.

Ceea-ce dicemü änsë aci despre manifestațiunile vieței mirenesci din secolul de mijlocü, se applicä cu multü mai pñinü la datinele, la actele și obiectele cultului religiosü. Societatea modernă rennascëndä, și mai cu sémä porținnea ei cea cultä, se lepäda din ce în ce mai multü de nsurile necroplite și de instituțiunile pocite ale secolilor imediatü anteriorî; dar, întru cea-ce privea biserica și tradițiunile ei, cu mare sfiélä cuteza a introduce într'insa inovațiuni. Artele adduceau, în adevërü, cultului, prinósele perfecționärei lor; dar spiritul religiosü, — allesü în țerrile catholice și mai cu osebite în Italia, țerra papalë, — stäruia

pururé acelaşu, nestrămutatū în autoritatea şi în rigórea lui tradiţională.

Şi mai multă; se pare că din momentul când interpretaţiunea dogmelor creştine ajunse a învrăjbi mai tóte popórele Europei, atunci când innovatorii, protestându în contra neîndreptăţitului despotismū pontificale, căutaū în textul Sântelor Scripturī, în antichităţile Bibliei, primitiva *Carte a Cărtilor*, împospătarea credinţelor primordiali şi întărirea nouelor doctrine, chiar atunci, în sínul Italiei catholice, în cetatea papilor, se producea o mişcare de reacţiune importantă, în care, totū archeologia avea sarcină de a restatornici, prin venerabile doveđi ale trecutului, antietatea, consânţită de secolī, a cetăţei şi a pontificilor Romei, asupra întregii creştinătăţi.

Astū-felū se întemplă ca, încă de pe la sfērşitul secolului alū xvi^{le}, antichităţile creştine şi origi-
nele, câtū de modeste ale religiunei catholice, să obţină în cultura societăţilor appusane, unū locū de onóre şi, decă nu încă destulū de bine preţuitū din punctul de vedere alū caracterului lor estheticū, dar în orī ce casū fórtē respectatū prin esenţa lor morală.

Chiar în prima nóstră întrunire de aci, a venitū ocasiunea, domnilor, să facū menţiune despre catacombele Romei şi despre admirabilele lucrări sciinţifice, pe cari le a executatū de curëndū, în acestū

cercū alū archeologiei, unul din corifeii contimporanii ai științei, d^l de Rossi. Împreună cu marele archeologū, amū avutū atunci imprudența a numi și pe săpătorul carele, după ce 'lū a ajutatū cu cas-maoa în frumoșele sale explorațiuni, acum, stândū la gura oanei sēu a catacumbei, surride cu încredere vizitatorului curiosū și, făcēndu'ī semnū din ochiū, îi șoptesce invitarea tradițională: *Ed io sarò tuo guida!* «Eū îți voiū fi căllēusă!»

Fiindū că amū cutezatū ānsē atunci a spune că săpătorulū d^l de Rossi, cu totū meritul ce'ī constituă minunata sa dibăcie de a scōte din pământul jilavū, ulcelușele neștirbite, nu pōte fi totuși cualificatū nici măcarū de anticarū, sciū că 'lui amū aprinsū, cumū amū dice, pale în capū. De atunci, credeți-mē, amū rēmasū cu o muștrare de cugetū, și, de ore-ce ținū cu totū dinadinsul a împăca pe apărătorii meritelor extraordinari și ai systemei archeologice ale lui Pietro săpătorul, imi totū bătteamū capul cumū așū face ca să'mi ajungū mai curēndū scopul. Astăđi, pe neașteptate, iată, mi se infățișeză un mijlocū de mântuire.

Ore ce dovadă mai învederată de pocăință așū putē da, de-cătū luāndū eū însu'mi, în fața d^{vōstre}, rolul nedreptățitului căllēusă? Binevoiți dar a vē iuchipui că eū ținū acuna în mână mea torța aprinsă, și dați'mi voiă a vē preāmbra câte-va momente, — numai cu gēndul, — prin întunericul ca-

tacumbelor de la Roma. Mai modestă și de-câtă Pietro, totu ce vă voiu spune, d'a lungul căiei, să fiți siguri că'lă voiu fi cullesă numai din carte. Să n'aveți dar témă că o să vă rătăcescū. În ori ce labyrintū vomū pătrunde vre o dată împrennă, puteți fi pe pace, căci eă, — cun facū pentru mine însu'mi in materie de sciință, — voiu purta mereū grijă a vă feri, chīar și de praguri. Deci, fiă'mi tôte ȳertate, *Ed io sarò il tuo guida!*

Roma de astădi, Roma contemporană, domnilor, ocupă, ca orașu populatū, abie o parte din vechia cetate; in lă-intrul seclarelor ei ziduri de împrejmuire, mai ca la junătate spaținl este coprinsū cu grădinī, cu livezi, cu vii și cu locuri virane, unde pometul sēū bălăriiile crescū priure mărețe ruine de monumēte antice, priure vechi biserice singuraticē și lipsite de enoriași. Afōră din ziduri, *extra muros*, aceeași infăcișare pustiitā; osebitū de câte-va locuri allese, unde artea și luxul modernū aū inconjuratū câte o elegantē *villa*, cu veșele și rēcorōse dnmbrăvi, osebitū de acele minunate oasise, de-a-lungul largilor căi, dogorite de sōre, ochinl intēlnesce numai amintiri de doliū, morminte și mansolee, felurite prin formele și prin gradul lor de dirēpănare, cari staū și acuma marture despre sumptuōsele usuri funerariī ale anticilor Romani.

Dar, decă pe Incinl câmpiei, Roma cea păgână a

lăsată așa falnice urme, consacrate *deilor ei mană* sêu genielor mythologică ai morței, apoi în întunericul pământului, afundate la marile adâncimi ale stratului de tufă grăunțosă, umiliții credincioși din priniia secolii creștinii, au scobit cu răbdare, în timp de trei sute și mai bine de ani, nenumărate chilii sêu crypte și nemăsurate galerii, superpuse și încrucișate în totu sensul, în cari, cu o taină cuviósă, cu o mângâiósă jale, ei depuneau rămășițele trupesci ale răposaiilor și printre acesté, nenumerate despuierii sfâșiate ale martyrilor credinței.

Aceste mysteriósé locuri de astrucare, de admire, de pre cum le numiré mai întéu creștinii, aplicându-le dicerea grecéscă κοιμητήριον adică *dormitorium*, aceste cimiterie subpământene, create și întrebuințate numai de închinătorii crucei, legea comuné a Romei le appăra sub scutul ocrotitoru alii morței, astu-felú în-cátú, timpú îndelungú, prigoniirile înviersunate, îndreptate în contra vieței lumesci a creștinilor, le dau óre-cum pace în viețelor de veci.

În laturii de acele petice de pământú, sêu *area*, cari, d'a lungul căilor, se concedeau cetățenilor avuți, pentru fastuósă păstrare a cenușelor cullese pre rugurile funerariii, în laturii și de neregulatele galerii subterrane, numite *avenaria*, de unde se scotca năsipú și pétră de clăditú, și în cari, la locurile díse pu-

ticuli, se asvârleau, amestecate cu stêrvuri și cu gunoie, cadavrele săracilor, în laturî de fala deșertă și de nemilósa nepăsare a păgânilor, câți-va din cei mai de frunte proselyți romani ai apostolilor lui Christos, au pusă să sape, sub propriile lor *areæ*, tañnice bolți și gârlicturî, spre a depune într'insele, ferite de ori-ce amestecú necuratú, trupurile lor și ale fraților lor în Iisus, mai puçinú avuți de-cátú dinși.

Acésta este prima originé a cimiterielor creștine de sub pământurile imprejmuitoare ale Romei. Cele mai vechi au fostú, póte, cryptele de pre căile Cornelia și Ostiense, în cari s'au depusú mai întéu, trupurile martyrisate ale sântilor apostoli Petru și Pavelú, și cari, în urmă, au dispărutú sub temeliele cathedralei San-Pietro din Vaticanú și basilicei San-Paolo - fuori - le - mura. Acele sante móște au statú apoi ascunse câtú-va timpú într'o pesceră, scobită sub biserica S^{nt} Sebastianú de pre callea Appia, pesceră care se numise mai specialú *ad catacumbas*, de pre ñicerile grecesci *κατά*, de desub, și *κόμβος*, scobitură, séú póte și de pre verbul latinú *cumbere*, a zace, a dormi ; în ori ce casú, numeroșii închinători ai acestei pescere întinseré mai târðiú numirea de *Catacumbe*, asupra tutulor cimiterielor subpământene ale creștinilor primitivi, și o lățiré chiar asupra celor din alte părți ale Italiei, precum la Neapoli, la Milanú și afuré, ba încó și din alte locuri mai de-

părtate, adică la Cartaginea în Africa și la multe cetăți locnite în vechime de creștinii persecutați.

Dintre catacumbele cele mai vechi, încă existenți la Roma, putem și acumă cita câte-va, cărora le a rămasă numele veneratū alū auticilor proprietari ce le aū deschisū pentru sine, pentru némul și pentru correligionarii lor. Spre Nord, dincolo de noua pōrtă Salaria, e alū Priscillei, muma aceluī senatorū Pudens, carele a găsditū în casa lui pre capiū apostolatului creștinescū, și ale căruī fiice, gingașele și smeritele feciōre Praxede și Pudentiana, aū însoțitū pēnē la locul de suppliciū pe glorioșii Sănți și apoi, cu o cuviōsă sollicitudine, aū adăpostitū în cimiteriul familliei lor, sutimi de trupuri de martyri, îngrijindū chiar a cullege cu bureți, sângele respânditū de dînșii, pre lepedi și prin țerrână. La mēdă-đi, unde catacumbele sūnt mai numerōse și mai indeseate, astū-felū în-cătū s'a calculatū că, de-desubtul unei suprafece de 123 piclōre romane, se potū mēsură pēnē la 700 metri de galerii încrucișate și superpuse, se află, în prējma căilor Ostiense, Ardeatina și Appiana, printre alte multe cimiterie subterane mai posteriori, și unele cari se repōrtă la primul, multū alū duōlē secolū alū creștinătăței; acește sūnt : alū Lucinei, nobilē matrōnă romană din illustra famillia a Ceciliilor, care a primitū din însăși gura S^{tauin} Pavelū, învățaturile nouei credințe; alū Domitillei, vara seū nepōta împērați-

lor Titu și Domițiană, care, împreună cu alți membri ai imperialei familii Flaviane, a împărțit legea și soarta creștinilor; apoi încă, alii lui Pretextat și alii lui Callistă, ambii bărbați de viață patriciană, ale căror bolți funerare, deschise tuturilor drept-credincioșilor, primire cu timpul dezvoltării însemnate și devenire, ca și multe alte catacombe mai noi, proprietăți comune ale asociațiilor creștine, ce luase numirea legală de *collegium* său *ecclesia fratrum*.

Mai multă său mai puțin îngăduire așși exercita pre ascunsă cultul în întinercul locașelor mortuare, frații creștini, în timpul de trei sute de ani, adică până în zilele lui Constantin-cel mare, aflare într'insele nu numai repaosul morții, dar încă și mângâierile liturgice ale religiei, ba adese chiar și adăpostirea în contra prigonirilor. Numărul lor fiind de pre atunci foarte însemnată în Roma, pretințenți unde în jurul cetății, țărâmul consista în tufă granțosă, ei scobire mereu galerii și crypte, așa în-cât se potă numi până la șese-deci de catacombe purtându fiă-care un nume osebit și conținându, cu miile, moște și epitafii creștinesci.

Cele mai însemnate catacombe se află, precum amă mai disă, spre partea meridională, în ocolul căiei Appia său Trunfală, unde la suprafață, se vedeau și cele mai de căpeteniă monumente funerare ale păgânismului.

Multe din catacumbe purtaă numele principalilor sânti, martiri și papi, cari fusesse îngropați într'însele seă cari le deschisese pentru poporului lor; dar altele păstrară și vechi denumiri locali, une-orî foarte originali. Astă-felă, e curiosă lucru a întelni în viețele sântilor martiri din Roma, mențiuni despre cimiteriele poreclite *ad ursum pileatum*, la ursul përosă, în direcțiunea appusană a căiei Portense; *ad duas lauros*, la cei doi dafini, pe callea Labicană; *ad Nymphas S^{ti} Petri*, la Nymfele seă la fântăna S^{ntului} Petru, spre pória Nomentană; *ad septem columbas*, la șapte porumbi, ba chiară și *ad clivum cucumeris*, la dëlul castravetelui, o millă și jumătate departe de Roma, în partea nordică, despre villa Borghese.

Pretujindeni, în jurul unor morminte mai venerate de martiri seă de archierei, sprijini ai legel, săpătorii și cioclii din catacumbe, numiți *fossores*, pregăteau gropile în cari, cu o affectuôsă pietate, trupurile dreptă-credincioșilor de orî ce nēmă, de orî ce condițiune și de orî ce vërstă, erau depuse, apropiate unul de altul, pentru ca acolo să dörmă și să se odihnescă în pace și la rēcöre, așteptându dïoa dorită a reîvierel: *positus* orî *depositus ad dormiendum* seă *requiescit in pace et in refrigerio*, de pre cum se citește pe multe din inscripțiunile subterrene cele mai antice.

Adevărata epocă de creare și de desvoltare a ca-

tacumbelor a fostu epoca persecuțiunilor; acesta se explică chiar prin libertatea relativă de care, numai sub pământu, se bucurau pe atunci creștinii. Cu toate acesté, s'a întemplatú adese, ca cruđimile prigonitorilor să pătrundă și pênă în acele tańnice asiluri, a căror intrare a fostú une-orí rigurosú interdísă închinătorilor crucei. Pe la jumătatea secolului alú 11^{le}, împératul Valerianú dete unú decretú, prin care creștinii, bănuíți că comploteză în contra sigurităței Statului, furé opriți de a intra, vii séu morți, în catacumbe. Acéstă măsură, care totuși fu mereú călcată într'ascunsú, a venitú cu pućiní anni înainte de momentul, când legea lui Christos, înălțată pre tronul imperiale, nu mai avu nevoiă de a se ascunde la întunerecú. De aci înainte, catacumbele, cari pênă atunci fusese privitye ca nisce umilite refuge de scăpare și de mântuire, se prefăcuré de o dată în glorióse sanctuarie unde. prezența atálor mií de móște sánțite, attrase mereú glóta cuviósă a peregrinilor din întregă lumea creștină.

Dar mai nainte de a urmări istoria catacumbelor în acéstă a doua, mai falnică dar nu mai interesanté a lor fasé, și mai nainte chiar de a le descrie dispozițiunile interne, credú că e bine, domnilor, ca să ne dămú séma despre ideile și despre simțimintele, cu totul neobícnuite în timpii anteriori, cari inspiraú pe neofyții creștinismului și'i

faceau, după ce îmbrăcișase cu infocare noua lege egalitară, să trăiască înfrățiți între sine și lepădați de ori ce prejudețe păgâne, să se înmulțescă pretutindeni cu o minunată repejune, să înfrunte cu mândrie, la lumina sorelui, toate torturile martiriului, și să-și pregătescă, în taina catacumbelor, o paucică și binecuvântată petrecere în sinul luminos al vieții eterne.

Ori ce v'asă spune eu de la mine, în acest sens, ar fi numai o forțe palidă licurire prelungă lumina ce revărsă asupra spiritului ardător al creștinismului primitiv, entusiastul *Apologetică* al africanului Tertullian, carele, în alii v^{le} secolii alii erei noastre, cuteza să rostescă în fața păgânismului încă triumfător, cuvinte semete ca cele pe cari le voi extrage din cartea sa, scrisă cu limba de foc, în graul latinesc : (1)

«Noi creștinii, abii de ieri suntem, și chiar de acum anul împlutū tôte ale vostre cetăți, insule, castelle, municipie, consiliuri și chiar ale vostre armate; credințele noastre au pētrunșu pretutindeni, și în breslele poporului și în palatele împēraților, și în Senatu și în Foru; numai

(1) *Q. S. Flor. Tertulliani Apologetici adversus gentes, xxvii* : «Hesterni sumus, et vestra omnia implevimus, urbes, iusulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium. senatum, forum : sola vobis relinquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuissetus, etiam impares copiis, qui tam

templele vóstre vi le anǎu lǎsatǔ pe sémǎ. Orǐ ce rǎsboǐu, — chǐar cu pǎcǎdere la numǎrǔ, — amǔ fi noiǐ în stare și pǎgǎtițiǐ sǎ întreprindǎ mǎi, decât legea nóstrǎ nu ne arǔ prescrie sǎ voimǔ mai a fi ucciși, de-cǎtǔ a uccide.... Dar ne veți dice : «Pentru ce óre vǎ plǎngeți cǎ vǎ persecu-
«tǎmǔ, decât vǎ place a sufferi? Arǔ trebni sǎ fiți recu-
«noscători acelor cari vǎ impunǔ sufferințele ce vǎ placǔ.»
Adevǎrǔ este cǎ ne place a sufferi; dar astǔ-felǔ precum nimenuǐ nu'i place rǎsboǐul, în care trebniǎ sǎ rabde ne-
voi și primejdii, și totuși celǔ ce s'a plǎnsǔ de dǐnsul, se luptǎ, dupǎ ce a intratǔ într'ínsul, din tóte rǎsputerile și se bucurǎ de victoriǎ, cǎci ea îi adduce și gloriǎ și câstigǔ. Rǎsboǐǔ este pentru noiǐ, cǎnǔ suntemǎ chiǎmațiǐ la judecǎțile vóstre, spre a ne lupta acolo, în ruptul cǎpuluiǐ, pentru adevǎrǔ. Și a nóstrǎ este victoria, de óre-ce noiǐ câstigǎmǔ aceea pentru care ne amǔ luptatǔ. Cǎci victoriǎ e și gloria de a place lui Dumnezeu, și câstigul de a trǎi viéta cea eternǎ..... Dați dar înante, vrednici judecǎtorǐ, spre a vǎ cǎpǎta mai multǎ laudǎ de la poporǔ, uccigǎndǔ pe bieții creștini! Puneți-ne în crucǐ; munciți-ne, osǔndiți-ne, zdrobiți-ne. Dovada nevinovǎției nóstre

libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam, occidere?—L «Ergo, inquitis cur querimini quod vos insequamur, si pati vultis; cum deligere debeatis per quos patimini quod vultis? Plane volumus pati, verum eo more quo et bellum nemo quidem libens patitur, cum et trepidare et periclitari sit necesse; tamen et pǎliatur omnibus viribus, et vincens in pǎlio gaudet, qui de pǎlio quercbatur, quia et gloriam consequitur et pǎdam. Pǎlium est nobis, quod provocamur ad tribunalia, ut illic sub discrimine capitis pro veritate certemus Victoria est autem, pro quo certaveris obtine.e Ea victoria habet et gloriam placendi Deo, et pǎdam vivendi in æternum. Sed hoc, agite, boni pǎsides, meliores multo apud populum si illis

este chiar a voastră alegere; de aceea și iertă Domnul ca noi să pătimim. . . . Crușimile voștre cele mai cruntă închipuite sânt pentru noi cele mai plăcute și dinenirii ale credinței noastre. Cu câtă mai grăznică voi ne secerăți, cu atâtă mai spornică noi ne înmulțim; coci sēmēntă e sângrele creștinilor! . . . Chiar acca staorniciă pe care ne o imputați, este o maiestră plină de înduplecări. Și 'n adevăr, cine a stată martură la dînsa, fără de a se simți mișcată și fără de a cerceta care să'i fiă cauza intină? Cine a cercetat'o, fără de a 'și o însuși? Și decă 'și a însușit'o, apoi a și dorit să pătimescă, pentru ca să câștige iubirea lui Dumnezeu și, prin sacrificiul sângelui său, să se spele de ori ce culpă. Numai prin astūfelu de sacrificie se dobîndește iertarea tuturor păcatelor. Iată pentru ce noi primim cu mulțumire ale voștre sentențe. E ca o luptă între judecata lui Dumnezeu și a omenilor; coci de câte ori voi ne osîndiți, *Domnul* ne mîntuiesce!»

Ună aventă suffletescă așa de puternică, ună așa înfecată doră de gloriele martyrului, secundate

Christianos immolaveritis, cruciate, torquete, damnate. atterite nos : probatio est enim innoce tæ nostra iniquitas vestra : ideo nos hæc pati Deus patitur. . . . Nec quidquam tamen proficit exquisitor quæque crudelitas vestra, illecebro est magis sectæ. Plures efficimur. quoties metimur a vobis : semen est sanguis Christianorum. . . . Illa ipsa obstinatio quam exprobat, magistra est. Quid enim no : contemplatione ejus concutitur, ad requirendum quid intus in re sit? Quis non ubi requisivit, accedit? ubi accessit, pati exoptat, ut Dei totam gratiam redimat, ut omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui expediat? omnia enim huic operi delicta donantur. Inde est quod ibidem sententiis vestris gratias agimus. Ut est æmulatio divinæ rei et humanæ, cum damnatur a vobis, a Deo absolvimur.»

fiindă în timpă de secolă, de órba și nefolosítórea crudime a păgánilor, aă trebuită negreșită să răsfrângă, mai târđiă, asupra creștinismului persecutată și mai cu sémă asupra amintirilor lui păstrate în catacumbe, o luminósă zare de venerațiune.

Centrul principale ală persecuțiunilor, Roma, deveni sântă prin sângele prețiosă ală sântilor ei, precum đice ună vechău apologistă ală glorielor martirilor :

Sancta es, Sanctorum pretioso sanguine, Roma !

De aceea, îndată după ce lăudatul edictă din Milană, de la 313, adduse pacea lumescă în sinul bisericei lui Ișus, și'Y dete dreptă oficiale la vieța făcișă, vechile locașe mortuarii, în cari cuviosăi obținură, din ce în ce mai rară, favórea de a se astruca alături cu sântele móște, catacumbele fură obiectul celei mai vii sollicitudine din partea papilor și a puternicilor Romei.

La mai multe din intrările lor principale se clădiră sumptuóse biserice, și aceste noue templuri, înălțate cu fală pre pământă, serviră mai întău, de tindă séu de peristylă anticelor crypte subterrene. Astăfelă a fostă cu basilica S^{tuat} Petru de pre Vaticană, cu a S^{tuat} Pavelă de la pórtă Ostiense, cu a S^{tuat} Laurentă din agrul Verană, cu a S^{tuat} Sebastiană de pre callea Appia; astăfelă și cu biserica afóra din cetate a S^{tor} Agnese, jună copillă romană, frumósă, no-

bilă și blândă, care, cu o minunată tărie de suflet și a înfruntat desonora și moartea cu foc și cu sabie, mărturisindu cu ardere legea lui Christos; astfel și cu alte multe vechi edificii ecclesiastice din Roma.

Pe de altă parte, mai toți papii de prin acei timp, s'au ocupat a înfrumuseța bolțile și gale-riile subterane ale catacumbelor, cu icone zugrăvite pe pereți, cu inscripții comemorative sculptate pe marmură, cu ochinuri dătătoare de lumină, cu clădiri de altare și de anvelope, cu sarcofagii și mai ales cu prețioase vase și odore sante. Dintre toți însuși, cel care se deosebi mai mult prin sollicitudinea ce arată catacumbelor Romei, a fostu papa Damasă I^u.

Păstorindu de la anul 366 pînă la 384, elu a lucratu fără pregetu la sporirea biserice creștine, atatu prin sineși, catu și prin grammaticele seși, ilustrul părinte alu bisericei latine, S^{tu} Ieronimul din Pannonia. Pentru decorarea monumentelor și a catacumbelor cu frumoșe inscripții versificate de dînsul, papa Damasă a întrebuințatu pe nău orecare Dionisiu Filocalus, a cărui daltă măiestră a datu nău caracteru cu totul speciale lucrărilor epigrafice din epoca damasiană. Îmbirea și respectul acestui sântu papă cōtre catacombe s'au păstratu, pînă și după morțel, atestate prin versurile ce însuși și le a înscrisu în crypta pontificală :

Hic fateor Damasus volui mea condere membra,
Sed cineres timui sanctos vexare piorum.

«Mărturisesc, eu însuși Damasus, că aci așu fi dorit să-mi așternu membrele; dar n'amă temut să nu supăr cenușa sântită a celor pietoși.»

Pe lângă ȕile bune, catacumbele avură a încerca și grele nevoi; de mai multe ori, Goțhii barbari ai lui Alaric, ai lui Vitiges și ai lui Totila, pētrunseră pēnē și în veneratele locașe ale mōștelor, le turburară și le prădară de totă avutul, adunată într'insele. În urma fiă-cărei noue prădări, zelul neobosit al pontificilor se cerca să repareze stricăciunile și perderile; dar, după grōznica pustiire a feroșilor Lombardi ai lui Astulf, la 756, papii judecară că osemintele sântilor voră fi la mai sigură adăpostă în biserice, și de atunci încōce se începu desgroparea mōștelor din catacombe și transferrerea lor în altarele templelor creștinesci din Roma și de airé.

Acéstă operațiune se prelungi în timpă de mai mulți secol; monumente epigrafice și documente bisericesci ne au păstrat curioșe relațiuni despre modul cu care se executa translațiunile. În ȕioa de 20 iunie 817, bună-ōră, sub papa Pascal I^{ra}, se adduseră din catacombe în cetate, 2300 trupuri de martyri, cari fură depuse în biserica prenită a S^{ter} Praxede, și pōte, totă pe atunci, se trans-

portare în Pantheonul lui Agrippa, închinat lui Martei Domnului și tuturor sfinților, în alți VII^{le} secol, de către Bonifaciu IV, trei-deci și două de căruțe pline cu moște sante.

Osebită de anticele *Martyrologie* și *Acte* ale *Martyrilor*, ce s'au păstrat sub diverse forme, mai multă și mai puțin alterate prin revisiuni și intercallațiuni posteriori, există o carte foarte prețioasă pentru antichitățile primitive ale creștinismului latin; aceea este istoria sa și viețile papilor, redactate de un Anastasiu, bibliotecarul al Vaticanului în alți IX^{le} secol, sub titlul de *Liber Pontificalis*, și cuprindându una-sntă șapte biografie, mai multă sa și mai puțin dezvoltate, ale episcopilor Romei, dela S^{tu}l Petru până la papa Nicolae I^u (858). Pe lângă faptele de căpetenie ale pontificilor romani din primii optă secol, se găsescă acolo, indicațiuni foarte interesante despre clădirile ce ei au înălțat și au reparat, despre daniile de tot felul, cărți, vase, odăjdii și altele, ce au închinat bisericelor, în fine despre totă mișcarea religioasă și artistică a vechei Rome creștine. Vicisitudinile catacumbelor, din prima și mai ales din a doua a lor fașă de înflorire, ocupă un loc destul de însemnat în substanțialele notițe ale registrului întocmit de Anastasiu Bibliotecarul.

Trebuie să constatăm că, de la secolul alți IX^{le} și alți X^{le} încôce, cimiteriele de sub pământ, despuțate

în mare parte de mōștele și de avutul lor mișcătorii, fură cu totul părăsite; de-a-lungul secolului de mijlocū, abie decă une-orī, monachi și inchinătorī, veniți să viziteze sânta cetate a papilor, cutezaū să se afunde în vre una din acele năpustite și periculōse locuri de peregrinagiu, și lăsaū, dreptū unică amintire a trecerei lor pe acolo, numele lor obscure, scrise pe pāreți.

Cu Renascerea culturei, o nouă eră de interesū avea să se deschidă pentru dīnsele, și cu tōte acestē, printr'o curiōsă anoualiă a sōrtei, adeptii aceluī straniū Collegiu de anticari romani din alū xv^{le} secolū, în capul căruia se afla entusiastul archeologū Pomponio Leto, își alleserē chīar cryptele catacumbelor creștine, spre a indeplini, în taina lor, simulacrul, une-orī fōrte puținū respectabile, alū anticelor sērbări pāgānesci.

Abie în secolul următorū, junele căllugērū veronezū, Onufriū Panvinu, pe care l'amū mai lăudatū și pentru eruditele sale lucrări asupra antichităților romane, adună într'unū tractatū despre înmormētările și ciuniteriele vechilor creștini, *de ritu sepeliendi mortuos apud veteres christianos et eorum cœmeteriis*, tōte noțiunile scrise despre catacumbele romane, căte se aflaū respândite prin vechile cărți și documente ale creștinătăței. Panvinu a cunoscutū dar numai din citire, și nu din vedere, monumentele despre cari a vorbitū.

Totul asemenea se poate dice și despre indicațiunile asupra vechilor cimiterie, pe cari le a consemnat în renumitele sale *Annale ecclesiastice*, celebrul cardinal napolitan Cesare Baronius (1538—1607), unul din cei mai laborioși și mai erudiți istorici moderni ai bisericeii, a cărui operă monumentală și rămasă clasică, deși nu scutită de error, se întinde cu cercetările, pînă la anul de la Chr. 1198.

Așa dar, pînă pe la finele secolului al XV^{le}, numai tradițiunile scrise păstrase și deșteptase amintirea catacumbelor creștine din Roma; dar în ziua de 31 maiu 1578, nisee lucrători, scoțîndu năsipă dintr'o gropă de pre callea Salaria, desfundare o boltă a cimiteriului S^{vei} Priscille, în care se vedure picturi, inscripțiuni, morminte și sarcofagie creștine.

Pe atunci căllugărul spaniolu Alfonsu Chacon, același carele descrise columna lui Traianu, se afla în Roma; coprinsu de o mare curiositate pentru această descoperire, elu puse să'i desemneze totu ce se afla în catacumbă. Dar elu nu fu singuru a se interesa de această nouă specie de antichități, cari, acumu mai înteu, se arătau publiculu modernu; duoi căllători, veniți tocmă din Belgia, adică junele nobilu Filippu Wingh din Leuven și monachul Macarius seu Jean L'Heureux din Gravelines (1540—1604), se applicare și dinși la studiul, la desemnarea și la elucidarea monnmentelor figurate și

inscriptiunilor ce decorañ singura catacumbă, de curëndă aflată. Celu d'ântem muri forte tēnērū și n'avn nici timpul a'și redacta notele sale; cesta-l-altū, din modestiă pōte ca și din lipsă, lāsă ne-typărite interesanțile sale lucrări archeologice, din cari pēnē acum numai duoē aū trecutū sub tēscuri, la epoce forte depărtate una de alta.

În adevērū, la anul 1657, unū altū invētatū din Belgia, medicul J. J. Chifflet, despre care vom avē a vē mai vorbi, a typăritū la Anvers, comentāndu'lū, tractatul lui Macarius intitulatū *Abraaxas seu Apistopistus quæ est antiquaria de gemmis Basilidianis disquisitio*. În acesta, autorul se cērcă a lāmuri înțellesul enigmaticū alū unor antice petre gravate, de unū stylū în genere grosolanū, cari representă figurī cīndatū înbinate, precum trupuri o-menesci cu capete de cocoșū sēn de leū și cu șerpī în locū de piciorē; totū pe ele se vedū și felurite inscripțiunī grece, ebraice ori syriace, dintre cari cele mai clare sūnt cuvintele Αβραξας, Ιαω, Χνουφικς, Σαβαωθ și altele.

Macarius a recunoscutū în ele amullele sēn semne portative și numiri de deitățī cosmice ale sectei *gnostice*, ce se dicea și *basilidiană*, de pre întemeietorul ei Basilide, și *ofică*, fiindū-că privea șēpele, *ēφικς*, ca emblema eternităței. Acestă sectă eresiarcă, împărțită în nenumērate ramure de falsi credincioși, *apistopisti*, cum le dice Macarius, se afla, prin se-

colul alii r^{le}, în mare luptă cu părinții bisericeii creștine. Petrele gravate numite *abraxas* s^u gemme *basilidiane*, fiindu așa de numeroase câtă și de variate, amii cređutii că nu va fi de prisosii a vi le semnala spre cunoșcință, cu prilejul primei scrierii tipărite din ale lui Macarius.

A doua, cea relativă la picturele și la sculpturile descoperite pe atunci în catacumbele din Roma, precum și la semnificarea acelor monumente, a eșșitii la lumină, s^unt acumii abii optii-spre-dece anii, sub titlul *Hagioglypta sive picturæ et sculpturæ sacræ antiquiores præsertim quæ Romæ reperiuntur*. (Paris, 1856). Eruditul ei editorii, părintele Rafaelii Garucci, a judecatii, cu dreptii c^uv^untii, că o vechime de apr^upe trei sute de anii n'a trezitiii încă totii interesul lucrării lui J. L'Heureux, de care mai mulții anticarii posteriorii se folosise în manuscriptii.

Să observămii însă că nimicii nu s'a publicatii în secolul alii xvi^{le} despre descoperirile din catacumbe. Meritul și on^orea adevăratelor cercetării arheologice asupra acestei materii, precum și ale primei opere sciințifice despre antichitățile creștine, revine de dreptii illustriului Antoniu Bosio, carele a intrunitii cu erudita cunoșcință a vechilor texturii, o minunată și neobosită perspicacitate de anticarii exploratorii.

Bosio se născuse în Malta, cam pe timpul când

la Roma, pe callea Salaria, se deschisese bolta din cimiteriul S^{te}r Priscille; elū de tēnērū, se adăpostise pe lūngă unū unchū alū sēū, carele îngrijea, în cetatea papale, de affacerile ordinei religiōse malteze. Devenindū advocatū, luă ca moștenire sarcina rudei sale, găsindū timpū indestulū spre a se ocupa, cu unū zelū fōră pregetū și cu o minunată pētrundere, de tōte rēmășițele lāsate în tērrāmūl Romei de creștinismul primitivū.

Era în vērștă de 18 annī, când, la 1593, intră pentru prima ōră într'o catacumbă, și neșpusa plăcere ce simți la priveliștea acelor misterioșe locuri îlū făcu să urte și callea pe unde intrase și timpul care mistuīa făcliele, astū-felū în-cătū, rătăcindū într'insele douē ȓile lipsitū de lumină, îi veni temerea, ȓice însuși, «că va profaua cu a sa miseră despuțere, mormiutele martyrilor.»

O întēmplare ca acēsta, care pe altul l'arū fi depărtatū pentru totū-d'auna de primejdiōșele ipogee, a decisū ōre-cum despre a luī iuenire și 'l' a insufflatū, pentru antic le cimiterie creștine, o neșțernurită curiositate și o iubire nestinsă; s'arū crede că, printr'o legătură, care negreșitū n'a fostū cea mai puținū spornică din minnuile săușilor, spiritele tânguōșe ale catacumbelor îi promiserē a 'lū ajuta în desperata luī dibuire priu iutunicū, și a'lū scōte la lumină, dēca și dinsul pe viitorū își va înclina viēța și geniul sēū, la redescoperirea și la

illustrarea acestor nitate monumente. Și în adevăr, în timpu de trei-deci și șese de ani, câtă mai trăi, Bosio s'ă ocupă fără încetare de a completa totu materialul litterarū adunatū, de prin vechile documente scrise, de predecesorii s'ei, Panviniū, Baronius și alții; dar mai multū de-cătū dinșii, elū căută mereū, jurū împrejurul Romei, atătū la suprafață câtū și în sinul pământului, existența locală a vechilor catacombe ale creștinilor de odinioară.

Elū voi să le vedă cu ochii, și rătăcindū fără răpaosū pre câmpii, prin vii și printre ruine, isbuti a regăsi unū mare numărū din anticele cimiterie; apoi, întrebuițându ori-ce mijloce spre a pătrunde în interiorul lor, le descrie cu de-amăruntul și se studiază a recunoscă pre fiă-care anume, de pre indicațiunile păstrate în vechile inscripțiuni. Negreșitū că printre numeroșele sale atribuiri s'au strecuratū și errori. Nicī despre cele sante vorbindū, omul nu e scutitū de greșală! Dar nu este mai pușinū adevăratū că Bosio, ca sub o statornică inspirațiune, în care religiositatea se unea cu amorul sciinței, a exploratū d'ă rōndul și systematicū, tōte direcțiunile, urmându cu cea mai mare luare-aminte vechile căi consulari, ce se porneau din cetate, și applicându fiă-căria în parte noțiunile speciali, înșirate pēnē atnci în modū confusū, de simpli erndiți litteratori de înainte lui. Astū-felū, elū vedū cu ochii cea mai mare parte din antica Romă

subterrană a primilor creștini și'i reconstitui fisionomia în voluminoasele și interesantele sale descrieri.

Ca omul ce și iubește prę multă lucrarea ca s'o afle vre o dată indestuln de perfectă și de completă, Bosio a murit la 1629, fără de a fi apucatu să și tipărească cercetările sale asupra cimiterielor romane; dar manuscriptele lui, trecându în proprietatea ordinii malteze, procuratoarele aceștia din Roma, cardinalul Aldobrandini, încredință manuscriptele ilustrului anticar și unui călugăr oratorian, p^{le} Giovanni Severano, carele, trei ani după aceea, scose într'ună mare volumă in-folio, prima edițiune originală, în limba italiană, a cărței lui Bosio, *Roma sotterranea, nella quale si tratta de' sacri cimiterii di Roma*, 1632.

Acastă carte, de și conține numai o parte din cercetările lui Bosio, era curata revelațiune a unei lumi încă necunoscută; effectul ce ea produsse în publică fu minunat. Printr'insa, o altă Romă antică și venerabilă, Roma sântita prin sângele martirilor credinței, esșia glorioasă și împunătoare din secularele ei catacumbe. Societatea catholică simți strecurându-i-se prin vine ca ună nouă floră de căldurosă fervore. Toți, din toate părțile, voire să citească veridica relațiune despre atât de sante locuri, reafiate în cetatea eternă; toți cerure noul *Proskenitară* ală catacumbelor. În pușini ani, opera lui Bosio fu retipărită de mai multe ori și în mai

multe limbi; iar la 1631, un alt călugăr oratorian, Aringhi, publică o bună edițiune latină, înzestrată cu câte-va adaose ale sale proprii.

Bosio deschisese o calle nouă științei arheologice, și, printr'o favoare extraordinară a sorței, el, de la început, croise acea calle pe un tărâm, solid, adoptând în cercetările sale asupra catacumbelor, systema topografică, care, de ar fi fost mereu observată și de către urmașii lui imediați, ar fi crunțat numeroase confuziuni în cunoștința epocii, în atribuțiunile, și în destinațiunile multora din antichitățile creștine.

Indicațiunea locală, bine determinată, este una din cele mai prețioase elemente ale științei arheologice; mai adese, toate celelalte, relative la timp, la persoane, la styl și la scop, vin cu înlesnire a se grupa împrejurul ei. Dar, când locul de unde provine un obiect se dă o datină antică rămâne cu totul necunoscut, acea noțiune ori acel produs al trecutului este ca un copil sorman, ce niciăieri nu și află un adăpost temeinic.

În cartea lui Bosio, putem dice că critica topografică covârșese cu multă ori-ce alte ocupațiuni arheologice, și, cu toate că din patru despărțiri ale operei sale, două, adică întâia și cea de pre urmă, sunt consacrate la cercetări, mai mult istorice și ermeneutice, (pe de o parte, asupra felurilor supplicie încercate de martirii creștini,

asupra adunării, depunerii și desgropării moștelor, și asupra riturilor funerarii ale primilor drept-credincioși; iar pe de altă parte, asupra usului imaginilor picturali și plastice în biserică și asupra diverselor symboluri întrebuințate de creștinii primitivi în decorarea pereților și mormintelor din catacombe). cu toate, deci, că introducerea și conlucsiunea cărței aŃ unŃ caracterŃ differitŃ, totuși corpul ei principale, adică voluminoasele secțiunii centrale, conținŃ, în 88 de capitole, descrierea minuțioasă a tuturilor cimiteriilor cercetate sŃu descoperite de autorŃ, în diversele regiuni ale imperiului Romei.

În partea a II-a, grupându în jurul tradițiilor S^{tatui} Petru investigațiunile sale, elŃ se ocupă în specialŃ de cimiteriile regiunii occidentale, ale Vaticanului și ale căilor Anrelia, Cornelia și Portuense; în a III-a, elŃ începe, la mŃdă-đi, cu cryptele S^{tatui} PaŃelŃ de la pŃrta Ostiense, trece succesivŃ în revisiune catacombele de pre căile meridionale, Appia și Ardeatina, de pre cele rŃsaritene, Latina, Labicana, Prenestina și Tiburtina, și de pre cele nordice, Nomentana. ămbele Salarie și Flaminia, spre a termina cu Ńre-cari crypte antice, coprinse în interiorul cetăței.

AșŃ dori, domnilor, dupŃ acestŃ conspectŃ generale alŃ opereii lui Bosio și alŃ distribuierii căilor și catacumbelor în jurul Romei, să vŃ prezentŃ și Ńre-cari amŃnunte mai interesanți, attingŃtŃre

de obiectele pe cari anticarul le a găsită prin catacumbe și pe cari elă le a descrisă; dar mai înainte de acesta se cade, cum a făcătă și Bosio, să daă o idee despre însăși structura acelor necropole subpământene.

Luândă la seriosă rolul meă de căllensă, eă pare-că 'mi amă închipuită că, pre cândă vă schițamă istoricul catacumbelor, d'vostre vă ajutați cu vederea ca să judecați formele și aspectul locurilor despre cari vorbeamă. Ierțați'mi această illusiune, pe care mă temă, dăă, că forțe răi va sci a e suplini graful, decă nu și memoria mea, descriindu-vă acele întunecose dar multă-atrăgătore cetăți ale morților.

Spre a'mi înlesni anevoioasa sarcină, dați'mi voiă să ceră ajutoră de la vechi scriitoră creștină, cari cu sufflete cuviose aă pătunsă odinioră în catacumbe, și cu elocuenți cuvinte aă împărtașită posterității ale lor adâncă impresiuni.

Unul din aceștia va fi chiar illustrul St Ieronymă, în carele papa Damasă, prenouitorul catacumbelor, își pusese încrederea. Iată cum vorbeșe eruditul părinte ală bisericei latine din ală iv^{le} secolă : (1)

«Pe când eramă copilă și învățamă la scolă în Roma, luasemă obiceiă, Dumineca, a mă duce, cu alți băeți ca mine, să cerceteză mormintele apostolilor și ale martiri-

(1) *Sancti Hieronymi in Ezach. 60.*

lor. Rătăceamă adese prin acele bolți scobite în băerile pământului, în ai căror țăreți se află de amândouă părțile. numai morninte de răposăți. și în cari, întunecimea este așa de a luncă, încâtă acolo își pôte omul însuși cuvintele profetului : «De vii pogorî-se voră la iadă.»

Psalm. LIV, 16.

«Abié p'alocuré câte o slabă lumină, străbătândă de susă prin nisce ochiuri, ce nu se potă numi ferestre, vine să mai împuțineze gróza aceleï besne, și înaintândă încetă și pe dibuite în acea négră nópte, îți vină a-minte cuvintele poetului, când dice : «De tóte părțile întunericul și tăcerea coprindă suffletul de grózá.»

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.

Virg. Æneid. II, 755.

Ună altă scriitoră creștină cu puçină posterioră, poetul Aureliu Prudentiu, originară din Spania (348—405), carele. în numeroșe poeme de caracteră religiosă, a cântată cu multă erudițiune clasică și theologică, de-și într'o limbă cam muncită, faptele și virtuțile creștinilor, a descrisă și dinsul, în poema sa martyrologică. *Peristephanon*, crypta în care s'a depusă, la anul 235, rămășițele sântului Ippolytă, după ce, ca mythologicul său omonymă, fusese tērrită și sfășiată prin mărăcină de telegară neînfrēnați :⁽¹⁾

«Nu departe de zidurile cetăței, printre frumoșe liveđi de pomă, se deschide crypta, cu adūncimile ei întuncoșe.

(1) *Aurel. Prudentii Clem. Peristephanon. xi, n, v. 153 :*

«Haud procul extremo culta ad pomœria vallo»

Mersa latebrosis crypta patet foveis.

O cărrare povêrnită duce, pe trepte șerpuite, în tăînnitele'î cârmiturî, lipsite de lumină, cõcî printr'o slabă zare, dioa abié pëtrunde pênê la primele'î nșșî și lumineză numai pragul tindei ; iar de acolo înainte, besnele nopței, crescëndü förte răpide, întunecă totü coprinsul acelor înduoioșe locurî. Ici și colé ânsê se zărescî ochiurî, străpunse în acoperemêntü, cari de susü așteruü rađe luminöse în sînul bolților. De-și căile, lungî și îndesate se împletescü în rësercüi de tôte părțile, ca umbröse tiude în jurul unor ânguste chiliî, apoi totuși, la unele locurî, lumina pëtrunde în acele bolți străpunse, cari aü fostü săpate în rărunchii scobiți ai dëlului.

Astü-felü, chîar pe sub pămêntü vinü de se strecoră rađele sórelui depărtatü și omul âncõ și acolo, se bucură de a lui lumină.»

În acele taînice și liniștite locurî, Prudențiü spune apoi, cum aü fostü depuse, sub altarul, *mensa*, unei mici capelle, *ædicula*, membrele și sângele

Hujus in occultum gradibus via prona reflexis
 Ire per anfractus luce latent docet.
 Prinaș namque fores summo tenus intra hiatu,
 Illustratique dies limina vestibuli,
 Inde ubi progressu facili nigrescere visa est
 Nox obscura. loci per specus ambiguum,
 Occurunt cæsis immissa foramina tectis.
 Quæ jaciunt claros antra super radios.
 Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus
 Arcta sub umbrosis atria porticibus :
 Attamen excisis subter cava viscera montis
 Crebra terebrato fornice lux penetrat.
 Sic datur absentis per subterranea solis
 Cernere fulgorem luminibusque frui.»

martyrului, pe cari însăși Serena, soția împăratului Dioclețian, le adunase în pânure și în bureți, de pre țărâna stropită cu așa sântită rouă. Mai târziu, alte mâni cuvioase ornase subterranul paracლის al lui S^{tu} Ippolytă cu lespezi de marmoră de Paros și cu lucitoare podobe de argint. «Acolo, a-
«daoge poetul, dinaintă acelu prestol, aședat la
«indemâna ori cărnii închinătorii, adese însumi, cu
«trupul lângedă și cu sufletul obidit, amă căduț
«cu rugămintă, și m'amă ridicat sântos și mân-
«gălat!»

Astăzi, domnilor, bogatele podobe ale catacumbelor au dispărut, răpitate, cari de jăfuitori, cari de pietoșii strămutători ai moștelor sante; dar și acum, cărrări șerpuite printre vii și livezi, conducă la gropnițele întunecose, ce dau intrare în catacumbele din jurul Romei. Te cobori în ele pe râpezi și înguste scări cu nenumărate trepte, pene ce ajungi în nisce lungi și negre galerie, scobite în tuful roșatic. Acele galerie n'au adese nici unu metru lărgime și bolțile lor, une ori se înalță de abié le zăresce ochul; alte ori te silescă a âmbra cu capul plecat. De âmbele laturi, părății au fostă săpați d'a curmezișul câtă să facă locu unui trupă de răposat, și apoi, după înmormântare, gaura s'a astupat cu o lespede seă cu plăci de lut, cari, mai tôte, pörtă o însemnare gravată, scrisă seă figurată, amintindă despre celă mort; și

astă-felū, unul d'asupra altuia, acele morminte sēū *loculi*, staū superpuse câte patru, cincī și une-orī pēnē și duoe-spre-dece, d'a lungul păreților, în galeriele încrucișate ale catacumbelor.

Fôrte desū, în laturile acelor numeroșe căi, cari întocmescū, pe sub pământū, uriașe rețele de galerie, dispuse pe mai multe caturi, se deschide câte o mică usșă ce te duce într'o chiliă sēū într'unū șirū de chiliore boltite, cari pōrtă numele de *cubicula*. Și acolo, în acele stanțe de astrucare, păreții sūnt tixiți cu *loculi* de rēposați; dar adese, în planurile lor inferioari, d'asupra unor morminte mai importantī, se vēdū nisce glafuri sēū firide arcuite, cārora li se ȃice *arcosolia*. Acilē sūnt anticelē altare sēū prestoluri, cari acopereaū în genere mōște mai prețuite de sânti și de martiri, și pe cari, în timpī de persecuțiune, ca și în cei de prosperitate ai catacumbelor, se sōvērșea sânta jertfă pentru dreptū-credincioșii adunați în chiliorele cryptei. Mai totū d'auna acele *cubicula*, cari aū fostū paraclise închinare sântilor papi și martiri ce se îngropase într'insele, s'aū gāsītū decorate cu rēmășițe mai multū sēū mai puçinū întregi de picture murali, cu inscripțiuni commemorative pe lepedi, cu frânturi de colonne și de frunose balustrate sēū *transennæ*, sculptate în pētră, cu sarcofagie sēū sicrie monumentalī de marmoră, și chiar cu obiecte mai mērunte, rēmase acolo de la vechii

inclinătorii. Totu într'insele, pe tavanuri, s'aũ des-coperitũ cele mai multe din acele ochiuri s'ũ gropi de luminã , cari strãbatteau totũ stratul de pãmântũ, spre a rãspunde la suprafaã, in cãte unũ locũ isolatũ și greu de nimeritũ. Timpul și impre-jurãrile aũ infundatũ mai tũte acele lungi urlũce adese ori zidite imprejurũ ca coșurile cãminului, ce se numeau *lucernaria* și *luminare* , și despre cari, atatũ S^{tnl} Ieronymũ, cãtũ și poetul Prudentiũ spunũ cã, prin resufflãtorĩ drepte s'ũ oblice, rađele slãbite ale sũrelui veneau a se prelinge pe pãrețĩ cryptelor din catacumbe.

Dar lumina cãtã intra in cubicule prin acele a-dũnci gãuri, practicate mai tũte in alũ duoilẽ pe-riodũ de cultivare alũ catacumbelor, nu ajuta intru nimicũ la rãsipirea întunecimei ce domnea prin galerie ; se pare cã, spre a nu le lãsa și pe ace-stẽ, cu totul adũncite in besne, se infgeau in pãrețĩ și se atãrnau cu lanțurĩ de boltã , mai cu sãmã la respãntiĩ, micĩ candelẽ de bronzã și de lutũ , pe cari ingrijitorĩ cimiterielor, numițĩ *fos-sores*, le aprindeau la trebuințã. Bosio a gãsitũ in cimiteriul S^{tor} Agnese, asemenea candelẽ s'ũ *lychni*, ornate cu cruci și alte embleme creștinescĩ. Totũ dinsul, printre picturele de pre pãrețĩi catacumbe-lor, a vãđutũ cãte-va scene reprezentãndũ de aceĩ *fosorĩ* s'ũ ciocli, sãpãndũ tuful cu tãrnãcopul, la lumina candelẽi infiptã s'ũ acãțatã de pãrete. Alte-

orî fosorele, îmbrăcată cu tunică scurtă și ornată pe pôle și la grumază cu semne de cruci, ține tîrnăcopul pe umeri și candela în mână; astă-felî, celî puçinî, se arată, în fundul unui *arcosolium* din cimiteriul S^{tual} Callistă, răposatul fosore Diogenes, înconjuratî de tôte uneltele meseriei sale : «*Diogenes fossor, in pace depositus, octabu kalendas octobris*» sunnă epitafiul sîu.

Rolul fosorilor a fostî, precum puteți înțellege, de cea mai mare însemnătate în istoria catacumbelor; pe cînd ele nu mai erau cimiteriele obligatorii ale creștinilor, brésla fosorilor le purta de grijă și vindea familielor, cari voiaî încă să îngrope pe răposaii lor în vecinătatea sîntită a marturilor, locuri pentru unî cadavru, ca și pentru mai multe. Cele înduoite se numeau *bisomus*; cele întreite, *trisomus*; cele de patru, *quadrismus*; iar cînd acelașî *locus* conținea unî numărî mai mare de trupuri, — ceea ce s'a întemplatî cînd se grămădea în aceeași ȓi o pré mare cîtime de marturi, — acela se ȓicea *polyandrum*.

Inscripțiunile, în nunărî de mai multe miș, cari s'aî scosî și s'aî decopiatî din catacunbe, relatezî asemené incidente. Une orî sculptate pe pétră sîu pe cîrămidă, alte orî sgriate pe tencială sîu numai scrise cu negru orî cu roșu, ele se destingî, atătî prin incorrecțiunea lor de limbă și de orthografiă, câtî și prin stylul lor, mai cu totul

înstrăinată de usurile epigrafice ale păgânismului latină și ellenă. Unele sînt cu totul scrise grecesce; dar mai adese ele sînt latine, de-și, în multe din ele, diceri și littere din aceste două grafuli sînt amestecate în modul celă mai arbitrară; astă-felă, bună-ora, littera grecă B, *vita*, este întrebuințată în locă de V latinesc, și stă scrisă BIBAS, acolo unde trebuia să se citescă VIVAS. Apoi vocallele E și I, seă O și V sînt adese confundate, cum, spre exemplu, *dulces* în locă de *dulcis*, și *neguciator* în locă de *negociator*; precum și consoanele C și G, *Callus* în locă de *Gal-lus*, C și K, *iv παξε* în locă de *in pace*, C și Q, *cinque* în locă de *quinque*, D și T, *quodannis* în locă de *quotannis*; iar dinaintă lui S, une ori N se suprimă și alte ori se adaoge ună I eufonică, astă-felă, *μησις* în locă de *menses*, și *ispiritus* în locă de *spiritus*.

În genere cei cari au scrisă cele mai vechi epitafile ale creștinilor nu pară a fi fostă nici literați, nici calligrafi, ci omeni din popor, cari transcriau, în pripă și de pre cum îi tăia capul, barbarismă dialectului rustică seă vulgare și neologismă hybridă, introdusă prin limbajul unei noue religiuni, venită la Roma din Grecia și din Oriente. De aceia, să nu ne mirămă când găsimă într'in-sele totă felul de anomalie filologice și de scrisori abie descifrabili.

Dar, pe lângă errorile de limbă și pe lângă incorecțiunile epigrafice ale inscripțiunilor creștine din catacombe, ce dulce serenitate, ce blânde și mângâioase simțiminte se vedă exprimate prin scurtele lor formule! Ele conțin numele mortului; mai adese vârsta lui, foarte minuțiosă indicată, pene și priu ore și scrupule, în locuri de minute; apoi încă momentul morții cu însemnarea chronologică a consulilor său a indictionului; și câte odată umilita lui profesie; dar nimic despre deșertăciunile lumesci, ci numai, la sfârșit, o afectuasă amintire, o pietosă urare său un semn simbolic, care mărturisește despre credința lui în Christos și în viața cea eternă.

Acele semne simbolice, așa dese, atât în picturele cât și în sculpturile de pe feluritele monumente primitive ale creștinismului, au fost înregistrate de Bosio, în explorațiunile sale, și elucidate de dînsul, în urma lui Macarius, cu citațiuni de prin texturile religioase, cari le au inspirat. Nu mă pot dispensa aci, domnilor, de a vă semnala cel puțin, pe cele mai antice și mai usitate; căci ele constituă unul din principalele caractere ce despart arta creștină, de ideile și de usurile estetice ale antichității păgâne. Să recunoșcem totuși de îndată că, nu sub punctul de vedere artistic au fost și prețuite reprezentațiunile grafice și plastice ale primilor creștini, de către

arheologii epocii de care ne ocupăm. Pentru dinșii, criteriile artelor erau formele antichității clasice; totu ce nu purta acel caracter, despre care însu ei nu sciuse încă ași da bine sēma, totu ce nu era curat antic, mythologic și clasic, nu avea dreptul, în ochii lor, de a se numi obiect de art. Astu-fel, totu interesul ce se accorda, pe atunci, imaginilor zugrăvite și sculptate de prin catacombe și biserice, era inspirat numai de valoarea exclusiv religioasă a acelor antichități.

Dar aveau ore acele imagini, așternute cu pripă pe pētră sēu pe tencuială, la palida zare a unei candelē, ceva legături cu picturile și cu săpăturile ce, în același timp, se lucrau pe îndelete și la lumina sōrelui, de cōtre artiștii greci și romani?

Sēu, nu cum-va în ele se simțea o inspirațiune mai fragedă, mai prospētă, ca o resfrângere a blândetei și a entuziasmului creștinesc?

Aceste idei nu preocupare nici pe Bosio, nici pe anticarii ce 'lă urmare în studiul monumentelor creștine. Caracterele estetice și, pēnă la ore-care punctu chiar și succesiunea chronologică a producțiilor artei creștine, sânt materii de explorațiune ce rămaserē pe sēma arheologilor mai moderni. Să nu cerem dar de la Bosio, de-cātu enumerarea și explicațiunea symbolismului apropiat subiectelor, pe cari elu le a vėdutu figurate în catacombele de dīnsul explorate.

Spre a introduce óre-care ordine în atâtea feluri de subiecte diverse, să le grupămú chiar de acum, cam de pre cum a făcutú și d^l de Rossi, în mai multe specii de reprezentațiuni, pe cari, de pre caracterul și de pre originea lor, le vomú denumi: semne symbolice și allegorice, motive de decorațiune antice, scene din Vechiul Testamentú, scene din Testamentul Noú, icóne séú clipurí de personagie sacre ori profane, și în fine, felurite unelte plastice séú figurate.

Bosio, pretutindení unde a cercetatú elú însuși, — în cryptele basilicei Vaticane, în cimiteriul Pontianú «de la Ursul përosú», în bolțile subterране ale S^{tor} Agnese de pre callea Tiburtină, în cryptele S^{ilor} Marcellinú și Petru numite «între duoi dafini», în catacomba Priscillei, în a lui Callistú, precum și în altele de pre căile Latina, Salaria, Flaminia, etc., — pretutindení a însemnatú cu deamëruntul ori ce a găsitú, séú zugrăvitú pe tavanurí, pe pãreți și în arcosoliile cubiculelor, séú scrisú și figuratú pe tábliele și pe tencuiala ce astupau gropnițele numite *loculi*, séú sculptatú pe sarcofagie, séú în fine și existente sub forme naturali, în interiorul mormintelor ori amestecatú în nãruirile și în dirãmãturile bolților catacumbali.

Diutre semnele symbolice, unul din cele mai dese și mai vechi este negreșitú porumbul, *columba*, redresentatú adese cu o cunnă séú cu o ramură

de maslină ori de palmă în cioc. Imagine a Sântului Spirită, prin care, mai târziu, s'a implinită icóna dumnezeescei Treimi, în catacombe, candida păsărică pare a fi numai emblema sufletului curat ală ori-cărni dreptă-credinciosă.

Mulți mai rari, se întâlnesc *cocoșul*, simbolul ală neadornitei privegheri și amintitorul ală statorniciei în credință. la orele periculoase de slăbiciune, în cari însuși Petru a putut șovăi; asemenea și *păunul*, a cărni aureolă de mândre penne se prenumește neîncetată ca speranțele nemuririi.

Să ne adăncim aminte că mulți din primii apostoli ai fostă simpli pescari și că, pentru acela, Mântuitorul a ales adese exemplele sale morale, în cerul activității lor; *pescuitori de suflete* 'i a învățat să fiă, și într'adevăr, *pescarul cu undița*, *luntrea* plutind pe mare cu vâsla la cârmă, iar mai cu seamă *ancora*, alegoriă la fericita și statornică împlinire a tuturor speranțelor creștinesci, și apoi încă și *pecele*, aceste snt semne, cari se repetă neîncetată pe monumentele primitive ale creștinismului. Mai usitată de-câtă toate este, fără îndoială, *pecele*, nu numai pentru că dinsul înfățișază cu naivitate pe ori-care din adepții scăldați în apele botezului, dar mai ales fiindă-că, în numele grecesc ală pescelui, *ΙΧΘΥΣ*, se ascunde ună înțelesă mystică, ună acrostichă ală cuvintelor cari întruneau toate numirile și calitățile divine

ale lui Iisus ; cōci elū se compune în adevărū din primele littere ale fiă-cărei đicerī din formula Ἰησοῦς Χριστός. Θεοῦ. Ἰιός. Σωτήρ. «Iisus Christos, fiul lui Dumnezeu, Mântuitorū.» Acastă coincidență în-tēplătore, potrivită cu dispozițiunile de spiritū ale epocii, dete pescelui, în timpī de mysteriū al persecțiunilor, o învederatā precădere asupra tutulor celor-l-alte semne symbolice. Elū era neîncetātū reprodusū pe inelele, pe sigilliele și pe amulettele sēu *engolpiale* portative, prin cari creștiniī se recunosceau între sine.

Christos nu vorbi ānsē numai pescarilor ; cāmpeniī, păstorī, plugari și vierī, găseau toți în cuvintele lui, parabole cullese din usurile lor. Mai tōte acele parabole deterē artelor creștine cāte unū semnū allegoricū ; aci, *vița* și *butoiul* ; din colo, *tērnăcopul* săpătorului ; iar mai cu sēmă *ōia* cea blāndă, *agnețul* sēu miellul celū nevinovatū, *ōlla cu lapte* rēcoritorū, *toīagul* cīobanului și, mai presusū de tōte, *Păstorul celū bunū*, carele «aflāndū *ōia* cea «perdutā, o pune spre nmērul lui, bucurāndu-se.»

În fine, ca semne symbolice, mai întēlnimū fōrte desū, *cununnele* și *ramurele de palmī* sēu finicū ale victorieilor antice, cari aci se applicā la victoriele suffletesci ale martirilor ; și apoi āncō și altele mai puçinū usitate, precum nrmele de *tālpī* prin cari creștinul «pasă cōtre Domnū», *candelabrul* cu șēpte-făcliī alū templului din Ierusalimū, *cerbul* celū

insetoșatū «carele pohtesce spre isvórele apelor, pre-
«cnum suffletul pohtesce cõtre Dumneđeñ», și altele
și mai rari, la cari nu ne vomñ opri.

Totū aci trebuiã sã menționnãmñ și nenumñratele
monogramme, formate din litterile ce compunñ nu-
mele lui Christos, mai cu sémã X și P, monogramme
ce vinñ mai adese de-cãtñ ori ce alte semne pe
mormintele și monumentele creștinesci, și cari se
aflã une-ori îmbinate iu forma unei *cruci*, pe când
de altmintrelé acestū semnū caracteristicū alū sym-
boliceī creștinesci de mai târđiñ, a fostū mai cu
totul neusitatū iñ primii secolī ai catacumbelor.

Pënë aci vėđurėiuñ numai materialū biblicū și
evangelicū servindñ, priu simple embleme, la deco-
rarea cimiterielor subpãuēntene; vomñ regãsi și
alte subiecte de aceleași origini, iñ reprezentãtiuuī
mai întinse; dar mai întēy sã coustatãmñ cã, iñ
cãte-va din cele mai vechi catacumbe, decorațiunea
picturalē, ca și sculpturile, aũ păstratū, din moti-
vele arteī antice, dispozițiunile ornamentali de fi-
gure symetrice și acele capriçiose impletcirī de
frunđe și flori, de póme și paseri, de monstri și
geni, cari daũ unū aspectū așã de plăcutū bolte-
lor și pãreților diu locuințele autichităței. Unū
faptū și mai curiosū este cã Bosio a gãsitū, iutr'o
cryptã a cimiteriuluī S^{tu}lari Callistū, unū arcosoliū
unde se vedea cântãrețul frygianū Orfeū imblãu-
đindū, cu a sa lyrã, lei, cãmile și paseri, adunate

împrejură. Această imagine mythologică se află de mai multe ori repetită în sinul catacumbelor, și s'a recunoscut că sub chipul lui Orfeu, creștinii au figurat pre Christos, îmblânditorul naturei. Era tocmai timpul pe atunci când circula, sub titlul de antice poeme Orfice, diverse profetie apocryfe în versuri ellinesci, în cari se vestea și sosirea Mântuitorului. Se știe asemenea că, urmându spiritului eclectic al epocii sale, împăratul Alexandru Severu așezase în *larariul* său paraclisul său personale, chipul patriarhului Abraham alături cu al filosofului thaumaturgu Apolloniu din Tyane, și pe al lui Christos alături cu al lui Orfeu.

De vom cerceta acum cari sunt scenele din Vechiul Testament ce se reproduc mai adese în catacombe, vom constata că s'a dat preferență acelor cari se puteau mai lesne aplica la dogmele de sacrificiu și de mântuire ale noii religii. Sub forme de o simplitate cu totul antică, deși foarte puțin corecte în amănunte, pictorii și sculptorii creștini, au înfățișat mai bucuroși, pe Adam și Eva stând, în primul moment al căinței lor, de două laturi ale șerpelui încolăcit pre pom; pe Noe plutind singur preste ape, într'un mic chivot pătrat și primind din gura porumbiței ramura de maslin; pe Abraham gata a sacrifica Domnului pre fiul său Isaac; pe Moise isbind cu toiagul stânca, de unde țîșnesce un

isvorū; pe cei trei prunci din Babylonū, neatinși de flacărele în cari au fostū aruncați; pe Daniilū în grópă, cruțatū de leiī ce'lū înconjoră; în fine, și cu o simțită predilecțiune, pe profetul Ionă, în patru scene differite, adică aruncatū din corabiă, cu trupul golū, în botul căscatū alū unui monștru marinū; apoi eșșindū din gura chitului; pe urmă, rezinatū, cu gēndurī tanguōse, de o stāncă la malul mării; și în fine, culcatū și adăpostitū cu plăcere sub unū umbrarū, încărcatū cu tivge séu colocynthe. Pe semne, creștiniī din Roma credeā a fi solī de mântuire, ca și profetul Ionă, pentru acea nouă Ninivă.

Dintre scenele Nouului Testamentū, cele favorite sunt: Christos respundēndū de pre cathedră, cărturarilor și fariseilor, ale căror suluri de cărți sunt adduse de față într'o cutie séu *capsa* rotundă; Mântuitorul înmulțindū pânele în panere și vinul în anfore la nunțile din Cana Galileei; fetele înțelepte și fetele nebune așteptāndū pe mirele; Lazărū ințiatū, sub forma unei mumie înfășurată în pelincei; și apoi încă, paralyticul séu slăbănogul, plecāndū cu patul în care zăcuse, la spinare, după ce Fiul omului 'I a grăitū: «Ție dicū, scolă și «luāndū patul tēū, pasă a-casă!»

Christos este pretutindeā prezentatū sub figura unui june, cu pērul tunsū, fōră mustați nici barbă, purtāndū toga romană. Cercul de lumină séu nim-

bul nu înconjură încă alu său capu. Scenele patimilor sunt străine catacumbelor și foarte arare-ori apare Maica Domnului, ședându josu cu pruncul în brațe, său stându în picioare, cu mânele înălțate în susu spre rugăciune. Acastă pozițiune, în care adese, pe petre funerariu, se vëdă înfățișate femeu, este aceea sub care se presentă cei mai vechi închinători său *orantes* creștini.

Nu mă voiu oțri mai multu nici asupra chipurilor și icónelor de sânti, dintre cari cele mai frecuenți sunt bătrânele capete alăturate ale S^{tilor} Petru și Pavelu, nici asupra cinelor frățesci, său *agape*, în cari creștiniu se vëdă culcați în cercu pe unu tricliniu său patu anticu de mâncare, avëndu pe mesă, dinainté lor, pesci, coșuri cu pâne și ulcele cu vinu. Voiu pomeni iarăși, numai în trecétu, despre mormintele, prè cari sculptoriu său pictoriu au însemnatu uneltele meseriei răposatulu, său instrumentele cu cari elu a fostu torturat.

Dar trebuiă să vë semnalezu încă existența primitivă în cryptele catacumbali, a unui mare numărü de sarcofagie său mari sicrie sculptate în petró, cari de trei secolu în cöce, au fostu mereu strămutate în bisericile și în museele din Roma. Bosio a cunoscutu ca la dnoë-sute, pe cari erau sculptate, său arabescuri de stylü anticu, său semne symbolice creștinesci, său scene din Bibliă și din Evangeliu, său în fine simple glafuri paralelu șerpuite, de

pre unū motivū de decorațiune sculpturală, care imita forma anticelor rădăuitori de baiă numite *strigille*, și care este cu totul caracteristicū pentru primii trei, patru secolī ai erei moderne.

Atātū în sarcofagie, câtū și în simplele morminte sēū *loculi*, s'aū găsitū mai totū-d'auna micī obiecte plastice, mērunțișuri ce, de odată cu mortul, aū fostū depuse în grōpă, sēū înfipte în tencuiala āncō mōle cu care se astupa gaura lor; mai adesē se găsesce acolo cāte o monetă, contimporană cu epoca îngropărei; alte orī inelle și amulette, cu semnele vre unū symbolū creștinescū; în alte ca-suri, micī candele de lutū, și, în fine, vase sēū ulcelle de sticlă de mai multe feluri.

Acestē, fiindū mai totū-d'auna înfipte în miguna prōspētă a tencutelei, și acēsta întārindu-se cu timpul, ele nu s'aū pntutū scōte mai nicī o dată întregī; dar în mai multe din ele, s'a părutū cā arū fi sānge închiăgatū; însuși Bosio a datū deplinū credēmētū unei tradițiuni, care dīcea cā acelé eraū vase, în cari sāngele martirilor fusese adunatū cu îngrijire și depusū în ale lor morminte, «spongiis «exceptum in ampullis reponebant». Acēstă credință era, dīce-se, confirmată prin cuvēntul *Sanguis* și prin o ramură de palmī, ce se găsirē însemnate pe unele din ele. Vasele de sānge aū fostū suppu-se de archeologi și theologī la o desbattere din cele mai învīerșunate.

Dar s'aũ aflatũ în unele *loculi*, alãturi cu ose-
miutele sdrobite, adevãrate instrumente de torturã,
precum cange sãu cãrlige, *uncus*, dințĩ de fer, *pecti-
nes ferrei*, gõrbace de lanțuri cu sfãrcuri de plumbũ,
plumbei, și tãte aceste orribile unelte se pãstrãzã
și acum în museul creștinũ din Vaticanũ și în celũ
Kircherianũ. Aceste neĩduoșose dovedĩ ale crãnce-
nelor sufferințe încercate de martiriĩ credinței, implu
ãncõ și astã-đĩ suffletele de grãzã.

Pentru ca sã allunge omul așã fiorãse impresiuni
și sã scuture gĩnlgiul de doliũ în care își simte
mințile invãlnite dupã ce, — ca noi astã-sãrã, — a
cutrieratũ cetãțile morților și a pipãitũ uneltele de
torturã; ca sã resimtã în fine acea speranțã, acea
pace, și acea luminã, *Spes, Pax et Lux*, pe cari
le promittũ epitafiele din catacumbes, mai bine,
credũ, nu pãte face de-cãtũ sã cãrã o dulce alinare,
totũ de la una din acele suave și mãngãlãse legende
ale martirilor creștini.

Așã vomũ face acum și noi; iar illustrul Bosio,
carele ne a datũ, prin cartea sa asupra *Romeĩ sub-
terrane*, mai totũ contingentele de curiãse noțiuni
resummate pãnã aci, ne va offeri ãncõ, în *Istoria
patimilor S^{tei} Cecilia*, scrisã de dĩnsul la anul 1600,
elementele mai multũ sãu mai puçinũ archeologice,
pe cari se întemeiazã tradițiunea graçioșã a acestẽĩ
june martyre.

Nãscutã într'o nobilã și bogatã familiã senato-

rială din Roma, Cecilia, încă de copilă, își simțise sufletul incinsă de acelă doră ferbinte ală fericirilor ceresci. Aci pre pământă, palatele și comorile ei erau adăpostul și mângăierea săracilor; iar dinsa, fugiudă de deșertăciunile lumesci, numai in tănuitele crypte de sub pământă, acolo unde venerabilul archiereu Urbauă rostea credincioșilor cuvinte de mântuire, numai acolo își găsea pentru sufletă, alinare și întărire. Firea, impodobindu-o cu tôte farmecele frumuseței, o înzestrase și cu darul de a încânta pre toți, prin dulcele ei glasă și prin sunnetele armonioase ce mâna ei măiestră scia să scotă din oră ce instrumentă musicale. Când Cecilia cânta laudele lui Dumuedeu, se audeau ângerii de susă răspundădu'i cu melodii ceresci.

Ascultătore și suppusă la voințele părinților, ea primi dreptă mire pe junele și nobilul Valeriană, căruia 'i lipsea numai darul de a fi, ca dinsa, creștină. Dar când, îndată după cununnă, fecioră se vedă singură cu elă, ea îi declară că pentru totă d'ăuna inima și credința ei erau jurate unui altă soță, unui ângeră de la Dumuedeu. Valeriană nu voi să o credă și ceru să vedă pe acelă ce'i furase iubirea miresei sale. Atunci, dinsa îl mână la catacumbelă de pre callea Appiană, către papa Urbană, făgăduindă'i că acela îi va ridica de pre ochi vëlul ce'lă opresce de a vedă pre ângerul lui Dumuedeu, soțul ei. După o nôpte petrecută in tai-

nica cryptă, unde auzi numai șopta caviosă și înduplecătoare a bătrânului preot, adevărata lumină se arată lui Valerian. El, ca și Cecilia, își închină viața îngerului fecioresc al mântuirii, și curându-se cu sine, în sînul bisericii lui Iisus, pe iubitul său frate, pe tînărul Tiburciu.

Prigoniți amînduoi, fiindcă se împotriveauă cu despreț a sacrificia deilor păgănesci, ei fură judecați și osîndiți; dar sublimul avîntu cu care ei alergară la mörte, smulse din rătăcire pe tribunul Maximu ce era însărcinat să 'i ducă la suppliciu, și câte-și-trei căștigară împreună palmii glorioși ai martyrului. «Pășiți înainte!»—le șoptea Cecilia, cu mințile răpitate de îngerul durerilor,—«pășiți înainte, «ostași ai lui Christos! Lepădați de pre voi stratele «intunerecului și intrarmați-vă în ceruri cu mîndrele platoșe ale luminei!»

Dar curîndu după aceia, veni și rîndul ei. Cu semetă statornicia ea înfruntă amenințările judecătorilor și mărturisi în fața lor credințele 'i creștinesci. Acștia, temîndu-se de a provoca, prin suppliciu publicu ală virtuosei și multu-iubitei Cecilie, o întetire a fervorei în poporul creștinu, plănuiră a 'i da, în propria ei casă, o mörte tănuită. O închiseră în bașca aburosă a băilor, numită *caldarium*, și puseră să dea focu *hypocaustului* său cuptorului, de șapte ori mai tare de-cătū de obicei. Dar două zile și două nopți întregi petrecu acolo sânta, în

mijlocul aburilor ferbinți, fără de a simți nici cea mai mică suferință; ângerii din ceru vĕrsaă pe dînsa rouă rĕcorosă, și amestecaă ale lor glasuri cu cîntările ei.

Atunci se trâmise unu lictorū ca să'î trunchieze capul cu paloșul. De trei ori arma se isbi pe fragedul ei grumazū, făcĕndū numai rîni adĕnci; dar legea oprea pe gide de a lovi mai multu de trei ori, și elū se retrase. Feciōra căduse josū, pre lespeșile de marmoră. Ea nu voi ca să o ridice de acolo; ci, pe cînd sângele'î se scurgea cu încetul, glasul ei cînta laudele Domnului și împărțea âncō dani și mîngâferi la totu poporul, ce sosea de tôte părțile ca să fiă față la dulcea și sânta ei agoniă, și ca să inmōie scutice în sângele ei bine-cuvĕntatū.

A treia di veni și papa Urbanū; ea îlū aștepta spre a'î încredința ultima sa voință, care era de a consacra cultulu creștinescū, locuința în care, cĕrĕndū dupĕ aceia, rĕcĕla morței coprinse despuțerea'î pămĕntescă. Suffletu'î se înălțase în corurile celor drepti!

Astū-felū inmărmnrită, precum somnul eternū coprinsese fragedele și palidele ei membre, ea fu strămutată și depusă într'una din cele mai spațioșe crypte din cimiterinl lui Callistū. Credincioșii și papii decorară în urmă acelū cubiculū cu totu felul de prețioșe ornamente; dar cînd apoi, venirĕ desele urgii ale prădărilor barbare, întĕmplarea seū grija

creștinilor înfundă usșa acelei bolte, ast-felū încâtū, la anul S17, papa Pascalū cătā în deșertū mōștele santei Cecilie, spre a le strāmuta în cetate, împreună cu ale altor nenumērați martyri; neputēdu-le descoperi, elū cređu că le rāpise sēū le rāsipise lombardul Astaulfū.

Trecurē dece anni de atunci. Într'o nōpte, în basilica Vaticanului, cuviosul papā obositū, aromise ascultāndū psalmodiele priveghierei. De o-datā, ca într'o luminōsā vedenie, elū zāri o blāndā feciōrā cu veșminte āngeresci, care i se coborī în prēmā și'ī dīse : «Nu voīu ca silințele tale să rēmānā de-șerte ; tu ai căutatū despuīerea mea pāmētescā ; numai unū pārete, prin care îți auđeamū glasul, mă despārțea de tine. Eū suntū martyra Cecilia !»

Papa Pascalū se tređi, uimitū de acēstā fericitā destāinuire. Elū se întōrse curēndū în catacumba lui Callistū și descoperi îndatā crypta doritā. Când se ridicā lespedea ce accoperea trupul santei, membrele ei se vēđurē păstrāndū nesmintite, acea plāpāndā frumusețe, acea linā și sneritā simplitate din cēsul morței. Veșmintele ei și scuticele scāldate în sānge rēmāsese tōte la locul lor. Totū astū-felū fu strāmutatā sānta, în crypta bisericei din Transtevere, clādītā pe locul anticei sale case, și prenouitā de papa Pascalū.

Aceste tōte ni le attestā Anastasiū Bibliothecarul, în vieța sântului pontifice.

Dar mai trecere încă optu secolu la mijlocu, și, la annul 1599, sub papa Clementu alu viii^{le}, sarcofagul de marmoră și sicriul de chiparosu alu santei Cecilie furē din nou deschise. Bosio era marturū la acēstă pietosă operațiune, și ceea ce vomu spune este relatatu chiar de dīnsul.

Cardinalul Sfrondati, titularul bisericei, cu o cernică temere, trase binișorū zovonul de mătase ce era așternutū sub pleopa sicriului. Minune! neauđită minune! Nimicū intr'insul nu era schimbatū. Trupul virginale alu santei, învăluitū iu bogatele'i veșminte, sta culcatū pe partea'i dreptă, in postura simplē și mlădiósă a unu somnū linū și adūncū; mânăle ei, cu o grațiă firéscă, erau adduse diuainte; pelița grumazului se vedea pătată de loviturile paloșului și de șiróte sângerate; iar capul, imbroboditū cu o maramă, zăcea plecatū gingașū in josū pre lepede, cu fața întórsă spre fundul sicriului, pare c'arū fi vrutū să cruțe ochilor străini, spasmele spăimēntătoare ale morței. In préjmiă'i adiea ca unū dulce profunū, ca o bóre de candidă și senină sântenie!

Roma intrégă merse să se incline cu smerenie la minunatele móște.

Nu vomu acum să cercetezū aci pēnē la ce punctū adūnca evlaviă de bunū catholicū a lui Bosio a lăsatū câmpū liberū imaginațiunei sale, când elū vine a confirma cu formalē incredințare minunata conservare a móștelor multū sympathicei și gingașe

martyre Sta Cecilia; nu voiu nici să soiu decât acele mōște aū mai făcutū pe atunci și alte minuni. La ce să rāsipimū cu sceptică răcelā, acēstā blāndā și luminōsā vedenie?

Dar ceea despre care vē potū incredința și eū, este cā ea a inspiratū sculptorelui Stefano Maderno, o adevēratā minune artisticā, statua de marmorā, în care juna martyrā e reprezentatā în simpla și grațioasa posturā, pe care tradițiunea și mărturiile credincioșilor atestā cā ea a păstrat'o în timpū de patru-spre-ḍece secolī.

Acēstā minune, capū d'operā alū statuarei italiene din alū xvii^{le} secolū și unicā lucrare în care Maderno 'și a scnsū totū talentul sēū, se aflā de atunci aședatā sub altarul principale alū bisericei Sta Cecilia din Roma. De două sute cincī-ḍeci și mai bine de anni, toți visitorii acestei biserici în genere, aū admirat'o ca nna din cele mai fericite producțiuni estetice ale artei moderne. Dar, în ochii celui carele a consacratū antichitășilor creștine din cetatea eternā, o atențiune mai specialē, acea operā magistralē cāștigā o induoitā valōre. Fiindū, fōrā îndnoialā, conceputā și executatā sub puternica impresiune ce produsese în Italia investigașionile active ale lui Bosio, a căruī ardōre și perspicacitate de archeologū erau mereū stimulate de nū mare zelū religiosū, statua înī Maderno se învederezā ca o admirabilē simbolisare a spiritului. totūde-odatā candidū, naivū și entusiastū, carele a în-

spiratū eroicele devotamente ale martyrilor și mysticele beatitudinī ale vieței diu catacunbe.

Așa dar, de va lua cine-va bine sēma simțimēntului intimū ce lasă după sine studiul autichităților creștine, astū-felū cum Bosio l'a inauguratū cu o netăgădnită autoritate de maestru, în alū xvii^{le} secolū, de sigurū nu va putē tăgădui că minunata Sta Cecilia a Inī Maderno pōrtă, în correcta simplitate a formelor ei și în melancolica serenitate ce domnesce într'insa, o puternică resfrângere esthetică a acelufași simțimēntū.

De 'mī arū sta prin putință, domnilor, a vē pune acum sub ochī acelū capū d'operă artistică, v'așū dice cu incredințare : «Rēmāte-vē pururē acea
«frumósă imagine a gingașei martyre, linū ador-
«mită de somnul eternū, ca unū plăcutū symbolū,
«amintitorū despre meritósele revelațiuni archeolo-
«gice ale ilustrului Bosio!»

A PATRU-SPRE-DECEA LECȚIUNE

Controversele urmașilor lui Bosio în studii catacumbelor.—*Boldetti* și alții.—*Bonarotti* și fundurile de sticlă anrită. — *Ciampini*. — Primele monumente arhitectonice ale creștinilor. — Basilica și rotonde. — Noțiunile despre mozaică. — Cardinalul *Furietti*. — Mosaicele creștine din Roma și din Ravenna — Mosaicele în Oriente. — Capella lui Carlomagno din Aquis-Granum.— Sculpturile pe fldeș. — *A. F. Gori*. — Diptycele consulare și ecclesiastice. — Tăblițele ceruite din Abrudă. — Ochire retrospectivă asupra anticității etrusce. — *Dempster* și *Passeri*. — Caracterul fragmentat al studiilor asupra mediului-evă. — *J. J. Chifflet*. — Normentul lui Hilperik I și orfanăria Barbarilor. — Archeologia națională în țerrile Nordului.—“Acta Sanctorum, publicate de Bollandisti. — Argintarii Sântului Severin din Faviane.

DOMNILOR,

Amă dată, în rëndul trecută, o simțitoare întindere analysei lucrărilor lui Antoniu Bosio, creatorul archeologiei creștine. Natura materiei, foarte puțină cunoscută, mai allesă la noi, cari trăină înstrăinați de preocupățiunile bisericeii catholice, m'a îndemnată să descriu cu ore-cari amărunte, obiectul principale și primitivă al studiului din această ramură, adică cimiteriele subterrene seă catacum-

bele din jurul Romei. Le amă cercetată originea, le amă schițată istoricul, le amă prezentată pe scurtă structura și decorațiunile, amă căutată a defini spiritul cu care ele aă fostă privite d'a lungul secolilor, apoi și acela cu care, în ală xvi^{le}, știința archeologiei le a scosă de la uitare; în fine, m'amă cercată a da sémă și de impresiunea produsă mai întău în lumea cultă, de acestă studiū nou și atrăgătorū. Și. în tóte acesté, lucrările însemnate ale lui Bosio 'mă aă servitū, cumă amă dice, de urdělă, de typicū.

Maă puçinū, nici că se cădea eminentelū anticarū.

Dovadă despre meritele extraordinariū ale lui Bosio, staū chiar faptele și operile archeologice ale urmașilor sēi immediați în acelașū cercū de activitate. Nesocotindū pēnē la óre-care punctū, consciințioasa scrupulositate cu care maestrul făcuse, încă de la începutū, explorațiunile sale și înregistrase cu de-amăruntul rezultatele lor, succesivă *custodi* oficiali ai catacumbelor, printre cari se numără și vestitul Fabretti, lăsarē callea liberă și deschisă tutulor acela cari, dintr'o orbescă și nesocotită religiositate, răsturnăū fără cruțare prețioasele monumente subpământene, cu unicul scopū de a scóte dintr'insele óse, mai multū sēu mai puçinū autentice, de sânti și de martyri. Unū vandalismū cucernicū, nepăsătorū cu totul de valórea artistică

și archeologică a sculpturilor și mai ales a picturilor din catacombe, pustiéză atunci, în cursul de aproape un secol, anticele cimiterie. Abié decât, în acest răstimp, Fabretti, — și aci, mai luminată decât alții, — se ocupă a cullege o câtime destul de însemnată de inscripțiuni creștine, pe cari le publică, la 1700, într'un capitol special al întinsei sale opere de epigrafică.

De altminteré, în decursul acestui period de stérpicune sciințifică, pe de o parte, învățații și publicul luminat se mulțumesc cu citirea și admirarea séu criticarea cărței lui Bosio; pe de altă parte, căllugării din toate părțile și une-orî chiar și speculanții întreprind prin catacombe, de pe plac și fără control, cercetări și desgropări de ose sante, stricându séu răpind toate curiositățile anticarii, ce li se presentă. Asemené daraveri în ocele cu móște, cari se adducú fórte multú cu negoțul celor cari la noi facú curiósă meserie de aflători de comori, aruncă, — póte nu fără dreptate, — óre-care discreditú asupra descoperirilor din tãrrâmurile creștine ale Romei. Să lăsămú că însuși acelú spiritú de exagerată curioșia, care vedurémú că, în privința virtuților minunate ale móștelor de martyri, făcea nălucă chiar și unor minți sănétose și critice ca a lui Bosio, acelú bigotismú neraționatú inspira bãnufeli serióse antagoniștilor de totú felul ai autorităței ecclesiastice din Roma; apoi iar nimeni

nu se mai presenta ca să sntină cu dovezi științifice, autenticitatea istorică și arheologică a vechilor cimiterie creștine. Teologuștii protestanți, germani și englezi, deschiseră o adevărată campanie în contra însemnatelor descoperiri ale lui Bosio, și aserțiunile lor, deși adese foarte puțin întemeiate, întru ceia-ce privea mai ales caracterul religios al catacumbelor, pe care ei, fără de a le fi vădută, le confundaă cu *arenariile* și cu *puticulele* anticilor sclavi păgâni, începuse a câștiga teren în opiniunea publică. Chiar erudiți eminenti ai bisericii gallicane, precum învățatul și curajosul teolog și critic bisericesc J. B. Thiers, simplu preot de sat de pre lungă Chartres, (1636 -- 1703) și însuși ilustrul benedictin Mabillon, omul cel mai învățat și mai modest din Franca, se pronunțase în contra unor absurde superstițiuni religioase și în contra speciei ce se făcea în Italia cu mōștele de prin catacumbe fără de nume sigure, cu sângele închiăgat al martirilor, ba chiar și cu lacrimi de ale sântilor, adunate de ângerî în sticlute.

Întru acesté, se deșteptă îngrijirea și în cetatea pontificală. Pe de o parte, papa Clement al 19^{le} și urmașii lui opriră rigurosă explorarea catacumbelor de cōtre particulari, rezervândă acestu drept numai custoșilor autorizați de guvernul Vaticanului; pe de altă parte, și spre a răspunde la alle-

gațiunile de neîntemeiată scepticismă cari se răspândise în publică asupra caracterului antichităților aflate în catacombe, canonicul Marcu-Antonio Boldetti (1663—1749) publică, la anul 1720, sub titlul de *Osservazioni sopra i cimiteri dei S. S. Martiri ed antichi cristiani di Roma*, o carte de controversă religioasă. Într'însa opiniunile bisericeii romane asupra acelor antichități se află sprijinite pe argumente și pe descrieri archeologice, datorite interesanților explorațiunii la cari luase parte, în cursul de trei-deci de ani, acestui bărbat pios și învățat. Cu toate ale sale netăgădnite merite, Boldetti părăsise științificul methodu de expunere al lui Bosio, și dinșul se folosea acum de propriile sale constatări archeologice, mai cu seamă spre a susține și a deslega probleme de casuistică religioasă, la care elu subordina știința antichităților.

Duoi anticari, și mai erudiți decât dinșul în materiile archeologice, îl ajutase la publicarea sa; unul dintr'însii, Marangoni (1673—1753), carele în timpul de două-deci de ani, pregătise o mare lucrare asupra antichităților creștine, complementu îmbilșugat și prețios la descoperirile lui Bosio, avu nenorocirea de a perde toate manuscriptele sale într'unu incendiu, din care abie însuși scapă cu viață; două disertațiunii ce au rămasu de la dinșul tratându despre cimiteriele unor sânti, precum și două scrieri, una despre obiectele păgâne primite

în usul bisericelor creștine (1744), iar alta asupra cercului Flaviană sãu mãrețului Coliseu din Roma (1746), ne întemeiazã a deplãnge fõrte tare pierderea operei sale capitalã.

Ea nu s'a pututã înlocui nici prin noua edițiune a operei lui Bosio, adnotatã și publicatã din nou, între anii 1737 și 1754, de cõtre canonicul J. G. Bottari (1687 — 1775), sub titlul de *Sculture e Pitture sacre estratte dei cimiteri di Roma*, alã cãror adaosã principale la cele coprinse în opera *Roma Sotterranea* de cu unã secolã mai înainte, consistã în descrierea picturilor originale ce se aflase în trei arcosolie din catacumba S^{tu}lar Pretextatã, și în cari Bottari credu a recunnõsce subiecte creștine, travestite sub imagine și numiri mythologice pãgãnesce. Errõrea lui Bottari s'a rãsipitã abie în epoca nõstrã, când s'a doveditã cã acele trei morminte din cimiteriul cãiei Appiane, infãcișezã scene de mystere ale syncretismului sãu ecclectismului frygianã, cu cari s'aã decoratã mormintele unui Vincențiu și unei Vibie, amẽnduoi preoți ai lui Bacchus Sabezianul, și alã unor sectatori ai deului persicã Mithra.

Bottari, carele, osebitã de alte numerõse opere asupra frumõseler arte și litteraturei, a publicatã descrierea museului Capitolinã și a redactatã textul criticã la edițiunea codicelui vaticanã alã lui Virgiliu, decopiatã în gravurã de pictorul P. S. Bar-

toli, Bottari n'a făcutu, precum vedeți, mare sporu în sciința antichităților creștine.

Maî multu de-cătu lui, datorimă celui de alu duoflé ajutoru alu lui Boldetti, adică anticarului florentinu Filippu Buonarotti, (1661 — 1733) din familia marelui Michel-Angelo, carele, de-și senatoru în patria sa, nu nesocoti ocupațiunile archeologice, și typări maî multe cărți meritose cu asemené coprindere. Una dintr'acesté, și póte cea maî importanté, se attinge de-a-dreptul de antichitățile creștine și scóte la lumină nisce micî monumente din catacumbe, de unu caracteru fórté curiosu și pline de interesu.

Amă făcutu mențiune, în ultimul rōndu, despre vasele sêu butilcuțele de sticlă ce se găsescū în mormintele din catacumbe înfipte sêu îngropate în tencuială, și cari maî totu-d'anna nu s'aū pututu scóte de-cătu sparte și fragmentate. Sciți asemené că unele din aceste sticluțe aū datu pricină la lunga și învîrșunata desbattere a vaselor cu sânge de martyri; dar nu sînt acesté, cele de cari s'a ocupatū Buonarotti și despre cari voiescū acum a vă vorbi. În ceste-l-alte, în locū de induofose urme de sânge, rămase pe fundū, se vedū fórté netede și lămurite figure și inscripțiuni de aurū, fixate, maî totu-d'anna, pre partea cea dréptă și maî solidă, adică pre pictorul pe carele se așeđa josū vasul, sêu maî bine cupa.

Aceste figure și littere, tăiate fiindu într'o foiță subțire de metalu prețiosu, — foarte rară însă în argintu, — se lipeau la locul ce le era destinat și peste ele apoi, se așternea o altă placă de sticlă, care, la căldura focului, se ferbea cu vasul, lăsându a se vedé, de ambele părți, prin transparența materiei, chipul său scrierea puse la mijlocu. De acestu felu de vase, său mai bine, fundurî de vase, (coci din tencuiala, lovită cu ciocanul, se allegeau numai fundurile cu figure) Buonarotti a adunatu și a desemnatu, spre a le descrie, ca la șapte-deci bucăți, pe cari le publică și le explică în cartea sa intitulată : *Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro ornati de figure, trovati ne' cimiteri di Roma* (1726). Numéru lor s'a adausu cu multu de atunci în cóce, și archeologii moderni le au illnstratu cu lucrări mai complete. Cu toate acesté, opera lui Buonarotti este încă stimată pentru explicațiunile sale; într'insa sînt reprezentate mai toate subiectele, cari se întrebuințau în acéstă specie de decorațiune, ce pare a fi aparținutu, nu numai creștinilor, ci întregii societăți romane din cei trei sau patru primî secolî ai erei moderne. Déca produsele acestei industrii, în genere cam grosolană sub raportul desemnului, pörtă mai adese caractere ale noiei religiuni, și sînt mai frecuenți, de-cătü ori unde, în cimiteriele creștinilor, cauza este, pôte, obiceiul acestora de a de-

pnne, dreptu amintire, în mormintele lor, cupele de bcutu ce le fusese dăruite într'unu momentu mai solemnă alu vieței. În ori-ce casă, de la a patra sutime încôce, acestu felu de vase de sticlă aurită dispore chiar și din morminte. Cătu despre vechimea procederilor prin cari ornamentele lor erau produse, Buonarotti crede că o pôte împinge pêne în timpul lui Ptolemeu Filadelfu, în a căru vestită procesinne dionysiacă, figura «dnoe vase de sticlă daurite împrejură» *ὕαλινα διάχρυσσα δύο*.

Că nnele din vasele daurite ale catacumbelor erau de provenință cu totul păgână, nu mai pôte rămâne îndoufelă, când aflăm printre ele, funduri cu reprezentațiuni mythologice, precum figurele ȃeilor Erenlu și Minerva, ținându-se de mână; apoi a ȃescului pruncu Amor îmbrăcișându pe iubita sa Psyche, în mijlocul unui rotocolu, pe care se citește o erotică îndemnare ca acesta : *Anima dulcis, fruamur nos sine bile, zeses!* «Suffletul meu celu dulce, să ne bucnrăm de vieță sora de veninu. Să trăiesci!»

Observați, domnilor, această latinăscă pușinu correctă și curcită cu expresiuni grecesci. Urarea elinăscă *Ζήσες*, Să trăiesci! pare a fi fostu adoptată, în acei timp, de către Romani, totu astu-felu precum ȃicemu acum pe latinesce *Vivat!* în locu de : *Să trăiescă!* Urarea *Ζήσες*, ca și strigătul nostru *Vivat*, trebuiă să fi servitu spre închi-

nare la ospete, de ore ce o întâlneam așa desu pe fundul aurit al vechielor cupe de sticlă.

În cualitatea lor de daruri, aceste cupe amintează despre toate întâmplările fericite ale vieții, cu prilejul cărora fusesse offerite; de aceea, vedem pe ele năne-ori, jocuri de ale circului, vânători, și ca în lăută cu cari, în petrecerile favorite ale ippodromelor, proprietarul vasului întrecuse pe-seine pe rivalii lui. Alte ori, sânt chipuri isolate de particulari sâni de familie, mai multu sâni mai puținu numerose, cu numele lor și cu câte o urare de fericire; câte-va înfățișază duoii soți, cărora, la nuntă, li s'a datu cupa, cu o devisă de felul acesta : *Dulcis anima vivas!* sâni : *Saluti, pie zeses cum Donata!* și altele. Pentru creștini erau negreșitu de bunu auguru și acelu pe cari se vedeau chipuri de sânti, cu inscripționi dîcendû : *Dignitas amicorum, vivas cum tuis feliciter!* și : *Hilaris zeses cum tuis. Spes!* cum anu dîce : «Și la mai mare printre amici: să trăiesci fericitû, sâni veselû cu ai tei. Speranța bună!» Subiectul celû mai adese repetitû pe fundurile de vase creștine, este fôră înduolă, capetele S^{tilor} Petre și Pavelu. puse în față unul cu altul. Dintre acesté, nănele portu și inscripționi de unu coprinsu mai melancolicu, ori mai religiosu, precum : *Hilaris vivas cum tuis, semper refrigeris in pace Dei.* «Să trăiesci veselû cu ai tei și pnrare să te rēcoresci

în pacea Domnului»; dar altele, de-și pörtă în centru imagine sântite, ca, bună-öră a Bunului-Păstorü, spunü cetitorilor : *Concordi, bibas in pace Dei!* Öre, nu este aci unü jocü de cuvinte, întemeiatü pe diferența de pronunțiaune a litterei B în limbele grécă și latină? Dice öre vasul; «Fiți uniți, și să trăiesci, *vivas*, în pacea Domnului?» seü «să, bei, *bibas*, în pacea Domnului?»

Dar e de prisosü a vë mai cita inscripțiuni, cari tóte varieză în cercul urărilor și cuvintelor menționante pêne aci, precum și a vë descrie tóte subiectele ce reproducü mereü monogrammele, symbolurile și scenele cunnoscute din Vechiul și Noul Testamentü. Este änsë, la Buonarotti, unü fundü de cupă, aflatü la 1688, în cimiteriul lui Pontianü, pe care se vede unü măgarü alergëndü în fuga mare, cu unü clopoțelü de gütü; ca să nu rëmână vre-o înduofélă, i s'a scrisü d'asupra și numele *Asinus*. «Cine scie, dice anticarul, deca «nu din representaținneä ieslei sub care s'a născutü Mântuitorul, seü din modul intrărei sale în «Ierusalimü, căllare pe asinü, nu'si va fi luatü «origine, infama calumniä a păgänilor în contra «creștinilor, că adică dinși s'arü închina la unü «deü sub formă de asinü?»

Într'adevërü, în Apologeticul lui Tertullianü, găsimü următorul faptü, pe care aü venitü de curëndü a'lü adeveri monumente archeologice, osebitü

de asinul auritū de pre fundal de sticlă din cimiteriul de la Ūrsul pērosū. Iaia acum cu ȓice Tertullianū : (1)

«De curēndū, în acēstă cetate, s'a publicatū unū noū chipū alū Dumneȓeului nostru, pe care unul din acei 6-menī cari se năimescū spre a se lupta în jocuri cu fē-rele, l'a înfăȓișatū în pictură, cu o inscripȓiune de felul acesta : *ȓeul creștinilor, de nīmū măȓărescū*. Elū era cu urechī de asinū, cu copită la unū piciorū, cu o carte în mână și cu togă pe dīnsul. Noī amū rīsū și de numele și de forma lui; cōci la unū astū-felū de ȓeū curcitū se cădea să se închine numai acei cari s'aū dedatū cu ȓei ce pōrtă capete de cāni sēu de lei, și cōrne de capră orī de berbece, și cu de cei cari sūnt ȓapī pēnē la brēū și șerpī la picīōre, sēu cari aū aripe la călcāie și la spate Noī ne închināmū numai la unul Dumneȓeū!»

Profitū, domnilor, de acēstă nouă citaȓiune din apologia creștinismului a lui Tertullianū, spre a sfērși, precum amū început'o de-unăȓi, expune-

(1) *Tertulliani Apologet. xvi* : «Sed nova jam Dei nostri in ista proxime civitate editio publicata est, ex quo quidem frustrandis bestiis mercenarius noxius picturam proposuit cum ejusmodi inscriptione, *Deus Christianorum Onochætes*. Is erat auribus asininis, altero pede ungulatus, librum gestans, et togatus. Risimus et nomen, et formam. Sed illi debebant adorare statim biforme numen, quia et canino et leonino capite commixtos, et de capro et de ariete cornutos, et a lumbis hircos, et a cruribus serpentes, et planta vel tergo alites deos receperunt Quod colimus. Deus unus (st.)»

rea lucrărilor arheologice din alu xvii^{le} și al xviii^{le} secolu, relative la anticritățile din catacumbele romane. Dar aceste lucrări nu au constituitu întregul complexu alu studiilor de arheologie creștină din acea epocă. Pe tărâmul descoperitu de Bosio, unu au spicuitu cu sfielă, precum veduręți, rămășițe ale bogatulu său secerișu; alțit, urmându clinea timpulu, s'au coboritu cu cercetările lor la producțiunii ceva mai noui, său la datine și la monumente, create și adoptate de creștini, afora din cercul restrinsu alu catacumbelor.

Asupra celor mai însemnate din asemené cercetări, vomu arunca acum o răpide privire, încredințată fiindu că aceste lucrări, cu tôte ale lor lipsuri și rătăciru, au servitu fôrte multu sciinței, prin adunarea faptelor pe cari se rezimă cunnoscința originilor religiose și artistice ale lunei moderne. Materiele de cari se attingu lucrările despre cari vomu vorbi mai întetu, nu sânt încă cu totul din dominiul secolulu de mijlocu; ele ținū fôrte de aproape cu antichitatea, și pôte chiar din acéstă cauză, ele au deșteptatū atențiunea și au attrasū interesul anticarilor din alu xvii^{le} și alu xviii^{le} secolu. De n'arū fi statū în așa strinsă legătură cu ultimuu timpū clasicu al vieței și al artei antice, negreșitū că nici vechile rituri bisericesci ale creștinilor, nici monumentele ecclesiastice și civili din secolii năvălirilor de Barbari, n'arū fi pro-

vocată, pe acelă timpă, așa multe și approfondate studie de archeologiă. Dreptă e a spune că, în aceste studie, spiritul critică nu se repurtă cătuși de puçină asupra valărei esthetice a novelor producțiuni. Era lucru admisă de mai nainte că totă ce se împunea vederei prin cualități plastice superioră, totă ce se putea privi ca obiectă de artă, acela era, cu séu fără dreptate, rënduită printre operile antichității păgâne, pe când, din contra. numai lucrările întinate de rău gustă și executate de pe procederi neîndemânatică și grosolane, se consideraă ca unicele produse ale epocăi creștinescă, ce se inferase cu numirea de decadență a artelor. Totuși, să recunnăscemă că venerațiunea datorită prețului morale ală unor asemenea antichități religiose ale decadenței, nu era cătuși de puçină scădută în ochii anticarilor și al publicului, prin nesocotirea și desprețul cu cari încăpățenarea de clasicismă a spiritelor de pre atunci, le tăgăduia oră ce umbră de merită esthetică.

Pe astă-felă de principie este basată totă theoria archeologiei creștine din ală xvii¹⁶ secolă și din prima jumătate a celui următoră. Așa, spre exemplu, raționneză în totă decursul operilor sale asupra monumentelor bisericescă, meritosul anticară romană I. I. Ciampini (1633—1698), carele, la 1693 a consacrată ună volumă speciale, edificiilor sacre construite și dăruite cultului creștină de Constan-

tină-celū-mare, și a publicatū séū a lăsatū a se publica după mórte, duoē alte volume despre vechile monumente, și mai allesū despre ornamentarea lor cu mosaice profane și sântite, intitulatē *Vetera monumenta, in quibus præcipue musiva opera sacrarum profanarum ædium structura, ac nonnulli antiqui ritus, dissertationibus iconibusque, illustrantur*. Roma, 1690—1699.

Âmbele aceste scrierī offerū unū interesū viū și variatū, prin multiplicitatea de fapte și de notiție conținute în ele, precum chīar și prin mediocrele lor desemnuri, cari, în multe casuri, sūnt singurele imagine amintitoare despre unele vechi monumente, de atunci încócī perdute. Abstracțiune făcēndū de rătăcirile de critică, pe cari le semnalarēmū adinēuri, noțiunile istorice adunate de Ciampini asupra vechilor clădirī creștinescī sūnt câtū se pōte de instructive; elū a compulsatū nenumērate documente ale timpilor, spre a relata originea și vicisitudinile edificiilor și ale decorațiunilor arhitectonice pe cari le a descrisū. În cartea despre clădirile lui Constantinū, fiă-care din anticele basilice patriarhalī ale Romei, cea din Lateranū și cea din Vaticanū, a S^{tu}lui Pavelū afōră din cetate și a S^{tu}lui Laurențiu in Agro Verano, precum și multe alte vechi biserice din Roma, din Constantinopole și din felurite părți ale Italiei, ale Palestinei, ale Asiei micī și chīar ale Africei, clă-

dite s'au transformate în temple creștine, îndată după edictul din Milană, s'au descrise, de pre vechi autorități, cu ale lor primitive altare, oratorie, baptistere, crypte și mosaice.

Mai toate aceste construcțiuni se află subordonate la unul din cele două planuri predominante în epoca primitivă a arhitecturii creștine; unele s'au edificie basilicali s'au *Basilice*, adică spațioase sale în formă de lungi patrule, împărțite pe din lă-întru d'a lungul lor, prin două s'au mai multe șiruri paralele de colonne interioare, pe cari se rezimă ună accoperemântă cu căpriori, s'au cu grindăi aparente; altele s'au *Rotonde* baptisteriali, adică nisce bolți circulare, avându și ele une-ori, câte o galerie înconjurătoare, totă boltită, de care le despartă rînduri simple s'au împărechiate de stâlpi. Ciampini nu p'au vedea în ămbelă aceste planuri de-cătu forme consacrate de temple păgănesci și de pretorii antice, pe cari cultul creștinilor și le a însușit în pripă, fără de nici o preocupățiune artistică a sa proprie, și fără ca spiritul epocii să fi înată cea mai mică parte de inițiativă în corectele dispozițiuni și în frunosa decorare primitivă ale acelor edificie. Astă-felă caracterele speciale ale stylului arhitectonic, care s'a numit *neo-romană* — fiindă-că cu adevărul elă este o transformățiune creștină a anticei arhitecturii romane, — erau încă cu totul nesocotite; archeologii de pe atunci nu

s'arū fi pututū împăca cu idea că epoca decadenței a avutū unū stylū alū său propriū, cu merite originalī. Însele arhitectura și artele byzantine în genere, erau pentru dinșit anomalī, pe cari cătaū pururē a le delătura din studiele lor; și când nu le puteaū ocoli, atunci se mulțumeaū a afirma că totū ce era bunū și frumosū în creațiunile Constantinopolei și ale Orientelui, trebuia să fiā imitațiunii de pre operele antice, iar ceea ce nu purta acestū caracterū, nu putea nici într'unū chipū să aibă vre o valóre artistică. Cătū despre artele gothică, ablé déca vine vorba de dinsa, în cercetările de archeologiā monumentalē ale epocēi despre care tractămū; aceea, în orī-ce casū, era privită ca unū plodū grosolanū și nerunegatū alū barbariei, «*rudis indigestaque moles*».

Spre a reintra în cercul cercetărilor, și totū de odată alū errorilor lui Ciampini, voū semnala, dreptū exemplu, îndărătnicia cu care elū respinge afirmațiunea pozitivă a lui Anastasiū Bibliothecarul, în privința bisericei S^{tor} Constanța, despre care vechiul biografū alū papilor dice curatū că, de pre obiceiul timpului, acestū templu circularū fusese clăditū de împēratul Constantinū ca baptisteriū său boltă de botezare a basilicei S^{tor} Agnese de pre callea Nomentană, pentru ca, într'însul să fiā botezate sora și fiica sa, numite amēnduoē Constanța. Dar Ciampini a vădūtū pre boltele circulari din

prejurul tnrlei centrali, un frumos câmp de mozaică, semănat în răsernei, cu frunze, cu flori, cu mici vase, cu mici animale, și mai ales cu viță, cu ciorchine și cu genii conlegându și tescnind strugnri; această lucrare i s'a părtu pré multă perfectă spre a fi din epoca de decadență a In Constantinu, și elu a susținutu că baptisterinl Constantelor trebuiă să fi fostu unu templu anticu alu In Bacchus, la care împératul Constantinu a adosu numai dnoe grosolane mozaice, — recnnoscente mai târziu a fi din alu viii¹⁶ secolu, — ce representa, d'asupra nșelor, dnoe scene din Evangeliă.

Cu același spiritu de defavorabilu prejudecăți în contra artei creștine, a descrisu și a commentatu acestu anticaru, în a dnoa a sa operă, planurile și ornamentele architecturali, procederile de zidăriă și de construcținne, altarele, amvónele, porțile și sicriile sculptate, apoi chiar și accesoriile mobiliari, precum unele odóre și odăjdii ecclesiastice ale unui numărü însemnatü de vechi biserice din Roma, din Ravenna, din Pisa și din alte părți ale Italiei; dar materia asupra căria s'a întinsu cu mai mari dezvoltări, a fostu decorațiunea cu mozaică a celor mai multe din acele edificie.

Într'una din primele mele prelegeri, v'amü vorbitü, domnilor, despre originile acelei arte a mozaicei, care constă în formarea de figurü geometrice séu natnrali, dispuse nne-orü în vaste tabelluri pic-

turali, prin înfigerea și alipirea pe o tencuială pregătită în adinsă, a unor bucățelle, mai mult sau mai puțin măruntă, de piatră, de migdală ori de sticlă colorată. Această artă introdusă la Greci, — căci ea pare a fi fostă mai înainte cunoscută de Egyptianii și de Perși, — sub numirile de *μουσειον* și *λιθόστροπος*, iar mai târziu de *ψήφισ*, s'a răspândit foarte mult pe timpul împăraților romani, împărțită între trei diverse proceduri tehnice, cari se numeau: *opus tessellatum*, când particellele colorate de piatră sau de sticlă aveau forme geometrice și compunea simple îmbinări simetrice; *opus vermiculatum*, când ele erau măruntă tăiate spre a se pute dispune de pre configurațiunea obiectelor variate ce aveau a reprezenta în compozițiunii picturali; și *opus sectile*, când materia colorată, redusă în plăci de diverse mărimi și forme, se încastra în bucăți masive sau în pereți de marmură, scobiți de pre măsura incrustațiunilor. Cu mosaice s'au așternut mai întâi pardoselele în edificiile cele sumptuoase; apoi, acest fel de ornamentare se urcă pe pereții și ajunse pe bolțile interioare ale palatelor și ale bisericilor. Sub formă de *opus tessellatum*, ele împodobeau cu scinteițoare ornamente geometrice, împestrițate cu negru, cu roșu, cu alb și cu aur, altarele și strauale unora din vechile biserice, cum spre exemplu, în aceea a S^{tan} Clementin din Roma, unde totă chora e ocupată de o întinsă și gra-

ciôsă construcțiune de marmoră incrustată cu mosaice de felurite colorî.

În pavimentele, în mobilierul stabile și mai ales în decorarea interioară a zidurilor și a boltelor de prin biserice a căutat Ciampini elementele descrierilor și disertațiunilor sale asupra mosaicelor.

Cu vre o patru-zeci de ani mai târziu, cardinalul Alexandru Furietti (1685—1761), descoperitorul faimoselor pornbițe din Capitoliu, a publicat o carte și mai completă despre mosaică, *de musivis, vel pictoriæ mosaicæ artis origine et progressu*, în care a tractat pre-largu despre toate lucrările de acestu felu, câte s'au păstrat din antichitate și câte s'au executat în Italia pene în timpî modernî. Acestu cardinalu anticaru, cărnia îmi veți permite a 'i face acilê unu locșorù, este și pene acum o autoritate principalê pentru istoria picturii cu mosaică; totu dînsul, la locul unde aflate tabellul columbelor, adică în ruinele villei lui Adrianu de la Tivoli, găsi și duoi frumoși Centaurî sculptați în marmoră neagră cenușă, pe cari, pre-cătu trăi papa Benedictu alu xiv^{le} nu voi să 'i cedeze pontificelni, nici măcaru în schimbù cu titlul de cardinalu, dicendù că nu 'i pasă a fi *Cardinalul Centauru*. Ambele statue intrară în Capitoliu după a lui mörte; unul din Centaurî, celu mai ténëru, ridică o bătă păstorască cu o mână, și unu țepure în cea-l-altă; celu mai bătrănu e cu brațele

legate la spate, și pe trunchiul de copaciu, de care e rezimată callul, se vede atârnată o părechia de pedici séu de chîstecuri. Amînduoi parū a fi purtatū statue de copii pe ale lor șolduri. Duoi artiști greci, Aristeas și Pappias din Afrodisium sînt autorii lor.

Dar fă-ne acum mai multū aninte mosaicele creștine descrise de Ciampini. Nu voiu nuni de sigurū, cele trei-șeci și mai multe biserice din Roma, din Ravenna și de airé, în cari elū constată asemené decorațiunii; așū dori numai, pentru ca să vă rămână o idee ceva mai lămurită despre acéstă mărețā și durabilē specie de ornamentare arhitectonică, să vă menționnezū câte-va din principalele picturi musive, descrise și explicate în cartea lui Ciampini, și totū de-o-datā, să atingū, ca în sborū, istoricul și răspîndirea acestei arte în secolii moderni, în cari ea mai că nu s'a ispititū a eși din sinul bisericelor.

Întrebuințată în unele rari ocasiuni, chiar și în arcosoliile catacumbelor, noi amū vĕdūt'o consacratā decorārei edificiilor creștine, în baptisteriul S^{ter} Constanțe, unde asemĕnarea produțiunilor sale cu-ale artei păgāne, a inspiratū lui Ciampini cele mai neîntemeiate induoiei. Ca s'o recunnōsemū cu multū mai pĕtrunsā de influența ideilor creștinesci, trebuiā să mergemū a o căuta în câte-va biserice din Roma și din Ravenna, cari păstrēzā rămășițe în-

semnate de mosaice, lucrate încă de prin alu v^{le} secolu. La Roma, în măreța basilică a S^{ter} Maria-Maggiore de pre Escnilinū, clădită pe la annul 352 de papa Liberiu, semi-bolta din fundul absidei este și acum accoperită cu numeroase scene din Noul Testamentu, lucrate în mosaică, pe la annul 433, din ordinul papei Sixtu alu III^{le}; apoi iar, d'a lnn-gul același clădirī, d'asupra āmbelor șirurī de colonne, cari sntinū corpul edificīnlrī, se destinde unū brēu semēnatū cu vre-o trei-deci și șese scene din vechīl Testamentū. tabellurī de mosaică innegrită de timpū, dar cari nne orī te minnneză prin caracterul lor, naivū și totū de o dată impnnētorū. Ca unicū exemplū, voū cita scena, în care jndele Iisus Navī, sosindū grabnicū în ajutorul Gavaone-nilor, se răpede căllare, cu sulīța în mână, asupra Amorrhailor, și'ī rēstōrnă de tōte părțile, «surpāndu'ī pre ei Domnul surpare mare la Gavaonū», de pre cum grăiesce Scriptura. Ai dīce că armāsarul lnrī, ridicatū pe picīorele de dinapoi, are să sară afōră din pārete; iar căllerețnl, în focul pornirei sale, cu mantia fōlfiindu'ī pe nmerī, singurū fōră coifū dintre toți ostașīl sēi, își sgndnie lancea cu acea trininfătōre mișcare, ce Rafaelū a dat' o archangelnluī sēu Michailū!

Din Roma, să trecemū la Ravenna. Acēstă vechiă cetate, odinōră portū de mare vestitū pe Adriatica, iar acum ca și părăsită printre insalnbre bălțișnrī,

În vre-o două ore de țermuri, a păstrat, mai mult de-câtă ori-care altă localitate, nennumerate monumente ale înfloririi sale, care s'a brodit să fiă între alu IV^{le} și alu VII^{le} secolu, adică într'unu periodu foarte prețiosu pentru originea artei creștine.

Decorațiunile cu mosaică sânt, așa dar, în Ravenna, totu așa de numeroase ca și de interesante; din a lor mulțime, să allegem numai câte-va exemple din epoce diferite.

Iată, mai înteu, o vechiă clădire octogonă care servea de baptisteriu catedralei S^{nt}ului Ioan, zidită la 425 de episcopul Ursin; ornamentele ei musive și sculpturale, superpuse pe trei catari, offeru cea mai variată și mai grațiosă imbinare a diverselor procederi ale mosaicii: tablă multicolore simetrică aședate, impletitură de frunziș, chipuri de sânti și symboluri religioase, toate acestu accoperu păreții, pene la bolta tavanului, pe care, în centrul unui cercu formatu de chipurile apostolilor, Mântuitorul, cu trupul gol și scaldat pene la mijlocu într'o apă transparentă, primesce pe capul său, înconjuratu de nimbă, apele botezului, pe cari S^{nt}ul Ioan i le vearsă de pre o stâncă învecinată; între dinșii este o cruce naltă; d'asupra lui Iisus se coboră S^{nt}ul Spiritu, reprezentat printr'unu porumb. Dar, din apele rîului, ca o amintire a symbolice antice, esse unu bătrân pletos și încununat cu foii marine, d'asupra cărni se citește numele său,

Iordann. Vedeți că ne aflăm încă pe răzoul lăturașu alu artei păgâne.

Maș dincolo, iată o mică clădire boltită, în formă de cruce, cam infundată adî în pământu; aceea e capella S^{tilor} Nazarie și Celsu, pe care, pe la anul 440, a zidit'o, ca să'i fiă mormântu, vestita Galla Placidia, fiica lui Theodosiu-celū-mare, tutorea împărătescilor moștenitori Onoriu și Arcadiu, mēndra, nemilōsa și desfrānata soțā a gothulu A- taulfū și apoi a generalulu romanu Constanțiu. Aci totul se presentă sub întunecosul luciu alu unu așternutū de sticlăria civitā, semēnata, pe susū, cu stelle și împodobitā cu corōne și cu ramure aurite; în patru firide laterali, se vedū compozițiuni creștinesci de unū caracterū minunatū; cerbi adăpāndu-se la unū isvorū, porunbi albi sorbindū dintr'unū vasū — amintire pōte, a columbelor lui Sosus din Pergama —; apoi Păstorul celū bunū, rezimatū de cruce, în mijlocul turmei sale; și în fine, sântul martyrū Laurentū. cu crucea la spinare, răpeșindu-se, cu unū avēntū entusiastū, cōtre grătarul inflăcāratū ce i s'a pregătitū.

Din secolul următorū, din alū vr^o, pe cānd Ravenna era capitala exarchatulu byzantinū, dependente de împărății Orientelu, vom cita încă două edificie, faimōse atātū prin ordonnața lor arhitectonică, cātū și prin însemnatele lor decorațiuni de mosaică. Amēnduōe s'aū păstratū, fōră alterare, ca

modele caracteristice ale artelor din epoca de înflorire, pe când împăratul Justinianul înălța în Constantinopole, catedrala S^{tor} Sofia, a cărui bogată decorațiune musivă, lucrată pe câmpii auritū, stă încă în mare parte ascunsă sub tencuiala cu cari a fost acoperit' o Mahometanilor. De pre acelașu planū byzantinū, în formă de cruce, dar în proporțiuni cu multū mai mici, a fostū clădită, pe la anul 547, biserica S^{tor} Vitale, din Ravenna. Totul într'insa inspiră interesū din punctul de vedere alū artelor și alū archeologiei; dar mie, astăzi, timpul abié mi va permite să vă semnalezū cele două tabelluri de mosaică, cari, pe părășii absidei din fundū, seū ai altarului, representă, de o parte, pe împăratul Justinianū, și de alta, pe soția lui Theodora, înconjurați fiă-care de curtenii și curtenele lor, și purtându pe mână, vase sântite. Ciampini a credutū că aceste două scene, de o importanță neasemuită pentru cunnoscința celor mai mici amărute din bogatele costume ale epoci, infășișeză strămutarea mōștelor S^{tor} Gervasiū și Protasiū, fiū ai martyru-lui ravennatū S^{tor} Vitale, care s'a petrecutū chiar pe atunci. Fiă așa seū într'altū-felū, aceste două vestite compozițiuni sūnt cele mai splendide și mai curioșe prototypuri ale acelor icōne de ctitori bisericesci, alū căror usū s'a perpetuatū pretutindenī în decursul secolului de mijlocū, și cari noē ne a păstratū, în vechile biserice ale țerrei, chipurile și

portul multor domni, arhieriei și căpeteniei de totu felul, mai multă s'eu mai puțină illuștri in annalele trecutului.

Nu ne vomă depărta de Ravenua și de nume- róșele și precioșele ei mosaice vechi, mai nainte de a pomeni și despre basilica S^{tu}l^{or} Apollinare celu nou, pe care episcopul S^{tu}l Agnello, a pusă să o decoreze pretutindeu, la anul 570, cu pictură de mosaică. D'asupra celor duoă-șeci și patru columne interiori ale clădirei, se destindă, de âmbele laturi, ca la Sta Maria-Maggiore din Roma, câte ună brău așternută cu mosaice. Începëndu de la intrarea bisericiei, pe drépta, se vede, mai înteu, o clădire, *Palatium*, negreșitū palatul cu columne externe, pe care ilă iuălțase in Ravenna, regele gothă Theodoricu, și din care există încă ună zidū; apoi de acolo se pornesce ună șirū de duoă-șeci și șese sáuți martiră, bătrâni și tineri, toți in lungi veșminte albe, cu cercuri de lumină pe capū și cu câte o cununnă verde in mână. despărțiți unul de altul printr'ună arbore de palmă s'eu finicū, ale căror ramure s'applecă pe capetele lor; la fundū, spre altarū, acéstă serie se termină printr'o magistrală figură a Mântuitorului, ședëndu pe tronū, cu câte duoă așgeri de fiă-care parte. In fața acestei impunătoare procesiuni bărbătesci, se destinde brăul din partea stângă, care se începe cu înfăcișarea zidurilor cetăței și a portului Ravennei, numitū *Classis*;

urmază apoi, o serie de două-zeci și două sante feciore, purtându și ele nimburi la capu și cununi în mână, umbrite și ele cu foi de palmi; la caputul lor se arată Maica Domnului pe tronul, cu pruncul în brațe, și cu alți patru îngeri, de două laturi. De siguru acele blânde chipuri de martyre creștine, cu bogate veșminte, n'au corecțiunea de forme ale feciôrelor atheniane din teoriile panathenaice ale frisei sculpturali de la Parthenonul; dar nu este mai puțin adevăratu că decorațiunea picturală a mosai-celor din basilica S^{tului} Apollinariu, produce asupra privitorului, unu effectu din cele mai imposanți. Acele chipuri variate de martyri, de o parte, de sante feciore, de alta, purtându toate, cu o liniște cuviôsă, cununa martyriului lor, se presentă acolo, ca într'o galerie din locașele ceresci, ca într'o dumbravă a raiului, prin care omul nu se pôte strecura, fără de unu ôre-care simțimentu de pietôsă admirațiune.

Este dar o valôre artistică, — orî câtu de nepăsătorî s'arū fi arătatū cōtre dinsa Ciampini și contemporanii lui, — este o esthetică a artei creștine, pe care ne o invederăză, în modu puternicū, chiar și operile de mosaică de prin vechile biserice. Dar nu numai Roma și Ravenna, în decimii de clădiri creștine, nu numai Milanul, în unele capelle ale vechilor basilice Sant' Ambroggio și San Lorenzo, ne au păstratū specimene despre mosaica primilor secolî creștinesci; osebitū de anticele temple din Constan-

tinopole, desfigurate acum în gămii, apoi sînt încă, în diferite părți ale Orientului, iar mai cu sîmă în vechia cetate a Thesalonicului, foarte însemnate rămășițe de acestu felu. În această ultimă localitate, adevărată Ravennă a peninsulei Balcanice, baptisteriul rotundu alu S^{tu} George, astăzi Ortagi-Giamisi, pare a fi din epoca Constantiniană; splendida basilică a S^{tu} Dimitrie, acum numită Kasimiè, e din alu v^{le} secolu; biserica în răscruce a Ste Sofie sînt Aia-Sofia, din alu v^{le}. La fîă-care din acesté, din înălțimea boltelor și a păreților învechiți, chipurile de sînți și symbolurile creștine, lucrate cu mosaică, înfruntă, sub spoala lor cojită, mihrabele și versetele din Coran, sub care au voită a le ascunde cotropitoriș mahometani.

Artea mosaiceș s'a păstratū în imperiul Orientale, chiar și pe timpū cînd în Italia tôte procederile artistice căduse în uitare; astū-felū s'a întemplatū ca, în alu ix^{le} secolū. artiștiș byzantini, persecutați în patria lor de cōtre secta trinmfătore a Iconoclastilor, să caute asylū în Italia. Ei furē bine primiți de papa Pascalū i^u, carele deschise refugișilor greci, mai multe monăstiri din Roma, și le încredință ornamentarea cu mosaice a bisericelor prefăcute de dinsul, iar mai cu sîmă a Ste Praxede și a Ste Cecilie. De atunci, unū stilū, nou pentru Italia, originalū prin împeștrîrea'i armonioasă de colorī, dar foarte incorrectū sub raportul desem-

nului, se arată în mosaicele Romei. Nu multă după aceea, arta bysantină începe a decora cu mosaice de un caracter magistral, bisericile din lagunele Adriaticei, precum basilicele de la Torcello, de la Murano, de la Aquileia, de la Parenzo în Istria, și în fine, faimosa cathedrală a S^{tului} Marcu din Veneția. În toate acestea, domnește pe deplin stilul orientală, cu asprele sale forme și cu viul său colorit, desprindându-se pe câmpuri de sticlă aurită.

Când, pe la anul 1066, Didier, egumenul al vestitei mănăstiri benedictine din muntele Cassino, în regatul Neapolei, voi să-și împodobescă biserica, el îl trimise la Constantinople ca să-i aducă de acolo lucrătorii meșteri în arta mosaicei; asemenea au făcutul mai târziu și regii normanzi ai Siciliei, spre a accoperi cu mândre podobe de sticlă aurită și colorată, pereții Capellei Palatine și ai Duomului din Monreale de lângă Palermo. Dar nu trecu multă timp, și această artă redeveni cu totul italiană, astăzi-felul în-câtă, la 1298, aflăm că vestitul pictor Giotto a lucrat în mosaică minunatul tablou al pescuirii Domnului, numit *la Navicella*, care se poate admira și acum sub mândrul portic al S^{tului} Petru din Vatican. De atunci încôce Roma, Veneția și Florența au cultivat mereu arta mosaică, ce se părăsise cu totul în cetățile de dincoace de Adriatică, și, cu o discrețiune din ce în ce mai mare, impusă de marele preț și de anevoințele practice ale

meseriei, aŭ decoratŭ cu tabelluri musive unele bisericice principale ale lor.

În orî ce casŭ, vedemŭ cŭ acestŭ artŭ, în totŭ timpul, a rŕmasŭ mŕrginitŭ în țerrile meridionale ale Europei. Ca unŭ ce cu totul extraordinarŭ, ni se citŕzŭ de Ciampini, cathedra la sŕu mai bine capella circularŕ, pe care împŕratul francŭ Carlomagnu o clŕdi, la SO2, în reședința sa de la Aquŕ-Grani, sŕu Aix-la-Chapelle, și puse sŕ o decoreze cu mosaice, de cŕtre lucrŕtorî adduși din Ravenna. Din nenorocire, acea decorațiune, -- din care numai Ciampini ne a pŕstratŭ unŭ fragmentŭ de pre boltŭ, unde Mŕntuitorul se vede ședŕndŭ pe tronŭ, încunjuratŭ de sŕnți ce întindŭ spre dinsul cununne, -- din nenorocire ea a fostŭ stricatŭ și accoperitŭ cu tencuialŭ. Ceva urme dintr'iusa s'aŭ regŕsitŭ, sŭnt acum cŕțiva ani, și guvernul prusianŭ se ocupŭ a supune anticul templu neo-romanŭ alŭ lui Carlomagnu, la o restanrațiune ce'i va reda caracterul sŕu primitivŭ. Studiele moderne și indicațiunile lui Ciampini vorŭ fi de mare ajutorŭ pentru reinființarea acestui prețiosŭ monumentŭ alŭ artei creștine din secolul alŭ IX^{le} și alŭ gloriei împŕratului Carolŭ-celŭ-mare.

Sub multe priviri archeologice e, în adevŕrŭ, interesantŭ cathedra la Aix-la-Chapelle, pe care amŭ avutŭ ocaziune a o studia cu de-amŕruntul; dintre tŕte ale ei curiositŕți anticarî, voŭu acum, sŭ vŕ semnalezŭ numai frumosul anvonŭ poleitŭ,

care, într'alui XI^{le} secolu, a fostu dăruitu acestei biserice de împăratul Henricu alu II^{le}, și printre ale căru bogate și variate ornamente, constatămu existența a șese forte curiose sculpturi în alto-relievu, pe bucăți de fildeșu, ca de 28 centimetri. tăiate dintr'unu dinte de elefantu. crăpatu în duoë; din acele sculpturi, duoë representă pe deul Bacchus, rezimatu de o viță, adăpându unu leopardu; una pe Vinerea sėu pe deita marină Amfitrita. purtată pre valluri, de unu monstru amfibiu; a patra, pe divinitatea egyptenă Isis, sub formă și cu attribute cu totul europene; în fine, în cele duoë din urmă, se vede câte unu june rėsboinicu încununnatū de câte duoī genii; unul stă în picioru, într'armatū, cu coifū, cu sceptru și cu pavěză; cel-l-altū e căllare și, ca unu S^{tu} George, străpunge cu sulita o fēră. S'a discutatū multū asupra înțelesului și asupra epocēi acestor sculpturi. ale căror subiecte profane parū a fi în contradicere cu stylul aspru și grosolanū alu lucrăreī, stylū ce denotěză o epocă târđiă; fōră înduoțelă. ele ne presentă mythologia antică, exprimată prin artea unei epocē creștine și faciū, în ore-care chipū, antithesē cu sculpturele și cu picturele primitive din catacombe. în cari se vėdū, din contra, scene și symboluri ale noiei religiuni, reproduse de pre stylul și de pre ideile păgānismului.

Curioșele alto-relievuri mythologice din cathe-

drala carolingiană ne deschidă callea către ună nouă subiectă de studie anticarie, căruia nu ne putem dispensa de a'î face locă aci, în urma mozaicelor. Sculpturele pe fildeșă, reduse acum la proporțiunî cu multă mai modeste de-cătă în mărețele produse ale glypticei chryselefantine din timpul lui Fidias, au fostă una din industriile artistice seî de luxă, cari aveau mai mare trecere în societatea romană din primii secolî ai creștinismului. Ea, negreșită, se exercita în diverse mici obiecte de usă casnică și portativă; dar, dintre tôte acele mărunțisuri, ni s'au păstrată mai cu sēmă tăblițe lungărețe, de acelé pe cari cei vechi obicnuiau a le purta pe sine, aternate de brău ori de brață, spre a le avé la îndemână, cândă voia să scrie ceva pe ele. Acele portofollie ale antichităței se chiamă *pugillares*, când, prin proporțiunile lor se puteau coprinde cu pumnul; când erau ânsă mai măricelle și când se desfăcea pe balamale, în duoă, trei și mai multe foi, ele se numeau diptyce, δίπτυχα, triptyce, τρίπτυχα, pentaptyce, πεντάπτυχα, și în fine polyptyce, πολύπτυχα, când aveau mai multă de cincî tăblii.

Nu totă d'auna aceste tabelle purtărețe erau de fildeșă; pentru ômenii de rîndă, ele se făceau mai adese de lemnă simplu, precum de bradă, de teiu și de cimișiră; de bradă, bună-ôră sînt cele trei-deci și mai bine de tăblițe ceruite, triptyce com-

plete s \ddot{u} desp \ddot{a} rechiate, cari, in mai multe r \ddot{u} ndur \ddot{u} , de la anul 1790 \dot{s} i p \ddot{e} n \ddot{e} la 1854, s'au g \ddot{a} sit \ddot{u} in b \ddot{a} ile de anr \ddot{u} de la Ro \dot{s} ia Abrudului in Ard \ddot{e} l \ddot{u} , \dot{s} i se afl \ddot{a} acum resp \ddot{a} ndite prin munseele din Pe \dot{s} ta, din Clu \dot{s} \ddot{u} , din \dot{B} laj \ddot{u} , \dot{s} i din alte localit \ddot{a} ti ale Transilvaniei. Ele con \ddot{t} in \ddot{u} , scrise cu littere cursive latine, adese ori cu totul sterse, diverse in \ddot{c} risur \ddot{u} particulari, precum acte de asoci \ddot{a} tiune pentru in \ddot{m} orm \ddot{e} nt \ddot{a} ri, contracte de in \ddot{c} hiriere \dot{s} i mai alles \ddot{u} v \ddot{e} nd \ddot{a} ri, printre cari s \ddot{u} nt \dot{s} i v \ddot{e} nd \ddot{a} ri de sclavi; mai t \ddot{o} te p \ddot{o} rt \ddot{a} datele lor, dintre anul 131 \dot{s} i 167 dup \ddot{e} Christos \dot{s} i dau curio \dot{s} e indica \ddot{t} iuni asupra pe \ddot{t} recerei primilor coloni romani in provincia Daciei. In urma mai multor inv \ddot{e} ta \ddot{t} i str \ddot{a} ini, le a publicat \ddot{u} \dot{s} i le a explicat \ddot{u} , venerabilul nostru erudit \ddot{u} rom \ddot{a} n \ddot{u} , p \ddot{a} rintele T. Cipari \ddot{n} , in *Archivul pentru filologie \dot{s} i istorie*, din 1867.

Alte t \ddot{a} blite, a \dot{s} ternute pe din-l \ddot{a} -intra tot \ddot{u} cu c \ddot{e} r \ddot{a} s \ddot{e} u cu pelle, ori cu vre un \ddot{u} metal \ddot{u} m \ddot{o} lle, ca plumbul \dot{s} i cositorul, se f \ddot{a} cea \ddot{u} de lemne mai scumpe, precum l \ddot{e} m \ddot{o} tul \dot{s} i cedrul, de os \ddot{u} , de filde \dot{s} \ddot{u} \dot{s} i chiar une-ori de argint \ddot{u} \dot{s} i de aur \ddot{u} , im \ddot{p} odobindu-se pe din-a-f \ddot{o} r \ddot{a} cu tot \ddot{u} felul de ornamente sculptate \dot{s} i incrustate.

Un \ddot{u} obicei \ddot{n} , pe care noi il \ddot{u} putem \ddot{u} constata prin fapte net \ddot{a} g \ddot{a} duite ab \ddot{e} in al \ddot{u} v \supset l \ddot{e} secol \ddot{u} , se stabilise la Roma \dot{s} i in Constantinopole, ca dreg \ddot{e} -torii cei inal \ddot{t} i, precum mai alles \ddot{u} consuli \ddot{i} , preto-

rii și cnestorii, să dăruiască autorităților și chiar unora din plebeii de frunte, cu ocasiunea intrării lor în funcțiune sevă offerirei de jocuri publice, asemenea diptyce de fildeș, săpate în relief cu chipurile, numele și titlurile lor, și adese ori chiar cu alte feluri de figuri și de ornamente, mai totu-d'auna relative la împrejurările cari au datu prileju la aceste bogate și artistice offerte.

Printr'o norocită întâmplare, încă de la începutu, bisericile creștine luase și ele obiceiul de a înscrie în diferite cataloge, sub formă de dyptice, cari se păstraă cu sânteniă în altară și în proscomidă, numele credincioșilor, adică pe ale nouilor botezați, pe ale cununnaților, ale răposaților, ale dănnitorilor, ale episcopilor, ale preoților și chiar pe ale simplilor închinători și enoriași în vieță. Acesté erau, precum vedeți, sevă registre de acte civili, sevă pomelnicele, cari și pêne astăzi există în bisericile nôstre. Dar în timpul trecuți, preoțimea se îngrija pentru ca acele liste sevă matricule ecclesiastice să fiă înscrise pe tăblițe sântite, ἀγια δέλτοι, și de aceea, se folosi adese și de luxoșe dyptice consularii, ba une ori și de pugillarie cu representațiunii mythologice.

Astă-felă, au ajunsă pêne la noi, păstrate în biserice, ca scôrțe de pomelnice și de cărți liturgice, ună numără destulă de însemnată din acele prețioșe obiecte de usu profană, pe cari poetul Clau-

dianŭ le descrie în următoarele versuri din *Laudele consulatului lui Stiliconŭ* : (1)

«immanesque dentes

Qui secti ferro in tabulas, auroque micantes

Inscripti rutilum cœlato consule nomen

Per proceres et vulgo eant;»

adică de «acele tăblițe tăiate cu ferul în dinți uriași de elefantŭ, pe cari, între săpături strălucitorŭ aurite, se înscriseră cu roșu, numele consulului, spre a fi prezentate căpeteniilor și poporului».

Unŭ anticarŭ renumitŭ din alŭ xviii^{le} secolŭ, scolarŭ alŭ lui M. Buonarotti și, mai târziu, povătuitorŭ chiar alŭ lui Winckelmann, preotul florentinŭ Antonio Francesco Gori (1691—1757), carele își câștigase o cuvenită autoritate printre contemporanii săi, s'a ocupatŭ a întruni unŭ bogatŭ materialŭ de erudiție, pentru ilustrarea a mai multŭ de trei-deci vechi diptyce profane, ce 'i erau cunoscente, oșebitŭ de altele foarte multe de origină creștină. Gori n'apucă să tipărească elŭ însuși alŭ său *Thesaurŭ de vechi diptyce consulari și ecclesiastice*. Acesta e titlul cărții sale, care a apărutŭ cu doi-spre-dece ani după a lui morțe, în trei mari volume in-folio, însoțite cu frumoșe stampe.

Dispuse de pre ordinea lor chronologică, figurază

(1) *Claudiani de laudib. Stilic.* III, v. 346

în cele două d'ânteu, diptycele consularii, atât cele anonyme, cât și cele cu nume cunoscute, dintre cari cel mai vechiu este, de pre scirea lui Gori, al lui Flavius Felix, consul în Occidente la anul 428;— cel atribuit lui Stilicon, dintre 400 și 405, este iudicios, — iar cel mai modern, al chiar ultimului consul cu importanță pentru chronologia romană, adică al lui Anicius Faustus Albinus Basilius, din anul 541. Între dinșii se rînduesc diptyce de la alți un-spre-zece consuli, reprezentați în diferite moduri, totu d'auna cu un mare lux de amănunte, dar într'unu styl aspru și stângaciu. Pe când cei doi consuli citați, stau în picioare, mai toți cei-l-alți, îmbrăcați cu bogate veșminte, șed pe jețuri ornamentate și țin în mânele lor, emblemele dregătoriei; într'una sceptrul, *scipio*, cu acuila și cu imaginea împăratului la căpătuiu; în cea-l-altă, un fel de stergar ghiămuit, în formă de săculeț lunguț. Acela este *mappa circenses*, pe care consulul o arunca în arenă, ca să dea semnalul jocurilor diu circă. Se dice că acestu obicei l'a introdus Neron, când, într'o zi, prelungindu preste măsură ospetul său în Casa cea aurită, și auzindu cum poporul adunat striga de nerăbdare în Circul Maxim, se sculă de la măsă și își asvêrli șervetul pe ferestră, dându astu-fel ordin să începă jocurile.

Intr'unele diptyce, ca bună-ora în cele trei ale

lui *Flavius Areobindus Dagalaiphus Areobindus*, *vir illustris ex comite sacri stabuli et magistro militiæ per Orientem ex consule consul ordinarius* la anul 506, chipul magistratului are de asupra, sèu de laturile sale, capete din familia imperială, sculptate în medalliône. Într'altele, precum într'alũ lui *Rufinus Gennadius Probus Orestis*, din 530, se adauge și statuele încõifate a Romei vechi și a celei noue.

Dar și mai curioșe sânt scenele cari mai adese ocupă partea de jos a tăblițelor și în cari se vede, în genere, o imagine a jocurilor date publicului de consuli; aci, spre exemplu, vedem în ipodromũ, alergări de cai, inhămați câte doi la *bigæ*, sèu câte patru la *quadrigæ*; aci, luptele bestiariilor mascați și închingați, cu animale sèlbastice, lei, tigri și urși; aci, nenorociți aruncați fõrã apãrare printre fere; aci, jocuri innocenți ca mingé, sèu altele, de o comicã cruđime, ca osũnda de a'și apuca nasul între labele unui stacojiũ. Pe uuele diptyce se vedũ, la piciorerele consulului, nenĩ vèrsãndũ din saci, bani, giuvaierere și scumpe pugillarie, dreptũ semnũ de dãrnicia sèu *largitiũ*.

Precum amũ mai spusũ, cele mai multe din aceste tăblițe de fildeșũ s'au pãstratũ nealterate în thesanrele bisericelor; sũnt și unele ãnsã pe cari creștiniĩ au cercatũ a'și le însuși în modũ mai completũ; așa a fãcutũ papa Gregoriũ-celũ-mare,

când a trimisă reginei lombarde Theodolinda unŭ diptychŭ, în care a pusă să facă vechiului consultŭ anonymŭ o tunsură preoțescă pe creștetŭ și să'î prefacă sceptrul în cruce, botezându'lu cu numele *Sanctus Gregorius*, pe când imaginii similare de pre a doua tăbliță îi dete pe acela de *David Rex*.

Ca să nu mai lungescŭ, nu mă voŭu opri nici asupra unor frumoșe diptyce, cu multŭ mai vechi, pe care sŭnt sculptate scene antice, precum sacrificiele făcute de două june femei; o Musă cântându din lyră și unŭ poetŭ meditându; semi-deul medicinei Esculapŭ și firésca lui sócă Hygia seŭ sănătatea; apoi nici de altele curioșe, reprezentându apotheosea lui Romulu, seŭ portretul equestru alŭ împăratului Constanțiu triumfătorŭ. Voŭu trece asemené rapide pe d'asupra tutulor diptycelor curatŭ ecclesiastice, hierothecelor seŭ cutielor de mōște, ferecăturilor de Evangeliŭ și icónelor triptyce seŭ troițelor sculptate pe fildeșŭ, tóte acesté purtându pe ele symbolurŭ creștinescŭ, scene din Vechiul și din Noul Testamentŭ, chipurŭ de sântŭ și de personnage istorice din epoca byzantină.

Gori a făcutŭ din tóte acesté o bogată colecțiune, asupra căria scurtarea vieței nu 'i a permisŭ a'și întinde pe deplinŭ eruditele sale comentariŭ; elŭ ânsé a attrasŭ mai ântéiu atențiunea asupra acestei ramure de antichități mărunte, cari putemŭ dice că în Italia, în Orientele byzan-

tină și arabă, și apoi și în țerrile gothice, reprezentă artea sculpturală, în cea mai minuțioasă și mai îngrijită a ei expresiune, d'a lungul secolilor medievali, adică de la încetarea statuariei antice pînă la redeșteptarea din secolul alu xv^{le}.

Interesul acestui studiu s'a adaosă cu multe cercetări și cu multe descoperiri mai noue, consemnate, acum câți-va anul, într'o interesante notiță, de învățatul d' Fr. Pulszky, directoru generalu alu muzeelor din Pesta. Din așa îndemnă, societatea artistică din Englitera, numită *Arundel Society*, a întreprinsă a reproduce în gypsă, mai multă de patru sute sculpture pe fildeșu, începëndu de la anticele subiecte mythologice și diptyce imperiali și consulari, ca să ajungă pînă la uneltele ecclesiastice și la micelă obiecte de artă, lucrate în alu xv^{le} și alu xvi^{le} secolu. Într'o așa bogată adunătură de facsimili exacti, puse la unu locu în fața ochilor, se pôte studia, cu mare folosă, caracterele și desvoltarea artei glyptice în timpu de aprópe duoi-spredece secoli.

Complexul de idei esthetice ce dă unu asemené studiu comparativu este pôte chiar ceea ce lipsea lui Gori, în explicațiunile sale; cu tóte acesté, este unu faptu ce nu se pôte tăgădui, că lucrările acestui anticaru ań fostu spornice pentru sciință.

S'a întemplată ca noé, alu lui nume să ne vină înaintea cu prilejul operei sale asupra diptycelor de

fildesŭ; dar mai nainte de acésta, sagacitatea lui de eruditŭ se arătase în alte fórte numeroase și însemnate publicațiuni. Numindŭ numai câte-va din ele, veți judeca despre varietatea lor : la 1729, elŭ a tipăritŭ o carte asupra *Columbariului* său boltei funerarii a servitorilor lui Augustŭ și al Liviei, care, la 1726, se descoperise pe callea Apiană; apoi, în cursŭ de două-spre-zece ani, de la 1731 pênă la 1743, se ocupă cu explicarea și publicarea importanților monumente sculpturale și numărării adunate în bogatele musee din Florența; în același timpŭ, împărțindŭ a sa atențiune între toate felurile de antichități ale patriei sale, elŭ, pe de o parte, se cercă a explica unele rămășițe ale anticilor Etruscŭ, pe de alta, cercetă și descrie diverse curiosități medievale ale Toscanei.

La 1749, publică interesanta tablă de bronzŭ, care se aflase cu două ani mai nainte în ruinele Velleiei, lângă Piacența, și în care se arăta cum, printr'o ingenioasă operațiune financiară, marele împăratŭ Traianŭ da cu împrumtŭ bani de al thesaurului, municipielor de prin provincie, sub condițiune că interesele vorŭ servi pentru alimentarea și educarea copiilor. În Velleia, aveaŭ a se întreține astŭ-felŭ trei snte copii, dintre cari 264 băieți primeau câte 192 sestertie, adică 48 lei pe anŭ; iar 36 fete, câte 144 sestertie său 36 lei. Grijele răsbótelor, ale politicei unui vastŭ imperiŭ și ale mă-

rețelor clădirii de utilitate publică, nu făceau pe marele împărat să nesocotească creșterea generațiilor viitoare.

Gori s'a mai ocupat și de petrele gravate, publicând patru mari opere dactyliografice; iar la 1752, reproducându cu comentarii ale sale, o parte din thesaurul numismatic al elvețianului Andrei Morell, el a dat într'insul, o descriere prescurtată a colonnei Traiane. Să nu lipsim totuși a spune că parte din scrierile sale, și mai cu seamă *The-saurul diptycelor*, a fost editate de amicul său, anticarul G. Battista Passeri (1694—1780), carele și dînsul a dezvoltat, pe acelașu timp, o mare activitate în diferite ramure ale archeologiei. Lui, între altele, îi datoresc amatorii de măruntisuri anticarie o publicațiune foarte întinsă asupra candelor de lut, *lucernæ fic'ies*, ale antichității, publicațiune care, trebuiă să o mărturisim, dete științei moderne încă și mai puțină lumină de-căt, pe timpul lor, voru fi dată lumii antice, obiectele de cari ea se ocupă.

Prin anii vieții sale, este evident că Passeri trece preste termenul ce amu inpusă studiilor noastre actuali; dar, în orî ce secolu, sînt de siguru omeni ai trecutului, precum une-orî sînt și omeni ai viitorului. Laboriosul Passeri a cugetat și a lucrat în archeologiă pînă pe la 1780, ca și când n'arū fi trecut cu un pătrarū de secol în

era cea nouă a sciinței; preocupățiunile lui predilecte au fostu antichitățile etrusce, cari începuse pe atunci a se ivi mai dese, pe țerrămurile Toscanei. Sânt, domnilor, în cursul timpilor, momente cu deosebire favorabilă unei specie ôre-care de antichități, pênă atunci abie cunoscută; așa a fostu și cu cele etrusce de pe la 1750 înainte.

Să 'mă permiteți însă, în socotela *addendelor* și *corrigendelor*, de a cumpăni pasul ce, cu Passeri, l'amă făcutu preste hotarul nostru, printr'unu altu pasu înapoi. Ară fi trebuitu, când vorbeamă despre studiile antichităților italice în alu xvii^{le} secolu, să vă fi făcutu cunoscința unui originalu eruditu scoțianu, căldurosă theologu catolicu, și anticarū pe la sorôce. Thomas Dempster, născutu la 1579 din părinți nobili cari înzestrase patria lor cu duoădecă și optu de copii, studiă mai întăiu de la Justu Lipsiu și apoi cam de pretutindeni, cōc, nicăiri mulțumitū, elū colindă mai tōtă Europa occidentală, pățindū totū felul de neajunsuri și scriindū mereū la cărți, în cari cea mai vastă erudițiune se nomolea une-orī în raționamente false și în amăgiri precugetate. O imaginațiune infocată și o îndrăznělă fōră stavili cōrmuirē faptele ca și cugătările sale. Cu astū-felū de applecări de minte, elū scrise, la 1619, în Pisa, sub titlul de *Etruria regalis*, o carte în care adună mai totū anticul materialū litterarū asupra vechilor populațiunī tus-

cane, fără âusă de a face într'insa vre-o parte critică monumentelor acestui popor. Cartea eșși la lumină, abtă la auuul 1726, cu uuă addaosă de M. Buonarotti. La 1767, Passeri adduse și dînsul uuă puternică contingente la enthusiasmul vechitului erudită scoțiană, pentru națiuuea Etruscilor, în care amênduorora le plăcu a vedé uuă prototypă de perfecțiune ethică și esthetică. Câte-va mounmente sepulcrali, și mai allesă vasele zugrăvite, cari fucepeau a se afla cu grămada prin necropolele Toscanei, impinseră pe uoul etruscomană și mai departe de-cătă antecesorul său. Devenise pe atunci uuă puuctă de onore naționale pentru anticarii din Toscana. d'a lănda pe Etruscă mai presusă de tôte.

Acum ânsă Wiuckelmann era apprópe; elă avea să potolésca, cu perfectul său simță esthetică, asemeuă exagerațiunii, și, în urmă'i, critica viitorului avea să allégă mai multă adevără, de-cătă elucbrațiunile lui Deupster, lui Passeri și consortilor, din monumentele enigmaticului poporă ală Etruscilor. Să ne mulțumimă dar, cu atăta asupra studiilor etrusce, de o cam dată; le vomă regăsi, pline de o mai seriósă activitate, chiar la primăi pași ce vomă face, călcândă în periodul modernă ală annalelor archeologice.

Totă de odată, domnilor, să punemă acumă capătă și cercetărilor nóstre asupra studiilor de archeologiă creștină, pe cari, diu ală xvi^{le} secolă,

de când cu compilațiunile litterarij ale lui Panvinius și Baronius, le amă urmărită pênă la mijlocul secolului ală xviii¹⁶, recunoscândă, mai înteu, o neasemuită parte de merite lui Bosio, primul exploratoră ală catacumbelor romane și adevēratul creatoră ală archeologiei creștine, apoi prefirândă lucrările urmașilor săi, ale lui Boldetti, Marangoni și Bottari asupra cimitiriilor, ale lui Buonarotti asupra sticlelor aurite, ale lui Ciampini asupra edificiilor și mosaicelor religiöse, în fine ale lui Gori, — iar în modă incidentale și ale lui Passeri, — asupra sculpturelor pe fildeșă și mai cu sênă asupra diptycelor consulari și ecclesiastice.

Tôte aceste materij nu ne aă depărtată, în chipă pré tare simțitoră, de timpij anticij și de societatea romană; fiindă mai cu totul rēstrinse în primitivul cercă de activitate ală bisericei catholice din Roma, abié decă ele ne aă dată ocasiune pênă acum de a ne coborî în secolij și mai allesă în țerrile, unde nouă popóre își crease, în latură de ideile și de usurile antichităței, o viéță nouă. Pe de altă parte, ele ne aă lăsată înstrăinați și de mișcarea ce, pe aceiași timpij, se producea în sînul Orientelă creștină, cu care, încă de prin ală v¹⁶ secolă, Roma s'a aflată într'o ostilitate din ce în ce mai pronunțiată.

Amă cređută că voiu face bine a nu esși din cercul mărginită, pe care archeologia creștină 'și

l'a circumscrisă chiar din periodul său inițiale; de aceea voiu repurta, sub rubrica generală a studiilor medievale, alături cu câte-va imperfecte și fragmentate cercări arheologice făcute pe atunci în adevăratul dominiu al ărilor și al ăriilor, socotite de barbăre, ale secolului de mijloc, atât laborioase lucrări executate pentru elucidarea documentelor istorice din timpilor moderni, cât și informațiunile luate de erudiții occidentali asupra riturilor religioase, asupra usurilor civili și chiar asupra unor monumente plastice și litterari ale imperiului creștin de la Răsărit.

Iată-ne dar acum dinaintă unui câmp de studie, larg și variat, dar carele ni se presentă sub înfățișarea cea mai împetrită; voind să mă servă cu o comparațiune împrumutată din cultura pământului, și care, la noi în țară, nu vă pôte fi străină, v'așu dice că explorațiunea sciintifică a secolului de mijloc se arată, în decursul periodului ce ne ocupă, ca arătura cea împeticată, pe care muncitorii o fac în rariștele deștelenite ale unei păduri, pe când ei încă lucră a o curăța de buturugi; ici colé appare câte o fărămă de ogor, răsipite printre desișul sălbatic al codrului; pe alocur, lanul, de-și îngust, a răsărit des și mănos; dar din-coci, spicul sec și opăcit se perde sub năbușala buruanei.

Tot așa, când voim să ne dăm sēma despre

ceea ce aîn descumcată erudiții și anticarii din ală xvii^{le} secolă, prin chaosul învălnășatăi ală instituțiilor și ală creațiilor artistice, ce s'aă ivitū în Europa de la năvălirea Barbarilor încôce, totū așa întêlnimū niscăi-va puține lucrări rudimentarii și neîndemânatică asupra unor monumente plastice, și apoi, de altă parte, cercetări serioșe, stăruitoșe, minunate, făcute mai allesū cu scopul de a înlesni cunnoscința documentelor bisericesci, civili și literarii, atâtū ale numerôșelor mici staturi din Europa appusauă și nordică, câtū și ale îmbêtrânitului imperiū byzantinū.

Așa, dintre tôte ramurile în cari eă, de la începutul acestui cursū, amū rēspicatū sciința archeologiei, și din cari amū căutatū, pre-cătū s'a pututū să adducū mai numerôșe exemple, în succesivele mele prelegeri, dintre tôte specialitățile ce se refferū la studiul antichităților, fôră înduoală, acelea a Paleografiei și a Diplomaticiei aă ocupatū rangul de ântêtetate în lucrările întreprinșe pentru lămurirea originilor societăței moderne. Aceste lucrări aă avutū în vedere, fôră distincțiune, interesele religioșe și cele civili, economice și politice, astū-felū în-cătū, dēca, pe de o parte, ele s'aă applicatū a pune în lumină vechile tradițiuni și rituri ale diferitelor biserici creștine, pe de alta, ele aă elucidatū și aă adunatū materialū pentru cunnoscința critică a faptelor istorice și a aședēmintelor sociali din se-

colul de mijloc. Vomă avé dar, a le examina pe rînd, sub diversele lor fase, reprezentate atăt prin colosali lucrări collective ale unor laborioase asociațiuni de căllugări, căt și prin câte-va puternice și strălucite individualități sciințifice.

Aci ne vomă afla într'o pozițiune analogă cu aceea în care ne aș pusă meritoșele și neobositele lucrări ale erudiților exploratori ai antichității romane, cari, în ală xvi^{le} secolă, aș meritat, prin a lor nepregetată ardóre filologică și archeologică, numirea de *Gladiatoră ai republicei litterilor*; multiplicitatea, adîncimea critică și mai adese chiar simplitatea, astă-dă banală, a rezultatelor obținute de dinșii, printr'o muncă gigantică, nu mă voră îngădui póte a vă presenta analysea, nici măcară parțială, a operilor lor. Cum amă făcută cu scrutatoriă antichităților ethice ale vechei Rome, pe cari vi 'i amă numit, notăndă în trecătă principalele subiecte despre cari ei aș tractat, totă camă așa voiu fi silită acum a face și cu căllugării Bollandiști, Iesuiți și Benedictini, cu editorii de colecțiuni hagiologice și liturgice, de chronice și de chrysove vechi, cari în ală xvii^{le} și în ală xviii^{le} secoli, aș pregătită materială pentru istoria și archeologia mediului evă.

Dar mai 'nainte de a schița acestă rapide și descolorată tabellă, în care 'și voră găsi locul cercetările de hagiografiă și de diplomatică occidentală,

de paleografia, de archeografia și de liturgică bysantină, împreună cu figurile celor mai răsăriți dintre luptătorii acestor pacifice arene, să ne oprim, pentru un moment, asupra unui fapt curat anticariu, carele, în alii xvii^{le} secolii, este primul țer-rușu infiptu cu sfielă pe ună țerrămă archeologică, ce abié peste vre-o două sute de anni își va nimeri adevărații săi explicatori.

Sînt puține decimii de anni de când s'a mai răsipit, — și nu încă de tot, — dintre ómenii culti idea că ori-ce lucrare antică, aflată în țerrile europene, și în care se dovedesce o valoare artistică óre-care, s'eu celu puçinú ceva măiestriă, nu póte fi altú-ceva de-cátu unú productú alú industriei grece ori romane, din vre-una din epocel dezvoltărei lor. Desbateri de felul acesta se ținú încă și astăzi asupra unei prețioase specie de antichități cari, graçia capricielor sórtei și activității archeologice a timpului nostru, s'aú înmulțitú acum, în modú extraordinari, în fórte puçini anni. Aceste antichități sînt obiecte de mare prețú intrinsecú, gínveller de aurú masivú, împodobite cu petre scumpe, cari, — cu s'eu fórá semne de creștinismú, — provinú tóte, fórá înduolélă, de la popórele barbare de viță germanică, ce aú coprinsú Europa între alú ii^{le} și alú vii^{le} secolú, de la Gothii, de la Francii, de la Burgundii, de la Longobardii, de la Saxonii.

Pêné astăzi regiunile cele mai oppuse ale Euro-

pei, dar numai acelu pe unde au locuit ori au trecut semințiile gothice și tentonice, au destăinuit morminte și thesaure cu de acestă-fel de cimelie, caracterisate atât prin materialurile și formele, cât și mai ales prin procederile lor de orname-tare. Splendide vase de ospete și de altar, bogate teci de arme, și mai cu seamă podobe trupesci, corône, colette, cingători, brăcări, inelle și chiotori sêu fibule, și tôte acesté numai de aur și mai totu d'a una tixite cu scintetóre nestemmate și cu sticle feluritu colorate : Iată din ce se compune pirga rămasului archeologicu al regilor și al căpeteniilor barbare din primii timp ai istoriei medievale, în Europa.

În Rusia d'a lungul Tanaisului și Palus-Meotidel, în pustele Ungariei, în Banatu pe malurile Tisei, sub Carpații României, în vechile catedrale și cetăți lombarde, în necropolele burgundice și allamanice, pe câmpii de bătălia din Champania unde s'au lovită Gothii cu Hunii, în mormintele anglo-saxone și scandinave din Suedia și Danemarca, din Normandia și Britannia, la Toledo în reședințele regilor visigothii ai Spaniei, în provinciile nordice și centrale ale Galliei, unde 'și au întemeiată puterea urmașii franci ai lui Faramund, pretutindenți s'au găsită asemenea gînelle, cărora fiăși-care națiune modernă a voit să le attribue o origină și o numire locale, dându-le, când dreptă orfăurăria merovingiană, când

visigothă, când lombardă, când germanică, când hunică, când scythică, ba chiar și dacică.

Printr'un punctu ansă, printr'o procedere specială de fabricațiune, toate acele obiecte, așa multă răspândite, offeră neîndoișoasă dovadă a unei industrii cunoscută, practică și prețuită mai presus de toate, de către primitivele popore gothice și scandinave; acea procedere tehnică este obiceiul de a încastra petre și sticle, tăiate înadinsu, în ochiuri seū alveole de felurite desernne, formate cu fâșiore de aurū înguste, subțiri și aședate verticalū. Din cuvântul francezū *cloison*, îngrădire, s'a admisū, ca denumire a acestui felū de lucrare, termenul de *orfèvrerie cloisonnée*, căria 'i amū putē dice și noi orfăurăriă cu îngrădiri seū îngrădită.

În această categoriă de antichități de unū caracterū originalū încapū: frumoșa ferecătură a Evangeliei, primită și păstrată în biserica din Monza, de la regina Theodolinda; cununnele votive ale regilor Svintilla și Recesvintus, aflate la Guarrazar lângă Toledo și depuse acum în museul din Madrid și în alū ospelului Cluny din Paris; mărețele chiotori în formă de păseri, colettul și căldărușele ajurate, ce s'aū descoperitū la 1837 în Petrosa și cari se adăpostescū acum, gróznicū de stricate, în museul nostru din Bucuresci; în fine o mulțime de alte giuvelle, vase și arme, cu ornamente de petre și de sticlăriă încastrate, de prin câte-va biserici

și muzee, la St Petersburg, la Stockholm, la Pesta, la Vienna, la Londra, la Paris, la Oviedo în Spania, la Troyes în Champania, la St Maurice în Elveția, la Ravenna, la Roma și în alte localități.

Rolul însemnat ce joca muzeul nostru de anti-chități în această nomenclatură, m'a îndemnată a mă întinde cu ore-cari dezvoltări, cu totul contemporane, asupra unei materii arheologice, care, tocmai în mijlocul secolului ală XVII^{le}, adică la anul 1653, s'a strecurat mai înainte pe scena anticariă, sub aspectul unei răstălmăcirii, cu totul străină naturei sale.

Atunci, în cetatea Tournay din Belgia, vechiul Turnacm, capitală a Nervilor, pe timpul lui Iuliū Cesare, și mai târziu a primilor regi merovingianī, se descoperi în pământū, unū mormētū în care scheletul omenescū era încă acoperitū cu bogatele sale arme și podōbe de aurū : o spadă dreptă, ale căruī mānerū și tēcă erau decorate cu mēruntă sticlăriă roșiă îngrădită în foițe de aurū, precum și ornamentele hamutului de callū, printre cari se vedea și unū micū capū de boū de aurū cu granate; apoi diferite chiotorī de acelașū felū, o summă mare de bumbī și peste trei sute de albine, totū astū-felū formate, cari, împreună cu alte fireturī, serveau la decorarea haīnelor acum putredite. Mai erau și arme de ferū, o bardă sēn *francisca*, unū vērful de sulitā sēn de *framea*, apoi o brăçară elastică de aurū sēn

spinther, o minge de cristallu albū, o ferecătură de pungă, diferite mici vase și monete de aurū și de argintū bysantine din alū v^{le} secolū. Dar, printre tōte acestē, eraū și donē innee de aurū, din cari unul avea la tōrtă, o pétră cu unū chipū sculptatū în modū grosolanū, împrejurul căruia sta scrisū *Childerici regis*.

Induoielă nu putea fi; mormēntul era alū regelui francū Hilderik I^{na}, carele la anul 458, a începutū a domni în urma tatălui său Meroveū și carele, după ce a fostū gonitū de poporū din cauza relelor sale purtări, s'a reîntorsū peste optū anul, de la curtea regelui din Thuringia, răpindū pe soția acestuia, și a muritū la anul 481, în reședința sa din Turnaciū.

Descoperirea acestor regali desputeri mortuarii făcu mare sgomotū în cercurile anticariū și politice. Archiducele Leopoldū, guvernatorū alū Tērrilor-dejosū și le însuși și le lăsă, după mōrtea sa, în thesaurul imperiale din Vienna; dar la 1664, archiepiscopul electorū din Maiența, doritore de a și face mână bună pre lîngă Ludovicū alū xiv^{le}, obținū de la împēratul Germaniei acēstă legitimă moștenire a troulului francezū și o dăruī marelui rege. De atunci pēnē la 1831, ea stătu în diferite colecțiuni ale Parisului, adese-orī publicată și comentată de anticari; dar furii cari jăfuirē, în noptea de 5 novembre, cabinetul de antice de la Bibliotheca regalē, rāsipirē numeroșele mērunțișuri ale

acestui thesanrū ; dintr'insul s'aū găsitū în albia Senei, unde ei le aruncase de frică, spada cu téca ei, câte-va mici ornamente și unū dinte, numai unul din gura regelui Hilderik i^{na}. Acesté sūnt și acum expuse în Luvru.

Indată după ce, la 1653, s'a făcutū această importantă descoperire, J. J. Chifflet din Besançon (1588-1673), medicū alū regelui Spaniei Filippū alū iv^{le}, și apoi alū archiducilor gubernatori ai Țerrilor-de-josū, typări, la 1655, în Anvers, o carte sub titlul de *Anastasis Childerici i^{na}, Francorum regis, sive Thesaurus sepulchralis, Tornaci Nerviorum effossus et commentario illustratus*. Acestū publicistū, a cărui pennisă spornică scrisé, cu multă ușurătate, despre felurite subiecte archeologice, precum despre petrele basilidiane, despre ordinul imperiale alū Miellului de aurū, despre sântul gîl-giu mohoritū alū Mântuitorului, despre criniū emblematici ai regilor Franciei și altele, depuse aceeași erudițiune flnturatică în opera sa asupra mormântului regale din Tournay ; dreptū exemplu, vomū spune numai că elū explică capul de boū alū regelui francū prin imaginea bovină a Țenului egypténū Apis, că originea albinelor de pre veșmentu'i o caută pe antice camee ellene, că chioturile, alū căror acū de prinsū se mișca pe balama, sūnt pentru dînsul, condețe seū *styluri* de scrisū pe pugillarie ceruite.

Despre arta orfănrăriei la Franci, nu attinge nici o vorbă; și cu toate acestea, și *chronica* S^{tu}l^{or} Grigorie din Tours, și tradițiunile populare, și chiar monumente pe atunci existenți în diverse biserice, păstrău memoria vestitului argintar S^{tu}l Eligiū, pe care regele Dagobertū îl avea ca ministru, precum și a multor alte lucrări de orfănrărie din timpul merovingian. Asemene cestuini de istoria a artelor nu presentaū încă nici un interesu pre timpul lui Chifflet. Astăzi însă, ele ațită foarte tare curiozitatea archeologilor; dar ei sânt despărțiți în două câmpuri oppuse. Unii voru ca totă arta orfănrăriei cu îngrădituri să fiă unu productū alu industriei byzantine sau latino-byzantine; alții pretindū că ea aparține exclusivū, ca invențiune și ca practică, populațiunilor germanice. Adevărul, pōte, stă dreptū la mijlocū; cōci, deca, în speci-menele existenți ale acestei arte se recunoscū forme și practice, imprumutate învederatū de la cultura greco-romană, de ce, apoi iar, numai însoțite cu nețăgădnite urme ale barbarilor Germani, ni s'au păstratū pretutindenī asemenea antichități?

'Mi e tēmă că m'amū abătutū prē tare din cursul subiectulu meu, anticipandū asupra viitorulu cu prilejul cărței lui Chifflet. Să intrămū dar în limitele primei jumătăți a secolulu alu xviii^{le}. Într'insa trebnia, măcarū printr'o scurtă indicațiune, să recunoscemū că unii anticari din țerrile Nor-

dului începuse a se preocupa de antichitățile naționale, fiă ele chiar și barbare.

În Franția, originalul călugăr Dom Jacques de Martin (1684 — 1751) scria cărți despre originile, despre cuceririle și despre religiunea druidică a vechilor Galli, explicându chiar unele antice monumente celtice coprinse în Bretania, de pre theorie astrologice, și însoțindă ale sale publicațiuni, scrise într'ună stylă ușoră, elegante și sarcastică, cu stampe așa de puțină cuviincioase în-cătă poliția o-pri vëndarea lor.

Englezii, mai serioși, adună antichități din toate epocile, aflate pre teritoriul lor și le explica în colecțiuni speciale, precum sânt *Glosariul antichităților britanice*, typărită de la 1719 pënë la 1733, de eruditul William Baxter, și *Monumentele anglicanice*, repertoriu epigrafic locale, formată, pe acelașă timpă, de John Le Neve, cu concursul pasionatului și modestului anticar Tom Martin din Thetford.

În țerrile scandinave și germanice, mișcarea în acestă sensă nu fu mai puțină simțitoare. Vorbindă mai de-unădă despre inscripțiunile runice, v'amă menționnată pe Olaus Worm și pe Verelius, cari, împreună cu mai mulți alți erudiți locali, întreprinsese în Danemarca și în Suedia, publicarea și elucidarea monumentelor antice ale patriei lor. Mai de nainte încă v'amă vorbită despre eruditul Con-

radă Pentinger, carele, de pe la 1506, scrisese asupra minunilor anticarie din Germania, precum și despre geograful Abrahamū Ortelius, care, la 1596, a prezentatū într'o carte, *Imaginea secolului de aurū*, ceea ce pentru dînsul era sinonimū cu *vięta, moravurile, riturile și religiunea vechitor Germani*. Cu unū pātrārū de secolū mai tārđiū, adicā in alū xvii^{le}, unū altū geografū din Danțigū, Filippū Cluverius (1580—1623), carele, in numeroșele'ī cālătorie, invęțase mai tōte limbile Europei, descrise cu multā sagacitate, dar și cu multe exagerațiuni patriotice, in trei cărți specialī, starea anticā a Germaniei, cu a Vindeliciei și a Noricului, pe cari le cunoscea bine din lunga sa ședere in Austria și Ungaria. Multū timpū cartea lui Cluverius despre Germania anticā a fostū ca și unū titlu de gloriā alū popōrelor teutonice.

Cu nū secolū mai tārđiū, activitatea istoricā și anticariā se incinsese cu multū mai mare printre erudiți germani. Nu pușinū contribuise la acēsta ilustrul filosofū Leibnitz, carele, cu geniul sēū luminosū și cu nepregetata sa ardōre la lucru, dase studiilor istorice o tendență criticā plinā de temerurī, și astū-felū, indemnase pe toți la cercetārī active asupra originilor și annalelor patriei. Leibnitz a muritū la 1716. Cu cāștī-va anni mai nainte, pastorul lutheranū din Apenrade in Holstein, Trogill Arnkiel, partisanū āncō de pe atunci

alū ostilităților în contra guvernului danezū, scria despre viața, faptele și petrecerea străvechilor popore din mējă-nópte, *Der uralten mittlernächtsichen Vaelker Leben, Thaten und Bekehrung*, (Hamburg, 1703) o carte în care tracta, pe rōndū, despre religiunea păgână a Cimbrilor, despre cornurile de aurū aflate la 1639 în Gallehus, satū din Jutlandū, despre usurile funerariū ale păgănilor, și în fine despre viața păgănescă a Cimbrilor. Totū în decursul primei jumătăți din sutimea a XVIII^a, bavarezul I. Schilter a lună și publică în Ulm, (1727) unū Thesaurū de antichități teutonice, bisericesci, civili și litterariū, ilustrândū și explicândū mouumente naționali și latine ale vechilor Franci și Allemani, și mai cu sēmă de acelé cari aveau raportū la epoca carlovingiană.

În primul annū alū periodului următorū, la 1751, meritosul Schœpflin avea să începă publicarea prețuitei sale descrieri archeologice a Alsației, sub titlul *Alsația illustrata celtica, romana, francica*, monumentū litterariū care, prin pacienta gravitate și prin methodul criticū cu cari este compusū, lējă Alsația de corpul națiunei germane cu mai multă tăriă morală, de-cătū cuceririle armatelor prusiane.

Din tóte acesté se póte vedé că, în alū XVIII^{le} secolū, anticariū germani nu mai erau de-felū aceia cari credeaū că óllele funerariū ale strămoșilor lor cresceau de sineși pe snb pământū.

Totă multă-răbdătoare activităţi a erudiţilor de viţă germană datoresce biserica creştină şi sciinţa istorică, acea colosală lucrare hagiografică, care poartă numirea de *Acta Sanctorum*, şi care s'a preurmată în cursul de două sute de ani, spre a ajunge a forma 54 de mari volume in-folio. *Mineiu* critică şi completează alu ritulu catholice, această colecţiune conţine vechile documente asupra vieţilor de sânti, dispuse de pre lunile annuului şi de pre zilele, în cari biserica îi sêrbéază.

Unu căllugêră iesuită flamandă, Ioană Bolland, născută la 1596 şi rēposată la 1665, întreprinse pe la 1640, cu ajutorul unu confrate alu sêu din Ollanda, Godfredă Henschen, închişă amēnduoi într'o sârăcaciôsă chiliă, această lucrare seculară, căria începētorul sêu îi lăsă pentru totu d'auna alu lui nume. Într'adeveră toţi invēţaţii monachi, — cei mai mulţi din societatea lui Gesu, — cari pēnē în timpul nostru, au colaboratū la această immensă colecţiune, au primitū cu mēndriă numele genericū de Bollandisti; printre dinşii însē, au fostū şi bărbaţi ale căror nume merită o menţiune personală, cum, spre exemplu, lădatul Daniilă Papebroeck din Anvers (1628—1714), carele, în notele critice făcute asupra actelor din lunile martie, aprilie şi maiu, a stabilitū cele d'antōru principie ale sciinţei diplomatice.

Dar mi se va dice : <întru ce ore vieţele sânti

ților potă ele figura printre lucrările său printre documentele archeologiei?»

Ună răspunsă cu argumentări theoretice ară fi cam lungă pentru momentul de față, și pôte chiar nu așa doveditoră ca simplul faptă pe care îlă voău cita, spre a sfârși.

În đioa de 8 Ianuarie, biserica catholică sër-béză printre alții, și pe Sântul Severină, apostolul Noricului. În colecțiunea Bollandistilor găsimă la acea đi, vieța acestui sântă, povestită de preotul africană Eugippiu din ală iv^{le} secolă.

Acolo vedemă cum provincia romană a Noricului, de pe malul dreptă ală Dunărei, rămasă fără stăpănă și în prada năvălirilor barbare, află, între anii 454 și 472, ună sprijină blândă și puternică în pietosul ei episcopă, Sântul Severină, aședată în cetatea Faviane, nu departe de actualul orașă Passaă.

Din colo de Dunăre, conăcea pe atuncă sëlbatăca națiune a Rugilor, cari, de câte ori le venea bine, treceău riul, jăfutaă câmpiile din jurul cetăței și luaă în sclaviă pe câți din Romani puteău pune mâna. Severină, cu vorbe bune, cu amenințări cerești, și une-ori și cu bani, isbutea a scăpa și a întorce a-casă pre multe din oile de sub păstoria sa. Regele Barbarilor, numită Fava, era ună omă cam sficioasă, care se îndupleca lesne la cuvintele pëtrundătoare ale cuviosului preotă; tocmai de aceea,

soția lui, mândra regină Ghisa, fiică îndârjită a sălbăticiiei teutonice, ura din sufletu pe Sântul Severinū și 'i nesocotea înțeleptele și blândelee povețe.

«Într'o di, — adaoee viéța sântului, (1) — după ce însăși regina se răpedi într'unu satū învecinatū cu Faviane, și porni în pripă dincolo, preste Dunăre, pe mai mulți ómenī spre a 'i suppune la lucrările cele mai grele, omul lui Dumneđeū trâmise unū solū la dinsa ca să 'i cêră a le da drumul. Dar ea, scoțendu'si focul în furii muieresci, porunci să i se întórcă dreptū răspunsū, aceste aspre cuvinte : «Caută tu, șêrbū alū lui Dumneđeū, de te ascunde în chilia ta, cõci noi suntemū liberi a dispune cum voimū de șerbii noștri.» — Omul lui Dumneđeū auđindū acesté dișe : — «În tine mă încredū, Dómne Iisuse Christóse, și sciū bine că de nevoiă se va îndeplini ceia ce cu voiă, nu vrea să facă acea muiere nesocotită.» — Curêndū după aceea, sosi și pedépsa care înfrânse sufletul semeței femeī. Barbariī închisese într'o bașcă sub pază, pe mai nmulți argintari, pentru ca să le lucreze podóbe regalī. Fiīl numitului rege, unū co-

(1) *Bollandus*, acta sanctor Ianuarii. Tom. I. p. 488 : «Nam cum quadam die in proximo a Favianis vico veniens, aliquos ad se transferri Danubio præcepisset. villisimi scilicet ministerii servitute damnandos, dirigens ad eam vir Dei, ut eos dimitteret postulabat. Verum illa facibus feminei furoris exæstuans, mandata reportari jussit asperissima : «Ora, inquit, tibi serve Dei in tua cellula delitescens, liceat nobis de servis nostris ordinare quod volumus.» Hæc igitur audiens homo Dei : «Confido, inquit, in Domino Iesu Christo, quia necessitate compellor explere, quod prava voluntate desepxit.» Velox itaque secuta correptio, animum prostravit arrogantis : quosdam enim aurifices barbaros, (*aurifices et Phrygiones Romanos*) pro fabricandis regalibus ornamentis

pillașu numitū Frederik, ch̄iar în ȃioa cānd regina înfruntase pre omul lui Dumneȃeu, se ispiți, printr'o curiositate copillārescā, sǎ intre la dînșii.

Atunci argintarii închipuire a pune cuțitul pe peptul pruncului, strigāndū cǎ ȃca cine-va arū cuteza sǎ ȃȃtrundǎ acolo, mai nainte de a se fi juratū cǎ le dǎ libertatea, ei vorū strāpunge mai āntēiu pre fiul regelui și apoi se vorū uccide înșii, de ore-ce lor nu le a mai rēmasū nicī o altǎ speranțǎ de viețǎ, fiindū suppuși tōtǎ ȃioa la o muncǎ fōrǎ de repaosū. Auȃindū acestē, regina cea crudǎ și nelegūitǎ, își rupse de durere veșmintele de pre dînșea și strigǎ intr'astū-felū : — « O, Severine, șerbū alū lui Dumneȃeu, astū-felū ore își rēsbunǎ Dumneȃeu tēu de injuriile ce i se facū ? Ore, prin rugile tale āi obȃinutū ca, pentru desprețul meū, sǎ mi se impunǎ o așa crudǎ pedēpsǎ și sǎ fii tu rēsbunatū în rodul inimei mele ? » Și astū-felū, rostindū totū felul de cāințe și de ticăite bociri, ea recunoscū cǎ pentru culpabila ei nesocotire a cuvintelor șerbului lui Dumneȃeu, pătimea o torturǎ așa de crudǎ, și trāmise îndatǎ ómenī cǎllǎri ca sǎ cērǎ ȃertare ; iar pe Romanii, pe cari îi priusese și apoi nu voise

clauserat arcta custodia. Ad hos filius memorati Regis admodum parvulus, nomine Fridericus, eodem die quo Regia servum Dei contempserat, puerili motu concitus introivit. Tunc aurifices infantis pectori gladium imposuere dicentes, quod si quis ad eos absque juramenti p̄æfixo ingredi conaretur, parvulum regium primitus transfigerent, et semetipsos postea trucidarent; quippe cum sibi ullam spem vitæ promitterent, macerati dinturuis ergastulis. Hic auditis Regina crudelis et impia, vestibus dolore conscissis, talia clamabat : « O serve Dei Severine, sic a Deo tuo illatæ vindicantur injuriæ ? Hanc mei contemptus ultionem effusis precibus postulasti. ut in mea viscera vindicares ? » Itaque multiplici contritione ac miserabili lamentatione discurrens, fatebatur de pro sce-

a'î înapoia la a lui cerere, îi porni, și argintarilor, către cari se legă cu jurământă că'î va libera de'î voră lăsa copillul, asemenea le dete drumul, ca să se întorcă pe la casele lor.»

Acum, domnilor, ce cullegeam noi ore pentru archeologia din această hagiologică anecdotă? De nu mă înșelă, e chiar o soluțiune a desbaterii dintre anticari, asupra proveninței orfănrării Barbarilor.

Regina Ghisa prinde cu sila argintari romani și'î pune să'î lucreze fără pregetă podobe regali, sub ochii ei, și de pre placul ei. Cam totă astăfelă, pare-mi-se, a trebniță să fi fostă lucrata cele mai multe din scunpele gîuvelle barbare, pe cari vi le amă citată mai adinării.

Iată ce felă de învățături archeologice ne dau cu grămada viețile de sânti ale Bollandistilor.

lere contemptus, quod in servum Dei commiserat, plagæ præsentis ultione percelli. confestimque directis equitibus veniam petitura, et Romanos quos ea die tulerat, pro quibus rogantem contempserat transmisit; et aurifices protinus accipientes sacramentum ac demittentes infantulum. pariter et ipsi demissi sunt.»

A CINCI-SPRE-DECEA LECȚIUNE

Lucrări de diplomatică asupra documentelor medievale. — Benedictini. — *Maillon* și *Muratori*. — "Palæographia græca, a lui *B. de Montfaucon*. — Studii asupra anticlităților byzantine. — *Du Cange*. — Cercetări și publicații asupra ritului orthodox. — *Simeon* Thesalonicul. — Publicații enciclopedice asupra arheologiei. — Thesaurile grece și romane ale lui *Gronovius* și *Grævius*. — Manuale de anticlități. — "Bibliotheca antiquaria, a lui *Fabricius*. — Ebraiștii ebrei. — Monumentele figurate ale lui *Montfaucon*. — Dictionarile istorice. — Înmulțirea Academiei și Societăților de învăț. — Spirit general al mișcării arheologice din Europa, la mijlocul secolului al XVIII. — Conspicuu al materiilor și al metodei din aceste prelegeri. — Caracterele învățământului universitar.

DOMNILOR,

Astăzi, de o dată cu completarea cercetărilor asupra periodului al duodécim din istoria arheologiei, voi pune capăt și studiilor noastre de estimp. Mă voi opri dar cu ele, pe la anul 1750, lăsându în zarea viitorului descrierea unui altu periodu de abie una sută douăzeci și cinci de ani, în care știința arheologică a dat și dă neîncetat fructele sănătoșe și spornice ale maturității sale.

Legănata mai înteu, d'a lungul întregii antichităţi, în resfăcările litterarii ale societăţilor grece şi romane, ea, ca prin metempsychosă, renăscu, sânt acum vre o patru, cincî sute de annî, adducendū cu sine tôte bunurile şi tôte plăcerile civilizaţiunii, şi, în decursū de trei secolî crescū, crescū încetū dar mereū, precun v'aţi pututū convinge din câte aţi auditū în cele mai numerose din conferenţele mele de pēnē acum.

Îmi rămāne ānsē a vē mai semnala ore-cari puncturî ale treptatei sale desvoltārî, şi acelora amū să consacru acēstā ultimā a nōstrā întrunire. Amū arātātū, în rōndul trecutū, natura studiilor despre cari avemū a ne mai attinge; amū dîsū că ele aū avutū dreptū resultatū de a limpedi, prin minunate cercetārî de diplomatică, de paleografiă şi de liturgică, istoria şi instituţiunile societăţei medievalî din Appusul, precum şi din Orientele Europei; amū adaosū că neobosite comunităţi de cǎllugēri erudiţi, precum şi unî bărbaţi de unū meritū cu totul superiorū, aū lucratū şi aū produsū asemenē rezultate; în fine, ca să dānū fiā-cāruia ce este alū sēū, trebuiā să recunnōscemū că, osebitū de căţi-va eminentî erudiţi italienî şi germanî, societatea francezā, în gloriosul secolū alū Burbonilor, a datū acestei ramure a archeologiei, principalî sēi lucēferî.

Ca să întrunescū acum tôte noţiunile cele mai necesariî asupra acestui subiectū speciale, şi, în

urmă, să vă prezentă, totu ađi, unu felu de synthesă generală a productelor, a faptelor și a ideilor ce au caracterisatū lungul periodu, pe care noi l'amū numitū alū Renașcerii, va trebui neapăratū ca să condensezū, în modū extraordinarū, tōte materialele ce îni stau dinainte. Spre a face din ele unu snopū, cātū să'lū pōtă coprinde astăđi marginele cuvēntărei mele și ale cātū-de-binevoitōrei d^{vōstro} atențiunii, din parte'mi mă voiu sili a allege obiectele, spicū cu spicū, scuturāndu-le de ori ce flōre și de ori ce plāvā, iar d^{lor-vōstra} vē voiu cere ca, de la încordarea memoriei, să așteptați mai multū sprijinū și ajutorū, de-cātū de la lānțuirea logică și înlesnitōre a faptelor ce voiu expune. Dreptū este că ele și sūnt mai multū fapte isolate și desmădulate, noțiuni fōră legătură aparente între sine, muguri vīrtoși incolțiți ici și colē pe trunchiul āncō despuțatū alū vīteței din secolul de mijlocū, sēu, și mai bine, mănōsă folliōștină anticariā, scāpată de sub tēscul Renașcerii, ce va revērsa în curēndū unū mustū fōrte prețiosū în cada cea imbilșugată a archeologiei moderne.

Dar, să nu perdemū timpul și, părăsindū crama vierilor, să pētrundemū îndată în laboriōsele chinovii ale căllugērilor Benedictini. Cātū bine și cātū rēu au făcutū sciinței numeroșele ordine monastice din Occidente, precum și tagma căllugērescā a S^{tulu} Vasilie de la noi, nu este aci nici timpū, nici

locu a cerceta. Din punctul de vedere archeologicu, amu ave pote multe plangeri in contra lor; dar, cand este omul, ca mine adi, pe ducă, e mai bine sa aiba a-minte numai faptele cele bune; de aceia, dintre monachi, voiu vorbi numai despre laudata compania a Benedictinilor, cari, mai allesu in alu xvii^{le} secolu, cu mana vitēzā, au făcutu proșcă in ignoranța istorică a timpulu lor.

Cu o miră și mai bine de anni mai nainte, S^{tnl} Benedictu, cuviosu anachoretu din alu vi^{le} secolu, aședase in muntele Cassinu, de lungă Neapole, o chinoviă, care spori iute, răspândindū lăstare in tote țerrile catholice. Ințr'alū viii^{le} secolu, pietosul englezū Winfrid, adică S^{tnl} Bonifaciū, martyrū alū zelulu sēu creștinescū, institui in sēlbatica Thuringiă, mōnăstirea benedictina de la Fulda, care și dinsa se ramifică apoi prin Germania și Engli-terra. Patru sute de anni in urmă, elocuentele S^{tnl} Bernardū, căllugēritū in vechia mōnăstire benedictină de la Cisterne (Citeaux) in centrul Franciei, întemeiă pe cea de la Clairveaux și alte ca la șeptedeci aședeminte religiose de Bernardini și de Benedictini reformati, rāsipite preste totu coprinsul țerrei; pe atunci se desvoltă și mōnăstirea din St Maur, de lungă Paris, care, la 1631, luă dreptū metochū in capitală, antica abbatia a S^{tnl} Germain-des-Près, dērīmată apoi in timpul revoluțiunei de la anul 1794. Aceste duoē sante și pacinice locașe devenirē, in

alū xvii^{le} secolū, centrul uuei mînunate activităṭi litterarii, care se respândi, secundată de tradiṭiunile laborioṣe ale ordinei Benedictinilor, prin numeroṣele lor chinovii din Francia, din Italia și din Germania. Lucrările litterarii și sciinṭifice, — mai tôte în dominiul istoriei, — ce aū întreprinsū și aū executatū pe atunci doctii bārbaṭi, de ori ce condiṭiune socialē, cari îmbrăcaū cu plăcere și cu mēndriă rasi nēgrā a ordinei S^{tan} Benedictū, sūnt și pēnē astādī titluri glorioṣe, cari aū făcutū ca numirea de Benedictinū să rămānā însuṣită celor mai vaste și mai stāruitoṣe lucrări de erudiṭiune. În oppunere cu asprii și umiliṭii Trappisti, cari voiaū ca vieṭa materialē a căllugērului să se petrecā numai în strāṣnicii trupesci și în ostenitōrea muncā a pāmēntului, Benedictinii de la St Maur susṭineaū cu energiā, prin discuṭiuni, și mai cu sēmā în practică, thesea studiilor monastice, și, mēndri de ānticele drepturi senioriali ale aṣeḑēmintelor lor, ei, singuri dintre căllugēri, insoṇeaū ale lor nume proprii, cu titlul nobiliarū de *Dominus* sēū *Dom*.

Dintre ei toṭi, corifenul erudiṭiunei a fostū mai āntēu, Dom Ioanū Mabillon. nāscutū în Champania, la 1634, dintr'o familiā în care vērstele seculari eraū o moṣtenire pārintēscā. A illustrului Ioanū Mabillon se reduse la trei pātrare de secolū; dar ce'i lipsi lui din anni pārinṭilor sēi, ursitele 'i 'lū plătirē eu merite intellectuali și cu virtuṭi sufletesci.

Reputația lui era așa de întemeiată pretutindeni în-câtă, la 27 decembrie 1707, când spuseră lui Ludovicul al IV^{le} că a răposat omul cel mai în-vățat și mai pietos din statele sale, regele nu se înduoi unu minută a dice : «Ce ! a murit părintele Mabillon !» Această reputație era întemeiată mai cu seamă pe însemnatele lucrări istorice executate de vestitul benedictin. Luându sarcina de a redacta annalele anticel ordinel în care intrase, el adună documente de prin arhivele tutulor mânăstirilor ei, atât în Francia, câtă și în Germania și Italia; distincția cu care fu primită pretutindeni dovedesce înalta considerație de care se bucura, în palate ca și în chili, omul carele representa mai bine de-câtă ori care altul, erudiția laborioasă a Benedictinilor.

Despre voluminoșele scrieri de hagiografie, de liturgică și chiar de archeologie religioasă ale lui Mabillon, nu ne vom attinge, de-și ele conțin tôte, noțiuni interesanți pentru știința antichităților ; vom cita numai în specială, tractatul său *de re Diplomatica*, apărut la 1681, adevărată piatră anghulară a edificielui acestei științe. Jesuitul Papebroeck, carele se cercase, mai înainte de dînsul, să așternă câte-va principie de diplomatică, în cel d'ântîn a recunșce în publică superioritatea cercetărilor și regnelor, făcute și stabilite de urmașul său, în artea de a dovedi antichitatea și valoarea vechielor do-

cumente medievale. Déca unii rivali, precum învățatul englez George Hickeș, și mai târziu ilustrul istoric italian Muratori au ridicat în ore-cari contestațiuni asupra unora din ideile lui Mabillon, apoi totu ei l'au mărturisit în genere de maiestru al lor în știința diplomatică.

Póte că nu aru fi tocmai de prisosu, ca celu puțin într'o fórte rápide clipire, să vé spunu cum este împărțită și ce anume coprinde opera magistrală a lui Dom Mabillon. Ideile nu pré sunt lámurite în publicu asupra naturei de cunnoscințe din cari se compune știința despre care ea tractéză, și, dedați acum mai cu sémă cu đicerea *diplomațiă*, mulți uită că *diplomatica* are rapportu, nu, în specie la actele de politică externă, ci în genere, la tóte *diplomele* séu documentele de or-ice natură aru fi.

Cartea lui Mabillon, în șése ale ei despărțiri, arată, mai ánteu, câtu sunt de neapăratu folositóre pentru istoria pozitivă a omenirei, felurile *instrumente* séu documente scrise, fiă ele attingetóre de biserică, de domnitori, de localități și de persónne; enumeră diversele denumiri ce pórtă documentele, și explică *pre ce* feluri, și *cu ce* feluri de materiale, și în câte *specii* de scrisori, au fostu redactate, documentele vechi, atâtu în Francia, câtu și în alte țerrí vecine. A dua parte este consacrată stylului și coprinsului intrinsecu al documentelor, precum și accesoriilor, adică formulelor, titlurilor, subscripțiuni-

lor, sigilliilor și însemnărilor chronologice; în cartea a treia se copriindă câte-va desbateri și elucidări suscitade de polemica zilei, asupra unora din puncturile atinse în cărțile precedente; a patra conține o listă alfabetică și analytică a reședințelor de unde au emanat actele vechi. În cele două din urmă, pe vre o cincî-deci de tabelle, sînt figurate felurite scrisori și documente din toate epocile și din toate țerrile appusane, începîndu de la anticele legi ale republicei romane și întinđîndu-se, cu explicațiuni și comentarii, mai allesu asupra actelor latine dintre alu vi^{le} și alu xv^{le} secoli ai creștinismului.

Atatū vĕ potū spune, domnilor, în câte-va rînduri, despre totū bogatul materialū sciințificū expusū cu o admirabilĕ luciditate, în marele volumū foliante alū lui Mabillon. Atatū vĕ voiu spune și despre părintele sĕu marele legiutorū alū artei diplomatice. În urmă'i, pe aceeași calle, atențiunea ne o reclamă vestitul istoricū italianū Lodovico Antonio Muratori (1672—1750), bibliothecarū în Ambrosiana din Milanū și apoi în orașul sĕu natale la Modena, carele putemū dice că, mai singurū a făcutū pentru Italia, ceea ce întregul corpū alū erudiților Benedictini a începutū să facū pentru Francia, când ei adunau și publicau documente religiōse, istorice și litterari, în cele trei renumite colecțiuni *Gallia cristiana*, *Collection des historiens*

français și *Histoire littéraire de la France*. Muratori, călcându pe urmele compatriotului său Carolu Sigoniu, celu mai vechiu dintre diplomatistii, a publicatū însuși ca la vre-o cincî-deci volume de vechi annale și documente dintre anii 500 și 1500, și apoi încă numeroase notiție asupra unor antichități medievale ale Italiei; osebite de acesté sînt scrierile sale bibliografice, și thesaurul său de inscripțiuni, și editarea vechielor liturgii latine, și alte opere accidentale, cu cari a înavuțitū litteratura istorică a Italiei. Dintr'atata veți înțelege, creșdū, pentru ce Italianii se laudă cu alū lor unicū Muratori, atātū câtū Francia cu toți Benedictinii ei împreună.

Și dîcendū acēsta, nu dîcū pușină, domnilor, cōci chiar alături cu renumitul benedictinū diplomatistū Mabillon, se rōnduiesce, ca unū altū stōlpū alū archeologiei, ilustrul benedictinū paleografistū Bernard de Montfaucon. Născutū la 1655, dintr'o familiă nobilē din Francia meridionalē, acesta părăsi la vērstă de 23 de anii, uniforma strălucitoare de militarū, ca să îmbrace rasa S^{tu} Benedictū și să se consacre cu totul la felul de ocupațiuni ale doctei congregațiuni. Ca și Mabillon, elū visită Italia; ca și dînsul, își consemnă descoperirile și observațiunile archeologice într'unū diară de căllătoriă, *Diarium italicum* (1702), demnă soțią a cărței lui Mabillon, *Musæum italicum*

(1687—89); ca dînsul, collaboră la edițiunea părinților bisericeî, înscrată în monastirea St Manr; și pentru-ca să'î stea întru tôte alături, ca o convenită părechiă la tractatul *de re Diplomatica*, el'î typări, la 1708, un'î prețios'î voln'î sub titlul *Palæographia græca, sive de ortu et progressu litterarum græcarum*.

Ceea ce unul făcuse pentru înscrisurile, documentele și diplomele latine, cel-l-alt'î, înând'î de bas'î însăși scrierea, adică un'î din instrumentele practice ale diplomaticeî, îl'î făc'î pentru manuscriptele, epigrafele și chrysóvele grecesc'î. Și dînsul, în partea înt'îu a cărței sale, tractă despre tincturele de scris'î, cern'ela, μέλανιον, chinovarul se'î cinabru și polei'ela, χρυσογραφία; despre papyrul egyptian'î, despre tăblițele de plumb'î, de c'era, de fildeș'î și de lemn'î, despre membrane, pergamente și despre vech'ia ch'artiă de bumbac'î; apoi despre condeie, style și penne; despre forma înscrisurilor și despre scribi'î, librari'î, calligrafi'î, tachygrafi'î și notari'î Grecilor din diferite epoce și localități. În partea a doua st'udia cu de-am'ernun'î forma litterilor grecesc'î, încep'înd'î cu cele feniciane și termin'înd'î cu semnele cabalistice ale petrelor Abraxas și cu monogrammele de pe sigillie. În a treia parte cercetă pe r'înd'î și de pre ordine chronologică, manuscriptele grecesc'î pe pergament'î, scrise cu littere pătrate și uncial'î, de la

alū vi^{le} pēnē la alū x^{le} secolū ; între altele, elū dete o meritată atențiune manuscriptelor illustrate ce s'aū conservatū în diferite bibliotheca , de pre cartea de botanică a medicului ellenū Dioscoride din Anazarba, carele a trăitū în primul secolū creștinū, și ne a păstratū, printre numirile de vegetale, câte-va cuvinte din limba Dacilor, cari serveaū pentru denumirea unor plante locali. Interesantele desemnuri din codicile Dioscoridiane, împreună și cu alte curioase ilustrațiuni antice din bibliotheca imperială din Vienna, fusese publicate, între anii 1659 și 1579 , în prețuitele opere bibliografice ale învățatului Petre Lambecius, unul din cei mai meritoși erudiți germani din secolul alū xvii^{le}.

Dar să revenimū la tractatul didacticū alū lui Dom Montfaucon, și să constatămū că în a patra parte se coprindū noțiuni despre scrierea cursivă cu litere legate, care s'a întrebuințatū mai allesū de la alū x^{le} secolū încóce, precum și despre felurile alfabetelor străine și tălnuite, adică despre κρυπτογραφία. Particularitățile scrisórei, precum abreviațiunile și monocondile, notele tachygrafice, numerile, semnele monetarij, astronomice, meteorologice, medicali, și cele astrologice sēu glicitoresci, facū materia părței a cincea. A șésea expune regulile generalj ale diplomaticei byzantine și presentă decopiarea și analysea mai multor chrysóve și scripturj grecesci dintre anii 1099 și 1230. În fine,

cartea se termină, precum amă arătată și airé, prin reproducerea *Proskynitariului la Sântul munte ală Athonului* de Ioană Comnenul, retypărită grecesce de pre edițiunea din Snagovă, de la 1701, și adaosă cu o precuvântare fôrte interesantă și cu o traducere latină.

O lucrare ca acăsta dovedesce, nu numai o vastă erudițiune, repurtată cu o admirabilă stăruință asupra celor mai puçină atrăgătoare dintre rămășițele vechimei, dar încă și ună spirită adăncă de observațiune, o pētrundere minunată a amăruntelor și o aptitudine specială de a coordina fapte secundarii și isolate, spre a trage dintr'însele, regule de critică seriósă. Aceste cualități, măsurate de provedință cu o egală cumpănă, inteligențelor extraordinarii ale lui Mabillon și Montfaucon, deschiseră și înlesniră de o potrivă și în același timpă, callea cercetărilor archeologice și filologice, atâtă în traiful medievale ală țerrilor de la Appusă, câtă și în ală imperiului byzantină.

Ună ală treilă fenomenă de erudițiune, franceză și acesta, veni mai totă pe atunci, să rēsbattă cu a sa genială instrucțiune, mysterele limbistice ale secolului de mijlocă, și totă de odată să descurce annalele întunecate ale împărăției grecesci de la Rēsărită. Acesta fu neobositul Carolă Du-Fresne Du-Cange, avocată și thesaurieră originară din Amiens (1610 — 1688), carele, din citiră și compi-

lațiunii colosali, întocmi glosarie pentru cuvintele latine, grece și chiar vulgare, întrebuințate în documentele, în scrierile, precum și în vorbirea usuală ale secolilor de mijloc. Totu ce pôte cullege omul dintr'aceste cărți, pentru cunnoscința obiceielor, instituțiunilor și a monumentelor medinului-evu, este necalculabile, căci se pôteți ce că fiă-care cuvântu dintr'in-sele este o prețioasă notițiă archeologică.

Pe lângă acele admirabili glosarie se adaogă scrierile istorice și disertațiunile curată anticarie ale autorului asupra unor monumente ale vechei istorii franceze, precum și asupra monetelor byzantine. Dar aci, Du-Cange află unu concurentu de mare merită în căllugărul dalmatū Anselmū Banduri, despre carele amū mai vorbitū, totū cu ocasiunea opereī sale de numismatică byzantină. Banduri nu se mărgini numai intru atăta; elū cullese, publică, traduse și commentă pre mai mulți scriitori greci, cari tractase despre geografia, topografia și clădirile Constantinoplei, formându din tôte acesté o voluminósă operă intitulată *Imperium Orientale, sive antiquitates Constantinopolitanæ*. Într'insa se vedū, printre alte mai mărunte rămășițe ale artelor byzantine, desemnele luate de Giovanni Bellini, de pre columna, acnmū dispărută, a împăratului Theodosiū-celū-mare, imitațiune a columnei Traiane de la Roma, și pe care era reprezentū triumful împăratului, după biruințele sale în contra

Scythilor, adică a Quadilor, Marcomanilor și Visigoților. Câtă se poate de interesanți sînt scenele, unde apară felurite amănunte ale traifului religios, resboinic și păstoresc al popórelor de dincóci de Dunăre și de Tisa, precum cărruțele căpeteniilor, trase de boi înjugați; idolii preâmblați pre cămile, despre cari vorbesce și istoricul religios Sozomeu, când spune cum regele visigothă Athanarică uccidea pe creștinii din Dacia, cari nu voia să se închine la deii lui portativi; ergheliile de cai și turmele de capre pascendă prin codri Carpaților; cerbi domesticiți de pretesele barbarilor; in fine porturile lor bărbătesci și femeesci, cari se adducă fórte multă cu ale Dacilor, de cu duoé sute șeptedeci de anni mai nainte. Se vede că elementul getic era încă și pe atunci viu și veghiat in națiunea Gothilor.

Totă in cartea lui Banduri se află descrisă pe larg sumptuosul ippodromă ală lui Constantină, pustiitul At-maidan de astă-zi, cu obeliscul său din centru și cu o vestită columnă formată de trei șerpi de bronză incolăciți, relicuiă venerată care provenea din anticul templu de la Delfi; apoi totă acolo sînt și planurile, desemnele și descrierea bisericei Sta Sofia, capul de operă ală artelor byzantine, publicate mai întăiu de pictorul francez Grelot, la anul 1680.

Cercetările ce Montfaucon, Du-Cange, Banduri și

alții făceau pentru dobândirea unor cunoștințe pozitive asupra documentelor grafice și plastice ale imperiului byzantin, alți învățați italieni și francezi le întreprinsese în domeniul religios și mai ales în cercul liturgic al bisericii orthodoxe. Nu pot face mai mult de-cât a numi d'a rândul pe unii dintr'aceștia, și chiar pe aceia numai în trecută, cu atât mai mult că nici unul din ei nu avu merite de acelé cari resumă într'o personalitate predominantă, activitatea unui complex de laborioși scrutatori.

Ritul orientale a avut în secolul al XVII^{le} un antagonist înviersunat în persónna eruditului dar violentului theolog Leon Allatius séu Allaci din Chios (1586—1669), carele, aședându-se în Roma, ca bibliothecar al Vaticanului, își dobândi acolo o mare reputațiune prin scrierile sale litterari, istorice și mai ales prin neîncetatele sale agresiuni în contra bisericii ortodoxe. Acestu original bărbat trăi 83 de ani, stându mereu la înduoxelă decă se va însura séu se va căllugeri, și nu se putu hotări nici la una, nici la alta, de témă că nu'lă va lăsa inima să păstreze credință nici rasei, nici femeii; în orî ce casă, el stătu credincios pennei sale, nu numai prin necontenite scrieri, dar încă prin aceea că, în timpu de patru-deci de ani, el se servi cu o singură pennisă. Déca l'amă numit pe dînsul aci, în fruntea explorato-

rilor occidentale ai usurilor bisericeii de la Răsărită, trebuia să nu nătamă că necumpătata lui intoleranță religioasă l'a orbită mai multă de-cătă pe oră-care altul, în privința adversarilor săi.

Amicul său, dominicanul franceză Goar (1610—1653), carele a petrecută multă timpă ca misionară în Chios și apoi a trăită și la Roma, a comentată cu ună spirită mai dreptă și cu o critică mai judicioasă, compilațiunea sa, Εὐχολόγιον, despre riturile și ceremoniele bisericeii grecesci; minoritul malteză Magri (1604—1672), întorcându-se cu cunoștințe speciali din misiunea sa la patriarhia Antiochiei, a addusă și elă ună prețiosă contingente de lumină, prin diferite scrieri asupra bisericeii orientali, dar mai cu sémă prin folositorul său dicționară ecclésiastică, numită *Hierolexicon*; în fine, ună altă dominicană franceză, Michel Lequien (1661—1757) dete asupra organizației, lățirii și desvoltărei ritului creștinescū orientale, o operă voluminosă din cele mai însemnate, sub titlul *Oriens cristianus*.

Iată, domnilor, în câte-va indicațiuni, mai multă bibliografice, istoricul cercetărilor appusanilor asupra ritului orthodoxă, în cursul secolilor ală xvii^{le} și ală xviii^{le}. Ele sânt fără înduoțelă meritorii și chiar instructive; dar încă și mai prețioase pentru noi sânt, asupra acestor materii, scrierile de exegesă religioasă ale unui arhiepiscopă ală Thesalo-

nicului, Simeonū, răposatū chiar în anul 1430, când sultanul Ahmetū lua prin arme în stēpânire acea vechiă cetate creștină. Tractatele specialī ale lui Simeonū Thesalonicul despre diferitele rituri, ceremonii, usuri, clădirī, unelte, vase și veșminte eclesiastice ale bisericei orthodoxe, presentă câtū se pōte de interesanți explicațiuni mystice și istorice asupra întregului complexū alū archeologiei religiose din biserica noastră.

Voiți să sciți, bună-óră, cum se chiamă și ce însemneză în symbolica architecturală a bisericei din Oriente, altarul cu fridele sēu cu cămăruțele din laturile sale, unde se ținū sântele vase? Iată cum le explică cartea Thesalonicului.

Citezū de pre o vechiă și fōrte imperfectă traducțiune românescă, typărită la 1765 în Mitropolia din Bucuresci; și cu acōstă ocasiune să nu uitū a vă spune că edițiunea *princeps*, în limba grēcă, a acestui autorū este typărită la Iași, în anul 1683, sub Duca Voevodū : (1)

Locul celū de laturea oltariului, τοῦ Βήματος, alū *skevofylakiei*, τοῦ Σκευοφυλακίου, carele și *proscomidie*, Πρόθεσης, sē chiamă, însemneză Vitlhleemul și pescera, τὸ Σπήλαιον. Dreptū aceia, ca într'unū ānghiu este, și de *jertvicii*, τοῦ Θυσιαστηρίου, nu este departe, năcarū de aū și

(1) Συμεῶν τοῦ μακαρ. Ἀρχιεπισκ. Θεσσαλ. περὶ τοῦ θείου Ναοῦ, καὶ τῆς τοῦτον καθιερωθεως ρηγ'-ρη'

fostu când-vași mai departe la besérecile céle marī, pentru paza vaselor. Decī a fi în ânghiu proscomidīa, cu acésta arată venirea lui Christos cé ântéiu cum-că aũ fostu cu sârăcie și arată prostimea pescerīi unde s'aũ născutũ. Decī proscomidīa éste aprópe de oltariũ, cõcí că și Vithleemul éste aprópe de Ierusalimũ, și de morméntul Domnului, unde s'aũ și pusũ mai nainte, întrupându-se pentru noi cuvântul lui Dumneđeũ, născându-se din feciõră sfântă. Dreptũ acéia și din prescură, Προσφορᾶς, curată sě scõte *Agnețul*, ὁ Ἄρτος. Iar deasupra lui aduce stéoa, carea o și închipluiesce aici *Zvizda*, ὁ Ἄστειρος, și cu scutecile înfășurându-sě, carele le închipluiesce aici *Pocroșetele*, τὰ Καλλόματα; iar în locul darurilor celor de trei féluri, sũnt acésté : *Sfântele vase*, τὰ ἱερὰ Σκεύη, în locul anrului; darurile ce se adũncũ în sfântele vase sũnt în locul smyrneĩ; (*aci textul ellinescũ adaoge* : τῶν Καλομαμάτων τὰ Πέπλα, καὶ ὁ καλούμενος Ἐπιτάφιος, τὸν Σινδόνα τυπῶν ἐνοθεῖσαν τῇ Σμήρηνῃ, arătându că *procoveștele* și ceia ce se numesce *epitaful*, pe cari se înfășiszeă smyrna, sũnt în locul fășelor și gũlgiului); și thēmīa, în locul thēmīeĩ, Λιβανῶτου; iar în locul *închipluc unei* și alũ *slovosloviel*, προσκυνήσεως καὶ δοξολογίας, cari aũ făcutũ păstorīi și maghiĩ, sũnt rugăciunile și slavosloviile céle de la preoți și de la norodũ. . . . Iar *Cuvântul*, ἱερόν Καταπέτασμα, care éste pre dumneđeiasca *Mésă*, τῇ θείᾳ Τραπεζῇ, însemnéă cortul celũ nevědutũ, carele éste împrejurul lui Dumneđeũ, adicã slava lui Dumneđeũ, și darul cu carele iusuși se acopere, îmbrăcându-sě cu lumina, ca cu unũ veșmētũ, și pre scannul celũ pré înaltũ alũ slaveĩ lui ședěndũ. Dreptũ acéia, ca întru cerũ celũ vėdutũ, adecã în *besérecă*, ἐν τῷ Ναῶ, ca nisce stelle sũnt *luminile*, ὡς ἀστέρες τὰ φῶτα, și *încongiurarea luminilor*, arată tăria cerũlui și planitele, καὶ ὁ κύ-

κλος ἐστὶ τῶν φώτων τὰ στερέωμα ὑπεμφαίνον, καὶ τὰς ζώνας τῶν πλανητῶν.»

Din aceste câte - va rîndurî, chiar și sub limba greoîă și impletecită a traducătoruluî, amû puté al-lege o mulțime de învêțaturî attingetóre de antichitătîle bisericesci; dar acesté sînt subiecte de unî interesû anticariû multû pré speciale, pentru momentul de față, când timpul ne zoresce. Să curmămû dar aci, pe pragul altaruluî orthodoxû, luugul și ostenitorul nostru peregrinagiû prin vechile regiuni ale archeologiei. Numai adî, amû prefiratû, pêné acum, în fuga mare, explorațiunile făcute, în secolii trecuți, prin diplomatica, paleografia și liturgica medievali ale Europei, și amû numitû pe corifeii acestor explorațiunii, pe Mabillon, Muratori, Montfaucon, Du-Cange, Banduri și alții. Mai nainte, ne informasemû despre rudimentariile cercetării de archeologieă esthetică, îndreptate asupra producțiunilor aceleiași epoce.

Déca însé, acum, aruncândû în urmă-ne o privire ca din sborû, vomû măsura tótă întinderea coprinsuluî, pe care 'l amû colindatû împreună, ne vomû aduce aminte că, mai nainte de studiile aasupra mediuluî-evû, ne amû purtatû atențiunea supra antichitătîlor creștine, analysândû lucrările lui Bosio, Boldetti, Buonarotti, Ciampini și Gori, asupra catacumbelor romane și asupra vechilor bisericice și ornamente bisericesci ale Occidenteluî. Și

mai de de-multă, amă cătată să ne strecurămă printre laborioasele confusiuni în cari orientaliștii trecutului, Athan. Kircher, Sam. Bochart, Thom. Hyde și semenii lor aă cufundată anticele culture ale Asiei appusane și ale Africei, și totuși n'amă nesocotită nici pe curagioșii exploratori ai extremului Oriente. Cu ună pasă mai departe, ne amă dată sémă despre activitatea numismaților din Europa centrală, printre cari să rememmorămă aci numai pe Ezech. Spanheim și pe Vaillant; amă vorbită și despre epigrafiștii, cari pe atunci aă ilustrată mai cu sémă sciința italiană; dar tötă de o dată amă recunoscută efectele salutarii ale mișcării arheologice, care s'a produsă pe acei timpă în Francia, și cari, după felurite cercări, mai multă séu mai puțină superficiali, aă ajunsă a se resumma în studiile geniali ale lui N. Fréret. Astă-felă amă putută să observămă și începuturile cercetărilor îndreptate asupra antichităților ellenice, menționândă printre mai mulți alții, pe arheologul căllătoră Iacobă Spon și pe meritosul compilatoră Ioană Meursius.

În fine, repurtându-ne mai departe, pënë în cercul, așa de variată, ală antichităților romane séu italice, ne vomă adduce aminte de acea pleiadă de minuțioși și ingenioși anticari, pe cari 'i amă rënduită în jurul ilustrului Rafaelă Fabretti, și din cari cei mai renumiți aă fostă, Bartoli, Bellori, Fico-

roni, Furietti, Cuper, Perizonius și încă mulți, foarte mulți alții.

Iată, domnilor, ciclul archeologic, cuprins într'un spațiu ca de una sută cincideci de ani, ce se încheie la mijlocul secolului al XVIII^{le}, pe care l'am străbătut împreună, după ce, încă de mai înainte, vă arătasem temeliile solide, ce laborioșii erudiți ai secolului al XVI^{le} și anume un Manuciù, un Sigoniù, un Panviniù, un Scaliger, un Justu Lipsin, un Cujas, un Grnter și un Goltz, așternuse științei archeologice pe țărmurile abie atinse cu ușurință de ai lor predecesori din secolii al XV^{le} și al XVI^{le}, precum au fost enthușiasti Pomponio Leto, Flavio Biondo, Marsiglio Ficino, și mai înainte încă, Ciriaco Anconitanul, Guilielmo di Pastrengo și chiar illustrul Petrarca.

Privit în întregime ea, și caracterisată prin numele mai răsărite pe cari le amintim acumă d'a rîndul, acestă periodă, de patru ori seculară, se arată nu numai ca lăgănul, dar și ca scola științei archeologice. Meritele lui nu se mărginesc întru a'i fi dată numai nascere; elă a crescut'o, a întărit'o, a înrodit'o. Ați putut prețui, domnilor, cari au fost progresele și dezvoltările ei, în decursul acestui răstimp. La momentul în care noi îl oprim, avuțiile adunate de secolii precedenți, erau mari și felurite. E învederat că periodul ju-

neței, pe care noi l'amăm numit ală Renascerei, încrase bărbătesce.

Dar când omni, după o tinerețe laborioasă, a ajunsă a'și aduna, la vârsta matură, o avere de care să se bucure în viață cu o legitimă mulțumire, elă, mai înainte de tôte, mândru de a sa vrednicia, caută a'și face inventarul întregului său avută.

Acésta pare a fi și fostă una din preocupățiunile archeologilor, în epoca la care amă ajunsă cu stndiul nostru istorică. Publicațiunile se înmulțise, și ele se aflaă răspândite prin tôte centrurile Europei, cari acum se întreceaă a produce care de care mai multe opere notabili și curioase asupra antichităților. Cu tôte acesté, comunicațiunile și transporturile erau încă departe de a presenta înlesnirile de astăzi; însăși publicitatea n'avea pêne atunci organele sale moderne pentru răspândirea oră-cărni felă de scire. Era foarte greu încru, — une ori peste putință, — unui omă studiosă de a afla și mai allesă de a'și procura totă ce se scrisese, în diferite țării și la diferite epoce, asupra antichităților. Negoțul cărților, mai dezvoltată de câtă ori unde, pe acei timpă, în Italia și Olanda, întâmpina totuși neînvinsă greutăți, când prin capriciele censurii religioase și politice, când prin dese răsbôte și întreruperi de oră-ce relațiuni, între staturile europene.

Era asemeni foarte auevoia și obositoră pentru publicul cultivat în genere, de a fi silită să recurgă la numeroase, voluminoase și rari tractate speciale, pentru a dobândi ori ce măruntă cunoștință asupra materiilor anticarii și istorice. În fine, nu sta în puterea fiă-căruia, — și mai ales nu în a omenilor de știință, în de obște puțină avuți, — de a călători prin toate localitățile unde se mai află, rămase la fața locului, se adunate în muzee și colecțiuni, monumente de ale trecutului, spre a le vedea și a le studia în originală.

Aceste diverse anevoințe se puteau însă toate înălătura, până la ore-care punctă, prin publicarea de cărți cu caracter encyclopedic. Ele nu lipsiră a se ivi la lumină, în decursul secolilor al XVIII^{le} și al XIX^{le}, și foarte multe din ele întruniră prețioase calități, atât sub raportul executării lor materiale, cât și prin spiritul de adâncă erudițiune, carele, mai mult de câtă pătrunderea critică, au predominat în întocmirea și redactarea lor. Deși în genere înfățișarea lor este aceea a voluminoșelor foliante, tipărite desu și măruntă pe câte două colonne, și une-ori ilustrate cu frumoase gravuri pe oțel, ele, ca coprindere ni se prezintă sub diferite forme și titluri; unele sânt *Thesaur* și *Corpur*, adică vaste cullegeri de diverse tractate anticarii, retipărite în extenso de pre mai vechi edițiuni speciale; altele *Dictionnaire*, *Lexicón*, și

Bibliothecă, sêu *Manuale* și *Enchiridie*, în cari materiile archeologice, istorice și bibliografice stau coordonate de pre șirul alfabetică, ori de pre o distribuțiune mai multă sêu mai pușină rașionnată a subiectului; altele se întituléză *Monumente* și *Musee*, și conșină reproducțiuni stampate și explicate de pre obiectele existenșii prin diferite localități și colecțiuni de antice; în fine, sânt și *Disertațiuni* sêu *Memorie* critice, citite și debătute în sinul diverselor Societăși și Academie știinșifice, și apoi typărite, fôră vre o anume ordine, în publicașionile collective ale unor asemené corpuri de învêșășii.

Din tôte aceste se cuvine să allegemă pe cele cari, făcendă mai multă onóre autorilor sêu editorilor, sânt totă de o dată ca ună repertoriū sêu ună resumată ală știinșei anticariș din secolii Renascerci.

În fruntea tutulor se cade să punemă marea colecțiune, întitulată *Thesaurus antiquitatum graecarum et romanarum*, al căror editori principali sânt duoi erudișii germani de ună merită necontestabile, filologii și anticariș I. G. Grævius și Iacobă Gronovius. Tatăl celui din urmă, I. Frederică Gronovius a fostă ună vestită profesoră la Universitatea din Leyda, prin ale căruș lecșionii s'aă formată și saxonul Greffe sêu Grævius (1622—1703) și propriul sêu fiu Iacobă Gronovius (1645—1716). A-

cești duoi urmași ai cathedrelor bătrânului profesor, întreprinseră, fiă-care în parte, a aduna o mare cătine de tractate asupra antichităților, publicate de învățații anteriori și contimporanți ai lor, a le dispune în ore-care ordine, și a forma cu ele, unul, adică Grævius, ună *Thesauru* de antichități romane, în duoë-spre-dece volume in-folio; cel-l-altă, Gronovius, o egală colecțiune, attingătoare de vechia Elladă.

Idea nu era cu totul nouă; pe la începutul secolului ală xvii^{le}, neobositul Ioană Gruter, părintele epigraficei, publicase în șese volume, o colecțiune de felul acesta, sub titlul de *Lampas, seu Fax artium liberalium*; dar, în compilațiunea lui Gruter figuraă, învederată, numai scrieri de prin ală xv^{le} și ală xvi^{le} secolă. Grævius se folosi și de cele mai înportanți dintre cele noue, astă-felă în-cătă tôte numele illustre ale sciinței anticarie din întregul periodă ală Renascerei figureză în repertoriul său, typărită mai antăin la Utrecht, între anni 1694 și 1699.

Ordinea urmată de dînsul este pe scurtă acăsta : în primul volumă sînt mai cu sémă disertațiuni asupra originii Romanilor și constituirei lor primitive; ală duoilă e consacrată legilor; ală treilă, administrațiunei și topografiei Romei; ală patrule, monumentelor din acăstă cetate; într'ală cincilă se coprindă tractate despre religiunea poporului romană,

printre cari se numără și scrierea lui Plutarchū, *Cestiunile Romane*, commentată de unū meritosū anticarū ollandezū, Marcu Boxhoru (1612—1683), carele de sigurū arū fi meritatū să fiă citatū de noi priute cei mai distinși reprezentanți ai erudițiunei neerlandeze din acea epocă. Alū șeselé volumū din collecțiunea lui Grævius se referre mai multū la veșminte; alū șeptelé la familiile romane și la dregătoriele statului; aci stă reprodușă și *Notiția demnităților* cu notele lui Pancirolli. Alū optulé tracteză despre calendarū, despre nunte și conține micul tractatū alū lui Meursius despre luxul Romanilor. Jocurile anfiteatrului și ale scenei im-plu alū noulé; noțiunile despre oștire, pe alū decelé; în alū un-spre-decelé sūnt reproduse fastele consulariī ale Romei; apoi disertatiuni despre monete, mēsurī și greutateți. În fine volumul alū duospre-decelé se compune din notiție asupra ospetelor, vaselor de plutire, giuvellelor și antichităților mērunte de totū felul ale Romanilor. Descrierea mormētului Nasonilor de Bellori, cu stampele lui Bartoli, și unū tractatū alū anticarului francezū Michel-Ange de La Chausse, pe latinesce Causeus (1660—1738), despre vase, brăçări, inelle, chiăi, strigille, lacrimatoriī, candelē și altele, și aū găsitū aci locul.

Thesaurul grecescū alū lui Gronovius, publicatū la Leyda, de la 1697 pēnē la 1702, se bucură

de unŭ creditŭ și mai mare de-câtŭ celŭ latinŭ alŭ lui Grævius, din cauza valôrei personali a editorului, carele a contribuitŭ însuși forțe multŭ la redactarea notițiilor biografice ce ocupă o parte însemnată într'acéstă collecțiune. Iacobŭ Gronovius a fostŭ unŭ filologŭ distinsŭ și unŭ bunŭ latinistŭ, tare lăudatŭ, de o parte, pentru corectele sale edițiuni critice de autori anticŭ, iar de altă parte, forțe defăimatŭ pentru caracterul sêu violentŭ și arțăgosŭ; chiar și în discuțiuni științifice, elŭ perdea cu totul cumpêna buneŭ cuviințe, și, decă vă aduceți a-mînțe, în duoë rînduri pênê acum, 'i amŭ citatŭ și noi numele, cu prilejul vestitelor sale certuri cu Fabretti și cu Perizonius.

În compilațiunea sa anticariă, elŭ consacră cele trei prime tomuri, iconografiei personajelor mythologice și istorice ale Greciei și ale Romei, reproducîndŭ chipurile lor, cullese de pre monete, petre gravate, statue și alte monumente vechi, de cōtre Fulvio Orsini, Bartoli, La Chausse și alții, și însoțindu-le cu notiție biografice, mythice și istorice, scrise de dînsul. Volumele următore revinŭ la methodul adoptatŭ de Grævius, adică se compunŭ din tractate străine retypărite împreună. Se înțelege că Meursius, celŭ carele a scrisŭ așa multŭ despre ale Athenei, ocupă rolul principale în ele; dar după dînsul se rînduiesce unŭ învățatŭ istoricŭ olandezŭ, Ubbo Emmius (1547—1626), ca-

rele și dînsul publicase o descriere amănunțită a Elladei antice, sub titlul de *vetus Græcia illustrata*. De altmîntrelé, materiile, în cele nouë volume următore ale thesaurului lui Gronovius, sînt repărțite între geografia și topografia (vol. iv și v), legîniri civili și usuri religiöse (vol. vi și vii), petreceri theatricali și obiceiuri casnice (vol. viii și ix), vieța litterariă (vol. x și xi), și în fine, în alü xii^{le} volumü, varietăți, precum scrierile lui Bellori despre mormintele și lampele antice, și, ca mai importanté, retypărirea latină a minnatului manualü de archeologiă grécă, scrisü mai înteu englezesce, la 1699, de meritosul episcopü și profesorü din Oxford, John Potter (1674—1747), o carte care a fostü reproducă în nenumărate edițiuni și tradusă în mai multe limbe, ca celü mai bunü compendiü alü cunnoscînțelor archeologice, dobëndite asupra anticei Ellade, mai nainte de secolul nostru.

Ca să completezü informațiunile asupra thesaurilor de antichități grece și romane din alü xvii^{le} și alü xviii^{le} secolü, trebuiă să adaogü, ca corrolarie la publicațiunile primitive ale lui Grævius și Gronovius, o serie de suplemente, de lexicöne și de catalöge, ce aü venitü totü mereü a se röndui în această colecțiune, spre a forma cu dînsa unü totalü de vre o șese-deci de volume in-folio, registrn uriașü alü unei adevărate comori. Adaocele sînt : Noul thesaurü de antichități romane, pu-

blicatū în trei volume, de francezul Sallengre, între anii 1694 și 1723; Supplementul la ambele thesaure grecū și romanū, editatū la 1757, de învătăatul fisicū și anticarū venețianū marchezul Poleni; apoi Thesaurele de antichități și de istorie ale Italiei, și ale insulelor învecinate, Sicilia, Corsica și Sardinia, întreprinse, la 1704 de Grævius și terminate, în două-deci și patru de volume, la 1712, de scolarul său Petre Burmann, din Utrecht. La toate acesté, se mai adaoage, pe de o parte, Lexiconul antichităților romane, redactatū la 1713, în două volume, de germanul Pitiscus; iar pe de alta, Catalogul completū alū Thesaurelor, întocmitū în cinci tomuri, de acelașū Petre Burmann, carele, la 1712, typări în Utrecht, unū breviariū de antichități, sub titlul de *Antiquitatum romanorum brevis descriptio*.

În fine, ca să sleimū cu totul această materie, trebuiă să menționămū și manualul de antichități romane, *Antiquitatum romanarum corpus, libris decem complexus*, alū anticarului saxonū Ioanū Rosinus său Roszfeld (1521—1626) din Eisenach. Acestū compendiū a fostū și dînsul adesé ori rety-păritū cu adaose și adnotațiuni, ast-felū în-cătū se pôte dice că cele două breviarie anticari, alū lui Rosin, pentru Romani, și alū lui Potter, pentru Elleni, aū avutū sarcina de a popularisa cunoscințele de archeologieă etnică asupra acelor po-

póre, în totú secolul alú xvii^{le} și alú xviii^{le}. No-
tați că partea esthetică a sciinței era cu totul subs-
trasă din noțiunile ce ele conținú, noțiunii, și ace-
lé, adese ori necomplete și óre-cum abăttute de la
adevărú. Spuindú acesté, nu voú ánsé cátuși de pu-
cínú, să scadú din folósele ce ele áú datú pe
timpul lor.

O carte din aceeași epocă, fórté prețióasă pentru
numerósele, variatele și interesanțele noțiunii ce o
compunú, este *Bibliotheca anticaria* a vestitulái Ioanú
Albertú Fabricius, unul din cei mai laborioși și mai
considerați erudiți ai Germaniei. Născutú la 1668,
dintr'o familiă de învățați din Leipzig, elú 'și a
petrecutú viéța cu modestiă în Hamburg, unde a
trăitú pêné la 1736, înconjuratú mereú de stima
și de admirațiunea întregéi Germanii, și lucrândú
fórá încetare la opere theologice, istorice și biblio-
grafice. Desvoltatele sale notiție asupra scriitorilor
și scrierilor ellene și latine din antichitate și din
mediul-evú, conținute în voluminósele sale publica-
țiuni intitulate *Bibliotheca græca*, *Bibliotheca latina*,
Bibliotheca ecclesiastica și *Bibliotheca latina mediæ
et infimæ ætatis*, sânt și pêné áđi bazele istoriei
litterarií și ale bibliografiei ámbelor limbe clasice,
din antichitate pêné în epoca modernă.

Sub nnú titlu analogú, *Bibliotheca anticaria*, elú
a intrunitú într'unú volumú, publicatú mai ántéru
la 1713, titlurile tutulor cărților scrise pêné atuncú

asupra celor mai felurite subiecte de arheologie și a resumnată opiniunile emmise de diverșii autori, în diferite cestiuni de interesu anticariu. Cartea lui, în două-deci și trei de capitole, tracteză succesivă, despre autorii cari au scrisă în genere, asupra antichităților ebraice, egyptene, persane, grece, romane și altor antice popore păgâne; apoi și asupra celor creștine. La urmă iea da rîndul pe cei cari s'au ocupatū de geografia și choro-grafia în genere, de topografia Romei, de chronologia tehnică și de istoriă; vină apoi, scriitorii despre zei, genii și sânti; cei despre templele și altarele păgâne și creștine; despre sêrbători, sacrificie, rugăciuni și ceremonii; despre divinațiune și minuni; despre preoți și ordine călugăresci; despre magistrature, legiuiri, întocmiri financiare și băuesci, despre artea militară și navigațiune; despre veșminte și nutrimente, despre relațiunile de familie, despre scôle și interese litterarii; despre jocuri și obiecte de artă; în fine, despre ceremoniele și monumentele funerarii.

Într'acastă nomenclatură, vedeți, domnilor, că nimicū nu lipsece, nimicū de-câtū numai o ordine raționnată. Acastă lipsă face ca opera lui Fabricius, cu tótă nesecata'i avuțiă, să'si pîrdă totū prețul în ochii celor ce o consultă cu gîndul că vorū lua lesne dintr'însa o cunnoscință limpede despre activitatea arheologică a epocelor anteriori și

contemporane cu antorul. Ea e bună de consultată numai pentru acei cari primesc sarcina de a descoperi neprețuitele materialuri grămădite într'însa. Încă ceva de observat asupra'ei, este că antichitățile ebraice și creștine ocupă într'însa un loc precumpănitor.

Câtă despre mine, voi să profit acum de această împrejurare, spre a împlini oarecari lacune pe cari graba și poate chiar lipsa de memorie m'au făcut să le lasă în expunerea acelor materii speciale. Aceste vor să fie ca erratele și additamentele de la ultima pagină a unei cărți. Ele se resumă în câte-va indicațiuni biografice.

Trebuia într'adevăr, când v'amă vorbit de ebraiștii englezi și francezi din secolul al XVIII°, să nu uităm să face cunoștință pe renumita familie de orientaliști germani Buxtorf, din cari cel mai vechiu, Ioan Buxtorf din Basel (1564—1629) s'a ilustrat prin lucrările sale gramaticale asupra limbii ebraice și mai ales prin adâncele sale cunoștințe despre Talmud și despre celelalte cărți rabbinice.

Dar, în ramura antichităților ebraice, am să fi putut să ne năvălim și mai sus, spre a cita în al XI° secol, pe vestitul filosof ebru, Maimonide din Cordova, *făclia lui Israel*, carele a trăit în Egipt, ca medic al sultanului Saladin, și a scris, mai mult arăbesce, despre antichitățile po-

porului ebraic, osebitu de tôte cele-l-alte ale sale scrieri theologice, filosofice și medicali; apoi, totu cam pe atunci, pe rabinul Beniaminü din Tudela, carele a cällătoritü ca să cerceteze preste totü locul synagogele israeliților și, ajungëndü în partea din Macedonia, care pe atunci se chiäma *Vlachia de susü*, Ἄνω-Βλαχία, de öre ce era locuitä de Romänii de la Pindü, a emmisü asupra acestora curiösa opiniune că ei s'arü fi ținutü de legea mozaică, fiindü-cä cei mai mulți purtaü nume imprumutate din Bibliä.

Bine că nu le a datü în gëndü nașilor noștri să ne boteze ađi pe noi mai desü cu numele de Iacovü, de Ilie sëü de Davidü, cöci altmintrelé Allianța Israelită s'arü fi cercatü de sigurü să dovedescä Europei că süntemü némü de némul nostru, esșiți d'a dreptul din sînul lui Avramü!

Dar, ca curiositate, dați'mi voiä a cita, în traducțiune, chïar textul jidovului, cällătorü : (1)

«Aci se începe Vlachia, ai căria locuitorü staü în munți. Acelü poporü se numesce Vlachi; ei sânt iuți la piciorü ca căpriöarele, și se coborü din piscurile lor, ca să fure și să jăfuïascä în pämënturile Grecilor. Nimeni nu se pöte sui pënë la dînșii ca să le facä rësboiu, și ei nu cunnoscü

(1) Prima edițiune a textului ebreescü alü lui Beniaminü din Tudela a fostü typăritä în Constantinople la 1543. De atunci cällătoriele lui s'au retypăritü de duoă-đeci și șese de orü în diferite limbe.

nicî unŭ stĕpĕnŭ. Ei nu ținŭ în sĕmă legea Nazareenilor sĕu creștinilor. Între sine își dau nume de ale Jidovilor, de aceea pare-că și sŭnt Jidovi; unii din ei numescŭ pe Evrei, frați ai lor; ânsĕ cĕnd îi prindŭ, îi jăfuiescŭ, dar nu'î omŕă, ca pe Greci. De altmintrelĕ ei nu pĕzescŭ nicĭ o legĭnire.»

Voin da âncŕ unŭ exempln de acelŭ spiritŭ de proselytismŭ imaginarŭ și îngŕmfatŭ alŭ Ebreilor. Pe acesta ni'lu presentă, în secolnl alŭ xvii^o, apologia popornlŭ lui Israelŭ, scrisă în limba engleză, de rabbinnl portughezŭ Manases ben Israel, carele, între altele, cĕntă a dovedi că vechii locnitori ai Americi, indigenii cu peile roșii din Mexicŭ, din Iucatanŭ, din Pernvia și din Gnatemala, au primitŭ antica lor cultură religioasă și chiar unele usnrĭ sociale, nu tocmai de lăndatŭ, de la colonii israeliți, cari arŭ fi emigratŭ în vechime din colo de oceane, dnpĕ ce Titn 'i a fostŭ alungatŭ din Palestina. Acesta era thesea archeologică cea mai accreditată, pe acei timpĭ, asupra antichităților americane.

Totŭ din *Bibliotheca anticariă* a lui Fabricius, să mai cullegŭ și trei nume, spre completarea listei de meritoși exploratori ai antichităților creștine. Ele representă fiă-care câte o țĕrră deosebită : Godfredŭ Voigt (1644—1682), antorul *Thysasteriologiei*, sĕu descrierei vechilor altare creștine, typărită cu mare laudă de însuși Fabricius, a fostŭ germanŭ; benedictinnl Dom Edmundŭ Mar-

tenne (1654—1739), carele a urmatu cu o demnă ardore lucrările începute de capi erudițiunei benedictine, a fostu francezū; și in fine, ambii Bianchini, Francesco unchiul, (1662—1729) astronomū celebru și anticarū de meritū, precum și nepotul sēu Iosifū, carele a completatū unele din operile anticariū ale antecesorelui sēu, aū fostu amēnduoī italianī; lucrările lor aū avutū rapportū la monumente antice și creștine din Roma.

Vē cerū iertare, domnilor! Cānd incape cine-va pe māna bibliografilor. apoi cu anevoiā scapā de asemenē mērunte noțiunii asupra autorilor și asupra cărților. Ei sūnt cārpaciū litteraturei, cari totū punū la petice, unde li se pare că vēdū câte unū golū in annalele sciinței. Vina nu este a mea. Rēsfoindū pe Fabricius pentru d^{vostre}, m'amū dedulcitū și eū cu meseria lui. Dar mē grābescū a recunnosce că nu d^{vostre} trebuiā să'mī duceți mai indelungū pēcatul. Așa dar, de la cărți, voīu trece indatā la monumentele plastice.

În mai multe rōnduri v'amū vorbitū despre colecțiunile epigrafice, numismatice, dactyliografice și iconografice, cari s'aū publicatū in decursul secolilor Renascerei. Inaginele omenilor illustri de Fulvio Orsini, corpurile de inscripțiunii ale lui Gruter, Fabretti și Muratori, thesaurele numismatice ale lui Goltz, Morell, Patin și alți, in fine colecțiunile de mērunțișuri, gemme, vase, candelē, etc., ale lui

Ficoroni, Gori și Passeri, nu vë vorü fi scăpatü cu totul din memoriã ; asemeni vë adduceți , póte , aminte de unele publicațiunii specialí asupra museelor , precum descrierea celui Capitolinü , pe care a început'o marchezul Capponi, dar pe care a executat'o apoi Bottari ; precum și opera cea mare a lui Gori asupra museului Florentinü. Aü mai fostü și altele de acestü felü , pentru monumente și cabinete mai puçinü importanți , din Verona , din Modena , din Veneția și de airé , pe cari le aü ilustratü ómeni eminenti ca Maffei, Muratori, Paciaudi și alți. Sã nu nitãmü de a numëra printre publicațiunile de unü caracterü mai întinsü , opera lui La Chausse , întitulatã *Museum Romanum* , care coprinde statue, gemne, baso-relievuri și alte anti-chități plastice, adunate numai din Roma.

Dar nici una din aceste publicațiunii parțiali nu are însemnãtatea operei capitali , pe care a întreprins'o și , în cursü de vre o duoë-ðeci de anni , a isbititü a o îndeplini vestitul benedictinü Dom Bernardü de Montfaucon. Cu o răbdare și cu o stãruință , cari numai luptãtorilor sciinței de la St Maur eraü date, Montfaucon adunã , cu miile, deseme de monumente antice, mari și mërunte, le controlã de pre originale , pre câtü îi stãtu cu putință , făcu pentru fiã-care câte unü textü explicativü în ambele limbe, latinã și francezã , le dispuse de pre o ordine logicã , formãndü din ele mai multe grupe

distincte ce se referă fiecare la câte una din ramurile activității din societățile antice, și, stăruind însuși și neîncetat, pe lângă pictori, pe lângă gravori, pe lângă tipografi, folosindu-se de marea considerațiune de care el se bucura în public, spre a strânge summele enorme ce-i erau necesari pentru o așa gigantică publicațiune, el începu la 1719, tipărirea întinsului său repertoriu de antichități plastice, numită *Antichitatea explicată și reprezentată prin figure*.

Ca să lămuresc întru ce anume, constă această lucrare, cred că nu pot face mai bine decât a enunța pe rând, titlurile celor zece despărțiri ale ei, publicate în cinci-spre-dece volume in-folio, în cari nenumărate stampe, frumos gravate, sunt însoțite cu textul lor descriptiv. Nu voi să pretind că acele explicațiuni au o mare valoare archeologică, nici că desemele sunt de o exactitate fără defect; dar astă-fel cum sunt și gravurele și textul, ele pînă acum încă presentă cea mai bogată și mai variată colecțiune de monumente antice. În ori ce casă, opera lui Montfaucon este imaginea fidelă a archeologiei estetice din secolul al XVIII°, precum thesaurele lui Grævius și Gronovius sunt cuintesența cunoștințelor de archeologie etică din același period.

Să facem dar inventoriul compilațiunii lui Montfaucon cu încredințare că recapitulăm totă mate-

ria științifică despre care s'au ocupatîi archeologii din timpul Renașterii.

În partea întâia sînt chipurile de zei ai Grecilor și ai Romanilor de primul, de alii două și de alii trei ranguri, dispuse de pre ordinea timpilor; a doua cuprinde pe ale eroilor ajunși la înșeire. În a treia sînt monumentele cultului la Greci și la Romani; în a patra, totii ce se attinge de religiunea Egiptenilor, Arabilor, Syriacilor, Perșilor, Scythilor, Germanilor, Gallilor, Spaniolilor și Carthagineșilor. A șesă parte e relativă la usurile vieții, și reprezintă veșminte, mobile, vase, monete, măsuri și greutate și ale Ellenilor, Romanilor și altor vechi popore; a șeptă completează aceleși subiecte, cu figurii despre băi, nunții, jocuri de totii felul, pompe, vânătorie, pescuire, arte și altele. În partea a opta sînt înfașiate obiectele de răsboiu, recrutațiunile de ostași, munițiunile lor, magazinele, lucrările militare, înșențele, luptele, armele tuturilor națiunilor vechi, machinele lor de răsboiu și altele; despre căile publice, punți și poduri, despre turnuri de apărare, apeducte, navigațiune și faruri sînt figure și vorbiri în partea a noua. Vinii acum, în partea a deca, reprezentațiunea supplicielor și a usurilor funerari, mormintele, mausoleele, candelerele și ori ce alte amărunte attingătoare de idea morții, la Greci și la Romani, cari se completează prin noțiuni și imagine de aceeași specie, la cele-lalte

popóre ale antichităţii, ocupându acesté partea a decea şi cea din urmă.

Repertoriul este, precum vedeţi, completú pentru naţiunile vechimei, pe-cátú le cunoscea lumea cultă, la începutul secolului alú xviii^o; ablé de se vorú dibui prin cărţile de archeologie anteriori lui Montfaucon vre o rămăşiţă antică de óre-care valóre, pe care să nu o fi reprodusú la locul său laboriosul benedictinú. Apoi, o mare parte din figure sânt publicate de dînsul pentru prima óră, şi constituă thesaurului său numeroase merite de întéitate. De arú voi cine-va să facă astăđi, pentru periodul modernú alú archeologiei, ceea ce Montfaucon a făcutú pentru alú Renascerei, ablé putemú calcula cu ce progresiune geometrică s'arú urca numărul rubricelor, alú stampelor şi alú desvoltărilor din textú.

Benedictinul, intrándú cu o așa curagiósă iniţiativă în dominiul archeologiei estetice, nu putea să 'şi mărginésca cercetările în cercul antichităţii clasice şi barbare. Lucrările asupra mediului-evú erau cu deosebire familiarí erudiţilor exploratori de la St Germain-des-Près; Montfaucon dete dar, de la 1729 péné la 1733, ca urmare la opera sa anticariă, o lucrare de acelaşú felú, în cinci tomuri in-folio, asupra *Monumentelor monarchiei franceze*, coprindéndú istoria Franciei, cu figurí asupra fiăcării domiri, pre câte le cruţase péné atunci tim-

pul. Ordinea chronologicală este observată în același primu muzeu alu antichităților plastice și grafice din mediul-evii francezū. Partea întâia se întinde de la originea Francilor pēnē la regele Filippū I^{ln}; cucerirea Euglitterei de ducele Normandiei, Gulielmū Bastardul, de pre o faimosă cūsătură din alu XI^{le} secolū, atribuită reginei Mathilda și încă păstrată la Bayeux, precum și alte monumente pēnē la regele Ioanū, ocupă a dnoa parte; apoi cele-l-alte trei se întindū treptatū pēnē la mórtea lui Henricū alu IV^{le}, primul dintre Burboni.

Acéstă carte, cu tóte lacunele și imperfecțiunile sale, a fostū pentru Francia, unū admirabile monumentū naționalū, care și astăzi servă de basē arheologiei locali, și implinesce multe lipsuri cășunate de nesocotitele și sēlbaticele pustiiri ale revoluțiunei de la 1793. La noi, numai Turcii și Tătarii au pututū prăda și nimici lucrări de artē ce ne arū fi păstratū imaginea culturai nóstre din trecutū, atâtē câte poporul din Francia, turbatū de idei subversive, a zdrobitū, în pornirile sale barbare, monumente ale gloriei și ale măiestriei străinóșeci, cari aveau raportū la regī, la nobilime și la religinnea catholică.

În cursul timpilo, ne aflămū însē acum celū puçinū cu o jumătate de secolū mai nainte de acele brutale devastățiuni și putemū încă constata, în activitatea litterariă a secolului alu XVIII^{le} și a ce-

lui precedente, diferite alte mișcări făcute cu scopul de a deștepta și de a răspândi cunoștința și prețuirea trecutului, în toate treptele societății culte. Aceste mișcări sunt înverdate prin publicațiunea de mari dicționnaire istorice și filosofice, său mai bine știu, encyclopedice, în cari biografiile omenilor din trecut și explicarea usurilor și monumentelor antichității ocupă un loc totu d'auna însemnatu. Sânt încă și lucrările, de unu caracteru mai speciale, ce se făceau și se editau prin intruniri și asociațiunii științifice.

Oprindu-ne numai unu momentu asupra dicționarierelor, în cari, curatu vorbindu, archeologia intra abia ca una din părțile constitutive ale lucrării, voiu cita, în trecutu, pe celu biblicu alu părintelului benedictinu Dom Calmet (1720), care este ca și o encyclopediă a theologiei și a istoriei religiose; dar mai cu seamă, voiu numi marele dicționariu istoricu alu junelui învățatu francezu Moréri, apărutu mai înteu la 1674, și carele, fiindu însoțitu de unu mare succesu, a fostu adese ori rețipăritu, prefăcutu și înăvuitu de atunci încoco. Renumitul criticu protestantu Petre Bayle (1647—1706), carele, în viața sa multu turburată, s'a luptatu foră pregetu cu toate neajunsurile filosofice și religiose ale timpului său, și carele, la 1699, a refăcutu pe d'intregul dicționariul istoricu și filosoficu alu lui Moréri, spune însuși despre predecensorele său, aceste

judicioase cuvinte, cari totu așa de biue i se potu applica și sieși :

«Moréri, dice elu, 'și a datu o mare ostenedă, care a servitu tutulor și care a înlesnitu multora totă sciința câtă le a fostu de trebuință. Ca toți primii autori de dicționarie, elu a comisă forțe mari greșeli, pe cari urmașii lui nu se cade să 'și le însușescă, precum nici ale lui merite. Lucrarea lui a răspânditu lumină în unele locuri, unde alte cărți mai specială n'arū fi pētrunsu câtu lumea, și unde nu se cere mai multu de-cātu o cunnoscință prescurtată și înlesnitore a faptelor.»

Cu greū s'arū putē caracteriza mai bine natura și folósele unor asemenē publicațiuni, dēca nu cu totul populari, dar celū pučinu accesibili celor de o mediocrē cultură. Cu multū mai restrinsū, dar și cu multū mai temeinicū, este alū duolē cercū în care s'a exercitatū activitatea colectivă a învățaților din ultimii duoi secolii ai Renașterei. Prin formarea de asociațiuni litterari și sciințifice, de Academii private sēu officiali, mai adese patronate de monarhi intelligenți sēu numai vanitoși, și une-orī de simpli particulari avuți orī zeloși, adevērați Mecenați ai litterilor, prin emulațiunea care se producea în asemenē intruniri, ideile și faptele sciinței aū luatū o extensiune mai mare, unū sporū mai viu, o înțetire mai neprecurmată. Acestū faptū ilū recunoscuse marele filosofū Leibnitz, carele cu mulțumire

luă parte activă în cele mai multe asociațiuni științifice din Europa, și susținu că numai de la înfrățirea oamenilor de știință, secundată de un geniu îndrăzneț în politică, se poate aștepta și revelarea vechilor civilizațiuni ale antichității, și răspândirea luminilor moderne în toate țerrile ce zăceau încă sub barbaria.

Asemene propunerii, de-și nu au putut găsi o realizare deplină în secolul trecut, — ba chiar nici pînă acum, — totuși aveau un răsunet puternic la curțile unor suverani și în tot publicul luminat din alu xviii^{le} secolu. De pre modelul Academiei de curîndu reformate din Franța, împăratul Austriei Leopoldu, installă în Vienna, la 1677, sub numele de *Academia Leopoldină*, societatea științifică a curioșilor Naturei, *Naturæ Curiosorum*, care de vre o cincî-spre-dece ani, se formase în Lipsca; Frederic cel-umare institui, la 1700, o Academiă de științe în Berlinu, pe care o încredință direcțiunei lui Leibnitz; însuși Petru cel-umare improvisă, la 1724, în improvisata sa capitală boreală, o Academiă științifică. Totu pe atunci, Spania, Suedia, Danemarca, Scoția și alte staturi secundari înființau, la dîsele, Societăți erudite, în sînul cărora cestiunile de astronomiă, de fiziică și de istoriă naturală se tractau d'a rîndul cu cele de filosofă, de istoriă pragmatică și de arheologiă clasică sîu națională.

Încă de pe la jumătatea secolului al 17^{le}, exista în Anglterra, aşezată la Oxford şi apoi în Londra, Societatea regală a transacţiunilor filosofice; iar Franţa, osebită de Academiele sale officiali, număra diferite asociaţiuni litterarii, foarte active, printre cari trebuia să menţionăm măcar pe a Iesuiţilor cari, de pe la anul 1701, începură a publica în oraşul Trévoux, ună diară litterară şi sciinţifică.

Amă lăsată pene acum în latură Italia, fiindă-că tocmai acolo asemenea institute erau mai vechi şi mai numeroase. De când Marsiglio Ficino întemeiasă Academia din Florenţa, şi Pomponio Leto, pe aceea din Roma, multe alte societăţi litterarii şi sciinţifice luase locul acelor vechi focare ale enthusiasmului archeologică. La Florenţa înflorise, pe rând, Academia filologică *de la Crusca*, căria Italia îi datoresce dicţionariul clasică ală limbii naţionale, publicată la 1612, şi apoi, Academia sciinţifică *del Cimento*, creată la mijlocul secolului al 17^{le}. În Roma, unde activitatea intelectuală era şi mai activă pe atunci, se formă ceva mai târziu Academia, cu multă mai litterară, a *Arcadienilor*, ale cărei pretenţioase usuri poetice le a descrisă Gœthe, în călătoria sa în Italia. În Bologna, pe lângă vechia Universitate, se întocmi, totă pe atunci, o societate de sciinţă, care publica disertaţiunile desbătute în sinul ei, şi mai târziu, pe la 1735, totă în Florenţa, anticari

se întrunire spre a constitui Academia archeologică a *Columbarielor*.

Ară fi de prisos să vă facă aci o nomenclatură și mai completă a asociațiunilor în cari, atât în Italia, cât și în alte părți ale Europei, s'au tratat cestiuni archeologice și s'au publicat disertațiuni de asemené natură. Pentru Italia, în specială, există o interesantă și prețioasă colecțiune de disertațiuni academice de tot felul, publicată în 75 de volume, la Veneția, între anii 1728 și 1778 de călugărul Angelo Calogera.

Din toate aceste fapte isolate, pe cari le grămădesc aci camă fără șir, ce rezultă ore, domnilor?

Déca nu mă amăgesc, ele dau o netăgăduită dovadă de marea activitate litterară și științifică ce exista în mai toate părțile Europei, la mijlocul secolului al XVIII^{le}, activitate în care archeologia ocupa un rol foarte însemnat, fiind ea, nu numai preocupățiunea câtor-va învățați specialiști, ci chiar o cestiune de amor propriu și de modă pentru tot omul, carele pe atunci se bucura de ore-care cultură litterară. Simplul umanist, poetul, criticul, pictorul și statuariul trebuia să cunoască faptele și attributele zeilor și personagiilor mythologice și istorice ale antichității, cari forma ca și urdela pe cari imaginațiunea lor avea voiă de la gustul publicului, ași țese băttătura; omul de stat și magistratul citea pe istoricii și

pe oratorii greci și latini, dar pöte și mai multü äncö pe commentatorii Institutelor împärateci; medicul se referrea neîncetatü la autoritatea lui Ippocratü, lui Celsu și lui Galenü; architectul se läuda cu cunnoscința regulelor stabilite în artë de Vitruviü; militarul era privitü cu distințiune când putea sä citeze pe Polybiü și pe Vegetiü; în fine chiar și lumea cea elegantë și zburdalnicä căuta în usurile răstälänäcite ale antichitätei, croieli de îmbrăcăminte și forme de gäteli, cari sä se asemene cu ale luxuösei Rome.

În mijlocul acestei favorii universalii de care se bucura antichitatea în ochii societätei culte, s'arü crede că archeologia trebuia sä ajungä, äncö de pre atunci, la apogeul sëü, și sä deschidä förä cruțare töte thesaurele oculte ale artei și ale vieții socialii din trecutü.

Cu töte acestë, ea păstra äncö, tänuite, multe din darurile ei. Nimeni dintre anticari, pënë dupë 1750, nu se gëndise a cerceta regulele de pre cari artistii ellenii, și apoi cei romanii, crease ätätë capete de operä, nici se ispitise a descurca, în documentele litterarii și plastice ale antichitätei, desvoltarea progresivä, transformätiunile locali și scäpätarea treptatä a artelor la differitele popöre. Nimeni iar dintre dînșii nu se înälțase cu mintea pënë intru a judeca starea socialë și moralë a vechilor Ellenii și Romanii, lepădatü de ori-ce preju-

decăți ale timpului său, de orî-ce preocupătinne a credințelor sale religioase, a usurilor și a istitn-ținnilor moderne, cari tôte se resfrângeau mereu cu lumini false asupra cunnoscițelor despre ethica vechilor popóre. Nimeni dintre dinșii nu putnse încă dobândi sciri destulă de positive despre lim-bele, monnmentele și documentele anticelor naținnii din Oriente, ca să pôta pricepe natura și produc-tele cultnrei lor, și totu de odată să constate a-devărata parte de înrînrire ce ele au avntu asupra civilizațiunilor ellenă și romană. Nimeni dintre din-șii în fine, nu avea încă destulă consideraținne pentru creaținnile plastice și pentru întocmirile sociali ale ómenilor din medinl-evu, pentru ca să înțellégă spiritul moralu și estheticu, care a dom-nitú în acea confnsă și entnsiastă epocă a seco-lnului de mijlocu.

Din astú-felú de însemnate și felnrite lipsuri în criteriul anticarilor, resnlta, pentru sciința archeo-logiei, nnú-felú de stare desmădnlată, neorganică și óre-cnnú superficială; între noțiunile ei felnrite nu se simțea o legătură logică, o lánțnire normală, o coesinne intimă, care să'í dea adevărata înfăți-șare a unei sciințe serioase, în care tôte faptele se desvóltă systematicu de pre regulele providențiali, ce facú să predominéscă în lume principiile *Binelu*, *Frumosulu* și *Adevérulu*.

S'arú pnté dice că anticarii de pre atnnci,

vrëndü să explice antichitatea, îi făceaü nnü portretü cam de felul aceluia, pe care unü bunü și laboriosü scolarü de desemnü, arü nimeri să'lü facă, cu mâna liberă și din memoriă, de pe chipul învătătorului său. Norocire când acelu portretü nu ajunge a fi o caricatură, ceea ce s'a întemplatü adeseä cu antichitatea, când anticarii Renascerei nu erau tocmai din cei mai pricepñți.

Ceea ce a căștigatü sciința archeologică în zilele nôstre, este că, în locü de asemené portrete fantastice ori pocite, ea mai totü d'anna scöte, în lucrările sale de frunte, minunate fotografii de pre totă vieța morală și artistică a popórelor cunnoscute din antichitate.

Acum, domnilor, cu bine, cu rău, iată-mă ajunsü la termenul carrierei, în care trebuiä să mă mărginescü de o cam dată. V'amü datü o răpide ideeä despre folósele ce póte trage studiul archeologiei din scrierile autorilor elleni și latini ai antichității, și apoi, v'amü expusü, cu óre-cari amérnnte, lunga și neobosita activitate a societăței moderne, în cursü de patru secolü, spre a ajunge cu cercetările'i anticarii pênä la mijlocul secolului alü xviii^{le}, de unde apoi sciința, încercändü, prin fericite împrejurări, o transformare radicală, primi nnü spornicü avëntü.

Acum e timpul să mulțnimescü aceluora cari aiü avutü răbdarea de a'mi încredința a lor înare-a-

minte, în totu decursul acestor prelegeri, și cari, prin această statornică bună-voință, mi au dovedit că imperfecțiunile rostirei mele, n'au risipit totu interesul subiectului, pe care l'amă tractatū în acestū cursū preliminarū. Mi s'a ȃisū ānsē, de pe din afōrā, cā ceea ce amū făcutū, nu este nici folositorū, nici instructivū, nici appropriatū cathedrei, de pre care amū rostitū cuvēntāriile mele.

Nu se cădea, aū ȃisū unū, sā cautū a distra în deșertū porȃinnea studiōsā din publicul meū, cu istoria archeologiei, ci trebuia sā expun de îndată, purū și simplu, principiile și faptele sciinȃtei; sā ieau, bună orā ca bătrānul Rosin, de la cāpētēm, aședarea Romei între cele șapte colnice de cōtre Romulu, și insitȃȃinile lui Numa Pompiliū, și sā vi le inșirū aci de pre carte, de pre typicū; cōci așa se invēȃa odiniōrā archeologia în scōlele iesniȃilor din Austria, și osebitū de acēsta, fiindū-cā, pentru noi Romāni. *Antichitate* nu va sā ȃicā altū ceva, de-cātū vechile instituȃiuni ale Romanilor, din cari noi ne tragemū întocmai ca și mușcoiul din armēsarū.

Îmi pare rēū, — adicā nu, imi pare bine, — cā nu potū împārtāși cu totul asemenē pārerē. Cultul naȃionalitāȃei nōstre, întrū care intrā negreșitū și ore-care mēndriā cā sūntemū din viȃa lui Traianū, nu mē va orbi nici odatā în punctul de a lānda și gāscele din bātāturā, sub cuvēntū cā sūnt nr-

mașe ale găscelor din Capitoliu. Strănepoți direcți sâi curciți ai Romauilor, noi Români sântem adî unû poporû, o națiune de sineși stătătore, și, abstracțiune făcendû de originile nôstre, cată să ne cultivămû mintea cu sciințele desvoltate ale secolului nostru, și să nu căutămû, ca unele îndărătnice popore vecine, a ne oșeri într'o deșertă și ridiculă îngomfare de origine, că adică noi suntem fi ai Romei, și nu vremû să scimû de-cătû limba Romei, de-cătû istoria Romei, și de-cătû antichitățile Romei.

Nu mai vorbescû despre limbă și istoriă; dar cõtû despre antichități, afirmû că, decă nu vomû învêța de-cõtû pe ale Romei, apoi vomû puté dice că din sciința archeologiei, adică din desvoltarea etică și esthetică a omenirei, nu vomû ști curatû nimicû.

În archeologiă, ca în orî-ce sciință de ordine morală, trebuiă să urmărimû progresele și șovăirile geniului omenescû, ca să putemû allege dintr'insele învêțăminte de o valóre sciințifică. Câte-va fapte isolate și rêu îndrugate nu potû să constituie o sciință; acêsta amû cătatû a o dovedi chiar adinéri, constatândû starea cunnoscințelor anticariî în alû xviii^{le} secolû. Cu o flóre, duoé, dice Românu, nu se face primăvera.

Apoi, decă amû inclinată a începe acestû cursû, mai în specialû cu istoria sciinței, m'amû gënditû

că, în orî ce subiectū, este de folosū omului a sci cu cine s'eu cu ce va avé a face; a cunnósce cum s'a ivitū și s'a întocmitū, cum a născutū și a crescutū ceea ce'lū va occupa. Când vrea cine-va să pricépă bine faptele și cnalitățile nnu bārbatū, apoi se informéză mai întēn despre originea și educaținea lui, și apoi, din applecările, din deprinderile, din instinctele și din appcăturile copillăriei și ale junetei lui, elū înțellege ce pôte să aștepte de la acelū bārbatū.

În privința archeologiei, eū credū că o va studia totū d'auna mai cu înlesnire, mai cu plăcere și mai cu folosū, acela carele mai întēn a prețnitū treptatele ei desvoltări, și carele va sci în totū decursul stndielor sale ulterioari, din ce isvóre se scurgū elementele cunnoscițelor actnali.

Unū astū-felū de studiū preliminarū mi s'a părutū a fi mai cu deosebire indispensabile la noi, unde chīar și noțiunile, cele mai rudimentariū ale sciinței antichităților, sū lipsitū pēnē acum cu totul din scóle, și unde eū amū cutezatū a primi sarcina de a presenta publicului acestni cursū unū subiectū cu totul nou, unū personagiū cu totul străinū.

M'amū silitū, în adevērū, pe câtū amū putntū, a vē dovedi că acelū personagiū, pe care l'amū adusū, încă de prncū, dinainté d'^{vóstre}, spre a'lū crește pēnē aprópe de vērsta bārbăției, de-și vē era cu

totul străin, nu este ănsă un venetic, o ființă fără căpătii, fără trecut și fără viitor.

Isbutit'amă ore? Iată, vă mărturisesc, domnilor, care 'mă este acum grija.

Din subiectul pe care l'amă allesă ca celă mă potrivită cu trebuințele momentane, și chiar cu firea cam precariă a acestei cathedre, ună omă înzestrată cu darul didacticelor adimeniri, ară fi semănată de îndată, printre junimea studiósă, rădăcini temeinice pentru învățămăntul archeologiei. Cătă despre mine, domnilor, totă ce potă đice este că amă consciința de a fi prezentată acăstă materie, nu în modă plăcută, ci sub o formă care este aceea a instrucțiunei universitare.

Este o distincțiune notabilă de stabilită între învățătura gymnasială și aceea a Facultăților. Nu sciă, đă, pēnă la ce punctă, ea a fostă pēnă acum observată în junele năstre Facultăți de Littere. Făcēndă tôte rezervele pentru stimabili profesori ce ocupă în ele cathedre, și printre cari mă bucură a număra și amici, nu mă potă opri de a đice că, a adopta ună manuală ore-care, compusă de ori și cine, și a'lă ține în mână sēu în minte, spre a recita pe fiă-care đi dintr'insul studenților, cătă ună capitolă, acestă methodă, dreptul lui Dumneđău, nu pōte fi considerată de-cătă ca o fōrte mediocră predare gymnasială. Pe de altă parte iar, totă cam așa s'ară cualifica și cursurile, în cari profesorul,

luându în mână unū autorū străinū, l'arū traduce din cuvēntū în cuvēntū studenților, cu expresiuni românesce, mai multū sēn mai puçinū stângace, și arū reduce totū studiul criticū alū textului, la o simplē analysē grammaticalē, sēu celū multū logică, a ðicerilor și a fraselor.

Negreșitū că pentru cine înțellege învățătura universitară, numai de pre aceste duoē methode, cu totul mecanice și create ca inadinsū spre a tēmpi, printr'o practică migălosă și stērpă, mințile junimei, negreșitū că pentru acela, nu pōte să aibă nici unū sensū, nici o valōre și nici unū folosū, unū cursū în care profesorul se preocupă multū mai puçinū de mērunțișul pragmaticū și mechanicū alū materiei, pe care o tractēză, de-cătū de a forma și a îndrepta spre bine, prin narrațiuni desvoltate, prin apprețuirī critice, prin desbatterī de cestiuni controversate, inteligența activă și sētosă de cunoșcințe a ascultătoriler sēi.

Scopul principale alū unui astū-felū de învățământū, adevēratū superiorū, nu este tocmai de a înfige în memoria junimei, în rēstimpul destinatū studiilor universitare, ore-cari anumite fapte și regule tehnice, ci de a'i inzestra intellectul cu o puternică armă de atacū și de appărare, cu unū criteriū sciințificū, care încă îi lipsesce. Nu este de a 'lū învăța cutare porțiune, mai multū sēu mai puçinū restrinsă dintr'o sciință, ci de a 'lū învăța

cum însuși p \acute{o} te s \acute{a} inv \acute{e} te cu spor \acute{u} ori ce por \acute{t} iune a acelei sciin \acute{t} e.

Un \acute{u} scop \acute{u} ca acesta, profesorul nu p \acute{o} te nici o dat \acute{a} s \acute{a} spere c \acute{a} 'l \acute{u} va atinge pre-c \acute{a} t \acute{u} nu va sci s \acute{e} u nu va voi a da nimic \acute{u} de la sine, ci va a \acute{s} -tepta totul de la lucr \acute{a} ri str \acute{a} ine, fi \acute{a} acelu \acute{c} c \acute{a} t \acute{u} de bine intemeiate. Inv \acute{e} ț \acute{a} mentul s \acute{e} u, ca s \acute{a} nu fi \acute{a} sterp \acute{u} și superficial, trebui \acute{a} s \acute{a} se conforme cu felurite împrejur \acute{a} ri locali și momentane. Același program \acute{m} \acute{a} , acelaș \acute{u} cerc \acute{u} de dezvolt \acute{a} ri, și nici chiar acelaș \acute{u} mod \acute{u} de expunere, nu a \acute{u} o val \acute{o} re absolut \acute{a} pentru ori ce curs \acute{u} de Facultate. Trebui \acute{a} ca, mai presus \acute{u} de t \acute{o} te, profesorul s \acute{a} țin \acute{a} s \acute{e} ma de trebuin \acute{t} ele, de dispozi \acute{t} iunile și de lipsurile ce domnesc \acute{u} in spiritul publicului s \acute{e} u; trebui \acute{a} ca el \acute{u} s \acute{a} caute a se ml \acute{o} dia de pre cerin \acute{t} ele lui, ca, d \acute{o} r \acute{a} ast \acute{u} -fel \acute{u} , s \acute{a} 'l \acute{u} r \acute{a} p \acute{e} s \acute{c} \acute{a} cu sine pe singura calle unde instruc \acute{t} iunea superi \acute{o} r \acute{e} nu este o fastidi \acute{o} s \acute{a} și inutil \acute{e} prelungire a cursului gymnasiale, ci un \acute{u} complement \acute{u} folositor \acute{u} al \acute{u} educa \acute{t} iunei intelectuale.

Pentru ac \acute{e} sta, se cere neap \acute{a} rat \acute{u} , mai alles \acute{u} de la un \acute{u} profesor \acute{u} de Facultate litteraria \acute{a} , ca ini \acute{t} iativa lui s \acute{a} se ma \acute{u} ifeste, de pre cathedra \acute{a} , cu lucr \acute{a} ri ale sale proprie, cu crea \acute{t} iuni, mai mult \acute{u} s \acute{e} u mai pu \acute{c} in \acute{u} merit \acute{o} se, dar in tot \acute{u} d'auna destinate a de \acute{s} tepta in tinerimea studi \acute{o} s \acute{a} , interes \acute{u} și pl \acute{a} cere pentru studiul ce el \acute{u} pred \acute{a} , și a deschide junelor inteligente, orizonturi pline de adimenit \acute{o} re lumini

pentru mai departe cercetării în cercurile multiple și nemărginite ale științei.

Tănerul, carele pre băncele unei Facultăți de Litere nu încercă dorința de a se instrui, mai mult prin sineși, de a învăța prin propria silință, mai mult decât ceeaa ce aude din fugitivele prelegeri ale profesorului, acela, séu că nu are mintea croită pentru studiile litterarij, séu că profesorul nu a știut să deștepte într'insul, ceea ce constituă esența instrucțiunei superiori, adică îndemnul la noii cercetări, la mai largi explorațiuni, la judecări critice, purtate asupra cestiunilor controversate ale științei.

Nu dar, încă o-data, din manuale didactice, nici din analyse grammaticali și logice, se capătă și se desvóltă acelú dorú de necunoscutul științificú, carele este țelul tuturilor cathedrelor litterarij în cele mai de frunte Universități ale Europei culte.

Pe cathedrele Facultăților, formularele typice trebuiă să dispară; profesorul nu mai póte fi acelú rigurosú învățătorú, condamnatú a se ține pururé restrinsú în marginile unor anume noțiuni practice, pre cari trebuiă neapăratú, cu o măiestrétă răbdare, să știă a le typări în mintea și în memoria copillului. Aci, elú are în față'i, inteligente în procesú de formare, setóse de aprețuirii critice și apte la orí ce desbateri intellectuali, imaginațiuni ardătoare cari cerú a străbatte regiunile nețermurite ale științei, cari așteptă o sufflare priincióasă spre a'și

deschide aripile și a sbura de sineși în lumi necunoscute.

Ce are elū de făcutū atunci?

Să vină a sdrobi acele generóse și spornice avēnturī, sub lovirile brutale ale unui pēcātosū de manualū? Să le instrune fōră cruțare sub jugul sterpū și mechanicū alū unor tēmpitóre analyse grammaticali? adică, fōră cugetū și fōră mustrare, să usuce și să slească, în mlōdițe, mustul viū și spornicū alū rodirei?

Nu, domnilor! ci să caute a descoperi treptatū junimei zarea dorită, prin mijlóce aflate în inițiativa sa personală, în propria sa ingeniositate și instrucțiune; să'ī insemneze drumul, cu o prudentă, dar stimulatóre sollicitudine; și, — decă provedința l'a dăruitū cu așa prețiosū darū, — să suffle asupra acelei junimi allese, sufflarea căldurósă și înviătóre, ce o va împinge, pentru vieța întrégă, pe callea cea luminată și onorabilă, cea prosperă și lină, pe callea cea adesé-orī chiar gloriósă. a solidelor cercetării și studie în câmpii nemărginiți și imbilșugați ai frumóselor Littere!

TABELLA MATERIILOR

Precuvântare. Pag.
vij-xv

I^a Lecțiune. — Preliminare. — Utilitatea, scopul și tendențele Archeologiei. — Deosebire între *arheologă* și *anticară*. — Definițiunea Archeologiei; rolul ei științific. — Împărțirea ei în două ramure: antichități *ethice* și *esthetice*. — 1. Antichități attingătoare de *Deitate*, de *Stată*, de *Societate*, de *Familă* și *Individu*. — 2. Antichități relative la *Architectură*, la *Sculptură* și *Toreutică*, la *Pictură*, la *Mosaică*, *Smalturi* și *Sticlărie*, la *Glyptică* sėu la *Petre gravate*, la *Ceramică*, la *Numismatică*, la *Epigrafică*, la *Paleografă* și *Diplomatică*, la *Instrumente diversc*. — Metodele pentru expunerea Archeologiei. — Programma acestui curs. I

II^a Lecțiune. — Răspunsă la o imputare. — Istoria Archeologiei. Într'insa deosebimă trei periode: *Antichitatea*, *Renascerea* și *Epoca modernă*. — Spirită nemișcătoră la poporele antice din Oriente. — Ellenii și Latini, nu numai că au avută anticari specialisti, dar toți scriitorii lor sânt pentru noi prețioșe isvore archeologice. — Împărțirea lor în patru categorii: Periegeți, Scriitori tehnici, Erudiți și Sofisti. — *Erodotă*. Înmemtările regilor scythi. — Logografii, Athidii și Mystagogii. — *Polemonă*. Bicul Corcyrei. — Inscipțiuni antice cu devisuri de clădir. — Descrierea Elladei de *Pausanias*. Juele Olympică ală lui *Fidias*. — Artiști scriitori. — *M. T. Varone*. Tractatul sėu «*Antiquitates rerum*». — Cartea despre architectură a lui *Vitruviă*. — Muntele Athos și architectul *Dinocrates*. —

	<u>Pag.</u>
Templele Greciei — Amintiri de arheologieă preistorică în Athena, în Roma și la noi	39
III* Lecțiune. — <i>Pliniū Naturalistul</i> . Vięta și mörtea lui. — İmpărțirea și coprinsul operei « <i>Historia Naturalis</i> »; noțiunii despre industriile și artele antice. — Minerva din Parthenonă a lui Fidiās Grupa Laocoontelui din Vaticană, de pre <i>Pliniū</i> , <i>Winckelmann</i> și <i>Lessing</i> . — Mörtea lui Laocoonă în <i>Virgiliū</i> . — Descoperirea și industria sticlei în antichitate. — Vasul <i>diatretum</i> din musel de la Pesta și vasul lui Portland. — Mosaice antice. Porumbii Capitolului. <i>Asaroton aecos</i> . — Argintăria de mesă la Romanii. <i>Magiriscia</i> . — Thesaurul de la Hildesheim. — Prețul și natura vaselor <i>murrhine</i> . — Negoțul Romanilor în adăncul Oriente. — Noțiunii despre Daci și Dunăre, cullese din <i>Pliniū</i> . — Apologia Romanilor și a Italiei	85
IV* Lecțiune. — Sofistii din antichitate. — <i>Lucianū</i> . Vięta, stylul și operele lui. — Tractatul sėu « <i>Anacharsis</i> ». — Scythii și Grecii. — Gimnasiale și educațiunea la Ellenii. — Subiecte sculpturalii luate din Gimnasiale. — Fondul și forma în producciunile artistice și litterarii. — Pictorul <i>Zeuxis</i> . Tabellul sėu reprezentăndă o familiă de Centaurii. — Centaurii în mythologia și în artele antichităței. — Mosaica lui Marefoschi. — <i>Filostratiū</i> și <i>Libanios</i> . — Despuiera Greciei de obiectele sale de artă. — Romanii începă răsipirea și distrugerea lor	129
V* Lecțiune. — Folosele studiului pregătitoră asupra istoriei Archeologiei, mai allesă la noi. — Despuiera Greciei de obiectele sale de artă a fostă reprobata de scriitorii eminenții, ca <i>Polybiū</i> și <i>Cicerone</i> . — Actele lui Mumiū și lui Sylla; clădirile lui Scauru în Roma. — Artea romană locală sub Augustū. Agrippa. — Jăfuirile lui Neronū și Titu. — Epoca lui Traianū și a Antoninilor. — Erode Atticu și inscripciunile Triopeene.	

— Septimiū Severū. — Ornarea Constantinoplei cu despuierile Romei. — Surparea Jouelui Olympicū. — Causile de ruinare a monumentelor antice, de pre istoricul *Gibbon*. — Barbaria secolului de mijloc; iconoclastiī, mahometaniī și creștiniī. — Papa Grigoriecelū-mare. — Efectele răsbōielor civili asupra monumentelor din Roma și Constantinople. — Obiecte antice păstrate din nesciință și superstițiune. Palimpsestele. — Óllele cari crescū în pământū 177

VI^a Lecțiune. — *Renascerea.* — Studiul antichitāței a provocatū mai cu sēmă deșteptarea cultnrei. — Multiplacitatea și activitatea cercetārilor. — Învierea și Renascerea. — Amintiri confuze ale timpilor trecuți în Italia, chīar în scolul de mijloc. — O revoluțiune cu caracterū anticariū. *Cola Rienzi* și *Petrarca*. Archeologia în politică. — Cartea lui *Gulielmo di Pastrengo* «de origine rerum». — Căllătorul epigrafistū *Ciriaco Pizzicoli*. — Activitatea archeologică în alū xv^{le} secolū. — Ducii de Medicis în Florența. — Academia platonică și *Marsiglio Ficino*. — Collegiul erudiților din Roma. *Flavio Biondo* și *Pomponio Leto*. — Lipsa de critică în archeologiă. — «Hypnerotomachia» lui *Polyphilus*. — Imitațiunea antichitāței în belle-arte. — Collecționări și falsificări de obiecte antice. — Proiectul lui *Rafaelū* pentru descoperirea monumentelor vechi. *Le sette selle*. — Apărarea colonnei Traiane de către papi. — Universitatea și bibliotheca fundate în Buda de *Mattheașu Corvinū* . . 215

VII^a Lecțiune. — În alū xv^{le} secolū cercetările anticariī devinū mai speciali, mai positive. — Ele aū addusū unū contingente însemnatū de cunnoscințe. — Importanța cărților în studiul archeologiei. — Statuele antice păstrate în Roma și transportarea lor prin alte țērrī. — Restaurațiunea lor; imitațiuni și falsificări. — *Cinque-centistiū*. — Imaginile de ómenī illuștri aī antichitāței, publicate de *Fulvio Orsini*. — Numismațiī

Aeneas Vico, *Sebastianu Erizzi* și *Hubertu Golzcius*. — Contrafactorii padovani de monete antice. — Lucrări considerabile executate de Gladiatori republicei litterilor : *P. Manuciù*, *C. Sigoniù*, *O. Panviniù*, *Justu Lipsiu*, *Scaligeru* tatăl și fiul. — Epigrafisti. *I. Gruter*. — Inscriptiunile romane din Dacia. — Ambii *Zamosii*. — Descrierea columnei lui Traianu de *Alf. Chacon*. — Importanța, istoricul și bibliografia acestui monumentu. — Geograful *Abrah. Ortelius*. — *Conradu Peutinger* și tabella Peutingeriană. — Recapitulare. — Opiniunea lui *Niebuhr* despre anticarii Renașterii 251

VIII^a Lecțiune. — Jurisconsultii anticarii în secolul alu *xvi^{le}*. — *J. Cujas*. — *Hugo Grotius*. — *Guido Pancirolli*, commentatoru alu documentulu «*Notitia dignitatum*». — Noțiunii asupra Noțiției. — Lucrările arheologice din periodul coprinsu între 1600 și 1750 ; multiplicitatea și varietatea lor. — Caracterisarea anticarilor din această epocă, de *C. O. Müller*. — Antichitățile romane. — Anticaru *I. B. Bellori* și pictoru *P. S. Bartoli* ; lucrările acestuia. — Nunțile *Aldobrandine*. — Mormentu *Nasonilor*. — Mistreru din *Calydonu*. — Din *Metamorfozele* lu *Ovidiu*. — «*Codex Vaticanus*» alu lu *Virgiliu*. — Mortea *Euridice* din *Georgice*. — Șcrofa cu porcei a lu *Enea*. — Simțimentu de demnitate în artele antice. 297

IX^a Lecțiune. — Continuarea studiulu asupra anticarilor din alu *xvii^{le}* secolu. — Spiritu minușiosu alu acestor anticarii. — *R. Fabretti*. Vięta, caracterul și lucrările lu. — Utilizarea epigrafice și numismatice pentru istoriă. — «*Syntagma de Columna Traiani*». — Thezaurele lu *Decebalu*. — Podul lu *Traianu* pe *Dunăre*. — Descriętiunea lu de pre *Dionu Cassiu* și *Chacon*. — Cercetări făcute de *Comitele de Marsigli*. — Poziętiunea podulu la *Turnu-Severin*. — Constatări moderne. — Lucrări de lemnu la podu. — Destruc-

- țiunea lui. — Studiele omerice în antichitate. — Tabla iliacă. Descrierea ei. — *L. Beger.* — Apotheosea lui Omer. — Părintele *Athanasii Kircher.* — Știința, invențiunile și originalitățile lui. — Egiptomania. — Descrierea baso-relievului omeric. — *Gilbertu Cuper.* — Resummată. 343
- X^a Lecțiune.** — Mnsenl lui *Kircher* din Collegiul Roman. — Numismatică primitivă a Italiei. — *Iac. Perizonius* și *Lud. Küster.* — *Æs rude*, *æs signatum* și *æs grave.* — Noțiuni metrologice și artistica asupra asșilor romani. — Marcheul *A. G. Capponi.* — Iconițele rusești din Vatican. — «Căllăusa zugravilor» a lui *Dionysii din Agrafa.* — Pictura bisericăscă la Români. — *Ficoroni.* — Cista Prenestină. — Argonauții în țerra *Bebrycilor.* — Artele ellene la Latini în alu v^{l6} secolu. — Mascele antice. — Larvele și mascele funerarii de metallu. — Galeră și personne în teatrul Romanilor. — Nomenclatura mascelor scenice, dată de *Iuliu Pollux.* — «*Andriana*» lui *Terențiu.* — Baso-relievul *Farnesin.* — Codicele ilustrat din Vatican. — Cupa *Ptolemeilor* 395
- XI^a Lecțiune.** — Justificarea lecțiunilor precedentei. — Cercetarea antichităților ellenice. — *Ioan Meursius.* Opusculele sale despre *Athena.* — «*Turco-Græcia*» lui *Martinu Crusius.* — Caracterele mișcării anticarie din Franca sub *Ludovicu alu xiv^{l6}.* — Ambasada marchezului *de Nointel* la Constantinopole. — Parthenonul la 1674. — Marmorele lui *Nointel.* — *Iacobu Spon.* Căllătoria sa în Orienta. — Dărămarea Parthenonului de *Venețieni.* — Leul *Pireului* și rnele scandinave. — Epigrafică ellenă. — Inscripțiunea *bustrofedon* de la *Sigea.* — Marmorele *Arndeliane* și *chronica* din *Paros.* — *John Selden.* — Inscripțiuni comminatorii păgâne și creștine. — *Paciaudi.* — Măsura critică în știința epigrafică. — *Scipione Maffei.* — Scepticismul, falsificațiunile și ignoranța 457

	Pag.
XII^a Lecțiune. — Desvoltarea numismaticeii în secolii ai xvii și xviii. — <i>Ezechielü Spanheim</i> . — <i>Julianü Apostatul</i> și reversul medalliei lui Traianü. — Numismații francezi. — <i>Ambii Vaillant</i> . Căllătoriele tatălu. — <i>Patin, de Boze, Banduri</i> și alții. — Lucrări diverse asupra antichității în Academia de Inscipțiuni și Belle-Littre din Paris. — Evhemerismü. — <i>N. Freret</i> . Geniul seü universale. — Caracterul studiilor asupra antichităților orientali. — Egyptul. <i>Pignoria</i> și tabla Isiacă. — « <i>Biblia Polyglotta</i> » publicată de orientalistii englezi. — Ebraistul francezü <i>Sim. Bochart</i> . — <i>Th. Hyde</i> și religiunea Perșilor. — Deul Mithra în Dacia. — Căllătorii în Asia centrală. — Misionarii Iesuiți în China. — Noțiuni despre porcellana chineză. — Sinologii din Europa. — <i>Et. Fourmont</i> și manuscriptele thibetaue. — Mormântul mongolicü de la Conțesci. — Principele <i>Dimitrie Cantemirü</i> . Viéta și scrierile lui. — Vechile cetăți din Moldova și inscripțiunea de la Ghertina.	517
XIII^a Lecțiune. — Studiele asupra antichităților creștine și asupra secolului de mijlocü, de la Renascere încöce — Primele cimiterie creștine din Roma. — Catacumbe și arenarie. — Pozițiunea și numirile catacumbelor. — Desvoltarea și rolul lor în periodul persecuțiunilor religiose. — « <i>Apologeticul</i> » lui <i>Tertullianü</i> și martyrii creștini. — Decorarea catacumbelor, după pacea bisericii. — Papa <i>Damasü I</i> . — Prädările Barbarilor. — Translațiunea möștelor. — Papa <i>Pascalü I</i> — Catacumbele în mediul-evü și în timpul Renascerei. — Reafierea lor în secolul alü xvi. — <i>I. Macarius</i> . — Petrele Abraxas. — <i>Antoniü Bosio</i> , fundatorü alü archeologiei creștine. — Studiul catacumbelor de pre methodul topograficü. — Descrierea lor. — <i>Sântul Ieronymü</i> și poetul <i>Prudentiü</i> . — Cubicula, loculi, arcosolia, lucernaria, etc. — Epigrafica, symbolica, pictura și sculptura catacumbelor. — Vasele de sânge. — Legenda Sântei Cecilia. — Statua ei de <i>Maderno</i>	581

	<u>Pag.</u>
XIV^a Lecțiune. — Controversele urmașilor lui Bosio în studiul catacumbelor. — <i>Boldetti</i> și alții. — <i>Buonarotti</i> și fundurile de sticlă aurită. — <i>Ciampini</i> . — Primele monumente arhitectonice ale creștinilor. — Basilice și Rotonde. — Noțiuni despre mosaică. — Cardinalul <i>Furietti</i> . — Mosaicele creștine din Roma și din Ravenna. — Mosaicele în Oriente. — Capella lui Carlomagnu din Aquis-Granum. — Sculpturile pe fildeș. — <i>A. J. Gori</i> . — Dypticele consulare și ecclesiastice. — Tăblițele ceruite din Abrud. — Ochire retrospectivă asupra antichităților etrusce. — <i>Dempster</i> și <i>Passeri</i> . — Caracter fragmentat al studiilor asupra mediului ev. — <i>J. J. Chifflet</i> . — Mormântul lui Hilperik I ^{va} și orfărnăria Barbarilor. — Archeologia națională în țerrile Nordului. — «Acta Sanctorum» publicate de Bollandiști. — Argintari Sântului Severin din Faviane.	639
XV^a Lecțiune. -- Lucrări de diplomatică asupra documentelor medievale. — Benedictini. — <i>Mabillon</i> și <i>Muratori</i> . — «Palæographia græca» a lui <i>B. de Montfaucon</i> . — Studii asupra antichităților byzantine. — <i>Du Cange</i> . — Cercetări și publicații asupra ritului orthodox. — <i>Simeon Thesalonicul</i> . -- Publicații enciclopedice asupra archeologiei. — Thesaururile grece și romane ale lui <i>Gronovius</i> și <i>Grævius</i> . — Manualele de antichități. — «Bibliotheca antiquaria» a lui <i>Fabricius</i> — Ebraiști ebrei. — Monumentele figurate ale lui <i>Montfaucon</i> . — Dictionnaire istoric. — Înmulțirea Academiei și Societăților de învățăți. — Spirit general al mișcării archeologice din Europa, la mijlocul secolului al XVIII. — Conspicțiu al materiilor și al metodelor din aceste prelegeri. — Caracterele învățământului universitar	701
Tabella materiilor	757

E R R A T A

NB. Din errorile tipografice, de orthografică, de cifre și de înțelesuri, cari s'au strecurat în acest volum, prezentăm aci îndreptarea câtor-va mai notabile, reclamându-i îngăduința cititorilor, atât pentru desele variațiuni orthografice ale textului românesc, cât și pentru ôre-cari greșeli de littere și de accentuațiune în citațiunile latine și ellene, cu cari am socotit de prisos să mai încărcăm aceste errata.

S'a pus semnul *, la acele errori cari sânt reproduse de mai multe ori în cursul volumului.

<u>Pag.</u>	<u>rând.</u>	<u>cuvintele tipărite cu errore.</u>	<u>să se citească.</u>
8	5*	catacomba.	catacumba.
12	2	τὸ καλὸν, κ'ἀγαθὸν	τὸ καλὸν κ'ἀγαθὸν
20	17	refferere.	refereri.
39	*	Rennascere, a rennasce.	Renascere, a renasce
46	6	cultnrî.	cultură.
48	4	deveditî.	devenitî.
49	*	Erodote.	Erodoti.
52	22	Herodotis.	Herodoti
56	18	Cyenus.	Cycnus.
83	17*	annallelor.	analelor.
113	15 și 16	„Versă în onorea Păstorului; apoî bea și să trăiesc!”	„Törnă în onorea Păstorului, și să trăiesc vieță cwisească!”

NB. *πιε* este aci țicerea latină *pie*, amestecată în textul ellinesc.

119	4	Gallianî.	Galeni.
120	20	hanovreă.	hanovreză.
122	15	porcellanî.	porcellană.
137	7	dore.	dorî.
147	4	discnsinnea.	discuțiunea
"	11	prețniéscî.	prețnirescî.
148	18*	mlădierea.	mlădierea.
177	21	rememmoratî.	rememoratî
197	24	Pompeî.	Pompeiu.
201	14	sub pământéna.	subpământéna
204	23	monumentul.	monental.
207	13	Cosntante.	Constante.
257	10	bunăvoitóre.	binevoitoare
"	11	binevoînță.	bunăvoînță.
261	24*	ordinul.	ordinea.
269	28	patru-țeci și nouă.	trei-țeci și nouă.
345	22	ἀμίσθαθα.	ἀμίσθατα.

<i>Pag.</i>	<i>rönd.</i>	<i>cuvintele typărite cu errore.</i>	<i>să se citescă</i>
352	8	Secolă.	secolul
380	11	explicațiunea.	explicațiune a
383	28	„ptă.	fnptă.
387	17	᾽Ομηρος.	᾽Ομηρος
391	26	encore jenne.	jenne encor.
392	11	una sută ciuci-đeci	duoș sute trei-đeci.
403	17	Bayle	Bayle.
404	14	prevestesce	povestesco.
418	27	Γαλεογραφία	Palmographia.
449	17	posede	posedă.
454	12	Mythridate	Mithridate.
445	2	dedicată	dedicată.
504	4	1550	1590.
507	23	1571	1751.
510	1	interpretarea	interpretarea.
530	3	protectoă	protectoră.
533	titlu	un-spre-đecea	duo-spre-đecea.
546	1	ochinră	ochinră.
558	23	mythriaques	mithriaques.
569	7	pe sanscrita	pe limba sanscrită.
584.	10	nouă	noă.
599	20	martyruluă	martyriuluă.
618	24	și alte embleme	și cu alte embleme,
623	20	inarcosoliile	in arcosoliile.
„	28	redresantă	representată.
628	22	peliceă	pelice.
640	28	nepăsătoră	nepăsătoră
649	8	„să, beă,	„să beă,
662	8	tutorea	surora
„	12	semănată	semănată.
663	1	modele	modelle.
679	17	fic ites	ficțiles.
690	20	doritoră	doritoră.
716	25	XVII-le	XVIII-le.
719	25	supra	asupra.